T. LIVII PATAVINI DE SECVNDO BELLO PVNICO LIBER PRIMVS INCIPIT.

IN PARTE OPERIS MEI LICET PRAEFARI mihi quod in principio summe totius professi sūt pleriq; rerū scriptores: bellum maxime memorabile omnium quę unq̄ gesta sunt me scripturū: Quod Annibale duce Carthaginenses cum Populo Romano gessere. Nam neq; ualidiores opibus ulle inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma. neq; his ipis tantū unq̄ uirium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se sed exptas primo punico conserebant bello & adeo uaria belli fortuna ancepsq; marsfuit ut propius periculo fuerint qui uicerunt. Odiis etiam propemaioribus certarunt: q̄ uiribus. Romanis indignantibus/quod uictoribus uicti ultro inferrent arma. Poenis qđ superbe auarecq; crederent imperitatum uictis esse. fama etiam est Annibalem annorū ferme nouem pueriliter blandientem patri Hamilcari ut duceretur in hispaniam: cum pfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret altaribus admotum. tactis sacris iureiurando adactum se cum primū posset hostem fore populi r. Angebāt ingentis spiritus uirum Sicilia Sardiniaq; amisse. Nam & Siciliam nimis celeri desperatiōe concessam & Sardiniam inter motum Africę fraude Romanorū: stipendio etiam superimposito: interceptam. His anxius curis ita se Africo bello quod fuit sub recentem Romanam pacem per. v. annos ita deinde nouem annis in hispania augendo punico imperio gessit: ut apparerā mauis eum: q̄ qđ gereret: agitare in aio bellum. & si diutius uixisset Hamilcare duce Poenos arma Italię inuecturos fuisse qui Annibalis dudu intulerunt. Mors Hamilcaris peropportuna & puericia Annibalis distulerunt bellum. Medius Hasdrubal inter prem & filium octo ferme annos imperium obtinuit: flore etatis uti ferunt primo Hamilcari conciliatus. Gener inde ob aliam indolem profecto animi adsciscitus & quia gener erat factionis Barchine opibus que apud milites plebem q; plusq̄ modice erant. haud sane uoluntate principū in imperio positus. Is plura consilio q̄ ui gerens: auspiciis Regulorū magis/conciliandisq; per amicitiā principum nouis gentibus q̄ bello aut armis

Juramentum hannibalis de inferendo romanis bello.

Hasdrubal gener hamilcaris

8

P. 63

Property of
Boston Public Library
Rare Books Department

Pl 63. cod 8

Pauca de .T. Liuio á Iohanne boccacio collecta

.T. Liuius inter ceteros ciuiscunq; eui scriptores clarissimus historiographus fuit. Hic ut nonnullis placet anno secundo olympiadis .clxxx. patauii ex clara familia honestis q; parentibus natus est. Qui cum iam doctrinis eruditus & ætate proiectus esset: romam se conferens & equestri ascriptus ordini / ad scribendas romanorum historias animū apposuit: uisis q; eorum annalibus & scriptorū qui se precesserant uoluminibus: & supfluis omissis: tanta cum fide ac ueritate & elegantia stili / tam solida atq; succiplena oroe: tam q; decora atq; pellucida continuatione .cxlij. libros scripsit: ut nil medium aut finis tam ingentis operis á principio differre uideatur. Sumpsit .n. initium ab urbe condita: & in id usq; tempus ꝓtraxit historiam in quo Drusus Tiberij cesaris frater bellum aduersus germanos gerens cruris fractura mortuus ē. Quod circa olympiadem .clxxxxv. octauiano augusto imperante gestū creditur. Et sunt qui existiment eum patauii tantū scripsisse: ac romam librarijs / seu bibliothecarū custodibus decadas misisse: nec quenq; eo scribente secum conferre potuisse. Alij uero non patauii tantum: sed rome aliquando / seu ruri: apud quod haud longe romam sibi solitariā mansionem delegerat. Huius tam celebris splendida' que longe late' q; fama fuit: ut ab extremis orbis partibus non nullos ad se tanquam diuinū hominē uisendum adeo ardenti desiderio pellexerit: ut uenientes neglecta roma tunc rerum domina / si abesset illum extra perquirerent: ut liquido uir sanctissimus atq; doctissimus hieronymus romane ecclesie presbyter cardinalis in praemio biblie in eius eximiam laudem testatur dicens. Ad .T. liuiū lacteo eloquentie fonte manantem ex ultimis hyspanie galliaq; finibus quosdam uenisse nobiles legimus: & quos ad contemplationem sui roma nō traxerat / uniuſ hominis fama perduxit. Habuit illa ætas inauditū omnibus seculis celebrandum q; miraculum: ut urbem tantam ingressi aliud extra urbem quaererent. Demum cum lxxvij. suae ætatis annū ageret / anno Tiberij cesaris. uij. patauii uitae & labori subtractus ē: & ibidem ciues sui sepultū uolunt: ꝓducentes lapidem unū ab agricultore agrū secus ciuitatem altius soluto foduente / dieb; nostris compertū: in quo hæ leguntur litteræ. .V. F. T. LIVIVS. LIVIAE. T. F. QVARTAE .L. HALYS. CONCORDIALIS PATAVI SIBI ET SVIS OMNIBVS. Quas in suū epitaphium sculptas credunt. Is aut lapis uetusta purgatus carie & litteris in primam formositatem redactis iussu inclyti uiri Iacobi de carraria tunc patauii imperantis apud monasterium Sce Iustine uirginis in pariete uestibuli ecclesie affixus in hodiernū usq; uidetur.

T LIVII PATAVINI DE SECVNDO BELLO
PVNICO LIBER PRIMVS INCIPIT.

IN PARTE OPERIS MEI LICET PRAEFARI
mihi quod in principio summe totius professi sūt
plerique rerū scriptores: bellum maxime memo
rabile omnium quę unq̄ gesta sunt me scripturū:
Quod Annibale duce Carthaginenses cum popu
lo Romano gessere. Nam neq; ualidiores opibꝰ
ullę inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma.
neq; his ipis tantū unq̄ uirium aut roboris fuit: &
haud ignotas belli artes inter se sed exptas primo
punico conserebant bello & adeo uaria belli fortuna ancepsq; mars
fuit ut propius periculo fuerint qui uicerunt. Odiis etiam prope ma
ioribus certarunt: q̄ uiribus. Romanis indignantibus/quod uicto
bus uicti ultro inferrent arma. Poenis qđ superbe auareq; crederent
imperitatum uictis esse. Fama etiam est Annibalem annoꝝ ferme
nouem pueriliter blandientem patri Hamilcari ut duceretur in hispa
niam: cum pfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret
altaribus admotum: tactis sacris iureiurando adactum se cum primū
posset hostem fore populi r. Angebat ingentis spiritus uirum Sici
lia Sardiniaq; amisse. Nam & Siciliam nimis celeri desperatiōe conces
sam & Sardiniam inter motum Africe fraude Romanoꝝ: stipendio
etiam superimposito: interceptam. His anxius curis ita se Africo bello
quod fuit sub recentem Romanam pacem per. v. annos ita deinde no
uem annis in hispania augendo punico imperio gessit: ut appareret
mauis eum: q̄ qđ gereret: agitare in animo bellum. & si diutius uixisset
Hamilcare duce Poenos arma Italię inuecturos fuisse qui Annibalis du
ctu intulerunt. Mors Hamilcaris peropportuna & puertia Anniba
lis distulerunt bellum. Medius Hasdrubal inter prem & filium octo
ferme annos imperium obtinuit: flore etatis uti ferunt primo Hamil
cari conciliatus. Gener inde ob aliam indolem profecto animi adsci
tus & quia gener erat factionis Barchine opibus que apud milites
plebemq; plusq̄ modice erant. haud sane uoluntate principū in impe
rio positus. Si plura consilio q̄ ui gerens: auspiciis Requloꝝ magis/con
ciliandisq; per amicitiā principum nouis gentibus q̄ bello aut armis

Iuramentum hannibalis de
inferendo romanis bello.

Hasdrubal gener hamilcaris

BIBLIOTECA MEDICEA LAURENZIANA

Mors hasdrubalis.

Egregia serui fides

Rem Carthaginensem auxit. Ceterum nihilo ei pax tutior fuit. Barbarus eum quidam obuiam palam interfecti domini obtruncauit: comprehẽsusq. a circũstantibus haud alio q̃ si euasisset uultu: tormentis quoq. cũ lacerarentur eo fuit habitu oris ut supante letitia dolores ridentis etiam spẽm prebuerit. Cũ hoc Hasdrubale qa mirę artis in solicitãdis gentibus impioq. iungendis suo fuerat fedus renouauerat p. r. ut finis utriusq. impii esset amnis hiberus: Saguntiniq. medius inter impia duoꝝ populoꝝ libertas seruaretur. In hasdrubalis locum haud dubia res fuit quin prerogatiua militarem qua extemplo iuuenis hannibal intra Pretorium delatus: Impatorq. ingenti oĩum clamore atq. assensu appellatus erat fauor etiam plebis sequebatur. Hunc uix dum puberem Hasdrubal ad se accersierat. Adeoq. res in Senatu ẽt fuerat Barchinis nitentibus ut assuesceret militię Annibal: atq. in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps. & equum postulare uidetur inquit Hasdrubal. & ego tñ non censeo qd petit tribuendũ. Cum admiratione tam ancipitis sententię in se omnes conuertisset florem etatis inqt Hasdrubal quem ipe prĩ Annibalis fruendũ prebuit iusto iure eum a filio repeti censet. Nos tñ minime decet iuuentutẽ nr̃am pro militari rudimento assuefacere libidini Pretoꝝ. An hoc timemus ut hamilcaris filius nimis sero impia imo dica & regni spem uideat: Et cuius Regis genero hereditarii sunt relicti exercitus nr̃i: cuius filio parum mature seruiamus: Ergo istum iuuenem domi tenendũ sub legibus sub magr̃atibꝫ docendũ uiuere eq̃ iure cũ ceteris censeo: nequandoq. paruus hic ignis incendũ ingens excusceret. Pauci ac ferme optimus quisq. Hannoni assentiebantur. Sz ut plerunq. fit: maior pars meliorẽ uicit. Missus Annibal ĩ hispaniã primo statim aduentu omẽm exercitũ in se conũtit. Hamilcarem uiuentem redditũ sibi uetereꝫ milites credere: eundem uigorem in uultu: uimq. ĩ oculis: habitũ oris: liniamentaq. intueri. Deinde breui effecit ut pater in se minimũ momentũ ad fauorem conciliandũ esset. Nũ q̃ ingenium idem ad res duerssimas parendũ atq. imperãdum habilius fuit. Itaq. haud facile discerneres utrum Impatori aut exercitui carior esset. neq. Hasdrubal alium quenq̃ pficere malle ubi quid fortiter ac strenue agendũ esset: neq. milites alio duce plus cõfidere aut audere. plurimũ audacię ad pericula capessenda: plurimũ cõsilii inter ipa pericula erat. Nullo labore aut corpus fatigari: aut aĩus uĩ

Verba Hamonis in senatu de hamibale ad hasdrubalẽ nõ mittendo

Laudes hamibalis

ci poterat. Caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq. desiderio na
turali nō uoluntate modus finitus uigiliaq; somniq: nec die nec
nocte discriminata tempora Id qđ gerendis rebus superesset: q
eti datus. Ea neq. molli strato neq. silentio accersita. Multi sepe
militari sagulo opertū humi iacentē inter custodias stationesq.
militū conspexerunt. Vestitus nihil inter equales excellens: arma
atq. equi conspiciebantur: eqtū peditūq. idem longe primus e
rat: Princeps prelium inibat. Vltimus conserto prelio excedebat.
Has tantas uiri uirtutes ingentia uitia equabant. Inhumana cru
delitas. perfidia plusq̄ punica. Nihil ueri nihil sancti. nullus dei
metus: nullum uisiurandū: nulla religio: Cum hac indole uirtutū
ac uitiorū triennio sub Hasdrubale Imperatore militauit: nulla re
que agenda audendaq. magno futuro duci pretermissa. Cęteq ex
quo die dux est declaratus: uelut Italia ei prouincia decreta bel
lumq. romanū mandatū cēt: nihil prolatandū ratus: ne se quoq
ut prēm Hamilcarem: deinde Hasdrubalē contante casus aliquis
opprimeret. Saguntinis inferre bellū statuit: quib expugnandis
quia haud dubie Romana arma mouebantur: In Olchadum
fines: prius ultra hiberum. Ea gens in parte magis q̄ in ditione Car
thaginensium erat: induxit exercitum: ut non petiisse Saguntī
nos: sed rez serie finitimis domitis gentib: iungendoq. tractus ad
id bellum uideri posset. Carthaiam urbem opulentam caput eius
gentis expugnat: diripitq.. quo metu pculse munores ciuitates sti
pendio imposito imperium acceperunt. uictor exercitus opulen
tusq. preda Carthaginem nouam in hiberna est deductus. Ibi lar
ge partiendo predam: preterita cū fide exoluendo cunctis ciuiū
suorū sociorūq. animis in se firmatis: Vere primo in Vacceos motū
bellum. Hermandica & Arbacala Carthoū urbes ui captę. Arbaca
la & uirtute & multitudine oppidanorū diu defensa. Ab Hermā
dica profugi exulibus Olchadum priore ęstate domitę gentis cum
se iunxissent: concitant Carpentanos: adortiq. Annibalem egressum
ex Vaccęis procul Tago flumine agmen graue preda turbauere.
Annibal prelio abstinuit: castrisq. super ripam positis cū prima
quies silentiumq. ab hostibus fuit: agmen uado traiecit: ualloq. ita
producto: ut locūm ad transgrediendum hostes haberent: Inuadere
eos transeuntes statuit: equitib precepit ut cū ingressos aquam ui

esset

Olchades ppli hyspanie

Carthaia urbs olchadum

Carthago noua in hyspania

Vaccei populi

Hermandica
Arbacala } urbes.

Carpentanj ppli

Tagus fl.

Bellum hannibalis cum carpentanis olchadibus q̄ & uaccris : quos oēs sbegit

derent adorirentur Peditum agmen. In ripa elephantes xl. disponit Carpentanoꝝ cum appendicibus Olchadum Vacceoꝝq. Centumilia fuere. Inuicta acies si equo dimicaretur campo. Itaq. & ingenio feroces & multitudine freti & qđ metu cessisse credebant hostem. id morari uictoriam rati qđ interesset amnis. Clamore sublato passim sine ullius impio qua cuiq. proximū erat in amnem ruunt Et ex parte altera ripe uis ingens equitum in flumine omissa. medioq. alueo haud quaq̄ pari certamine concursum. Quippe ubi pedes instabilis ac uix uado fidens uel inermi equite equo temere acto peruerti posset. Eques corpore armisq. liber equo uel per medios gurgites stabili cominus eminusq. rem gereret. Pars magna flumine absumpta ; quida uerticoso amni delati in hostes ab elephantis obtriti sunt. Postremi quibus ingressus in suam ripam tutior fuit ex uaria trepidatiōe cū in unum colligerentur prius q̄ tanto pauore recuperent ānos Annibal agmine quadrato amnem ingressus fugam ex ripa fecit. Vastatisq. agris intra paucos dies Carpentanos quoq. in deditiōem accepit Et iam oīa trans hiberum preter Saguntinos Carthaginensium erant. Cū Saguntinis bellum nōdum erat. Ceteꝝ belli causa certamina cū finitimis serebantur. maxīe Turdetanis quibus cū adesset idem qui litis erat sator nec certamen iuris sed uim queri appareret : legati a Saguntinis Romam missi auxilium ad bellum iam haud dubie imminens orantes. Consules tūc Rome erant P. Cornelius Scipio & T. Sempronius Longus. qui cū legatis in Senatum introductis de rep. retulissent : placuisseq. mitti legatos in hispaniam ad res sociaꝝ inspiciendas. quibus si uiderentur digna cā & Annibali denuntiarent ut a Saguntinis socius p. r. abstineret & Carthaginem ī Africam traiicerent ac sociaꝝ p. r. querimonias deferrent Hac legatiōe decreta nec dū missa oīum spe celerius Saguntum oppugnari allatū est : tūc delata ex integro res ad Senatum & alii ad prouincias Cons. Hispaniā atq. Africam decernentes : terra mariq. rem gerendā censebant Alii totum ī hispaniam Annibalemq. intendebant bellum. Erant qui nō temere mouendā rem tantam expectandosq. ex hispania legatos censerent. Hec sententia que tutissima uidebatur uicit. Legatiq. eo maturius missi. P. Valerius Flaccus & Q. Fabius Pamphilus Saguntū ad Annibalem atq. inde Carthaginem si nō absisteretur bello. ad ducem ipm in poenam foederis rupti deposcendum. Dum ea Romani parant cōsultantq. iam Sa-

Legatio saguntinoꝝ ad romanos

P. cornelius scipio
T. sempronius longus } cos.

Oppugnatio Sagunti

P. ualerius flaccus
Q. fabius pamphilus } legati ad hannibalē & carthaginenses

quantum firma ui oppugnabatur Ciuitas ea longe opulentissima ultra Hiberum fuit sita passus mille ferme a mari. oriundi a Zacyntho insula dicuntur. Mixtiq. etiam ab Ardea Rutulorq quidam gnīs. Ceterum in tantas belli breui creuerant opes seu maritimis seu terrestribꝫ fructibus seu multitudinis incremento seu sanctitate disciplinę qua fidem socialem usq. ad pnicem coluerunt. Annibal infesto exercitu ings̄ sus fines peruastatis passim agris urbem tripartito aggreditur. Ag̃ulus muri erat in planiorem patentioremq. q̃ cętera circa uallem uergens. adū sus eum uineas agere instituit per quas aries membus admoueri posset. Sed ut locus procul muros satis equus agendis uineis fuit. ita haud qua q̃ prospere postq̃ ad effectum uentum est operis. ceptis succedebat. a turris ingens īminebat & murus. ut in suspecto loco supra cetery modū altitudinis munitus erat. Et uuentus delecta ubi plurimū periculi ac laboris ostendebatur: ibi ui maiore obsistebant. ac primo missilibus submouere hostem. nec quicq̃ satis tutum munientibꝫ pati. Deinde iam nō pro menibus modo atq. turri tela micare. sed ad erumpendū etiam ī stationes opaq. hostium aūus erat. Quibꝫ tumultuariis certaminibus haud ferme plures Saguntini cadebant. q̃ sem. Vt uero Annibal ipe dum murum incautus subit. ad ūsum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circa fuga atq. trepidatio fuit. ut nō multum abesset quin opa ac uineę desererentur. obsidio deinde per paucos dies magis q̃ oppugnatio fuit. dum uulnus ducis curaretur. per qđ tp̄us ut quies certaminū erat. ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum. Itaq. a cruce deintegro obortum est bellum. pluribusq. partibus uix accipientibꝫ quibusdam opa locis. uineę ceptę agi. admoueriq. aries. Abundabat multitudine hoium senus. ad. c. enim quinquaginta milia habuisse ī armis creditur. Oppidani ad omia tuenda obeundaq. multimoda arte detineri cepti sunt. & nō sufficiebant. Iam enim feriebantur arietibus muri. quassatę q̊. multę partes erant. Vna continentibus ruinis nudauerat urbem. Tres deincepſ turres quantūq. inter eas muri erat cum fragore ingenti procidērat. captūq. oppidum ea ruina crediderant Saguntini. Qua uelut si pariter utrosq. murus texisset. ita utrinq. in pugnam procursum est. Nihil tumultuarię pugnę simile erat. quales in oppugnationibꝫ urbium per occasionem partis alterius conseri solent. Sed iunctę acies uelut patenti campo inter ruinas muri tectaq. urbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes. hinc desperatio aīos ir

Saguntus
Zacinthos insula

Hamibal in obsidione saguntj
uulneratur

. cL. militū milia hamibal
habet in saguntj oppugnatione

Falarica

ORO hamonis in senatu contra hamibalē p romanis

ritat. Poeno cepisse iam se urbem si paululum a dnitatur credente. Sagun
tinis pro nudata menib⁹ patria corpora opponentib⁹: nec ullo pedem
referente ne relicto a se loco hostem imitteret. Itaq; quo acrius & cō
sertim magis utrinq; pugnabatur eo plures uulnerabantur. Nulloq;
inter arma corporaq; uano intercidente telo. Falarica erat Sagun
tinis missile telum hastili ab ligneo & cetero tereti preterq; ad ex̄
mū unde ferrū extabat. Id sicut in pilo quadratum stuppa circun
ligabant. liniebantq; pice. Ferrū aūt tres in longū habebat pedes ut
cum armis transfigere corpus posset. Sed id maxīe ēt si hesisset in
scuto: nec penetrasset ī corpus/pauorem faciebat. qđ cū mediū accē
sum mitteretur: conceptumq; ipso motu multo maiorē ignē ferret
arma omitti cogebat. nudūq; militem ad insequentes ictus prebebat.
Cū ergo diu anceps fuisset certamen: & Saguntinis/qa preter spem
resisterent. creuissent animi: Poenus qa nō uicisset pro uicto cēt cla
morē repente oppidani tollunt: hostemq; in ruinas muri expellūt
Inde ī pedituī trepidanteq; exturbant. Postremo fusum fugatumq;
ī castra redigunt. Interim á Roma legatos uenisse nūtiatum est q
bus obuiam ād mare missi ab Annibale qui dicerent. nec tuto eos adi
turos inter tot tam effrenatarū gentium arma. nec Annibali in tan
to discrimine rei ope esse legatiōes audire. Apparebat nō admissos
protinus Carthaginē ituros. Trās igitur nūtios q; ad principes factī
onis Barchinę premittit ut preparent suoq; aīos nequid parsalte
ra gratificari pro Romanis posset. Itaq; preterq; qđ admissi audi
tq; nō sunt: ea quoq; uana atq; irrita legatio fuit. Hanno unus ad
ūso senatu cām federis rupti magno silentio propter auctoritatē su
am cū assensu audientiū egit. /Per deos federum arbitros ac testes
monuisse predixisse/ne hamilcaris progenię ad exercitum mitte
rent. nō manes. nō stirpē euis cōquiescere uri: nec unq; donec sangui
nis nōisq; Barchini quisq; supsit quietura Romana foedera. Iuuenē
flagrantem cupidine regni: uiāq; unam ad id cernentē si ex bellis bel
la serendo succinctus armis legionib⁹q; uiuat: uelut materiā igni
prebentes ad exercitus misistis. Aluistis ergo hoc īcendiū quo nē ar
detis. Saguntū uestri circūsedent exercitus: unde arcentur federe.
mox Carthaginē circūsedebūt Romanę legiones ducib⁹ diuisis dē
per quos priore bello rupta federa sunt ulti. Vtrum hostem an uos
an fortunam utriusq; populi ignoratis? Legatos a socius & pro socis

uenientes bonus impator ur in castra nō admisit. Ius gentiū sustulit.
Hi tñ unde ne hostium quidem legati arcentur pulsi ad uos uenīt.
res ex federe repetuntur. publica fraus absit auctorem culpe & re
um criminis deposcunt. quo lenius agunt. segnius incipiunt. Eo cū
ceperunt: uereor ne pseuerantius seuiant. Egades insulas Trycēq. an
oculos proponite que terra mariq. per quatuor & xx. annos pas
si situs. nec puer hic duxerat. sed pater ipe Hamilcar Marsalter ut
ista uolunt. Sed Tarento tū in Italia nō abstinueramus ex federe. sic
nec Sagunto nō abstinemus. Vicerunt ergo dii hoiesq. & id de quo
uerbis ambigebatur uter populus fedus rupisset. euentus belli uelut
equus iudex. unde ius stabat ei uictoriā dedit. Carthagini nec An
nibal uineas turresq. admouit. Carthaginis menia quatit ariete.
Sagunti ruinę. falsus utinā uates sim. nostris capitibus incident. Su
sceptūq. cū Saguntinis bellum habendū cū Romanis est. Dedemus
ergo Annibalem dicet aliquis. scio meā leuē esse in eo auctoritatē
propter prīnas inimicitias. Sed & Hamilcarē eo periisse letatus sū:
qd si illę uiueret. bellū iam cū Romanis haberemus & hūc iuuenē
tanq furiam faceq. belli huius odi ac detestor. nec dedendū solum
id piaculū rupti federis. sed si nemo deposcat deuehendū ī ultimas
maris terrasq. oras: ablegandúq. eò. unde nec ad nos nomē fama
q. eius accedere. neq. solicitare quętę ciuitatis statū possit. Ego aūt
ita censeo legatos extemplo Romā mittendos: qui Senatui satis
faciant. alios qui Annibali nuntient ut exercitū a Sagunto abdu
cat. ipmq. Annibalē ex federe Romanis dedant. Tertiam legatiōem
ad res Saguntinas reddendas decerno. Cū Hanno perorasset nemi
ni oium certare oratione cū eo necesse fuit adeo prope omīs Senat
Annibalis erat. infestusq. locutū arguebant Hannonem: q̄ Flaccū
Valerium legatū Romanū. Responsum īde Romanis legatis est.
Bellum ortum a Saguntinis nō ab Annibale esse. Populum. r. in
iuste facere si Saguntinos uetustissimę Carthaginensiū societati pre
ponat. Dum Romani tpus terunt legationibꝫ mittendis Annibal
quia fessum militem prelio opibusq. habebat. paucorꝫ iis diebꝫ qetē
dedit. Stationibꝫ ad custodiam uineaꝝ aliorꝫq. operꝫ dispositis. In
terim aios eorꝫ nec ira i hostes stimulando. nec spe premiorꝫ accendit.
Vt uō pro contione predam captę urbis edixit militū fore: adeo ac
censi oms sunt ut si extemplo signum datū esset. nulla ui resisti

Responsum carthaginensium ad romanos legatos

uideretur posse. Saguntini ut a preliis quietem habuerãt nec lacessentes
nec lacessiti per aliquot dies ita nõ nocte nõ die unq̃ cessauerant ab o
pere ut nouum murum ab ea parte qua patefctũm oppidũ ruinis erat
reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior q̃ ante adorta ẽ
nec qua primum aũt potissimũ parte ferrent opem: cũ omia uariis
clamoribꝫ streperent satis scire poterant Spẽ Annibal qua turris mo
bilis omia munimta urbis superans altitudine agebatur: hortator
aderat. quę cũ admota catapultis balistisq. per omia tabulata di
spositis muros custodibus nudasset. Tum Annibal occasiõem ratus
quingentos ferme Afros cũ dolabris ad subruendũ ab imo murũ
mittit. Nec erat difficile opus qđ cementa nõ calce durata erant sed
interlita luto structurę antiquę gnẽ. Itaq. ante q̃ cederetur ruebat
perq. patentia ruinis agmina armatorꝫ in urbem uadebant. Locum
quoq. editum capiunt. Collatisq. eo catapultis balistisq. ut castellũ
in ipa urbe uelut arcem iminentem haberent. muro circũdant. Et Sa
guntini murum interiorẽ a nõ dũ capta urbis parte ducunt. Vtriq.
suma ui & munimine muniunt & pugnant. Sed interiora tuendo
minorẽ i diem urbem Sagũtini facuunt. Simul crescit inopia oĩum
longa obsidione & minuitur expectatio externę opis. Cũ tam pro
cul Romani unica spes circa omia hostium essent. paulisp tñ affe
ctos aios recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Car
pentanosq. qui duo populi delectus acerbitate cõsternati retentis
conquisitoribꝫ metũ defectionis cũ prebuissent oppressi celeritate
Annibalis omiserũt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segniõ
erat. Maharbale Humilconis filio quẽ pfecerat Annibal ita impigre
rem agente ut ducem abesse nec ciues nec hostes sentirent. Is & pre
lia aliquot secũda fecit & tribꝫ arietibꝫ aliquantulũ muri discus
sit. Strataq. omia recentibꝫ ruinis aduenienti Annibali ostendit Ita
q. ad ipam arcem extemplo ductus exercitus atroxq. prelium cũ
multorꝫ utrinq. cede initum & pars arcis capta est. Tentata deiñ
per duos exigua pacis spes Alconem Saguntũ & Alorcũ Hispaniã
Alcon incõscius Saguntinis precibꝫ aliqd moturũ ratus cũ ad Anni
balem noctu transisset. Postq̃ nihil lachrime mouebant cõditionesq.
tristes ut ab irato uictore ferebantur transfuga ab oratore factus a
pud hostem mansit morituru affirmans qũi sub cõditionibꝫ his
de pace ageret. Postulabatur aũt redderent res Turdetanis tradito

Dolabra

Maharbal

Alcon
Alorcus

·f·

q omī auro atq; argento egressi urbe cū singulis uestimtis ibi ha
bitarent ubi Pœnus uulsisset Has pacis leges abnuente Alcone acce
pturos Saguntinos Alorcus unci aios ubi alia uincantur affirmans
se pacis eius interpretem fore pollicetur Erat aūt tū miles Annibalis ce
teq; publice Saguntinis amicus atq; hospes Tradito palam telo custo
dibus hostium transgressus munimenta ad Pretorem Saguntinum :
& ipe ita uidebat: est deductus Quo cū extemplo cōcursus hoīum
omīs qnīs esset factus submota cetera multitudine Senatus a Lorco
datus est Cuius talis oratio fuit Si cuius ūr Alcon sicuti ad pacem
petendam ad Annibalē uenit ita pacis conditiones ab Annibale ad
uos retulisset supuacaneū hoc mihi fuisset iter quo nec orator Anni
balis nec transfuga ad uos ueniissem cū uero ille aut ūra aut sua cul
pa manserit apud hostem: si metū simulauit sua: uestra si periculū
est ad uos uerum referentib. ego ne ignoraretis esse aliquas & salu
tis & pacis cōditiōes uobis pro uetusto hospitio quod mihi uobiscum est
ad uos ueni. Vestra aūt causa me nec ullius alterius loq quę loquor ap
uos uel ea fides sit quod neq. dū uestris uiribus restituistis neq. dū auxi
lia a Romanis sperastis pacis unq̄ apud uos mentiōem feci .Postq̄ nec a
Romanis uobis ulla spes est nec ūra iam aut arma uos aut menia satis
defendunt pacem affero ad uos magis necessariam q̄ equam cuius ita
aliqua spes est si eam quēadmodū uictor fert Annibal sic uos ut uicti
audiatis Si nō id quod amittitur i damno cū omia uictoris sint Sed
quicqd relinquitur pro munere habituri estis Vrbem uobis quam ex
magna iam parte dirutam captam fere totam habet adimit agros re
linquit locū assignaturus in quo nouū oppidum edificetis Aurum ar
gentūq. omē publicū & priuatū ad se uibet deferri coniugū uestraq.
corpora ac liberoq; uiroq; seruat inuiolata si inermes cū binis uestim
tis a Sagunto uelitis exire Hec uictor hostis impat Hec q̄ q̄ sint grauia
atq. acerba fortuna uestra uobis suadet equidem haud despero cum
omium potestas ei a uobis facta sit aliquid ex his rebus remissurum.
Sed hec patienda censeo potius q̄ trucidari corpora uestra rapi trahiq. an
ora uestra cōiuges ac liberos belli iure sinatis Ad hec audienda cū cir
cū fusa paulatim multitudine pmixtū Senatu esset ppli conciliū repē
te primores secessiōe fēa prius q̄ responsum daretur argentū aurūq. omē
ex publico priuatoq. i forū collatū in ignē ad id raptum factum coniu
cientes eodemq. pleriq. semet ipos precipitauerūt Cū ex eo pauor ac

ORO alorci de conditionib; pacis ad saguntinos

5

trepidatio totam urbem puasisset Aliuſ inſuper tumultus ex arce audiť
Turriſ diu quaſſata procideratperq, ruinam euſ cohorſ Poenoꝝ impe
tu facto cum ſignum Imperator dediſſet nudatā ſtationib⁹ cuſtodiſ
q, ſolutiſ: hoſtium eſſe urbem: nō contandū In talī occaſiōe ratuſ Han
nibal totiſ uirib⁹ aggreſſus urbē mom̄to cepit ſigno dato ut omneſ
puberes interficerentur qđ impium crudele ceteꝝ prope neceſſari
um cognitū ī ip̄o euentu eſt. Cui ēim parci potuit ex iis qui aut īcluſi
cū cōiūgib⁹ ac liberiſ domoſ ſupſe ip̄oſ concremauerūt: aut armati
nullū ante finē pugnę q̄ morientes fecerunt. Captū oppidū cū in
genti preda q̄q̄ pleraq, a dominiſ deinduſtria corrupta erant & ī
cedibuſ uix ullum diſcrimen etatiſ ira fecerat & captiui militū p̄da
fuerant tamen ex p̄uo reꝝ uenditaꝝ aliq̄tum pecunię redactū ēe
cōſtat & multā pretioſā ſuppellectilē ueſtemq, miſſam Carthaginē
octauo menſe q̄ ceptū oppugnari captū Saguntū quidā ſcripſere. Inde
Carthaginē nouam ī hibernia Annibalē conceſſiſſe. Quinto deinde
menſe q̄ a Carthagine profcūſſit ī Italiā p̄ueniſſe. quę ſi ita ſunt
fieri nō potuit ut P. Corneliuſ T. Sempronius Conſ. fuerint ad quoſ ī
principio oppugnationiſ legati Saguntini miſſi ſunt & q ī ſuo ma
gīatu cū Annibale alter ad Ticinū amnē ambo aliq̄to poſt ad Trebiā
pugnauerint aut omia breuiora aliquāto fuere aut Saguntū pri
cipio anni quo P. Corneliuſ T. Sempronius Conſ. fuerūt nō ceptum
oppugnari ſed captū eſt nā exceſſiſſe pugna ad Trebiā T. Sempro
nius ī annū M. Seruilii & C. Flaminii nō poteſt qa Flaminius Arimi
ni Conſulatū iniit creatuſ T. Semprōio Conſ. qui poſt pugnā ad Trebi
am ad creandoſ Conſ. Romā cū ueniſſet comitiiſ p̄fās ad exercitū
in hiberna rediit. Sub idē fere tp̄ūſ & legati q redierāt a Carthagine
Romā retulerūt oīa hoſtilia eſſe & Sagunti excidiū nūtiatū eſt. tan
tuſq, meror mīāq, peremptoꝝ ſocioꝝ indigne & pudor nō lati auxi
lii & ira ī Carthaginenſē metuſq, de ſūma reꝝ cepit uelut ſi iam ad
portaſ hoſtiſ eſſet ut tot uno tp̄re motib⁹ animi turbati trepidarent
magiſq̄ conſulerent. Nāq, neq, hoſtem acriorē bellicoſioremq, ſecū cō
greſſum nec rem Romanā tam deſidem unq̄ fuiſſe atq, imbellem. Sar
doſ Corſoſq, & Hiſtroſ atq, Illyricoſ laceſſiſſe magiſq̄ exercuiſſe Roma
na arma & cū Galliſ tumultuatū magiſq̄ belligeratū. Poenū hoſtem ue
teranum truum & xx annoꝝ militia duriſſima inter Hiſpanaſ genteſ
ſemper uictorē primū Hamilcare deinde Haſdrubale nūc Annibale

Saguntum capitur

·P·cornelius
·T· sempnius } cos

·Al·seruilius
·C·flaminius } cos

duce acerrimo assuetum recentem opulentissimę urbis Hiberum tran
sire: trahere secum tot excitos Hispanor4 populos: conciturum aui
das semp armor4 Gallicas gentes. cū orbe terrar4 bellum gerendū
i Italia ac pro menibs Romanis esse. Nominate iam antea cons.
prouincię erant. Tum sorti iussi. Cornelio Hispania: Sempronio
Africa cū Sicilia euenit. Sex ī eum annū decretę legiōes & socior4
q̄tum ipis uideretur & classis quanta parari posset quatuor &
xx. peditū Romanor4 milia sunt scripta & viii equites naues
cc. xx. quinqueremes: celoces xx. deducte latum inde ad popu
lum uellent iuberent populo Carthaginensi bellū indici eiusq.
belli causa supplicatio per urbem habita atq. adorati dii ut bene
ac feliciter eueniret. qd̄ bellū p.r. iussisset. inter cons. ita copię
diuise. Sempronio datę legiōes duę. ea quaterna milia erant pe
ditum & ccc. equites & socior4 x̄vi. peditum eq̄tes mille octin
genti. naues longę clx. celoces duodecim. cū his terrestribs mari
timisq. copiis T. Sempronius missus i Sicilia ita i Africā trās missur
si ad arcendū Italia Poenum consul alter satis esset. Cornelio min
copiar4 datū quia L. Manlius Pretor & ipe cū haud ualido pre
sidio mittebatur. nauiū maxīe Cornelio nūs diminutus Lxv. qn
quereines datę. neq. enim mari uenturū aut ea parte belli dimi
caturū hostē putabant & duę Romane legiones cū suo iusto eq
tatu & quatūordecim milibs socior4 peditum mille equites socios
equitibs Sexcentis duas legiōes Romanas & quadringentos quin
quaginta socior4 peditū mille equites socios de Romanos. Gallia
prouincia eodem ūsa in punicū bellum habuit. His ita comparatis
ut omia iusta ante bellū fierent legatos maiores natu. Q. fabium
M. Liuium. L. Emilium. C. Licinium. Q. Bebium ī Africam mittunt
ad percontandos Carthaginenses publico ne consilio Annibal Sagū
tum oppugnasset. & si id quod facturi uidebantur faterentur ac de
fenderent publico consilio factum: ut indicerent populo Carthaginē
si bellum. Romani post Carthaginem uenerunt/cū Senatus datus eet:
& Q. fabius nihil ultra q̄ unū qd̄ mandatū erat pcontatus esset: Tū
ex Carthaginensibs unus. preceps uestra Romani inquit & prior le
gatio fuit cū Annibalem tanq̄ suo consilio Saguntum oppugnantē
deposcebatis. Ceter4 hec legatio uerbis adhuc lenior re asperior. tūc e
nim Annibal & insimulabatur & deposcebatur. nec a nobis & cōfessio

∴ ab excidio

∴ Socior̄ Lxx. milia peditū:
& quadringenti equites

Legio quattuor miliū peditū
& ccc equitum

· Q · fabius
· M · liuius
· L · emilius
· C · licinius
· Q · bobius

Legati ad car
thaginenses

culpe exprimitur & ut a confessis rei extemplo repetuntur ego aũt nõ
publico priuatoue consilio Saguntũ oppidũ oppugnatũ sit que
rendũ censeam Sed utrũ iure an iniuria nrã cũm hec questio atq; aiad
uersio in cuẽ nrũm est nrõ an suo fecerit arbitrio. uobiscũ una disce
ptatio est licuerit ne pfedus fieri. Itaq; quoniã discerni placet quid
publico consilio quid sua sponte impatores faciant. nobis uobiscum
fedus est a Luctatio Cons: ictum: in quo cauetur utroq; socius nihil
de Saguntinis nec dũ erant socii uestri cautũ est. At cũm federe qd cũ
Hasdrubale ictum est Saguntini excipiuntur. adũsus qd nihil ego
dicturus sum nisi qd a uobis didici. uos enim c̃ Luctatius consul pri
mo nobiscum fedus icit quia neq; auctoritate prũm nec p.r: iussu i
ctũ erat nõ ten negastis uos eo teneri. Itaq; aliud deintegro fedus pu
blico cõsilio ictum est si uos nõ tenent urã federa nisi ex auctoritate
aut iussu uestro icta nec nos quidem Asdrubalis fedus quod nobis
scius icit obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atq; hiberi men
tionem facere & quod diu parturit aũs uester aliqñ pariat. Tũ R o
manus sinu ex toga fcõ. hic inquit uobis bellum & pacem portamus.
Vtrum placet sumite. Sub hanc uocem haud minus ferociter daret
utrum uellet succlamatũ est. Et cũ is sinu utrq; effuso bellũ dare di
xisset: accipe se oms responderũt & quib; acciperent ais hisdem se ge
sturos. hec directa percontatio ac denũtiatio belli magis ex dignita
te p.r. uisa est: q̃ de fedeq; iure uerbis disceptare. cũ ante tũ maxie
Sagunto excisa. Nam si ũbiq; disceptationis res eẽt: qd fedus Hasdru
balis cũ Luctatii priore federe pmutatũ est comparandũ nõ erat. cũ
in Luctatii federe diserte additũ eẽt ita id ratũ fore si populus censuis
set: in Hasdrubalis federe: nec exceptũ tale quicq̃ fuerit: & tot annoq;
silentio: ita uiuo eo comprobatũ sit fedus: ut ne mortuo quidem au
ctore quicq̃ mutaretur. Quãq̃ & si priore federe staretur satis cautũ
erat Saguntinis socius utroq; exceptis. Nam neq; additũ erat his q
tũc essent nec ne qui postea assumerentur & cũ assumere nouos licẽt
socios quis equũ censeret aut ob nulla quẽq̃ merita i amicitiã recipi aut
receptos in fidem nõ defendi: tñ ne carthaginensiũ socii aut sollicita
rentur ad defectiõem. aut sua sponte descisces recuperentur. Lega
ti Romani a Carthagine sicut iis Rome imperatũ erat i hispaniam
ut adirent ciuitates ut i societatẽ pellicerent. aut aũterent a Peni
traiecerunt. ad Barguſios primum peruenere a quib; benigne exce

Parturio q cu
Pario ora

Barguſij ppli in hispania

pti quia reddebat impu punici multos transhiberum populos ad cupi
dinem noue fortune erexerunt: ad Voltianos inde est uentū quod
celebre per hispaniam responsum ceteros populos a societate Roma
na auerut Ita enim maximus natu ex iis in cōsilio respondit ¶Que
uerecūdia est uos Romani postulare ut uestrā Carthaginensiū pre
ponamus amicitie: cū qui id fecerint Saguntinos crudelius q̄ poenus
hostis perdidit: uos socii prodideritis: ibi queratis socios censeo ubi Sa
guntina clades ignota est. hispanis populis sicut lugubre ita insi
gne documentū Sagunti ruine erunt: nequis fidei Romane aut
societati cōfidat. inde extemplo abire finibus Volcianorum iussi: a nul
lo deinde concilio hispanie benigniora uerba tulere. Itaq; pagrata
Hispania Galliam transeunt: in his noua terribilisq; species uisa est: q̄d
armati (ita mos gentis erat) in conciliū uenerunt cū uerbis extollen
tes uirtutē gloriamq; p r. ac magnitudinē imperii: petissent ne pe
no bellum Italie inferenti per agros urbesq; suas transitū darent Tan
tus cum fremitu risus dicitur ortus ut uix a magistratibus maioribusq;
natu iuuentus sedaretur: adeo stolida impudensq; postulatio uisa est.
Censere ne in Italiam transmittat Galli bellum ipos id aūtere ise agr
osq; suos pro alienis populandos obiicere. Sedato tandē fremitu respō
sum legatis est: neq; Romanorum ese meritū ee neq; Carthaginensiū
iniuriam: ob quę aut pro Romanis aut adūsus Penos sumant arma.
Contra audire sese gentis suę hoies agris finibusq; Italie belli a p r.
stipendiumq; facere & cetera indigna pati. Eadem ferme in ceteris
Gallię conciliis dicta auditaq; nec hospitale quicq̄ pacatum ue sa
tis prius auditū q̄ Massiliam uenerunt: ibi omia a socis inqsita cū
cura ac fide cognita: poccupatos iā ab Annibale Gallorum animos
esse sed ne illi quidem ipi satis mitē gentē fore: adeo ferocia atq; in
domita ingenia ee: ni subinde auro cuius auidissima gens est prin
cipum animi concilientur. Ita peragratis hispanie & Gallie populis
legati Romam redeunt: haud ita multo post q̄ Cons in prouincias
profecti erant: ciuitatē omem in expectatiōem belli erectam inuenerūt
satis constante fama iam hiberū Poenos transisse. Annibal Sagunto
capto Carthaginē nouam i hiberna concesserat: ibiq; auditis quę Ro
me queq; Carthagine acta decretaq; forent: se nō ducem solum sed
cām esse belli partitis diuisisq; reliquis prede nihil differendum
ratus. Hispani gnīs milites conuocat. ¶Credo ego uos inquit socii

Voltia^{ni} ppti in hyspania

Responsum voltianorum ad
legatos romanos

∴ nequicquam

ORO Hannibalis ad
exercitum de trajiciendo in
italiam.

& ipōſ cernere pacatiſ omib⁹ hiſpanię populiſ aut finiendā uobiſmi
litiam ex̄cituſq. dimittendoſ eſſe aut ī aliaſ terraſ tranſferendū bel
lum. ita eim hę gentes nō pacis ſolum ſed etiā uictorię bonis flore
bunt ſi ex aliis gentib⁹ predam & gloriā queremuſ. itaq. cū lon
ginqua a domo inſtet militia incertūq. ſit quando domoſ urāſ
& quecūq. ibi ſunt cara uiſuri ſitiſ ſi quiſ ueſtrū ſuoſ uiſere uult.
cōmeatū do primo uere edico aſſitiſ ut diis bene iuuantib⁹ bellū
ingentiſ glorię predeq. futurū incipiamuſ. Omnib⁹ fere uiſendi do
moſ oblata ultro poteſtaſ grata erat & iam deſyderātib⁹ ſuoſ &
longiuſ in futurū prouidentib⁹ deſiderū ptotū tpūſ hyemiſ quieſ
inter laboreſ aut iam exhauſtoſ aut mox exhauriendoſ renouauit
corpora aīoſq. ad omīa de integro patienda. uere primo ad edictū
conuenere. Annibal cū recenſuiſſet omīa auxilia oūm gentiū. Ga
diſ profcūſ Herculi uota exſoluit nouiſq. ſe obligat uotiſ ſi cętera
proſpera euenīſſent. inde partienſ curaſ ſimul inferendi atq. arcendi
belli nedū ipe terreſtri p Hiſpaniā Galliaſq. itinere Italiā peteret. nu
da aptaq. Romaniſ Africa ab Sicilia eſſet. ualido p̄ſidio eā firma
re ſtatuit. pro eo ſupplem̄tum ipe ex Africa maxīe iaculatorū leui
ū armiſ petit ut Afri i Hiſpania. Hiſpani i Africa melior procul a
domo futuruſ uterq. miles uelut mutuiſ pignoribus obligati ſtipen
dia facerent. Tredecim milia octingentoſ quinquaginta pediteſ ce
tratoſ miſit i Africam & funditoreſ baleareſ octingentoſ Lxx. eq
teſ mixtoſ ex multis gentib⁹ mille. & haſ copiaſ partim Carthagini
p̄ſidio eſſe. partim diſtribui p Africā iubet. Simul cōquiſitoribus in
ciuitateſ miſſiſ quatuor milia deſcripta delectę iuuentutiſ p̄ſidiū
eoſdem & obſideſ carthaginē duci iubet. neq. Hiſpaniā negligen
dam ratuſ atq. ideo haud minuſ qđ haud ignaruſ erat circuitā a
Romaniſ eā legatiſ ad ſollicitādoſ principū aīoſ Haſdrubalis frī ui
ro impigro eā prouinciā deſtinat. firmatq. cū Africiſ maxīe p̄ſidiiſ pe
ditum Afrorū xi milib⁹ octingentiſ quinquaginta Liguribus ccc bale
aribus ad hec peditū auxilia additi equiteſ Libyi Phenices mixtū
Punicū Afriſ genuſ. ccc & Numidę Mauriq. accolę Oceani ad mil
le octingentoſ & parua Vergetū manuſ ex Hiſpania cc eqteſ & ne
quod terreſtriſ deeſſet auxilii genuſ elephanti xiiii claſſiſ preterea
parata ad tuendā maritimā oram quia qua ptę belli uicerant ea tū
quoq. rem geſturoſ Romanoſ credi poterat quinquaginta quinque

remes: quadriremes duę: triremes quinq; a Gadibꝫ Carthaginē ad hiber
na exercitus redit atq; inde profect̄ preter omissā urbē ad hiberum
maritimā oram ducat. Ibi fama est inquiete uisū ab eo iuuenē diui
na specie qui se a Ioue dicerit ducē i Italiā Annibali missū: pronde
sequeretur neq; usq̄ a se deflecteret oculos pauidū primo nusq̄ cir
cūspicientē aut respicientē se secutū. deinde cura humani ingenii cū
quid nā id esset qd respicere uetitus esset agitaret aīo temperare ocu
lis nequiuisse. Tū uidisse post se serpentē mira magnitudine cū ingē
ti arborū ac uirgultorū strage ferri ac post inseq cū fragore cęli nim
bum. eūq; molem ea quid ue prodigii esset querentem audiuisse
uastitatē Italię esse. Hoc uisu letus tripartito Hiberū copias traiecit p
missis qui Gallorū aīos qua traducendus exercitus erat donis cōciliaret:
alpiumq. transitus specularentur. Lxxxx. peditū xii mil. eqtum hi
berū traduxit. Ilergetes inde Barguttosq. & Ausetanos & Aquitaneā
quę subiecta est Pyreneis montibꝫ subegit. oreq. huic omī p̄fecit Ha
nonem ut fauces quę hispanias Gallis iungunt in potestate essent. x
milia peditū Hannoni ad p̄sidiū obtinendę regionis data & mille
equites. postq̄ per Pyrenęum saltū traduci exercitus ceptus est rumorq.
per Barbaros manauit certior de bello Romano. tria milia inde Car
pentanorū peditū Hannoni uter auterunt. Constabat nō tam bello motos
q̄ longinquitate uię insuperabili Alpium transitu. Annibal quia reuo
care aut retinere eos ancepse rat ne cęterorū etiam ferocis animi irri
tarentur supra septem milia hoīum domos remisit. Quos & ipe gra
uari militia senserat. Carpentanos quoq. a se dimissos assimulans. un
ne mora atq. otium aios sollicitarent cū reliquis copiis Pyreneū trans
greditur & ad oppidum Illiberum castra locat. Galli q̄ Italię bellū
inferri audiebant tū quia ui subactos Transpyreneos Hispanos fama
erat presidiaq. ualida impōita metu seruitutis ad arma consternati.
Ruscinonem aliquot populi conueniunt quod ubi Annibali nuntia
tum est. moram magis q̄ bellū timens oratores ad Regulos eorū misit
colloq. semetipm uelle cum iis & uel illi propius Illiberi accederent uel
se Ruscinonem processurū ut ex propinquo congressus facilior esset
na & accepturū eos i castra sua se letum. nec contanter se ipm ad eos
uenturum: hospitem eim se Gallię nō hostem aduenisse. nec stricturū
ante gladium si per Gallos liceat q̄ in Italiā. interim nihil ultra q̄ hibe
rum transisse hanibale a Massiliensiū legatis Romam platum erat. cū
uenisset. Et per nuntios quidem hec. Vt uero reguli gallorum
castris ad Illiberum extemplo motis haud granate ad pœnum uene
runt: capti donis cum bona pace exercitum per fines suos Rusca
nonem oppidum transmiserunt in italiam.

∴ Sed apte instructę q̄ remigio
triginta & duę quinqueremes
erant: & triremes quinq

Ilergetes
Barguti
Ausetani
Aquitani
} ppli. hyspanie

Illiberum op.

Rustinon op. quod hodie ut credo
Rossilion dr

∴ preter

cū perinde ac si alpes iam transissent Boi sollicitatis Insubribus defecerunt:
neq; tam ob ueteres impu ias q̄ quod nup circa Padum Placentiamq; Cre
monamq; colonias in agrū Gallicum deductas egre patiebantur. Itaq;
armis repente arreptis in eū ipm agrum impetu facto tīn terroris ac
tumultus ~~fecit~~ fecerunt ut nō agrestis modo multitudo sed ipi Tri
umuiri Romani qui agrū ad assignādū uenerant diffisi Placentie
menibs Mutinam cōfugerint. C. Luctatius A. Seruilius M. Annius
Luctatii nomen haud dubiū est pro A. Seruilio & M. Annio Q. Ac
cilium & C. Herennium habent quidam annales Alii P. Cornelium
Asinam & C. Papyrium Nasonem Id quoq; dubium est. Legati ad
expostulandum missi ad Boios uiolati sint incertū an in Triumui
ros agrum metantes impetus sit factus. Mutinę cū obsiderentur &
gens ad oppugnandas urbium artes rudis: pigerrima eadem ad mi
litaria opa: segnis intactis assideret muris: simulari ceptum de pace
agi. euocatiq; ab Gallos principibus legati ad colloquium nō con
tra ius modo gentium. sed uiolata etiam quę data in id tempus fide
erat comprehenduntur/negantibs Gallis nisi obsides sibi redderen
tur: eos se dimissuros. Cū hęc de legatis nuntiata essent; & Mutina/
presidiumq; in periculo ēe. L. Manlius imperator ira accensus effu
sum agmen ad Mutinam ducit. Syluę tūc circa uiam erant pleris
q; incultis. Ibi inexplorato profectus in insidias precipitatus mul
ta cū cede suoꝝ egre i aptos campos emersit. Ibi castra cōmunita:
& quia Gallis ad tentanda ea defuit spes refecti sunt militū ani
mi q̄q̄ ceciderisse satis constabat. Iter deinde deintegro ceptum nec
dum p impatentia loca ducebatur agmen: cū apparuit hostis ubi
rursus syluę intrate: tū postremos adorti cū magna trepidatione
ac pauore oīum octingentos milites occiderūt. Sex signa ademere.
finis & Gallis territādi & pauendi Romanis fuit ut ex saltu inuio
atq; impedito euasere. Inde aptis locis facile tutātes agmen Roma
ni Cannetū uicū propinquū Pado contendere. Ibi se muniūto ad
tpus: cōmeatibq; fluminis & Brixianoꝝ Gallos auxilio adūsus
crescentem i dies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumult?
repens postq̄ est Romam platus: & Punicū insup Gallico bello auctū
pres percepe. C. Atilium Pretorem cū una legione Romana & quīq;
milibs socioꝝ delectu nouo a Cons: conscriptis: auxiliū ferre Mā
lio iubent. Qui sine ullo certamine abscesserant eīm hostes: puenit.

-C· luctatius
-A· seruilius
-M·annius
-Q·acilius
-C·hostmius
-P·cor·asina
-C· papirius naso
} triumuiri

Cametus uicus

∴ cannetum

& P. Corneliuſ ī locū eiuſ quę miſſa cū Pretore fuerat trāſcripta legiō
noua profectūſ ab urbe Lx longiſ nauib⁹ preter orā Etrurię Liguſq.
& inde Saluiū montiſ peruenit Maſſiliam & ad proximū hoſtiū
Rhodani Plurib⁹ ēim diuiſiſ amniſ i mare decurrit: Caſtra locat:
uixdum ſatiſ credenſ Annibalem ſuperaſſe pyrēneoſ montiſ. Quem
ut de Rhodani quoq; tranſitu agitare aīa dūtt. incertuſ quonam
ei loco occurreret: nec dū ſatiſ refectiſ ab iactatiōe maritima militib⁹
ccc. interim delectoſ equiteſ ducib⁹ Maſſilienſib⁹ & auxiliarib⁹ Gal
liſ ad exploranda omia uiſendoſq. ex tuto hoſteſ p̄mittit Annibal
ceteriſ metu pacatiſ aut pretio: i Vulgatq puenerat agrū gentiſ ua
lidę. Colunt aūt circa utrāq. ripam Rhodani & diffiſi citeriore a
gro arceri ſenum poſſe ut flumē pro muniīto haberent. omīb⁹
ferme ſuiſ tranſ Rhodanū traiectiſ. ulteriorē ripam amniſ obtine
bant. Ceteroſ accolaſ flumīiſ Annibal & eoſ ipōſ qui ipāſ ſedeſ tenuerāt
ſimul plicit doniſ ad nauēſ undiq. contrahendaſ fabricādaſq. Simſ
& ipi trāici exercitū leuariq. q̄ primū regiōem ſuā tanta hoīum ur
gente turba cupiebant. Itaq. ingens coacta uiſ nauiū eſt. lintriūq. te
mere ad uicinalem uſū paratq. Nouaſq. aliaſ primū Galli incolā
teſ cauabant ex ſinguliſ arboribus deinde & ipi militeſ ſimul copia
materie. ſimul facilitate operiſ inducti. alueoſ informeſ. nihil/dū
modo īnare aquę & cape onera poſſent. curātēſ raptim faciebant:
quib⁹ ſe ſuaq. tranſueherent. Iāq. omnib⁹ ſatiſ paratiſ ad traiicien
dum timebant ex adūſo hoſtiſ. omēm ripā equiteſ uiriq. obtinē
teſ. quoſ ut aūteret Hannonē Hamilcariſ filium uigilia prima
noctiſ cū parte copiarq maxīe Hiſpaniſ adūſo flumine ire. iter
unius diei iubet. & ubi primo poſſit q̄ occultiſſime traiecto amni cir
cūducere agmen ut cū facto opuſ ſit adoriatur a tergo hoſtem. ad id da
ti duceſ Galli educūt inde milia quinq. & xx. ferme ſupra paruę in
ſulę circūfuſū amnē latiorē ubi diuidebatur. eoq. minuſ alto alueo
tranſitū oſtendere. ibi raptim ceſa materia ratesq. fabricatę. i quibuſ
uiriq. & alia onera traiicerentur. Hiſpani ſine ulla mole in utreſ ue
ſtimentiſ coniectiſ ipi ceteriſ ſuppōitiſ incubanteſ. flumen trāſnata
uere. & aluſ exercituſ ratibuſ iunctiſ tranſuectuſ caſtriſ prope flu
men poſitiſ nocturno itinere atq. operiſ labore feſſuſ. quiete uniuſ
diei reficitur. intento duce ad conſilium opportune exequēdum
Poſtero die profecti ex loco prodito fumo ſignificante trāſiſſe. & haud

Vulgę ppli. gallor⁹ circa utrāq; ripam rhodani inco lentes: quos hodie auinionenſ⁹ dici puto.

Hanno hamilcaris filius

procul abesse: quod ubi accepit Annibal ne tpr̃i deesset dat signum ad
trauiciendum iam paratas aptasq, habebat pedes luntres equos fere
propter equos nantes nauium agmen ad excipiendū aduersi im
petum flum̃is parte supiore transmittens Tranquillitatē infra trai
cientib luntrib prebebat equoz parś magna nantes loris a pup
pibus trahebantur preter eos quos instructos frenatosq, ut extem
plo egresso in ripam eqti usui essent imposuerūt i naues. Galli oc
cursant in ripam cū uaris ullulatib cantuq, moris sui: quatientes
scuta sup capita: uibrantesq, dexteris tela: quāq ex adūso terrebat
tanta uis nauium cū ingenti sono flum̃is & clamore uario nau
taz militū & qui nitebantur pr̃umpentē flum̃is & qui ex
altera ripa trauicientes suos hortabantur Iam satis pauentes ad
ūso tumultu terribilior a tergo adhortus clamor castris ab hā
none captis: mox & ipe aderat: ancepsq, terror circūstabat & e
nauib tanta uis armatoz i terram euadens & a tergo iprouisa
p̃mebat acies. Galli postq̃ uim facere conati sunt ultro pellebāt
qua pte reuisū maxīe uter prumpunt: trepidiq, i uicos passim su
os diffugūt. Annibal ceteris copiis per oc̃ium traiectis sperens
iam gallicos tumultus castra locat. elephantoz trauiciendoz ua
ria cōsilia fuisse credo. certe uariata memoria est actę rei. qdā
congregatis ad ripā elephantis tradunr ferocissimū ex iis irri
tatum a rectore suo cū refugientē in aquā nantē sequeretur. tra
xisse gregem ut quēq. timentē altitudinē destitueret uado im
petu ipo flum̃is in alterā ripam rapiente. Ceteq magis cōstat ra
tibus traiectos id ut tutius cōsilium ante rem foret ita acta re ad fidē
proniusq est. Ratem unam cc. longā pedes. L. latam a terra i amnem
porrexerunt quam ut secūda aqua deferretur pluribz retinaculis
ualidis parte supiore ripe re ligatā pontis i modum humo iecta
cōstrauerant ut belue audacter uelut per solum ingrederentur. Al
tera ratis eque lata longa pedes. c. ad trauiciendū flumen apta huic
copulata est: ut cū elephanti p stabilem ratē tanq̃ uiam pregredi
entib feminis apti acti: ubi i minorē applicatā transgressi sunt ex
templo resolutis quib leuiter annexa erat uinculis ab actuariis
aliquot naubz ad alterā ptrahitur Ita primis expōitis alii deinde
repetiti ac tracti sunt nihil sane trepidabant donec continenti uelut
ponte agerentur. primis erat pauor cū soluta a ceteris rate i altum

Quomodo hannibal elephan
tes rhodanū amnē traiecit

∴ ripam

rapenentur ibi urgentes inter se cedentibo extremis ab aqua trepidati
onem aliq̃tum edebant donec quietem ipē timor circūspicientibo aquā
fecisset Excidere etiam seuentes quidam i flumen Sed pondere ipo sta
biles dejectis rectoribo querendis pedetentim uadis in terram euasere
Dū elephanti trajiciuntur interim Annibal Numidas equites quin
gentos ad castra romana miserat speculatū ubi & quantę copię esset
& quid pararent huic alę equitum missi ut ante dictū est ab hostio
Rhodani ccc. Romanorum equites occurrūt preliū atrocius q̃ pro nūo
pugnantiū fuit editur nam p̄ter multa uulnera cedes ēt prope par u
triq. fuit fugaq. & pauor Numidarum Romanis iam admodū fessis
victoriam dedit Victores ad clx nec omēs Romani sed pars Gallorum
uicti ampliuś cc. ceciderūt Hoc principiū simulq. omen belli ut sūmę
rei prosperum euentū ita haud sane incruentā ancipitisq. certaminis
victoriam Romanis portendit Re ita gesta ad utrūq. ducē suu redierūt
nec Scipionis stare sententia poterat nisi ut ex cōsiliis ceptisq. hostis & ipe
conatus capet & Annibalē incertū utrū ceptū i Italiā contenderet iter
an cū eo qui primus se obtulisset Romanus exercitus manus cōsereret.
aūtit a pñti certamine Boiorum legatio Reguliq. Matali aduentus qui
se duces itinerum socios periculi fore affirmantes integro bello nusq̃am
libatis uiribo aggrediendam censent Multitudo timebat quidē hostē
nō dū oblitterata memoria supioris belli sed magis iter imensum al
pesq. rem fama utriq. inexptus horrendam metuebat staq. Annibal post
q̃ ipi sententia stetit pergere ire atq. Italiā petere aduocata cōtione ua
rie militū ūsat aios castigando adhortādoq. Mirari se quisnā pectora
semper impauida repens terror inuaserit per tot annos uincentis eos
stipendia facere neq. ante Hispania excessisse q̃ omēs gentes & terras
eas quas duo dūsa maria amplectantur Carthaginensiū essent indi
gnatos deinde qđ quicūq. Saguntū obsedissent uelut obnoxā sibi dedi
postularet p.r Hiberū traiecisse ad delendū nomen Romanorum liberan
dūq. orbem terrarum tū nemini uisū id longum cū ab occasu solis ad ort̃
intenderent iter nec postq̃ maiorē partem itineris emensam cernant Py
reneū saltum inter ferocissimas gentes superatū Rhodanū tantū am
nem tot milibo Gallorum prohibentibo domita etiā ipius fluminis ui tra
iectum i conspectu h alpes habeant quarum alterū latus Italię sit i ipis
portis hostiū fatigatos subsistere Quid aliud alpes ee credentes q̃ mō
tū altitudines fingerent altiores pyrenei iugis nullas profecō terras

Matalus rex gallorum

∴ Italiam

ORO Hannibalis ad exercitum de Italia perfida

10

celū contingere nec inexuperabiles humano gñi esse. Alpes quidē habitari
coli gignere atq; alere animantes peruias paucis ee exercitibo eos ipos
quos cernant legatos nō pennis sublime elatos alpes transgressos nec
maiores quidem eoz indigenas sed aduenas Italia cultores has ipas al
pes ingentibo sepe agminibo cū liberis ac cōiugibo migrātū modo tuto
trāsmisisse. Miluti quidē armato nihil secū preter instrumēta belli por
tanti quid inuiū aut inexuperabile ē. Saguntū ut caperetū quid p octo
menses periculi quid laboris exhaustū ē. Romā orbis terraz caput petē
tibo quicq̄ adeo asperum atq; arduū uideri quod inceptū moretur cepis
se quondam Gallos ea que adiri posse Poenus desperet. Proinde aut cede
rent aio atq; uirtute genti p eos dies totiens ab se uicte aut itineris finem
sperent campū interiacentē Tiberi ac menibo Romanis. His exhortati
onibo incitatos corpora curare atq; ad iter se parare iubet. Postero die pro
fectus adūsa ripa Rhodani mediterranea Gallie petit nō qa rectior ad
alpes uia esset sed q̄tum a mari recessisset minus obuiā fore Romanū
credens. cū quo prius q̄ i Italiā uentū foret nō erat i aio manus cōserere.
Quartis castris ad isulam puenit. ubi Arar Rhodanusq; amnis. duūs
ex alpibus decurrentes agri aliq̄tulū amplexi cōfluūt in unū. mediis
campis insule nomen inditū. Accolunt prope Allobroges genti iā inde
nulla Gallica gente opibo aut fama inferior. Tum discors erat. Regni
certamīe ambigebant fres maior & q prius imperitarat Braneus no
mine. minore a fre & cetu unioz qui iure minus: ui plus poterat. pelle
batur. huius seditionis peropportuna disceptatio cū ad Annibalem de
lecta esset. arbiter regni factus. quod erat Senatus principūq; snīa fu
turum impiuum maiori restituit. ob id meritū cōmeatu copiaq; rez
oūm & uestis est adiutus quod infames frigoribo alpes pparare cogē
bant. Sedatis certaminibo Allobrogū cū iā alpes peteret nō recta regi
one iter instituit. sed ad leuā i Tricastinos flexit. inde p extremā oram
Vocontioz agri tetendit in Trigorios haud usq̄ impedita uia prius q̄
ad Druentiā flumen puenit. Is & ipe alpinus amnis longe oūm Gallie
fluminū difficillimus transitu est. Nam cū aque uim uehat ingentem
nō tn nauiū patiens est. quia nullis coercitus ripis pluribo simul neq;
isdem alueis fluens. noua semp uada nouosq; gurgites. & ob eadem
peditu quoq; incerta uia est. Ad hec saxa glareosa uoluens nihil stabi
le. nec tutum ingredienti prebet. & tū forte imbrybus auctus ingē
tem trāsgredientibo tumultū fecit. cū super cetera trepidatioe ipi sua

Insula ubi hodie Lugdunū
Arar hodie la Sone

Braneus.

Tricastini ppli gallie
Trigorij
Druentia fl.

Glareosa saxa

atq; incertis clamoribus turbarentur P. Cornelius cons. triduo fere postq̃
Annibal ab ripa Rhodani mouit quadrato agmine ad castra ho
stium uenerat nullã dimicãdi morã facturus. Ceteꝝ ubi deserta
munimenta nec facile se tm̃ progressos assequuturũ uidet ad ma
re ac naues redit. Tutius faciliusq; ita descendenti ab alpibus Anni
bali occursurus ne tm̃ nuda auxilius Romanis Hispania esset quã
prouinciã sortitus erat. CH. Scipionẽ frem̃ cũ maxia parte copiaꝝ
adũsus Hasdrubalẽ misit. nõ ad tutãdos tm̃ modo uteres socios cõ
ciliandosq; nouos sed etiã ad pellendũ Hispania Hasdrubalẽ ipẽ cũ
admodũ exiguis copiis Genuam repetit. eo circa padum erat exerci
tus Italiã defensurus. Annibal ab Druentia campestri maxie itinẽ
cũ bona pace ad alpes incolentiũ ea loca Gallorꝝ puenit. Tũ quãq̃ fa
ma prius: quę quidem incerta i manus uõ ferri solet. pcepta res erat
tamen ex propinquo uisa montiũ altitudo. nuesq; celo prope imi
xtę. tecta informia impõita rupibus pecora uumentaq; torrida frigo
re. hoies intonsi & inculti. aialia inaialia ꝑ omia rigentia gelu. cetera
uisu q̃ dictu fediora terrorẽ renouare frigentibus in primos agmen cli
uos apparuerũt iminentes tumulos insidentes montani. Qui si ualles
occultiores insedissent cohorti i pugnã repentẽ ingentẽ fugam stragẽ
q; dedissent. Annibal cõsistere signa iubet. Gallisq; ad uisenda loca
ꝑmissis. postq̃ comperit trãsitũ ea nõ esse. castra inter cõfragosa omia
preruptaq; q̃ extensissima põt ualle locat. Tum ꝑ eosdem Gallos haud
sane multũ lingua moribusq; abhorrentes cũ se imiscuissent colloqis
montanorꝝ edoctos interdiu uum ꝑ angustias facturus die deinde
simulando aliud q̃ quod parabatur tantũ obsideri saltum. nocte in
sua quęq; dilabi tecta. luce prima subit tumulos ut apto atq; inter
diu uum per angustias facturus die deinde simulãdo aliud q̃ quod
parabatur consumpto cũ eodem quo cõstiterant loco castra cõmunis
set. Vbi primũ digressos tumulis mõtanos: laxatasq; sensit custodias:
pluribus ignibus q̃ pro nũo manentium i spem factis impedimẽtisq; cũ
equite relictis & maxia parte peditum ipe cũ expeditis acerrimo
quoq; uiro raptim angustias euadit. lisq; ipis tumulis quos hostes
tenuerant. consedit. Prima deinde luce castra mota & agmen reliqu
um incedere cepit. Iam montani signo dato ex castellis ad statiõem
solitam conueniebant. cũ repente conspicũt alios arce occupata sua
super caput iminentis. alios uia transire hostes. utraq; simul obiecta

Genua urbs.

Transitus & descriptio alpium

11

res oculis aīs īmobiles parump eos defixit. Deiñ ut trepidationē i angustiis suoq; ipō tumultu Annibalis miscerī agmen uideret equis maxīe cōsternatis quibus quicqd adiecissēt ipsi terroris satis ad pniciem fore rati puersis rupibus uxta inuia ac deuia assueti decurrūt. Tū uero simul ab hostibꝫ simul ab inīqtate locoꝝ Pēni oppugnabantur plusq; inter ipōs sibi cuiq; tendenti ut periculo prius euaderet q̄cū hostibꝫ certamīs erat. Equi maxīe infestum agmen faciebant: qui & clamoribꝫ dissonis quos nemora etiā re pcussēq; uallēs augebant territi trepidabant & icti forte aut uul nerati adeo cōsternati sunt ut stragem ingentē simul hoīum ac sā cinaꝝ omīs grīs facerent: multosq; turba cū p̄cipites diruptēq; u trīq; angustię essent ī imensū altitudinis deiecit quosdā & arma tos: inde ruinę maxīe mō uīta cū oneribꝫ deuoluebantur. Quę quāq; feda uisu erant stetit parump tīn Annibal: ac suos cōtinuit ne tumultū ac trepidatiōem augeret. Deiñ postq̄ interrūpi agm uidit periculūq; ēe exutū impedimīs exercitū neqcq̄ incolume traduxisse: decurrit ex supiore loco. Et cū ipetu ipō fudisset hostē equis tumultū auxit. Sed is tumultus momto tpis postq̄ liberata itinera montanoꝝ erant: sedatur: nec p̄ocū modo sed prope silen tio mox omēs traducti: castellū inde quod caput eius regionis e rat uicosq; circumiectos capit & captiuo ac pecoribꝫ p triduū exer citū aluit. Et quia nec montanis primo pculsis nec loco magnope impediebantur: aliq̄tulū eo triduo uię confecit. Peruentū inde ad frequentē cultoribꝫ aluum ut inter montana populū: ibi nō bello apto sed suis artibꝫ fraude deiñ insidiis est prope circumuentus. Magno natu principes castelloꝝ oratores ad Pœnū uenīt: alie nis malis utili exemplo doctos memorātes amicitiā malle q̄ uim experiri Pœnoꝝ: itaq; obedienter imperata facturos: cōmeatū ut neris q; duces & ad fidem p̄missoꝝ obsides accipet. Hannibal nec temere credendo nec aspernādo ne repudiati apte hostes fierēt: benigne cū respondisset: obsidibꝫ quos dabāt acceptis & cōmeatu quē in uia ipi detulerāt usus nequaq̄ ut inter pacatos incōpōito agmine duces eoꝝ sequitur. Primū agmē elephanti & eqtes erāt: ipse post cū robore peditum circūspectans sollicitus omia in ce debat: ubi in angustiorē uiā ex parte altera subiectā iugo in super imineti uentū est: undiq; ex insidiis barbari a fronte

& a tergo cohorti cominus eminusq; petunt. saxa ingentia in agmē
deuoluunt. maxīa a tergo uis hoīum urgebat. i cos ūsa peditum a
cies. haud dubium fecit. quin nisi firmata extrema agmina fuis
sent. ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tūc quoq; ad extre
mū periculi ac prope pniciē uentū est. Nam dū contaretur Anni
bal dimittere in angustias agmen. quia nō ut ipe equitib; psidio
erat. ita peditib; quicq; ab tergo auxilii reliquerat. occūsantes per
obliqua montani erupto medio uiá insedere. Noxq; una Anni
bali sine equitib; ac impedimtis acta est. Postero die iá segnius
intercūsantib; barbaris undiq; copie. saltusq; haud sine clade
maiore tñ uimtoq; q̄ hoīum pernicie supatus. inde mōtani pau
ciores iam & latrocinii magis q̄ belli more concūsabant mō in
primū mō inouissimū agmen precedebant ut cuiq; aut locus
opportunitatē daret aut progressi moratiue aliquam occasiōem
fecissent. Elephanti sicut precipites p arctas uias magna mora a
gebantur. ita tutū ab hostib; quacūq; incederēt. quia insuetis adeū
di propius metus erat. agmen p̄cedebant. Nono die i iugū alpium
puentū est. p inuia pleraq; & terrores quos aut ducentū fraus aut
ubi fides iis nō ect. temere inuīe ualles a cōiectatib; iter faciebant.
Biduū in iugis statiua habita. fessisq; labore ac pugnādo quies
data militib; uimtaq; aliquot. q̄ prolapsa i rupib; erant. sequē
do uestigia agminis in castra puenere. Fessis tedio tot malorū
nuuis etiam casū occidente iam sydere Vergiliarū ingentē ter
rorē adiecit pomia nuue completa. Cū signis prima luce motis
segniter agmen incederet. pigritiaq; & desperatio i oīum uul
tu emineret. pregressus signa Annibal i promōtorio quodam
unde longe ac late prospectus erat. cōsistere iussis militib; Itali
am ostentat. subiectosq; alpinis mōtibus circūpadanos campos:
meniaq; eos tū trāscendere nō Italie modo sed etiā urbis Rome.
Cetera plana procliua fore. uno aut sūmo altero p̄lio arcē & ca
put Italie i manu habituros. Procedere inde agmen cepit. iam nu
bil ne hostib; quidē p̄ter parua furta p occasionē tentantib; cete
rum iter multo q̄ ut i ascensu fuerat. ut pleraq; alpū ab Italia si
cut breuiora ita arctiora sūt. difficilius fuit. Omnis eim ferme
uia. precips angusta. lubrica erat. ut neq; sustinere se a lapsu pos
sent. nec siqui paululū titubassent. herere affluctis uestigio suo. ali

Nō uias breuiores in transitu alpium difficiliores ee.

iq; sup alios & iumta & hoies occiderent. Ventu deinde ad multo angusti
orem rupem atq; ita rectis saxis ut aegre expeditus miles tentabundus
manibusq; retinens uurgulta ac sturpes circa eminetes dimittere sese
posset. Natura locus iam ante preceps recenti terre lapsu impeditus
i muradam admodu ille altitudine abruptus erat. ibi uelut cu ad
finem uie equites constitissent miranti Annibali q res moraretur
agmen nuntiatur rupem inuia esse. Digressus den ipe ad locum
uisendu haud dubia res uisa quin per inuia circa nec trita antea q
uis longo circuduceret agmen. Ea uo uia insuperabilis fuit. Nam cu
super uetere nuem intacta noua modice altitudinis esset; molli nec
palte facile pedes ingredientiu insistebant. Vt uo tot hoium iumto
rum q; incessu dilapsa est per nuda infra glacie fluenteq; labem li
quescentis nuis ingrediebantur tetra ibi luctatio erat. ut a lubrica
glacie no recipiente uestigiu & in prono citius pede se fallente. ut
seu manibo in assurgendo seu genu se adiuuissent. ipis adminiculis
prolapsi si utq; corruissent nec sturpes circa radice sue ad quas pede
aut manu quisq; eniti posset erant. itaq; i leui tin glacie tabidaq;
nue uolutabantur iumenta. secabantur interdu etiam. Tam infir
mam ingredientia nuem & prolapsa iactandis grauius i continen
do ungulis penitus pfringebant. ut pleraq; uelut pedica capta he
rerent. i dura & alta concreta glacie. Tandem nequicq iumentis at
q; hominib fatigatis castra in iugo posita. Egerrime ad id ipm loco
purgato tin nuis fodiendu atq; egerendu fuit. unde ad rupem mi
nuenda per qua uia una esse poterat. milites ducti. cu cedendu esset
saxum arboribo circa imanib deiectis detrucatisq; struem ingente
lignoq; faciunt. eaq; cu & uis uenti apta faciendo igni coborta eet.
succendut. ardentiaq; saxa infuso aceto putrefaciut. Ita torridam
incendio rupem ferro pandut. molliuq; anfractib modis cluos. ut
no iumta solum. sed elephanti etiam deduci possent. Quatriduum
sup rupem consumptu iumta prope fame absumebantur. Nuda eim
fere cacumina sunt & siquid est pabuli obruut nues. inferiora ual
lis apricos quosda colles habent. ruosq; pro pe syluas etia humano cul
tu digniora loca. ibi iumta i pabulu missa. & quies muniendo fes
sis hominib data triduo. Inde ad planu descensu est. etia locis mol
lioribo & accolaq; ingeniis. Hoc maxie modo puentu est i Italiam
quinto mense ut qdam auctores sunt. Quinto decimo die alpibus

∴ ambitu

Hamibal in italia uenit

a carthagine noua

ſuperatiſ. Quantę copię trāſgreſſo in Italiā Annibali fuerint nequaq̄ in
ter auctoreſ conſtat. qui plurimū Centū milia peditū. xx. equitum
fuiſſe ſcribunt qui minimū xx milia peditū ſex eqtū. L. Ceninuſ
Alimetuſ qui captū ſe ab Annibale ſcribit maxīe auctor mouerę
me: niſi cōfunderet nūm Galliſ Liguribq. additiſ cū hiſ ſcribit. Lx
xx: mil: peditū. x. equitum adducta in Italiam: maxgiſ affluxiſſe
ueriſimillimū eſt & ita quidā auctoreſ ſunt. Ex ipo aūt audiuiſſe
Annibale poſtq̄ Rhodanū tranſierūt. xxxvi: mil: hoūm ingentē
q. nūm equoq & alioq uūmtoq amiſiſſe ī Taurinis quę Galliſ p
xima genſ erat ī Italiam digreſſo. Id cū inter omēſ cōſtet eo magiſ
miror ambigi: qua nā alpeſ tranſierit & uulgo credere Pennino atq.
inde nomen & ugo alpium inditum. Tranſgreſſū Celiuſ per Cremo
niſ iugum dicit tranſiſſe qui ambo ſaltuſ eum nō in Taurinoſ ſed p
ſaltuſ montanoſ ad Libuoſ Galloſ deduxiſſent. Nec ueriſimile eſt
ea tū ad Galliam patuiſſe itinera: utiq. cū quę ad Penninū fuerunt
obſepta gentib Semigermaniſ fuiſſent. neq. hercule montib iſ hiſ
ſiquem forte id mouet a trāſitu Penoq nullo ſed uno uel acri incola
ugi euſ norint nomen īditum ſed ab eo quē ī ſūmo ſacratū ūtice Pē
ninū montani appellant. Peropportunae ad principia req Taurinis
proxime genti adūſuſ Inſubreſ motū bellū erat: ſed armare exercitū
Annibal ut parti alteri auxilio eſſet: in reficiendo maxīe ſentientē
contracta ante mala nō poterat: otiū & enim ex labore copia ex inо
pia cultuſ: ex illuuie tabeq. ſqualida & prope efferata corpora ua
rie mouebant. Ea P. Cornelio Conſ: cā fuit cū Piſāſ nauib uenisſet
exercitu a Manlio Attilioq. accepto Tyrone & i nouiſ ignominiuſ
trepido ad Padum feſtinandi ut cū hoſte nō dū refto manū cōſerent
Sed cū Placentiā Conſul uenit: iam ex ſtatuiſ mouerat Annibal Tau
rinoq. unam urbem caput gentiſ euuſ: quia uolentiſ ī amicitiā nō
ueniebat: ui expugnauit: iunxit ſibi nō metu ſolum ſed etiam uo
luntate Galloſ accolaſ Padi. eoſ circūſpectantes defectioniſ tpūſ:
ſubito aduentuſ Conſ: oppreſſiſſet & Annibal mouit ex Taurinis in
certuſ quę parſ ſequenda eſſet. Galloſ preſentem ſe ſequuturoſ rat
lam prope in conſpectu erant exercituſ conuenerantq. ducеſ: ſicut uſq.
inter ſe nō dū ſatiſ noti: ita iam imbutuſ uterq. quadam admirati
one alteruſ. Nam Annibaluſ & apud Romanoſ iam ante Saguti
excidium celeberrimū nomen erat: & Scipionē Annibal eo ipō qđ

·L· ceninuſ alimetiuſ ſcriptor

Taurini populi iuxō alpes in italia ubi hodie ęſt taurinū oppidū eſt.

Cremoniſ iugū

Piſæ urbs

iunxiſſet

ORO Scipionis ad exercitu cum hannibale congressurj.

adūsus se dux potissimū lectus esset pstantē uirū credebat & auxe
rant inter se opinionē. Scipio quod relictus i Gallia obuius fuerat
in Italiā trāsgresso Annibalu & conatu tā audaci traiiciendaq; al
pū & effectu occupauit. Tamē Scipio padū traiecit & ad Ticinū
amnē motis castris priusq; eū exercitū educeret i aciē adhortā
doq; militū causa talē orationē exorsus est. Si eū exercitū mili
tes exerci educerē i aciē quē i Gallia mecū habui supsedissem lo
qui apud uos. Quid eim adhortari referrt aut eos eqtes qui eqta
tū hostium ad Rhodanū flumen uicissent aut has legiōes cū q
bus fugientē hūc hostē sequutus cōfessiōem cedentis ac detracta
tis certamen pro uictoria habui. nc quia ille exercitus Hispanię
prouincię scriptus ibi cū frē. CN. Scipione meis auspicius rem gerit
ubi eū gerere Senatus p.q.r. uoluit. ego ut cons. ducē adūsus An
nibalem ac Penos haberetis. ipe huic uolūtario certamini obtuli
nouo Imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda sunt.
ne genus belli neue hostē ignoretis. cū uis est uobis milites pugnā
dum quos terra mariq; priori bello uicistis. a quibꝫ stipendiū per
xx. annos exigistis. a quibꝫ capta belli premia Siciliā ac Sardini
am habetis. Erit igitur in hoc certamīe is uobis illisq; aīus qui ui
ctoribꝫ & uictis esse solent. Nec nc illi quia audent. sed quia ne
esse est. pugnaturi sūt. nisi creditis q exercitu incolumi pugnam
detractauere. eos duabꝫ partibꝫ peditū equitūq; i trāsitu alpū amis
sis. qui plures pene perierunt q̄ supsint. plus spei nactos ee. at eim
pauci quidem sunt. sed ingentes animis. cōporibꝫq; quoꝝ robora
ac uires sustinere uis ulla uix possit. effigies imo umbre hoūm
fame frigore. illuuie. squalore enecti contusi ac debilitati inter
saxa rupesq; Adhec preusti artus. nue rigentes nerui. membra tor
rida gelu. quassata fractaq; arma. claudi ac debiles equi. cū hoc eq
te cū hoc pedite pugnaturi estis. reliquias extremas hostū nō hostes
habebitis. At nihil magis uereor. ne ante q̄ uos cū hoste pugnaueri
tis Annibalē alpes uicisse uideantur. sed ita forsitan decuit cū fede
rū ruptore duce ac populo. deos ipos sine ulla humana opē cōmittē
ac profligare bellū. nos aūt qui secūdū deos uolati sumus cōmissum
ac profligatū cōficere. Non uereor nequis me hoc uestri adhortādi
cā magnifice loqui existimet. ipm aliter aīo affectū ee lucuit i Hispa
niā prouinciā meā quo ia profectus eram cū exercitu meo ubi frem

cōsilu participem ac periculi socū haberem & Hasdrubalē potuisq̄ An
nibalem hostē & minorē haud dubie molē belli tñ cū preteruehe
rer nauib⁹ Gallię orā ad famā huius hostis i terrā egressus p̄misso e
quitatu ad Rhodanū moui castra Equestri prelio qua parte copiay
conserendi manū fortuna data est hostem fudi peditū agmen qđ
ī modū fugientiū raptum agebatur quia asseq terra nō poteram
neq, regressus ad naues erat quanta maxīe celeritate potui tāto
maris terrayq, circuitu ī radicib⁹ alpiū obuius fiu huic timendo
hosti utrū cū declinarē certamen īprouisus uideor incidisse an oc
currere ī uestigiis euus lacessere ac trahere ad decernendū experi
ri uuuat Vtrū alios certe repente Carthaginēses per xx. annos tē
ra ediderit an idē sint qui ad Gades pugnauerē īsulas & quos ab
Eryce duo de uicenis denariis estimatos emistis Et utrū Annibal hic
sit emulus itineq Herculis ut ipe fert an uectigalis stipendiariusq
& seruus p r. a prē relictus Quē nisi Saguntinum sceleus agitaret
respiceret profcō si nō prīam uictā domum certe patremq, & fede
ra Hamilcaris scripta manu. Qui ussus a Cons. nrō presidiū dedu
xit ab Eryce: qui graues impōitas uictis Carthaginensib⁹ legēs fre
mens merensq, accepit Qui decedere Sicilia qui stipendiū p r. da
re pactus est itaq, uos ego milites nō eo solum aio quo adūsus ali
os hostes soletis pugnare uelim sed cū indignatiōe quadam atq, ira
uelut si seruos uideatis uros arma repente contra uos ferentes sicut
si uoluissemus ad Erycē clausos ultimo supplicio humanoq fame
interficere sicut classem uictricē ī Africam traicere atq, intra pau
cos dies sine ullo certamine Carthaginē delere uenia dedimus p̄
cantib⁹ emisimusq, ex obsidiōe pacem cū uictis fecimus Tutele no
strę deinde duximus cū Africo bello urgerentur probis impartitis fu
riosū uuuenē sequentes oppugnatū patriam nrām uenit Atq, utinā
pro decore nobis hoc tm & nō pro salute esset certamen Non de
possessione Sicilię ac Sardinię de quib⁹ quōdā agebatur sed pro
Italia uobis est pugnādū Nec est aliud a tergo exercitus qui nu
si nos uīcimus hosti obsistat nec alpes alię sunt quas dū superat
comparari possint p̄sidia hic est obstandū milites uelut si an
Romana menia pugnemus unus quisq, se nō corpus suū: sed
coniugem ac liberos paruos armis protegere putet Nec dome
sticas solum agitet curas sed identidem hēc animo reputet nrās

nūc intueri manus Senatū populūq. Ro qualis nra uis uirtusq. fuerit
talem deinde fortunam illius urbis ac Romani imperii fore. Hec ap
Romanos consul. Annibal rebus priusq ubis adhortādos milites
ratus circūdato ad spectaculū exercitu captiuos montanos uinctos
i medio constituit armisq. Gallicas ante pedes eorū proiectis inter
rogare interprete iussit quis si uinculis leuaretur armaq. & equū
uictor acciperet decertare ferro uellet cū ad unū omes ferrum
pugnāq. poscerent & delecta esset i his sors se quisq. eū optabant
quem fortuna in id certamē eligeret. Et cuius sors exciderat ala
cer inter gratulātes gaudio exultans cū sui moris tripudius arma
raptim capiebat. Vbi uō dimicarent is habitus animorū nō inter
eiusdem modo conditionis hoies erat sed etiam inter spectantes uul
go ut nō uincentiū magis q bene morientiū fortuna laudaretur.
dū sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset. contiōe inde
aduocata apud eos loqui fertur. Siquem aium in alienę sortis exē
plo paulo ante habuistis. eundē mox i estimāda fortuna ura ha
bueritis. uicimus milites neq. cim spectaculū mō illud. sed queda
uelut imago uestre cōditionis erat. ac nescio an maiora uincula
maioresq. necessitates uobis q captiuis uestris fortuna circūde
derit. Dextera leuaq. duo maria claudūt. nullā ne ad effugium
quidem nauem habentibus. circa. Padus amnis maior ac uiolen
tior Rhodano. a tergo alpes urgent. uix integris uobis ac uigē
tibus transiet. hic uobis uincendū aut moriendū milites est. ubi
primū hosti occūristis & eadē fortuna quę necessitatē pugnā
di imposuit. pmia uobis ea uictoribus proponit. quibus ampliora
hoies ne a diis quidē imortalibus optare solent. Si Siciliam tm
ac Sardiniam parentibus nris ereptas nra uirtute recuperatum es
semus. satis tm ampla pretia essent. Quicquid Romani tot triū
phis partum congestumq. possident. idomne cū ipis dominis no
strū futurū est. In hanc tam optimā mercedē agite cū diis bene
uuantibus arma capite. satis adhuc i uastis Lusitanię Celtiberieq
collibus pecora consectando. nullū emolumentū laborū periculoq
q uestroꝝ uidistis. Tempus est opulenta uos ac ditia stipendia face
& magna opere pretia mereri. Tantū itineris per tot mōtes flumi
naq. & tot armatas gentes emensos. hic uobis terminū laborū for
tuna dedit. hic dignam mercedem emeritis stipendiis dabit. nec

ORO hamibalis cum alpes transisset cum Scipione dimicaturus

nec q̄ magnu noīs bellum est tam difficile existimaueritis victoriā
fore. Sepe & contemptus hostis cruentum certamen edidit &
incliti populi Regesq. perleui momento victi sunt. Vnde dem
pto hoc uno fulgore nomīs Romanis quid est quod illi uobis
comparādi sint ut uiginti annoꝝ militiam uestram cum il
la uirtute cū illa fortuna taceam ab Herculis colūnis ab occe
ano terminisq. ultimis terraꝝ per tot ferocissimos Hispanie &
Gallię populos uincentes huc peruenistis pugnabitis cū exercitu
tyrone hac ipa estate cesо victo circūsesso a Gallis ignoto adhuc
duci suo ignorantiq. duce an me i ptorio prīs clarissimi impe
ratoris probe notum certe educatum domitorē Hispanie Gal
lieq. victorem eundē nō alpinaꝝ modo gentium sed ipāꝝ qđ
multo mauis est alpium cū semestri hoc cōferā duce. desertore
exercitus sui. Cui siquis demptis signis Poenos Romanosq. ho
die ostendat ignoraturū certū habeo utrum exercitus sit con
sul: nō ego illud parui existimo milites qđ nemo uestrū est
cuius nō ante oculos ipe sepe militare aliqđ ediderim facinus
cui nō idem ego uirtutis spectator ac testis notata temporib
locisq. referrę sua possim decora. Tum laudatis me milites: do
nastis: alūnus prius oūm uestrum q̄ imperator procedā acie ad
uersus ignotos inter se ignorātesq. quocunq. circūtuli oculos:
plena omnia uideo aioꝝ ac roboris ueteranū peditē generosissi
maꝝ gentū equites frenatos & infrenatos uos socios fidelissimos
fortissimosq. uos Carthaginenses: tū ob patriā tū ob iram iustis
simā pugnaturos inferimus bellū infestisq. signis descendim⁹
in Italiam tanto audacius fortiusq. pugnaturi q̄to maior spes
maiorq. aīus inferentis est uim q̄ arcentis. Accendit pterea aios
& stimulat dolor iniuria indignitas ad supplicīū deposcere me
pō
duce primū deinde uos omēs qui Saguntū oppugnassetis deditos
ultimis cruciatib affecturi fuere crudelissima ac supbissima gēs
sua omia suiq. arbitrii facere cū quib bellū cū quib pacem ha
beamus: se modū imponere equo censet. Circūscribit icludit q, nos
terminis montium fluminūq. quos ne excedamus: neq. eos quos
statuit terminos obseruat. Ne transieris Hiberum: ne quid rei ti
bi sit cū Saguntinis ad hibeꝝ est Saguntū nusq̄ e uestigio moue
ris: paꝝ est qđ ueterrimas prouncias nras Siciliam ac Sardiniā

15

adimit etiam Hiſpaniā ſi inde ceſſero in Affricā trāſcenderet. Trāſcē
diſſe aūt dico duoſ conſ huius anni: unū in Africā alterū i Hiſpaniā
miſere. Nil uſq nobiſ relictū eſt: niſi quod armiſ uindicauerim
illiſ timidiſ & ignauiſ licet ee qui reſpectū habent qd ſuus ager
quod ſua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient.
Vobiſ neceſſe e fortibꝫ uirſ ee: & omibꝫ inter uictoriā morte
ue certa deſperatiōe abruptus aut uincere aut ſi fortuna du
bitabit i prelio potiuſq i fuga mortē oppetere. Si hoc bene fixū
omibꝫ deſtinatumq i animo eſt: uterq dicā uicſtus: nullū cōtem
ptu ad uincendū hoſ a diis imortalibꝫ acruus telū datū eſt. His
adhortationibꝫ cū utriq ad certam accenſi militū ai eſſent. Ro
mani ponte Ticinū iungūt: tutāq pontis cā Caſtellū ſupimponūt
Penus ope occupatis hoſtibus Maharbalem cū ala Numidarū eq
tibꝫ quingentis ad depopulādos ſociorū p r agros mittit. Gallis
parci q maxie uebat Principūq aios ſollicitare ad defectiōem
ponte pfto traductus Romanus exercitus i agrū Inſubrium
quiq mil. paſſuū a Vico tumulis cōſedit: ibi Annibal caſtra habe
bat. Reuocatoq prope Maharbale atq equtibꝫ cū inſtare certam
cerneret: nihil unq ſatis dictū monitūq ad cohortādos milites ra
tus uocatis ad contiōem certa pmia pronuntiat i quoꝝ ſpem pu
gnarent agrū ſeſe daturū i Italia ee Africa. Hiſpania ubi qſq
uelit imunem ipi q accepiſſet liberiſq q pecunia q agrū maluiſ
ſet ei ſe argento ſatisfacturū: qui ſociorū ciues Carthaginenſes
fieri uellent poteſtatē facturum. Qui domos redire mallent da
turū ſe opam ne cuius ſuorū populariū mutatā ſecū fortunam
eſſe uellent. ſeruiſq dnos proſecutis libertatē proponit. binaq
pro his mancipia dominis ſe redditurū. Eaq ut rata ſcirent fo
re: agnū leua manu: dextra ſcelicē retinens: ſi falleret louem ce
teroſq pcatus deos ita ſe mactarent: quēadmodū ipe agnū ma
ctaſſet: & ſecūdum pcatiōem caput pecudis ſaxo eliſit. Tū uō
uelut diis auctoribus omes iſpem ſuam quiſq acceptis id mor
qd nōdum pugnarent ad potienda ſperata rati preliū uno aio
& una uoce poſcūt. Apud Romanos haud quaq tanta alacritas
erat: ſuper cetera recentibꝫ eua territos prodigiis. na & lupus
intrauerat caſtra: laniatusq obuius ipe intactus euaſerat. Exame
apium arbore i ptorio iminente conſederat. Quibꝫ procuratis

Prodigia

Scipio cū equitatu iaculatoribusq; expeditus profectus ad castra hostiū
ex loco propinquo copias quantæ & cuius gnis essent speculādas
obuius fit Annibali & ipi cū equitib; ad exploranda circa loca
progresso. Neutri alteros primo cernebant. Densior incessu deinde
tot hoium equoꝝq; oriens pulus signū propinquātium hostium
fuit. Constitut utrunq; agmen & prelio sese expediebant. Scipio ia
culatores & Gallos eqtes i fronte locat. Romanos socioꝝq; qd ro
boris fuit i subsidiis. Annibal frenatos equites i mediū accipit. Cor
nua Numidis firmat. uixdū clamore sublato iaculatores fugē
inter subsidia ad secūdā aciē. Inde equitū certamen erat aliq̄diu
ancepsi. deinde quia turbabant equos pedites intermixti. multis
labentibus ex equis aut desilientib; ubi suos pmi circumuectos ui
dissent: iam magna ex parte ancepsi pugna erat donec Numide
qui in cornib; erant. circumuecti paululū a tergo se ostendere. Is
pauor pculit Romanos. auxitq; pauorem Cons. uulnus periculūq;
intercursu tū primū pubescentis filii pulsatū. hic erat iuuenis
penes quē pfecti huius belli laus est: Africanus ob egregiā uicto
riam de Hannibale & de Poenis appellatus. Fusa tn effusa iacu
latoꝝ maxie fuit: quos primos Numidæ iuaserūt. Alius cōsert
equitatus. Consulē in medio acceptum nō armis modo sed etiā
corporib; suis protegens i castra nusq̄ trepide neq; effuse cedē
do reduxit. Seruati Cons. decus Celius ad seruū natiōe Ligurē
delegat. malum equidē de filio uerū esse qd & plures tradidere
auctores: secūdum fama obtinuit. Hoc primū cū Annibale pre
liū fuit: quo facile apparuit & equitatu meliorē Penū ee & ob
id campos patentes: quales sunt inter Padum Alpesq; bello gerē
do Romanis aptos non ee. Itaq; proxima nocte iussis militib;
uasa silentio colligere castra ab Ticino mota festinatūq; ad Pa
dum est: ut ratib; quib; iunxerat flumen nō dū resolutis sine
tumultu atq; insectatiōe hostis copias traiiceret. Prius Placentiā
puenere q̄ satis sciret Annibal ab Ticino profectos. Tamen aliquot
moratoꝝ in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit trāsire
nō potuit pontem: ut extrema resoluta erant: tota rate i secūdā
aquā labente. Celius auctor est Magonem cū equitatu & Hispa
nis peditibus flumen extemplo transnatasse ipm Annibalem per
superiora Padi uada exercitū traduxisse. Elephantis in ordinem

Prelium ad ticinū agmen.

Scipio consul a .P. cor. filio saluatur in prelio

Celius scriptor

Vasa colligere in milua qd.

ad ſuſtinendū impetum fluminiſ oppoſitiſ ea periti amniſ cuiſ uix fe
cerint. Nanq. equiteſ armiſ equiſq. ſaluiſ tantam uim flumīſ ſuperaſ
ſe nō ueriſimile eſt ut iam Hiſpanoſ omīſ inflati tranſuexerint utreſ.
ſed multoꝝ dieꝝ circuitu Padi uada petenda fuerint qua exercit
grauiſ impedimentiſ traduci poſſet. Poſteri ores apud me auctoreſ ſunt
qui biduo uix locum rate ungendo flumini inuentū tradunt. Eo
cū Magone equiteſ Hiſpanoꝝ expeditoſ p̄miſſoſ. Dū Annibal circa
flumen legationib⁹ Galloꝝ audiendiſ moratuſ tranſit grauiuſ pe
ditum agmen interim Mago equiteſq. ab tranſitu fluminiſ diei uni
uinere. Placentiam ad hoſteſ contendunt. Annibal paucis poſt diebꝫ
Sex milia a Placentia caſtra cōmuniuit & poſtero die in cōſpectu
hoſtium acie directa potātem pugnę fecit. Inſequenti nocte cedeſ
i caſtriſ Romaniſ tumultu tn̄ q̄ re maior ab auxiliaribꝫ Galliſ fcā
eſt. Ad duo mil peditum & cc. equiteſ uigilib⁹ ad portaſ trucida
tiſ ad Annibalem tranſfugunt. Quoſ Penuſ benigne alloquutuſ &
ſpe ingentium donoꝝ accenſoſ in ciuitateſ queq. ſuaſ ad ſollicitā
dum aliōſ popularium miſit. Scipio cedem tam ſignū defectioniſ
oīum Galloꝝ eſſe ratuſ: contactoſq. eo ſcelere uelut iniecta rabie
ad arma ituroſ: q̄q̄ grauiuſ adhuc uulnere erat tn̄ quarta uigilia
noctiſ inſequentiſ tacito agmine profc̄ſ ad Trebiam fluuiū in lo
ca altiora locoſq. impediti oreſ equitiſ caſtra mouet. Minuſq̄ ad Ti
cinum fefellit. miſſiſq. Annibal primū Numidiſ deinde omni eq
tatu turbaſſet utiq. nouiſſimū agmen: ni auiditate p̄dę i uacua Ro
mana caſtra diuitiſſent. Ibi dum p̄ſcrutanteſ loca omīa caſtroꝝ nul
lo ſatiſ digno more p̄tio tp̄uſ terunt: emiſſuſ eſt hoſtiſ de manibuſ.
Et cum iam tranſgreſſos Trebiam Romanoſ metanteſq. caſtra cō
ſpexiſſent: paucoſ moratoꝝ occiderūt circa flumen intercepto ſ. Sci
pio nec uexatiōem uulneriſ in uia iactantiſ ultra patiens & collegā
iam cīm reuocatū ex Sicilia audierat: ratuſ expectādum locū qui
prope flumen tutiſſimuſ ſtatuiſ eſt uiſuſ: delectū cōmuniuit. Nec
procul inde Annibal cū conſediſſet quantū uictoria equeſtri elat
tantū anxiuſ inopia quę p̄hoſtium agroſ euntem nuſq̄ p̄paratiſ
cōmeatib⁹ maior i diem excipiebat. Ad Claſtidium Vicum quo ma
gnū frumenti nūm cōgeſſerant Romani: mittit. Ibi cū uim para
rent ſpeſ fracta proditioniſ nec ſane magno pretio nūmiſ aureis
cccc: datiſ. P. Brunduſino prefcō p̄ſidii corrupto traditur Anni

Claſtidius uicus

P. brunduſinus

bali Castidum id horreū fuit Penis sedentib⁹ ad Trebiam In captuos
ex tradito presidio ut fama clementie i principio rer4 colligere
tur nihil seuitū est. Cū ad Trebiā terrestre cōstitisset bellum in
terim circa Siciliā insulasq. Italie imminentes & a Sempronio Cōs.
& ante aduentū eius terra mariq. res geste Viginti quinq. triremes
cū mille armatis ad depopulandā oram Italie a Carthaginensib⁹
misse: nouē Liparas: octo ad insulas Vulcani tenuerunt tres i fre
tū auertit estus Ad eas conspectas a Messana xii naues a Hierone
Rege Syracusanor4 misse qui tū forte Messane erat Cons: Ro
manū opperiens: nullo repugnāte captas naues Messanā i portū
deduxerunt. Cognitū ex captiuis preter xx naues cuius ipi clas
sis essent in Italiā missas: quinq. & xxx. alias quinqueremes Si
ciliam petere ad sollicitandos ueteres socios Lybibei occupādi pci
puam curā ee credere eadem tempestate q̄ ipi disiecti forent eāq.
classem ad Egadis insulam deiectā Hec sicut audita erant Rex
Messane Emilio Pretori cuius Sicilia erat prouincia pscribit: mo
netq. Lybibeum firmo tenere presidio. Extemplo & circa Preto
rem a ciuitate missi legati Tribuniq. qui suos ad curam custodie
intenderent ante omia Lilybeū teneri ad apparatū belli. Educto
propōito ut socii nauales x. diez4 cocta cibaria ad naues deferret:
& ubi signū datū esset nequid moram cōscendendi faceret perq. oēm
oram qui erant ex speculis cōspicerent aduentātem hostium clas
sem. Simul itaq. q̄q̄ de industria morati cūsum nauiū erant Cā
thaginenses ut ante lucē accederent Libybeū presensū tn est
quia & luna pernox erat & sublatis armamtis ueniebant ex
templo datū est signū especulis & in oppido ad arma con
damatum est & in naues cōscensum pars militū i murис por
tarq. stationib⁹ pars i nauib⁹ erant & Carthaginenses quia
rem fore haud cum imparatis cernebant usq. ad lucē portu
se abstinuerūt demendis armamentis eo tpre aptandaq. ad pu
gnam classe absumpto ubi illuxit recepere classem i altum ut
spatium pugne esset exitūq. liberū e portu naues hostium ha
berent. Nec Romani detractauere pugnam: & memoria cita
ea ipa loca gestar4 rer4 freti & militū multitudine ac uirtute
ubi euectum euecti sunt. Romanos conserere pugnā & ex pro
pinquo uires conferre uelle. Contra eludere Penis & arce non

Res in sicilia hoc tpre geste
Sempronius consul
scipionis collega

Hiero rex syracusanor

Egadis insula

no ui rem gerere nauium q̄uiroꝝ aut armoꝝ malle certam̄ facē
Nam ut socius naualibus affatim istructā classem. ita inopem
milite habebāt & sic ut̄ bi cōserta manus esset haud quaq̄ par
nūs armatoꝝ/ex ea pugnabant. Quod ubi aīadūsum ē & Roma
nis multitudo sua auxit aīum: & paucitas illis minuit extēplo
septē naues Punicę circumuentę. fugā cetere ceperūt. Mille & dc
c. fuere īnauibꝫ capti milites. nauteq. ī iis tres nobiles carthagi
nensium classis Romana īcolumis una tm̄ pforata nau sed ea
quoq. ipa reduce i portū redit. Secūdū hanc pugnā nō dū gna
ris eis qui Messanę erant. L. Sempronius Consul Messanā uenit
& fretum intranti Rex Hiero classem ornatā obuiā duxit. Trās
gressusq. ex regia i Pretoriam nauē gratulatus sospitē cū exer
citu & nauibꝫ aduenisse precatusq. prosperū ac felicē in Sicilia
transitū statū deinde insulę & Carthaginensiū conata expositt
pollicitusq. est ut quo aīo priore bello p r. iuuenis aduuuisset eo
senē aduturū frumenta uestīmtaq. e legionibꝫ Cons. sociisq. naua
libus gratis prebiturū grāde periculū Libybeoꝝ maritimisq. ciui
tatibꝫ ēe quibusdā nouas res fore. ob hoc Cons. nihil contādū ui
sum quin Libybeū classe peteret. Et Rex regiaq. classis una pro
fecti nauigantes inde pugnatū ad Libybeū fusasq. & captas ho
stiū naues accepe. A Libybeo Consul Hierone cū classe Regia
dimisso relictoq. Pretore ad tuendā Sicilię oram ipe i Insulā Meli
tam quę a Carthaginensibꝫ tenebatur traiecit. Aduenienti/Hamil
car Giscōnis filius pfectus psidii cū paulominus duobꝫ milibꝫ mi
litū oppidūq. cū insula traditur. unde post paucos dies reditum
Libybeū captiuiq. & a Cons & a Pretore preter insignes nobili
tate uiros sub corona uenierūt. Postq̄ ab ea parte satis tutam Si
ciliam censebat Cons. ad Insulas Vulcani qa fama erat stare ibi
Punicam classem traiecit nec quisq̄ hostium circa eas Insulas in
uentus iam forte trāsmiserant ad uastādā Italię oram. depopula
toq. Vibonensi agro urbem etiā terrebant. Repetenti Siciliā Cons.
excursio hostium ī agrū Vibonensem fca nuntiatur. litteręq. a Se
natu de trāsitu i Italiam Annibalis & ut primo quoq. tpe collegę
ferret auxiliū missę. Sex. Pomponio Legato cū xxv. longis naui
bus Vibonensem agrum maritimāq. oram Italię tuendam attri
buit. M. Emilio Pretori quinquaginta nauiū classem expleuit ipe

∴ uolentibus

Melita insula

Hamilcar giscōnis

∴ traduntur. Multis simul
anxius curis exercitum extem
plo in naues impositum Ari
minū supero mari misit.

compoītis Sicilię rebus decē nauiū classe orā ltalie legens Ariminum
ꝑuenit inde cū exercitu suo profcūs ad Trebiam flumen College cō
ungitur Iam ambo Cons: & qcqd Romanoꝝ uiriū erat Annibali
oppoītum aut illis copis defendi posse Romanū impū: aut spem nul
lam aliā ee satis declarabatur tn Cons: alter eqstri plio uno & uul
nere suo minutus trahi rem malebat Recentis aī alter eoq, fero
cior nullā dilatioem patiebatur. Quod inter Trebiā Paduq, agri e
Galli tū incolebāt: inde duoꝝ prepotentiū populoꝝ certamine per
ambiguū fauore haud dubie grām uictoris spectantes. id Romani
nequid mō mouerent equo satis: Penus piniquo aio ferebat a Gallis
accitum se uenisse ad liberādū eos dictitans Obeam iram simul
ut preda militē aleret duo milia pediti & mille equites Numi
das plerosq, mixtos quosdā & Gallos populari omem deinceps
agrum usq, ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli cū adid dubi
os seruassent aios coacti ab auctoribs iniurię ad uindices futuros
declinant Legatisq, ad Cons: missis auxiliuum Romanoꝝ terrę
ob nimiā cultoꝝ fidem ī Romanos laboranti orant. Cornelio
nec cā nec tpūs agendę rei placebat suspectaq, ei gens erat tum
ob infida multa facinora: Tumq, ut alia uetustate obsoleuissent
ob recentē Boioꝝ pfidiam. Sempronius cōtra cōtinendis ī fide
socius maximū uinculū ee: primosq, coissent qui ope defensos oē
sebat. tū College cunctante equitatum suum mille peditū iacula
toribus ferme admixtis ad defendendū Gallicū agrum trans
Trebiam mittit. Ii sparsos & icompoītos oneratosq, preda plerosq,
cū unopinantes inuasissent ingentē terrorē cedemq, ac fugam
usq, ad castra statiōesq, hostium fecere unde multitudine effusa
pulsi rursus subsidio suoꝝ preliū restituere. Varia inde pugna se
quentes quacūq, ad extremum equassent certamen maior tn ho
stium Romanis fama uictorię fuit. Ceteꝝ nemini oium maior
uulnerq, q̄ ipi Cons: uideri gaudio efferri Qua parte copiaꝝ al
ter Consul uictus foret ea se uicisse. Restitutos ac refectos militū
aios nec quēq̄ esse preter Collegam qui dilatam dimicatiōem uel
let. Eum aio magis q̄ corpore egrum memoria uulneris acie ac te
la horrere sed non esse cū egro senescendū. Quid eim ultra differ
ri ac teri tempus: quē tertium Cons: Quē alium exercitū expecta
ri: castra Carthaginensium ī ltalia ac prope in cōspectu urbis ee

Sempronius scipionis collega
ad trebiā uenit

non Siciliam ac Sardiniam uictis ademptas nec cis Hiberū Hispaniā
peti sed solo patrio terraq. in qua geniti forent pelli Romanos. Quā
tū ingemiscant inquit prēs nrī circa menia Carthaginis bellare soli
ti si uideant nos progeniem suam duos cons. cōsularesq. exercitus
i media Italia pauentes intra castra penum quod inter alpes apēninūq.
agri sit suę ditionis fecisse. Hec assidens egro Collegę hec in prę
rio prope cōcionabūdus agere. Stimulabat & tpūs propinquum co
mitioꝝ ne in nouos cons. bellū differretur: & occasio ise unum uer
tende glorię dū eger Collega erat. staq. neqcq̄ dissentiente Cornelio
parari ad propinquū certamen milites iubet. Annibal cū quid opti
mum foret hosti cerneret. uix ullam spem habebat temere atq. impro
uide quicq̄ Cons. acturos. Sed cū alterius ingenū fama prius deiñ
re cognitum pcitū ac ferox sciret ēe: ferociusq. factum ex prospero
cū predatoribꝫ suis certamine crederet: adesse gerende rei fortunā
haud diffidebat. Cuius nequod p̄termitteret tpūs: sollicitusq. & in
tentus erat. dū tyro hostium esset miles: dū meliorē ex ducibꝫ inutilē
uulnus faceret. dū Gallorꝝ animi uigerent. quoꝝ ingentē multitu
dinem sciebat segnius sequuturam quāto longius a domo traheren
tur. Cū ob hec taliaq. speraret propinquū certamen & facere & si
cessaretur cupet. speculatoresq. Galli ad ea explorāda que uellet tu
tiores/ quia in utrisq. castris militabant paratos pugnę esse Roma
nos retulissent. locū insidiis circūspectare penus cepit. Erat i medio
riuus. utriq. paltis clausus ripis: & circa obsitus palustribꝫ herbis
& quibꝫ inculta ferme uestiuuntur uirgultis uepribusq.. Quē ubi
ad equites quoq. tegendos satis latebrosum locum circumuectus ipē
oculis plustrauit. Hic erit locus Magoni frī aut quē teneas. Deligę
Centenos uiros ex omī equite ac pedite cū quibꝫ ad me uigilia pri
ma ueniat. Nūc corpora curare tempus est. ita pręconiū missum.
Mox cū delectis Mago aderat. Robora uiroꝝ cerno inquit Annibal:
sed ut & nūō etiam non animis modo ualeatis/ singulis uobis nouenos
ex turmis manipulisq. uestris similes eligite. Mago locū mōstrabit
quē insideatis. hostem cęcū ad has belli artes habetis. Ita mille equiti
bus Magoni mille peditibꝫ dimissis Annibal prima luce Numidas
equites trangressos Trebiā flumen obequitare iubet hostiū portis:
iaculādoq. in stationes elicere ad pugnā hostem. inde deinde cer
tamine cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hec mandata Nu

midis. Ceteris peditum ducib⁹ equitūq; pceptum ut prādere omēs iube
rent armatos deinde instratisq. equis signū expectare. Sempron⁹
ad tumultū Numidaꝝ primum omnem equitatū ferox ea parte
uirtum: dein sex mil peditum postremo omēs copias ad destina
tū locum iam ante consilio auidius certamis eduxit. Erat forte bru
me tpūs & niualis dies i locis alpibus Apenninoq. interiectis propi
quitate etiam fluminum ac paludū pgelidis. adhec raptim eductis
hominib⁹ atq. equis nō capto ante cibo nō ope ulla ad arcendum
frigus adhibita nihil caloris inerat & quicqd auꝛe flumis appro
pinquabat afflabat acrior frigoris uis. ut uō refugientes Numidas
insequentes aquam ingressi sunt & erat pectoribus tenus. aucta no
cturno hymbri tū utiq. egressis rigere omib⁹ corpora ut uix ar
moꝝ tenendoꝝ potentia esset & simul procedente iam die. fame
etiam deficere. Annibalis interim miles ignib⁹ ante tentoria factis
oleoq. per manipulos ut mollirent artus. misso & cibo potium
capto ubi trāsgressos flumen nūtiatū est hostis alacer animis cō
poribusq. arma capit i aciemq. procedit. Baleares locat ante signa
leuem armaturā octo ferme milia hoīum deinde grauiorem ar
mis peditem. Quod uirū quod roboris erat i cornib⁹ circūfudit. de
cem milia equitum & a cornib⁹ i utraq. parte duōs elephantos
statuit. Consul effusos sequentes equites cū a resistentib⁹ subito
Numidis icauti exciperentur: signo receptui dato reuocatos circū
dedit peditib⁹. Duo & xx. milia Romana erant: socū noīs Lati
ni. xx. auxilia Peumanoꝝ. ea sola i fide Gallica māserat gens. his
copis concursum est. preliū a Balearib⁹ ortū. Quibuscū maiore ro
bore legiōes obsisterent: deducte prope i cornua leuis armaturę
sunt. Que res efficit ut eqtatus Romanus ex templo urgeretur.
Nam cū uix iam per se resisterent. decē milib⁹ eqtum quatuor mil.
& fessi Romani pleriscq. integris penis obruti sunt insup uelut
nube iaculoꝝ a balearib⁹ coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab
extremis cornib⁹ equis maxīe nō usu modo sed odore insolito tē
ritus fugam late faciebant. pedestris pugna par animis magis q̄
uiribus erat. quas recentes penus paulo ante curatis corporibus
i preliū attulerat. contra semiuua fessaq. corpora Romanis &
rigentia gelu torpebant. Restitissent tn animis si cū pedite solū
foret pugnatum sed & baleares pulso equite iaculabantur in la

Prælium ad Trebiam

Peumani ppli galloꝝ
cis alpes.

tera & elephanti iam ī mediam peditū aciem sese tulerant. & Mago Numideq. simul latebris ex improuida preter lata acies est exō ti a tergo ingentem tumultū ac terrorē fecere. Tamen in tot circū stantibꝫ malis: mansit aliq̄diu īmota acies: maxīe preter spem oīum adūsus elephantos: cospedites ad ip̄m locati: uerutis comi ctis & auertē & insecuti aūsos sub caudis q̄ maxīe molli cute uul nera accipiūt: fodiebant. Trepidantisq. prope iam ī suos cōsterna tos media acie ī extremā ad sinistrū cornu adūsus Gallos auxi liares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiā fecere fugam: additus quoq. nouus terror Romanis: ut fusa auxilia sua uide runt. Itaq. cum iam in orbem utrinq. pugnarent x. mil. ferme hoīum cum alii euadere nequiuissent: media Afroꝝ acie que Gallis auxilius firmata erat cū ingenti cede hostium perrupe. Et cū neq. ī castra reditus eēt flumīe intercluſis neq. pre hym bri satis decernere possent qua suis opem ferrent. Placentiam recto itinere p̄rexere. Plures deinde ī omīs partis eruptiones fc̄e & qui flumen petiere aut gurgitibꝫ absumpti sunt aut inter contatiōem ab hostibꝫ oppressi sunt. Qui passim per agros fu ga sparsi erant: uestigia cedentis sequentes agminis. Placentiā contendere. Alius timor hostiū audaciā ingrēdi flumen fecit ingrediēdi transgressiq. ī castra peruenere. hymber niue mixtus & intol leranda uis frigoris & boies multos & iumenta & elephantos pro pe omīs cōsumpsit. finis insequendi hostis Peni flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu ī castra rediere: ut uix letitiā uictoriq̄ sentirent. Itaq. nocte insequenti cū presidiū Romanoꝝ castroꝝ & quod reliquū ex magnā parte militū erat ratibꝫ Trebiam trai icerent: aut nihil sensere Peni obstrepescente pluuia: aut quia iā moueri pre lassitudine nequibant: ac uulneribꝫ sese sentire dissi mularunt. Quietisq. Penis tacito agmine a Scipione Cons: exer citus Placentiā est ꝓductus. Inde Pado traiectus Cremoniā ne duoꝝ exercituum hibernis una colonia premeretur. Romam tā tus terror ex hac clade platus est ut iam ad urbē Romam cre derent infestis signis hostē uenturū. nec quicq̄ spei aut auxilia esse: qua portis meniq. uim arcerent: uno Cons: ad Ticinum ui cto: altero ex Sicilia reuocato: duobꝫ Cons: duobꝫ cōsularibꝫ exer citibꝫ uictis: quos alios duces: quas alias legiones esse: que accer

serentur ita territus Sempronius cons. aduenit ingenti periculo per ef
fusos passim ad pdandum hostiu equites audacia magis q̃ cõsilio
aut spe fallendi resistendiue si nõ falleret trãsgressus. Id quod
unũ maxie i psentia desiderabatur Comitiis consularibꝫ habitis
i hiberna rediit Creati Cons. Cn. Seruilius & C. Flaminius Cete
rũ ne hyberna quidem Romanis quieta erant nauigantibꝫ pas
sim Numidis equitibꝫ eq. his impediciora erant Celtiberis Lusi
tanisq. omẽs igitur clausi undiq. cõmeatus nisi quos Pado naues
subueherent Emporium prope Placentiã fuit & opere ualido &
magno munitũ presidio Euis castelli oppugnãdi spe cũ equiti
bus ac leui armatura profectus Annibal cũ plurimũ i celando in
cepto ad effectũ spei habuisset nocte adortus nõ fefellit uigiles
Tantus repente clamor est sublatus ut Placentie quoq. audiretur.
Itaq. sub lucem cũ equitatu Cons. aderat iussis quadrato agmine
legionibꝫ sequi equestre prelium interim cõmissum i quo quia
Annibal sauciis pugne excessit pauore hostibꝫ iniecto defensũ
egregie presidiũ est Paucoꝝ dieꝝ quiete sumpta & uix dũ satis
p̃curato uulnere inde ad Vicumuias ire pergit oppugnãdas Id
emporiũ a Romanis Gallico bello fuerat munitum inde locum
frequentauerãt accole mixti undiq. ex finitimis populis & tũc
populationum terror cõ plerosq. ex agris cõpulerat Huius ge
neris multitudo fama impigre defensi ad Placentiã p̃sidii ac
censa armis arreptis obuiam Annibali procedit magis agmie
q̃ acie in uia concurrerũt Et cũ ex altera parte nihil pter incõ
ditam turbã esset i altera & dux militi & duci miles fidens ad
xxxv. mil hoũm a paucis fusa Postero die deditiõe fcã presidi
um intra menia accepere iussiq. arma tradere cũ dicto paruisset
signũ repente uictoribꝫ datur ut tãq̃ ui captã urbem diriperent.
Neq. ulla q̃ in tali re memorabilis scribentibꝫ uideri solet pter
missa clades est adeo omis libidinis crudelitatisq. unhumane su
pbie editum i miseros est exemplum Hę fuerũt hiberne expe
ditiões Annibalis Haud longis inde temporibꝫ dũ intolerabilia fri
gora erant quies militi data est & ad prima ac dubia signa ue
ris profectus ex hibernis i Etruriã ducit eã quoq. gentẽ sicut Gal
los Ligures q. aut ui aut uoluntate aduncturus Transeuntẽ apẽ
ninum adeo atrox tempestas adorta est ut alpium feritatem pro

Gn. seruilius
C. flaminius } cos.

Emporium op. ꝑpe placentie

hannibal ad emporiũ uulneratur

Vicumuie op

Transire cum uellet appenninũ hannibal tempestate retentus ad placentiã retrouertit

pe ſuperauerit. Vento mixtuſ hymber cum ferretur i ipa hora prima
quia aut arma omittenda erant aut contra enitentes utice intorti
affligebantur conſtitere. Dein cu ia ſpiritu includeret nec recipro
care animam ſineret aufi a uento parump coſedere tu uo ingentiſo
no celu ſtrepe & inter horrendos fragores micare ignes capti auri
buſ & oculi metu omes torpe Tandem effuſo imbre cu eo magiſ ac
cenſa uis uenti eſſet ipo illo quo deprehenſi erant loco caſtra ponere
neceſſarium uiſum e Id uo laboris deintegro initiu fuit. Nam nec ex
plicare quicq nec ſtatuere poterant nec quod ſtatutu eſſet manebat.
omia pſcindente uento & rapiente & mox aqua leuato uento cum
ſup gelida montium cacumina cocreta eſſet tm nuoſe gradiis
deiecit ut omib omiſſis procumberent boes tegminib ſuis magiſ
obruti q tecti Tantaq. uis frigoris inſecuta e ut ex illa miſerabi
li bouum uumtoq. ſtrage cum ſe quiſq. attollere ac leuare uellet
diu nequiret quia torpentib rigore neruis uix flectere artuſ po
terant deinde ut tadem agitado ſeſe mouere ac recipe aios & rariſ
locis ignis fieri eſt ceptus ad aliena opem quiſq. inopſ tendere. Bi
duu eo loco uelut obſeſſi manſere multi boes multa uumta ele
phanti quoq. ex iis qui prelio ad Trebiam facto ſupfuerant. septe
abſumpti. Digreſſus Apennino retro ad Placentia caſtra mouit. &
ad x mil ∴ peditum: quinq. equitu adufus hoſtem ducit. Nec Se
pronuſ Conſul iam eim redierat ab Roma detrectauit certamen:
atq. eo die tria milia paſſuum inter bina caſtra fuere. Poſtero die
ingentib animiſ uario euentu pugnatu eſt. primo concurſu adeo
res Romana ſuperior fuit. ut no acie uinceret ſolu ſed pculſos ho
ſtes in caſtra pſequerentur. mox caſtra quoq. oppugnaret. Annibal
paucis propugnatoribs i uallo portiſq. poitis ceteros cofertos i me
dia ualle recepit. Intentoſq. ſignum ad erupendu ſpectare iubet.
Iam nona ferme diei hora erat cu Romanus nequicq fatigato mi
lite poſtq nulla ſpes erat potundi caſtris ſignu receptui dedit. q d
ubi Annibal accepit laxataq. pugnam & receſſu a caſtris uidit:
extemplo equitib dextra leuaq. emiſſis in hoſtem ipe cu peditum
robore de us caſtris erupit. Pugna raro magis ulla ea & cum utriuſq.
partis pernicie clarior fuiſſet: ſi extendi ea dies i longum ſpatium
quiuiſſet. nox accenſum ingentib animis prelu diremit. itaq. a
crior concurſus fuit q cedes: & ſicut equuata ferme pugna erat

∴ progressus consedit. Postero die .xii. milia

Tertia pugna ad Placentiam in qua pari clade abutrisque pugnatum est.

ita clade

ita clade pari discessum est ab utraq; parte sexcentis plus peditib; & di
midium eius equitum cecidit. Sed maior Romanis q̃ pro nũo iactu
ra fuit quia equestris ordinis aliquot & Trib: mil: quinq; & Prefe
ctor; tres sunt interfecti. Secundũ eam pugnã Annibal i Ligures
Sempronius Lucam concessit Venienti in Ligures Annibali per in
sidias intercepti duo Questores Romani C. fuluius & L. Lucretius
cũ duob; Trib: mil: & quinq; equestris ordinis Senator; ferme libe
ris quo magis rata fore cũ his pacem societatẽq; crederet traduntur.
Dum hec in Italia geruntur CN. Scipio i hispaniã cũ classe & exer
citu missus cũ ab hostio Rhodani profectus Pyreneosq; montes circũ
uectu tpris appulisset classem expoito ubi exercitu orsus a Letanis
usq; ad hiberum flumen partim renouãdis societatib; partim nouis
instituendis Romanę ditionis fecit: inde conciliata clementię fama
nõ ad maritimos modo populos: sed i mediterraneis quoq; ac monta
nis ad ferociores iam gentes ualuit. Nec pax modo apud eos: sed soci
etas etiam armor; parata est: ualideq; aliquot auxilior; cohortes
ex iis conscripte sunt. Hanno cis Hiberũ in prouinciam erat: eũ reli
querat Annibal ad regionis eius p̃sidiũ: Itaq; prius q̃ alienarentur
omia: obuiam eundũ ratus castris i cõspectu hostiũ poitis i aciẽ eduxit
Nec Romano differendũ ~~ratus castris i conspectu hostiũ poitis~~ certa
men uisum. Quippe qui sciret cũ Hannone & Hasdrubale sibi dimi
cãdum ẽe: malletq; adũsus singulos separatim q̃ adũsus duos simul
rem gerere: nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex mil: hostiũ
cesa: duo capta cũ p̃sidio castror; Nam & castra expugnata sunt
& ipe dux militum cũ aliquot p̃sidiis capitur: & scissum propinquũ
castris oppidum expugnatur. Cetera; preda oppidi parui pretii rer;
fuit: supellex barbarica ac uiliũ mancipior; Castra militem ditauẽ
nõ eusmodo exercitus qui uictus erat: sed ~~et~~ eius qui cũ Annibale i
Italia militabat: omib; fere caris rebus ne grauia impedimenta feren
tib; essent: circa Pyreneũ relictis. Pruisq̃ certa huius ~~cedis~~ fama cla
dis accederet: transgressus hiberũ Hasdrubal cũ octo mil: peditũ mil
le equitum tanq̃ ad primũ aduentũ Romanor; occursurus: postq̃
pditas res: amissaq; castra accepit: iter ad mare conũtit. Haud pro
cul Tarracone classicos milites: nauales q; socios uagos palantisq; per
agros: quod ferme fit ut secũde res creent negligentiam: equite
passim dimisso cum magna cede maiore fuga ad naues compellit

Luca urbs.

·C· fuluius
·L· lucretius

Scipio in hispaniã transit

Nec diutius circa ea loca morari ausus ne a Scipione opprimerentur
transl Hiberū sese recepit & Scipio raptim ad famam nouoꝝ ho
stium agmine acto cū in pauco pfectos paululū aīa diutisset p
sio Tarracone modico relicto Emporū cū classe redit uixdum
digresso eo Hasdrubal aderat & Ilergetum populo qui obsides
Scipioni dederat ad defectiōem impulso cum eoꝝ ipoꝝ uuē
tute agros fidelium Romanis sociꝝ uastat Excito deinde
Scipione hybernis Tarracone Stoicis Hiberum rursus cedit A
gros Scipio relictos ab auctore defectionis & Ilergetiā gentem
cū infesto exercitu inuasisset compulsis omīb Atanagiam urbē
que caput eius populi erat circūsedit intraq dies popaucos plu
ribꝫ q̄ ante obsidibꝫ imperatis Ilergetes pecunia etiam multatos
indē ius ditionemq recepit Inde in Ausetanos prope hibeꝝ soci
os & ipos Penoꝝ procedit atq urbe eoꝝ obsessa Lacetanos au
xilium finitimis ferentes nocte haud procul iam urbē cū in
trare uellent excepit insidijs Cesa ad xii mil exuti pene omēs ar
mis domos palantes passim per agros diffugere. Nec obsessos ali
a ulla res: q̄ iniqua oppugnantibꝫ hiems tutabatur. xxx. dies
obsidio fuit per quos raro unq̄ nix minus quattuor pedes alta
iacuit adeoq plutei ac uineas Romanoꝝ operuerat ut easo
la ignibꝫ aliquotiens coniectis ab hoste etiā tutamentum fuerit.
Postremo cū Amusitus princeps eoꝝ ad Hasdrubalem profugis
set xx argenti talentis pacti deduntur Tarraconē in hyberna
reditū est Rome aut circa urbem multa ea hyeme prodigia fīa:
aut quod euenire solet motis semel i religiōe animis multa nun
tiata & credita temere sunt in quis ingenuum infantē semestrē
i foro Olitorio triumphū clamasse & foro Boario bouem in tertiā
contignationē sua sponte scandisse atq. inde tumultu habitatoꝝ
territū sese deiecisse & nauū spēm de cēlo affulsisse & edem
Spei que est in foro Olitorio flulmine ictam & Lauinii hostiā
se cōmouisse & coruum i ede Iunonis deuolasse atq. i ipo puluina
rio cōsedisse & i agro Amiternino multis locis hoīum specie p
cul candida ueste uisos nec tn illos congressos & in Piceno lapi
dibus pluisse & Ceres sortes extenuate & i Gallia lupum uigili
gladium e uagina raptum abstulisse Ob cetera prodigia libros
adire Decemuiri iussi sunt quod aūt lapidibus pluuisset i Piceno

Atanagia urbs

Lacetani

Amusitus princeps

Prodigia

Spei edes

Nouendiale ſacrum edictum: & ſubinde aliis procurādis prope tota
ciuitas operata fuit. Iam primū oūum urbs luſtrata eſt: hoſtiq; ma
iores quibꝫ edictū eſt diis ceſe & donū ex auri pondo xl. Lauini
um Iunoni portatū eſt & ſignum eneum matrone Iunoni i Auē
tino edificauerūt & lectiſternū Cereubi ſortes extenuatę erant
imperatū & ſupplicatio fortunę i Algido Rome quoq; & lecti
ſternium iuuentuti & ſupplicatio ad edem Herculi nōiatim
deinde unūſo populo circa omia puluinaria inducta & genio
maiores hoſtię ceſę V & C. Atilius Seranus Pretor uota ſuſcipe iuſ
ſus ſi in x annos reſp. eodem ſtetiſſet loco Hec procurata uotorꝫq;
ex libris Sibyllinis magna ex parte leuauerant aīum religione
Conſ. deſignatorꝫ alter Flaminius cui eę legiones quę Placentię
hybernabant ſorte euenerāt edictū & lr̄as ad Conſ. miſit ut is
exercitus idibꝫ Martiis Arimini eſſet i caſtris. Huic iprouincia
Conſulatū inire cōſiliū erat memori uetꝫ certaminū cū pribꝫ
que Trib. pl. & quę poſtea Conſul pruſ de Conſulatu qui abro
gabatur deinde triumpho habuerat inuiſus etiā Senatui ob noua
legem quam unique Q. Claudius Trib. pl. adūſus Senatum uno
patrum aduuuante C. Flaminio tulerat nequis Senator quiue Se
natoris pater fuiſſet maritimā nauē quę pluſ ccc. amphorarꝫ cēt
hret id ſatis habitum ad fructus ex agris uectādos Queſtus oīs
pribus indecorus uiſus eſt Reſ p̄ſumam cōtentiōem acta inuidia
apud nobilitatē ſuaſori legis Flaminio fauorem apud plebem al
terumq; inde Conſulatū peperit Ob hoc ratus auſpiciis emendis
Latinarꝫq; feriarꝫ mora & conſularibꝫ aliis impedimentis retē
turos ſe in urbe ſimulato utinere priuatus clam in prouinciam
abiit Ea reſ ubi palam fcā eſt nouam īſup iram īfeſtis iā pribus
mouit. Non cū Senatu mo ſed cū diis īmortalibꝫ C. Flaminium
bellum gerere Conſ. ante inauſpicato fcūm reuocantibꝫ ex ipa
acie diis atq; hoibꝫ nō paruiſſe ne nc cōſcientiaſ Pretorꝫ & Ca
pitolium & ſolemnem uotorꝫ nuncupatiōem fugiſſe ne die initi
magr̄atus Iouis omē templum adiret nec Senatum inuiſus & ſi
bi ipſi uni inuiſum uideret cōſuleretq; ne auſpicato profectus in
Capitolium ad uota nuncupanda paludatus inde ad prouinciā
iret Ixe mo ſine inſignibꝫ ſine lictoribus profectus clam furtum
haud aliter q̄ſi exilii cā ſolum uertiſſet magis pro maieſtate im

Lectiſterniū fit.

·C·atilius ſeranus

Lex·q·claudij tr.pl·

ne Latinas induceret: Iouiq; la
tiali ſolemne ſacrum in monte
faceret:

perii Arimini q̃ Rome magr̃atum initurum in duũsorio hospitali
q̃ apud penates suos pretextam sumpturũ reuocãdũ unũsi re
trahendumq censuerunt & cogendũ omnib⁹ priusquã presentẽ in
deos hoiesq fungi officiis q̃ ad exercitũ & in prouinciã iret In
eam legatiõem (legatos eim mitti placuit) Q Terentius & M.
Antistius profũ nihilo magis eum mouere q̃ priori Consulatu
re mouerant a Senatu misse: paucos post dies magr̃atum iniit
imolantiq ei uitulus iã ictus e manib⁹ sacrificantium cũ sese
prorupisset multos circũstates cruore respsit fuga procul etiã
maior apud ignaros quid trepidaretur: & concursatio fuit id
a plerisq; i omen magni terroris acceptũ legionib⁹ ide duab⁹
a Sempronio prioris anni Cons: duab⁹ a C Attilio acceptis
Pretore i Etruria per Apenninu tramites exercitus duci cepe

LIBER SECVNDVS INCIPIT.

EAM VER APPETEBAT/CVM ANNIBAL EX
hybernis mouit & nequicq̃ ante conatus transcendẽ
Apenninum intoleradis frigoribus: & cũ ingenti peri
culo moratus ac metu. Galli quos prede populatio
numq concuerat spes postq̃ pro eo ut ipi ex alie
no agro raperent agerentq; suas terras sedem belli
esse: premiq; utrusq; partis exc̃itu uiderũt hibernis:
uerterunt retro Annibalẽ ab Romanis odia: petitq;
est sepe principũ isidijs: ipoq; inter se fraude eadẽ leuitate q̃
cõsenserant consensu iducantium seruatus erat & mutãdo nuc
uestem: nc tegumta capitis errore etiã sese ab insidiis munierat.
Cetery hic quoq; ei timor cã fuit maturius mouẽdi ex hibernis.
Per idem tpus CN Seruilius Rome idib⁹ Martiis magr̃atum
inuit. Ibi cum de rep retulisset redintegrata i C. Flaminium inui
dia est duos se Cons: creasse unũ habere. Quod eim illi iustum
impium: quod auspiciũ eet magr̃atus id a domo: publicis priua
tisq; penatib⁹ Latinis feriis actis sacrificio i monte pfco uotis
rite in Capitolio nuncupatis secũ ferre: nec pfcũm priuatis au
spicia sequi nec sine auspicijs profectum in extremo externo
ea solo noua atq; integra cõcipere posse. Augebant metũ pro
digia simul ex multis locis nuntiata. In Sicilia militib⁹ aliquot

- Q· terentius
- M· antistius
- Gn· seruilius
- C· flaminius

·i· baculum

ſpicula in Sardinia aũt i muro circumeunti uigilias equiti Scipi
onem quem manu tenuerat arſiſſe. Et luttora crebriſ ignib⁹ fulſiſſe
ſe Et ſcuta duo ſanguiné ſudaſſe Et militeſ quoſdã ictoſ fulmi
nibuſ Et ſolis orbem minui uiſum Et Preneſte ardenteſ lampa
deſ cælo cecidiſſe Et Arpiſ palmaſ in celo uiſas pugnãtemq; cũ
luna ſolem Et Capene duaſ interdu lunaſ ortas & aquaſ cere
te ſanguine mixtaſ fluxiſſe fontemq; ipm Herculiſ cruentuſ ma
naſſe ſparſu maculiſ Et Antii metentib⁹ cruentaſ in orbem ſpi
caſ cecidiſſe Et Faleriis celum findi uiſum udut magno hiatu
quaq; patuerit ingenſ lumen effulſiſſe Sorteſ ſua ſponte atte
nuatas unãq; excidiſſe ita ſcriptã Mauorſ telum ſuum con
cutit Et per idem tpuſ Romę ſignũ Martiſ Appia uia ad ſimu
lachra lupoꝝ ſudaſſe Et capuę ſpem cęli ardentiſ fuiſſe luneq;
inter hymbrem cadentiſ Inde minoribꝫ etiã dictu prodigiiſ fides
habita Capraſ lanatas quibuſdã ftãs Et gallinã in marem Gal
lum i feminã ſeſe uertiſſe Hiſ ſicut erant nũtiata expoĩtiſ au
ctoribꝫq; i Curiam introductiſ Conſ de religione Prẽſ cõſuluit.
Decretum eſt ut ea prodigia partim maioribꝫ hoſtiiſ partim la
ctentib⁹ procurarentur & uti ſupplicatio ꝑ triduũ ad omia pul
uinaria haberetur. Cetera cũ Decemuiri libroſ iſpexiſſent ut ita
fieret quẽadmodũ cordi eſſe — diuiniſ carminib⁹ pfarentur. Id
Decemuiroꝝ monitu decretum eſt Ioui primũ donũ fulmen au
reum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Mineruęq; ex argento
daretur & Iunoni Reginę i Auentino Iunoniq; Soſpite Lauinii
maioribꝫ hoſtiis ſacrificaretur Matronęq; pecunia collata quãtũ
cõferre cuiq; cõmodũ eſſet donũ Iunoni Reginę i Auentinum fer
rent: Lectiſterniũq; fieret. quin ut Libertinę & ipę unde feronię do
num daretur: pecuniã pro facultatib⁹ ſuiſ cõferrent. Hec ubi fta De
cemuiri Ardee in foro maioribꝫ hoſtiis ſacrificarũt poſtremo liberi
decimo iam menſe ad edem Saturni Rome imolatũ eſt. Lectiſter
niũq; imperatũ & cũ lectum Senatoreſ ſtrauerũt & cõuiuiũ pu
blicum: ac p urbem ſaturnalia: die ac nocte clamatũ populuſq;
eũ diem feſtum hẽ ac ſeruare i perpetuum iuſſuſ. Dum conſul
placandiſ Romę duſ trahendoq; delectu dat opam: Annibal profe
ctuſ ex hybernis quia iam Flaminium Conſ Aretium peruenisſe
fama erat cũ aliud longiuſ cetexꝝ cõmoduſ oſtenderet iter

Prodigia

Lectiſterniũ

Saturnalia

Arnus fl.
Palus

propiorem uiam per paludem petit qua fluuius Arnus per eos dies
solito magis inundauerat. Hispanos & Afros & cē quod uetera
ni erat robur exercitus admixtis ipōq impedimtis nec ubi cō
sistere coactis necessaria ad usus deessent primos ire iussit sequi
Gallos ut id agmīs medium eēt nouissimos ire equites. Magō
nem inde cū expeditis Numidis cogere agmen maxīe Gallos si
tedio laboris longeq uiæ ut est mollis ad talia gens dilaberentur
aut subsisterent cohibentē. Primi quamō preirent duces per p
altas fluuii ac profundas uoragines hausti pene limo imergen
tesq se tīn signa sequebantur. Galli neq sustinere prolapsi neq
assurgere ex uoraginibꝫ poterant aut corpora animis aut aīos
spe sustinebant. Alii fessa egre trahentes membra alii ubi semel
uictis tedio aīos procubuissent inter iumenta & ipa iacentia pas
sim morientes. Maxīeq oīum uigiliæ cōficiebant per quatri
duum iam & tres noctes toleratæ cū omia obtinentibꝫ aquis ni
hil ubi in sicco fessa sterneret corpora inueniri posset cumulatis
i aquas sarcinis insuper incumbebant. Iumentoq itinere toto
prostratoq passim acerui tīn quod extaret aqua. Querentibꝫ
ad quietē parui tpris necessarium cubile dabant. Ipe Annibal
eger aquis oculis ex uerna primū intempērie uariēte caloresq
frigoraq. elephāto qui unus supfuerat quod altius ex aqua
extaret uectus uigiliis tīn & nocturno humore palustriq celo
grauante caput. & qa medendi nec locus nec tpus erat alto
oculo capitur. Multis hoibus iumtisq fede amissis cū tandē
de paludibꝫ emersisset ubi primū i sicco potuit castra locat cer
tūq per pmissos exploratores habuit exercitū Romanū circa Are
tii menia ēē. Consulis deinde cōsilia atq aūum & sitū regionum
itineraq & copias atq cōmeatus expediendos & cetera que co
gnoscenda in re erant. sūma omia cum cura inquirendo exeque
batur. Regio erat i primis Italiæ fertilis Etrusci campi. Qui fe
sulas inter Arretiumq iacent frumti ac pecoris & oīum copia
req opulenti. Consul ferox a consulatu priore & nō modo le
gum aut prūm maiestatis sed ne deoq quidem satis metuēs
hanc insitam ingenio eius temeritatē fortuna prospero cuilibꝫ
bellicisq rebꝫ successu aluerat. itaq satis apparebat nec deos nec
hoies consulentem ferociter omia ac preproperē acturum. Quo

Oculo hannibal capitur

Fesulæ
Aretium

q. promor esset in uitia sua agitare eum atq. irritare Penus parat & Nota
leua relicto hoste fesulas petens Etrurię agros pdatū profus quā
tam maxiam uastitatem pot cedibs incendiisq. Cons procul oste
dit Flaminius qui nec quieto quidē hoste ipe quieturus erat
tū uo postq̄ res socioz ante oculos prope suos ferri agiq. uidit
suum id dedecus ratus per mediā iam Italiā uagari Penum
atq. obsistente nullo ad ipa Romana menia oppugnāda ire ce
teris omibs i consilio salutaria magis q̄ speciosa suadentibs Col
legā expectandū ut cōiunctis exercitibs cōi aio cōsilioq. rem ge
rerent interim equitatu auxiliis q. leuiū armoz ab effusa pre
dandi licentia hostem cohibendum proponens uratus se ex con
silio proripuit signúq. simul ituneris pugneq. Quinimo Ar
retii ante menia sedeamus inquit hic enim patria & penates
sunt Annibal emissus e manibs perpopulet Italiam uastando
q. & urendo omia ad Romana menia perueniat nec ante nos
hinc mouerimus q̄ sicut olim Camillū ab Veis C. Flaminiū ab
Arretio pres accuerint Hec simul increpans cū ocius signa cō
uelli uberet & ipe in equū insiluisset equus repente corruit Cō
sulemq. lapsum sup caput effudit Territis omnibs qui circa e
rant uelut fedo omine incipiende rei unsup nuntiatur signū
omi ui molliente signifero conuelli nequire Conusus ad nun
tium Nums trās quoq. inquit a Senatu affers q̄ me rem gerē
uetant Abi nuntia signum effodiant si ad conuellendum ma
nus pre metu obtorpuerint incedere indo agmen cepit Primo
ribus super q̄ qđ discesserant a consilio territis etiā duplici pro
digio milite in uulgus leto ferocia ducis cū spem magis ipam
q̄ cām spei intueretur Annibal qđ agri est inter Cortonā urbē
Transhimenūq. lacū omi clade belli puastat quo magis iram ho
sti ad uindicandas inuriass socioz acuat Et iam peruenerāt ad
loca insidiis nata ubi maxie montes Cortonenses Transhimenus
subsit uia tn interest perangusta uel ad ipm de industria relicto
spatio deinde paulo latior patescit campus inde colles assurgūt
ubi castra i apto locat ubi ipe cū Afris modo Hispanisq. cōsideret
Baleares ceteraq. leue armaturā post montes circunducit equites
ad ipas fauces saltus tumulis apte tegentibs locat ut ubi intras
sent Romani obiecto equitatu clausa omia lacu ac montibus

Cortona urbs

Thrasimenus lacus

24

Prelium ad thrazimenum Lacum.

Terremotus ingens

essent flaminius cū pridie solis occasu ad lacū peruenisset ī explo
rato postero die uxdū satis certa luce angustiis superatis postq̄
ī patentiorem campū pandi agmen cepit id tm hostiū quod ex
adūso erat aspexit: a tergo ac sup caput detecte īsidiē. Penus
ubi id quod petierat clausū lacu montibq & circūfusū suis co
pis habuit hostē signū oīb dat inuadendi. Qui ubi qua cuiq.
proximū fuit decurrere eo magis Romanis subita atq. ip̄ūi
sa res fuit. q̄d orta ex lacu nebula cāpo q̄ montib densior sede
rat agminaq. hostium ex pluribs uallib ipa inter se satis cō
spectē eoq. magis pariter decurrerūt. Romanus clamore prius
undiq. orto q̄ satis cerneret se circumuentū esse sensit. & ante ī
frontem lateraq. pugnare ceptū est q̄ satis strueretur acies aut
expediri arma stringiq. gladii possent. Cons: pculsis oīb ipe sa
tis ut ī trepida re ipauidus turbatos ordines uertentes se quoq. ad
dissonos clamores instruit ut tp̄us locusq. patitur & quacūq. pot
adhortatur ac stare & pugnare iubet. Nec eīm uotis aut iplora
tōe deū sed uī ac uirtute euadendū ee per mediās acies ferro
uam fieri. & quo timoris minus fit eo minus ferme periculi ee.
Cetez p̄ strepitu ac tumultu nec cōsiliū nec imp̄ium accipi poterat.
Tantūq. aberat ut sua signa atq. ordine & locū nosceret ut uix ad
arma capienda aptandāq. pugne competeret aīus: opprimeret
turq. quidā onerati magis his: q̄ tecti. Et erat ī tanta caligine ma
ior usus auruum q̄ oculoz ad gemitus uulnez ictusq. corpoz aut
armoz & mixto strepentium pauentiūq. clamore circūferebāt
ora oculosq. Alii fugientes pugnantū globo illati herebant: alios
redeuntes in pugnam aūtebat fugientium agmen. Deinde ubi in
omīs partes nequicq̄ impetus factus, ab lateribs montes ac lacus a
fronte & ab tergo hostium acies claudebat: apparuit nullā nisi ī
dextera ferroq. salutis spem ee. Tum sibi unus quisq. dux adhorta
torq. factus ad rem gerendā: & noua deintegro pugna exorta est.
Non illa ordinata per principes hastatosq. ac triarios: nec ut pro
signis antesignanus: post signa alia pugnaret acies: nec ut in sua
legione miles ac cohorte aut manipulo esset sors cōglobabat: &
aīus suus cuiq. ante aut post pugnandi ordinē dabat. Tantusq. fuit
ardor animoz: adeo intentus pugne aīus: ut cū terremotus q
multaz urbium Italie magnas partes prostrauit: auertitq. cursu

rapido amnes mare fluminibꝫ inuexit montesq. lapsu ingenti pro
ruit nemo pugnantum senserit Tres ferme horas pugnatū est &
ubiq. atrociter circa Cons tñ acrior infestiorq. pugna est Eum &
robora uirorꝫ sequebantur & ipe quacūq. i parte premi ad labore
senserat suos: cuues impigre ferebat opem insignisq. armis & ho
stem sūma ui petebat & tuebatur suos cuues donec isup equi: Du
cario nomen erat: faciemq. noscitans Consul inqt hic est populari
bus suis qui legiões ntās cecidit agrosq. & urbem est depopulatus.
iam ego hanc uictimā manibꝫ peremptorꝫ fede cuiuū dabo subdi
tusq. calcaribꝫ equo per cōfertissimā hostū turbam impetū facit ob
truncatoq. prius armigero qui se infesto uenienti obiecerat Consu
lem lancea transfixit. ꝧ poliare cupientē triarii obiectis scutis arce
re: magne partis fuga inde primū cepit: & iam nec lacus nec mō
tes obstabant pauori. per omia arta pruptaq. uelut ceci euadunt:
armaq. & uiri super aliū alii pcipitantur Pars magna ubi locus fu
ge decesset deest per prima uada paludis i aquā progressi quoad
capitibus humerisq. extare possunt sese imergunt fuere quos incō
sultus pauor nando etiam capessere fugam impulerit Que ubi im
mensa ac sine spe erat: aut deficientibꝫ animis hauriebantur gur
gitibus: aut ubi nequicq̄ festinauerant retro egerrime terram repe
tebant: atq. ibi ab ingressis aquam hostium equitibꝫ trucidabantū
Sex milia ferme primi agmis per adūsos hostis eruptiōe impigre
fca ignari omium que post se agerentur ex saltu euasere Et cum
in tumulo quodam cōstitussent clamorē modo ac sonū armorꝫ audi
entes que fortuna pugna eet nec pspicere p caligine poterant neq.
scire Inclinata ad iniqua re cū calescente sole depulsa nebula appe
ruisset diem: tū liquida iam luce montes campiq. perditas res stra
tamq. ostendere fede Romanā aciem: itaq. ne inconspectos procul
imitteretur equis: sublatis partim signis q̄ citatissimo poterant a
gmine sese abripuerunt. Postero die cū super cetera extrema fames
etiam instaret: fidem dante Mabarbale qui cū omibꝫ equestribus
copiis nocte cōsequutus erat si arma tradidissent abire cū singu
lis uestimentis passurū sese dediderunt Que Punica religione ser
uata est fides ab Annibale: atq. i uincula omes coniecti. Hec est no
bis ad Transimenum pugna intra paucas memorata p r. clades Qui
decum mil: Romanorꝫ in acie cesa sunt Decem mil sparsa fuga p

Ducarius

Flaminij consulis mors.

passim

Mabarbal.

omē Etruriam duersis itineribus Romam petiere Mille & qui
genti hostium in acie multi postea utrinq. ex uulneribꝫ periere.
Multiplex cedes utrinq. fcā traditur ab aliis. ego preterq̄ quod
nihil haustum ex uano uelim quo nimis inclinant ferme scri
bentium animi: fabium equalem temporibꝫ huiusce belli potis
simum autorem habui Annibal captiuoꝝ qui Latini nōis esset
sine ptio dimissis: Romanis i uincula datis segregata ex hosti
um coaceruatoꝝ tumulis corpora eoꝝ cū sepelliri iussisset: Fla
minii quoq. corpus funeris cā magna cū cura iquisitum nō in
uenit. Rome ad primū nuntiū cladis eius cū ingenti terrore
ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matrone ua
ge per uicos que repens clades allata: Que ue fortuna ēet ex̄
citus obuios percontatur & cū frequentis contionis modo turba
i Comitium & curiā ūsa magr̄atus uocaret tādem haud multo
ante solis occasum. M. Pomponius Pretor. Pugna inquit magna ui
cti sumus: & q̄q̄ nihil certius ex eo auditum est tn alius ab alio
impleti rumoribus domos referūt Cons. cū magna parte copiaꝝ
cesum supesse paucos aut fuga passim per Etruriā sparsos: aut
captos ab hoste Quot cāus exercitus uicti fuerant tot i curas dispā
tas eoꝝ animi erant quoꝝ propinqui sub. C. Flaminio Cons. me
ruerant. ignorantiū quę cuiusq. suoꝝ fortuna esset. nec quisq̄
satis certum habet quid aut speret aut timeat. Postero die ac de
inceps aliquot diebꝫ ad portas maior muliery prope q̄ uiroꝝ mul
titudo fuit. aut suoꝝ aliquem aut nūtium de iis operiens circū
fundebanturq. obuius scisciteres neq. auelli undiq. a notis prius
q̄ ordine omia inquisissent: poterant. Inde uarios uultus digre
dientium ab nuntiis cerneres: ut cuiq. aut leta aut tristia nuntia
bantur gratulātisq. aut cōsolantis redeuntibꝫ domos circūfusos:
femineꝝ precipue & gaudia erant & luctus. unā i ipa porta so
spite filio repetente oblato i conspectu eius expirasse ferunt. Alte
ram cui mors filii falso nuntiata erat. mestam sedentē domi ad
primum cōspectum redeuntis filii gaudio nimio exanimatā. Se
natum Pretores per dies aliquot ab ortu usq. ad occidentē solem
in curiam retinent. Consultantes quonā duce aut quibꝫ copiis
resisti uictoribꝫ Penis posset. Prusq̄ satis certa cōsilia essent: re
pens alia nuntiatur clades: quattuoꝝ milia equitum cū. C. Cento

:. insignia

No. Matrem lætitia superstitis filij
quem mortuū crediderat expirasse

nio prosPretore missa ad Collegam a Serulio Consl i Vmbria q°
post pugnam ad Transimenum audita aŭterant uter ab Annu
bale circumuenta Eius rei fama uarie hoies affecit pars occu
patis maiore egritudine animis leuem ex comperatioe priory du
cebant recentem equitū iacturam parsq nō id quod acciderat per
se estimare sed ut in affecto corpore q̄uis leuis cā magisq̄ ualido
grauior sentiretur ita tū egre & affecte ciuitati quodcūq, adū
si incidert nō rey magnitudine sed uiribs extenuatis que ni
hil quod aggrauaret pati possent estimādum ee. Itaq, ad remedi
um iamdiu desideratum nec adhibitum Dictatorem dicendū
ciuitas cōfugit: & quia & Consul aberat a quo uno dici posse ui
debatur: nec per occupatā armis punicis Italiā facile erat aut nū
tiū aut lras mitti: nec Dictatorē populus creare poterat quod nū
q̄ ante eam diem factum erat. Dictatorem populus creauit Q.
fabium Maximū & Magrum equitū M. Rufum Minutum
His q, negotiū ab Senatu datum ut muros turresq, Vrbis firma
rent & presidia disponerent quibs locis uiderētur. pontesq,
rescinderent fluminū ac cū penatibs pro urbe dimicādum esse
quando Italiam tueri nequissent. Annibal interim recto itinē
per Vmbriam usq, ad Spoletū uenit: unde cū perpopulato agro
Vrbem adortus esset oppugnare cū magna cede suoy repulsus:
& conectans ex unius colonie haud nimis prospe tentate uiribs
quanta moles Romane urbis eet i agrū Picenum aŭtit uter nō
copia solum omnis q̄ris frugum abundātem: sed refertū preda
quam effuse auideq, gentes rapiebant: ibi p dies aliquot statiua
habita: refectusq, miles hybernis itineribs ac palustri uia prelioq,
magis ad euentum secūdo q̄ leui ac facili affectus ubi satis quie
ti datum preda ac populationibs magis q̄ ocio aut requie gaudē
tibus profectus Preputianū Adrianū agrum. Marsos inde Martu
cinosq, & Pelignos deuastat. Circaq, Arpos & Lucerīā proxiam A
pulie regioem. CN. Seruilius Consul leuibs prelis cū Gallis actis
& uno oppido ignobili expugnato postq̄ de Collega & exercitū
cede audiuit. iam menibs patrie metuens ne abesset i discrimie
exmo ad urbem uter intendit. Q. fabius Maxīus Dictator uteq.
quo die magrātum iniit uocato Senatu a diis orsus: cū edocuis
set Pres plus negligentia cerimoniaq auspicioq temeritate atq,

· Q · fabius max^S dictator ^S p
creatus á populo: cum án
á consule diceretur.

· M · ruffus minutius mgr. eq.

Spoletum.

26

. Mens dea .

inscitia peccatū a C Flamīio Cons: ēē queq. piacula īre deum essēt: ipōs deos consulendos esse peruicit ut quod nō ferme decernitur nisi cū tēra prodigia nuntiata sunt Decemuiri libros Sibyllinos adire uiderentur qui inspectis fatalibꝫ libris retulerūt Pribus quod eius belli cā uotum Marti foret id nō rite factum de integro atq. am plius faciendū ēē & Ioui ludos magnos & edes ueneri Erycinę ac deę Menti uouendas ēē & supplicationem lectisternium q. habendū & Versacrū uouendū si bellatum prospere esset resq. p. ī eodem quo erat ante bellū statu permansisset. Senatus quoniā fabium belli cu ra occupatura fiant curare iubet. His. S. c. pfectis L Cornelius Len tulus Pontifex Maximus consulente Collegio Pretorū primum populum cōsulendū de Veresacro censet. in iussu populi uoueri nō posse Rogatus in hec uerba Populus. uelitis iubeatis ne hoc sic fieri si respli r. Quiritum Romanorū ad quinquennū proximū sicut uelim eam saluā seruauerit hisce duellis datum donū dicat Popu lus R. Quiritū. quod duellū p r. cū Carthaginensi est queq. duel la cū Gallis sunt qui ad alpes sunt. quod uer attulerit ex suillo ouillo caprino grege queq. prophana erunt Ioui fieri. Ex qua die Senatus populusq. iusserit Qui faciet quom uolet quaq. lege uolet: facito. quomodo faxit probe factum esto si id moritur quod fieri oportebit prophanum esto. neq. scelus esto neue cui cleptum erit si atro die faxit inscius probe factum esto si nocte sine luce. si ser uus siue liber faxit probe factum esto si ante id ea Senatus populus q. iusserit fieri ac faxit eo populus solutus liber esto. Eiusdem rei causā ludi magni uoti eris. ccxxxiii. milibꝫ triente preterea bobus Ioui. ccc. multis alus duuitis bubus albis atq. ceteris hostilis. Votis rite nuncupatis supplicatio edicta supplicatūq. cū cōiugibꝫ Regū ac liberis. nō urbana multitudo tm. sed agrestium & quos in ali qua sua fortuna publica quoq. contingebat. Curatū lectisternium & per triduū habitum Decemuiris sacrorū curantibꝫ & puluinaria in cōspectu fuere Ioui & Iunoni unum alterū Neptūno & Minerue tertium Marti ac Veneri quartū Apollini ac Diane quintū Vulca no ac Vestę Sextum Mercurio & Cereri. Tum edes uotę Veneri Ery cinę edemq. Fabius Maximus Dictator uouit. quia ita ex fatalibꝫ libris edictum erat ut is uoueret cuius maximum impū ī ciuitate esset. Marti edem Atilius Pretor uouit. Ita rebus diuinis pactis tū

∴ esset: M. Æmilium pretorem ex collegio pontificum sententia omnia ea ut mature

∴ siquis rumpet/occidet ue insciens: ne fraus esto siquis clepsit: ne populo stelus esto:

de bello req. p Dictator retulit quibus quotue legionib uictoribo
sti obuiam eundū cēt Prēs censerent Decretū ut a CN. Seruilio cons.
exercitū acciper Scriberet preterea ex ciuib socisq. quātum equitū
ac peditum uideretur cetera omia ageret faceretq. ut ē r. p. duceret
fabius duas legiones se adiecturum ad Seruilianum exercitum di
xit his per Magrum equitū scriptis Tibur diem ad conueniendum
edixit Edictoq. proposito ut quibus oppida castellaq. imunita essēt
ut i loca tuta cōmigrarēt ex agris quoq. uīe demigrarēt omēs regi
onis eius qua Annibal iturus esset tectis prius incensis ac frugib
corruptis ne cuius rei copia esset ipē uia flaminia profectus obuiam
consuli exercituiq. cū ad Tyberim circa ocriculū prospexisset agm
Consuleq. cū equitib ad se progrediente uiatorem misit qui cons.
nuntiaret ut sine lictoribo ad Dictatorem ueniret Qui cū dicto pa
ruisset congressusq. eo4 ingentē spēm Dictatuīe apud socios cuesq.
uetustate iam prope oblitos eius impii fecisset Irē ab urbe allatē sūt
naues onerarias cōmeatū ab hostia in hispaniā ad exercitū portantes
a classe punica circa portū Consanum captas eē. itaq. extemplo cōs.
hostiam proficisci iussus nauib quē ad urbem Romanam aut ho
stie essent completis milite ac naualibus sociis persequ hostiū classem
ac littora Italiē tutari Magna uis hoūm cōscripta Rome erat Li
bertini etiam quib liberi essent ita etas militaris unde uerba uiraue
runt Ex hoc urbano exercitu qui minores quinq. & xxx annis erāt
i nauib impoīti Alii ut urbi presiderent relicti Dictator exercitu
Cons. accepto a fuluio Flacco Legato per agrum Sabinum Tybur
quo die ad conueniendū edixerat nouis militib uenit Inde Prene
ste ac uersis itineribo in uia Latinā est regressus unde itineribus
sūma cū cura exploratis ad hostem ducit Nullo loco nisi quantū
necessitas cogeret fortunē se cōmissurus Quo primū die haud pro
cul Arpis in cōspectu hostium posuit castra nulla mora facta qui
Penus educeret in aciem copiāq. pugnandi faceret Sed ubi quieta
omia apud hostes nec castra ullo tumultu mota uidet quid tāde
increpans quos Martios aios Romanis debellatūq. & concessum
qui propalanda uirtute ac gloria essent in castra redit Cetery ta
cita cura aium incensus quod cū duce haud quaq̄ flaminio Semp
nioq. simili futura sibi res esset ac tū demum edocti malis Roma
nu parem Annibali Ducem quesissent & prudentiā quidem non

uum Dictatoris extemplo timuit constantiāq. euus haud dū exptus
agitare ac tentare aīum mouendo crebro castra populandoq. ī ocu
lis euus agros sociorū cepit & modo cito agmine e cōspectu abibat
modo repente ī aliquo flexu uie si excipe digressū ī equū posset /
occultus obsistebat. Fabius p loca alta agmen ducebat modico ab
hoste interuallo ut neq. omitteret eū neq. congrederetur castris /
nisi quantū usus cogeret tenebatur miles: pabulū & ligna nec pau
ci petebant nec passim. Equitū leuisq. armaturę statio composita
instructaq. in subitos tumultus & suo militi tuta omīa & infesta
effusis hostiū populatoribꝫ prebebat. neq. unūquo periculo sūma
rei cōmittebatur & parua momenta leuiū certaminū ex tuto ce
ptorū finitimorū receptu assuefaciebant territū pristinis cladibꝫ
militem minus iam tādem ac uirtutis aut fortune penitere sue
Sed nō Annibalem magis infestum tā sanis cōsiliis habebat q̄ Ma
grūm equitum: qui nihil aliud q̄ qd nō imperabat more ad re
p. precipitādam habebat ferox rapidusq. ī consiliis ac lingua imo
dicus primo inter paucos deinde propalam in uulgus pro conta
tore segnem pro cauto timidū affingens uicina uirtutibꝫ uitia cō
pellebat: premendoq. supioq. malis quę pessima arsnimis pro
speris multoq. successibꝫ creuit sese extollebat. Annibal ex Ar
pis ī Samnū transit. Beneuentanū depopulatis agrum Telesiā
urbem caput irritat etiam de industria ducem si forte accensū
tot indignitatibꝫ cladibꝫ q. sociorū detrahere ad equum certa
me possit. Inter multitudinē sociorū Italici q̄nis qui ad Tra
simenū capti ab Annibale dimissiq. fuerant tres campani
equites erant multis iā illecti donis promissisq. Annibalis ad
conciliādos populariū aīos. hi nūtiantes si in campaniā exer
citū admouissent caput ponende copiā fore. Cū res maior
q̄ autores essent dubium Annibalem alteriusq. fidentem ac
diffidentē tū ut Campanos ex Samnio peteret mouerunt. Mo
nitos ut etiā atq. etiam promissa rebus cōfirmarent. ussosq. cū
popularibꝫ & aliquibꝫ principū redire ad se dimisit. ipe impe
rat Duci ut se ī agrū Casinatem ducat. Edoctus a peritis regio
num si eum saltum circuisset exercitū Romanum ad opem fe
rendam locis intercluserū. Sed punicū abhorrens ab Latino
nomen Casilinū pro casino ducem accipe fecit. aūsusq. ab itaē

Telesia urbs

per Alifanum calatinūq; & calenū agrum i campū Stellatem descē
dit ubi cū montib; fluminibusq; clausam regionem circūspexisset
uocatū ducē percontatur ubi terraꝝ esset. cum is casilini eo die
māsurum esse dixisset tū demū cognitus est error: & casinum lō
ge inde alia regione esse: uirgisq; ceso duce & ad reliquoꝝ ērro
rem i cruce sublato castris cōmunitis Mahārbalē cum equiti
bus i agrū falernū p̄datū dimisit. usq; ad aquas Sinuessanas
populatio ea puenit. Ingentē cladem fugam tm terroremq; la
tius Numidę fecerūt nec tm terror. cū omia bello flagrarent
fide socios dimouit. uidelicet qa iusto & moderato regebantū
impio nec abnuebant. qd unum uinculū fidei est. melioribus
parere. ut uō ad Vulturnū flumen castra sunt posita excurreba
tur q; amenissimus Italie ager. ullęq; passim incendiis fumabāt
per iuga Massici montis. fabio ducente prope deintegro est or
ta seditio ac ducēs seditionis accensi quidam. fuerat eim silē
tium per paucos dies quia cū celerius solito ductū agmen fuis
set festinari ad prohibēdam populationib; Campaniā credi
derant. ut uō in extrema iuga Massici montis uentū est. ho
steſq; sub oculis erant falerni agri coloniorūq; Sinuessę tecta
urentes nec ulla erat mentio pugnę. Spectatum ne huc inqt
Minutius ad rem fruendā oculis sociorū cedes & incendia ue
nimus. Nec si nullius alterius nos nec ciuiū quidē horū pu
det. Quos in Sinuessam colonos p̄rēs nri miserunt. ut a Sam
nite hoste tuta hec ora esset. quam nō uicinus Samnis urit. sed
Penus aduena ab extremis orbis terraꝝ terminis nrā cōtatiōe
& socordia iā hūc progressus. Tantū prohdolor degeneramus
a parentib; nris. ut p̄tērq; qd per oram illi suā punicas uagari
classes dedecus cē impii sui duxerint. eā nos nc plenā Numida
rum hostium ac Mauroꝝ iam fcām uideamus. Qui modo Saguntū
tū oppugnari indignādo nō hoies tm. sed federa & deos cuctā
tendentem ad menia Romane colonię Annibalē leti spectamus?
fumus ex incendiis uillaꝝ agroꝝq; i oculos atq; ora uenit. Stre
punt aures clamoribus plorantium sociorū. sepius nos q̄ deoꝝ inuo
cantū opem. Nos hic pecoꝝ more p̄ estuos saltus deuiosq; calles
exercitū ducimus. conditi nubibus syluisq. Si hoc mō peragrādo
cacumina saltusq; furius recipe urbem a Gallis uoluisset. quo hic

Vulturnus fl.

Verba Minutij

nouus Camillus nobis Dictator unicus in rebus affectis quesitus
Italiam ab Annibale recuperare paterat Gallos Roma esset q̃ uere
or ne sic contãtibꝰ nobis Annibali ac Penis totiens seruauerit ma
iores nr̃i. Sed uir ac uere Romanus quo die Dictatorem cũ ex au
ctoritate patrum iussuq; populi dictum Veios allatus est nuntius
cũ esset satis altum Ianiculũ ubi sedens prospectaret hostem descẽ
dit i equum atq; illo ipo die media in urbe q̃ nc̃ busta Gallor̃ sũt
& postero die circa Gabios cecidit Gallor̃ legiones. Quid post mul
tos annos cũ ad furculas Caudinas ab Samnite hoste subiugum
missi sumus? Vtrum tandem L. Papirius Cursor iuga Samnii plu
strando an Luceriam premens obsidendo & lacessendo uictorem ho
stem depulsũ a Romanis ceruicibꝰ iugum superbo Samniti impo
suit? modo Cons. Luctatio que alia res q̃ celeritas uictoriã dedit q̃d
postero die q̃ hostem uidit classem graue cõmeatibus impeditam
suo & ipãm instrumento atq; apparatu oppressit. Stultitia est sedẽ
do aut uotis debellari credere posse armari copias oportet & de
ducendas in equũ ut uir cũ uiro cõgrediaris audendo res agendoq;
res Romana creuit. Non his sensibꝰ cõsiliisue que timidi cauta uo
cant. Hec uelut concionãti Minutio circũfundebatur Tribunor̃
equitũq; Romanor̃ multitudo & ad aures quoq; militũ dicta fero
cie uoluebantur ac si militaris suffragii esset res haud dubie fere
bant. Minutio circũfundebatur Minutũ fabio duci p̃laturos fabi
us pariter inter suos haud minus q̃ in hostes intentus prius ab aliis
inuictũ ãuum prestans q̃q̃ probe scit nõ i castris modo suis sed iã
etiam Rome suam contionẽ infamem esse. obstinatus tñ eodẽ
consilio & tenore estatis reliquũ extraxit ut Annibal destitutus
ab spe appetitu certaminis iam hybernis locũ spectaret. quia ea re
gio presentis erat copie nõ perpetue. arbusta. uineq; & conciliata
omnia magis amenis q̃ necessariis fructibus. Hac per explorato
res relata fama fabio cum satis sciret per easdã angustias quibus
intrauerat falernum agrum rediturum. Gallicanum montem &
Casilinum modicũ occupat modicis presidiis. Que urbs Vulturno
flumine dirempta falernũ a Campano agro diuidit. ipe iugis iis
dem exercitum reducit misso exploratum cũ. cccc. equitibus so
cior̃. L. Hostilio Mancino qui ex turba iuuenum audientium
sepe ferociter concionantem Magrũ equitum, pregressus primo

exploratoris modo ut ex tuto exploraret hostem ubi uagos per uias
passim Numidas per occasionem etiam paucos occidit extemplo oc
cupatus certamine est aius excideruntq; pcepta Dictatoris. Qui q̃
tum tuto posset progressum prius recipere sese iusserat q̃ in cōspectū
hostium ueniret: Numide alii atq; alii occurrantes refugientesq;
ad castra prope ipm cū fatigatiōe equoꝝ atq; hoīum pertraxere
Inde Carthalo penes quem suma equestris impii erat concitatis
equis inuectus cū priusq̃ ad coniectū teli ueniret auertisset ho
stem quinque milia continenti cursu secutus est fugientes. Mā
cinus postq̃ nec hostem desistere sequi nec spem uidit fugien
di esse cohortatus suos ī preliū redit omi parte uirtū impar itaq;
ipe & delecti equitum circūuenti occidūtur ceteri effuso rursus
cursu Cales primū. inde prope inuis callibus ad Dictatorem refu
gerunt. Eo forte die Minutius se cōiunxerat Fabio missus ad fir
mandū psidio saltum qui super Tarracinā in arctas coactus fau
ces iminet mari ne imunito Appie limite Penus peruenire ī agrū
Romanum posset. Cōiunctis exercitibꝫ Dictator ac Magister eq
tum castra in uiā deferūt qua Annibal ducturus erat. duo inde
milia hostes aberant. Postero die Peni quod uic inter bina castra
erant agmine cōpleuere. Cū Romani sub ipo cōstitissent uallo
haud equore loco successit tn Penus cū expeditis equitibꝫ atq;
ad lacessendū hostem raptim & procūsando recipiendoq; sese
pugnauere. restitit loco suo Romana acies lenta pugna & ex
Dictatoris magis q̃ Annibalis. & ad Casilinū obsessus cū Capua
& Samnium & tantū a tergo diuitū sociꝝ Romanis cōmea
tus subueheret. Penus contra intra fortunę minas saxa ac lu
terne arenas stagna perhorrida situ hybernatus esset. Nec An
nibalem fefellit suis se artibꝫ petu Itaq; cū per Casilinū euadere
nō posset. petendūq; montes & iugū Callicule superādū esset ne
cubi Romanus incluso uallibꝫ agmen aggrederetur ludibri
um oculoꝝ specie terribile ad frustrādū hostem cōmentus princi
pio noctis furtim succedere ad montes statuit. fallacis cōsilii ta
lis apparatus fuit. faces undiq; ex agris collectę fasceisq; uirga
rum atq; arida sarmenta pligantur cornibꝫ boum quos domi
tos īdomitosq; multos inter ceterā agrestem pdam agebat. Ad
duo milia ferme boum effecta. Hasdrubali q; negocium datū

Carthalo

∴ fuit uoluntate. Jne lusus' inde uideri hannibal

ut primis tenebris noctis id armentū accensis cornibus ad mōtes agere
ret maxīe si posset petendūq. super saltus ab hoste insessos Pri
mis tenebris silentio mota castra. boues aliquāto ante signa
acti ubi ad radices montūm uiasq. angustas uentū est signū
extemplo datū ut accensis cornibꝫ armēta i aduersos concitē
tur montes & metus ipe relucentis flāme ex capite calorq. iā
ad uiuū admaq. cornuū aduenies uelut stimulatos furore
agebat boues Quo rpente discursu haud secus q̄ syluis mōtibꝫq.
accensis omnia circūuirgulta ardere carptim correpta. que ratio
excitans flamam hoium passim discurrentiū speciem prebebat q
ad transitus saltus insidendos locati erant ubi i sūmis montibus
ac super se quosdā ignes cōspexerūt circumuētos se esse rati psidio
excessere qua ingens emicabat flamma uelut tutissimū iter petē
tes sūma montuum iuga. tū in quosdā boues palatos a suis gre
gibus inciderunt & primo tū procul cernerent ueluti flamas spi
rantium miraculo attoniti constiterūt deinde ut humana ap
paruit fraus tū uō insidias rati esse cū multo maxīoq. strepitu
concitant se in fugam leuiq. armaturꝫ hostium icurrere Cete
nox equato timore neutros pugnā incipientes ad lucē tenuit.
Interea toto agmine Annibal traducto p̄ saltum & quibusdam
in ipo saltu hostiū oppressis i agro Alifano posuit castra. Hunc
tumultū sensit Fabius cete & insidias ee ratus a nocturno utiq.
abhorrens certamine suos munimto tenuit. luce prima sub ug
go montis prelū fuit quo intercluſa a suis leue armaturā faci
le & enim nūo aliq̄tulum p̄stabant nisi hispanoꝝ cohors ad id
ipm remissa ab Hannibale peruenisset Ea assuetior montib &
ad cōcūsandū inter saxa rupesq. aptior ac leuior tū uelocitate cō
poꝝ tū armoꝝ habitu campestrē hostem grauem armis statari
umq. pugnę gnē facile eluſit. Ita haud quāq̄ pari certamīe digres
si. Hispani ferē omēs incolumes. Romani aliquot suis amissis in
castra contenderunt Fabius quoq. mouit castra trangressusq. sal
tum super Alifas loco alto ac munito consedit Tum per Samnū
Romam se petere simulans Annibal usq. in Pelignos populabū
dus rediit. Fabius mediis intra hostium agmen urbemq. Romam
iugis ducebat nec absistens nec cōgrediens Ex Pelignis Penus fle
xit iter. retroq. Apuliam repetens Glerenum peruenit ad urbem me

∴ romani superassent

Glerenum urbs.

tu quia collapsa parſ menū erat a ſuis deſertā Dictator ī Larinate
agro caſtra cōmunit: ide ſacroȳ cīrca Romam reuocatus nō impio
modo ſed cōſilio etiam ac prope precib⁹ agens cū Magrō equitū
ut pluſ conſilio q̄ fortune cōfidat & ſe potius ducē q̄ Sempronū
Flaminūq. imitetur: ne nihil actum cenſeret exacta prope eſta
te per ludificatiōem hoſtis mora quoq. plus interdū quippe q̄ mo
uendo atq. agendo proficere haud paruā rem ee a totiens victore
hoſte unci deſiſſe & a continuis cladib⁹ reſpiraſſe. Hoc nequicq̄
p̄monito Magrō eqtum Romam eſt profectus. Principio eſtatis
quo hec gerebantur ī hiſpania quoq. terra mariq. ceptū bellum
eſt. Haſdrubal ad eū nauiū nūm quē a fre inſtructū paratumq.
accepat decē adiecit. Quadraginta nauiū claſſem Himilconi tradit
atq. ita Carthagine profectus nauibus prope terram exercitū ī littō
re ducebat: paratus cōfligere quacūq. parte copiaȳ hoſtis occur
riſſet. CN. Scipioni poſtquā mouiſſe ex hybernis hoſtē audiuit
primo idem conſilii fuit: deinde minus terra propter ingentē
famam nouoȳ auxilioȳ concurrere ausus: delecto milite in
naues impōito quinque & xxx. nauiū claſſe ire obuiam hoſtib⁹
git. Altero a Tarracone die ad ſtatiōem xx. milia paſſuū diſtan
tem ab hoſtio puenit amniſ hiberi. Inde due Maſſilienſiū ſpe
culatorie miſſe: retulerūt claſſem Punicā ſtare in hoſtio flumīs
caſtraq. ī ripa poſita: itaq. ut ip̄rouidos icautoſq. unū ūſo ſimul
effuſo terrore opprimeret: ſublatis ancoris ad hoſtē uadit. Mul
tas & locis altis poſitas turres Hiſpania habet. Quib⁹ & ſpeculis
& propugnaculis: adūſus latrones utuntur. Inde primo cōſpe
ctis hoſtium nauib⁹ datum ſignū Haſdrubali eſt: tumultuſq.
priuſ in terra & caſtris q̄ ad mare & ad naues eſt ortus: non
dum aut pulſu remoȳ ſtrepituq. alio nautico exaudito: aut
aperientib⁹ claſſem promontoriis ſuis cū repente alius ſuper
alium ab Haſdrubale miſſus tumultuſq. priuſ in terra & ca
ſtris q̄ ad mare & ad naues eſt ortus: quietoſ uagoſq. in littore
in temporis tentoriis ſuis: nihil minus q̄ hoſtem aut prelium
eo die expectantes: conſcendere naues propere atq. arma cape
iubet: claſſem Romanam iam haud procul a portu ee. hoc eqtes
dimiſſi paſſim imperabāt. Mox Haſdrubal ip̄e cū oī exer
citu aderat: uarioq. oīa tumultu ſtrepunt: ruentib⁹ ī naues

∴ causa

Res in hyſpania geſte

simul remigib⁹ militib⁹q. fugientiū magis e terra q̄ in pugnā eun
tium modo Vixdū omēs conscenderant cū alii resolutis loris ut
ancoram euellerent alii nequid teneat anchora lora incidunt. ra
ptimq. omia prepropere agendo militū apparatu nautica mini
steria impediuntur trepidatiōe nautaꝝ cape & aptare arma mi
les prohibebatur Et iam Romanus nō appropinquabat modo sed
direxerat etiam in pugnā naues itaq. nō ab hoste & prelio ma
gis Peni q̄ suo metipi tumultu turbabantur & temptata uerus
pugna q̄ unita in fugam auerterūt classem & cū auersi ad suos
lato agmine & tam multis simul uenientib⁹ haud sane intrabi
les essent in littus passim naues egerunt atq. alii uadis alii sicco
littore excepti partim armati partim inermes ad instructā per
littus aciem suoꝝ pfugere duę tn primo concursu capte erant
Punicę naues quatuor suppresse Romani q̄q̄ terra hostiū erant,
armataq. aciem toto ptentam i littore cernebant haud contantē
tn insecuti trepidam hostium classem. Naues omēs q̄ nō aut p
fregerant proras littore illisas aut carinas fixerant uadis reli
gatas puppib⁹ i altū extraxere ad quīq. & xx naues ex xxx
cepere Neq. id pulcherrimum eius uictorie fuit sed qđ una leui
pugna toto eius ore mari potiti erant itaq. ad onustā classe pro
fecti ascensu a naub⁹ i terram facto cū urbē ui cepissent captaq.
diripuissent Carthaginē inde petunt atq. omē agrum circa de
populati postremo tecta quoq. coniuncta muro portisq. incende
runt inde iam preda grauis ad Longunticam peruenit classis
Vbi uis magna sparti fuit ad rem nauticam collecta ab Hasdru
bale quod satis i usum fuit sublato ceteꝝ ome incensum est nec
continentis modo per rectas oras preteruecta sed in Ebusum
insulam transmissum ubi urbe quę caput insulę est biduū neqcq̄
sumo labore oppugnata ubi in spem irritam frustrari tpus aiad
usum est ad populatiōem agri uersi direptis aliquot incensisq.
uicis maiore q̄ ex continenti preda parata cū in naues sese rece
pissent ex Balearib⁹ insulis Legati pacem petentes ad Scipionē
uenerunt inde flexa retro classis reditumq. in citeriora prouin
cię quo oīum populoꝝ qui hiberum incolunt multoꝝ & ulti
me Hispanie Legati concurrerunt Sed qui uere ditionis impiiq.
Romani facti sunt obsidib⁹ datis amplius populi fuerunt Centū

uiginti

- intrabilq.

Ebusum insula

uiginti Igitur terrestribꝫ quoq; copijs satiſ fidens Romanus usq; ad
saltum Castulonensem est progressus. Hasdrubal usq; in Lusitaniã
ac propius Occeanũ cõcessit. Quietum inde fore uidebatur reliquũ
estatis tempus: fuissetq; per Penum hostem sed ꝑter q̃ quod ipoꝝ
Hispanoꝝ inquieta auidaq; i nouas res sunt ingenia: Mandoni
uir nobilis qui antea Ilergetum Regulus fuerat postq̃ Romani
a saltu recessere ad maritimã oram concitis popularibꝫ i agrum
pacatũ Romanoꝝ socioꝝ ad populãdũ uenere. Aduersus eos tri
bus milibus cũ expeditis auxilijs a Scipione missis leui certamĩe
ut tumultuariã manum fudere multis occisis quibusdã captis. ma
gna pars armis exuta. Hic tñ tumultus cedentem ad Oceanũ Has
drubalem ad socios tutãdos retraxit. Castra punica i agro Leigauo
nensium. castra Romana ad nouã classem erant cũ fama repens alio
uertit bellum. Celtiberi principes qui regionis sue legatos obsidesq;
dederant Romanis: nũtio misso a Scipione excitu arma capiunt
prouinciamq; Carthaginensium ualido exercitu inuadũt. tria oppi
da ui expugnãt. inde cũ ipo Hasdrubale duobꝫ prelijs egregie pugnã
tes. xv. milia hostium occiderunt. quattuor milia cũ multis mili
taribus signis capiunt. Hoc statu reꝝ in hispania. P. Scipio i prouĩ
ciã uenit. prorogato post consulatum impio a Senatu missus cum
xxx. longis nauibꝫ & octo milibꝫ militum magnoq; cõmeatu adie
cto. Ea classis ingens agmine onerariaꝝ procul uisa cũ magna leti
tia cuiuum socioꝝq; portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite ex
posito profectus Scipio frĩ cõungitur. ac deinde cõmuni aĩo cõsilioq;
gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginensibꝫ Celtiberico bello
haud contanter hiberum transgrediuntur nec ullo uiso hoste Sagũ
tum pergunt ire quod ibi obsides totius hispanie traditos ab Anni
bale fama erat. modico in arce custodiri p̃sidio. id unũ pignus in
clinatos a Romana societate oĩum hispanie populoꝝ aĩos moraba
tur: ne sanguine liberoꝝ suoꝝ culpa defectionis lueretur. Eo uin
culo Hispaniam uir unus solertia magis q̃ fideli consilio exoluit.
Dux erat Sagunti nobilis Hispanus fidusante Penis tum qualia ple
raq; sunt barbaroꝝ ingenia cum fortuna mutauerat fidem. cetez
transfugam sine magne rei productõe uenientẽ ad hostes: nihil aliud
q̃ unum uile atq; infame corpus esse ratus. id agebat. ut q̃ maximũ
emolumentum ueluti nouus socius esse. circũspectis igitur omnibus

Mandonius

: cis hiberum

que fortuna poteſtatiſ eius poterat facere obſidib⁹ potiſſimum tra
dendis aīum adiecit eā unā rē maxīe ratus cōciliaturā Romanis
principum Hiſpanię amicitiam Sed cū inuiſſu Boſtaris p̄fū ſciret
nihil obſidum cuſtodeſ facturos ee Boſtarem ip̄m arte aggreditū
caſtra ex̄ urbem i ip̄o littore habebat Boſtar ut aditū intercluderet
ex portu Romanis ibi eū in ſecretū abductū uelut ignorante mon
i quo ſtatu ſit reſ metu cōtinuiſſe ad eā diem Hiſpanoꝝ animoſ qa
procul Romani abeſſent nūc ciſ Hiberū caſtra Romana eſſe arce
tutam p̄fugiumq; nouaſ reſ uolentib⁹ itaq; quoſ metus nō teneat be
neficio & grā deuinciendoſ ee Miranti Boſtari p̄contantiq; quod
nam id ſubitum tante rei donū poſſit ee Obſideſ inquit i ciuitates
remitte id priuatim parentib⁹ quoꝝ maxīum nomē ī ciuitatib⁹
eſt ſuuſ & publicē populis gratū erit uult ſibi quiſq; credi & ha
bita fideſ ipām plerunq; obligat fidē miſteriū reſtituendoꝝ domos
obſidum mihimet depoſco ipſe ut opa q̄ impenſa cōſiliū adiuuē
meum & rei ſuapte nā gratę quantā inſup grām poſſim adiicia
Homini nō ad cetera punica ingenia callido ut p̄ſuaſit nocte clā
progreſſus ad hoſtium ſtatiōes conuentiſ quibuſdā auxiliaribus
Hiſpaniſ & ab iſ ad Scipionem p̄ductis quid afferret exprimit fi
de accepta dataq; ac loco & tempore conſtituto obſides tradendos
Saguntum redit Diem inſequentē abſumpſit nocte clam p̄ cum
Boſtare mādatis ad rem gerendam accipiendiſ dimiſſus cū ſe nocte
iturum ut cuſtodiaſ hoſtium falleret conſtituiſſet ad compoītam
cū iiſ horam excitatiſ cuſtodib⁹ pueroꝝ p̄fcūſ ueluti ignarus
i p̄paratāſ ſua fraude iſidiaſ ducit In caſtra Romana perducti
cętera omia de reddendiſ obſidibuſ ſicut cū Boſtare conſtitū erat
acta: per eundem ordinem quaſi Carthaginenſiū noīe ſic agereti.
Maior aliq̄to Romanoꝝ grā fuit in re pari: q̄ quanta futura Car
thaginenſium fuerat Illoſ ēim graueſ ſupboſq; in rebuſ ſecundis
expertoſ fortuna & timor mitigaſſe uideri poterat Romanus
primo aduentu incognitus antē a re clementi liberaliq; initium
fęrat Et Abelox uir prudens haud fruſtra uidebatur ſocioſ mutaſ
ſe Itaq; ingenti cōſenſu ad defectiōem omēſ ſpectare armaq; ex
templo mota forent: ni hyemſ quę Romanoſ quoq; & Cartha
ginenſeſ concedere i tecta coegit: interueniſſet. Hec in hiſpania
quoq; ſecunda ęſtate punici belli geſta Cum in Italia paululum

interualli cladibus Romanis solers contatio Fabii fecisset q̄ ut An
nibalem nō mediocri sollicitū cura habebat tandē cū militie ma
gistrū delegisse Romanos cernentem qui bellū ratioe nō fortuna
gereret ita contempta erat inter ciues armatos pariter togatosq.
utiq. postq̄ absente eo temeritate Magīi eq. lęto ut prius dixe
rim q̄ prospero euentu pugnatū fuerat Accesserāt duę res ad au
gendam inuidiā Dictatoris una fraude ac dolo Annibalis qđ quom
a profugis ei mōstratus ager Dictatoris esset omīb circa solo ęq̄
tis ab eo uno ferrum igneq. & uim omem hostium abstineri iussit
ut occulti alicuius pacti in eo uideri possit Altera ipius fcō pri
mo forsitan dubio quia nō expectata in eo Senatus auctoritas ē
ad extremā haud ambigue i maximā laudem ūso i p mutādis cap
tuus qđ sicut primo punico bello factum erat conuenerat inter
Duces Romanos Penūq. ut q̄ pars plus recipet q̄ daret argenti pō
do bina & selibras i milite prestaret cc xlvii cū plures Romanus
q̄ Penus recepisset argentū pro eis debitū sepe iactata i Senatu re q̄
nia nō cōsuluisset pres tardius rogaretur iuiolatū ab hoste agrum
misso Romā filio uendidit fidemq. publicā impendio priuato exol
uit Annibal pro Gerionis membo cuius urbis capte atq. incense a se
i usum horreoꝝ pauca reliquerat ca tecta statiua habebat inde fru
mentatū duas exercitus partes mittebat cū tertia ipe expedita in
statiōe erat simul castris psidio & circūspectans necunde impetus
i frumentatores fieret Romanus tūc exercitus i agro Larinati erat
perat Minutius Magr eq. profecto sicut ante dictum est ad urbē
Dictatore Ceteꝝ castra quę i monte alto ac tuto loco poīta fuerūt
iam i planum deferuntur agitabanturq. pro ingenio Ducis cōsi
lia callidiora ut ipetus aut in frumtatores palatos aut i castra reh
cta cum leui manu presidioq. fieret Nec Annibalem fefellit cū duce
mutatā ee belli rationem & ferociusq̄ cōsultius rem hostes gesturos.
Ipe aut qđ minime quis crederet cum hostis propius esset tertiā
partem militum frumentatum duab retentis i castris dimisit.
deinde castra ipa propius hostem mouit duo ferme a Gerione mi
lia in tumulum hosti conspectum ut intentum sciret esse ad frum
tatores siqua uis fieret tutandos Propior inde ei atq. ipis iminens
Romanoꝝ castris tumulus apparuit ad quem capiendum si lu
ce palam iretur quia haud dubie hostibus breuiore iua preuentus

∴ ea merces

Gerion op.

BIBLIOTECA MED. LAUR. - FIRENZE

esset nocte clam missi Numide ceperũt quos tenentis locum contem
pta paucitate Romani postero die cũ eiecissent ipi eo trãsferunt
castra Tum itaq; ut exiguũ spatii uallum a uallo aberat & id ipm
tota prope compleuerat Romana acies simul & per adũsa castra
a castris Annibalis equitatus cũ leui armatura emissus i frumẽ
tatores late cedem fugamq; hostium palatoq; fecit Nec acie cer
tare Annibal ausus quia tanta paucitate uix castra si oppugna
rentur tutari poterant iãq; artib; fabii priora castra: quę pro ce
nionis menib; erant iusta quoq; acie & collatis signis dimicatũ q
dam auctores sunt primo concũsu Penum usq; ad castra fusum:
inde eruptiõe fcã repente ũsum terrorem i Romanos. Numerii De
cimi Samnitis deinde aduentu prelũ restitutũ. Hũc principẽ gnẽ
ac diuitiis nõ Bouiani modo unde erat sed toto Samnio iussu Di
ctatoris octo milia peditum & equites cc: adducentẽ i castra ab
tergo cũ apparuisset Annibali spẽm partis utriusq; tribuisse noui
subsidii cũq; fabio ab Roma ueniente Annibalẽ insidiaq; quoq;
aliquid timentem: recepisse suos Romanũ insequutũ aduuãte
Samnite: duo castella eo die expugnasse sex milia hostium cesa
quinq; admodũ Romanoq; nuntiatũ est Tamen in tam pari prope
clade fama egregie uictorię cũ uaniorib; lris Magri eq: Romã
perlata de iis rebus per sępe & in Senatu & in contione actum ẽ
cũ leta ciuitate Dictator unus nihil nec fame nec lris crederet. Vt
uera omia essent secũda se magis q̃ adũsa timere diceret. Tum M.
Metellus Trib: pl: id unũ enim uõ ferendũ esse negat nõ piresentẽ
solum Dictatorem obstitisse rei benegerende sed absentem etiam ge
ste obstare & i ducendo bello ac sedulo tpũs terere quo diutius in
Magrãtu sit soluśq; Rome & in exercitu impium habeat quippe
Consulũ alterum in acie cecidisse alteq; specie classis punice perse
quende procul ab Italiea ablegatum duos Pretores Sicilia atq; Sar
dinia occupatos: quoq; neutra hoc tpre prouincia gereret prope i
custodiam habitum itaq; hercule non Samniũ modo quo iam tãq̃
transhiberum agro Penis concessum sit & Campanum Calenumq;
& Falernum peruastatos esse: sedente Casilini Dictatore & legi
onib; populi r: agrum suum tutante exercitũ cupientẽ pugnare
& Magistrum eq: clausos prope intra uallum retentos: tanquam
hostibus captiuis arma adempta tandem ut abscesserit inde Di

∴ pars exercitus aberat: iam fame sedendo & cunctando bellum gerebat: recepat' ꝑ suos in

Numerius decimus sammites

∴ pretore egerat M. minutiũ magistrum equitum ne hostem uideret: nequid rei publice

dator ut obsidione liberatos extra uallum egressos fudisse ac fugasse hostes. quas ob res si antiquus auus Plebi Romanę esset, se laturū fuisse de fabii impio. Nūc modicā rogatiōem promulgaturū de quando Magri equitū & Dictatoris iure nec tn ne ita quidē prī dimittendū ad exercitū. Q. fabium q̄ Cons. i locū. C. Flaminii suffe cisset. Dictator contionibs se abstinuit. i actiōe minime popularis: nec in Senatu quidē satis equis auribs audiebatur. huc cū acce ptas referret. Magroq. eq. qd contra dictum suū pugnasset. ratio nem diceret reddendā esse. si penes se sūma impii cōsiliiq. sit pro pe diem effecturum ut sciāt hoies bono imperatori haud magni fortunā momenti esse. mentē ratiōem q. dominari se seuo tpre. & si ne ignominia seruasse exercitū. q̄ multa milia hoūm occidisse du cere maiorem gloriā esse. Huius gnis orationibs frustra habitis & Cons. creato. M. Attilio Regulo ne pns de iure impii dimicaret pridie q̄ rogationis ferende dies adesset. nocte ad exercitū abiit. Luce orta. cū plebis cōciliū esset. magis tacita inuidia Dictatoris fauorq. Magri equitū aios uersabat. q̄ satis audebant hoies ad sua dendum. quod uulgo placebat prodire & fauore superante. aucto ritas tn deerat rogationi. Vnus inuentus est suasor legis. C. Terentī Varro. qui priore anno Pretor fuerat loco nō humili solum: sed etiā sordido ortus. Patrem lanium fuisse ferunt. ipm institorem mercis: filioq. hoc ipō in seruili eius artis ministerio usum. Is iuuenis utrū ex eo gne questus pecunia a pre relicta aūm ad spem liberalioris fortunę iecit. togaq. & forum placuere proclamādo pro sordidis ho minibus. carisq. adūsum rem & famam bonor. primū i notitiam populi. deinde ad honorem peruenit. Questura quoq. & duabus edi litatibs plebeia & curuli postremo & Pretura pfunctus iā ad Consu latus spem cū attolleret aios. haud paz callide. auram fauorabi lis populi ex Dictatoria inuidia petit. Sicq. plebis unus grām tulit. Omnes eam rogationē. quiq. Romę quiq. in exercitu erant. equi atq. iniq. preter ipm Dictatorem. in contumeliā eius latam acceperē. ipe qua grauitate animi criminātes se. ad multitudinē inimicos tulerat. eadem & populi in se seruientē iniuriam tulit. acceptisq. in ipo itinere lris. sicut de equato impio. satis fidens. haud quaq cum impii iure artem imperandi equatā. cūq. in uicto a ciuibus hostibusq. aio ad exercitum redit. Minutius uō cū iam ante uix

·a· audaster

·b· hostem extolleret uerbis: bien nij' q̄ clades per temeritatem atq̄ inscientiam ducum

·M· atilius regulus consul creatur in demortui flaminij locum

·C· terentius varro

fauorabilis

Minutius mag̃r equitum dictatori æquatur potestate.

intolerabilis fuisset secūdis rebus ac fauore uulgi tū utiq; imodice imodesteq; nō Annibale magis uicto a se q̄ fabio gloriari: illum i rebus asperis unicū ac parem duce q̄sitū Annibali: maiorem minori Dictatorē Magrō eq: quod nulla memoria habeat an nalium iussu populi equatum i eadē ciuitate i qua Magri eq: uirgas ac secures Dictatoris tremere ac horrere soliti sunt: i tantum suā felicitatē uirtutēq; enituisse. Ergo sequuturū se fō tunam suam si Dictatoris contatio isegnicie deorū hoium q; iudicio damnata perstaret. Itaq; quo die primū cōgressus est cum fabio statuendū primū oūm esse aut quēadmodū impio adequa to utantur. se optimū ducē aut diebꝫ alternis aut si maiora in terualla placerent partitis temporibꝫ alterius sūmum ius impiūq; ee ut par hosti nō solum cōsilio sed uiribꝫ etiā esset siquā occasiōem rei gerendę habuisset. Q. Fabio haud q̄q̄ id placere omia eim for tunā habiturā q̄cunq; temeritas collega habuisset sibi cōicatū cū alio nō ademptū impium esse. Itaq; se nūq̄ uolentē parte q̄ posset rei cōsilio gerendę cessurum: nec se tpra aut dies impii cū eo exercitus diuisurū suisq; cōsiliis quonia omia nō liceret quę posset seruaturū. Ita obtinuit ut legiones sicut cons: mos esset i ter se diuiderent. Prima & quarta Minutio. Secūda & tertia fabio euenerunt. Itē equites pari nūo socioq; & Latini nōis au xiliū diuiserunt. Castris se quoq; separari Magr: eq: uoluit. Du plex inde Annibali gaudiū fuit. neq; eim quicq̄ eorū q̄ apud ho stes gerebantur: eū fallebat & profugus multa indicātibꝫ & p suos explorantē. Nam & liberā Minutii temeritatē se suo modo capturum & solertię fabii dimidiū uirū decessisse. Tumulus erat inter castra Minutii & Penos: qui eū occupasset: haud dubie i niquiorē erat hosti locū facturus: eū nō tam cupe sine certamie uolebat Annibal. quā q̄ id operepretiū erat i causam certaminis cū Minutio quē semp occursurū ad obsistendū satis sciebat & cō tra iturum. Ager omis medius erat prima specie inutilis insidia tori: quia non modo syluestre quicq̄: sed ne uepribꝫ quidē uestitū habebat: re ipa natus detegendis insidiis eo magis quod i nuda ual le: nulla talis fraus timeri poterat & erant i anfractibus caue ru pes: ut quedā eaꝝ cc armatos possent cape: i has latebras quot quecq; locū apte isidere poterant. quinq; milia cōduntur peditum equitūq;

nec ubi tñ aut motus alicuius temere egressi aut fulgor armoꝝ frau
dem in ualle tam apta detegeret missis paucis prima luce ad ca
piendum. Dux ipe inter stolidissimos ferocissimosq. ad arma uo
cat & uanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem
armaturā dimittit deinde cōferto agmine mittit equites. Po
stremo cū omib⁹ subsidia quoq. itura mitti iubet instructisq. le
gionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atq. alia
crescente certamine mittens auxilia equitū peditūq. iam iusta
explicuerat aciem ac totis utriq. uiribus certabatur. Prima leuis
armatura Romanoꝝ occupatū inferiore loco succedens tumu
lum pulsa detrusaq. terrorem i succedentē intulit equitē & ad si
gna legionum refugit. peditū acies inter pculsos ipauida sola
erat. uidebaturq. si iusta aut recta pugna esset haudquaq̄ impā
futura. tñ alioꝝ fecerat prospe ante paucos dies res gesta. sed exō
ti repente isidiatores cū tumultū terroremq. i latera utriq. ab ter
goq. incūsantes fecerunt. ut nec ālius ad pugnā neq. ad fugā
cuiq̄ spes supereset. Tūc fabius primo clamore pauentū audi
to deinde conspecta procul turbata acie. ita est inquit nō celerius
q̄ tumui deprehendit fortuna temeritatē. fabio equatus impio
Annibalem & uirtute & fortuna supiorem uidet. sed aliud iurgā
di succensendiq. tpus erit. nūc signa extra uallum proferte ui
ctoriā hosti extorqueamus. cōfessioem erroris cuuib⁹. Iam magna
ex parte aliis cesis. aliis circūspectantib⁹ fugam. fabiana se acies
repente uelut celo demissa ad auxiliū ostendit. Itaq. prusq̄ ad
coniectū teli ueniret aut manū cōsereret. suos a fuga effusa &
a feroci pugna hostis continuit. qui solutis ordinibus uage dis
sipati erant undiq. cōfugerūt ad integrā aciem. qui plures simꝰ
terga dederant. conūsi in hostem uoluentesq. orbem nec sensim
inferre referre pedem. nec cōglobati restare. ac iam prope una a
cies fēa erat. uicti atq. integri exercitus. inferebatq. signa i ho
stem. cū Tenus receptui cecinit palam ferente Annibale ab se Mi
nutium se a fabio uictum. Itaq. per uariā fortunā diei maiore
parte exacta. cū in castris reditum esset Minutius cōuocatis mi
litib⁹. Sepe ego inquit audiui milites. eū primū ee uirum qui ipe
cōsulat qui in re sit. secūdum eū qui bene monenti obediat. qui nec
ipe cōsulere. nec alteri parere scit. eū extremi ingenii esse. nobis

ä quem ante diximus tumulū auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas: ac sibi quisq̄ depo scere pellendos unde hostis ad locum capiendum.

Verba Minutij ad milites

qm̄ prima animi ingenijq negata sors est secundam ac mediam tene
amus & dum imperare discimus parere prudenti ī aūm īducamus.
castra cū Fabio uingamus: ad Pretorium eius signa cū tulerimus
ibi ego eum parentem appellauero quod beneficio eius erga nos ac
maiestate eius dignum est uos milites eos quoq uos modo arma
dextreq texerunt patronos salutabitis: & si nihil aliud gratoq cē
te nobis animoq gloriam dies hec dederit. Signo dato cōclamat
inde ut colligātur uasa. Profecti agmine incedentes ad Dictatoris
castra ī admiratiōem & ipm & omnes qui circa erant cōuerterunt: ut
cōstituta sunt ante tribunal signa: progressus ante alios Magr eq:
cū prem Fabium appellasset: circūfusosq militū eius patronos to
tū agmen cōsalutasset ⸌Parentib ingt Dictator meis: quib te modo
noīe quo fando possum ac qua ui uitam tm debeo: tibi cū meā salu
tem: tū oūm hoq itaq plebiscitum quo oneratus magis q honora
tus sum primus antiquo abrogoq & quod tibi mihiq quod exer
citui tuo cōseruato ac conseruatori sit felix sub impio auspicioq
tuo rēdeo: & signa hec legionesq restituo. Tu queso placatus me Ma
gistrum eq hos ordinib suis queq teneri iubeas. Tum dextre inter
iunctę militesq concione dimissa, notis ignotisq benigne atq ho
spitaliter inuitati letusq dies ex admodū tristi paulo ante ac pro
pe execrabili factus. Rome ut est plata fama rei gestę deinde
lris nō magis ipoq imperatoq q uulgo militū ex utroq exercitu
affirmata pro se quisq maximū laudib ī celū ferre. Par gloria
apud Annibalem hostisq. Penos erat ac tū demū sentire cū Roma
nis atq Italia bellum esse: nam biennio ante adeo & Duces Roma
nos & milites spreuerant: ut uix cū eadem gente bellū esse crede
rent: cuius terribilem eam famam a pribus accepissent. Anniba
lem quoq ex acie redeuntē dixisse ferunt: tandem eam nubem
q sederet ī iugis montium sollicitatā procelle hymbrem dedisse.
Dum hec geruntur ī Italia. CN. Seruilius Geminus Consul: cū clas
se nauium circumūtit Sardinię & Corsice oram & obsidib utriq
acceptis ī Africam transmisit & priusq in continentē descensiones
faceret: mena insula uastata & ab incolentib circa eam ne ipoq
ureretur diriperetur q ager x talentis argenti acceptis ad littora
Africe accessit: copiasq exposuit. inde ad populandū agrum du
ci milites naualesq socii iuxta effusi ac si insulas cultoq egentis

Colligere uasa.

Verba Minutij ad Fabium

Menia insula

predarentur itaq; in insidias temere illati cū a frequentibꝫ palantes
& locoꝝ ignari circumuenirentur cū multa cede ac feda fuga retro
ad naues compulsi sunt. Ad mille hoīum cū bis Sempronio Bleso
Questore amisso classis a luttoribꝫ hostium plenis trepide soluta ī
Siciliam cursum tenuit traditaq; Libybei tota Attilio Pretori ut a
legato eius P. Sura Romam reduceretur. Ipē per Siciliam pedibus
profectus freto ī Italiam traiecit. Lrisq; Fabii accitus & ipē & collega
eius. M. Attilius ut exercitum a se exacto iam prope semestri impio
acciperent. Omium prope annales fabium Dictatorē adūsus Anni
balem rem gessisse tradunt. Celius etiam eū primū a populo cratū
Dictatorem scribit. Sed & Celium & ceteros fugit uni Cons. CN. Ser
uilio qui tūc procul ī Gallia prouincia aberat ius fuisse dicendi Di
ctatoris. Quam moram quia expectare ciuitas iam territa nō pote
rat. eo decursū est ut a populo crearetur qui pro Dictatore esset: resq;
inde gestas gloriamq; insignem ducis & augende titulū imaginis
posteris ut Dictator pro Dictatore diceretur facile obtinuisse. Adeo
q; inopia est coactus Annibal ut nisi tū fuge spēm abeundo timuis
set Galliam repetiturus fuit. nulla relicta spe alendi exercitus ī eis lo
cis si insequentes Cons. eisdem artibꝫ bellum gererent. Cons. M. At
tilius Fabianus Geminus Seruilius Musitanus exercitu accepto hy
bernaculis mature cōmunitis. tū autumni erat tempus. Fabii artibꝫ
cū sūma inter se concordia bellum gesserunt. frumentatū euntī
Annibali dūsis locis opportune adderant. carpentes agmen pala
tosq; excipientes. In casum unūse dimicationis. ōmibꝫ artibus pe
tebat hostis: nō ueniebant. Cū ad Gerionē iam hyeme impendente
cōstitisset bellum Neapolitani Legati Romam uenere: ab iis qua
dragīta patere aure magni ponderis ī Curiā illate: atq; ita uer
ba fta ut dicerent. Scire se Romanū p etarum bello exhauriri &
cū uxta pro urbibus agrisq; sociꝝ ac pro capite atq; arce Italię
urbe Romana atq; impio geratur. equū censuisse Neapolitanos
quod auri sibi cū ad ipoꝝ ornatum. tum ad subsidium fortune
a maioribꝫ relictū foret. eo uuuare p.r. siquam opem in sese crede
rent. eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi Pres Romanos po
pulumq; facturum si omes res Neapolitanoꝝ suas dixissent. dignosq;
iudicauerint a quibꝫ donum aio ac uoluntate eoꝝ qui libenter da
rent q̄re mauis ampliusq; acciperent. Legatis gre actę pro munifi

·M· atilius fabianus
Geminus seruilius musitan⁹ } cos.

·:· quam
Gerion op.

Verba legatoꝝ neapolitanoꝝ
in senatu qui ·xl· aureas patoras
attulerūt.

Spectator que hodie uulgo spiam uocamus.

centia curaq. Patera que ponderis minimi fuit accepta. Per eosdem dies spectator Carthaginensis qui per biennū fefellerat Rome deprehensus pēsis manibo dimittitur Et seruu quīq. & xx. ī crucem actu quod ī campo martio coniurassent. indici data libertas & ęris grauis xx: milia Legati & ad Philippum Macedonū Regem missi ad deposcendū Demetriū Pharium qui bello uictus ad eum fugisset & alii ī Ligures ad expostulādum qđ Penum opibo auxiliisq. suis uuuissent simul ad uisendū ex propinquo que in Bouis atq. Insubribus gererentur. Ad Pineū quoq. Regem in Illyrios Legati missi ad stipendiū per eos dies accipiendū. Adeo & sibellū esset in ceruicibo ingens nullius usq̄ terraq. rei cura Romanos ne longinqua quidē effugiebat. ī religionē etiā uenit edē concordię quā per seditionē militarem biennio ante L. Manlius Pretor in Gallia uouisset locatam ad id tempus nō ēe. Itaq. Duumuiri ad eā rem creati ab Emilio Pretore urbis. CN. Pupius & Ceso Quintius Flaminius edem ī arcem faciendā locauerunt. Ab eodem Pretore ex S. c. Irē ad Cons. missę ut si iis uideretur alter eorū ad Cons. creandos Romam ueniret. se ī eam diem qua uississent comitia dicturū. Ad hec a Cons. scriptum sine detrimēto reip. abscedi nō posse ab hoste: Itaq. per Interregem comitia habenda esse potius q̄ Cons. alter a bello uocaretur. Patribus rectius uisum est Dictatorem a Cons. dici comitioꝝ habendoꝝ cā. dictus L. Veturius Phylo M. Pomponium Mathonem Magrūm eq. dixit. his uitio creatis iussisq. die quarto decimo se magrātu abdicare. ad Interregnū res rediit. Cons. prorogatum ī annum impium Interreges proditi a pribus. CN. Claudius Appii filius Cento. inde P. Cornelius Asina. in euus Interregno comitia habita magno certamine plebis ac patrum. C. Terentio Varrone quem sui gnis hoiem plebs insectatiōe principum populatibusq. artib conciliatū a Q. Fabii opibus ex Dictatorio impio concussi aliena inuidia splendentē uulgus etiam extrahere ad Consulatū nitebatur. Patres sūma ope obstabant ne se insectādo sibi equari assuescerent hoies. Bebius Herennius Trib. pl: cognatus C. Terentii criminando nō senatum modo. sed etiā Augures qđ Dictatorem prohibuissent comitia pficere per inuidiā eorū fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominib nobilibus per multos annos bellum querentibus Annibalem ī Italiā adductum ab eisdē cū debellari

Demetrius pharius

Pineus rex Illiriozo

·Gn· pupius ·Ceso quintius } dumuiri edem concordię locarut

·L· ueturius philo dictator
·M· pomponius matho magr eq.

Gn. claudius cento
·P· cor· asina } interreges·

Verba bebij herennij tr· pl·
contra patres

possit fraude id bellū trahi cū quattuor militū legionib⁹ uniūsis pugna
ri posset apparuisse eo quod M Minutius absente fabio prospere
pugnasset duas legiones hosti ab eodem obiectas deū ex ipa ce
de ereptas ut pater patronusq. appellaretur qui prius uincere p
hibuisset Romanos q̄ uinci. Cons deinde fabianis artib⁹ cū de
bellari posset bellum traxisse. id fedus inter oēs nobiles ictum nec
finem ante belli habituros: q̄ Cons uere plebeū id est hoiem nouū
fecissent. Nam plebeios nobiles iā eisdem initiatos esse sacris & cō
temnē plebem ex quo cōtemni desierint a p̄ib⁹ cepisse: cui nō id
appareret. id actum & quesitū ee ut Interregnū iniretur ut in
patrū potate comitia essent: id Cons amboś ad exercitū morando
quesisse id postea quia inuitis iis Dictator esset dictus. comitioꝝ
cām expugnatā esse ut uitiosus Dictator per Augures fieret. Abhō
rere igitur Interregnū eos Consulatū unū certe plebis Romanę ee
Populum liberum habiturum ac daturū ei qui magis uincere q̄ diu
imperare malit. Cum his orationib⁹ accensa Plebes esset Tribus pa
tritiis petentib⁹ P Cornelio Merenda L Manlio Volsone M Emi
lio Lepido duob⁹ nobilibus iam familiarib⁹ Plebei C Attilio Ser
rano & Aculio Peto Quoꝝ alter pontifex: alter Augur erat. C.
Terentius Consul unus creatur ut ī manu eius essent comitia ro
gando College. Tū cū expta esset nobilitas parū fuisse uirium
in cōpetitoribus eius L Emilius Paulus qui cū M Lelio Consul fue
rat & damnatiōe College & sua prope ambustus euaserat infe
stus Plebei diu ac multum recusans ad petitiōem cōpulsus iuris
proximo comitiali die cōcedentib⁹ omnib⁹ qui cū Varrone certa
uerant parte magis ī adūsa q̄ collega datur Cons: Ante p̄toria
na comitia habita creati M Pomponius Matho & P Furius Phi
lo Rome urbana sors iuridicū Pomponio inter ciues Romanos
& peregrinos euenit. Additi duo Pretores Marcus Claudius Mar
cellus in Siciliam L Postumius Albinus ī Galliam oēs absē
tes creati sunt nec quisq̄ eoꝝ p̄ter Terentiū Cons: erat cui iam antea
mandatus honos non fuisset preteritis aliquot fortib⁹ ac strenu
is uiris quia ī tali tempore nullus nouus Magistratus uidebatur dā
dus. Exercitus quoq. multiplicati sunt Quantę aūt peditū equitūq.
additę sunt copię adeo ita nūo & gñe copiaꝝ uariant autores
ut uix quicq̄ satis certū affirmare ausim. x. milia nouoꝝ militū

·C· Terentius Varro }
·L· emilius paulus } cos.

sine mss.

Legio quinq; milium peditū tercentorq; equitum.

alii scripta isupplemtum alii nouas quattuor legiones quinq. legi
onibus additas ut nouē legionibꝰ rem gererent nūo quoq. peditū
equitūq. legiones auctas milibꝰ peditum & centenis equitibꝰ in si
gulas adiectis ut quina milia peditum tercenti equites essent so
ciiq. ut duplicem nūm equitum darent. pedites equarent. Septem
& octoginta quinq. milia armatorꝝ & cc. i castris Romanis cum
pugnatum esset ad Cannas quidam auctores sunt. Illud haudq̄a
q̄ discrepat: maiore conatu atq. impetu rem actam q̄ prioribꝰ ānis
quia spem posse uinci hostem Dictator prebuerat. Ceterꝝ prusq̄
signa noue legiones ab Vrbe mouerūt. Decemuiri libros adire
ac ispicere iussi propter territos uulgo homies nouis prodigiis.
Prodigia Nam & Rome i Auentino & Aricie nūtiatū erat. sub idem tpūs
lapidibus pluisse: & multo cruore signa i Sabinis Cedes aquas q̄
Fornicata uia e fronte calidas manasse. id quidem & quod sepius acciderat ma
gis terrebat & in uia fornicata quę ad campum erat aliquot hoies
de celo tacti exanimatiq. fuerant. Ea prodigia ex libris procurata
Pestum op. Legati a Pesto pateras aureas Romam attulere. iis sicut Neapo
Hieronis regis Syracusanꝰ litanis gratię actę: aurum nō acceptū. Per eosdem dies ab Hierone
legato ad romanos classis hostiam cū magno apparatu accessit. Legati Syracusani
i Senatum introducti nūtiarunt eodem. C. Flaminii exercitusq. al
latam. adeo affecisse Regem Hieronem ut nulla sui propria re
gniq. sui clade moueri magis potuerit. itaq. quanq̄ prope probe
sciat magnitudinē p.r. admirabiliorem prope aduersis rebus q̄
secūdis esse. missa tn a se omia. quibꝰ a bonis fidelibusq. sociis
bella iuuari soleant. quę ne accipe abnuant. magnope per
se publice orare iam oium primum omis ca. uictoriam aurea
pondo. ccc. xx. afferre sese accipierent eam tenerentq. & haberēt
propriam & perpetuā aduexisse etiam ccc. milia modiorꝝ tri
tici. cc. hordei ne cōmeatus deessent & quantum preterea opus
esset quo uulsissent subuecturos milite atq. equite scire nisi Roma
ni Latiniq. nomis non uti p.r. leuium armatorꝝ auxilia etiam
externa uidisse i castris Romanis. itaq. misisse mille sagictariorꝝ
ac funditorꝝ aptam manū adūsus funditores ac Mauros pugna
cesq. alias gentes. Ad ea dona cōsiliumq. addebant. ut Pretor cui
Sicilia prouincia esset. classem i Africam trauceret. ut & hostes
in terra sua bellum haberent. minusq. laxamenti daretur iis ad

auxilia Annibali ſubmittenda A Senatu ita reſponſum ē Regi Virum bonum egregiumq. ſocium Hieronem eſſe atq. uno tenore ex quo ī amicitiam p r uenerit fidem tenuiſſe ac rem Romanā omni omi tempore omi loco munifice adiuuiſſe. id perinde ac deberet pergratū p r eſſe Aurū & a cuitatibꝫ quibuſdam alia tum nō accepiſſe p r gra Regis uictoriā omenq. accipe ſedēq. ei ſe diuę dare dicareue Capitolium templū Iouis optimi maximi ī ea arcis urbis Romane ſacratam uolentē propitiāq. firmā ac ſtabilem fore p r funditoreſ ſagictariq. & frumtum traditū Conſ. quinqueremes ad nauū claſſem que cū M. Octacilio Propretore ī Sicilia erat quinq. & xx addite pmiſſūq. eſt ut ſi e re p cenſeret ēe ī Africam traiceret Delectu pfto Conſ. paucoſ morati dies dū ſocii a noīe Latino uenirent Militeſ tūc quod nunq̄ antea factū erat iureiurādo a Trib mil adacti iuſſu Conſ cōuenturos neq. inuiſſu abituroſ nā ad eam diem nihil preter ſacramtum fuerat & ubi ad Decuriatum & Centuriatū conueniſſent ſua uoluntate ipi inter ſe equiteſ decuriati centuriati peditеſ cōiurabant ſeſe fugę atq. formidinis cā nō abituroſ neq. ex ordine receſſuroſ niſi teli ſumendi aut petendi aut hoſtiſ feriendi aut cuius ſeruandi cā id ex uoluntario inter ipoſ fedęre a Trib ad legitimā iuſiurandi adactiōem translatum. Contioneſ priuſq̄ ab urbe ſignа mouerentur Conſ. Varroniſ multę ac ferociſ fuerunt denūtianteſ bellum arceſſitū ī Italiam a nobilibuſ manſurūq. ī uiſceribꝫ reip ſi plureſ fabioſ imperatoreſ haberet. Se quo die hoſtem uidiſſet pfectu rum Collegę cuiſ Pauli una pridie q̄ ex urbe proficiſcerentur contio fuit ueſtior q̄ gratior populo qua nihil inclementer ī Varronē dictum niſi id modo. Mirari ſe quomodo quiſ dux priuſq̄ aut ſuū aut hoſtium exercitum locoꝝ ſitum naturam regioniſ noſſet ita nūc locatus ī urbe ſciret quę ſibi agenda armato forent & diem quoq. predicere poſſet qua cū hoſte ſignis collatis eſſet dimicatur? ſe que cōſilia magiſ reſ dent hoīb quā homineſ rebuſ ea ante tpuſ īmatura nō pcepturum optare ut q̄ caute atq. cōſulte geſta eſſent ſatiſ proſpe euenirent Temeritatē preter q̄ quod ſtulta ſit infelicē etiam ad id locoꝝ fuiſſe. Eum ſua ſponte apparebat tuta celeribus cōſilijs prepoſiturū & quo id conſtantius pſeueraret fabiuſ Maximuſ ſic eum proficiſcentem alloquutuſ fertur. Si aut Collegam id

·C· uarronis contiones antęq ad bellum iterent

·L· pauli contio

Fabij maximi uerba ad paulū ad bellum proficiſcentem

quod mallem tui simile. L. Emili haberes aut tu collega tui similis
esses superuacanea esset oratio mea. nã & duo boni Cons. etiã me
tacente omia e rep. fide ura faceretis; & mali nec mea ba auribꝫ
uestris: nec cõsilia ais reciperetis. Nũc & collegam tuũ & te ta
lem uirũ intuenti mihi tecũ omis oratio ẽ. quẽ uideo nequicq̃ &
uirũ bonũ & cuẽ fore. si altera parte claudicet resp. malis consi
liis idem & bonis uiris & potestatis erit. Erras eim. L. Paule tibi
minus certaminis cũ C. Terentio q̃ cũ Annibale futurũ censes. ne
scio an infestior hic adũsarius q̃ ille hostis maneat & cũ illo i acie
tm̃ cũ hoc omibꝫ locis ac tpribꝫ certaturus es. & adũsus Anniba
lem legioesq. euis tuis equitibꝫ ac peditibꝫ pugnãdũ tibi sit. Var
ro dux tuis militibꝫ te sit oppugnaturus. omni etiã tibi cã adsit
C. Flaminii memoria. tũ ille consul demũ & i prouicia & ad ex̃
citũ cepit furere. hic prius q̃ peteret cõsulatũ deinde ipetendo Consu
latu. nc quoq. Consul prius q̃ castra uideat aut hostem isanit & qu
tantas iã nc procellas plia atq. acies inter togatos ciet. quid inter ar
matã uuentutẽ censes futurum. & ubi extemplo ba res sequitur?
Atq si hic qđ facturũ se denũtiat extemplo pugnauerit. aut ego
re militarẽ belli hoc genus hostem hũc ignoro. aut nobilior alius Tm̃
simeno locus nris cladibus erit. Nec gloriadi tpus adũsus unũ est
ut ego contẽnendo potius q̃ appetendo gloriam. modũ excesseri
sed ita res se habet una ratio belli gerendi adũsus Annibalẽ est. quã
ego gessi. nec euentus docet hoc stultoꝝ iste magr̃ est. sed eadem
ratio q̃ fuit futura. que donec res eadem manebunt imutabilis erit.
In Italia bellum gerimus i sede ac solo nro. omia circa plena cuiũ
ac sociorꝝ sunt. armis uiris equis. cõmeatibꝫ iuuant. iuuabuntq.
id iam fidem̃ documtum i adũsis rebus nris dederunt. meliores
prudentiores cõstantiores nos tpus diesq. facit. Annibal cõtra in
aliena i hostili est terra. neq. mari est pax. nulle eũ urbes accipi
unt̃. inter oia inimica infestaq. procul a domo procul a patria neq.
ulli terra neq. mari est pax. nulle eũ urbes accipiunt. nulla me
nia. nihil usq̃ sui uidet. i die rapto uiuit. partem uix tertiam eius
exercitus habet quo Hiberũ amnem traiecit. plures fames q̃ ferrũ
absumpsit. nec his paucis iam uictũ suppeditat. dubitas ergo qn
eũ sedendo superaturi simus. qui senescit i dies: nõ cõmeatus nõ
supplementũ. nõ pecuniã habet. q̃ diu pro Gerionis castelli Apu

lię inopis tanq̃ pro carthaginis menib⁹ pugnatū est Sed nē a dūsus te
quidem ego gloriabor P Seruilius atq. Aculius proximi cons. uide
quēadmodū eum ludificati sunt hęc una salutis est uia L Paule :
quā difficilē infestamq. cuęs magis q̃ hostes facient Idem ēim tu
quod hostium milites uolunt. idem Varro cons Romanus quod
Annibal Penus imperator caput duobus ducib⁹ unus resistaṣt opō
tet resistes aūt aduersus famā rumoresq. hoūm si satis firmus ste
teris Si te neq. collegę uana gloria neq. tua falsa ifamia mouerit.
A ueritate laborare nimis us sepe aunt extingui nūq̃ Gloriam
qui spreuerit uerā habebit. sine timidū pro cauto tardū pro cōsi
derato imbellem pro perito belli uocent te Malo te sapiens hostis
metuat q̃ stulti cuęs laudent omia audentē contemnet Annibal :
nil temere agentē metuet nec ego ut nihil agatur sed ut agen
tem te ratio ducat nō fortuna tuę potestatis semper tuaq. omia
sint armatus intentusq. sis neq. occasioni tuę desis neq. suā occa
sionem hosti des omia non properanti clara certaq. erunt festina
tio improuida est & ceca Aduersus ea oratio cons. haud sane le
ta fuit magis fatentis ea q̃ diceret uera q̃ facilia actu esse Dicta
tori Magistrū eq. intolerabilē fuisse Quid consilii aduersum
collegam seditiosum atq. temerariū uirum atq. auctoritatis fore.
se populare incendiū priore cōsulatu semiustū effugisse optare
ut omia prospere euenirēt At siquid adūsi caderet hostiū se te
lis potius q̃ suffragiis uatoꝝ ciuiū caput obiecturū. Ab hoc ser
mone profectū Paulū ferunt tradūt prosequentib⁹ primoribus
patrum. Plebeiū cons sua plebs prosecuta turba q̃ dignitate
cōspectior. Vt ī castra uenere pmixto nouo exercitu ac ueteri
castris bifariā fīs ut noua minora essent propius Annibali ī
ueteribus maior pars & omē robur uirū esset tū anni prioris
cons M Aciluum etatem excusantē Romam miserunt Gemi
nium Seruiliū i minoribus castris legioni Romanę & sociū pedi
tum equitūq. duob⁹ milib⁹ preficiunt Annibal q̃q̃ parte dimi
dia auctas hostium copias cernebat tamen aduentu cons. mire
gaudere nō solum enim nihil ex raptis ī diē cōmeatib⁹ supera
bat sed ne unde raperet quidē quicq̃ reliquerat omi undiq. fru
mento postq̃ ager paru tutus erat in urbes munitas cōuecto ut
uix decem dieꝝ quod cōpertū postea est frumentū supereſſet

38

Hiſpanoꝝq ob inopiam tranſitio parata fuerit ſi maturitas tp̄oꝝ
expectata foret Ceteꝝ temeritati Conſ ac prepropero ingenio ma
teriam etiam fortuna dedit quod i prohibendis predatoribꝫ tu
multuario prelio ac procurſu magis militū q̄ ex p̄parato ac iuſſu
imperatoꝝ orto haud quaq̄ par Peniſ dimicatio fuit Ad mil &
cc celis nō pluſ Romanoꝝ ſocioꝝq; c occiſis ceteꝝ uictoribus
effuſe ſequentibꝫ metu inſidiaꝝ abſtitit Paulus Conſul cuius
eo die nam alternis imperitabant impium erat Varrone idigna
te ac uociferante emiſſū hoſtem e manibus debellariq; ni ceſſati
foret potuiſſe Annibal id damnū haud egerrime pati quin po
tius credere uelut ineſcatam temeritatē ferocioris conſulis ac no
uoꝝ militum ēe itaq; locū & tempus inſidiis aptum ſe habere ratus
nocte proxima nihil preter arma ſecum ferentis milites ducens
caſtra plena omis fortune publice priuateq; reliqt tranſq; proxīos
montes leua peditēs inſtructos condit dextra equites impedimenta
per cornu i medium agmen traducit ut diripiendis uelut deſertis
fuga dominoꝝ caſtris occupatū impeditūq; hoſtem opprimeret
Crebri relicti in caſtris ignes ut fides fieret dū ipe longius ſpatium
fuga preciperet falſa imagine caſtroꝝ ſicut fabium priore anno
fruſtratus fuerat i locis tenere Conſ uoluiſſe. Vbi illuxit ſubducte
primo ſtationes deinde propius adeuntibꝫ inſolitum ſilentium ad
miratiōem fecit iam ſatis compta ſolitudine i caſtris concurſus fit
ad pretoria Conſ nuntiantium fugā hoſtium adeo trepidam ut
tabernaculis ſtantibꝫ caſtra reliquerint quoq; fuga obſcurior ēēt
crebros etiam relictos ignes Clamor inde ortus ut ſigna profer
ri uberet ducerentq; ad p̄ſequendos hoſtes ac protinus caſtra di
ripienda Et Conſul alter uelut unus turbe militaris erat Paulus
etiam atq; etiam dicere prouidendū p̄cauendūq; ēē poſtremo cum
aliter neq; ſeditiōem neq; ducē ſeditionis ſuſtinere poſſe a Maniū
M Statilium p̄fectum cū turma Lucanoꝝ exploratū miſit qui
ubi adequitauit portis ſuſiſtere ex̄ munimta ceteris iubet ipe cū
duobꝫ equitibꝫ uallū intrauit ſpeculatuſq; omia cū cura renūtiat
inſidias profcō ēē ignes in parte caſtroꝝ que uergant i hoſtem
relictos tabernacula apta & omia cara in promptu relicta argen
tum quibuſdam i locis temere per uias obiectum ad p̄dam uidiſſe.
Que ad detinendos a cupiditate aīos nuntiata erant ea accende

runt & clamore ſublato a militibꝫ niſi ſignū detur ſine ducibuſ itu
roſ. haudquaq̄ defuit nā extemplo Varro ſignū dedit proficiſce
di. Paulus cū ei ſua ſponte contanti pulli quoq; auſpicio nō ad
dixiſſent nūtiari iam efferenti porta ſigna College iuſſit. Quod
quanq̄ Varro egre paſſuſ eſt Flaminii tamen recenſ caſus clau
diq; Conſulis primo punico bello memorata naualis clades reli
gionem animo incuſſit Dii prope ipi eo die magis diſtulere q̄ pro
hibuere īminentē peſtem Romanis. nam forte ita euenit ut cū
referri ſigna ī caſtra iubenti Conſ. militeſ nō parerent. Serui duo
formiani unuſ alter Sidicini equitiſ qui Seruilio atq; Acilio Conſ.
inter pabulatoreſ excepti a Numidiſ fuerant profugerent eo die
ad dominoſ qui deducti ad conſ. denuntiāt omēm exercitū An
nibaliſ tranſproximoſ monteſ ſedere ī inſidiis. Hoc opportunus
aduentuſ Conſ. impii potenteſ fecit cū ambitio alteriuſ ſuam pri
mum apud eoſ prāua indulgentia maieſtatē ſoluiſſet. Annibal poſt
q̄ motoſ magiſ iconſulte Romanos q̄ ad ultimū temere euectos
uidit nequicq̄ detecta fraude ī caſtra rediit ubi plures dieſ pro
pter inopiam frumti manere nequibat: nouaq; conſilia ī dies nō
apud milites ſolum mixtoſ ex colluuione oīum gentiū ſed etiā
apud ipm ducem oriebantur: nā cū initio fremitus deinde ap
ta uociferatio fuiſſet expoſcentiū ſtipendiū fuiſſet debitū. queri
tūq; annonā primo poſtremo famem mercēnarioſ militeſ ma
xīe Hiſpani q̄ꝫ de traditiōe cepiſſe cōſiliū fama eſſet. ipe etiā
Annibal interdū de fuga ī Galliam dicitur agitaſſe ita ut relicto
peditatu omi cū equitatu ſe proriperet. Cū hec cōſilia atq; hic ha
bituſ animoꝝ eſſet ī caſtris mouere ide ſtatuit in calidiora atq;
eo maturiora meſſibꝫ Apulie loca: ſimul quo longiuſ ab hoſte re
ceſſiſſet tranſfuga impediciora leuibꝫ ingeniis eſſent. Profectus
eſt nocte ignibuſ ſimiliter factis tabernaculiſq; paucis relictis
in ſpeciem: ut iſidiaꝝ par priori metus contineret Romanos.
ſed per eundem Lucanū Statiliū omibꝫ ultra caſtra tranſq; mō
teſ exploratiſ: cū relatū eſſet uſum procul hoſtiū agmen tū
die ſequenti euſ inſequēdi cōſilia agitari cepta: cū utriuſq; Cōſ
eadem q̄ ſemp ante fuiſſet ſnīa. Ceteꝝ Varroni fere omeſ:
Paulo nemo preter Seruilium prioris anni Conſ. aſſentirent
maioriſ partiſ ſententia ad nobilitādaſ clade Romana cānaſ

Cannæ uicus apuliæ

Aufidus fl. hodie ofanto

urgente fato profecti sunt Prope eum uicū Annibal castra posuerat
auersa a Vulturno uento qui campis torridis siccitate nubes pul
ueris uehit id cū ipis castris pcōmodū fuit tū salutare pcipue
futurum erat cū aciem dirigerent ipi aūsi terga tm̄ afflante
uento ī occecatū puluere effuso hostem pugnaturi Cons. satisex
ploratis utineribs sequentes Penū ut uentum ad Cannas est ubi
in cōspectu Penum habebant bina castra cōmunūt eodē ferme
interuallo quo ad Geronem sicut ante copiis diuisis Aufidus
amnis utrisq, castris affluens aditū aquatoribs ex sua cuius
q, opportunitate haud sine certamine dabat ex minoribs tm̄
castris que poīta transAufidū erant liberius aquabantur Ro
mani: quia ripa ulterior nullū habebat hostium p̄sidū: Anni
bal spem nactus loci ad equestrē pugnā qua parte uirum inu
ctus erat facturus copiam pugnādi Cons. dirigit aciem lacessitq,
Numidas q procursatiōe hostes. Inde rursus sollicitari seditione
militari ac discordia Consulum Romana castra cū Paulus Emi
lius Sempronii & Flaminii temeritatē Varroni Varro speciosū
timidis ac segnibs ducibs exemplū fabii obiiceret testaturq, de
os & hoies hic nullā penes se culpam esse quod Annibal uelut
suam cepisset Italiam se cōstrictū a Collega teneri ferrū atq, ar
ma uiris & pugnare cupientibs adimi militibs. Illę siquid pro
iectis ac proditis ad inconsultam atq, improuidam pugnam le
gionibs accideret se omīs culpę exortem omīs tm̄ euentus par
ticipem fore diceret: uideret ut quibs prompta ac temeraria eēt
eq, in pugnā ugerent manus Dum altercationibs magisq̄ consilis
tempus teritur Annibal ex acie quā ad multū diei tenuerat in
structam cū in castra ceteras recipet copias: Numidas ad inua
dendos ex minoribs castris Romanoq, aquatores trāsflumē
mittit. Quam icondita turbam cū uix dū ī ripa egressi clamore
ac tumultu fugassent ī stationem quoq, pro uallo locatam atq,
ipas prope portas euecti sunt id uero indignū uisum a tumultu
ario auxilio: iam et castra Romana terrēri ut ea modo una cā
ne extemplo transirent flumen dirigerentq, aciem tenuerit Ro
manos quod summa impii eo die penes Paulum fuerit. Itaq, Var
ro postero die cuius sors eus diei impii erat nihil cōsulto Colle
ga prepositū signū dedit instructisq, copiis flumen trāsuit se

quente Paulo Quia magis nō probare q̄ nō adiuuare cōsiliū pote
rat Trangressi flumen eas quoq; quas i castris minorib⁹ habuerant
copias suis adiungunt atq; ita instructa acie i dextro cornu id
erat flumini propius Romanos equites locant deinde pedites:
Leuiū cornu extremi equites sociorū intra pedites ad medium
iunctī legionib⁹ Romanis tenuerūt iaculatores ex ceteris leui
um armorū auxiliis prima acies fēā Cons: cornua tenent Terē
tius leuiū Emilius dextrū Geminio Seruilio media pugna tuen
da data Annibal luce prima balearib⁹ leuiq; armatura p̄missa
trāsgressus flumen ut quosq; traduxerat ita i acie locabat Gal
los Hispanosq; equites prope ripā leuo i cornu adūsus Romanū
equitatum dextrū cornu Numidis equitib⁹ datū media acie
peditib⁹ firmata: ita ut Afrorū utraq; cornua essent: interpone
rentur his medii Galli atq; Hispani: Afros Romanā magna ex
parte crederes aciem ita armati erant armis & ad Trebiam ce
terū magna ex parte ad Trāsimenū captis Gallis Hispanisq;
scuta eiusdē formę fere erant: dispares ac dissimiles gladii:
lis Gallis p̄longi ac sine mucronib⁹ Hispano punctim magis q̄ ce
sim assueto petere hostem breuitate habiles & cū mucronib⁹ An
cetris armati is gentiū hic habitus tū magnitudine corporū tū
specie terribilis erat Galli: super umbilicum erant nudi Hispa
ni linteis p̄textis purpura tunicas cādore miro fulgentib⁹ con
stiterant Numerum oīum qui tū peditū equitumq; in acie stetē
isse ferunt uidelicet Quadraginta peditū mil: x. equitū Duces
omnib⁹ p̄erant sinistrū Asdrubal dextrū regebat Maharbal.
mediā aciem Annibal ipe cū frē Magone tenuit solus seu dei
industria ita locatus: seu quod forte ita stando peropportune utriq;
parti obliquus erat Romanis i meridē Penis in septentrionem
ūsis uentus quē uulturnū incole regionis uocant aduersus Ro
manos cohortus multo puluere i ipsa ora uoluendo prospectū
ademit: clamore sublato procursū auxiliis & pugna leuib⁹ pri
mū armis cōmissa deinde equitū Gallorū Hispanorūq; leuum
cornu cū dextro Romano concurrit minime equestris more
pugne frontib⁹ eim adūsis cōcurrēdū erat quia nullo circa ad
euagādū relicto spatio hinc amnis hinc peditū acies claudebant
i directum utrinq; nitentes stantib⁹ ac cōsertis postremo turbatis

Quo acies romane ad cannas instructe.

Ordo acierū hannibalis

·xl·mil·ped·x·equitū in
aperto hannibalis
Asdrubal
Maharbal
Mago

Prelium cannense conseritur

equis uir urū amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex
parte certamen factum erat acrius tñ q̄ diutius pugnatū. pulsiq.
Romani equites terga uertunt sub equestris finem certaminis
cohorta est peditum pugna primo & uiribꝫ & animis pares cō
stabant ordines Gallis Hispanisq. Tandem Romani diu ac sepe
cōsilio agitabant qua fronte acieq. densa impellerent hostium cu
neum nimis tenuem. eoq. parum ualidū a cetera prominente a
cie. impulsis deinde ac trepide referentibꝫ pedem insistere ac te
nore uno per ꝓceps pauore fugientium agmen i mediū primū acie
illati postremo nullo resistente ad subsidia Afrorꝝ puenerūt: qui u
trinq. reductis alijs cōstiterant mediiq. Galli Hispaniq. steterunt
aliquantū prominente acie qui cuneus ut pulsus ęquauit frontē
primū deinde nitendo etiam signū i medio dedit: Afri circa ia
cornua ui fecerant irruentibꝫq. incaute i mediū Romanis circū
dedere alias mox cornua extendendo clausere & ab tergo hostes
hinc Romani defuncti nequicq̄ prelio uno omissis Gallis Hispa
nisq. quorꝝ terga ceciderant etiam adūsus Afros pugnam ineunt
nō tm eo iniquam quod inclusi adūsus circūfusos sed et quod fes
si cum recentibꝫ pugnabant ia & in sinistro cornu Romano ubi
sociorꝝ equites aduersus Numidas steterant cōsertū prelium erat
segne primo & a Punica ceptū fraude. Quingenti ferme milites
Numidę ꝓter cōsueta arma telaq. gladios occultos sub loricis ha
bentes specie transfugarꝝ: cū ab suis parmas post terga haben
tes adeqtassent repente ex equis desiluunt parmisq. & iaculis
ante pedes hostium proiectis i media acie accepti ductiq. adul
tumos cōsidere a tergo iubentur. ac dū prelium ab omi parte
cōseritur quieti manserūt. Postq̄ oūm oculos aiosq. occupauc
rat certamen: tū abreptis scutis quę passim inter aceruos cesorꝝ
corporꝝ strata erant uersam adoriuntur Romana aciem: tergaq.
ferientes ac poplites cedentes stragem ingentē dederūt: ac ma
iorem aliquāto pauorem ac tumultum fecerunt. Cū alibi terror
ac fuga: alibi pertinax i mala iam spe preliū esset. Hasdrubal qui
ea parte prerat subductos ex media acie Numidas: quia segnis
eorꝝ cū adūsis pugna erat: ad ꝓsequendos passim fugientes mit
tit Hispanos & Gallos pedites Afris iam prope fessis: cede magis
q̄ pugna adiungit. Parte altera pugne Paulus q̄q̄ primo statim

prelio

prelio funda grauiter ictus fuerat. tamen & occurrit sepe cū cōsertis
Annibali & aliquot locis plum restituit protegentibꝫ eū equi
bus Romanis. omissis postremo equis a Cons. ad regendum equū
ures deficiebant cū denuntianti cuidam uississe Cons. ad pedē
descendere equites. dixisse Annibalē ferunt q̄ mallē uinctos
mihi traderent equites. Tum pedestre prelium quale iam haud du
bia hostium uictoria fuit. cum uicti mori mallent q̄ fugere ui
ctores morantibꝫ uictoriam uati trucidarēt. quos pellere nō po
terant. pepulerūt tn iam paucos superatos & labore ac uulneri
bꝫ fessos. inde dissipati omes sunt. equosq. ad fugam qui pote
rant repetebant. CN. Lentulus Trib. mil. cum preteruehens equo
sedentem in saxo cruore oppletum Cons. uidisset. L. Emili inquit
quem unū insontem culpe cladis hodierne dii respicere debent. capе
hunc equum. dū & tibi uirū aliquid supereſt. comes ego te tollere
possum. ac protegere ne funestā hanc pugnā morte Cons. feceris.
etiam sine hoc lacrimaꝝ satis luctusq. est. Ad ea consul. tu quidē
CN. Cornēli macte uirtute esto. sed caue frustra miserādo exiguū
tpus e manibꝫ hostium cuadendi absumas. Abi nuntia publice pa
tribus urbem Romanam muniant. ac prusq̄ hostis uictor adue
nuat. p̄sidiis firment. priuatimq. Q. Fabio Emiliū p̄ceptoꝝ. eius me
morem extitisse & uixisse & adhuc mori & tu me i hac strage mi
litum meoꝝ patere expirare. ne aut reus interea cāq. Consulatus
accusator collegę existam. ut alieno crimine innocentiā meā pro
tegam. Hec exigentem prius turba fugientium cuiū. dein hostes
oppressere Cons. ignorantes quis esset. obruerūtq. telis. Lentulū
in tumulū abripuit equus. tum inde effuse fugiunt. Septem mil
hoīum i minora castra. decē i maiora. duo ferme i uicū ip̄m Cannas
p̄fugerunt. qui extemplo a Carthalone atq. equitibꝫ nullo munim
to tegente uicum circumuenti sunt. Consul alter seu forte seu cō
silio nulli fugientium infestus agmini cū Quinquaginta fere eq
tibꝫ Venusiam profugit. Quadraginta milia peditum. duo milia
septingenti equites. & tanta prope ciuiū socioꝝq. parſ p̄pe cesi
dicuntur. in his ambo Cons. Questores. L. Acilius & L. furius Bi
baculus & xxi. de Trib. mil. Consulares quidam. & Edilitii inter
eos. Cn. Seruilius & C. Minutius Numatius. qui Magr eq. prio
re anno aliquot diebꝫ ante fuerat. Lxxx. preterea Senatores aut

∴ Atr. Malle hoc q̄ si uictos mihi se traderent

mnestigo

. Gn. lentulus

Verba lentuli ad paulū

Responsum Pauli

Ex familia enim cornelionum lentuli fuerunt teste Salustio in catilin.

fuga romanorū

Strages romanorū ad cannas.

∴ prętorij .8.

Clari uiri ad cannas occisi

qui eos magnatus gessissent: unde i Senatum legi deberentur cu sua
uoluntate milites facti essent. Capta eo plio tria milia peditum
& equites ccc. dicuntur. Hec est pugna canensi clade nobilitata:
par ceteru Allienſi: ut q. illa iis que post pugna accidere leuior:
quia ab hoste cessatu est sic strage exercitus grauior fediorq.
fuit fuga. Naq. ad Alliam fuga sicut urbe prodidit ita exitu
seruauit. Ad Cannas fugiente Cons: uix Quinquaginta sequuti
sunt: alterus morientis prope totus exercitus fugit. Binis in
castris cu multitudo semiermis sine ducibs esset nutu qui ma
ioribs preerant mittit du prelio deinde exletitia epulis fatiga
tos quies nocturna hostes pmerit ut ad se trasirent uno agmine
Canusiu abituros ee. Eam sententia alii tota aspernari. cur eim
illos qui ad se arcessant ipos no uenire cu eque coungi possent:
quia uidelicet plena hostium omia i medio essent: & alioq. qsua
periculo corpora tanto mallent obicere. Aliis no tam sententia
dispicere: qd auus deesse P. Sempronius Tuditanus Trib: mil: Capi
ergo mauultis inquit ab auarissimo & crudelissimo hoste esti
mariq. capita ura & exqri ptio ab interrogantibs Romanus
cuius sis an Latinus socius: ut ex tua cotumelia & miseria alte
ri bonos queratur. no tibi no uos quide L. Emili q se bene mori
q turpiter uiuere maluit & tot fortissimoq. uiroq. qui circa eu
cumulati iacent simules estis. sed ante q opprimat lux maioraq.
hostiu agmina obsepiant iter per hos qui inordinati atq. i com
poitu obstrepunt porta erumpamus: ferroq. atq. audacia iter fiat
quis per confertos hostes cuneo quide hoc lassum atq. solutu ag
men ut si nihil obstet trasibimus: itaq. ite mecu qui & uosmet
ipos & remp saluam uultis. Hec ubi dicta dedit: stringit gladiu
cuneoq. fco per medios uadit hostes & cu in latus dextrum quod
patebat Numide iacularentur: traslatis i dextra parte scutis in
maiora castra ad tria milia et Sexcenti euaserut atq. inde pro
tinus alio magno agmine adiuncto Canusiu incolumes per
uenunt. Hec apud uictos magis impetu aioq. ingenium suum
cuiq. aut sors dabat q ex cosilio ipoq. aut imperio cuusq. agebā
tur Annibali uictori cu ceteri circufusi gratularentur: suaderetq.
ut tanto pfunctus bello diei quod reliquum esset noctisq. insequē
tis quietem & ipe sibi sumeret & fessis daret militibus. Maharbal

i in legionibus

P. sempronij tuditani urbem ad milites qui in minoribus castris erant.

at non tua siquidem. L.

pfectus equitum minime cessandū ratus ⁊ imo ut quid hac pugna
sit actum sciaſ die quinto inqt uictor i Capitolio epulaberis se
quere cū equite ut priuſ te ueniſſe q̄ uenturū sciant ⁊ Precedant
inqt Annibal inimici. leta res est: sed ua maior q̄ ut eā statim
capere aīo possim. itaq. uoluntatē se laudare Mabarbalis aut ad
consiluum prensandum temporis opus ee Tum Mabarbal nō oīa nimiru
eidem dii dedere Vincere scis Annibal uictoria uti nescis Mora
eius diei satis creditur saluti fuisse urbi atq. impio. Postero die ubi
primū illuxit ad spolia legenda fedāq. etiam hostib spectandā
stragem insistunt. iacebant tot Romanoꝝ milia peditū & eqtū
passim ut quem cuiq. sors aut pugna iniecerat aut fuga assur
gentes quidam ex strage media cruenti quos stricta matutino tē
pore excitauerant uulnera ab hoste oppressi sunt quosdam & ia
centis uiuos succisis feminib poplitibq. inuenerūt nudantes cer
uicem iugulumq. & reliquū sanguinem inuitantes au haurire In
uenti sunt quidam mersis in effossam terram capitib quos sibi
ipos feciſſe foueaſ obruentes ora subiecta supq. humo iniecta intē
cluſiſſe spiritum apparebat. Precipue cōuertit omēs subtractus Hu
mida mortuo supincumbenti Romano uiuus naso auribusq. la
ceratis cū manib ad capiendū telum inutilib i rabiem ira uersus
laniādo dentib hostem expiraſſet Spoliis ad nutū delectis Anni
bal ad minora ducit castra oppugnāda & otium primū brachio
fluminis obiecto cos excludit Ceteꝝ ab omib labore uigiliis uul
neribs etiam fessis maturior ipoꝝ spe dedituo est fca pacti ut ar
ma atq. equos traderent i capita Romana tricenis nummis qua
drigatis in socios ducenis in seruos centenis & co ptio psoluto
cū singulis abirent uestimtis i castra hostis acceperūt traditiq.
i custodia omēs sunt sed seorsum ciues sociiq. Dum ibi tpus teri
tur interea cū ex maioribs castris quibus satis uirū aut animi
fuit ad quatuor milia houm & cc equites alii agmine alii pa
lati passim p agros qd haud minus tutū erat Cannusiū pfugisset
castra ipa a saucis & timidis eadem cōditione qua altera tradita
hosti Preda ingens parata est & pter equos uiros q. & siquid ar
genti quod plurimum i faleris equoꝝ erat nā ad uescendum fa
cto perexiguo utiq. militates utebantur omis cetera preda diri
penda data est Tum sepeliendi cā in unum corpora suoꝝ cōfer

Verba mabarbalis ad hannibalē de petenda urbe.

Responsum hannibalis

3 at Izbantes

omnis ceteram preda . no .

∴ quidam

Paula busa romanos qui ad can
nusiū post eodem ꝑfugerunt libera
liter iuuit

rouidos.

Verba . P. cor. scipionis adolescen
tis ad eos qui cannusij ytaliam
desserere consultabant.

ri iussit Ad octo milia dicũtur fuisse fortissimoꝝ uiroꝝ Cons Roma
nũ cõquisitum sepultũq; ∴ autores sunt. Eosqui Cannusiũ ꝑfugerant
mulier Paula nomĩe Busa grĩe clara diuitiis menibꝰ tm̃ tectisq. a cã
nusinis acceptos frum̃to uestẽ uiatico etiam iuuit Pro qua ei muni
ficentia postea bello ꝑcõ a Senatu honores habiti sunt Ceteꝝ cũ ibi
Trib. mil. quatuor essent fabius Maximus de legione prima cuius
pater priore anno Dictator fuerat & de legione secũda L. Publius Bi
bulus & P. Cornelius Scipio & de legione tertia Ap Claudius Pulcher
qui proxime edilis fuerat oĩum consensu ad P. Scipionẽ admodũ
adolescentẽ & ad Ap. Claudiũ sũma impũ delata est quibꝰ cõsultan
tibus inter paucos de sũma reꝝ nuntiat P. Furius Philus Consularis
uiri filius nequicq̃ eos cõsultare perditam spem fore destitutã cõplo
ratamq. rem esse. p. Nobiles iuuenes quosdam quoꝝ principẽ L. Ce
cilium Metellum mare ac naues spectare ut deserta Italia ad Regũ
aliquẽ trãsfugiat Quod malũ preterq̃ quod atrox sup tot clades.
etiam nouũ cũ stupore ac miraculo torpidos defixisset & qui ade
rant cõcilium aduocãdũ de eo censerent Negat concilii rem esse Sci
pio iuuenis fatalis dux huiusce belli Audendũ atq. agendũ nõ con
sultandũ ee in tanto malo aut Pergit deinde ire sequentibꝰ paucis in
hospicium Metelli Et cũ concilium ibi iuuenũ de quibꝰ allatũ erat
inuenisset stricto sup capita consultantiũ gladio ſEx mei animi sen
tentia inquit iuro ut ego remp. nõ deseram neq. aliũ cuẽ Romanũ
deserere patiar: si sciens fallo tũ me Iupiter optume maxime domũ
familiã remq. meam pessimo loco afficiat. In hec uerba. L. Cecili iures
expostulo: ceteriq. qui adestis. qui nõ iurauerit i se hũc gladiũ strictũ
esse sciat. Haud secus pauidi q̃ si uictorẽ Annibalem cernerent iurãt
omẽs: custodiendosq. semetipsos contra Annibalem Scipioni tradũt.
Eo tpre quo hec Cannusii agebantur Venusiã ad Cons. ad quattuor mil
peditũ equitũq. qui sparsi fuga per agros fuerant puenere Eos oms
Venusini per familias benigne accipiendos curãdosq. cũ diuisisset
i singulos equites togas & tunicas & quadrigatos nũmos quinos
uicenos & peditibꝰ denos & arma quibꝰ deerant dederũt ceteraq.
publice ac priuatim hospitaliter fca certatumq. ne a mulier cãnusi
na populus Venusinus officiis uincertur. sed in se grauius onus Bu
se multitudo faciebat & iam ad decẽ milia hoĩum erant Appiusq.
& Scipio postq̃ incolumem eũ alteꝝ Cons acceperũt nutum ex

templo mittunt quante secū peditum equitūq. copię essent scisceta
tūq. simul utrum Venusiam adduci exercitum an manere iuberet
Cānusii. Varro ipē copias Cannusiū traduxit. Et iam aliqua spetiēs
Consularis exercitus erat: membusq. se certi & si nō armis ab hoste
uidebantur defensuri. Romam ne has quidē reliquias supesse ci
uium socioq. sed occidione occisum cū duobꝰ exercitibꝰ Cons. de
letasq. omēs copias allatum fuerat. Nunq̄ salua urbe tm̄ pauoris tu
multusq. intra menia Romana fuit. Itaq. succumbā oneri neq. aggre
diar narrare quę disserendo minora uero facio. Consule exercituq.
ad Trāsimenum priore anno amisso nō uulnus super uulnus sed
multiplex clades cū duobꝰ Cons. Consulares exercitus amissi nun
tiabantur nec ulla iam castra Romana nec ducē nec militē esse.
Annibalis Apuliam & Samnium ēt ac iā prope totam Italiam facta
nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Com
parem cladem ad Egatis insulas Carthaginēsium prelio acceptam
qua fracti Sicilia ac Sardinia cessere. hinc uectigales ac stipendia
rios fieri se passi sunt. aut pugnā adūsam i Africam cui postea An
nibal succubuit nulla ex parte comparādę sunt nisi quod minore
aīo latę sunt. P. furius Philo & M. Pomponius Pretores Senatum
i Curiam hostiliam uocauerūt ut de Vrbis custodia cōsulerent. neq.
enim dubitabant delectis exercitibꝰ hostem ad oppugnādam Romā:
quod unū opus belli restaret: uenturum. Cū malis sicut ingentibꝰ
uta ignotis nec cōsilium quidem satis expedirent. obstreperetq. cla
mor lamentantiū mulierū & nōdū palam facti uiui mortuiq. & p
omēs pene domos complorantes promiscue. Tum fabius Maximus
censuit equites expeditos & Appia & Latina uia mittendos: q obuiā
euntes percontarentur aliquos profugos ex fuga passim dissipatos:
forte referant: que fortuna Cons. atq. exercituū sit: & siquid dii
immortales miseri impii reliquū Romano nomini fecerint ubi eę
copię sint quo se Annibal post prelium contulerit. quid paret: qd
agat: acturusq. sit: hec exploranda noscendaq. p impigros iuuenes
esse. Illud p prēs ipos agendum: qm̄ magratuum parū sit ut tum
tum ac trepidatiōem in urbe tollant matronasq. publico arceant:
contineriq. intra suum quāq. limen cogant: comploratus familia
rum coerceant. silentium per urbem faciant. Nuntios rerū omnium
ad Pretores deducendos censent curent: suę quisq. fortunę domi

∴ nauali

auctorē expectet custodes ꝓterea ad portas ponant qui prohibeant
quēq; egredi urbem: cogantq. homines nullā nisi urbe salua ac
menibꝫ salutem sperare. ubi continuerit tumultus recte tū in cu
riam patres reuocādos curent cōsulendūq. de urbis custodia ēe ·
cū in hanc sententiā pedibꝫ omnes issent sūmotaq. foro magnā
tus turba patres diūsi ad sedandos tumultus discessissent tum
demum lr̄e a Terentio Cons allatę sunt L. Emilium Cons. exer
citūq. cesum euasuq. se ēe reliquias tante cladis uelut ex nau
fragio colligentē ad x mil militū ferme ēe incōpositorꝫ inor
dinatorꝫq. Sed Annibalē nūc sedere ad Cānas ī captiuorꝫ pre
tiis predaq. alia nec uictoris āio nec magni ducis more metien
tem Tum priuatę quoq. ꝑ domos clades uulgatę sunt adeoq. to
tam urbem cōpleuit luctus ut sacrū annūsariū Cereris untermis
sum sit quia nec lugentibꝫ id facere est fas nec ulla ī ulla tēpe
state matrona luctus expers fuerat staq. ne obeandē cām alia q̄.
sacra publica desererentur S. C. diebꝫ xxx luctus est finitus.
Ceterꝫ cū sedato urbis tumultu reuocati ī curiā prēs essent alię
insuper ex Sicilia lr̄e allatę sūt a T. Octacilio Prōptore Regnū
Hieronis classe Punica uastari cui cū opem imploranti ferr̄e uel
lent nuntiatū ns est aliā classem ad Egadis īsulam stare parata
istructamq. ut ubi se aduersū tuendā Siracusanā oram Peni sensisset:
Lilybeū extemplo prouinciāq. aliam Romanā aggrederentur.
Itaq. classe opus ēe si Regē socium q. Siciliāq. tueri uellent Lr̄is
Cons Pretorisq. lectis Ap. Claudiū qui classi ad hostiam stātim
preesset Cannusiū ad exercitū mittendū scribendūq. Cons ut
cū Pretori exercitū tradidisset primo quoq. tpr̄e q̄tum per cōmo
dum rep. fieri posset Roma ueniret Territi ēt sup tantas clades
tū ceteris prodigiis tū qd duę Vestales eo anno Opimia atq. Flore
nia stupri cōpertę & altera sub terram ut mos est ad portam Col
linam necata fuerat altera sibimet ipa mortē cōscuerat L. Can
tilius Scriba Pontificis quos nc minores Pontifices appellant
qui cū Florenia stupū fecerat a Pontifice Maxio eo usq. uirgis
ī Comitio cesus erat ut inter uerbera expiraret. hoc nefas cum
inter tot ut fit cladeſ ī prodigiū ūsum esset Decemuiri libros
adire iussi sunt Et Fabius Pictor Delphos ad oraculū missus sci
scitatum quibꝫ precibꝫ supplicationibꝫq. deos possent placare

Opimia
Florenia } uestales

L. cantilius scriba

& que nam futura finiſ tantuſ cla dibꝫ foret. Interim ex fatalibuſ libriſ ſacrificia aliquot ex̃ ordinaria facta inter q̃ gallus & gallina Grecuſ & Greca i foro boario ſub terra uiui demiſſi ſunt i locū ſaxo cōſectum ibi ante hoſtis humanis minime Romano ſacro imbutum Placatiſ ſatiſ ut rebantur deiſ M Claudiuſ Marcelluſ ab hoſtia militeſ quoſ i claſſem ſcriptoſ habebat Romam ut urbi preſidio eſſent mittit ipe legione claſſis: ea tertia legio erat cū Trib mil Theanum Sidicinum p̄miſſa claſſe tradita P. furio Collegę paucoſ poſt dieſ Cannuſiū magniſ itineribꝫ contendit. Dictator ex auctoritate prūm dictus Iunius &T. Sempnius Magr̄ eq. delectu edicto iuniores ab annis xvii & quoſdā pretextatoſ ſcribunt. Quattuor ex his legioneſ & mille equites effecti ite ad ſocioſ Latinūq. nomen ad milites ex formula accipiē doſ mittunt arma tela alia parari iubent Et hoſtium ſpolia uetera detrahunt templiſ porticibꝫq. Et aliam formā noui delectuſ inopia liberoꝝ capitum ac neceſſitas dedit. Octo milia iuuenum ualidoꝝ ex ſeruitiis priuſ ſciſcitanteſ ſingulos uellent ne militare empta publice armauerunt. Hic mileſ magiſ placuit cū p̄tio minore redimi captiuoſ copia fieret. Nāq. Annibal ſecundū tam p̄ſperā ad Cannaſ pugnam uictoriſ magiſ q̃ bellū gerentiſ intentuſ curis cū captiuiſ p̄ductiſ ſeparatiſq. ſociis ſicut ante ad Trebiam Tranſimenumq. lacum benigne alloquutuſ ſine pretio dimiſiſſet Romanoſ quoq. uocatoſ qđ nunq̃ aliaſ antea miti ſatiſ ſermone alloquitur. Non internicione ciuium ſibi eſſe cū Romaniſ bellum: de dignitate atq. impio certare: & p̄reſ uirtuti Romanę ceſſiſſe & ſe id adniti ut inuicē ſimul felicitati & uirtuti cedatur. itaq. redimi ſe captiuiſ copiam facere p̄cium fore i capita equiti quingenos quadrigatoſ nūmoſ tricenoſ pediti ſeruo centū. Quā q̃ aliq̃tum addiciebat equitibꝫ ad id pretium quod pepigerant dedenteſ ſe: leti tn quācunq. cōditionem paciſcendi acceperūt. Placuit ſuffragio eoꝝ decem eligi qui Romam ad Senatum irent: nec pignuſ aliud fidei acceptum q̃ut iurarent ſe redituroſ. Miſſuſ cū his Carthalo nobiliſ Carthaginenſis qui ſi forte ad pacē inclinarent aīoſ cōditionem ferret. Cū egreſſi caſtriſ eſſent unuſ ex iis minime Romani ingenii homo uelut aliquid obliti ſuſiurādi ſoluendi cā cū in caſtra reduſſet ante noctem comiteſ aſſequitur. Vbi eoſ Romam ue

Gallus & gallina
Grecus & greca
} defoſſi.

·M· claudius marcellus

·M· Junius dictator
·T· sempronius māgr equitū

Carthalo ab hannibale romam mittitur cum decem legatis captiuoꝝ

ORO -M· Iunij p captiuis ad camas: in senatu vo·

nire nuntiatum est Carthaloni obuiam lictor missus: qui Dictatoris uerbis nuntiaret ut ante noctem excederet finib⁹ Romanis. Legatis captiuor⁹ Senatus ab Dictatore datus est. Quor⁹ princeps M. Iunius P. C. inquit nemo uestrum ignorat nulli unq̄ ciuitati uilio res fuisse captiuos q̄ nr̄e. cetes nisi nobis plus iusto nr̄a placet causa: nō alii unq̄ minus negligendi uobis q̄ nos ī hostiū potestatem uenerunt: nō eim p timorem arma tradidimus sed cū prope ad noctem supstantes tumulis cesor⁹ corpor⁹ prelium extraxissemus: in castra recepimus nos. diei reliquū ac noctem insequentē fessi labore ac uulneribus uallum sumus tutati postero die circūsessi ab exercitu uictore aqua arcemur nec ulla alia iam per confertos hostes erumpendi spes erat nec ee nefas duceremus Quinquaginta milibus hoium ex acie trucidatis nr̄a aliquē ex cannensi pugna Romanū militē restare tūc demū pacti precium quo redempti dimitteremur arma ī quibus nihil iam auxilii erat hosti tradidimus Maiores nostros quoq. acceperamus se a Gallis auro redemisse & patres nr̄os asperrimos illos ad conditionē pacis Legatos tn̄ ad captiuor⁹ redimendor⁹ gr̄am Tarentū misisse itaq. in Italia cū Gallis & ad heracleam cum Pyrrho utraq. nō tam clade infamis q̄ pauore & fuga pugna fuit. Cannenses campos acerui Romanor⁹ corpor⁹ tegunt nec supersumus pugne nisi in quibus trucidandis ferrum & uires hosti defecerunt. Sunt etiam de nr̄is quidam qui nec in acie quidem refugerunt sed presidio castris relicti cū castra traderentur ī potestatem hostium uenerūt. Haud equidē ullius ciuis aut cōmilitonis fortunae aut cōditioni inuideo. Nec premendo alium me extulisse uelim uideri ne illi quidē nisi uelocitatis pedū & cursus aliquod premium est qui pleriq. inermes ex acie fugiētes nō prius q̄ Venusie aut Cānusii cōstiterunt se nobis merito p̄tulerunt gloriatiq. sunt in se plus q̄ in nobis p̄sidii rep. esse Sed illis ut bonis & fortib⁹ uiris utemini & nobis iam promptioribus pro patria quod beneficio uro redempti atq. ī patriam restituti fuerimus Delectū ex omi ętate & fortuna habetis. octo mil: armari seruor⁹ audio: nō minor nūs noster est nec maiori pretio redimi possumus q̄ hi emuntur nam si cōferam nos cū illis iniuriam Romano nomini faciam illud etiā in tali cōsilio uobis animaduertendū. P. C. censeam sitam duriores esse uelitis q̄d nullo

nostro merito faciatis cui nos hosti relictum sitis: Pyrro uidelicet q
nos hospitum numero habuit captuos: an Barbaro ac Peno qui
utrum auarior an crudelior sit uix estimari potest Si uideatis ca
thenas squalorem deformitatemq. ciuium uestrorum nō minus pro
fecto uos ea species moueat q̄ si ex altera parte cernatis stratas Cā
nensibus campis legiones uestras intueri potestis sollicitudinem
& lachrimas ī uestibulo Curie stantium cognatorum nīorum expectā
tumq. responsum uestrum: cū ii pro nobis proq. iis qui absunt ita
suspensi ac solliciti sunt: quē censetis aīum ipōrum esse quorum ī diseri
mine uita libertasq. est. si meduspidius ipe ī nos mitis Annibal cō
tra nām suam esse uelit nihil tn nobis uita opus esse censeamus: cū
indigni ut a uobis redimeremur uisi sumus. Rediere Romam quō
dam remissi a Pyrro sine pretio capti: sed rediere cū legatis primo
ribus ciuitatis ad redimendos sese missis. Redeam ego in patriam
trecentis nūmis non estimatus ciuis. Suum quisq. habet aīum P C.
Scio ī discrimine eē uitam corpusq. meum magis me famē periculū
mouet ne a uobis damnati ac repulsi abeamus neq. ēim uos homiēs
precio pepercisse credent. Vbi is finem fecit extemplo ab ea turba
quę ī Comitio erat clamor flebilis est sublatus manusq. ad Curiā
tendebant orantes ut sibi liberos fratres cognatos redderent femi
nas quoq. metus turbę huic uiro ī foro imiscuerat Senatus submo
tis arbitris cōsuli ceptus. ibi cū sententiis uariaretur & alii redi
mendos de publico alii nullam publicam impensam faciendam
nec prohibendos ex priuato redimi si quibus argentū in pntia de
esset dandam ex erario pecuniam prediis predibusq. cauendum
populo censerent Tum T. Manlius Torquatus prisce ac nimis dure
ut plerisq. uidebatur seueritatis interrogatus sententiā ita locutus
fertur Si tantūmodo postulassent legati pro iis qui in hostium po
testate sunt ut redimerentur ullius sine īsectatione eorum breui
sententiā peregissem. quid ēim aliud q̄ admonēdi essetis ut more
traditum a pātribus necessario ad rem militarem exemplo seruare
tis? Nunc autem cū prope gloriati sint qd se hostibus dediderit
p̄ferriq. nō captis modo in acie ab hostibus sed etiam iis qui Ve
nusiam Cānusiumq. peruenerunt atq. ipi C. Terentio Cons: equū
censuerint: nihil uos eorum patres con: que illic acta sunt ignorare
patiar. Atq. utinam hec que apud uos āturus sum Cānusii apud

∴ ac necessitas

∴ mutuam

ORO T manlij torquati de captiuis nō redimendis

h5

ipm exercitū agerem optimū testem ignauię cuiusq. & uirtutis. Aut
unus hic saltem adesset. P. Sempronius quē si nulla isti ducem se
quuti essent milites hodie in castris Romanis nō captiui i hosti
um potāte essent. & cū fessis pugnādo hostib⁹ tū uictoria letis &
ipis pleriscq. regressis in castra sua noctem ad erumpendū libe
ram habuissent & septa armatorū hoīum erumpe etiam inter cō
fertos hoies potuissent. Neq. per se ipi hoc facere conati sunt neq.
aliū sequi uoluerunt Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus
nō destitit āmonere adhortariq. eos dū paucitas hostium circa ca
stra dū quies ac silentiū esset. dum nox inceptum tegeret se ducem
sequerentur ante lucem peruenire i tuta loca in sociorū urbes posse
Sicut auorū memoria. P. Decius Trib. mil. in Samnio. sicut nobis
adolescentib⁹ priori Punico bello Calphurnius flāma. ccc. uolunta
rius cū ad tumulū eos capiendum situm inter medios hostes ducēt
dixit Moriamur milites & morte nra eripiamus ex obsidione circum-
uentas legiones Si hoc nec P. Sempronius diceret nec uiros quidem
nec Romanos uos duceret Si nemo tante uirtutis existeret comes
uam nō ad gloriam magis q̄ ad salutem ferentē demōstraret. Ducē
se i patriam ad parentes ad coniuges ac liberos facit ut seruemini
deest uobis animus Quid si moriendū pro patria esset faceretis Qui
quaginta milia ciuium sociorū q. circa uos eo ipo die cesa iacent si
tot exempla uirtutis nō mouent. nihil unq̄ mouebit si tanta clades
uobis uilem uitam nō fecit. nulla faciet & liberi atq. incolumes de
siderate patriam. imo desiderate dū patria est. dum ciues estis
sero nūc desideratis deminuti capite abalienati iure ciuiū. serui
Carthaginensiū facti. p̄tio redituri estis eo unde ignauia ac neq
tia abistis. P. Sempronium ciuem nrum nō audistis arma capere
ac se iubentem sequi Annibalem paulo post audistis castra prodi
& arma tradi iubentem. Quā ego ignauiam istorū accuso. cū scelus
possim accusare. nō eim modo sequi recusarunt bene monentem
sed obsistere ac retinere conati sunt. ni strictis gladiis uiri fortissimi
inertis submouissent. Prius unq̄ P. Sempronio per ciuium agmen
q̄ per hostium fuit erumpendum. hos ciues patria desideret. Quorū
si cēteri similes fuissent neminē hodie ex iis qui ad Cannas pugna
uerunt ciuem haberet. Ex milib⁹ septem armorū Sexcenti exti
terunt qui erumpere auderent. qui in patriam liberi atq. armati

OR.Ō

ad carmen

P. decius

Calphurnius flamma

rediret neq; iis Sexcenta milia hostium obstitere. q̄ tutum iter du
ay prope legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis ho
die xx. mil. armatoy Cannusii fortia fidelia, P. C. Nūc autem
quēadmodū hi boni fidelesq. (nā fortes ne ipi quidem dixerint:)
cuues esse possunt: nisi quis credere pōt fuisse qui erūpentibus
quin erumperent obsistere conati sint: aut nō inuidere eos tu
incolumitati tū glorię illoy per uirtutē partę cū sibi timorem
ignauiāq. seruitutis ignominiose cām cē sciant: maluerūt i ten
toriis latentes simul lucē atq. hostem expectare cū silentio noctis
erumpendi occasio eet. Ad erumpendū e castris defuit aīus ad tu
tanda fortiter castra aīum habuerūt. Dies ac noctes aliquot ob
sessi armati se ipi tutati uallo sūt tandem ultima ausi passiq.
cū omia subsidia uitę deessent affectisq. famę uiribꝫ arma iam
sustinere nequirent necessitatibꝫ magis humanis q̄ armis uicti
sunt. Orto sole hostis ad uallū accessit: ante secūdam horam nulla
fortunā certaminis expti tradiderūt arma ac se ipos. Hec uobis ipoy
per biduum militia fuit. Cū acie stare ac pugnare decuerit tū
in castra refugerūt. Cum pro uallo pugnādum erat castra tradide
runt neq; in acie neq; i castris utiles. Quos redimā. cū erūpere ca
stris oportet contamini ac manetis. Cum manere & castra tutari
armis necesse est: & castra & arma & uos ipos traditis hosti. Ego
nō magis istos redimendos P. C. censeo. q̄ illos dedendos Annibali
qui per medios hostis e castris eruperunt ac per sūmam uirtu
tem se patrię restituerunt. Postq̄ Manlius dixit. quāq̄ patrum
quoq; plerosq. captiui cognatione attingebant preter exemplum
ciuitatis minime in captiuos iā inde antiquitus indulgentis: pe
cuniæ quoq. sūma hoies mouit: qua nec erarium exhaurire mag
ā
iā sūma erogata in seruos ad militiā emendos armādosq.: nec
Annibalem maxīe huiusce rei ut fama erat egentem locupleta
ri uolebant. Cum triste responsum nō redimi captiuos. redditum
esset: nouusq. super ueterem luctus iactura ciuium adiectus eet:
cū magnis fletibus questibusq. ad portam Legatos prosecuti sūt.
Vnus ex iis domū abiit quod fallaci reditu in castra iureiurādo
se exoluisset. Quod ubi inotuit. relatūq. est ad Senatum: omes cen
suerunt comprehendendū & custodibꝫ publice datis deducendū
ad Annibalem. Est & alia de captiuis fama. x. primos ueniisse. de

erogare

eſſ cũ dubitatũ i Senatu eſſet admitterentur i Vrbem necne ita ad
miſſoſ eſſe ne tñ ius Senatuſ daretur Morantib; deinde longus
omium ſpe: alioſ inſup treſ legatoſ ueniſſe L. Scribonũ & C. Cal
phurnium & L. Manlium. Tum demũ ab cognato Scribonii Trib.
pl. de redimdiſ captuiſ relatum eſſe. Nec cenſuiſſe redimdoſ Se
natum & nouoſ legatoſ treſ ad Annibalẽ reuertiſſe x. ueteres
remanſiſſe quod per cauſam cognoſcendi nõia captuoꝝ ad An
nibalem ex itinere regreſſi religione exoluiſſe ſeſe. De iis deden
diſ magna contentione actũ in Senatu eſſe uictoſq. paucis ſniis
qui dedendoſ cenſuerint. Ceteꝝ proximiſ Cenſoribꝫ adeo omnib;
notiſ ignominiiſq. confectoſ ee ut quidã eoꝝ morte ſibi ipi cõſci
uerint. Ceteri nõ foro ſolum: omi deinde uita: ſed prope luce
ac publico caruerint. Mirari magis adeo diſcrepare inter auctores
q̃ qui ueri ſit diſcernere queas. Quanto ante maior hec cladeſ ſupi
oribꝫ cladibꝫ fuerit uel ea reſ inditio eſt: qui ſocioꝝ ad eam diem
firmi ſteterant tũ laborare ceperunt nulla profco alia de re q̃ qd
deſperare ceperant de impio. Defecere aũt ad Penoſ bi populi Atella
ni Calatini Hirpini Apuloꝝ parſ: Samnites p̃ter Pennoſ Brutii oms
Lucani preter hoſ Surrentini & Grecoꝝ omiſ ferme ora Tarentini
Metopontini Crotonenſeſ Locriq. & Ciſalpini omeſ Galli. Nec tñ hẽ
cladeſ defectionesq. ſocioꝝ mouerunt ut paucis unq̃ mentio apud
Romanoſ fieret. Neq. ante Conſ. Romani aduentũ: neq. poſtq̃ iſ re
diit. renouauitq. memoriã accepte cladiſ. Quo tpre ipo adeo magno
animo ciuitaſ fuit ut Conſ. Varroni ex tanta clade cuiuſ ipe maxia
cã fuiſſet redeunti & obuiam itum frequenter ab oĩbꝫ ordinibꝫ ſit
& gratiẽ actẽ quod de rep. nõ deſperaſſet. Qui ſi Carthaginenſium
ductor fuiſſet. nihil recuſandũ ſupplicii foret,

Populi qui poſt cannenſe prælium ad hannibalem defecerunt

LIBER. SECVNDVS FINIT. TERTIVS INCIPIT.

ANNIBAL POST CANNENSEM PVGNAM CASTRA
capta ac direpta cõfeſtim ex Apulia i Samnium mo
uerat accituſ in Hirpinoſ Aſtatio pollicente ſe Conſã
traditurum. Conſanuſ erat Trebiuſ nobiliſ inter ſuos:
ſed premebat eũ Conſanoꝝ factio familiẽ per gram
Romanoꝝ potentiſ. Poſt famam cannenſiſ pugnẽ
uulgatumq. crebriſ ſermonibꝫ aduentũ Annibalis cũ Conſam urbẽ

Conſa op.

excessisset sine certamine tradita urbs Peno presidiumq acceptum e
lbi p̄da omni atq impedimtis relictis exercitu partito Magonem
regionis eius urbes aut deficientes ab Romanis accēpere aut de
tractantes cogere ad defectionem iubet ipe per agrum campanum
mare iferum petit oppugnaturus Neapolim ut urbem maritimā
haberet. Vbi fines Neapolitanoz intrauit Numidas partim i insi
dis: & plereq cauę sunt uię sinusq occulti quacūq arte poterat
disponit alios pre se actam predam ex agris ostentantis obequita
re portas iussit in quos quia nec multi & incompositi uidebantū
cū turma equitū erupisset a cedentib⁹ cōsulto tracta in insidias ac
circumuenta est nec euasisset quisq̄ ni mare propinquū & haud pro
cul littore naues piscatorię plereq cōspectę peritis nandi dedisset
effugium aliquot tn eo prelio nobiles iuuenes cesi sunt inter quos
& Egeas p̄fectus equitum intemperantius cedentes sequutus ceci
dit. Ab urbe oppugnāda penū abstinuere cōspecta menia haudqua
q̄ prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter luxuriantem lon
ga felicitate ac indulgentia fortunę maxie tn inter corrupta oia
licentia plebis sine modo libertatē exercentis. Senatū & sibi & ple
bi obnoxium fecerat Pacuuius Calauius nobilis idē ac popularis
homo ceteq malis artib⁹ nactus opes is cū eo forte anno quo res
male gesta ad Transimenū est i summo magīatu esset iā diu in
festam Senatui plebem ratus per occasiōem nouandi res magnū
ausuram facinus ut si in ea loca Annibal cū exercitu uictore ue
nisset trucidato Senatu traderet Capuā Penis improbus homo sed
nō ad extremū perditus cū mallet incolumi q̄ euersa rep domina
ri nullam aūt incolumem esse orbatā publico consilio crederet
rationem iniit qua & Senatum seruaret & obnoxium sibi ac ple
bi faceret. Vocato Senatu cū sibi defectionis a Romanis cōsiliū
placiturum nullo mō nisi necessarium fuisset p̄fatus cēt quip
pe qui liberos ex Ap Claudii filia haberet filiam Romam nuptu
Luuio dedisset ceteq maiorem multo rem magisq timendā insta
re. non enim p defectionem ad tollendum ex ciuitate Senatum ple
bem spectare sed per eedem Senatus uacuam rempb tradere Anni
bali ac Penis uelle. eo se periculo posse liberare cōs si p̄mittant sibi
& certaminum i rep obliti credant. Cū omes uicti metu p̄mitteret.
claudam i Curia uos inquit & tanq̄ & ipe cogitati facinoris parti

Pacuuius clauius

47

ORO Pacuuij ad plebem campanā

cepſ approbando conſilia quib⁹ nequicq̄ aduerſarer uiā ſaluti uīe
inueniam in hoc fidem quam uultuſ ipi accipite fide data egreſſus
claudi curiam iubet preſidiūq. iueſtibulo reliquit nequis adire cu
riam inuſſu ſuo neue inde egredi poſſit Tunc uocato ad cōtionē
populo ſquod ſepe inquit optaſtis Campani ut ſupplicii ſumē
di uobiſ ex improbo ac deteſtabili Senatu poteſtas eſſet eam
nūc nō per tumultum expugnātes domoſ ſinguloꝝ quaſ pre
ſidiſ clientium ſeruoꝝq. tuētur cū ſumo ueſtro periculo ſed
tutā habetiſ ac liberam Clauſoſ omeſ i curiam accipite ſoloſ
inermeſ: ne quicq̄ raptim aut forte temere egeritiſ de ſingu
loꝝ capite uobiſ iuſ ſententię dicendę faciam: ut quaſ quiſque
meritus eſt penas pendat. Sed ante omīa ita uoſ ire indulgē
oportet: ut potiorem ira ſalutem atq. utilitatē uram habeatiſ Et
enim hoſ ut opinor odiſtis Senatores. nam Senatū oīo nō habē
nō uultiſ. quippe aut Rex/quod abominādum aut quod unū
libere cuitatiſ cōſiliū eſt: Senatus habenduſ eſt. Itaq. duę reſ ſi
mul agendę ſunt uobiſ: ut & uetere Senatū tollatis & nouum
coaptetiſ: citari ſingulos Senatoreſ iubebo: de quoꝝ capite uoſ cō
ſulam. quod de quoq. cenſueritiſ fiet: ſed priuſ in euſ locum u
rum fortem ac ſtrenuū nouū Senatorē coaptabitiſ: q̄ de noxio
ſupplicū ſumatur. Inde cōſedit & noīb⁹ in urnā coniectis cita
ri quod primū ſorte nomen excidit ipīmq. e curia produci iuſ
ſit. Vbi auditum eſt nomen: malum & improbum pro ſe quiſq. cla
mare & ſupplicio dignū. Tum Pacuuius. uideo quę ſnīa de hoc
ſit data: cuicatur. pro malo ac improbo bonum Senatorem & iu
ſtum eligite. Primo ſilentium erat inopia potioriſ ſubiciundi.
Deinde cum aliqui omiſſa uerecūdia quēpiam noīaſſet: multo ma
ior extemplo clamor oriebatur: cū alii negarent noſſe alii nē
probra. nē humilitatē ſordidāq. inopiam & pudende artiſ aut
queſtuſ genuſ obiicerent. Hoc multo magis in ſecūdo ac tertio
citato Senatore eſt factum: ut ipius penitere hominеſ appare
ret. Quem autem in euſ ſubſtitueret locum deeſſe: quia nec eoſ
dem nominari attinebat. nihil aliud q̄ ad audienda probā noīa
toſ. & multo humiliores obſcurioreſq. ceteri erant eis qui primi
memorie occurrebant. Ita dilabi hoīes notiſſimū quoq. malum ma
xīe tolerabile dicenteſ eſſe iubenteſq. Senatum ex cuſtodia dimit

Pœnitere ſp pudere. Sic & Tibullus
Hec te pœnitеat duros ſubiſſe labores

ti. Hoc mō Pacuuius cū obnoxium uite bñficio Senatum multo sibi
magis q̄ plebi fecisset sine armis iā omnib⁹ cōcedentib⁹ domina
batur Hunc Senatores omissa dignitatis libertatisq, memoria Ple
bem affari salutare benigne inuitare. apparatis accipe epulis. eius
cās susape ei semper parati adesse. secūdum eam ī litem iudices da
re que magis popularis aptiorq. ī uulgus fauori conciliādo eēt. Iā
uō nihil in Senatu actum aliter q̄ si plebis ibi esset cōcilium Pro
na semp ciuitas in luxuriā nō ingenioz modo utio sed affluen
ti copia uoluptatū & illecebris omnis amenitatis maritimę terre
stris q, tū uō ita obsequio principū & licentia plebes lasciuire ut
nec libidini nec sumptib⁹ modus eēt ad contemptum legum Ma
grātuum Senatusq, accessit. tū uero post Cānensem cladem ut cuius ali
qua erat uerecūdia Romanū quoq, impium spernerent Id modo
erat ī mora ne id extemplo efficerent qd cōnubiū uetustū multas
familias claras ac potentes Romanis miscuerat & qd cū milita
rent aliquot annos apud Romanos maximū uinculum erant ccc.
equites nobilissimus quisq, Campanoz i presidia Siculaz urbi
um delecti a Romanis ac missi Hoz parentes cognatiq, egre p
uicerunt ut legati ad cons. Romanum mitterentur missi non
dū Cānusium profectū sed Venusie cū paucis ac semiermibus cōs.
inuenerunt q̄ poterant maxie miserabile bonis socius: supbisq.
infidelib⁹ ut erant Campani spernendū: & auxit rez suaz suiq,
contemptum cons. nimis detegendo cladē nudandoq. Nam cū
legati egre ferre Senatū populumq, Campanū adūsi qui cō euc
nisse Romanis nuntiassent pollicerenturq, omia q̄ ad bellum
opus essent Morem inquit magis loquendi cū socius seruastis cā
pani uolentes que opus essent ad bellum: q̄ conuenienter ad pre
sentem fortunę nre statum loquuti estis. Quid eim nobis ad Cānas
relictū est ut quasi aliquid habeamus id quod deest expleri a so
cius uelimus. peditēs uobis imperemus tanq̄ equites habeamus pe
cuniam deesse dicamus tanq̄ tm desit nihil ne quod supplerem⁹
quidem reliquit fortuna legiones equitatus arma. signa equi
uiriq, pecunia cōmeatus aut in acie aut i ruinis postero die amissis
castris perierūt. itaq, nō uiuetis nos in bello oportet Campani sed
cum Peno bellū pro nobis suscipiatis Veniat imentem ut trepidos
quondam maiores uestros intra menia compulsos nec Samnitem mō

secundo

ORO Varronis consulis ad legatos capuanos.

imperare

hostem sed Sidicanum pauentes receptos in fidem apud Satriculam
defendimus Ceptum, propter uos cū Samnitib⁹ bellum per c.
prope annos uariante fortuna euentū tulerimus Adducite ad
hec quod fedus, equū dedimus quod leges nr̄as quod ad extre
mum id quod ante Cannensem certe cladē maximū fuit cuiu
tatem nr̄am magnę parti uestrū dedimus cōmunicauimusq; uo
biscum. Itaq; cōmunem uos hāc cladem quę accepta ē credere
Campani oportet: cōem patriam tuendā arbitrari ēe. nō cū Sā
nite aut Etrusco res est ut cū a nobis allatum sit in Italia tn̄ im
pium maneat. Penus hostis ne Africe quidem īdigena ab ultimis
terraq; oris freto Occani herculisq; columnis exptem omis u
ris & conditionis & lingue' prope humane militē trahit. Hunc
nā imitem moribq; ferum insup dux ipe efferauit pontib⁹ ac mo
lib⁹ ex humanoq; corpoq; struē faciendis & quod proloqui etiā
piget uesci humanis corporib⁹ docendo hos infandis pastos epu
lis quos contingere etiam nefas sit uidere atq; habere dominos
& ex Africa & a Carthagine uira petere & Italiam Numidaq;
& Mauroq; pati prouinciam esse cui nō genito modo i Italia de
testabile sit. Pulchrum erit Campani prolapsū clade Romanū
imperium uestra fide uestris uiribus retentum ac recuperatū esse
Triginta milia peditum quatuor equitum arbitror ex Campania
uos scripsisse iam pecunie affatim esse frumentiq; qui si parem
fortune uire habetis fidem nec Annibal se uicisse sentiet nec Ro
mani se uictos esse. Hac oratione dimissis redeuntibusq; domum Le
gatis unus ex iis Virius Subius tempus uenisse aut quo Campani
nō agrum solum a Romanis quondam per iniuriā ademptum re
cuperare sed imperio Italie' potiri possint. fedus eim cum Annibale
quib⁹ uelint legib⁹ facturos neq; controūsiā fore quin ipe cōfecto
bello Annibal uictor i Africam hinc decedat exercitumq; depor
tet: Italie impium Campanis relinquatur. hec Virio loquenti assen
si omes ita renuntiant legationem uti deletū omib⁹ uideretur no
men Romanum. Extemplo plebes ad defectionem ac pars maxi
ma Senatus spectare. Extracta tn̄ auctoritatib⁹ senioq; per pau
cos dies est res. postremo uicit sententia plurium: ut idem legati
qui ad Cons. Romanum erant ad Annibalem mitterētur. Quo
prius q̄ iretur certumq; defectionis consilium esset. Romam le

Virius Subius consulit campanos
de federe cum hannibale iungendo

gatos missos a campanis in quibusdam annalibus inuemo postulan
tes ut alter Consul Campanus fieret si rem Romanam adiuuari uel
lent Indignatione orta summoueri a Curia iussos ee missumq. li
ctorem qui ex urbe educeret eos atq. eo die manere extra fines Ro
manos uberet Quia nimis compar Latinoꝝ quondam postulationi
erat Celiusq. & alii quia haud sine cā pretermiserant scriptores po
nere pro certo sum ueritus Legati ad Annibalem uenerunt paceq.
cum eo his conditionib fecerunt Nequis Impator Magratusue Pe
noꝝ ullum ius in ciuem Campanū haberet neue cuius Campanus
inuitus militaret munusue faceret ut sue leges sui magratus Cam
panis esset ut ccc ex Romanis captiuos Penus daret Campanis q̄s
ipi elegissent cum quib equitū Campanoꝝ qui in Sicilia stipendia
facerent permutatio fieret Hec pacta illa insup q̄ que pacta essent
facinora Campani ediderūt nam p̄fcos socium ciuesq. Romanos a
lios quos partim aliquo militie munere occupatos pāti priuatis ne
gociis implicitos plebs repente omis comprehensos uelut custodie
causa balneis includi iussit ubi feruore atq. estu aia intercluſa fe
dum i modum expirarent Ea ne fierent neue legatio mitteretur
ad Penum suma ope Decius Magius uir cui ad summā auctorita
tem nihil preter sanam ciuiū mentem defuit restiterat Vt uero
p̄sidium miti ab Annibale audiuit Pyrrhi supbam dominatioem
miserabilemq. Tarentinoꝝ seruitute exempla referens primo ne re
ciperetur presidiū palam uociferatus est deinde ut receptum aut
eiiceretur aut si malum facinus qd̄ a uetustissimis socis cōsangui
neisq. defecissent forti ac memorabili facinore purgare uellent ut
interfco Punico p̄sidio restituerent se Romanis. hec neq. enim oc
culte agebantur cū relata Annibali essent qui uocarent Magium ad
se se in castra primo misit Deinde cum is fereciter negasset se itu
rum nec eim Annibali ius esse i Ciuem Campanum concitatus ira
Penus comprehendi hoiem uinctūq. attrahi ad se iussit Veritus dein
nequid inter uim tumultus atq. excitatioe aioꝝ incōsulti certamis
oriretur ipe p̄misso nuntio ad Marium Blosium Pretorem campa
num postero die se Capue futurum proficiscitur e castris cū mo
dico presidio Marius contione aduocata edicit ut frequentes cum
coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali Ab uniuersis id non
obedienter modo sed enixe fauore etiam uulgi & studio uisendi tot

Fœdus capuanoꝝ cum hannibale initū

Decius magius.

Marius blosius

Pacuuius calauius

Iubellius taurea

Perollas pacuuij calani filius

Verba Perolle ad pacuuiū patrem de hannibale occidendo.

Verba & preces Pacuuij ad Perollam filiū ne hannibalem cōfedera & hospitij iura aggrediatur

iam uictoriis clarum Imperatorem factum est Decius Magius nec obuiam egressus est nec quo timorem aliquem ex conscientia significare posset priuatim se tenuit In foro cū filio clientibusq. paucis ociose inambulauit Trepidante tota ciuitate ad excipiendum Penum uisendūq. Annibal ingressus urbem Senatū extemplo postulat pcantibq. inde primoribꝫ Ciuitatis Campanoꝝ ne quid eo die ferr gereret diemq. ut ipe aduentu suo festum letus ac libens celebraret quāq. precepſ ingenio in iram erat tn neqd i principio negaret uisendo urbem magnā diei partem cōsumpsit Diuersatus est apud Munios celeres Stenium Pacuuiumq. inclitos nobilitate ac diuitiis Eo Pacuuius Calanus de quo ante dictum est princeps factionis eius que attraxerat rem ad Penos filium iuuenē adduxit: abstractūq. abse a Decii aut latere: cum quo ferocissime pro Romana societate adūsus Punicū fedus steterat: nec eū aut inclinata in partem alteram ciuitas aut patria maiestas sententia depulerat Huic tū pater iuuem Annibalem magis deprecando q̄ purgando placauit uictusq. patris pcibus lachrimisq. etiā ad cenam eum cum prē uocari iussit cui conuiuio neminē Campanum preterq̄ hospites Iubelliumq. Taurā insignē bello uirum adhibiturus erat Ceperūt epulari de die & cōuiuiū nō ex more Punico aut militari disciplina esse sed ut in ciuitate atq. etiam modo diu ad uarias oīum uoluptatū illecebras instructum Vnus nec dominoꝝ inuitatioe nec ipius interdū Annibalis/Calani filius pero lla uinci potuit: ipi que ualitudinē excusās patri animi quoq. eius mirabilem inter turbationē cū quereret an solis ferme occasum patrem Calanium ex cōuiuio egressum sequutus filius ubi insecretū (ortus erat posticis edium) peruenerunt Cō siliū inquit affero patrem pater quo nō uenia solum peccati quo defecimus ad Annibalem impetrare ab Romanis sed in multo maiore dignitate & grā simus Campani q̄ fuimus unq̄. Cū mirabundus pater quid nam id esset consilii quereret toga reiecta ab humero latus succinctū gladio nudat Iam ego inquit sanguine Annibalis sāctam Romanum fedus Te id prius scire uolui si forte adesse dum facinus patratur malles. Quę ubi uidit audiuitq. senex uelut si iam agendis que audiebat interesset cum metu Per ego te inquit fili quecūq. iura liberos iungunt parentibus precor quesoq.

ne ante oculos patris facere & pati omia infanda uelis. pauce hore sunt
intra quas uiratis per quicquid deorum est dextras dextre iungentes
fidem obstrinximus ut sacrata fide mansissemus. digressi a collogo
extemplo in eum armamur iurgius: ab hospitali mensa ad quam
tertius campanorum adhibitus ab Annibale est eam ipam mensam
cruentare uis hospitis sanguine. Annibalem pater filio meo potius
placare: filiū Annibali nō possum. sed si nihil sancti nō fides: nō pie
tas: non religio audiantur: infanda si nō perniciem nobis cū scelere
afferunt. Vnus aggressurus est Annibalē: quid illa turba tot liberorum
seruorumq: Quid in unū intenti oium oculi: Quid tot dextre: torpe
scent ne i amentia illa: uultū ipius Annibalis quē armati exercitus
tremūt quē horret p. r. tu sustinebis Talis auxilia desūt. me ipm fe
rire corpus meū opponentē pro corpore Annibalis sustinebis: Atq
per meum pectus petendus ille tibi atq. trāsfigendus est. deterrent hic
sine te potius q̄ illic uinci ualeant preces apud te mee sicut pro te
hodie ualuerūt Lachrymantē inde iuuenem cernens meduū com
plectitur atq. osculo herens nō ante precib abstitit: q̄ peruicit ut
gladium poneret fidemq. daret nihil facturū tale sum iuuenis ego
quidem inquit quam patrie debeo pietatē excoluā patri tuā doleo
uicem cui ter prodite patrie sustinendū crimen est semel cum
defectionē iniisti ab Romanis utq. cum pacis cū Annibale fuisti
auctor Tertium hodie cū restituende Romanis Capue mora atq.
unpedimentū tu es. O patria ferrum quo pro te armatus hanc ar
cem defendere uolebam hosti minime parcens quando parens ex
torquet: recipe Hec cū dixisset gladium i publicū trans Maceria
hosti abiecit: & quo minus res suspecta esset se ipe in cōuiuio red
didit. Postero die Senatus frequens datus Annibali Vbi prima ei
oratio perblanda ac benigna fuit qua grās egit Campanis q̄d
amicitiam suam Romane societati preposuissent & inter cetera
promissa magnifica pollicitus breui caput Italie omū Capuam fo
re uiraq. inde cū ceteris populis Romanū etiam petiturum Vnū
esse exortem Punice amicitie federisq. secū facti quē neq. esse cā
panum neq. dici debere Magium Decium eū postulare ut sibi de
datur ac se presente de eo referatur Senatusq. consultū fiat Oms
in eam sniam ierunt quāq̄ magne parti & uir indignus ea cala
mitate & haud paruo initio minui uidebatur uis libertatis egressus

Verba Perolle ad patrem
postq̄ consiliū deposuit annibe
lis occidendi

curia in templo Magrātuum cōsedit comprehendiq; Magum Decium atq; ante pedes destitutū cām dicere iussit. Qui cū manente ferocia animi negaret lege federis id cogi posse tum iniectę cathenę duciq; ante lictorem in castra est iussus. Quoad capite apto est ductus cō cionabundus incessit ad circūfusam undiq; multitudinem uocife rans habetis libertatē Campanū quā petistis foro medio luce clara uidentibꝫ uobis nulli Campanoꝝ secundus iunctus ad morte rapior. Quid uiolentius Capua capta fieret: Ite obuiā Annibali exornate urbem diemq; aduentus eius consecrate ut hūc triumphum de ci ue uestro spectetis. Hec uociferante cū moueri uulgus uideretur re uolutū caput est oculisq; rapi ex portam iussus ē ita i castra pduci tur: extemploq; impōitus i nauem & Carthaginem missus ne mo tu aliquo Capue ex indignitate rei orto Senatū quoq; peniteret dediti principis: & legatiōe missa ad repetendū eum: ne aut negā do rem quam primū peterent offendendi sibi noui socii: aut tribuē do habendus Capuę esset seditionis ac turbaꝝ autor. Nauem cy renas detulit tempestas: quę tum in ditione Regum erat. Ibi cū Magi ad statuā Ptholomei Regis confugisset deportatus a custodibꝫ Ale xandriā ad Ptholomeū: dum eum docuisset contra ius federis uin ctum se ab Annibale esse uinculis liberatur. ꝑmissumq; ut rediret seu Romam seu Capuam mallet. Nec Magus Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tpre quo inter Romanos Campanosq; bellum sit: transfuge magis q̄ hospitis forū domiciliū. Nusq; magis malle q̄ i regno eius uiuere: quē uindicē atq; auctorem habeat libertatis. Dū hec geruntur. Q. Fabius Pictor legatus a Delphis Romam rediit: responsumq; ex scripto recitauit. diuinaq; in eo erant: quibꝫ quoq; modis supplicaretur. Tum si ita facitis Romani ure res meliores for tioresq; erunt magisq; ex sententia resp ura uobis procedet uictoria q; duelli populi r. erit. Phythio Apollini re p ura bene gesta seruataq; lucris meritis donum mittitote deq; preda manubiis honorem ha betote. Hec ubi ex Greco carmine interpretata recitauit: tū dixit se oraculo egressum extemplo his omibꝫ diuis rem diuinam thure ac uino feciisse iussumq; ab antistite sicut coronatus laurea corona & oraculum adisset & rem diuinā fecisset: ita coronatū nauem ascen dere: nec ante deponere eam q̄ Romam ꝑueniisset. Sequecūq; impe rata sint cū sūma religione ac diligentia exequutum coronam Ro

Magius carthaginem missus tempestate cyrenas aduectus: ad ptolomeū dela tus uinculis liberatur

Q. fabius pictor ab oraculo phythio reuertit

∴ spolijs ꝙ

mę in aram Apollinis deposuisse. Senatus decreuit ut hę res diuinę
supplicationesq primo quoq tempore cū cura fierent. Dum hec Ro
mę atq in Italia geruntur nuntius uictorię ad Cannas Carthagi
nem uenerat. Mago Hamilcaris filius nō ex ipa acie afrē missus:
sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibꝫ Brutiorꝫ queq
deficiebant. Is cum ei Senatus datus eēt: res gestas in Italia a fratre
exposuit cū Sex Impatoribꝫ eū: quorꝫ quattuor Cons: duo Dicta
tor ac Magr eq: qui Consularis potestatis sit fusum fugatūq. Di
ctatorem quia se in aciem nūq̄ comiserit unicū hr̄e Imperatorem
Brutios Apulosq. partem Samnitium ac Lucanorꝫ defecisse ad se
nos. Capuamq. caput nō Campanię mō sed post afflictam rem
Romanā Cannensi pugna Italie sit Annibali se tradidisse. pro his
tot tantisq. uictoriis uer sacrum diis imortalibꝫ agi haberiq. Ad
fidem deinde tam letaꝫ rei effundi iussit in uestibulo curie anu
los aureos. Qui tantus acceruus fuit ut metientibꝫ dimidū super
tres modios expleisse. sint quidam autores fama tenuit que pro
pior uero est haud plus fuisse modio. Adiecit deinde uerbis quo
maioris cladis inditum esset neminē nisi equitum atq. eorꝫ ipsorꝫ
primores id gerere insigne. Suma fuit orationis quo propius spes
belli pficiendi sit. eo magis ꝺomni ope uuandū Annibalem esse. procul
eim a domo militiā esse. in media hostium terra. magnā uim fru
menti pecunieq absumi. & tot actis ut hostium exercitus deleisset:
ita uictoris etiam copias parte aliqua minuisse. Mittendum igi
tur supplementum esse. mittendam in stipendū pecuniā frumen
tūq. tam bene meritus de noie Punico militibꝫ. Secundū hec dicta
Magonis. letis oībus Himilco uir factionis barchine. locū Hā
nonis increpandi esse ratus. Quid est Hanno inquit etiā nc pen
tet belli suscepti adūsus Romanos. ubi dedi Annibalem. ueta in
tam prosperis rebꝫ grates diis imortalibꝫ agi. Audiamus Romanū
Senatorem in Carthaginensium curia. Tum Hanno tacuissem hodie
P. C. nequid in cōi omnium gaudio minus letū quod esset uobis lo
querer. Nunc interroganti Senatori. peniteat ne me adhuc susce
pti adūsus Romanos belli. si reticeam aut supbus aut obnoxius
uidear. quorꝫ alterum est homis aliene libertatis obliti. alterum
sue. Respondeam inquit Himilconi nō desisse penitere me belli ne
q desiturum desiturum esse ante inuictum nostrum imperatorē

Mago hamibalis frater in car
thaginensi senatu hamibalis gesta
exponit

fuerint. cum sex consularibus
exercitibus acie conflixisse: occidisse
supra ducenta milia: supra quin
quaginta milia hostium cepisse.
Ex quattuor consulibus duos oc
cidisse. Ex duobus saucium
alterum: alterum toto amisso
exercitu uix cum quinquaginta
hominibus effugisse. Magnum
equitum:

Super tres modos. Modius ut ex Plinio
et nō nullis alijs annotauī mensura est
stario florentino minor

Himilconis uerba ad
hamonē

Hamonis ōro in senatu.

incusar q̃ finitum aliqua tolerabili conditione bellū uidero nec mi
hi pacis antiquę desiderū ulla alia res q̃ pax noua finiet. Itaq.
ista quę mō Mago iactauit Himilconi cęterisq. Annibalis satel
litib⁹ iā lęta sunt. mihi possunt leta ee quia res bello bene geste
si uolumus fortuna uti pacem nobis equiorem dabunt. nam si
pretermittimus hoc tp̃us: quo magis dare q̃ accipe possumus
uideri pacem uereor ne hęc quoq. letitia luxurię nobis acua
na euadat Que tn nūc quoq. qualis e. occidi exercitus hostiū.
mittite milites michi. quid aliud rogares si esses uictus. Cepi bi
na castra p̄de uidelicet plena & cōmeatuū. frum̄tum & pecun
am date Quid aliud inq̃ si spoliatus si exutus castris esses pe
teres. Et ne omia ipe miret mihi q̃ quoniā respondi Himilco
ni interrogare ius fasq. est. uelim seu Himilco seu Mago respō
deat cū ad internicioem Romani impii pugnatum ad Cānas
sit. constetq. i defectioe tota Italiam esse primū equis Latini
nois populus defecerit ad nos: deinde equis homo ex v. &
xxx Tribubus ad Annibalē transfugerit. Cum utruq. Magone
gasset. Hostium quidem Rome inquit adhuc multū supest
Sed multitudo ea quid aioꝫ quidue spei habeat scire uelim. Cū
id nescare se Mago diceret. Nihil faciliꝰ scitu est inquit. Ecq̃os
legatos ad Annibalē Romani miserūt de pace: ecquam deniq.
mentioem pacis Romę fām esse allatū ad uos est. Cū id quoq.
negasset. Bellum igitur tā inquit integrū habemus q̃ habui
mus qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quā uaria uicto
ria priore Punico bello fuit plerisq. qui meminerim⁹: supsumus.
nunq̃ terra mariq. magis prospere res nre uise sunt q̃ ante Cōs:
Luctatiū & A. Postumium fuerunt Luctatio & Postumio Cōs
deuicti ad Egatis insulas sumus quod si id quod dū omen auer
tant nūc quoq. fortuna aliquid uariauerit tū pacem speratis cū
uincimur : nunc cum uincimus dat nemo: Ergo siquis cōsul
tet seu de ferenda hostib⁹ pace seu accipienda habeo quid sentę
dicam. Sed de iis quę Mago postulat referatis. Nec uictori
bus mitti attinere puto: & frustrantib⁹ nos falsa atq. inani uic
toria multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mo
uit Hannonis oratio. nam & simultas cū familia Barchina le
uiorem auctorem faciebat & occupati animi p̄sēti letitia nihil

: quam

quo uanius fieret gaudiū suum auribꝫ admittebāt: debellatūq; mox fore si adniti paululū uoluissent: rebantur. Itaq; ingenti cōsensu fit Senatus cōsultum ut Annibali xl. Numidaꝝ milia i supplementum mitterentur & xl. elephanti & argenti multa talenta Dictatorq; cū Magone i Hispaniā premissus ē ad cōducenda xx. mil. peditū quattuō equitū: quibꝫ exercitus qui in Italia quiq; i Hispania erant supplerentur. Ceteꝝ hec ut i setūdis rebus segniter ocioseq; gesta sunt Romanos preter īsitam īdustriā āīs fortuna etiā cōtari prohibebat Nā nec consul ulli rei quę per eum agenda esset decrat. Et Dictator M. Iunius rebꝫ diuinis pfectis: latoq; ut solet ad populū ut equū ascendē liceret pter duas urbanas legiones q̄ principio anni a Cons cōscripte fuerant & seruoꝝ delectum cohortesq; ex agro Piceno & Gallico collectas ad ultimū prope desperatę reip. auxilium cū honesta utilibus cedunt descendit equo dixitq;. Qui capitale fraudē ausi: q̄ ue pecunia iudicati in uinculis essent/qui eoꝝ apud se milites fierēt: eos noxa/pecuniaq; se exolui iussurum. Ea sex milia hoīum Gallicis spoliis quę triumpho C. Flaminii trāslata erant armauit. Itaq; cum xxv. milibꝫ armatoꝝ ab urbe proficiscitur Annibal Capua recepta cū uteꝝ Neapolitanoꝝ āios partim spe partim metu nequicq̄ temptasset: i agrū Nolanum exercitū traducit: & ut nō hostiliter statim quia nō dēsperabat uolūtariā deditionē: ita si morarentur spem nihil eoꝝ que pati aut timere possent pretermissurus Senatus ac maxime primores eius in societate Romana pstare Plebs nouaꝝ ut solet reꝝ auida atq; Annibalis tota ee metuiq; agroꝝ populationis & patienda i obsidione multa grauia idignaq; proponē āio. Neq; auctores defectionis deerant. Itaq; ubi senatūs metus accepit sed si palam contra tenderent restiti multitudini cōcitatę nō posse: clam simulando dilationē mali inueniunt: placere enim sibi defectionē ad Annibalem simulant. Quibꝫ aūt cōditionibꝫ fedus amicitiāq; nouā transeant paꝝ cōstare. Ita spatio sumpto Legatos propere ad Pretorem Romanū Marcellū Claudium q Casilini cū exercitu erat mittunt docentq; quādo quāto i discrimine sit Nolana res. Agrū Annibalis esse & Penoꝝ urbem extemplo futuram nisi subueniatur cōciliando plebi Senatum ubi uelint defecturos. Senatū se ne deficere pfestinarent effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis eadem simulatione extrahi rem i suum adue

·M· iunius dictator

Noxij oēs capite aut pecunia damnati liberantur militaturi contra hannibale

Claudius marcellus

·M· iulius sillanus

Nuceria capitur ab hannibale

·L· bancius

tum iussit. Interim celari que secū acta essent: spemq. omnē auxilii Romani. Ipē a Casilino Calaciam petit. Inde Vulturno amne traiecto perq. agrum Saticulanum Trebianumq. super Sucssulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum Pretoris Romani penus agro Nolano excessit & ad mare proxime Neapolim descendit cupidus marini oppidi potiundi; quo cursus nauib⁹ tutus ex Africa esset. Cetez4 postq̄ Neapolim a prefcō Romano teneri accepit. M. Iuluſ Sillanus erat ab ip̄is Neapolitanis accitus. Neapoli quoq. sicut Nola nō admissus petit Nuceriam. Eam cū aliq̄diu circūsedisset sepe ui sepe sollicitādis nequicq̄ nc plebe nc principibus fame demū i deditionē accepit pactus ut inē mes cū singulis abirent uestimētis. Deinde ut qui a principio mitis oīb⁹ Italicis preter Romanos uideri uellet premia atq. honores is qui re manssissent ac militare uellent secum proposuit. Nec ea spes quenq̄ tenuit. Dilapsi omes quocūq. hospitia aut fortuitus animi impetus tulit per Campanię urbes, maxīe Nolam Neapolimq. Cū ferme Senatores ac forte primus quisq. Capuam petissēt excluſi inde quod pōtas Annibali clauserunt Cumas se contulerunt. Nucerie predami luti data est urbs direpta atq. incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiducia presidii: q̄ uoluntate principum tenebat. Plebes timebatur & ante oms. L. Bancius quem consensus attempta tę defectionis ac metus, a Pretore Romano nūc ad proditiōem patrię nc si ea die fortuna defuisset ad transfugiendū stimulabat. erat iuuenis acer & socioz4 ea tempestate nobilissimus equeſ Seminece cum ad Cannas i aceruo occisoz4 corpoz4 inuentum curatumq. benigne etiam cū domus Annibal domū remiserat. Ob eī grām meriti rem Nolanam in ius ditionemq. dare uoluerat Peno. Anxiumq. eum & sollicitum cura nouandi res Pretor cernebat. Cetez4 cum aut pena cohibendus esset: aut beneficio cōciliāduſ sibi assumpsisse q̄ hosti ademisse fortem ac strenuū maluit socium: accitumq. ad se benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere: unde existimatu facile facile ee qd nemo cuius Nolanus sibi indicauerit q̄ multa eius egregia facinora militaria essent. Sed qui in Romanis militauerit castris nō posse obscuram eius uirtutem esse: multos sibi qui cum eo stipendia fecerint referre qui uir esset ille: queq. & quotiens pericula pro salute ac dignitate p.r. adisset. utiq. Cannensi pugna nō prius prelio abstiterit q̄

prope exanguis ruina superincidentium uirorū equorū armorūq;
sit oppressus. itaq; macte uirtute esto inquit apud me cui omnis
honor atq; omē premium erit & quo frequentius mecū fueris sē
tiēs eam rem tibi dignitati atq; emolumēto esse. Letoq; iuueni pro
missis equum eximium ex dono dat Bigatosq; quingentos Que
storem numerare iubet. Lictoribus imperat ut se adire quotiens ue
lit patiantur. Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis animus adeo
est mollitus: ut nemo inde socioꝝ rem Romanā fortius ac fide
lius iuuerit. Cū Annibal ad portas esset (Nolam ēim rursus
a Nuceria mouerat castra) plebes quoq; Nolana deintegro ad
defectionem spectare. Marcellus sub aduentu hostiū intra mu
ros se recepit nō castris metuens sed ne prodendę urbis occasio
nem nimis multis i eam iminentibus daret. instruit deinde utrīq;
acies Romanorū ceptę pro meniibus Nolę. Penorū ante castra
sua prelia hinc parua inter urbem castraq; & uario euentu fie
bant quia duces nec prohibere paucos temere rogantes nec si
gnum dare unūse pugnę uolebant. in hac comitiaria iā duorū
exercituum statione. Principes Nolanorū nuntiant Marcello no
cturna colloquia inter plebem ac Penos fieri: statutumq; esse ut
cū Romana acies egressa portis iret impedimēta eorū ac sarcinas
diriperent: clauderentq; deinde portas murosq; occuparent ut
potentes rerū suarū atq; urbis Penum inde pro Romano accipe
rent. Hec ubi nuntiata sunt Marcello collaudatis Senatoribus
Nolanis priusq̄ aliquis motus i muris oriretur fortunā pugnę
experiri statuit. Ad tris portas i hostes uersas tripartito exer
citum instruxit: impedimenta subsequi iussit: calones lixasq; &
inualidos milites: uallum ferre: media porta robora legionum &
Romanos equites duabus circa portis nouos milites leuemq; arma
turam ac socioꝝ equites statuit. Nolani muros portasq; adire ue
tuit subsidiaq; destinata impedimētis data: ne occupatis prelio le
gionibus i ea impetus fieret: ita instructi intra portas stabant Anni
bali sub signis: id quod per aliquot dies fecerat: ad multū diei in
acie stanti primo miraculo esse: quod nec exercitus Romanus por
ta egrederetur nec armatus quisq̄ i muris esset. Ratus deinde pro
dita colloquia esse: metuq; residēs factos: parte militum i castra
remittit: iussosq; prope apparatum omem oppugnādę urbis in p'

mam aciem afferre satis fidens si contantibꝫ instaret tumultū ali
quem ī urbe plebem moturam: moxq. dū in sua quisq. minis
ria discursu trepidat ad prima signa: succeditq. ad muros acies:
patefctā repente porta Marcellus signa canere: clamoremq. tol
li ac pedites primū deinde equites quāto maximo possent ī
petu in hostem erumpe iubet. Satis terroris tumultusq. ī aciem
mediam ītulerunt cum duabꝫ circa portis P. Valerius Flaccus
& C Aurelius Legati i cornua hostium erupere. Addidere cla
morē lixe caloneſq. & alia turba custodiae impedimentoꝝ appo
sita: ut paucitatē maxīe spernentibꝫ penis ingentis repente ex
citus speciem fecerit. Vix equidem ausim affirmare quod qdā
autores sunt duo mil & ccc hostiū cesos nō plus uno Romanoꝝ
amisso. siue tanta siue minor uictoria fuit: ingens eo die res
ac nescio an maxīa illo bello gesta sit. Non uinci ēim ab Anniba
le uincentibꝫ difficilius fuit q̄ postea uincere Annibal spe po
tiunde Nolę adempta quom Acerras recessisset Marcellus ex
templo clausis portis custodibusq. dispositis nequis egredereturū
questionē in foro de iis q clam ī colloquiis hostium fuerāt huīt.
Supra Lxx dānatos proditionis securi pcussit: bonaq. eoꝝ
iussit publica ēe & sūma reꝝ Senatui tradita cū exercitu oī
profectus sup̄ Suessulā castris positis cōsedit. Penus Acerras
primū ad uolūtariā deditionē conatus plicere: postq̄ uidit in
de obstinatos obsidere atq. oppugnare parat. Ceteꝝ Acerranis
plus animi q̄ uirium erat. itaq. desperata tutela urbis ut circū
uallari menia uiderunt: priusq̄ continuarentur hostium opa
per intermissa munimenta neglectasq. custodias silentio noctis
dilapsi per uias inuiaq. qua quenq. aut cōsiliꝫ um aut terror
tulit ī urbes Campanę quas satis certū erat nō mutasse fide:
pfugerunt. Annibal Acerris direptis atq. incensis cū a Casi
lino Dictatorem Romanum legionesq. nuntii accipi nuntias
sent: ne quisq̄ tam i propinquis hostium castris Capue quoq.
recurrat exercitū ad Casilinum ducat. Casilinū eo tpre Prene
stini habebant cū Romanis paucis Latiniq. nōis quos eodem
audita Cannensis clades contulerat. Hi non cōfecto Prenestę
ad die delectu seruis profecti domo cū Casilinum ante adū
sę pugnę famam uenissent & alius aggregarent Romanis se

·P. ualerius flaccus
·C. aurelius

Marcellus hamibalem primus apud nolam superat

Acerrę op.

Suessula op.

hamibal acerras capit atq; incendit

se ſociuſq. profecti a Caſilino cū ſatis magno agmine urbem auer
tit eos retro Caſilinum nuntius Canenſis pugnę. ibi cū dies ali
quos ſuſpecti Campanis timentesq. cauendis ac ſtruendis inui
cem inſidiis traduxiſſent iamq. de Capuę defectione agi acci
pig. Annibalem ſatis pro certo habuere interfectis nocte oppi
danis partem urbis citra Vulturnum ē. eo eim diuiditur am
ni occupauere: idq. p̄ſidium Caſilini habebant Romani. Addit
& Perusina cohors hoies cccc. & Lx eodem nuntio quo Prene
ſtini paucos ante dies Caſilinum compulſi: & ſatisferme armato
rum ad tam exigua menia & flumine altera parte cincta tuē
da erat. Penuria frumti nimium etiam ut uideretur hoium ef
ficiebat. Annibal cū iam ide haud procul eet. Getulos cū Prefco
noie Iſaſalca premittit Ac primo ſi fiat colloqui copia ūbis beni
gnis ad portas aperiendas: preſidiūq. accipiendū plicere iubet.
Sin i pinacia pſtent rem gerere ac temptare ſiqua pte urbem
inuadere poſſit. Vbi ad menia acceſſere: quia ſilentium erat ſolu
tudo uisa: metuq. conceſſum barbarus ratus moliri portas & seras
clauſtraq. effringere parat. Cum patefactis repente portis cohortes
due ad ipm inſtructę intus igenti cū tumultu erumpunt: stragēq.
hoſtium facunt. Ita primis repulſis Maharbal cū maiore robore
uiroz missus nec ipe eruptionem cohortium ſuſtinuit. Poſtremo
Annibal caſtris ante ipa menia oppoſitis paruā urbem paruumq
p̄ſidium ſūma ui atq. omnib copiis oppugnare parat. Acdū in
ſtat laceſſitq. corona undiq. circūdatis menib aliquot milites &
promptiſſimum quēq. e muro turribq. ictos admiſit. Semel utro
erumpentis agmine elephantoz oppoſito prope intercluſit: tre
pidosq. compulit in urbem ſatis multis ut ex tanta paucitate
interfectis: plures cecidiſſent nu nox prelio interueniſſet. Poſte
ro die oium animi ad oppugnandū accenduntur. Vtiq. poſtq
corona aurea muralis propoſita eſt atq. ipe dux caſtelli plano
loco poſiti segnem oppugnatioem Saguntī expugnatoribz expro
brabat: Cannaz Tranſimeniq. & Trebię ſingulos monens: uni
uersosq.: inde unec quoq. ceptę agi cuniculiq.: nec ad uarios co
natus hoſtium aut uis ulla aut ars deerat. Socii Romanoz pro
pugnacula adūsus uineas ſtatuere. tranſuerſis cuniculis hoſti
um cuniculos excipere & palam & clam ceptis obuiam ire. donec

·: quae

Iſaſalcas prefectus getulorꝝ

Mabarbal·

pudor etiam Annibalem ab incepto auertit. Castrisq. cōmunitis ac p
sidio modico impōito ne omissa res uideretur i hyberna Capuam
concessit. Ibi partem maiorem hiemis exercitū in tectis habuit ad
usus omia humana mala sepe ac diu durantē bonis inexptum atq.
insuetum. Itaq. quos nulla mali uicerat uis perdidere nimia bona
ac uoluptates imodice: & eo impensius quo auidius ex insolentia i
eas se imerserant. Somnus eim & uinum & epule: & scorta: lineaq. &
ocium cōsuetudine i dies blandius ita eneruauerūt corpora aios q.
ut magis deinde uictorie eos q̄ presentes curarentur uires. Maiusq.
id peccatum ducis apud peritos artium militariū habetur: q̄ qd nō
ex Cannensi acie protinus ad urbem Romanā duxisset. Illa eim
contatio distulisse modo uictoriam uideri potuit. Hic error uires
ademisse ad uincendū. Itaq. hercule uelut si cū alio exercitu a ca
pua exiret nihil usq̄ pristine discipline tenuit: nam & redierunt
pleriq. scortis impliciti. Et ubi primū sub pellibus haberi cepti sunt uia
q. & aliis labor militaris excepit: tyronum modo corporibus animis
q. deficiebant. Et deinde per omē estuosq. tpus magna pars sine
cōmeatibus ab signis dilabebantur: neq. aliē latebre q̄ Capua deser
toribus erant. Ceteq. mitescente iam hyeme ducto ex hibernis mi
lite Casilinum redit. Vbi quanq̄ ab oppugnatione cessatum erat:
obsidio tn continuata oppidanos presidiumq. ad ultimū inopie ad
duxerat. Castris Romanis tūc Sempronius preerat. Dictatore auspi
ciosq. repetendos. cā profectō Romam & ipm cupientē ferre ferre
auxilium obsessis Vulturnus amnis iflatus aquis & preces. No
lanos. atq. Acerranos. tenebant Campanos timentium si presidi
um Romanum abscessisset. Gracchus assidens tn Casilino quia
p̄dictum erat Dictatoris nequid absente eo rei gereret: nihil mo
uebat: quāq̄ que facile omem patientiam uincerent: nūtiabant
a Casilino: nā & p̄cipitasse se quosdam nō tolerantes famem cōsta
bat & stare inermes i muris nuda corpora ad missiliū telos. ictus
prebentes: ea egre patiens Gracchus quom neq. pugnā cōserere
Dictatoris inussu auderet: pugnādum aut cē si palam frumentū
importare uellet: uideret: neq. clam importandi spes esset: farre ex
agris circa undiq. conuecto cū q̄ plura dolia complesset: nuntiū
ad Magistratum Casilinum misit: ut exciperent dolia que amnis
deferret insequenti nocte intentis omib⁹ influmen ac spem a nūtio

Capuane deliciæ ut exercitū hannibalis frangerint

insolentia nō.

Sine commeatu e castris discedere

Sempronius gracchus

Romano factam dolia medio amni missa defluxerunt Equaliter
inter omēs frumentū diuisum Id postero quoq; die ac tertio factū
factum est nocte & mittebantur & perueniebant: eo custodias
hostium fallebant Hymbribus deinde continuis citatior solito
amnis transuerso uertice dolia impulit ad ripam quam hostes
seruabant: ibi herentia inter obnata ripis salicta aspiciuntur
nuntiatūq; Annibali est & deinde intentiore custodia cautum
nequid falleret Vulturno ad urbem missum: nuces inde fuse
a Romanis castris quom medio amni ad Casilinū defluerent
cratibs excipiebantur Postremo ad id uentum inopie est ut lora
detractasq; scutis pelles ut feruida mollissent aqua mandere co
narentur nec muribs alioue aīali abstinerent & omē herbaq; ra
dicūq; genus aggeribs infimis muri eruerēt Et cū hostes obēr̄as
sent quicquid herbidi terreni extra murū erat: rapaq; semen inie
cerunt ut Annibal: eo ne usq; dū ea nascantur ad Casilinum ses
surus sum: exclamaret Qui nullā antea pactionē auribs admise
rat: tū demū secū agi est passus de redemptiōe liberoq; capitum.
Septuncес auri singulos pretū cōuenit fide accepta sese tradide
runt donec omē aurum psolutū est: ī unculis habuit Tum remis
sicumas cū fide Id uerus est q̄ ab equite in abeuntis īmisso in
terfcōs Prenestini maxia pars fuere ex quingentis Lxx: qui
ī presidio fuerūt minus dimidiū ferrū fameq; absumpsit. Cete
ri incolumes cū Pretore suo Manitio Scriba is ante fuerat redi
erunt Statua eius inditio fuit Prenestе ī foro statuta loricata: a
micta toga uelato capite & tria signa cū titulo lamine eneo in
scripto Manitius pro militibs qui casilini ī presidio fuerint uo
tum uouisse Idem titulus tribus signis ī eadem fortune positis
subiectus Casilinum oppidum redditum Campanis est firmatū
septingentoq; militū de exercitu Annibalis presidio: ne ubi Pe
nus inde abscessisset Romani impugnarent Prenestinus militibs
Romanus Senatus duplex stipendiūm & quinquennii militie ua
cationem decreuit. Ciuitate cum donarentur ob uirtutē nō muta
uerunt. Perusinoq; casus obscurior fama est quia nec ipoq; monu
mento est illustratus nec decreto Romanoq; Eodem tpre Petelli
nos qui uni ex Brutiis manserāt ī amicitia Romana nō Cartha
ginenses modo qui regionem obtinebant sed Brutii quoq; ceteri

ingens casilinoz fames cum ab hannibale obsiderentur

Casilinū ab hannibale p̄ deditionē uoluntariā capitur.

Manitius prætor prenestinoz

∴ ullo

Petellini ppti bruttioz

55

obseparata abse cōsilia oppugnabant quib cū obsistere malis ne
quiuent Petellini Legatos Romā ad presidiū petendū miserūt.
Quoz preces lachrymeq. (i questus eim flebiles cū sibimet ipi
consulere iussi sunt) sese in uestibulo Curię profuderūt: ingen
tem misericordiam Patrib ac Populo mouerūt. Consultiq itez
a M Emilio Pretore Pres circūspectis omib impii uiribz fate
ri coacti nihil iam longinquis socijs i se psidii ee redure domū
fideq. ad ultimū expleta consulere sibimet ipos i prīti fortuna
uisserūt Hec postq renuntiata legatio Petilinis est tantus repē
te meror pauorq. Senatū eoz cepit ut pars profugiendi qua qsq
posset ac deserendę urbis autores essent pars aduungendi se ce
teris Brutiis ac per eos dedendi Annibali. Vicit tn ea pars quę
nihil raptim: nec temere agendū: cōsulendūq de integro censuit.
Relaxata postero die p minorem trepidationem re: tenuerunt
Optimates ut conuectis omib ex agris urbem ac muros firma
rent. Per idem fere tpus lrę ex Sicilia Sardiniaq. Romam alla
tę Priores ex Sicilia Octacilii Propretoris i Senatu recitatę
sunt L. Furium Pretorem cu classe ex Africa Lilybeū uenisse: ipm
grauiter ictum saucium i discrimine ee uite ultimo: militię na
ualib socijs neq. stipendiū neq. frumentū ad die dari neq. un
detur ee: magnope suadere ut q primū ea mittatur sibiq. si ita
uideatur ex nouis Pretoribz successorem mittant. Eadēq. ferme
de stipendio frumentoq. ab A. Cornelio Mămula Propretore ex
Sardinia scripta. Responsum utrisq. nō esse unde mitteretur: uis
siq. ipi classib ac exercitub suis consulerent. Octaculus ad unicū
subsidiū p.r. Hieronem Legatos cū misisset: i stipendiū quātum
argenti opus fuit & Sex mensiū frumtum accepit. Cornelio in
Sardinia ciuitates socię benigne cōtulerūt Et Rome quoq. pp.
penuriam argenti Triumuiri Mensarii rogatione Minutii Trib.
pl. facti L. Emilius qui Cons. Censorq. fuerat & M. Attilius Re
gulus qui bis Consul fuerat & L. Scribonius Libo qui tū Trib. pl.
erat Et Duumuiri creati M. & C. Attilius eidem Concordię quā
L Manlius Pretor uouerat dedicauerunt Et tres Pontifices crea
ti Q. Celius Metellus Q. Fabius Maximus Et Q. Fuluius Flaccus
i locum P. Scatinii demortui & L. Emilii Pauli Cons. & Q. Elii Peti
qui ceciderūt pugna Cannensi; cū cetera q continuus cladibus

Octacilius
·L· furius

·A· cornelius mammula

Triumuiri mensarij

·L· æmilius
·M· atilius regulus
·L· scribonius libo
} triumuiri mensarij

Concordiæ ædes

fortuna minuerat quãtum cõsiliis humanis assequi poterant Pa
tres explessent tandem se quoq. & sollicitudine curę paucitateq
conuentiũ ad publicũ cõsiliũ respexerunt. nõ eni post L Emi
lium & C Flaminium censores Senatus electus fuerat cũ tm Se
natorũ adũse pugnę ad hoc sui quęq. casus per quiquennium
absumpsissent. Cum de ea re M. Emilius Pretor Dictatore post
Casilinum amissum profcõ iam ad exercitũ exposcentibꝫ cun
ctis retulisset: tũ Sp. Caruilius cũ longa oratione nõ solum ino
piam sed paucitatẽ etiam ciuiũ ex quibꝫ in Prẽs legerentur Ea
sententiam haud equoribꝫ animis q̃ ipõꝛ quondã conqstus eẽt
explendi Senatus causa & iungendi arctius Latini nois: cũ pro
magna re se suadere dixisset ut ex singulis populis Latinoꝛ bi
nis Senatoribꝫ si Prẽs Romani censuissent ciuitas daretur: atq.
ĩdemortuoꝛ locũ in Senatũ legerentur: Eam sententiã haud equi
oribꝫ animis q̃ ipõꝛ quondã postulatũ Latinoꝛ Prẽs audierunt
& cũ fremitus indignantũ tota Curia esset & ꝓpue Manlius
esse & nũc sturpis ciius uirũ diceret qui quondam ĩ Capitolio
Consul minatus eẽt quẽ Latinũ ĩ Curia uidisset eũ sua manu se
interfecturum. Q. Fabius Maximus nũq̃ alieniore tempore mẽ
tionem factam in Senatu dixit: q̃ inter tam suspensos socioꝛ ani
mos incertamq. fidem id ; quod insup sollicitaret eos. ea unius
hominis temeraria uocem silentio oĩum extinguendã esse. & si
quid unq̃ arcani sanctiue ad silendum in Curia fuerit id oĩum
maxĩe tegendum: occulendum obliuiscendũ pro nõ dicto haben
dum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorẽ qui Censor
ante fuisset uetustissimusq. ex iis qui uiuerent/Censor is esset:
creari placuit qui Senatum legeret. Acciriq. C Terentium ad
Dictatorem ducendũ uisserunt qui eo ex Apulia relicto ibi pre
sidio cũ magnis uineribꝫ Romam rediisset nocte proxima ut
mos erat M. Fabium Buteonem ex S.C. sine Magrõ eq. Dictatorẽ
ĩ Sex menses dixit. Is ubi cũ lictoribꝫ ĩ rostra ascendit. Neq. duos
Dictatores ꝑre uno quod núq̃ antea factum esset probare se dixit
neq. Dictatorem se sine Magistro eq. nec Censoriam uim pmissã
uni & eidem uteꝛ. nec Dictatori nisi rei gerendę cã creato ĩ Sex
mensis datum Impium: quę imoderata sors tpus ac necessitas fe
cerunt. iis se modum imposituruꝫ. nã neq. Senatu quęq̃ moturũ

.Sp. carbilius

Rogatio sp. caruilij. ir. pl.
ut ex q̃q. ciuitat latinũ duo
in Senatum legerentur

Manlius cõ rogauit

rei ullius

Q. fabius max. cõs. erat.

factum

M. fabius buteo dictator
in vi menses dictus à Terẽ
tio varrone

56

exus quos C Flaminus L Emilius Censores in Senatum legissent: trāsferi
bi tm recitariq. eos iussurum ne penes unū hoiem iudicium arbitri
umq. de fama ac moribs Senatoris fuerit: & ita i demortuoꝝ locum
subuecturum ut ordo ordini nō homo homini prelatus uideretur.
Recitato ueteri Senatu ide primū in demortuoꝝ locum legit qui post
L Emilium C Flāminum Censores Curulē Magistratum cepissent nec
dū in Senatu lecti essent ut quisq. eoꝝ Senator primus creatus erat:
tū legit qui Ediles Tr Pr Questoresue fuerant tū ex iis qui Magi
stratus cepissent qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberēt
aut ciuitatem Romanā accepissent ita clxxvii cū ingenti ap
probatione hoūm in Senatū lectis extemplo se magistratu abdicauit
pruatusq. de rostris descendit. lictoribs abire iussis turbeq. sei
miscuit pruatas agentium res tempus hoc sedulo terens ne de
ducendi sui causa populum de foro abduceret neq. tm elanguit cu
ra hoūm ea mora: frequentes eū deduxerūt domum. Consul nocte
insequenti ad exercitum rediit nō facto certiore Senatu ne comitioꝝ
causa in urbe retineretur. Postero die Consultus a M Pomponio Pre
tore Senatus decreuit Dictatori scribendū uti si e rep. censeret esse
ad Cons subrogandos ueniret cū Magro eq. & Pretore M Marcel
lo ut ex iis presentib noscere pres possent quo statu resp. eet cōsilia
q. ex rebus caperent Qui acciti erant omes uenerūt relictis legatis
qui legionib preessent. Dictator de se pauca ac modice locutus in
Magistrum eq T Sempronum Gracchum magnam partem glorie
uertit. Comitia que edixit quib L Postumius iii absens qui tū
Galliam prouncia obtinebat & T Sempronius Gracchus qui tum
Magr eq. & eo occurrerat Cons crearentur Pretores inde creati M.
Valerius Leuinus Ap Claudius Pulcher Fuluius Flaccus Q Muti
Sceuola Dictator creatis Magrātibus Theanū in hyberna ad exer
citum redit relicto Magro eq. Rome; qui cū post paucos dies Magi
stratum inituros esset de exercitib scribendis comparādisq. i an
num Pres cōsuleret ſcum eę res maxie agerentur noua cladis nū
tiata alia super aliam cumulante in eum annum fortuna L. Postu
mium Cons designatum i Gallia ipm atq. exercitum trāducturus erat: cuius sylue dextra leuaq. circa uiam [illegible] dense tos Sylua erat
uasta Lutanā Galli uocant qua exercitū traducturus erat eius
sylue dextra leuaq. circa uiam Galli uocant arbores ita inci

·CLxxvij· senatores facti á
·M· fabio buteone

·L· posthumius
·T· sempronius gracchus } cos·

·M· ualerius leuinus
·Ap· claudius pulcher
fuluius flaccus
·Q· mutius scæuola } pretores·
Theanum op·

Strages romanoꝝ in lutana
silua gallie cisalpine

Lutana silua in gallia
cisalpina

derant ut īmotę starent momento leui impulse cecidere nt Legiones
duas Romanas habebat Postumius socium q. a supero mari tantū
conscripserat ut xxv milia armatorū in agros hostium induxisset
Galli ora extremę sylue cū circūsedissent ubi intrauit agmen saltū
tum extremas arbores succisas impellunt aliam in aliam instabi
lem per se ac male herentem incidentes ancipiti strage arma uiros
equos obruerunt ut uix decem hoies effugerent Nam cū exanimati
pleriq. essent arborū truncis fragmentisq. ramorū ceterā quoq. mul
titudinē inopinato malo trepidam Galli saltū omēm armati circun
sidentes interfecerunt paucis e tanto nūo captis qui fluminis pō
tem petentes obsesso ante ab hostibus ponte intercluſi sunt. Ibi Postu
mius omni ui ne caperetur occubuit spolia corporis caputq. preci
sum Boi ouantes templo quod sanctissimū est apud eos intulerūt.
purgato inde capite ut mos est ius caluam auro cclauerunt id
sacrum uas erat quo solemnibus libarent poculumq. idem sacerdo
tis esse ac templi Antistibus. Preda quoq. haud minor Gallis q̄ui
ctoria fuit nam & si magna pars aīalium strage sylue oppressa
erat tn ceterę res quia nihil dissipatū fuga est strate per omnem la
centis agminis ordinē inuente sunt Hac nuntiata clade cū per dies
multos in tanto pauore fuisset ciuitas ut tabernis clausis uelut no
cturna solitudine per urbem acta Senatus Edilibus negociū daret
ut urbem circūirent apeririq. tabernas & mestitie publice spem ur
bi demi iuberent Tum T. Sempronius Senatū habuit cōsolatusq. Pa
tres est & adhortatus ne qui Cānensi ruine nō succubuissent ad mi
nores calamitates animos submitterent Quod ad Carthaginenses hostes
Annibalemq. attinet: prospera modo esset sicut speraret fortuna: Gal
licum bellum & omitti tuto & differri posse ultionem q. ea fraudis
i deorū ac p r. potestate fore. De hoste pleno exercitibusq. per quos id
bellum gereretur cōsultādum atq. agitādum. Ipe primum quid pedi
tum equitūq. quid ciuium quid sociorū i exercitu esset Dictatoris
disseruit Tum Marcellus suarū copiarū summam exposuit. Quid in A
pulia cū C Terentio Cons. esset a peritis quesitum est. duone Con
sulares exercitus satis firmati tm bellum efficerent uibatur ratio.
Itaq. Galliam q̄q stimulabat iusta ira omitti eo anno placuit. Eode
ex Dictatoris legionibus reiia militem minimi q̄eq. roboris nullo
prestituto militie tempore nisi quod stipendiorū legitimorū esset.

Posthumij mors.

Calua uas

Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu eos qui ex fuga carnensi essent in sicilie castra duci: atq; ibi militare donec in italia bellum esset: placuit.

57

Res in hispania á scipionibus gestae.

Carthesia gens hyspanie

Calbus dux carthesiop

Duę legiones urbanę alteri Consl qui ī locum L. Postumii suffectus
esset decretę sunt Eūq. cū primū saluus auspiciis posset creari pla
cuit Legiones ꝑterea duas primo quoq. tempore ex Sicilia accīri:
atq. inde Consul cui legiones urbanę euenissent militū sumeret
quantum opus eēt. C Terentio Consl propagari in annū impium:
neq. de eo exercitu quē ad ꝑsidium Apulię haberet quicq̄ minui.
¶ Dum hec geruntur in Italia apparanturq. nihilo segnius in Hi
spania bellum erat sed ad eā diem magis prosperum Romanis
P. & C.N. Scipiones inter se partitis copiis ut C.N. terra P. mari
nauibusq. rem gererent Hasdrubal Penoꝝ dux impator neutri
parti uirium satis fidens procul ab hoste interuallo ac locis tutis
tenebat se cui multū ac diu obtestanti quattuor milia peditū
& quingenti equites in supplementū missi ex Africa sunt. Tum
refecta tandem spe castra propius hostem mouit: classemq. & ipe
instrui parariq. iubet: ad insulas maritimāq. oram tutandum.
In ipo impetu mouendaꝝ deintegro reꝝ perculit eum Prefectoꝝ
nauium transitio qui post classem ad hiberū per pauorem de
sertam grauiter increpuit. nunq̄ deinde satis fidi aut duci aut
Carthaginensiū rebꝫ fuerant. fecerant ii transfugę motu in Car
thesioꝝ gentem: descuerantq. iis autoribꝫ urbes aliquot una et
ab ipis ui capta fuerat. In eam gentem uersū a Romanis bellum
est infestoq. exercitu Hasdrubal ingressus agrū hostium pro ca
pte ante dies paucos urbis menibꝫ Calbum nobilem Carthesioꝝ
Ducem cū ualido exercitu castris se detinentem aggredi statuit
premissa ergo leui armatura quę eliceret hostis ad pugnam pedi
tum partem ad depopulandū per agros passim dimisit ut palā
tes excīperent simul & ad castra tumultus erat & per agros fu
gaq. & cedes. Deinde undiq. diuersis itineribus cū in castra se
recepissent adeo repente decessit āis pauor ut nō ad munimen
ta modo defendenda satis aioꝝ esset sed etiā ad lacessendum ho
stem prelio. Erumpunt igitur agmine e castris tripudiantes mo
re suo repentinaq. eoꝝ audacia terrorem hosti paulo ante ultro la
cessenti incussit. Itaq. & ipe Hasdrubal i collem satis arduum tutūq.
flumine etiam obiecto tū copias subducit & premissam leuem ar
maturam equitesq. palatos eodem recepit. nec aut colli aut flumi
ni satis fidens uallo castra ꝓmunit. In hoc alterno pauore certa

mina aliquot ſunt contracta·nec Numida Hiſpano equeſ par fuit:
nec iaculator Mauruſ cetrato uelocitate pari robore animi u
rumq. aliquantū p̄ſtanti. Poſtq̄ neq. elicere Penum ad certam
obūſati caſtriſ poterant neq. caſtroꝝ oppugnatio faciliſ erat
urbem Aſcuam quo finiſ hoſtium ingrediens Haſdrubal fru
mentum cōmeatuſq. alios cōuexerat ui capiunt Quā ubi ne
gligentiam ex re ut fit benegeſta oriri ſenſerat Haſdrubal co
hortatuſ militeſ ut palatoſ ſine ſignis hoſteſ aggrederentur de
greſſuſ colle pergit ire acie inſtructa ad caſtra. Quē ut adeſſe
tumultuoſe nuntiare fugienteſ ex ſpeculiſ ſtationibq. attulere:
ad arma conclamatū. Vt q̄ſq. arma cepat ſine ſigno ſine impio
incompoſiti inordinati in p̄lium ruunt. iam primi conſeruerāt
manuſ cū alii cateruatim currerent alii nō dum e caſtriſ exiſ
ſent tū primo ipa audacia terruere hoſtem Deinde rari in cōfer
tō illati cū paucitaſ paꝝ tuta eſſet reſpicere alii alioſ & undiq.
pulſi coire in orbem & dū corporibq applicantur armaq. armis
iungunt in arctum cōpulſi cū uix mouendiſ armiſ ſatiſ ſpatii
eſſet corona militū cincti ad multū diei cedūtur. Exigua pars
eruptione fcā ſyluaſ ac monteſ cepit petit pariq. terrore. & ca
ſtra ſunt deſerta: & unūſa genſ poſtero die in deditionem uenit
Nec diu i pacato manſit. Nam ſubinde a Carthagine allatum
eſt ut Haſdrubal primo quoq. tp̄re i Italiā exercitū duceret: q̄
uulgata reſ per Hiſpaniam oīum fere aīos ad Romanoſ auertit.
Itaq. Haſdrubal extemplo lr̄aſ Carthaginem mittit indicanſ q̄
to fama profectioniſ ſue damno fuiſſet. Si uero unde pergerent pri
uſq̄ Hiberꝝ tranſiret Romanoꝝ Hiſpaniam fore. nam p̄ter q̄
quod nec preſidium nec ducem haberet quem relinqueret pro ſe
eſſe Imperatoreſ Romanoſ quibuſ uix equiſ uiribq reſiſti poſſet.
Itaq. ſi ulla Hiſpanie cura eſſet ſucceſſorem ſibi cū ualido exer
citū mitterent. cui ſi omia proſpere euenirent nō tn̄ ociosam pro
uinciam fore. Hę lr̄ę quā q̄ primo admodū mouerūt Senatum
tn̄ quia Italię cura prior erat. nihil de Haſdrubale. neq. de copiis
eius mutatū eſt Himilco cū exercitu iuſto & aucta claſſe ad reti
nendam terra mariq. ac tuendam Hiſpaniam eſt miſſus: qui ut
pedeſtreſ naualeſq. copiaſ traiecit caſtris cōmunitiſ nauibuſq.
ſubductiſ & uallo circundatiſ cū equitib delectiſ ipe q̄ tum maxīe

Aſcua urbs.

cateruatim

Carthagini decretū ut haſdrubal primo quoq; tp̄re in italiā transeat

Himilco á carthaginenſibus in italiam mittitur

accelerare poterat per dubios infestosq. populos uxta intentus ad Has
drubalem peruenit. Cū decreta Senatus mādataq. exposuisset atq
edidisset ipe mucem quēadmodū tractādum bellum ī Hispania for
te retro ī sua castra rediit nulla re q̄ celeritate tutior: quod undiq.
abierat anteq̄ populi cōsentirent. Hasdrubal priusq̄ moueret ca
stra pecunias impat populis omib⁹ suę ditionis satis gnarus An
nibalem transitus quosdam pretio mercatū: nec auxilia Gallica
aliter q̄ conducta habuisse: inopem tm̄ iter ingressum uix penetra
turum ad Alpes fuisse. Pecunis igitur exactis ad hiberum desce
dit. decreta Carthaginensium & Hasdrubalis iter ubi ad Roma
nos sunt perlata. omnib⁹ omissis reb⁹ ambo duces iunctis copiis ire
obuiam ceptis atq. obsistere parant rati si Annibali uix p se ipi to
lerando Italie hosti Hasdrubal Dux atq. Hispaniensis exercitus
esset iunctus illis Romani finem imperii fore. His amen curis ad
hiberum contrahunt copias & trāsito amne cū dui cōsultassent
utrum castra castris conferrent an satis haberent socios Cartha
ginensium oppugnandis morari abstinere proposito hostem urbe
a propinquo flumine Hiberam appellatam opulentissima ea tem
pestate regionis eius oppugnare parant. quod ubi sensit Hasdrubal
pro ope ferenda socios pergit ipe ire ad urbem deditam nuper. in
fidem Romanorum oppugnādam. Ita iam cepta obsidio omissa a Ro
manis est & uersum in ipm Hasdrubalē bellum. quinq. miliū inter
uallo castra distantia habuere paucos dies nec sine leuib⁹ plus nec
ut ī aciem exirent. Tandem uno eodemq. die uelut ex cōposito utriq
signum pugne propositum est. atq. omib⁹ copiis ī campum desce
sum est. Triplex stetit acies Romana: peditum pars ante signa loca
ta: pars post signa accepta equites cornua cinxere. Hasdrubal
mediā aciem Hispanis firmat: ī cornibus dextro Penos locat. leuo
Afros. Mercennariorum q. auxilia equitum. Numidas Penorum pedi
tibus: ceteros Afros pro cornib⁹ opponit. Nec omēs Numide ī dext°
locati cornu. sed quib⁹ desultorum ī modū binos trahentib⁹ equos int
acerrimā sepe pugnam in recentē equum ex fesso armatis trāsulta
re mos erat. tanta uelocitas ipis. tamq. docile equorum genus est. cū
hoc mō instructi starent Imperatorum utriusq. partis haud ferme di
spares spes erat. nā neq. multum quidem aut nūo aut gne militū
bi aut illi prestabant. Militib⁹ longe dispar aūs. (erat) Romanis cum

Hibera urbs in hispania

Desultores & desultorij equi apud Suetoniū legitur in uita cesaris dictatoris.

quāq̄ procul a patria pugnarent facile ꝑsuaserant Duces pro Italia atq.
urbe Romana cos pugnare. utaq. uelut quib⁹ reditus i patriam eo di
scrimine pugne uerteretur obstinauerant animis uincere aut mo
ri. Minus ꝑtinaces uiros habebat altera acies nam maxīa pars Hispa
ni erant: nam neq. multi quidem qui uinci in Hispania q̄ uictores
i Italiam trahi malebant. primo igitur concursu cū uix pila cōiecta
essent media acies retulit pedem: inferentib⁹q. sese magno impetu Ro
manis terga uertit. Nihilo segnius i cornib⁹ prelium fuit. Hinc Penus
hinc Afer urget & uelut in circumuentos prelio ancipiti pugnant
Sed cū in medium tota iam coisset Romana acies satis uirium ad di
mouendum hostium cornua habuit. ita duo diuersa prelia erant
utroq. Romani ut qui pulsis tandē mediis & nūo & robore uiro
rum prestarent haud dubie superarunt. Magna uis hoīum ibi occi
sa: & nisi Hispani uix dū cōserto prelio tam effuse fugissent perpau
ci ex tota supfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit:
quia simul inclinatā aciem media Mauri Numideq. uiderunt ex
templo fuga effusa nuda cornua elephantisq. ꝓr se actis deseru
ere. Et Hasdrubal usq. ad ultimū euentum pugnę moratus e media
cede cū paucis effugit. Castra Romani cepere atq. diripuere. Ea pu
gna si qua dubia in Hispania erat Romanis adiunxit. Hasdrubalq.
nō modo ī Italiam traducendi exercitus sed ne manendi quidem sa
tis tuto ī Hispania spem reliquit. Que postea q̄ litteris Scipionum
Rome sunt uulgata: nō tam uictoria q̄ prohibito Hasdrubalis in
Italiam transitu letabantur. Dum hec in Hispania gerūtur Petellia
in Brutiis aliquot post mensib⁹ q̄ cepta oppugnari erat ab Himil
cone prefecto Annibalis expugnata est. Multoq. sanguine ac
uulneribus ea Penis uictoria fuit stetit. Nec ulla magis uis obsessos
q̄ fames expugnauit: absumptis enim frugū alimentis carnisq. oīs
gēnis quadrupedum: sutrineq. postremo coriis: herbisq. & radicibus
& corticib⁹ teneris: struēdisq. robis uescebantur uixerq. nec ante q̄
uires ad standum i muris ferendaq. arma deerant: expugnati sunt.
Recepta Petellia Penus ad Consentiam copias traducit. Quam mi
nus pertinaciter defensam intra paucos dies i deditionē accepit. Iisde
ferme diebus & Brutioq. exercitus Crotonem Grecam urbem circū
sedit: opulentam quondam armis uirisq. iam adeo multis magnisq.
cladib⁹ afflictam ut omis ętatis minus xx mil. ciuium superessent.

Prælium inter hasdrubalē & Scipiones

Pœni funduntur

Redit ad res italas

Petellia urbs ab himilcone capitur

Robi

Consentia op.

Croton urbs

∴ uastata

Locrenses a romanis ad penos
desciscunt

Res in Sicilia gestæ.

Gelo

Redit ad res romæ actas

∴ augurio magistratuum

∴ plebeij ludi ædilium · M aurelij
cottæ & M claudij metelli rer
instaurati sunt.

ltaq urbe defensoribꝫ facile potiti sunt hostes. Arx tm retente: ī quibus inter tumultū captę urbis e media cede quidam effugere. Et Locrenses desciuere ad Brutios Penosq prodita multitudine a principibꝫ. Regni tantūmodo regionis eius & in fide erga Romanos & potestatis suę adultum māserunt. In Sicilia q eadem inclinatio aiorꝫ peruenit: & ne domus quidē Hieronis tota a defectione abstinuit nāq Gelo maxīus stirpis cōtempta simul senectute patris simul post Cānensem cladem Romana societate ad Penos defecit: mouissetq ī Sicilia res nisi mors adeo opportuna ut patrem quoq suspicione aspergeret armātem tum multitudinē sollicitātemq socios absumpsisset. Hec eo anno in Italia in Africa in Sicilia in hispania uario euentu acta

¶ Exitu anni Q Fabius Maximus a Senatu postulauit ut edem Veneris Ericine quā Dictator uouisset dedicari liceret. Senatus decreuit ut T Sempronius Consul designatus cū in bonō iniisset ad populum ferret ut Duumuiros eē uiderent edis dedicādę cā Et M Emilio Lepido qui bis Cons & Augur fuerat filii tres. Lucius Marcus Quintus ludos funebres per triduū & gladiatorꝫ paria duo & xx: per triduum ī foro dederant Ediles curules. C Lectorius & T Sempronius Gracchus Cons designati qui i edilitate Magīri eq fuerāt ludos Romanos fecerant qui per triduū instauratus sūt. Circumacto tertio anno Punici belli T Sempronius Cons idibꝫ martiis Magīratum iniit Pretoresq fuluius Flacchus qui antea Consul Censorq fuerat Vrbanam M Valerius Leuinus Peregrinā sortem ī iurisdictione habuit. Ap Claudius Pulcher Siciliam Q Mutius Sceuola Sardinia sortiti sut. M Marcello Proconsuli imperium eē populus iussit: qđ post Cannensem cladem unus Romanorꝫ Imperatorꝫ ī Italia prospere gessit. Senatus quo die primū est in capitolio cōsultus decreuit ut quo anno duplex tributū imperaretur simplex cōfestim exigeretur ex quo stipendiū presens omnibꝫ militibꝫ daretur preter quā qui milites ad Cannas fuisset. Inde de exercitibꝫ ita decretū est ut duabꝫ legionibꝫ Vrbanis T Sempronius Consul Cales ad conueniendū diem ediceret. Inde Sex legiones ī castra claudiana supra Sucssulam deducerentur. Que ubi legiones essent erāt aūt cannensis maxīe exercitus/ eas Ap Claudius Pulcher Pretor

in Siciliam trauiceret Queq. in Sicilia essent Romam deportarentur
Ad exercitum cui ad cōueniendum Cales dies edicta erat M. Mar
cellus Claudius missus. usq. tussus ī castra claudiana deducer
Vrbanas legiones Ad ueterem exercitū ad accipiendum deduce
dumq. in Siciliam. T. meilius Croto legatus ab Ap. Claudio est mis
sus. Tacita primo expectauerāt hoīes uti cons. comitia Collegæ crea
do haberet Deinde ubi ablegatū uelut de industria C. Marcellum
uiderunt quē maxīe cons. in eū annum ob egregie ī Pretura res
gestas creari uolebant fremitus ī curia est ortus Quod ubi sensit
consul Vtrūq. inquit e rep fuit P. C. & M. Claudium ad pmutā
dos exercitus in Campaniam proficisci & comitia nō prius edici q̄
is idem cōfcō quod mandatum est negocio rēūtisset ut uos cons
quem tp̄us resp postularet quēq. maxime uultis haberetis. Ita de
comitiis donec rediit Marcellus silentium fuit Interea Duum
uiri creati sunt Q. Fabius Maximus & Attilius Crassus edibus
dedicandis Marti Attilius fabius Veneri Ericinæ Vtraq. ī Capito
lio est canali uno decretę Et de ccc. equitib⁹ Campanis qui in Si
cilia cū fide stipendiis emeritis Romam uenerant delatum ad po
pulum ut ciues Romani essent. Item uti municipes Cumani es
sent pridie q̄ populus Campanus a p.r. defecisset. Maxīe ut hoc
ferretur mouerat quod quoq; hoium essent sciē se ipi negabāt
uetere patria relicta ī eam ī quā redierant nōdū adscati. Postq̄ Mā
cellus ab exercitu rediit comitia uni Cons. rogando ī locū L. Po
stumi edicuntur Creatur ingenti cōsensu Marcellus qui ex
templo Magrātum acciperet cui ineunti cōsulatum cū tenuis
set uocati Augures uitio creatū uideri pronūtiauerūt Volonesq.
patres ita fama ferebant qd tū primo duo Plebei Cons. facti
essent id deis cordi nō esse ī locū Marcelli ubi ipse Magrātu
abdicauit suffectus fabius Maximus iii. Mar arsit eo āno
Ad Sinuessam bos equuleū peperit. Signa Lauini Iunonis So
spite cruore manauere Lapidibusq. cita id templū pluit. obq̄ē
hymbrem nouendiale ut assolet sacrū fuit Ceteraq. prodigia cū
cura expiata. Cons. exercitus inter se diuiserunt. fabio exerci
tus cui M. Iunius Dictator prefuerat. euenit. Sempronio Volo
nes qui fierent & sociq; xxv. mil. M. Valerio Pretori legiones
que ex Sicilia rediissent decrete M. Claudius Proconsul a deū

T. meilius

Martis ædes
Veneris ericinæ ædes } in capitolio

Fabius maxō consul in postumi
demortui locum suffiatur.
Prodigia

exercitum qui supra Suessulam Nole presideret missus Pretores Siciliam ac Sardiniam profecti. Cons edixerunt quotiens Senatu uocassent uti Senatores quibusq, in Senatu dicere sententiã liceret ad portam Capenam conuenirent. Pretores quoq iurisdictio erat tribunalia ad disciplinã publicam posuerunt eo uadimonia fieri iusserunt. ibiq, eo anno ius dictũ est. Interim Carthagine unde Ma go frater Annibalis xxii mil: peditum & equites mille quingen tos elephantos xi: argenti talenta multa i Italiam trãsmissurus erat cũ presidio Lx. nauium longaq nuntius defert i Hispania rem ma le gestam. omesq ferme eius prouincie populos ad Romanos de fecisse. Erant qui Magonem cũ classe ea copiisq, omissã Italia in Hispaniam auerterent cũ Sardinię recipiendę repentina spes affulsit. Paruum ibi exercitum Romanũ ee: ueterem Pretorem Inde Cor nelium prouincię peritum decedere: Nouũ expectari. Ad hoc fessos iam aios Sardoq ee diuturnitate impii & proximo iis anno a cerbe atq, auare imperatũ graui tributo & collatiõe iniqua frum ti oppressos nihil deesse aliud q̃ autorem ad quem deficerent. Hec clandestina legatio per principes missa erat: maxie eam rem mo liente Harsicora: qui tũ auctoritate atq, opibus longe primus erat. His nuntiis prope uno tempore turbati erectiq, Magonem cũ classe sua copiisq, in Hispaniam mittunt. In Sardiniam Has drubalem cognomento caluum deligunt ducem & tantũ ferme copiaq quantũ Magoni decernunt. Et Rome Cons: trãsactis rebus quę in urbe agende erant mouebant sese iam ad bellum. T. Sempronius militibꝫ Sinuessam diem ad conueniendũ edixit & Q. Fabius cõsulto prius Senatu ut frumta omis ex agris ante kl: Iulias primas in urbes munitas conueherent: q nõ inuexissent eoq se agrum populaturum: seruos sub hasta uenditurum: uillas incensurum: ne Pretoribꝫ quidem qui ad ius dicendum creati erãt uacatio a belli admistratione data est. Valerium Pretorem in Apuliam ire placuit: ad exercitũ a Terentio accipiendum cũ ex Si cilia legiones uenissent: ius potissimũ uti ad regionis eius p̃sidium Terentianum mitti cũ aliquo legatoq. Et xxv: naues M. Valerio datę sunt: quibꝫ oram maritimam inter Brundusium & Taren tum tutari posset. Par nauium nũs. Q. Fuluio Pretori Vrbis decre tus ad suburbana littora tutanda. C. Terentio Procõsuli negocium

Res in sardinia

Harsicoras

hasdrubal caluus in sardinia mittitur

datum ut in Piceno agro cōquisitionem militū haberet: Locisq. iis p̄sidio
esset. Et T Attilius Crassus post̄ edem mentis in capitolio dedicauit
in Siciliam cū impio qui classi preesset missus. In hac dimicatione
duor4 opulentissimor4 in terris populor4 omes Reges gentesq.
aios intenderant. Inter quos Philippus Rex Macedonum eo ma
gis quo propior Italie ac mari tm Ionio discretus erat. Isubi pri
mū fama accepit Annibalem alpes transgressum: ut bello inter Ro
manos Penūq. orto letus erat: ita utrius populi mallet uictoriā esse
uncertis adhuc uiribo fluctuatus aio fuerat. Post̄q tertia iam pugna
tertia uictoria cū Annibale & Penis erat ad fortunā inclinauit: Le
gatosq. ad Annibalem misit qui uitates portus Brundusinum Ta
rentinumq: qui a custodiis nauiū Romanor4 tenebantur ad Laci
nie Iunonis templū in terram egressi sunt. Inde per Apuliam pet̄
tes Capuam media in presidia Romana illati sunt deductiq. ad M.
Valerium Leuinū Pretorem circa Numeriam castra habent̄. Ibi in
trepide Xenophanes legationis princeps a Philippo Rege se mis
sum aut ad amicitiā societat̄q. iungendam cū p. r. mandata hab̄
ad Cons. Senatū populūq. Ro. Inter defectiones ueterū socior4 Va
lerius noua societate tam clari Regis letus admodum hostem pro
hospite comiter accepit. Dat qui prosequantur utineraq. cū cura
demostrent: que loca quosq. saltus aut hostes aut Romani tene
ant. Xenophanes per prisidia Romana i Campaniam: inde qua
proximū fuit i castra Annibalis puenit. feduscq. cū eo atq. amici
tiam iungit legibus his ut Philippus Rex q̄ maxia classe: cc: aut
naues uidebatur effecturus: i Italiam traiiceret & uastaret maritimā
oram: bellum pro parte sua terra mariq. gereret. Vbi debellatū eet
Italia omis cū ipa urbe Roma Carthaginensium atq. Annibalis esset:
predaq. omis Annibali cederet. Perdomita Italia nauigarent in Gre
ciam bellumq. cū quibo Regibo placeret gererent. que ciuitates
continentisq. insule ad Macedoniam uergunt. e Philippi Regniq.
eius essent. In has ferme leges inter Penum ducem Legatosq. Mace
donum ictum fedus missiq. cū iis ad Regis ipius firmandā fidē
Legati Gisco & Bostar & Mago eodem ad Iunonis Lacinie templū
ubi nauis occulta i statione erat peruenuint. Inde profecti cū iam
altum tenerent conspecti a classe Romana sunt q̄ p̄sidio erat Ca
labrie littoribus. Q. Valerius Flaccus Corcyreos ad p̄sequenda

philippus rex macedonū legatos ad hamibalem mittit de iuenda inter se societate

Lacinia iuno

Xenophanes legatus philippi

Pacta & conuentiones inter hamibalem et philippum.

Gisco, Bostar, Mago } ad philippū mittunt ab hannibale ad firmandum fedus

Legati philippi & hamilcaris capiuntur

∴ ubi celeritate uinci senserunt: ∧ tradunt se romanis · & ad prefectum classis adducti

trahendamq. nauem cū mississet primo fugere Regii conati deinde ∴ cū ∧ quererent qui & unde & quo tenderent cursum Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere a Philippo se ad Romanos missum ad M. Valeriū ad quē unū iter fuit tutū/ peruenisse Campaniā superare nequisse septam hostū presidiis Deinde ut punicus cultus habitusq. suspectos legatos fecit Annibalis: interrogatosq. sermo prodidit: tum comitibꝫ eorꝫ seductis ac metu territis litteras quoq. ab Annibale ad Philippū inuentę de pace inter Regem Macedonum Penūq. ducem. Quibꝫ satis cognitis optimū uisum est captuos comitesq. eorꝫ Romam ad Senatū aut Cons. ubicūq. essent q̄ primū deportare. Ad id celerime quinq. naues delectę ac L. Valerius Antias qui presset missus: eiq. mandatū ut ī omīs naues legatos partim custodiendos duuideret: daretq. operam ne quod iis colloquiū inter se: neue cōmunicatio cōsilii esset.

Res siculę describuntur

Per idem tpūs Romę cū A. Cornelius Māmula ex Sardinia prouincia decedens retulisset qui status rerꝫ in insula esset: ad bellū ac defectionem omnis spectare: Q. Minutium qui successisset sibi grauitate celi aquarꝫq. aduenientē exceptū nō tam ipericulosum q̄ longum morbum implicitū diu ad belli uim sustinendā inutilem fore exercitūq. ibi ut satis ∴ pacatę prouincię Presidem ee. ita parum bello quod motū iri uideretur decreuerunt Pres ut fuluius Flaccus quinq. milia peditū: eqtes. ccc. scriberet eāq. legionē primo quoq. tpōre in Sardiniā trancendā curaret mitteretq. cū impio quē ipi uideretur qui rem gereret quoad Minutius conualuisset Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus qui bis Cons. Censorq. fuerat subegeratq. ī consulatu Sardos. Sub idem fere tpūs & a Carthagine ī Sardiniam classis missa duce Hasdrubale cui Caluo cognomen erat feda tempestate uexata ad Baleares insulas ducitur ibiq. adeo nō armamēta modo sed etiam aluei nauiū quassati erant sub ductę naues dū reficiuntur aliq̄tum tpōris trahuerunt. In Italia cū post Cannensem pugnam fractis partis alterius uiribꝫ alterius mollitis animis segnius bellum esset. Campani per se adorti sunt Rem Cumanam sue ditionis facere: primo sollicitātes ut a Romanis deficeret: ubi id parꝫ processit dolū ad capiendos eos comparāt. Campanis omībꝫ statutū sacrificiū ad Hamas eo Senatū Campanū uenturum certiores Cumanos fecerunt petieruntq. ut Cumanus

∴ firmū

Lego .V. m. ped. equm̄ ccc.

Hamae ppe cumas

eo Senatus ueniret ad cōsultādum coīter ut eosdem uterq; populus so
cios hostesq; haberet Presidium ibi armatū sese habituros ne quid
ab Romanis noui periculi esset Cumani quāq̄ suspecta fraus e
rat nihil abnuere ita tegi fallax cōsiliū posse rati interim Sem
pronus Consul Romanus Sinuesse/quo ad cōueniendū die edixe
rat exercitu lustrato trāsgressus flumen Vulturnū circa Lint̄e
num castra posuit. Ibi quia ociosa statuua erant crebro decurrē
milites cogebat ut tyrones ea maxīe pars Volonū erat assuesce
rent signa sequi & i acie agnoscere ordines suos. inter quę cōcor
die maxīa erat cura duci itaq; Legatis Tribunisq; p̄ceperat nequa
exprobratio cuiq̄ ueteris fortunę discordiā inter ordines sereret
Vetus miles tyroni liber uoloni sese exequari sineret omīs satis ho
nestos generososq; ducerent quib⁹ arma sua signaq; p.r. cōmisisset.
Que fortuna coegisset ita fieri eādem cogere tueri factū Ea nō ma
iore cura p̄cepta ā ducib⁹ sunt q̄ a militib⁹ obseruata. breuiq; tanta
concordia coaluerant oīum animi ut prope i obliuionē uenirent
qua ex condictione quisq; esset miles factus. Hec agenti Gracco
Legati Cumani nuntiarunt que a Campanis legatio paucos ante
dies uenisset & quid ils ipi respondisset. Triduum post eū die festū
esse nō Senatum solum omem ibi futurū sed castra etiā & exerci
tū Campanum. Gracchus iussit Cumanis omia ex agris i urbem
conuehere & manere intra muros ipe pridie q̄ statutum sacrificiū
Campanis esset Cumas mouet castra. Hame inde tria milia passu
um absunt. Iam Campani eo frequentes ex compōito conuenerāt.
Nec procul inde i occulto Marius Alfius q̄sumus magrātus erat:
campanis cū xiiii mil: militū habebat castra. ils sacrificio apparā
do & inter id instruende fraudi aliq̄to intentior q̄ muniendis ca
stris aut ulli militari operi fuit. Triduum sacrificatum ad Hamas.
Nocturnū erat sacrum ita ut ante mediā noctē cōpleretur. Huic Gra
chus īsidiandū tp̄ri ratus custodib⁹ ad portas positis ne quis enū
tiare posset a sexta ad decimā diei horam coactis militib⁹ corpora
curare somnoq; operam dare ut primis tenebris cōuenire ad signū
possent. uigilia ferme prima tolli iussit signa silentiq; profectus
agmine cum ad Hamas media nocte p̄uenisset castra Campana
ut i peruigilio neglecta simul omib⁹ portis īuadit. alios somno
stratos. alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat boūm

∴ eduxit/uti
Marius alfius

62

eo tumultu nocturno cesa plus duo milia cū ipo Duce Mario Alfio · capta sunt signa militaria quattuor & xxx. Gracchus minus. C. militum iactura castris hostū potitus Cumas se prope recepit Annibalem metuens qui sup Capuam ad Tifata habebat castra. Nec cum prouida uiri fefellit opinio nam simul Capuā ea clades est nuntiata: ratus Annibal ab re bene gesta insolenter letū exerci tum Tyronum magna ex parte seruoꝝ q. spoliantem uictos pre das q. agentem ad Hamas se inuenturum citatū agmen preter Ca puam rapit obuios q. ex fuga Campanoꝝ per duo presidia Cam panoꝝ Capuam duci saucios uehiculis tolli portariq. iubet Ipe ad Hamas uacua ab hostibus castra nequicq̄ preter recentis uestigia ce dis. strataq. passim corpora socioꝝ inuenit. Autores erant quidam ut protinus inde Cumas trauceret urbemq. oppugnaret. Id quāq̄ haud modice Annibal cupiebat: ut quia Neapolim nō potuerat. Cumas saltem maritimā urbem haberet. tñ qa preter arma nihil secū miles raptum acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se rece pit. Inde fatigatus Campanoꝝ p̄cibus sequenti die cū omi appara tu oppugnande urbis Cumas redit. Populatoq. agro Romano Cu mano mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis uerecū dia in tali necessitate deserendi socios implorantis fidem suam popu liq. Ro. substitut q̄ satis fidens exercitui. Nec alter Consul Fabius qui ad Cales castra habebat Vulturnū traducere audebat exercitū occupatus primo auspicijs repetendis Rome. dein prodigijs que alia super alia nuntiabantur expiantiq. ea haud facile li tari Aru spices respondebant. Hę cause cum Fabium tenerent. Sempronius in obsidione erat & iam operibꝫ oppugnabatur. Adusus ligneam ingentē turrem admotā urbi aliam turrem ex ipo muro excita uit Consul Romanus aliquāto altiorem. quia muro satis per se alto subiectis ualidis sublicijs pro solo usus erat. Inde primū saxis fudibusq. & ceteris missilibꝫ propugnatores urbem ac menia tue bantur. postremo ubi promoueri adiuncta muro uiderūt turrē facibꝫ ardentibꝫ plurimum simul ignem coniecerunt. Quo incen dio trepida armatoꝝ multitudo cū de turri sese precipitaret eruptio ex oppido simul duabꝫ portis fca. stationes hostium fudit fugauitq. ī castra: ut eo die obsesso q̄ obsidenti similior esset. Senus. Ad mille. cccc. Carthaginensium cesi. Vndequa[dragintā] uiui capti qui

Sublicia

circa muros & istationib⁹ solute ac negligenter agentes cū nihil minus
q̄ eruptionem timuissent/ ex improuiso oppressi sunt. Gracchus pr̄
q̄ se hostes ab repentino pauore colligerent receptui signum dedit
ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal secunda re elatū
Cons. iusto prelio ratus certaturū aciem intra castra atq; urbem
instruxit. Cetez̄ postq̄ neminem moueri a solita custodia urbis sui
dit. nec cōmitti quicq̄ temerarie spei ad Tifata redit infecta re. Qui
bus diebꝫ Cume liberate sunt obsidione iisdem diebꝫ & in Lucanis
ad Grumentū T. Sempronius cui Longo cognomen erat cū Hanno
ne Peno prospere pugnat. Supra duo milia hoūm occidit & ccLxxx
militeꝫ amisit. Signa militaria adunū, cepit. Pulsus finibꝫ Luca
nis Hanno retro in Brutios sese recepit & ex Hirpinis oppida tria
que a p r. defecerant ui recepta per M. Valerium Pretorem: Ver
cellinum: Siciliumq;: & autores defectionis secuti percussi. Supra mil
le captuoz̄ sub hasta uenerūt. Alia militi p̄da concessa: exercitusq;
Cumas reductus. Dum hec i Lucanis atq; hirpis geruntur quiq;
naues que Macedonum atq; Penoz̄ captos legatos Romam por
tabant a supero mari ad inferum circumuecte prope omem Italie
oram cum preter Cumas uelis feruntur neq; hostiū an socioz̄ es
sent satis sciretur. Gracchus obuiam ex classe sua naues misit cū
percontando inuicem cognitū esset. Cons. Cumis esse. naues Cumas
appulse. Captiuiq; ad Cons: deducti & lr̄e date. Cons: lris Philip
pi atq; Annibalis perlectis consignata omia ad Senatum itinere
terrestri misit. Cum eodem fere die lr̄e Legatiq; Romam uenissēt
& p̄contatiōe fca cū scriptis cōgruerent: primo grauis cura Pr̄es
sit cernentes quanta uix tolerantibꝫ punicum bellum Mace
donica belli moles instaret. Cui tm̄ adeo nō succubuerūt ut extemplo
agitaretur quēadmodū ultro inferendo bello aūterent ab Italia ho
stem. Captiuis in uincula conditis comitibꝫq; eoz̄ sub hasta uen
ditis/ ad naues xxv. quibꝫ P. Valerius Flaccus p̄fectus preerat ui
ginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisq; & ad
ditis quinq; nauibꝫ que aduexerant captuos legatos. L. naues
ab Ostia Tarentum profecte: iussuq; Valerius militibꝫ Varroniā
nis quibꝫ. L. Appius Legatus Tarenti preerat i naues impositis. Lii
nauibꝫ nauium classe nō tueri modo Italie oram sed explorare
de Macedonico bello si congruentia lris Legatoz̄q; indiciis Phi

Grumentum in lucania
T. sempronius longus

Vercellū op
Sicilium op

lippi cōsilia essent ut M Valerium Pretorem lris certiorem faceret
isq. L Apustio Legato exercitui Preposito Tarentū ad classem pro
fectus primo quoq. tempore ī Macedoniam trāsmitteret daretq.
operam ut Philippum in regno cōtineret Pecunia ad classem tuen
dam bellum Macedonicū ei decreta ē quę Ap Claudio in Siciliā
missa erat ut redderetur Hieroni Regi & hic per L Apustium Le
gatum Tarentum est deuecta simul ab Hierone missa cc milia
modiū tritici & hordei c. Dum hec Rome parant aguntq. ad Phi
lippum captiua nauis una ex iis quę Romam missę erant ex
cursa fugit. Inde scitū legatos cū litteris captos: itaq. ignarus de
iis q̄ cū Annibale legatis suis cōueniissent queue legati eius ad se
allaturi fuissent Legationē aliam cū eisdē mādatis mittit Lega
ti ad Annibalem missi Heraclytus cui Scotino cognomē erat &
crito Boreusetis & Sositheus Magnes Hi prospere tulerunt ac re
tulerunt mandata. Sed primo se estas circūegit q̄ mouere ac mo
liri quicq̄ Rex posset Tantū nauis una capta cū Legatis momen
ti fecit ad dilationem iminentis Romanis belli. Et circa Capuam
transgresso Vulturnū Fabio post expiata tandem prodigia ambo
Cons rem gerebant Combulteriā & Trebulam & Austiculam ur
bes que ad Penū defecerant fabius ui cepit: psidiaq. ī his Anni
balis Campani permulti capti Et Nole sicut priore anno Senat
Romanor Plebs Annibalis erat cōsiliaq. occulta de cede prin
cipum & proditiōe urbis inibantur Quib ne incepta perficerent
inter Capuam castraq. Annibalis quę ī Tifatis erant traducto ex
citu Fabius super Vesuuium ī castris claudianis cōsedit Inde M.
Marcellum Propretorem cū iis copiis quas habebat Nolam ī pre
sidium misit Et i Sardinia res per T. Manlium Pretorē admistra
ri cepte: quę omisse erant postq̄ Q Minutius Pretor graui morbo
est implicitus. Manlius nauib longis ad Caralis subductis: naua
libq. socios armatis ut terra rem gereret & a Pretore exercitu
accepto duo & xx. mil. peditū mille & cc. equites cōfecit. Cum
his equitum peditūq. copiis profectus ī agrū hostium haud pro
cul ab Harsicora castris castra posuit Harsicora forte profectus
erat ī Pellidos Sardos ad iuuentutē armādam qua copias augēt
filius eius noie hostis castris preerat. is adolescentia ferox teme
re prelio inito fusus fugatusq. ad xxx. mil. Sardor eo prelio cesa

Altera legatio philippi regis
ad hannibalem
Heraclitus scotinus
Crito borusetis
Sositheus magnes.

Combulteria
Trebula
Austicula
} urbes

Harsicora

Pellidi sardi

Hostis harsicore filius

Ad xxx. sardor cesa a
romanis

mille ccc ferme uiui capti. Aliuſ exercitus primo per agros ſyluaſ
q. fuga palatuſ dein quo Duce fugiſſe fama erat ad urbem noīe
Cornum caput cuiuſ regionis cōfugit debellatūq. eo prelio i Sardi
nia cēt ni claſſis Punica cū Duce Haſdrubale q̄ tempeſtate de
iecta ad Balcareſ erat i tpīe ad ſpem rebellandi aduenisſet. Mā
liuſ poſt famam appulſe Punice claſſis ſe receput. ea occaſo Har
ſicorȳ data Peno ſe iungendi. Haſdrubal copiis in terrā expoſitus
& claſſe remiſſa Carthaginē duce Harſicora ad ſociorȳ p r. a
grum populandum profectus Caralis puenturus erat ni Mā
liuſ obuio exercitu abeffuſa cū populatione continuiſſet Primo
caſtra caſtris modico interuallo ſunt obiecta Deinceps procurſa
tioneſ leuiaq. certaminia uario euentu inita Poſtremo deſcenſu
i aciem ſignis collatis iuſto prelio per quatuor horas pugnatum.
Dui pugnam ancipitē Pem Sardis facile iuncta aſſuetis fecerunt. po
ſtremo & ipi cū omia circa ſtrage ac fuga Sardorȳ repleta eſſent
fuſi ceterȳ terga danteſ circunducto cornu quo pepulerat Sardos
incluſit Romanus Cedes magis unde q̄ pugna fuit. Duodecim mi
lia hoſtium ceſa Sardorȳ ſimul Penorȳq; ferme iii. milia & cc. ca
pti & ſigna militaria ſeptem & xx. Ante omia clarā & memora
bilem pugnā fecit Haſdrubal Imperator captus & Hanno & Ma
go nobiles Carthaginenſes Mago ex gente Barchina propinqua
cognatione Annibali iunctuſ Hanno autor rebellionis Sardis bel
liq. cuius haud dubie concitator Nec Sardorȳ duceſ minuſ no
bilem eam pugnam cladib; ſuis fecerunt. Nam & filius Harſico
re Hoſtiſ in acie cecidit & Harſicora cū paucis equitib; fugieſ
ut ſuper afflictā res necem quoq. filii audiuit nocte necuius q̄
interuentus ceptū impediret mortē ſibi cōſciuit. Ceteris urbs
Cornuſ eadem que ante fugȳ receptaculū fuit: quā Manlius
uictor exercitu aggreſſus intra paucos dieſ recepit. Deinde alie
quoq. ciuitates q̄ę ad Harſicoram Penoſq. defecerant obſidib;
datis dediderunt ſeſe. Quib; ſtipendio frumento q. imperato pro
cuiuſq. aut uiris aut delicto Caralis exercitū reduxit ibi na
uib; longis deductis impoſitoq. quem ſecū adduxerat milite Ro
mam nauigat. Sardiniamq. perdomitam nuntiat Patribus & ſti
pendium Queſtoribus frumentū Edilib; captiuoſq. Fuluio Pretori
tradidit. Per idem tempuſ T. Octaciliuſ Pretor L. nauiū a Lilybeo

Cornus ſardinie urbs

Caralis urbs ſardinie

Strages carthaginenſium in ſardinia ubi capti ſunt haſdrubal. hanno & mago.

Hoſtis morit

harsicora ſe ipm interficit

Cornus urbs

64

T. octacilius in africā transit

classe ī Africam tranuectus depopulatusq. agrum Carthaginensem
cū Sardiniam inde peterent quo fama erat Hasdrubalem a Balcari
bus nuper traiecisse classi Africam repēnti occurrit. Leuiq. arma
tura certamine ī alto cōmisso septem īde naues cū socius nauali
bus cepit. Ceteras metus haud secus tempestas dissecit. Per eosdem
forte dies & Bomilcar cū militib⁹ ad supplementum Carthagine mis
sis xLq. elephantis & cōmeatu Locros accessit. Quē ut incautū opprime
ret Ap. Claudius per simulatiōem prouinciæ circumeundæ Messanā
raptim, Brutios profectus erat: & Locrenses portas Romanis clau
serunt. Appius magno conatu nulla re gesta Messanam repetit. Ea
dem estate Marcellus a Hola quā p̄sidio obtinebat crebras excūsiones
in agrum Hirpinum & Samnites Caudinos fecit. adeoq. omia ferro
atq. igni uastauit: ut antiquam cladium sānio memoriā renouaret.
Itaq. extemplo legati ad Annibalem missi simul ex utraq. gente Ita
lenum alloquuti sunt. Hostes p. r. Annibal fuimus primū per nos ipi
quoad nra arma nostræ uires nos tutari poterāt. postq̄ius parum fide
bamus, Pyrrho Regi nos adiunximus: a quo relicti pacem necessa
riam accepimus. fuimusq. in ea per annos prope L. Ad id tp̄us quoi
Italiam uenisti tua nos nō magis uirtus fortunaq. q̄ unica comitas
ac benignitas erga ciues nostros quos captos nobis remisisti ita
cōciliauit tibi ut te saluo atq. incolumi amico, nō modo populum
r. sed ne deos quidem iratos si dici fas est timeremus. At hercule
no solum incolumi & uictore sed presente te cū ploratū prope cō
iugum ac liberor⁹ nror⁹ exaudire & flagrantia tecta posses cōspicē:
ita sumus aliquotiens hac estate deuastati: Vt M. Marcellus non
Annibal uicisse ad Cannas uideatur: glorieturq. Romani te ad
unum modo ictum uigentem uelut iaculo emisso torpere. Per. c.
prope annos cū p. r. bellum gessimus nullo externo adiuti nec
Duce nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nro magis
milite suas auxit uires: q̄ uiribus suis nos defendit. Non ego secū
dis rebus nris gloriabor. duos Cons. ac duos Consulares exer
citus a nobis subiugū missos: & si quę alia aut leta aut morti
fera aut gloriosa nobis euenerunt quę aspera aduersaq. tūc acci
derunt. minori indignatiōe referre possumus: q̄ quę hodie eue
niunt. Magni Dictatores cū Magro eq. binis consularibus ex
citibus ingrediebantur fines nros ante explorato & subsidiis po

·T· octacilius in africā transit

∴ passim

Bomilcar

∴ exercitu ducto æstu secundo
Locros traiecit. Jam inde Bomil-
car ad Hannonem in

ORO legatorum samnitiū
ad hannibalem hirpinos &c

gloriosum

situs & sub signis ad populandum ducebant Nūc prope unius & pā
ui ad tuendam Nolam presidii p̄da sumus: iam ne manipulatim q
dem sed latronum modo percursant totis finib⁹ nostris negli
gentius q̄si in Romano agro uagarentur. Cā aut hec est: quod
neq. tu defendis: & nra iuuentus: quę si domi esset tutaretur: oīs
sub signis militat tuis. nec te nec exercitū tuū norim a quo tot
Romanas acies fusas strataſq. esse sciam: & facile esse ducam op
primere populatores nr̄os uagos sine signis palatos quo quēq. tra
hit: q̄uis uana: predę spes. Numidaꝝ paucoꝝ illi quidem preda
erunt: presidiumq. missum nobis & Nole ademeris. si modo quos
ut socios haberes dignos duxisti ad id nō indignos iudicas quos
i fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit oīa simul fa
cere Hirpinos Samnitesq. & indicare clades suas: & petere pre
sidium: & queri indefensos se neglectosq. Indicādum aūt primū:
deinde petendū p̄sidium: postremo ni impetraretur: tū demq. querē
dum frustra opem implorata. Exercitum se nō esse i agrum Hir
pinum Samnitemue ne & ipe oneri eēt: sed i proxima loca p r
sociꝝ adducturum. iis populandis & militem suū repleturum
se & metu procul ab iis sūmoturū hostes. Quod ad bellum Ro
manum attineret: si Transimeni q̄ Trebie: si Cannaꝝ q̄ Trāsimeni
pugna nobilior esset: Cannaꝝ se quoq. memoriam obscuram ma
iore uictoria facturum. Cū hoc responso muneribusq. amplis lega
tos dimisit ipe presidio modico relicto i Tifatis profect̄os ceteru exē
citu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brittiis cū supplemto
Carthagine aducto atq. elephantis uenit ibi castris haud procul
positis longe alia oīa inquirenti compta sunt: q̄ quę a Legatis
sociꝝ audierat. Nihil ēim Marcellus ita gerebat: ut aut fortu
nę aut temere hosti cōmissum dici posset. Explorato cū firmisq. p
sidiis tuto receptu predatū ierat oīaq. uelut adūsus Annibalem
presentem cauta prouisaq. fuerunt. Tum ubi sensit hostem aduen
tare: copias intra menia tenuit: p muros inambulare Senatores No
lanos iussit & oīa circa explorare quę apud hostes fierent. Ex
iis Hanno cū ad murū successisset Herennīū Bassium & Herium
Petrium ad colloquium euocatos: p missiuq. Marcelli egressos per
interpretem alloquitur. Annibalis uirtutem fortunamq. extollit
p r. obtegit senescentem cū uiribus maiestatem. Que si paria essent

Responsum hannibalis ad legatos

∴ fuisse

Herennius bassius

Herius petrius

ut quondam fuissent tamen exptis q̄ graue Romanū impium socius: q̄ta indulgentia Annibalis etiam ī captuos omīs Italici nōis fuis set: Punicam Romane societatē atq, amicitiā p̄optādam esse. Si ambo Cons: cū suis exercitib; ad Nolam essent: tn nō magis pares Annibali futuros q̄ ad Cannas fuissent: ne dū Pretor unus cū pau cis & nouis militib; Nolam tutari possit. Ipoq; q̄ Annibalis interēe capta an tradita Nola potiretur: potiturū eīm ut Capuā Nuceri amq, potitus esset: sed quid inter Capuę Nucerieq, fortunā intē esset ipos prope ī medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari q̄ cap tę urbis censura foret: sed potuus spondere si Marcellū cū presi dio ac Nolam tradidissent: neminem aliū q̄ ipos legem quam in societatē amicitiamq, Annibalis uenirent dicturos. Ad ea Herēnius Bassus respondit Multos annos iam inter Romanū Nolanūq, po pulū amicitiā esse: cuius neutros ad eam diē penitere. & sibi si cū fortuna mutāda fides fuerat sero iā esse mutare ea. dedituris se Annibali nō fuisse accersendū Romanū p̄sidiū. cū iis qui ad se tuendos uenissent et omia sibi ēe consociata & ad ultimū fore. Hoc colloquiū abstulit spem Annibali per proditiōem recipiende No le. Itaq, oppidū corona cirūdedit ut simul ab omi parte menia aggrederetur. Quem ut successisse muris Marcellus audit: instru cta intra portā acie cū magno tumultu erupit. Aliquot primoī petu perpulsi cesiq, sunt: deinde concursu ad pugnam facto eq̄ tis uiris atrox ēe cepit pugna. Memorabilisq, inter paucas fuis set: ni ingentib; procellis effusus hymber diremisset pugnantes. Eo die comisso modico certamine atq, irritatis animis in urbe Romani: Peni ī castra sese receperūt. Tamen Penoq; prima e ruptione perculsi ceciderunt haud plusq̄ triginta: Romanoq; nullus. Hymber cōtinens per noctem totam usq, ad horam ter tiam diei insequentis tenuit. Itaq, quāq̄ utraq, pars auida cer taminis erat tn eo die tenuerunt sese munimentis. Tertio die Annibal partem copiaq; predatū in agrū Nolanū misit. Quod ubi aīaduertit Marcellus extemplo ī aciem copias eduxit. Neq, Annibal detractauit. Mille fere passuum inter urbem erant ca straq, eo spatio & sunt omia campi circa Nolam cucurrerunt. Clamor exparte utraq, sublatus proximos ex iis cohortibus q̄ ī agros predatum exierant ad preliū iā cōmissū reuocauit. Et

Responsum heremij bassi ad hamonē

Nolani aciem Romanā auxerunt Quos collaudatos Marcellus
i subsidiis stare iubet & saucios efferre: pugna abstineret nisi
ab se signū accepissent. Prelium erat anceps & summa ui & duces horrabantur:
& milites pugnabant Marcellus uictis ante diem tertium fuga
tisq. ante paucos dies a Cumis pulsis prior anno a Nola ab se Du
ce milite alio istare iubet nō omes esse i acie: predantes uagari
i agro Sed qui pugnent marcere campana luxuria uino scor
tis omnibusq. lustris per totam hyemē cōfectos abisse illam uim
uigoremq. delapsa ee robora corpor aior q. quibus pyrenei alpi
umq. superata sint iuga reliquias illor uiror uix arma mem
braq. sustinentis pugnare: Capuam Annibali cannas fuisse ibi
uirtutem bellicam ibi militarem disciplinam ibi pteriti tpris fa
mam ibi spem futuri extinctam Cum hec exprobrādo hosti Mā
cellus suor militum aios erigeret: Annibal multo grauioribus pro
bris increpabat Arma signaq. eadem se aiebat noscere quę ad
Trebiam Transimenūq. postremo ad Cannas uiderit habuerit q.:
militem alium profecto se i hyberna Capuā duxisse alū inde e
duxisse Legatum Romanū & legionibus unius atq. ale magno
certamine uix tolerantis pugnā quos hinc acies consulares nūq
sustinuerunt Marcellus tyrone milite ac Nolanis subsidiis fultus
nō iam iterq lacessit Vbi ille meus miles est: qui erepto ex equo
C Flaminio Consuli caput abstulit. ubi q L Paulum ad Cānas oc
cidit? ferrū nō habet? an dextere torpent? an quid prodigii est ali
ud? Qui pauci plures uincere soliti estis: nūc paucis plures uix
resistitis. Romam uos expugnaturos si quis duceret fortes lingua
iactabatis Et ēim minor res est hic experiri uim uirtuteq. uolo ex
pugnare Nolam campestrem urbem nō flumine nō mari septam
Hinc uos ex tam opulenta urbe spoliisq. honustos uel ducā quo uo
letis uel sequar Nec bene nec male dicta profuerūt ad cōfirmādos
aios. Cū omni parte pellerentur: Romanisq. crescerent animi nō
mō duce solum adhortāte: sed Nolanis etiam per clamorem fauo
ris indicem accendentibus ad ardorē pugne: Terga Peni dederunt:
atq. i castra compulsi sunt. Que oppugnare cupientes milites Ro
manos Marcellus Nolam reduxit cū magno gaudio & gratula
tione etiam plebis: quę antea iclinatior ad Penos fuerat Hosti
um plus mille cesi eo die, capti mille. dc. Et signa militaria xx:

Verba Marcelli ad milites adhortandos

Verba hannibalis ad milites

: preda

Victoria marcelli de penis

& duo Elephanti quattuor in acie occisi Romanoꝝ minus mille interfecti. Posterum diem indutiis datis sepeliendo uterq. suos cesos in acie consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano uotum cremauit. Tertio post die obtram credo aliquam aut spem liberalioris militiæ mille cc Lxx equites mixti Numidæ Hispanicq. ad Marcellum transfugerunt. Eoꝝ forti fideliq. opa i bello usi sunt sepe Romam. Ager Hispanis in Hispania & Numidis i Africa post bellum uirtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso ī Brutios Annone cū quibꝫ uenerat copiis ipe Apulię hyberna petit citraq. Arpos consedit. Q. fabius ut profectum i Apuliam Annibalem audiuit frumto a Nola Neapoliq. i ea castra conuecto: que super Sucssulam erant: munimentisq. firmatis & presidio quod per hiberna ad tutādum locū satis esset relicto: ipe Capuam propius mouit castra: agrūq. Campanum ferro igniq. est depopulatus donec coacti sunt Campani nihil admodum uiribꝫ suis fidentes egredi portis & castra ante urbem in aperto cōmunire. Sex miliā armatoꝝ habebant peditem imbellē equitatu plus poterāt Itaq. equestribꝫ prelus lacessebant hostem Inter multos nobiles equites Campanus acerrimus erat Iubellius cognomine Taurea cuius ibidem erat longe oīum Campanoꝝ fortissimus eques adeo ut cū apud Romanos militaret unus eum Romanus Claudius Asellus gloria equestri equaret. Hic Taurea cū diu plustrans oculis obequitasset hostium turmis Tandem facto silentio ubi esset Claudius Asellus quesiuit: & quoniam uerbis secum de uirtute ambigere solitus eet cur nō ferro decerneret daretq opima spolia uictus: aut uictor caperet. Hec ubi Asello nuntiata sunt i castra: id modo moratus ut Cons: percontaretur liceret ne extra ordinē in prouocantem hostem pugnare: pmissu eius arma extemplo cepit, puectoq. ante stationes equo Tauream noīe compellauit: congrediq. ubi uellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugne ei frequentes exierant & Campani nō uallum modo castroꝝ sed menia etiam urbis prospectantes repleuerunt. Cum iam anteferocibꝫ dictis rem nobilitassent infestis hastis concitarunt e quos deinde libero spatio inter se ludificantes sine uulnere pugnam extrahebant Tum Campanus Romano. equoꝝ inqt

Iubellius taurea ciuis capuan⁹

C Laudius astellus

hoc nō equitum erit certamen nisi e campo i Cauam hanc uiā
dimittimus: ibi nullo ad euagandū spatio cominus cōserent
manus. Dicto prope cituus equum in uiam Claudius duxit
Taurea uerbis ferocior q̄ re non ne scis inquit canterium i
fossa: que uox i rusticum inde prouerbiū prodita. Claudius
cū ex uia longe perequitasset nullo obuio hoste i campum
rursus euectus increpans ignauiam hostis cū magno gaudio
& gratulatione uictor in castra redit. Huic pugne equestri nē
euus ętatis: cōis certe estimatio est: mirabilem aduicunt quidā
annales cum refugientē ad urbem Tauream Claudius sequer
tur patenti hostium porte inuectum per alterā stupentibꝫ mi
raculo hostibꝫ intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere
ac retro etiam Consul mouit castra ut sementem Campani fa
cerent. Nec ante uiolauit agrum Campanum q̄ iam ante alte
in segetibꝫ herbe pbere pabula poterant. Id cōuexit i claudia
na castra super Suessulam ibiq; edificauit hyberna. M. Clau
dio Proconsuli imperauit ut retento Nole necessario ad tuen
dam urbem presidio ceteros milites dimitteret Romam ne o
neri socius & sumptui reip essent. Et T. Gracchus a Cumis Luce
riam i Apulia legiones cum duxisset. M. Valerium inde Pre
torem Brundusium cum eo que Lucerie habuerat exercitu
misit tueriq; oram agri Salentini & prouidere quod ad Phi
lippum bellumq; Macedonicū attineret iussit. Exitu estatis
eius qua hec gesta cōscripsimus Lr̄e a P. & CN. Scipionibus
uenerunt q̄tas q̄q; prosperas i hispania res gessissent sed pecu
niam in iis stipendium uestimtaq; & frumtum exercitui & so
cius naualiꝫ omia deesse. Quod ad stipendum attineat si era
rum inops esset se aliquam rationem inituros quo ab hispanis
sumant. Cetera utiq; ab Roma mittenda ee. nec aliter aut exē
ctum aut prouinciam teneri posse Lr̄is recitatis nemo oūm
erat qui nec ueta scribi & postulari equa fateretur. Sed occurre
bat animis quātos exercitus terrestres nauales q; tuerentur q̄taq;
noua classis mox parada esset si bellū Macedonicū moueretur.
Sicilia ac Sardiniam que ante bellū uectigales fuissent uix p
sides prouinciaq; exercitus alere. Tributo sumptus suppeditari
eū ipm tributum cōferentium nūm tantis exercitum stragibus &

Canterium in fossa rusticū
prouerbiū unde sumptū · est
aut canterius castratus equus

Res in hyspania gestae

61

ad Transimenum lacū & ad Trebiam Cannas iminutum, qui super
essent pauci si multiplici grauarentur stipendio alia perituros pe
ste Itaq. nisi fide staret resp opibus nō statuā. Prodeundū in
contionem fuluio Pretori esse: indicandasq. populo publicas
necessitates: exhortādosq. qui redempturis auxissent patri
monia ut reip ex qua creuissent tpūs cōmodarent cōduceretq.
ex lege prebenda que ad exercitū Hispaniensē opus essent: ut
cū pecunia i erario esset iis primis solueretur. Hec Pretor in cō
tiōe edixit qua die uestimta frumentū Hispanensi exercitui
prebenda queq. alia opus essent naualibꝫ locis esset locatur?
ubi ea dies uenit ad cōducendū tres societates aderant hoūm
undeuiginti. Quoꝝ duo postulata fuere vnum uti Tarentū
in eo publico esset Altez ut q̄ naubꝫ imposuissent ad hostiū
pericula tempestatisq. i publico essent Vtroq. impetrato condu
xerunt Pruataq. resp admīstrata Hi mores ea que caritas
patrię per omes ordines uelut tenore uno pertinebat Quem
admodum cōducta omia magno aio sunt sic sūma fide pre
bita nec quicq̄ desideratū ac si ex opulento erario ut quon
dam alerentur Cū hi cōmeatus uenerūt Iliturci oppidum
ab Hasdrubale atq. Magone & Hamilcare Bomilcaris filio
ob defectionem ad Romanos oppugnabaꝫtur Inter hec tri
na castra hostium Scipiones cū in urbem sociozꝫ magno cē
tamine ac strage obsistentiū pueniissent frumentū cuius ino
pia erat aduexerunt Cohortatiq. oppidanos ut eodem aio
menia tutarentur quo pro se pugnantē Romanū exercitū
uidissent: ad castra maxia oppugnāda quibꝫ Hasdrubal pre
erat ducunt. Eodē & duces & duo exercitus Carthaginen
sium ibi rem sūmam agi cernentes cōuenerūt. Itaq. erupti
one e castris pugnatum est Lx hostium milia eo die in pu
gna fuerunt Sedecim circa Romanis tn adeo haud dubia
uictoria fuit ut plures nūo q̄ ipi erant Romani hostium
occiderint ceperint amplius tria mil hoūm paulominus
equoꝝ undesexaginta militaria signa elephantis V in
plio occisis terniscq. castris eo die potiti sunt Iliturco obsi
dione liberato ad Incibili oppugnandū Punici exercitus supp
pletis copiis ex prouincia ut q̄e maxie oīum belli auida

modo ꝑda aut merces esset Et tum uuenta abundante itez signis collatis eadem fortuna utriusq. partis pugnatū Supra xii mil hostium cesa supraq. tria capta cū signis duobꝰ & xl Houē elephantis Tum uō omēs prope Hispanię populi ad Roma nos defecerūt Multoq. maiores ea estate in Hispania q̄ in Ita lia res geste;

INCIPIT LIBER QVARTVS

TEX CAMPANIA IN BRVTIOS REDITV est: Hanno aduersoribꝰ & Ducibꝰ Brutiis Gre cas urbes temptauit eo facilius ī societate ma nentis Romana: qđ Brutios quos & oderant & metuebant Carthaginensium partis factos cernebant Regium primū temptatū est: di esq. aliquot ibi nequicq̄ absumpti. Itaq. Locrē ses frumentū lignaq. & cetera necessaria usibus ex agris in ur bem rapere etiam nequid relictum prede hostibꝰ esset & ī dies maior omnibꝰ portis multitudo effundi. postremo ii modo relicti in urbe erant qui reficerent muros ac portas telaq. in propug cula cōgererent cogebantur Inpmixtam oīum etatum ordinum q. multitudinē et uagantem in agris magna ex parte inermē Hamilcar Penus equites emisit: qui uolare quenq̄ uetiti: tm ut excluderent ex urbe fuga dissipatos: turmas obiecere Dux ipe loco supiore castra ponit unde agros urbemq. possit cōspi cere Brutioꝝ cohortem adire muros atq. uocare principes Lo crensium ad colloquiū iussit & pollicentes amicitiam Anniba li adhortari ad urbem tradendam. Brutiis ī colloquio nullius rei primo fides est. Deinde ut Penus apparuit ī collibꝰ: & refugi entes pauci aliam omnem multitudinē ī potestate hostium esse as serebant tū metu uicti cōsulturos se populum respōderūt. Ad uo catq. extemplo concione cū & leuissimus quisq. nouas res no uam q. societatem mallet: & quoꝝ propinqui extra urbem in tercluси ab hostibꝰ erant uelut obsidibꝰ datis pigneratos habe rent aios: pauci magis taciti probarent cōstantem fidem q̄ pro batam tueri auderent haud dubio ī spem cōsensu fit ad Penos deditio L Attilio prefecto presidii quiq. milites cū eo Roma

Regium op.

68

Crotonop.

ni erant clam iportum deductis atq; impositis inaubs ut Regium
deueherentur. Hamilcarem Penosq; ea cōditione ut fedus extem
plo equis legibus fieret in urbem acceperunt. Cuius rei prope nō
seruata fides est deditis: cū Penus dolo dimissum Romanum
incussaret: Locrenses profugisse ipm causarentur. Insecuti et
equites sunt si quo casu i freto estus morari aut deferre naues
in terram possent. Et eos quidem quos sequebantur nō sunt
adepti: alias a Messana trancientis freto Regū naues cōspexe
runt. Milites erant Romani a Claudio Nerone Pretore missi ad
obtinendā urbem p̄sidio. itaq; Regio extemplo abscessū est. Lo
crensibus iussu Annibalis data pax ut legibus suis liberi uiuerent.
Vrbs pariter & portus i potestatem Locrensiū esset. Societas eo
iure staret: ut Penus Locrensem Locrensisq; Penum pace ac bello
iuuaret. Sic a freto Peni reducti fremitibus Brutiis quia Regum
ac Locros quas urbes direpturos se destinauerant intactas reli
quissent. Itaq; per se ipi conscriptis armatisq; iuuentutis suę mi
libus xv. ad Crotonem oppugnandū pergunt ut Graecā & ipām
urbem & maritimam plurimum accessurum opibus si i ora maris
portum ac urbem menibus ualidam tenuissent credentes. Ea cura
angebat: quod neq; nō accersere ad auxiliū Penos satis audebāt
ne quid nōn pro sociis egisse uiderentur & si Penus rursus magis
arbiter pacis q̄ adiutor belli fuisset ne in libertatē Crotonis si
cut ante Locrorum frustra pugnaretur. Itaq; optimū uisum est ad
Annibalem mitti Legatos cauerique abeo ut receptus Croto Bru
tiorum esset. Annibal cum presentium eā cōsultationem esse respō
disset & ad Hannonem eos remisisset: ab Hānone nihil certi alla
tum: nec eum diripi uolebant nobilem atq; opulentā urbem & spe
rabant cum Bruti oppugnarent Penos nec probare: nec iuuare eā
oppugnationem apparēret eo maturius ad se defecturos Crotones;
nec consilium unum inter populares nec uoluntas erat. Vnus ue
lut morbus inuaserat omēs Italię ciuitates ut plebs ab optimatibus
dissentiret. Senatus Romanis faueret & plebs ad Penos retrahe
ret. Eam dissensionem in urbe nuntiat perfuga quis Brutis: A
ristomachum esse principem plebis tradendeq; autorem urbis &
in uasta urbe lateq; omnibus dissectis menibus partitas stationes cu
stodiasq; Senatorum ac plebis esse. quacūq; custodiant homines

plebis: ea patere aditum Autore ac duce perfuga. Brutii corona ci
xerunt urbem: acceptiq. a plebe primo impetu locos omes preter
arcem cepere. Arcem optimates tenebant preparato iam ante ad
talem casum pfugio. Eodem Aristomachus pfugit tanq̃ penis nō
Brutius autor urbis tradende fuisset Vrbs Croto muru in circuitu
patentem xii milia passuum habuit ante pyrrhi aduentū in Itali
am. post uastitatē eo bello factam uix pars dimidia habitabatur
flumen quod medio oppido fluxerat extra frequentia tectis loca
preterfluebat & agger procul eis que inhabitabantur sex milia a
berat. in urbe nobili templum ipa urbe erat nobilius Lacinie luno
nois sanctum omib⁹ circa populis Locus ibi frequenti sylua & pro
ceris abietis arboribꝫ septus lata i medio pascua habuit. ubi omis
gn̄is sacrum dee pascebatur pecus sine ullo pastore separatumq. e
gressi cuiusq. gn̄is greges nocte remeabant ad stabula. Nunq̃ in
sidiis feraꝝ nō fraude uiolati boium. magni ergo fructus ex
eo pecore capti colūnaq. inde aurea solida facta & sacrata est. i
clitumq. templū diuitiis etiam nō tm̄ sanctitate fuit. Admiracula
aliqua affinguntur plerūq. tam isignib⁹ locis fama est aram ee
in uestibulo templi cuius cinerem nullus unq̃ moueat uentus. Et
arx Crotonis una parte iminens mari altera uergente in agrum
situ tm̄ naturali quondā munita. postea & muro cincta qua per ad
usas rupes ab Dionysio Sicilie Tyranno per dolum fuerat capta
eam tū arcem satis ut uidebatur tutam Crotoniatum optimates
tenebant circūsedente cū Brutiis eos etiam plebe sua. Postremo Bru
tii cū suis uiribꝫ inexpugnabilem uiderent arcem coacti necessi
tate Hānonis auxiliū implorant. Is conditionib⁹ ad deditionem cō
pellere Crotoniatas conatus ut colonia Brutioꝝ eo deduci antiquā
q. frequentiam eoꝝ reapere uastam ac desertam bellis urbem pa
terentur. oium neminem preter Aristomachū mouit: morituros se
affirmabant ciuis q̃ imixti Brutiis i alienos mores ritus legesq.
& mox linguam uerterentur. Aristomachus unus quādo nec sua
dendo ad deditionē satis ualebat. nec sicut urbem prodiderat locū
prodende aris inueniebat. trāsfugit ad Hannonem. Locrenses breui
post Legati cū pmissu Hannonis arcem intrassent. psuadent ut tra
duci se in Locros paterentur. nec ultima experiri uellent. Iam hoc
ut sibi liceret impetrauerant & ab Annibale missis ad id ipm tū

Croto xy. mil. passuū murū
huius

Lacinie iunonis templū

Res in apulia geste

Res sicule

hyeronymus hyeronis nepos

Andronodorus

Zoilus

Legatis Ita Crotone excessum est. Deductiq. Crotoniate ad mare
naues conscendunt Locros omis multitudo abeunt. In Apulia
ne hyems quidem quieta inter Romanos atq. Annibalem erat.
Lucerie Sempronius Consul: Annibal haud procul Arpis hyber
nabat. Inter eos leuia prelia ex occasione aut opportunitate hu
ius aut illius partis oriebantur: meliorq. eis Romanus & in di
es cautior tutiorq. ab insidiis fiebat. In Sicilia Romanis omia
mutauerat mors Hieronis regnūq. ad hieronymū nepotem eius
translatum: puerum urbē libertatē ne dū dominatiōem modice
laturum etatis: id ingenū tutores atq. amici ad p̄cipitādū in oīa
uitia acceperunt. Que ita futura cernens Hiero ultima senecta
uoluisse dicitur liberas Syracusas relinquere ne sub dominatu
puerili per ludibriū bonis artib⁹ partū firmatūq. interiret regnū.
Huic consilio eius sūma ope obstitere filie nomen regum penes
puerum futurū ratē: regimen rer⁹ oīum penes se uirosq. suos An
dronodor⁹ & Zoilum qui tutor⁹ primi relinquebantur. Non fa
cile erat Nonagesimū iam agenti annum circunsesso dies noctes
q. muliebribus blanditiis liberare aīum & cōuertere ad publicam
pruatāq. curam. Itaq. tutores modo Quindecim puero reliquit
quos p̄catus est moriens ut fidem erga populū Romanum L. an
nos ab se cultam inuiolatā seruarent: iuuenemq. suis potissimū ue
stigiis insistere uellent disciplineq. in qua edoctus esset. Post hec
mandata cū expirasset tutores prodeunt testamento prolato pu
eroq. in contione producto. erat aūt tūc xv. ferme annor⁹ pau
cis qui per concionē ad excitādos clamores dispositi erant ap
probantib⁹ testamentū: ceteris uelut patre amisso in orba cuuta
te omia timentibus. funus fit regū magis amore cuiuum & ca
ritate q̄ cura suor⁹ celebre. Deinde ceteros tutores submouet An
dronodorus iuuenem iam ē dictitans Hieronymū ac regnipo
tentem deponendoq. tutelam ipe qui cū pluribus cōmunis erat: in
se unum oīum uires conūtit. Vix quidem ulli bono moderatoq. Re
gi facilis erat fauor apud Syracusanos succedenti tanta caritate
Hieronis: uerū eīm uō Hieronymus uelut suis uitiis desiderabi
lem efficere uellet aluum: primo statim cōspectu omia q̄ disparia
essē ostendit: nam qui per tot annos Hieronē filiumq. eius Ge
lonem nec uestis habitu nec alio ullo insigni differentes a ci

uib⁹ ceteris uidissent & aspexere purpurā ac diadema ac satellites
armatos quadrigisq; ēt albor⁹ equor⁹ ex regia procedentem mo
re Dyonisii Tyranni Hunc tam superbū apparatū habitūq; cō
uenientes sequebantur mores: cōtemptus oīum hoīum superbe
aures: cōtumeliosa dicta aditus nō alienis modo sed tutoribus
etiam difficilis: libidines noue: inhumana crudelitas. itaq; tant⁹
omīs terror inuaserat ut quidā ex tutorib⁹ aut morte uolunta
ria aut fuga preuerterent metū supplicio⁹. Tres ex iis quib⁹ so
lus aditus in domū familiarior erat Andronodorus & Zoilus ge
neri Hieronis & Traso quidā de aliis quidem reb⁹ haud magnope
audiebantur Tendendo aūt duo ad Carthaginenses Traso ad socie
tatem Romanam certamine ac studiis interdū in se conuertebāt
aīos . adolescentium. Coniuratio i Tyranni caput ftā indicatur
per Callonem quendam equalem Hieronymi & iā inde a puc
ro ī omīa familiaria iura assuetum Index unum ex cōiuratis The
odorum a quo ipē appellatus erat nōiare potuit qui cōprehen
sus extemplo, traditus Andronodoro torquendus de sē ipē haud
contanter fassus conscios celabat Postremo cū omīb⁹ intoleran
dis patientię humanę cruciatib⁹ lacerar⁹etur uictū malis se simu
lans auertit a cōsciis in insontes indicium Trasonē esse autorē
consilii mentitur nec nisi tam potenti duce cōfisos rem tantā ausu
ros ablatere inde eos nōiat Tyranni quor⁹ capita uilissima fin
genti inter dolores gemitusq; occurrere Maxime aīo Tyranni
credibile inditum Trha Thraso nōiatus fecit Itaq; extemplo tra
ditur ad supplicium Adiectiq; pene ceteri uīx insontes. Consci
or⁹ nemo cum diu socius cōsilii torqueretur aut latuit aut fu
git Tantum illis in uirtute ac fide Theodori fuit fiduciae tantūq;
ipī Theodoro uirium ad arcana occultāda Itaq; quod unum ui
culum cū Romanis societatis erat Thrasone sublato e medio/ex
templo haud dubie ad defectionem res spectabat. Legatiq; ad
Annibalem missi ac remissi ab eo/cū Annibale nobili adolescē
tulo Hyppocrates & Epicides nati Carthagine: sed oriundi a
Syracusis exule auo/Peni ipī materno gnē p hos iuncta societas
Annibali ac Syracusano Tyranno Nec inuito Annibale apud
Tyrannum manserūt: Ap Claudius Pretor cuius Sicilia pro
uincia erat ubi ea accepit extemplo legatos ad Hieronymū

∴ interdum

Traso

Callo
Theodotus

Theodoti constantia in tor
mentis

Societas inter hieronymū siculū
regem & hannibalem:
Hyppocrates
Epicides

misit qui cū sese ad renouadam societatē que cū auo fuisset uenis
se dicerent per ludibriū auditi dimissiq, sunt ꝑquirente per iocū
Hieronymo Que fortuna eis pugnę ad Cannas fuisset: uix cre
dibilia cim legatos Annibalis narrare: uelle quid ueri sit nuntia
ri: scireq, ut ex eo utram spem sequatur cōsiliū capiat: Romani cū
serio Legationes audiri cepissent: redituros se ad eū dicentes esse
monito magis eo q̄ rogato: ne fidem temere mutaret proficiscun
tur. Hieronymus Legatos Carthaginē misit ad fedus ex societ
tate cū Annibale faciendū. Pacto conuenit ut cū Romanos Sici
lia expulisset: id aūt breui fore si naues atq, exercitum misissent:
Himera amnis qui ferme insulam diuidit/finis regni Syracusa
ni ac Punici imperii esset. Aliam deinde inflatus assentationib⁹ eoꝝ
qui eū nō Hieronis tm̄ sed Pyrrhi etiam Regis materni aui iube
bant memisse/Legationem misit: qua equū censebat Siciliā sibi om
nem cedi. Italie impium proprium queri Carthaginēsi populo. Hāc
leuitatē animi ac iactationem neq, mirabātur in iuuene furioso:
neq, arguebant dūmodo auerterent eum ab Romanis. Sed omia
in eo precipitia ad exitium fuerunt: nam cū premissis Hippocra
te atq, Epicide cū binis milib⁹ armatoꝝ ad temptandas urbes
q̄ presidiis tenebantur Romanoꝝ & ipe in Leontinos cū cetero
omi exercitu/erant aūt ad xv mil: peditum equitūq, profect'
esset: liberas edes cōuurati/& omes fere forte militabant: immine
tes uie angustę/qua descendere ad forum Rex solebat: sumpse
runt. ibi cum instructi armatiq, ceteri trāsitū expectantes starent
uni ex eis/Indigemini fuit nomen/quia custos corporis erat: par
tes date sunt: ut cū appropinquaret ianuę Rex/per causam ali
quam in angustiis sustineret a tergo agmen ita ut conuenerat fa
ctum est tanq̄ laxaret latum pedem abstricto nodo moratus tur
bam Indigemines tantū interualli fecit ut cū in preterunte sine ar
matis Regem impetus fieret: cōfoderetur aliquot priusq̄ uulneri
bus q̄ succurri posset. Clamore & tumultu audito in Indigemine
am haud dubie obstantem: tela coniciuntur: qui tm̄ duobus ac
ceptis uulneribus euasit. fuga satellitum/ut iacentem uidere Regē
facta est. Interfectores pars in forum i multitudine lętam liberta
te: pars Syracusas pergunt ad preoccupāda Andronodori Regio
rumq. aliorꝝ cōsilia. Incerto rerꝝ statu Ap. Claudius bellum orien

Himera fl. sicilie

Indigemines

hieronymi mors

ex propinquo

ex propinquo cum cerneret Senatum lris certiorem facit Siciliam
Carthaginensi populo & Annibali conciliari ipe adusus Syracu
sana consilia prouincia regniq. fines omia conutit psidia Exi
tu anni eius Q fabius ex auctoritate Senatus Puteolos per bel
lum ceptum frequentari Emporium comunit psiduq. imposuit
Inde Romam Comitioq ca ueniens in eum quem primu die
comitialem habuit Comitia edixit atq. ex itinere preter urbem
in campu descendit eo die cu sors prerogatiue Antesi Iunioq
exisset eaq. T Octaciliu M. Emiliu Regulu Cons. diceret tu
Q fabius silentio facto talu oratoe est usus Si aut pacem i Italia
aut bellu cu eo hoste haberemus i quo negligentie aut erroi lo
cus esset: qui uestris studiis que i Campu ad mandandos quibus
uditis honores affertis moram ullam offerret is mihi paq memi
nisse uideretur uestre libertatis Sed cu in hoc bello cu hoc hoste
nuq ab ullo duce sine ingenti uestra clade erratu sit eadem uos
cura qua armati i acie descenditis iuire suffragiu ad creandos cos
decet & sibi sic queq. dicere Annibali Imperatori parem Cons. no
mino Hoc anno ad Capuam lubellio Taure Campano sumo equi
prouocanti sumus Romanus eques Asellus Clauduis oppositus Ad
uersus Gallum quonda prouocante i ponte Anienis Mallum fi
dentem & aio & uiribs misere maiores nri Ob eandem cam ut mul
tis annis post fuisse no negauerim cu M. Valerio no diffideretur
adusus similiter prouocantem capienti Gallum arma ad certam
Que admodu pedites equitesq. optamus ut ualidiores cu q est sumus
in cuitate Dux eu legerimus tum repente si minus ut pares ho
sti habeamus ita Duci hostium parem Imperatorem queramus cu
qui est sumus i cuitate Dux eum legerimus tu repente lectus in
annum creatus adusus ueterem ac perpetuu Imperatorem compa
rabitur nullis neq. tpris neq. uris inclusum angustiis quo minus
ita omia gerat administretq. ut tpra postulabat postulabut bel
li nobis autem i apparatu ipo ac tm incohantibs res annus circu
agitur Quoniam quales uiros creare uos Cons. deceat satis est di
ctum restat ut pauca de eis in quos prerogatiue fauor iclinauit di
cam M. Emilius Regulus Flamen est Quirinalis que neq. mitte
a sacris neq. retinere possumus ut no deum aut belli deseramus cura
Octacilius sororis mee filiam uxorem atq. ex ea liberos habet Cetez

ORO · Q · fabij
.: at anpior

nō ea uestra ī me maioresq; meos merita sunt ut nō potiorē priuatis necessitudinib; rem̄p habeam. quilibet nautaꝝ uectoꝝq; trāq̄llo mari gubernare potest ubi seua orta tempestas est ac turbato mari rapitur uento nauis tū uiro & gubernatore opus est non tranquillo nauigamus sed iā aliquot procellis submersi pene sumus. itaq; quis ad gubernacula sedeat sūma cura prouidendū ac precauendū nobis est ī minori re expti T. Octacili opam tuam sumus haud sane cur ad maiora tibi fidamus documenti quicq̄ dedisti. classem hoc anno cui tu p̄fuisti trū rer̄ cā parauimus: ut Africe oram popularetur ut tuta nobis Italię littora essent: ante omia ne supplementū cū stipendio cōmeatuq; a Carthagine Annibali transportaretur. Create Cons: T. Octaciliū nō dico si omia hec: sed si aliquid eoꝝ rei p̄. prestitit. Sin aūt te classem obtinente & uelut placato mari quelibet Annibali tuta atq; integra ab domo uenerunt: si ora Italię infestior hoc anno q̄ Africe fuit quid dicē potes: cur te potissimū Ducē Annibali hosti opponant? si Consul esses Dictatorē dicendū exemplo maioꝝ nīoꝝ censeremus: neq; tu id indignari posses aliquē in ciuitate Romana meliorē bello haberi q̄ te. magis nullius interest q̄ tua T. Octaculi nō imponi cer uicib; tuis onus, sub quo concidas. Ego magnope suadeo eodem aīo q̄ si stantib; uobis ī acie armatis rēpente deligendi duo Imperatores essent quoꝝ ductu atq; auspicio dimicaretis hodie quoq; Cons creetis quib; sacramenta liberi nr̄i dicant ad quoꝝ edictum conueniant sub quoꝝ tutela atq; cura militent. lacus Trasimenus & Canne triste ad recordationē exemplar at ad p̄cauendum simile utiles documēto sunt. Prerogatiua uniꝝ ī suffragiū reuocata. Cū T. Octacilius ferociter eū continuare cōsulatū uelle uociferaretur atq; obstreperet Lictores ad eū accedere Consul iussit & quia in Vrbem nō inierat protinus ī campū ex utinere profectus admonuit cū securib; sibi fasces p̄ferri. Interim prerogatiua suffragium init. Creati ī ea Cons. Q. Fabius Maximus iiii. M. Marcellus tertium. Eosdem Cons. ceteręq; Centurię sine uariatiōe ulla dixerūt & Pretor unus refectus Q. Fuluius Flaccus nonum. Alii creati T. Octacilius Crassus uteꝝ Q. Fabius Cons. filius qui tū Edilis Curulis erat. P. Cornelius Lentulus Comitiis Pretoꝝ p̄fūs S. C. factum est ut Q. Fuluio ex̄ ordinem urbana esset prouincia: usq.

. Q. fabius maximus
-M. marcellus
} cos

. Q. fulvius flaccus
-T. octacilius crassus
-Q. fabius
-P. cor. lentulus
} pretores

potissimū cōs ad bellum profectus Vrbi presset. Aque magnę & niues eo anno fuerunt Tyberisq. agros inundaunt cū magna stra ge tectoꝝ pecoꝝq & boūm pniae Quinto anno secundi Pu nici belli Q fabius Maximus quartū M Claudius Marcellus tertium consulatū ineuntes plus solito cōuerterat ise ciuitatis aīos. multis eim annis consulū par nō fuerat Referebāt senes sic T Manlium cū P Decio ad bellū Gallicum sic postea Papi rium & Coruinū adūsus Samnites Brutiosq. & Lucanum cum Tarentino populo Cons declaratos. Absens Marcellus Cons creat cū ad exercitū esset Presenti fabio atq. ipō comitia habente cō sulatus continuatus Tempus ac necessitas belli ac discrimen sū me rerꝝ faciebāt nequis aut ī exemplum exquireret aut suspe ctum cupiditatis impio Cons haberet quin laudabāt potius ma gnitudinē animi quod cū sūmo Imperatore ēt opus rep sciret seq. tū haud dubie esse minoris inuidiā suā siqua ex re oriretur q̄ utilitatē rep fecisset Quo die magistratum inierūt Cons Senat in Capitolio est habitus Decretūq. ōium primū ut Cons sortiē tur compararentq. inter se uter Censoribus creandis Comitia habe ret priusq̄ ad exercitū proficiscerētur. Prorogatū deinde impe rium omnib qui ad exercitū erant: iussiq. ī prouincis manere T. Gracchus Lucerie ubi cū Volonū exercitu erat Terentius Varro ī agro Piceno. M Pomponius in Gallico. & Pretoribus prioris ani Prōpretor Q Minutius obtineret Sardiniam M Valerius ad Brū dusium ore maritimę intentus adūsus omēs motus Philippi Ma cedonū Regis presset C Cornelio Lentulo Pretori Sicilia decre ta prouincia T Octacilio classis eadem quā adūsus Carthaginenses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nūtiata sunt Que quo magis credebant simplices ac religiosi hoīes eo etiā plura nū tiabantur Lauinii in ede intus Sospite Iunonis coruos nidum fe cisse In Apulia palmam uuridem arsisse Mantuę stagnū effu sum Mincio amni cruentū uisum Et Calibus Cretam Et Rome in foro Boario sanguinē pluisse Et in uico Istrio fontem sub ter ra tanta ui aquam fluxisse ut seras doliaq. que ī eo loco erant' prouoluta uelut impetus torrentis tulerit Tactum de celo atrū publicum ī Capitolio Edem ī campo Vulcani arcem ī Sabinis pu blicam q. uam murū ac portam Gauisiam Alia uulgata miracula

Prodigia

Istrius uicus.

Gauisia porta

Bos locuta

erant. Hastam Martis Preneste sua sponte promotā: Bouem ī Sici
lia loquutū: Infantem in utero matris ī Marrucinis: Io trium
phe clamasse. Ex muliere Spoleti urū factū. Hadrie aram in celo
speciesq. boum circū eam cū cādida ueste uisas esse. Quin Rome
quoq. in ipa urbe secundū apum examen uisum ēe in foro. Quod
mirabile est quia raȝ. Affirmātes quidam legiones se armatas
in lanículo uidere: concitauerūt ciuitatē ad arma: qui cū in lani
culum uissent: negarunt quenq ibi preter assuetos collis cuis cul
tores apparuisse. Hec prodigia hostiis maioribs procurata sunt
ex Aruspicum responso: Et supplicatio omnibs dis: quoȝ pul
uinaria Rome sint inuncta est. Preparatis que ad pacē deum
pertinebant: de rep. belloq. gerendo & quātum copiaȝ & ubi
queq. essent Cons: ad Senatum retulerūt: duodeuiginti legioni
bus bellū geri placuit. Binas Cons: sibi sumere placuit: binis Gal
liam Siciliāq. atq. Sardiniā obtineri: circa Luceriam preesse. Sin
gulas. C. Terentio Procons: ad Picenum & M. Valerio ad classē
circa Brundusium Et duas Vrbi presidiū relinq. Hic ut nūs legi
onum compleretur: Sex noue legiones erant scribende. Eas primo
quoq. tpre scribere uissi & classem parare ut cū eis nauibs que pro
calabrie littoribs in statione essent: c L. longaȝ nauium clas
sis eo anno explerētur. Delectu habito & nauibs nouis deductis
Q. Fabius Comitia Censoribs creandis habuit. Creati M. Attilius
Regulus & P. Curius Philus. Cum increbresceret rumor bellū
in Sicilia esse T. Octaciluus eo cū classe proficisci iussus est. Cum
deessent naute. Cons: ex Senatus cōsulto edixerunt: ut q. L. Emi
lio. C. Flaminio Censoribs mil. eris L. ipe aut pater eius census fuis
set usq. ad. c. mil: aut cui postea tanta esset frā nautam unum cū
sex mensium stipendio annuo Qui supra ccc milia usq. ad decies
eris quinq. nautas Qui supra deciens septem Senatores octo nau
tas daret Qui supra c. milia usq. ad ccc milia tris nautas cū stipen
dio annuo. Qui supra ccc mil usq. ad deciens eris quinq. nautas.
Qui supra deciens septem Senatores octo nautas cū annuo stipendio
darent Ex hoc edicto dati naute armati instructiq. a dominis cū
xxx. dieȝ coctis cibariis naues cōscenderūt. Tum primū est factū
ut classis Romana sociis naualibs priuata impensa paratis com
pleretur. Hic maior solito apparatus pcipue conterruit Campa

÷ duabus qs. Q. fabium prætorem apuliæ: duabus uolonum T. gracchū.

- M. atilius regulus
- P. curius philus
} cos

nos ne ab obsidione capuę bellum eius anni Romani inciperent Itaq.
Legatos ad Annibalem oratum miserunt capuam exercitum ad
moueret: ad eam oppugnādam nouos exercitus scribi Romę: nec
ulli urbis defectioni magis infensos eoq; animos esse. Id quia
tam trepidi nuntiabant maturādū Annibal ratus ne preueniret
profectus Arpis ad Tifata in ueteribus castris super capuam cōse
dit: inde Numidis Hispanisq. ad p̄sidiū simul castrorq; simul ca
puę relictis cū cetero exercitu ad lacū Auerni p̄ spēm sacrificādi:
re ipa ut temptaret Puteol̄os quiq. ibi p̄sidio erant descendit. Maxi
mus postq̄ Annibalem Arpis profectum & regredi ī Campani
am allatum est: nec die nec nocte intermisso itinere ad exercitum
redit. Et T. Gracchū a Luceria Beneuentū copias admouere. Q. Fabi
um Pretorē: is filius Consulis erat: Luceriam Gracchо succedere iu
bet. In Siciliā eodem tp̄re duo Pretores profecti. P. Cornelius ad exē
citum. Octauius qui maritimę oræ. reiq. nauali preesset. Et cete
ri ī suas quisq. prouincias profecti. Et quibus prorogatū imperiū
erat, easdem quas priore anno regiones obtinuerūt. Ad Anniba
lem cū ad lacū Auerni esset quinq. nobiles iuuenes a Tarento ue
nerunt: partim ad Trāsimenū lacū: partim ad Cannas capti dimis
si q. domos cum eadem qua usus comitate adūsus omēs Roma
nos socios Penus fuerat. Ii memores beneficiorq; eius perpulisse
magnam partem se iuuentutis Tarentinę referunt: ut Annibalis
amicitiam ac societatem q̄ populi ro. mallent. Legatosq. ab suis
missos rogare Annibalem ut exercitū propius Tarentum admo
ueat. si signa eius si castra conspecta a Tarento sint: haud ullam
intercessuram moram, quin urbs dedatur. i potestate iuniorq; Ple
bem: in manu plebis rem Tarentinā esse. Annibal collaudatos eos
oneratosq. ingentibus p̄mijs promissis domum ad cepta matu
randa redire iubet: se intp̄re affuturū esse. Hac cū spe p̄missi Tarē
ti. Ip̄m ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. Vrbem esse ui
debat: tū opulentam nobilemq. tū maritimā & ī Macedoniam
opportune uersam. Regemq. Philippum hūc portum si transi
ret in Italiam cū Brundusium Romani haberent: petiturum.
sacro inde perpetrato: ad quod ueherat. & dū ibi moratur perua
stato agro Cumano usq. ad Miseni promūtorium Puteolosq.
pente agmen conuertit ad opprimendum p̄sidiū Romanū

Misenus promont.

Sex milia hoīum erant & locus munimēto quoq. nō modo nā tutus.
Triduū ibi moratus Penus ab omī parte temptato p̄sidio deinde
ut nihil procedebat ad populandū agrū Neapolitanū magis
ira q̄ potiunde urbis spe processit. Aduentu eius i propinquū
agrum Nolana mota est plebs iāduu aūsa a Romanis & i
festa Senatui suo. Itaq. Legati ad arcessendū Annibalem cū haud
dubio promisso tradende urbis uenerūt. Preuenit inceptū eorū
Marcellus Consul a primoribꝫ accitus: die uno Suessulā a Ca
libus cū Vulturnus amnis traiicientē moratus esset: contende
rat: inde proxima nocte Sex milia peditū equitesq. ccc. qui pre
sidio Senatui essent Nolam intromisit: & uti a Cons. omia im
pigre facta sunt ad p̄occupādam Nolam: ita Annibal tp̄us te
rebat: bis iam ante nequicq̄ temptata re segnior ad credendū
Nolanis factus. Iisdem diebꝫ & Q. Fabius Consul ad Casilinum
temptandū quod p̄sidio Punico tenebatur uenit. Et ad Beneuē
tum uelut ex cōposito parte altera Hanno ex Brutiis cū magā
peditum eqtūq. manu: altera T. Gracchus a Luceria accessit: q̄
primo oppidum intrauit. Deinde ut Hannonē ferme tria milia
ab urbe ad Calorem fluuiū castra posuisse & inde agrum popu
lari audiunt: & ip̄e egressus menibus mille ferme passus ab ho
ste castra locat. Ibi contionem militū habuit. Legiones magna ex
parte Volonū habebat: qui iam alterū annū libertatē tacite mere
ri q̄ postulare palam maluerāt. Senserat tn̄ hybernis egredien smū
mur i agmine esse: querentiū nūq̄ ne liberi militaturi essent. Scri
pseratq. Senatui nō tam quid desiderarent q̄ quid meruissent bo
na fortuq. opa eorū se ad eā diē usum: neq. ad exemplū iusti mili
tis qcq̄ eis preter libertatē deesse. De eo p̄missum ip̄i erat faceret qd
e rep. duceret esse. Itaq. prius q̄ cū hoste manū cōsereret pronū
tiat tp̄us uenisse libertatis eis p̄reter libertatē deesse quā diu spe
rassent potiunde. postero die signis collatis dimicaturū puro ac
patenti campo ubi sine ullo insidiarū metu uera uirtute geri res pos
set. Qui caput hostis retulisset eū se extemplo liberum iussurum
esse. qui loco cessisset in eum seruili supplicio aīadūsurum. Suam cui
q. fortunā in manu esse. Libertatis auctorem eis nō se fore solum
sed Consulem M. Marcellum & unūsos Patres qui cōsulti abse
de libertate eorū sibi p̄misissent. Lrās inde Cons. ac Senatus: c.

Caloris fl.

Concio T. gracchi

recitauit Adque clamor eum ingenti assensu est sublatus: pugnam
poscebant signúq; ut daret extemplo ferociter istabant. Gracchus
prelio i posterum diem pronũtiato contionẽ dimisit. Milites le
ti precipue quibꝫ merces nauate i unũ diem ope libertatis futu
ra erat armis expediendis quod reliquũ diei fuit cõsumpserũt
Postero die ubi signa ceperunt canere: primi oĩum parati istru
ctiq; ad Pretorium conuenunt Sole orto Gracchus i aciem copi
as eduxit. Nec hostes morã dimicãdi fecerũt. Decẽ & septem mi
lia peditum erant maxia ex parte Brutii ac Lucani. Equites mille
cc. inter quos pauci admodũ Italici: Ceteri Numide fere omẽs Mau
riq; pugnatũ est acriter & diu. Quattuor horis neutro inclinata ẽ
pugna. Nec alia magis Romanũ impediebat res: q̃ capita hostium
prẽcia libertati fẽã Nam utquiq; impigre hostem occiderant primũ
capita egre inter turbam tumultũq; abscidendo tempus terebant
Deinde occupata dextera tenendo caput fortissimus quisq; pugna
tor esse desierat Quod ubi Trib mil. Graccho nuntiauerũt neminẽ
stantem iam uulneratꝫ hostem carnificari iacentes & i dextris militũ
progladius humana capita esse signũ dari prope iussit proicerent
capita inuaderẽtq; hostem claram satis & ĩsignẽ uirtutẽ esse nec
dubiam libertate futurã strenuis uiris. Tum redintegrata pugna ẽ:
& eques etiam i hostem emissus. Quibꝫ cũ impigre Numide occurris
sent nec segnior equitũ q̃ peditũ pugna eẽt itez i dubiũ adducta
res cũ utriq; duces: Romanus Brutium Lucanúq; totiens a maiori
bus suis uictos subactosq; Penus mancipia Romana & ex ergastulo
militem uerbis obtereret Postremo pronũtiat Gracchus esse nihil qd̃
de libertate sperarẽt nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demũ
uox ita ãios accendit: atq; renouato clamore uelut alii repente fa
cti tanta ui se i hostem intulerũt: ut sustineri ultra nõ possent. Pri
mo antesignani Penoz: deinde signa perturbata: postremo tota
impulsa acies: inde haud dubie terga data: ruuntq; fugientes
i castra adeo pauidi trepidiq; ut ne in portis quidẽ aut uallo qs
q̃ restiterit: ut prope contineti agmĩe Romani isequuti: nouũ
deintegro prelium: inclusi hostium uallo ediderint. ibi sicut pug
impeditior ĩ angustiis ita cedes atrocior fuit & adiuuere captiui
qui rapto inter tumultũ ferro cõglobati & a tergo ceciderũt Pe
nos & fugam impedierũt itaq; minus duo milia hominum ex tã

Prelium inter T. gracchũ & hamonem

Magna strages penoz

to exercitu & ea maior pars equitum cū ipo duce effugerunt. alii omēs cesi aut capti. Capta & signa duodequadraginta. Ex uictoribus duo milia ferme cecidere. ꝑda omīs preter quā hoīum captoꝝ militi cōcessa est. Et pecus exceptum est. quod intra diem xxx. domum cognouissent. Cū preda onusti in castra rediissent quatuor milia ferme Volonum militum qui pugnauerant segnius nec in castra irruperant simul metu pene collem haud procul castris ceperunt. Postero die per Trib. mil. inde deducti contione militum aduocata a Graccho supueniunt. Vbi quom Procons. ueteres militēs primū ut prout cuiusq. uirtus atq. opa i ea pugna fuerat militaribus donis donasset. tū qd ad Volones attineret. omēs aut malle laudatos a se dignos indignosq. q̄ quēq̄ eo die castigatū esse. qd bonum faustum felixq. reip. ipisq. esset. omēs eos liberos ee iubet. Ad hanc uocem cū clamor ingenti alacritate sublatus esset. ac nec complexi inter se gratulantesq. nec manus ad celū tollentes. bona omia p. r. Gracchoq. ipi precarentur. Tum Gracchus prinsq̄ omēs uere libertatis equasset. inquit. neminē nota strenui aut ignaui militis notasse uolui. nec psoluta iam fide publica. ne discrimen omne uirtutis ignauieq. periret. noia eoꝝ qui detractate pugnę memores secessionē paulo ante fecerūt. referri ad me iubebo. citatosq. singulos iureiurādo adigam. nisi quibus morbus cā erit. nō aliter q̄ stantes cibū potūq. quoad stipendia facient capturos ee. Hanc multam ita equo ānio feretis. si reputabitis. nulla ignauię nota leuiore uos designari potuisse. Signum deinde colligendi uasa dedit. militesq. pdām portantes agentesq. per lasciuiam ac iocū ita ludibundi Beneuentū rediere. ut ab epulis celebrē festūq. diem actis nō ex acie reuerti uiderentur. Beneuentani omēs turba effusa cū obuiā ad portas exissent. complecti milites. gratulari uocare i hospitium. apparata omia omibus i propatulo eduum fuerant. ad ea inuitabant. Gracchūq. orabant. ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita pmisit. i publico epularentur omēs. ante suas quisq. fores prolata omia. pileati aut lana alba uelatis capitibus. Volones epulati sunt. accubantes omēs alii. alii q. stantes qui simul ministrabant. uescebanturq. digna res uisu. ad simulachrum celebrati eius diei. Gracchus postq̄ Romam redit. pingi iubet in ede Libertatis quā pr eius i Auentino ex mulctatitia pecunia faciendam

T. gracchus uolonibus libertatem dat

Non aliter q̄ stantes cibū capere gracchus pbibet eos qui sagittis pmissis sunt.

dam curauit dedicauitq. Cū hec ad Beneuentū geruntur Annibal depopulatus agrum Neapolitanū ad Nolam castra mouet. Quē ubi aduentare Consul sensit Pomponio Proptore cū eo exercitu qui super Suessulam i castris erat accito ire obuiam hosti parat: ne morā dimicādi faceret. Claudiū Neronem cū robore equitū silentio noctis per aŭsam maxīe ab hoste portam emittit circumuectūq. occulte subseq agmen hostium iubet: ut cū ceptū prelium uiderent/a tergo se obiiceret. Id error uiaq an exiguitate temporis Nero exeq nō potuerit incertū est. absente eo cum pluium cōmissum esset superior quidem haud dubie Romanus erat. Sed quia equites non affuere in tempore ratio compōitę rei turbata ē. Nō ausus inseq cedentes Marcellus uincentibꝫ suis signum receptui dedit: plus tn duo milia hostiū eo die cesa traduntur. Romanis minus ccc. Solis fere occasu Nero diem noctemq. neq cq fatigatis equis hominibꝫq. ne uiso quidē hoste rediens adeo grauiter a Cons increpatus ut per eū stetisse diceret quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Penus tacita et cōfessione uictus/castris se tenuit. Tertio die silentio noctis omissa spe Nolę potiunde rei nūq pro spere temptatę Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore āio res Romanę domi: q militię gerebant. Censores uacui ab operū locandoꝝ cura propter inopiam erarii ad mores hoīum regendos aūum aduerterunt: castigandaq uitia: quę uelut diutinis morbis egra corpora ex sese gignunt: nata bello erant. Primū eos citauerunt: qui post Cannensem pugnā remp: deseruisse: Italiaq. excessisse uelle dicebantur. Princeps eoꝝ M. Ceciliꝰ Metellus qui Questor tū forte erat: Iusso deinde eo ceterisq. eiusdem noxę reis cām dicere: cū purgari nequissent: pronuntiarūt uerba orationeq. eos adūsus remp habuisse: quo cōuratio deserendę Italię cā fieret. Secundū eos citati nimis callidi excoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuoꝝ ex itinere regressi clā i castra Annibalis solutum quod iurauerant redituros rebantur. His/supioribusq. illis/eq dempti: qui publicū equū habebant tribuq. moti: erarii omes facti. Neq. Senatu modo: aut equestri ordine regendo cura se Censoꝝ tenuit. Noīa oīum et iunioꝝ: tabulis exceptis: qui quadriennio nō militassent: quibꝫ neq. uacatio iusta

Hannibal ad nolam rendit: unde á marcello prelio uictus: re infecta discedit

Q cōsules in castigandos ciues & milites suos romani hac tm potestate fuerint

·M· cecilius metellus

militie neq. morbus causa fuisset: Et ea supra duo milia bouum
i erariosrelata: tribuq. omes quos censores notassent pedibus
mererent mitterenturq. i Sicilia moti: addutuq. merci censorie
note/triste S. C. ut ii oms quos censores notassent pedib merc
rent: mitterenturq. in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias.
Cui qm militu non priusq. pulsus Italia omis hostis esset finitu
stipendioy tpus erat. Cu censores ob inopia erarii se ia locatio
nib abstinerent edifu sacray tuendayq: Curuliuq. equoy pre
bendoy: ac similiu his rey: conuenere ad eos frequentes: qui haste
huius qm assueuerat: hortatiq. censores ut omia perinde agerent
locarentq. ac si pecunia i erario eet: neminem nisi bello cofecto ab
erario pecunia petituru ee. Conuenere dein domini eoy quos
T. Sempronius ad Beneuentu manu emiserat arcessitosq. se a Tri
umuiris mensariis esse dixerut ut pcia seruoy acciperent: cete
rum no ante q bello cofco accepturos ee. Cu hec inclinatio aioy
plebis ad sustinendam inopiam erarii fieret pecunie quoq. pupil
lares primo deinde uiduay cepte coferri nusq ea tutius sanctiusq.
deponere credentib q differebant deferebat q in publica fide.
inde siquid emptu paratuq. pupillis ac uiduis foret a Questore p
scribebatur. Manauit ea priuatoy benignitas ex urbe etia in ca
stra: ut no eques no centurio stipendium accipet: mercennariuq.
increpantes uocarent q accepisset. Q fabius Cons ad Casilinu ca
stra habebat: quod duum miliu Campanoy & Septingentoy mi
litum Annibalis tenebatur psidio. Preerat Statius Metius missus
a C N. Magio Attellano: qui eo anno Medixtuticus erat seruitiaq.
& plebem promiscue armabat: ut castra Romana inuaderet: in
tento Romano Cons ad Casilinu oppugnandu. Nihil eoy fabiu
fefellit. itaq. Nolam ad Collega mittit altero exercitu du Casilinu
oppugnaret opus esse qui campanis opponatur uel ipe relicto No
le presidio modico ueniret uel si eu Nola teneret & necdum se
cure res ab Annibale esset T. Gracchu Procosulem a Beneuento ac
citurum. Hoc nutio Marcellus duob militu milib Nole i presi
dio relictis cu cetero exercitu Casilinu uenit Aduentuq. eius ca
pani ia mouentes sese quieuerut. Ita a duob Cons Casilinum op
pugnari ceptum: ubi cu multa succedentes temere menib Roma
ni milites acciperent uulnera: neq. satis inceptis succederet fabi

liberalitas oium ordinu et
hoium erga rm. p. ad inopia
publica sustentandam

Pupillares pecunie

Casilini oppugnatio

Status metius
Cn. magius attellanus

omittendam rem paruam ac uix magnus difficilem abscedendū q
inde censebat cū res maiores instarent. Marcellus multa magnis
ducib⁹ sicut nō aggredienda: ita semel aggressis nō dimittenda
esse dicendo: quia magnę famę momto ī utrāq; parte fierent tenu
it ne incepto abirtur Vincę inde omīaq; alia opez machinatio
nūq; qñā cū admouerentur Campaniq; fabiū orarent ut abire
capuam tuto licent paucis egressis Marcellus portam qua egredie
bantur occupauit cedesq; promiscue circa portā primo: deinde irru
ptione facta etiā in urbe cepta est fieri Quinquaginta fere primo
egressi Campanoz cū ad fabium cōfugissent p̄sidio eius Capuā
p̄uenerūt. Casilinū inter colloquia contātioēmq; petentiū fidem p
occasionem captū est: captiuiq; Campanoz quiue Annibalis militū
erant Romam missi atq; ibi in carcere iclusi sunt Oppidanoz tur
ba per finitimos populos ī custodiā diuisa. Quib⁹ diebus a Casilino
re bene gesta recessum est eis Gracchus ī Lucanis aliquot cohortes
i ea regione cōscriptas cū Prefecto socioz ī agros hostiū p̄datum
misit eos effuse palatos Hanno adortus haūd multo minorem q̄
a Beneuento acceperat reddidit hosti cladem: atq; ī Brutios rapti
ne Gracchus assequeretur concessit. Cons. Marcellus retro unde
uenerat Nolam redit. Fabius ī Samnium ad populandos agros rece
piendasq; armis que defecerāt urbes processit. Claudinus Samnis gra
uius deuastatus: perusti populatiq; late agri: prede pecudū hoūm
q; actę: oppida ui capta Compulteria Telesia Compsa. Mele. Fuisule.
& Orbitanium. Ex Lucanis Blande. Apuloz Ance oppugnatę. Mi
lia hostium in his urbib⁹ xxv capta aut occisa Et recepti p̄fugę
cccLxx. Quos cū Romam misisset Consul uirgis in Comicio cesi ōs:
ac de saxo deiecti. Hec a Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcel
lū a gerendis rebus ualitudo adūsa Nole tenuit. Et a Pretore Q. Fa
bio cui circa Luceriā prouincia erat Accua oppidū p eos dies ui cap
tum statuaq; ad Ardoneas cōmunita. Dū hec alis locis ab Roma
nis geruntur iam Tarentū peruenerat Annibal cū maxīa oūm q̄
cūq; erat clade. In Tarentino demū agro pacatū incedere agmen
cepit: nihil ibi uiolatū neq; usq̄ ua excessum est apparebatq; id nō
modestia militum aut ducis nisi ad conciliandos Tarentinoz aīos fi
eri. Ceteq; cum propiam menib⁹ accessisset nullo ad cōspectū pri
mi agminis ut rebatur motu facto: castra ab urbe ferme passus mil

Casilinum capitur a romanis

Compulteria
Telesia
Compsa
Mele
Fuisule
Orbitanū
Blande
Ance
Accua
Ardonee

le locat Tarentū triduo ante q̄ Annibal ad menia accederet a M. Vale
rio Propretore qui classi ad Brundusium preerat missus. is prior
iuuentute cōscripta: dispositisq. ad omēs portas circaq. muros qua
res postulabat stationib⁹ die ac nocte plurimū intentus neq. hostib⁹
neq. dubiis sociis loci quicq̄ prebuit attentādum. Sicq. diebus ali
quot ibi frustra cōsumptis Annibal cū eoz4 nemo qui ad lacū
Auerni adiissent aut ipsi uenirent aut lr̄as nūtiumue mitterent:
uana promissa se temere sequutū cernens/castra inde mouet. Tum
quoq. intacto agro Tarentino q̄ q̄ simulata lenitas nō dū profuerat
tñ spe labefactandę fidei haud absistens Salapiam tendit: eoq. fru
mentū ex agris Metapontino atq. heraclensi tā media estas exa
cta erat: & hybernis placebat locus comportat. Predatū inde Humidę
Mauriq. per Salentinū agrū proximosq. Apulie saltus dimissi. un
cetere predę haud multum equoz4 gregēs maxīe abacti e quib⁹ a
quattuor milia domāda equitib⁹ diuisa. Romani cū bellum nequa
q̄ contemnendū i Sicilia orirētur: morsq. Tyranni Duces magis im
pigros dedisset Syracusanos: q̄ causā aut aīos mutasset. M. Marcel
lo alteri Cons: eam prouinciam decernūt. Secūdū Hieronymi eedem
primo tumultuatū i Leontinis apud milites fuerat: uociferatūq. feroci
ter parentādū Regi sanguine cōuratoz4 esse. Deinde libertatis con
stitutę restitutę dulce auditum nomen crebro usurpatū spes facta ex
pecunia Regia largitionis militi ac fungendi potioribus ducib⁹: & re
lata Tyranni feda scelera fediores q. libidines adeo mutauere aīos:
ut insepultū iacere corpus paulo ante desiderati Regis paterentur. Cū
ceteri ex cōuratis ad exercitū obtinendū remānsissent. Theodorus &
Sosis regiis equis q̄to maxīo cursu poterāt ut ignaros cōuum regios
opprimerent Syracusas contendūt. Cetery preuenerat nō fama so
lum qua nihil in talib⁹ reb⁹ est celerius sed nūtius etiam ex Regis
seruis. Itaq. Andronodorus & Insulam & arcem & alia que poterat
queq. opportuna erant p̄sidiis firmarat. Hexaphoro Theodorus &
Sosis post Solis occasum obscura luce inuecti: cum cruenta Regiam
uestem atq. insigne capitis ostentarent. trauecti per Tycam simul
ad libertatem simul ad arma uocantes in Acradinam cōuenire iubēt.
Multitudo pars procurrit in uias. pars in eduum uestibulis stat: ps
ex tectis fenestrisq. prospectant & quid rei sit: rogitant. omia lu
minib⁹ collucent. strepituq. uano complentur. Armati locis patenti

Salapia

Describit res Siculas

Theodotus
Sosis.

Andronodorus
at expilo

bus congregantur Inermes ex olimpii louis templo spolia Gallor illy
rior q. dona data Hieroni a p r. fixaq. ab eo detrahunt precantes
louem ut uolens propitius prebeat sacra arma pro patria pro deum
delubris pro libertate sese armantib. Hec quoq. multitudo stati
onib. per principes regionum urbis dispositis adungitur In insu
la inter cetera Andronodorus pfidus firmat horrea publica locus
saxo quadrato septus atq. arcis i modu emunitus capitur a tuue
tute que pfidio eius loci attributa erat mittit q. nuntios i Acradi
nam horrea frumtumq. i Senatus potestate esse Luce prima populus
omis armatus inermisq. i Acradinam ad curia conuenit ibi pro co
cordie ara que i eo sita loco erat ex principib. unus noie Polyneus
contione & libera & moderata habuit Seruitudinis indignitatisq.
hoies exptos a dusus notu malum irritatos esse Discordia ciuilis q as
importet clades audisse magis a patribus Syracusanos q ipos ui
disse Arma quod impigre cepissent laudare magis laudaturu si no
utantur nisi ultima necessitate coacti i pntia legatos ad Androno
dor mitti placere ut i potestate Senatus ac populi sit porte insule
pateant reddat presidium si tutela alieni regni suu regnu uelit face
eundem se censere multo acrius ab Andronodoro: quam ab Hiero
nymo repeti libertatem Ab hac contione Legati missi sunt Senatus
haberi inde ceptus est quod sicut regnante Hierone manserat publi
cum cosilium ita post mortem eius ante eam diem nulla de re neq.
couocati neq. cosulti fuerant Vt uentu ad Andronodoru est ipm qde
mouebat & ciuu cosensus & cu alie occupate urbis partes tu parsin
sule uelut munitissima prodita atq. alienata a se Euocatu eu alegatis
Damarata uxor filia Hieronis inflata adhuc regis animis ac mu
liebri spiritu admonet sepe usurpate Dyonisii Tyranni uocis qua pe
dib. tractu no insidente equo relinquere Tyranidem dixit debere fa
cile esse momto quo quis uelit cedere possessione magne fortune face
eam difficile atq. arduu esse. paululu sumeret spatii ad cosultadum
ab legatis eo uteretur ad accersendos ex Leontinis milites quib.
si pecunia regia pollicitus esset omia i potestate eius futura Hec
muliebria consilia Andronodorus neq. tota aspernatus est neq.
ex templo accepit tutiores adopes affectadas ratus esse uiam si i
pntia tempori cessisset Itaq. legatos renutiare iussit futuru se i Se
natus ac populi potestate postero die luce prima patefactis Insule

Polynor oro indicta
ad syracusanos
Seruitudo.

∴ qui denuntiant

Damarata

Andronodorj oro indirecta ad syracusanos

portus inforum Acradine uenit Ibi inatam concordię ex qua pri die Polyneus concionatus erat ascendit: orationēq. eam orsus est qua primū cu(ncta)tionis suę uenią petiuit Se ēim clausas ha buisse portas nō separātem suas res a publicis sed strictis sēmēl gladiis timentē quis finis cedibꝫ eēt futurus utrū quod satis libertatis foret contenti nece Tyranni essent an quicūq. aut propinquitate aut affinitate aut aliquibꝫ ministeriis Regia contigissent aliene culpę rei trucidarentur: postq̄ aīa dūtut eos qui liberassent patriam seruare etiā liberatā esse uelle: atq. cō suli i mediis nō dubitasse quin & corpus suum & cetera omia quę suę fidei tutelęq. essent: quādo eum qui mādasset: suus furor absumpsisset patrię restituerent. Conūsus īde ad interfecto res Tyranni ac nōie appellans Theodorum ac Sosim facinusi quit memorabile feciſtis Sed mihi credite īcohata uestra glo ria nōdum pfecta est periculūq. ingens manet nisi faciem con cordię cōsulitis ne libera efferatur res. Post hāc orationem clauęs portaꝫ pecunięq. Regię ante pedes eoꝫ posuit Atq illo qdē die dimissi ex contione lęti circa omia fana deum rogauerunt cū cōiugibꝫ ac liberis. Postero die comitia Pretoribꝫ creandis habita Cre atus in primis Andronodorus ceteri magna ex parte interfectores Tyranni duos etiam absentes Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis iis que Syracusis acta erant pecuniā Regiam quę in Leontinis erat Syracusas deuectā: Questoribꝫ ad id ipsum creatis tradiderunt Et ea quę in Insula erat Acradina tradita est. Mu riq. ea pars quę a cetera urbe nimis firmo munimto intersepie bat insulam cōsensu oīum deleta est Sequutę ceterę res hanc in clinationem aīoꝫ ad libertatem Hippocrates & Epicides audita morte Tyranni quam Hippocrates etiam nuntio interfcō celare uoluerat deserti a militibꝫ quia id tutissimū ex presentibꝫ uide batur/Syracusas redierē ubi ne suspecti obseruarentur tanq̄ no uādi res aliquam occasionem querentes. Pretores primū deinde Se natum per eos adeunt ab Annibale se missos ad Hieronymum tanq̄ amicū ac socium paruisse impio eius cuius Imperator suus uoluerit uelle ad Annibalem redire Ceteꝫ cū iter tutum non sit uagantibꝫ passim per totā Italiam Romanis armis petere ut pre sidii dent aliquid quo Locros in Italiam perducātur grām magnā

Andronodorus / pretores Syracusis
Sopatrus
Deomenes

Siciliam

eos parua opa apud Annibalem inturos. facile res impetrata. Abiit
eim duces regios cu peritos militie' tu egentes eosdem atq. audaces
cupiebant. Interim iuuenes militares & assueti militib nc apud
eos ipos nc apud trassfugas quor pars maxia ex nauallib socius
Romanor erat nc etiam apud infime plebis hoies crimina se
rebant i Senatum optimatesq. & clam moliri eos atq. struere ut Sy
racusę p spem reconciliande societatis i ditione Romanor sint
dein factio & pauci auctores federis dominentur. His audiendis
credendis q. opportuna multitudo maior i dies Syracusas co
fluebat. Nec Epicidi solum spem nouadar rer sed Androno
doro etiam prebebat. Qui fessus tadem uxoris uocib monentis
nuc illud esse tempus occupandi res du turbata omia noua atq. i
cognita libertate essent: dum Regis stipendiis pactus pastus obu
saretur miles: du Annibale missi duces assueti militib iuuare posset
incepta cu Themistio cui Gelonis filia nupta erat consociata rem
paucos post dies Aristoni cuidam tragico autori cui & alia com
mittere assuerat incaute aperit. Huic & genus & fortuna hone
sta erant nec ars quia nihil tale apud Grecos pudori est ea defor
mabat. Itaq. fidem potiorem ratus qua patrie debebat idiciu ad pre
tores defert. Qui ubi rem haud uana esse certis indiciis coperetur:
cosultis senioribb & auctoritate eor p sidio ad fores posito ingres
sos Curiam Themistiu atq. Andronodoru interfecerunt Et cu tu
multus ab re i speciem atrocior causam ignoratib ortus esset silen
tio tandem facto indice in Curiam Themistium atq. Andronodoru
interfecerunt introduxeru Qui cu ordine omia edocuisset & prin
cipium couratonis factu ab Harmonie Gelonis filie nuptiis qb
Themistio iuncta esset Afror Hispanor q. auxiliares istructos ad
cedem pretor principuq. alior bonaq. eor p de futura interfecto
ribus pronuntiatu: ta mercennarior manu assueta iperus Androno
dori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula dei
de que per quosq. agerentur totamq. uirис armisq. istructa cou
rationem ante oculos posuit: & Senatu qdem ta iure cesi q Hie
ronymus uidebantur: ante Curiam uarie atq. incerte rer multitu
dinis clamor erat quam ferociter minitantem i uestibulo Curie co
pora courator eo metu copresserunt ut silentes integra plebem i
contione sequerentur. Sopatro madatum a Senatu & a collegis ut

ab

Sed quod volebant nunq̃ maturato opus erat grauiter expediebant.

venouati

Themistij & Andronodori mor

Harmonia

uerba facere Is tanq̃ reos agebat ante acta uita orsus quecũq. post Hie
ronis mortem sceleste atq. impie facta essent Andronodorum ac The
mistium arguit freisse Quid eim sua sponte freisse Hieronimũ puc
rum ac uix dum pubescentem facere potuisse tutores ac magistatus
eius sub aliena inuidia regnasse Itaq. aut ante Hieronymum aut
certe cũ Hieronymo perire eos debuisse at illos debitos iam mor
ti destinatosq. alia noua scelera post morte tyranni molitos palã
primo cũ clausis Andronodorus insule portis hereditate regni cir
uerit queq. procurator tenuerat pro domino possederit proditus
deinde ab eis qui in Insula erant circũsessus ab uniuersa ciuitate q̃
Acradinam tenuerat nequicq̃ palam atq. aperte petitu regnum
dam & dolo affectare conatus sit Et beneficio quidem atq. hono
re potuerit uinci cũ inter liberatores patrie insidiator ipe libertatis
creatus esset Pretor sed aios eis regios regias cõiuges fecisse alte
ri Hieronis alteri Gelonis filias nuptas Sub hanc uocem ex om
nibus partibus contionis clamor oritur nullam eam uiuere debere nec
quẽq̃ superesse Tyrannoꝝ stirpis Hec natura multitudinis est aut
seruit humiliter aut superbe dominatur libertate que media est nec
sperner modice nec habere sciunt & nõ ferme desunt iam idulge
tes ministri qui auidos atq. intemperantes publicanoꝝ aios ad san
guinẽ & cedes irritent Sic extemplo tũ Pretores rogationẽ promul
garunt acceptaq. pene prius q̃ promulgata est ut omis regia stir
ps interficeretur Missiq. a Pretoribus Demaratã Hieronis & Harmo
niam Geloni filias coniuges Andronodori & Themistii interfece
runt Heradia erat filia Hieronis uxor Sosippi qui legatus ab Hie
ronymo ad Regem Ptholomeũ missus uoluntariũ conscuerat exi
lium. Ea cũ ad se quoq. uenire prescisset i sacrarium ad penates cõfu
git cũ duabus filiabus uirginibus crinibus solutis resolutis miserabili
q. alio habitu & ad ea addidit preces. Nunc per memoriam Hiero
nis patris Geloniq. fris ne se i nouam inuidiam Hieronymi cõfla
grare sinerent nihil ex regno illius preter exilium uiri habere neq.
fortunam suam eandem uiuo Hieronymo fuisse quam sororis ne
q. interfcõ eo causam eandem esse Quod si Andronodoro cõsilia pro
cessissent illa cum uiro fuerit regnatura sibi cũ ceteris seruiendum
siquis Sosippo nuntiet interfectũ Hieronymum ac liberatas Syra
cusas cui dubium esse quin extemplo conscensurus sit nauem atq.

Lex siracusis promulgata de
omni regia stirpe tollenda

Demarata
Harmonia
Heradia
Sosippus

Preces & uerba heradie ne se
inmoxiũ filios q̃ trucident
it ne se inmoxiam inuidia

in patriam redituruſ quantum ſpeſ hoūm fallit in liberata patria cōiugem euſ ac liberoſ de uita dimicare quid obſtantes libertati aut legibuſ quod a ſe cuiq̄ periculū a ſola ac prope uidua & puellis in orbitatem degentibꝫ eſſe At ēim periculi quidem nihil abſe timeri inuiſam tm regiam ſtirpem eſſe Ablegarent ergo procul a Syracuſis Syciliaq. & aſportari Alexandriam iubent ad uirū uxorem ad patrem filias Auerſis auribꝫ aiſq. caſſe ne tp̄us teneret tur ferrum quoſdam expedientes cernebat tum omiſſis proſe p̄ cibuſ puellis ut ſaltem parcerent orare inſtitit a qua ætate etiā hoſtes iratoſ abſtinere ne tyrānoſ ulciſcendo que odiſſent ſcele ra ipi imitarentur Inter hæc abſtracta a penetralibꝫ iugulant In uirgineſ deinde reſperſas matriſ cruore impetū faciunt que alie nata mente ſimul luctu metuq. uelut captę furore occurſu ſe ex ſacrario proripuerunt ut ſi effugium patuiſſet i publicū impleturę urbem tumultu fuerint Tū quoq. haud magno eduū ſpatio inter me dioſ tot armatos aliquotiens integro corpore euaſerūt tenentibꝫq cum tot ac tam ualidę eluctandę manus eſſent ſeſe eripuerunt tandem uulneribꝫ cōfectę cū omia repleſſent ſanguine exanimeſ corruerunt Cedemq. de ſe miſerabilem miſerabiliorem caſus fecit quod paulo poſt nuntius uenit mutatiſ repente ad miſericordiam animis ne interficerentur Ira demum ex mīa orta qđ adeo feſti natum ad ſupplicium neq. locus penitendi aut regreſſus ab ira relictus eſſet ſtaq. fremere multitudo & locū Andronodori ac Themi ſti namambo Pretoreſ fuerunt Comitia poſcere que nequaq̄ ex ſententia Pretorum futura eſſet Statutuſ eſt Comitiſ dieſ quo nec opinātibꝫ omnibꝫ unuſ ex ultima turba Epicides nominauit Tum inde alius Hippocratem crebrioreſ deinde ec uoceſ & cū haud dubio aſſenſu multitudinis eſſe Et erat confuſa contio nō popula ri modo ſed militari quoq. turba magna ex parte etiam pfugis q omia nouare cupiebant pmixtis Pretoreſ diſſimulare primo & tra hendam rem ēe poſtremo uicti conſenſu & ſeditionē metuenteſ pro nuntiant Pretores Nec illi ſtatim cirati nudare quid uellent quāq̄ egre ferebant & de indutis diem decem Legatos iſſe ad Ap Clau dium & impetratiſ eiſ alioſ qui de fedre antiquo renouādo agerent miſſoſ Ad Murgantiam tū claſſem nauium centum Romanus ha bebat quo euaderent motus ex cedibus tyrānoꝝ orti Syracuſis q̄

ue cos agerent noua atq. insoluta libertas operiens. Per eosdem di
es cū ad Marcellum uenientē in Siciliam Legati Syracusani mis
si ab Appio essent auditus cōdituonib⁹ pacis Marcellus posse
rem cōuenire ratus & ipē Legatos Syracusas qui corā cū Preto
ribus de renouādo federe agerent misit. Etiam ibi nequaq̄ cadē
quies ac tranquillitas erat. postq̄ punicam classem accessisse Pa
chinum allatum est. Dempto timore Hippocrates & Epicides
nē apud mercēnarios milites nē apud transfugas prodi Roma
nis Syracusas criminabantur. At uō Appius naues ad hostium
portus quid alie partis hominib⁹ animi accederet opperiens in
stationem habere cepit. Ingens ī spēm criminib⁹ uanis accesserat
fides ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad pro
hibendos si in terram egrederentur. In hac turbatione rer cōtio
nem uocari placuit ubi cū alii alio tenderent nec procul a seditiōe
res esset. Apolinides principū unus oratiōem salutarem ut in ta
li tpre habuit. Nec spem salutis nec pniciem propiorem unq̄ ci
uitatum ulli fuisse. Si enim uno ānio omes uel ad Romanos uel
ad Carthaginenses ī clinent: nullius ciuitatis statum fortuna
tiorem gratioremue fore. Si alia alio trahat res nō inter Penos
Romanosq. bellum atrocius fore: q̄ inter ipos Syracusanos cum
intra eosdem muros pars una queq. suos exercitus sua arma su
os habitura sit duces. Itaq. ut idem sentiant omes/sūma ui agen
dum esse. Vtra societas sit utilior longe minoris adeo rem mo
menti cōsultatiōe esse. Sed in Hieronis potius q̄ Hieronymi au
ctoritatem sequendam i socios legendis. uel quinquaginta ānis
feliciter exptam amicitiā nūc incognite quondam infideli pfe
rendam ee. etiā momenti aliquid ad cōsilium quod Carthagine
sib⁹ ita pnegari possit: ut nō utiq. ī presentia bellū cū eis geratur:
cū Romanis extemplo aut pacem aut bellū habendum. Quomin⁹
cupiditatis ac studii uisa est oratio habere plus eo auctoritatis ha
buit. Adiectum est Pretoribus ac delectis Senatorū militare etiam
cōsilium: iussi & Duces ordinū pfectiq. auxiliorū simul cōsulere.
Cū sepe acta res esset mediis certaminib⁹: postremo quia belli cum
Romanis gerendi ratio nulla apparebat pacem fieri placuit: mit
tiq. cū eis Legatos ad rem cōfirmandam. Dies haud ita multi in
terceserunt cum ex Leontinis Legati pfidium finib⁹ suis orātes

uenerunt Legatio peropportuna uisa ad multitudinem incoditam
ac tumultuosam exonerādam Ducesq, eius ablegādos. Hippocra
tes pretor ducere eo transfugas iussus. Sequuti multi ex merce
nariis auxiliis quattuor milia armatorū effecerunt. Et mitten
tibꝰ & missis ea leta expeditio fuit. nā & illis quodiā diu cupi
ebant nouādi res occasio data ē: & hi sentinā quādā urbis rati exhau
stam letabantur. Ceteri leuauerūt modo i presentia uelut corpus e
grum: quo mox i grauiorē morbum recidērent. Hippocrates ēim
finitima prouincie Romanę primo furtiuis excursionibꝰ uasta
re cepit: Deinde cū ad tuendos sociorū agros missum ab Appio p
sidium eēt omnibꝰ copiis ipetum i oppositam stationē cū cede mul
torū fecit. Que cū essent nūtiata Marcello Legatos extemplo Sy
racusas misit: qui pacis fidem ruptā ee dicerent nec belli unq̄ de
futuram cām nisi Hippocrates atq, Epicides nō a Syracusis modo
sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis
absentis frīs presens esset: aut deesset pro parte sua cōcitādo bello:
profectus & ipe i Leontinos qa satis eos adūsus p r: concitatos ee
nebat auetere iam et ab Syracusis cepit. Nam ita eos pacem pepi
gisse ut quicūq, populi sub Regibꝰ fuissent & sue ditionis essent
Nec iam libertatis contentos ee nisi etiam regnet ac dominentū.
Renūtiandū igitur eis esse Leontinos quoq, equū censere liberos ee:
uel quod i solo urbis sue Tyrannus cecidērit: uel quod ibi cōclama
tū ad libertatem: relictisq, regiis Ducibꝰ Syracusas sit cōcursum.
ita aut eximendū id de federe esse: aut legem eam federis nō acci
piendam. facile multitudini psuasum. Legatisq, Syracusanorū &
de cede stationis Romanorū querentibꝰ ferociter respōsum est:
Neq, mandasse sese Syracusanis ut pacem pro se cū Romanis fa
cerent neq, teneri alienis federibꝰ. Hec ad Romanos Syracusani
detulerunt: abnuentes Leontinos i sua potestate esse. Itaq, integro
secū fedēre bellū Romanos cū iis gesturos: neq, sese defuturos ei
bello: ita ut i potestatē redacti suę rursus ditionis essent sicut pax
cōuenisset. Marcellus cū omi exercitu profectus i Leontinos Appio
quoq, acito ut altera parte aggrederetur tanto ardore militū est
usus ob uram inter cōditiones pacis interfectę stationis: ut primo
impetu urbem expugnarent. Hippocrates atq, Epicides postq̄ capi
muros refringiq, portas uiderunt i arcem sese cū paucis recepere

Hippocrates

Epicides

.i. cum romanis

.i & hippocratem atq; epicidem abire seu locros seu quo alio mallent dummodo sicilia cederent iubentibus:

Leontinorum urbs capitur á marcello

Herbesum
Mila fl. Siciliæ

Sosis
Dionimius.

Inde clam nocte Herbesum pfugunt. Syracusanis octo miluum arma
toꝝ agmine profectis domo ad Milam flumen occurrit nũtius
captam urbem esse. Cetera mixta falsa ueris ferens. cedem promiscuã
militũ atq. oppidanoꝝ factam. nec quẽq̃ puberem arbitrari sup
esse. direptam urbem. bona locupletium donata. Ad nũtum tam
atrocem cõstitit agmen. cõcitatisq. omnib⁹ Duces tm̃ tũc Sosis ac
Dionynius quid agerent. consultabant. Errois spẽm haud uanã
mendacio prebuerant. uerberati ac securi percussi transfugę ad duo
milia hoꝝ. Ceteꝝ Leontinoꝝ militũq. alioꝝ nemo post captam ur
bem uiolatus fuerat. suaq. omia cũ eis: nisi q̃ primus tumultus captę
urbis absumpserat. restituebantur. Nec ut Leontinos irent proditos ad
eadem comilitones querentes perpelli potuere. nec ut eodem loco certi
orem nuntium expectarent. Cũ ad defectionẽ inclinatos aios cerne
rent Pretores. sed eum motum haud diuturnũ fore. si duces amentię
sublati essent. exercitũ ducũt Megara. Ipi cũ paucis equitib⁹ Herbe
sum proficiscuntur. spe territis omnib⁹ per proditionem urbis potiũ
dę. Quod ubi frustra eis fuit ceptum ui agendũ rati postero die Me
garis castra mouent. ut Herbesum omnib⁹ copiis oppugnarent. Hip
pocrates & Epicides nõ tam tutum prima spẽ q̃ unum spe undiq.
abscisa cõsiliũ ẽe rati. ut se militib⁹ pmitterent & assuetis magna
ex parte sibi & tũ fama cedis cõmilitonum accensis. sobuiam agmi
ni procedunt. Prima fronte signa Sexcentoꝝ Cretensium erant. qd
apud Hieronymum meruerant subeis & Annibalis beneficium
habebant. capti ad Transimenum inter Romana auxilia dimis
sis. Quos ubi ex signis armatoꝝ habituq. cognouere Hippocra
tes atq. Epicides. ramos oleę ac uelamta alia supplicia porrigẽtes
orare ut reciperent sese. receptosq. tutarentur. neu proderent Syracu
sanis: a quib⁹ mox ipi trucidandi p.r. dederentur. Enimuero cõcla
mant bonũ ut aiũm haberent. omẽn se cũ illis fortunam subituros.
Inter hoc colloquium signa cõstiterant. tenebaturq. agmen. Nec dũ
que mox causa foret. peruenerat ad Duces. Postq̃ Hippocratem &
Epicidem adesse peruaserat rumor. fremitusq. toto agmine erat ha
ud dubie approbantium aduentũ eoꝝ. extemplo Pretores citatis
equis ad prima signa perrexerũt. Qui mos ille. quę licentia Cretẽ
sium esset. rogitantes colloquia serendo cũ hoste. inussuq. Pretorũ
miscendi eos agmini suo. comprehendi. iniiciq. cathenas iusserũt

in Hippocratem

in Hippocratem Ad quam uocem tantus extemplo tantus primum
a Cretensib⁹ clamor est ortus deinde exceptus ab aliis ut facile si ul
tra tenderent appareret eis timendū esse Sollicati incertiq. rez suaz
Megaram unde profecti erant referri signa iubent nuntiosq. de
statu presenti Syracusas mittunt fraudem quoq. Hippocrates addit
inclinatis ad omnem suspicionē animis & Cretensium quibusda
ad itinera insidenda missis uelut interceptas ⁊ras quas ipe cō
posuerat recitat Pretores Syracusani Marcello secundū salutē
ut assolet scriptū erat Recte eum atq. ordine fecisse qđ in Leon
tinis nulli pepercisset. Sed oium mercennariorz militum eandem ce
cām nec Syracusas quieturas donec quicq̄ externorz auxiliorz
aut in urbe aut in exercitu suo esset itaq. daret opam ut eos qui cū
suis Pretoribꝰ castra ad Megaram haberent i suam potestatem red
geret ac supplicio eorz liberaret tandem Syracusas Hec cū recita
ta essent tanto clamore ad arma discursum est ut Pretores inter tu
multum pauidi abequitauerint Syracusas & ne fuga quidem eorz
seditio compssa est impetusq. i Syracusanos milites fiebant Nec
ab ullo temperatū foret ni Epicides atq. Hippocrates ur multitudi
nis obuiam issent Non a misericordia aut humano cōsilio sed ne
spem reditus pciderent sibi & cū ipos simul milites fidos haberent
simul obsides tū cognatos quoq. eorz atq. amicos tanto merito pri
mum deinde pignōre sibi conciliarent exptiq. q̄uana aut leui au
ra mobile uulgus esset militem nacti ex numero qui i Leontinis
cirūsessi essent subornant ut Syracusas pferret nūtium cōueni
entem eis que ad Milam falso nuntiata erant autoremq. se exhi
bendo & uelut uisa q̄ dubia erant narrādo concitaret uas hoīum.
Huic nō apud uulgum modo fides fuit sed Senatū quoq. i Curiam
introductus mouit ut uani quidā hoīes parlam ferrent per bene de
tectam i Leontinis ee auaritiam & crudelitatē Romanorz eadem
si intrassent Syracusas aut fediora etiam quo mauis ibi auaritie
pmuum esset facturos fuisse. Itaq. claudendas cunctis portas & cu
stodiendam Vrbem ee censere Sed nō ab eisdem omes timere nec eos
dem omis odisse ad militares pene omes partemq. magnam plebis
unusum esse nomen Romanum Pretores optimatiumq. pauci quā
q̄ inflati uano nutio erant tn ad propius presentiusq. malum cauti
ores esse Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atq. Epicides.

Legati romani a marcello missi ad syracusanos uerba.

Oppugnatio syracusar

ſerbanturq colloquia per propinquoſ popularium qui in exerci
tu erant ut portas aperirent ſinerentq. coēm patriam defendi ab
impetu Romanoꝝ. iam unis foribus Hexapyli aptis cepti erāt
recipi cū Pretores interuenerūt & primo impio miniſq. deinde
auctoritate deterrendo poſtremo ut omia uana erant obliti ma
ieſtatiſ ꝑcibꝫ agebant ne proderent patriam Tyrānoꝝ ante ſatel
litibꝫ & tū corruptoribꝫ exercitus Sed ſurdę adeo oīum aures cō
citatę multitudinis erant: qđ nō minore intus ui q̄ foris portę ef
frungerentur effractiſq. omnibꝫ tuto ī Hexapylo agmen recep
tū eſt Pretores ī Acradinā cū uuentute popularū confugiunt.
Mercennarii militeſ perfugęq. & quicquid Regioꝝ militum
Syracuſis erat agmen hoſtium augent. Ita Acradina quoq. primo
impetu capitur: Pretoreſq. niſi qui inter tumultū effugerunt ōs
interficiuntur. Nox cedibꝫ finem fecit. Poſtero die ſerui ad pilleū
uocati & carcere uinctī emiſſi cōfuſaq. omis multitudo Hippocra
tem atq. Epicidem erant Pretores: Syracuſeq. cū breue tempus li
bertas adfulliſſet in antiquā ſeruitutē reciderūt. Hec nūtiata cū
eſſent Romanis ex Leontinis mota ſunt extemplo caſtra ad Sy
racuſas & ab Appio legati per portū miſſi forte ī quinqueremi
erant Premiſſa quadriremis cū intraſſet fauces portus capitur:
Legati egre effugerūt Et iam nō modo pacis ſed ne belli quidem
ura relicta erant. Tunc Romanus exercitus ad Olympiū Iouis
id templū eſt mille & quingentis paſſibꝫ ab urbe caſtra poſuit. Īn
quoq. Legatoſ p̄mitti placuit. Quibꝫ ne intrarent urbem ex̄ portā
Hippocrates atq. Epicides obuiā cū ſuis proceſſerūt. Romanus ora
tor nō bellū ſe Syracuſanis ſed opem auxiliūq. afferre ait: & iis
qui ex media cede elapſi perfugerint ad ſe & eis qui metu ad ſe
pfugerunt tutuſ ī patriā reditus pateret ac cedis auctores dedā-
& libertas legeſq. Syracuſanis reſtituantur. nihil armis opus ēe:
ſi ea nō fiant quicūq. ī mora ſit bello pſequuturos. Ad ea Epicides
ſiqua ad ſe mandata haberent reſponſum eis ait ſe daturū fuiſſe:
cū in eoꝝ ad quoſ uenerint manu reſ Syracuſana eſſet. tū rēpte
rentur Si bello laceſſent ipa re intellecturos nequaq̄ idem ēe Syra
cuſas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clauſit.
Inde terra mariq. ſimul cepte oppugnari Syracuſe terra ab Exa
pylo mari ab Acradina cuius murus fluctu abluitur. Et quia ſic

oppressi fedioren non exilio solū
ſed ēt morte ſeruitutem patiantur.
nec cedem nefandam ſociorum in-
ulctam romanos paſſuros. Itaq3
ſi eis qui

Reſponſum epicidis

Leontinos terrore ac primo impetu ceperant nō diffidebant uastā
disiectam q. spatio urbem parte aliqua se inuasuros oēm apparatū
oppugnādarū urbium muris admouerūt Et habuisset tanto im
petu cepta res fortunā nisi unus homo Syracusis ea tempestate
fuisset Archimedes Is erat unicus spectator celi sydeꝝq: mirabi
lior tn̄ inuentor ac machinator bellicoꝝ tormentoꝝ operūq.
qui ea q̄ hostes ingenti mole agerent ipe perleui momento ludi
ficaretur Murum per inequales ductum colles pleraq. alta & dif
ficilia aditu submissa quedam & q̄ planis uallib⁹ adiri posset
Vt cuicūq. aptum usū est loco ita omi gne torinꝝ instruxit.
Acradine murū qui ut ante dictū est mari abluitur ex quinque
remib⁹ Marcellus oppugnabat Ex ceteris nauib⁹ sagictarii fundi
toresq. & uelites etiam quoꝝ telū inhabile ad remittendū iperitus
est uix quēq̄ sine uulnere cōsistere i muro patiebantur Hi quia
statim missilib⁹ opus est procul muro tenebant Naues unde alie
binę ad quīqueremes demptis interioribus remis ut latus latera ap
plicaretur cū exteriore ordine remoꝝ uelut naues agerentur tur
res contabulatas machinamtaq. alia quatiendis muris portabant.
Adūsus hunc nauale apparatum Archimedes uarie magnitudinis
tormenta i muris dispositt in eas q̄ procul erant nauis saxa ingen
ti pondere emittebat: propiores leuioribus eoq. magis crebris petebat
telis. Postremo ut sui uulnere intacti tela in hostem igerent muru
ab imo ad sūmum crebris cubitalib⁹ fere caueis aperuit per que
caua pars sagittis pars scorpionib⁹ modicis & occultis petebant ho
stem Que propius quidem subibant naues quo interiores ictibus
tormentoꝝ essent in eas tollendas e super murum eminentē fer
rea manus firme cathenę illigata cū iniecta prore esset grauiq.
libramto plumbi recelleret ad solum suspensa prora naue in pup
pim statuebat Deinde subito uelut ex muro remissa cadentē naue
cū ingenti trepidatiōe nautaꝝ ita unde affligebant ut etiam si re
cta recideret aliq̄tum aque acciperet Ita maritima oppugnatio
est elusa omisq. usus est auersa ut totis uiribus terra aggrederentur.
Sed ea quoq. pars eodem omi apparatu tormentoꝝ instructa erat
Hieronis ipensis curaq. p multos annos Archimedis unica arte Nā
etiam adiuuabat loci qd saxum cui impōita muri fundamta sunt
magna parte ita proclive est ut nō solum missa torménta: sed etiā

Archimedes

Quomodo archimedis machinate nāues syracuse defense sint

Scorpiones

recellere.

82

que pondere suo prouoluta essẽt grauiter in hostem inciderent Ea dem cã ad subeundum arduũ aditum instabilemq. ingressum pre bebat Ita cõsilio habito cũ omis conatus ludibrio eẽt absistere oppugnatione atq. obsidendo tm arcere terra mariq. cõmeatib hostem placuit Interim Marcellus cũ tertia fere parte exercit ad recipiendas urbes profectus que i motu rey ad Carthaginẽ ses defecerant Peloy atq. Herbesum dedentib ipis recepit Mega ram ui captam diruit atq. diripuit ad reliquoy ac maxie Syracu sanoy timorem. Per idem fere tempus & Himilco qui ad Pachy ni promõtorium diu classem tenuerat ad Heraclea quam uocant Minoam quique & uiginti milia peditum tria equitũ xii elepha tos exposuit. Nequaq̃ cũ tantis copiis ante tenuerat ad Pachynũ classem. Sed postq̃ ab Hippocrate occupate Syracuse erant profe ctus Carthaginem adituq. ibi & ablegatis Hippocratis Irisq. An nibalis qui uenisse tempus aiebat Sicilie per summũ decus repetẽ de & ipe haud uanus presens monitor facile perpulerat ut quãte maxie possent peditum equitũq. copie i Siciliam traiicerentur Ad uenies Heracleam intra paucos dies inde Agrigentum recipit ali arumq. ciuitatũ que partis Carthaginensiũ erant adeo accense sut spes ad pellendos Sicilia Romanos ut postremo etiam qui obside bantur Syracusis aios sustulerint & parte copiay satis defendi urbem posse rati ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides presset custodie urbis: Hippocrates Himilconi cõiunctus bellum adũsus Cons. Romanum gereret. Cum decem milib peditum qui gentis equitib nocte per intermissa custodus loca profectus castra circa Acillas urbem ponebat. Munientib superuenit Marcellus ab Agrigento iam occupato. cũ frustra eo puenire hostem festinans te tendisset. Rediens nihil minus ratus q̃ illo tpre Syracusanũ sibi ex̃ citum obuiam fore. Sed tm metu Himilconis Penoy q. ut quib ne quaq̃ eis copiis quas habebat par esset. q̃ poterat maxie intentus atq. agmine ad omes casus compõito ibat. forte cura q̃ erat adũsus Penos preparata adũsus Siculos usui fuit Castris ponendis icompositos ac dispersos nactus eos & pleros q. inermes: quod peditum fuit circũ uenit. Eques leui certamine uicto cũ Hippocrate Acras pfugit. Ea pugna defugientes ab Romanis cũ cohibuisset Siculos Marcellus Syracusas redit & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate'

Pelorũ
Herbesum
Megara
} urbes sicule

Heraclea & Minoa
} erãt urbs in sicilia

Acillæ urbs in sicilia

ad flumen Anatum octo ferme inde milia castra posuit Sub idem fe
re tempus & naues longe quinque & quinquaginta Carthaginē
sium cum Bomilcare classis pfecto in magnū portum Syracusas
ex alto decurrere Et Romana item classis xxx quinqueremes Le
gionem primam Penor Panormi exposuere Versūq. ab Italia bel
lum adeo uterq. populus i Siciliam intentus fuisse uideri pote
rat. Legionem Romanam que expōita Panormi erat uenientem Sy
racusas prede haud dubie sibi futuram Himilco ratus uia deci
pitur. Mediterraneo nanq. penus itinere duxit Legio maritimis
locis classe prosequente ad Ap. Claudium Pachynum cū parte co
piar obuiam progressū peruenit Nec diutius pem Syracusis mora
ti sunt. Et Bomilcar simul parum fidens nauib suis duplici facile
nūo classe aduentantib Romanis simul inutilem moram cernens
nihil aliud a suis q̄ inopia aggrauari socios uelis in altū datis i A
fricam transmisit & Himilco secutus nequicq̄ Marcellum Syracu
sas si qua prius q̄ maioribus copiis ungeretur occasio pugnādi ect.
postq̄ ea nulla contigerat tutūq. ad Syracusas & munimto & uiri
bus hostem cernebat ne frustra assidendo expectādoq. obsidionem
socior tempus tereret castra inde mouit ut quocūq. uocasset defe
ctionis ab Romanis spes admouerat exercitum ac presens suas res
fouentib adderet aiōs Murgantia primū prodito ab ipis psidio Ro
mano recepit ubi frumti magna uis cōmeatusq. omis q̄ris cōue
cti erant a Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliar ci
uitatum animi presidiaq. Romana aut pellebantur armis aut
prodita per fraudem opprimebantur. Etna in excelso loco & prupto
undiq. sita tū loco im inexpugnabilis erat: tum psidium in arce
ualidum. Prefectumq. presidii haud sane opportunū isidiantibus
habebat. L. Pinarius erat uir acer: & qui plus in eo ne posset decipi q̄ in
fide Siculor reponeret & tum intenderant cū ad cauendū omni
cura audite tot proditiones defectionesq. urbium & clades psidior
ltaq. nocte dieq. iuxta parata istructaq. omia custodiis ac uigilis e
rant nec ab armis aut loco suo miles abscedebat Quod ubi Etnen
sium principes iam pacti cū Himilcone de proditione psidii aiadū
terunt nulli occasioni fraudis Romanū patere: aperte ac propala
placuerat agendum: urbem arcemq. sue potestatis aiunt debere ce
si liberi i societate no serui i custodiam tradit essent Romanis. ltaq.

Anaris fl· in sicilia

Etna urbs

L. pinarius

82

claues portaꝝ reddi sibi equum censent bonis socius fidem suam maximū uinculū ee & ita sibi po r. Senatuq. qās habiturum si uolentes ac nō coacti māsissent i amicitia. Ad ea Romanus se in presidio impoītum ee dicere ab Imperatore suo claesq. portaꝝ & custodiā arcis ab eo accepisse: que nec suo nec Etnensium arbitrio haberet: sed eius qui comisisset. Presidio decedere apud Romanos capitale ee & nec liberoꝝ etiam suoꝝ cā parentes sanxisse; Cons: Marcellū haud procul ee Ad eum mitterent legatos cuius uris atq arbitrii esset. Se uō negare illi missuros: testari si uerbis nihil agerent undictā aliquā libertatis sue quesituros Tum Pinarius aūt si ad Cons: grauarentur mittere: sibi saltem darent populi cō cilium: ut sciretur utrū paucoꝝ ea denuntiata an uniuerse ciui tatis essent. Consensu i posteꝝ diem cōcio edicitur Postq̄ ab eo col loquio i arcem sese recepit cōuocatis militibꝫ Credo ego uos audis se milites inquit quemadmodū presidia Romana ab Siculis cir cumuenta & oppressa sint per hos dies eā uos fraudē deū primo benignitate deinde urā ipi uirtute dies noctesq. pstando ac per uigilando in armis uitastis utinā reliquū tpūs nec patiendo infā da nec faciendo traduci possit. hec occulta fraude cautio est qua quia adhuc minus cuiq̄ succesit aperte ac propalam claues por taꝝ reposcunt. Quas simul ut tradiderimus Carthaginēsium ex templo Etna erit: feduſq. hic trucidabimur q̄ Murgantie pſidiū interfectum est. Noctem unam egre ad cōsultādum sumpsi/q̄ uos certiores periculi instantis facerem. orta luce contionem habituri sunt ad criminandum me concitādumq. i uos populum. Itaq. cra stino die aut uestro aut Etnensium sanguine Etna inundabitū. nec preoccupati peculii: nec occupātes periculi quicq̄ habebitis. qui prior strinxerit ferrum eius uictoria erit. intenti ergo ōs armatiq. signū expectabitis. ego in contione ero & tpūs quo ad omia instructa sūt loquendo altercādoq. trahaꝫ. Cū toga signū dedero: tū undiq. clamore sublato turbam inuadite ac sternite oīa ferro & cauete ne quicq̄ iis supsit a quibꝫ aut uis aut fraus time ri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor ceteri inferni super niq. dii qui hanc urbem hos sacratos lacus locosq. colitis ut ita no bis uolentes propitii adsitis si uitandę nō ferende fraudis causa hoc cōsilii capimus. Pluribꝫ uos milites hortarer: sicū armatis di

hæc

ORO. Le pinerij ad milites

mitio futura esset. inermes incautos ad satietatē trucidabitis. Et cōs castra ī propinquo sunt nequid ab Himilcone & Carthaginensib⁹ timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi corpora curant. Poste ro die alii aliis locis ad obsidenda itinera claudendosq. oppida nis exitus pars maxīa super theatrū circaq. assueti & ante spe ctaculum contiōem consistunt. Productus ad populum a magīs tibus Prefectus Romanus cū Consulis de ea re ius ac potestatē esse nō suam & pleraq. eadem q̄ pridie prius dixisset primo sen sum ac plures reddere claues deinde iam una uoce omes id iube rent contantiq. ac differenti ferociter minitarentur nec uiderē tur ultra uim dilaturi tū Prefectus signū toga ut cōuenerat de dit militesq. intenti dudum ac parati alii supernē ī adūsam con tionem clamore sublato decurrunt alii ad exitus theatri cōfer ti obsistunt. Ceduntur Etnenses cauea īclusi coacerua̅turq. non cede solum sed etiam fuga cū alii sup alioꝝ capita ruerent atq. integri saucios uiui mortuis incidentes cumularentur. Inde pas sim discurritur & urbis captē modo fugaq. & cedes omīa tenet nihilo remissiore militū ira qd uere turbam inermem cedebant q̄ si periculū par & ardor certamis cos irritaret. Ita Etna aut ma lo aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum impro bauit & p̄dam Etnensium militib⁹ cōcessit. ratus timore deterri tos temperaturos proditionib⁹ p̄sidioꝝ Siculos. Atq. ea clades ut urbis ī media Sicilia sitē clareq. uel ob insignē munimento natu rali locum uel ob sacrata omīa uestigiis raptē quōdam Proserpi nē prope uno die omēm Siciliam p̄uasit. Et quia cede infanda rebantur nō hoium tm̄ sed etiā deoꝝ sedem uiolata esse tū uō qui etiā ante dubii fuerant defecere ad Penos. Hippocrates in de Murgantiam: Himilco Agrigentum sese recepit: cū accitu a proditoribus nequicq̄ ad Etnam exercitū admouissent. Mar cellus retro ī Leontinos redit: frumtoq & cōmeatib⁹ aliis ī castra conuectis p̄sidio ibi modico relicto ad Syracusas obsidendas ue nit. Inde Ap claudio Romam Consulatū petendum misso T. Quī tium Crispinum ī eius locum classi castrisq. p̄fecit ueteribus: ipe hybernacula quinq. milia passuum Hexapylo Leontina uocant' locum cōmuniuit edificauitq. Hec ī Sicilia usq. ad principiū hyemis gesta. Eadem estate & cū Philippo Rege quodiam añ

ad

Leontina locus

Bellum cum philippo rege

Oricum urbs.

Nenius crispus

suſceptum fuerat motum bellum eſt Legati ab Orico ad M Vale
rium Pretorem uenerunt preſidentem claſſi Brunduſio calabrie
q. circa littoribꝫ nuntiantes Philippū primū Apolloniā temptaſ
ſe leuibꝫ biremibꝫ c xx flumine adūſo ſubuectū deinde ut ea res
tardiore ſpe fuerit ad Oricum nocte exercitū admouiſſe eāq. urbē
ſitam ī plano neq. meniſ neq. uiriſ neq. armis ualidam primo im
petu oppreſſām eſſe Hec nuntiantes orabant ut opem ferret ho
ſtemq. haud dubium Romaniſ terra aut maritimiſ uiribꝫ arceret:
qui ob nullā aliam cām niſi quod imineret Italię peterentur. M. Va
leriuſ p̄ſidio loci euiſ relicto T. Valerio legato cū claſſe iſtructa pi
rataq. & qđ longę naues militum capere nō poterant ī oneratias
impoſitiſ altera die Oricū peruenit urbemq. eam leui tenente pre
ſidio qđ recedens ide reliquerat Philippus haud magno certamie
recepit Legati eo ab Appollonia uenerunt nuntiantes ī obſidione
ſeſe qđ deficere ab Romaniſ nollent eſſe: neq. ſuſtinere ultra uim
Macedonum poſſe niſi p̄ſidiū mittatur Romanum: facturoſ ſe que
uellent pollicitoſ. Conſul delectoꝝ militū ccc nauibꝫ longis mittit
ad hoſtium flumis cū p̄fēo ſocium Nenio Criſpo uiro impigro &
perito militię. Is expoītis militibꝫ in terram nauibꝫq. Oricum retro
unde uenerat ad cetera claſſem remiſſis: militeſ procul a flumine per
uiam minime ab regiis obſeſſam duxit & nocte ita ut nemo hoſti
um ſentiret urbem eſt ingreſſus. Die inſequenti quieuere dū Prefe
ctuſ iuuentutē Apolloniatum armaq. & urbiſ uires inſpiceret Vbi
ea uiſa inſpectaq. ſatiſ animoꝝ fecere ſimulq. ab exploratoribꝫ cō
perit quanta ſocordia ac negligentia apud hoſteſ eſſet ſilentio noctiſ
ab urbe ſine ullo tumultu egreſſuſ caſtra hoſtium adeo neglecta atq.
aperta intrauit ut ſatiſ conſtaret priuſ pluſ mille hoūm uallum in
traſſe q̄ quiſq̄ ſentiret ac ſi cede abſtinuiſſēt peruenire ad taberna
culum regum potuiſſe Cedeſ proximoꝝ porte excitauit hoſtes.
Inde tantuſ terror pauorq. omneſ occupauit ut nō modo alius qſq̄
arma caperet aut caſtriſ pellere hoſtem conaretur ſed etiam ipe Rex
ſicut ſomno excituſ erat prope ſeminuduſ fugiens militi quoq. ne
dum Regi uix decoro habitu ad flumē naueſq. pfugerit. Eodē
& alia turba effuſa eſt paulominuſ tria milia militum ī caſtris
aut capta aut occiſa. Pluſ tn̄ hoūm aliq̄to captū q̄ ceſum eſt. Caſtris
direptiſ Apolloniate catapultaſ baliſtas tormn̄taq. alia que oppu

gnandę urbi compata erant ad tuenda menia si qñ similiſ fortuna
uenisset Apolloniam deuexere. Cetera omīs preda castroꝝ Roma
nis cōcessa est. Hec cū Oricū essent nūtiata M. Valeruus classem
extemplo ad hostium flumīs duxit ne naubꝫ capessere fugam
Rex posset. Ita Philippuſ ne terrestri ne nauali certamine satiſ
fore parem se fidens ſubductiſ aut incensiſ naubꝫ terra Macedo
niam petiit magna ex parte inermi exercitu spoliatoq. Romana
classiſ cū M. Valerio Orici hybernauit. Eodem anno in Hiſpania
uarie resgeste. Nam pruiſq. Romani amnem hiberum trāsirēt
ingentes copias Hiſpanoꝝ Mago & Hasdrubal fuderūt defeciſ
setq. ab Romaniſ ulterior Hiſpania ni P. Corneliuſ raptim tra
ducto exercitu Hiberum dubiis ſocioꝝ animis in tempore aduc
nisset primo ad castrū altum locus est insignis cede magni Ha
milcariſ castra Romani habuere. Arx erat munita & cōue
xerant ante frumentum. Tamen quia circa omīa hostium plena
erant agrūq. Romanū impune incūsatum ab equitibꝫ hostium
fuerat & ad xx. milia aut Moratoꝝ aut palantium per agroſ
interfīa cessere inde Romani propiuſ pacata loca & ad monte
victorie castra cōmuniuere. Eo CN. Scipio cū omībꝫ copiis &
Hasdrubal Giſgoniſ filiuſ tertiuſ Carthaginensiū dux cū ex
citu iusto aduenit contraq. castra Romana trāsfluuium omes
cōsedere. P. Scipio cū expeditiſ clam profectus ad loca circa uise
da haud fefellit hostes oppſissentq. eum i patentibꝫ campis ni
tumulum i propinquo cepisset. Ibiq. circūsessus aduentu frīs ob
sidione eximitur. Castulo urbſ Hiſpanie ualida ac nobiliſ &
adeo conuncta societate penis ut uxor inde Annibali esset a
Romaniſ defecit. Carthaginenses Illiturgum oppugnare ador
ti quia pſidium ibi Romanū erat uidebanturq. inopia eum
locum maxīe expugnaturi: CN. Corneliuſ Scipio ut ſociis pre
sidioq. ferret opem cū legione expedita profectus inter bina ca
stra cū magna cede hostium urbem est ingressus. Et postero die
eruptione eque felici pugnauit supra xii milia hoīum cesa
duobꝫ prelīs pluſ x. milia capta cum sex & xxx. militaribus
signiſ. itaq. ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde ur
bs ſocia & hec Romanoꝝ erat a Carthaginensibꝫ oppugnari
cepta erat. eam obsidionem sine certamine aduenienſ. CN. Scipio

Res hyspane

Castrūaltum

Castulo urbs

Illiturgi.

Bigerra urbs

85

Munda.

Auringen. urbs.

Menicapto
Ciuismaro

Res romane

ſoluut Ad mundam exinde caſtra punica mota Et Romani eo cō
ſequuti ſunt Ibi ſignis collatis pugnatū eſt per quattuor ferme
horas: egregieq, uincentibꝫ Romanis ſignū receptui eſt datum:
qđ Cornelii Scipionis femur tragula confixum erat: pauorq, cir
ca eū ceperat militeſ ne mortiferum ēet uulnuſ. Ceterꝙ haud dubi
um fuit quin niſi ea mora interueniſſet: caſtra eo die punica capi
potuerint. Iam ēim nō militeſ ſolum ſed elephanti etiam uſq, ad
uallum acti erant ſupq, ipoſ nouem & xxx. elephanti pilis cō
fixi Hoc prelio ad xii milia hoūm dicūtur ceſa prope tria milia
capta cum ſignis militaribꝫ vii & L. Ad Aurīgen inde urbem
Peni receſſere & ut territis inſtaret ſequutuſ Romanuſ Ibi uterꝙ
Scipio lecticula i aciem illatuſ cōflixit. Nec dubia victoria fuit
minuſ tñ dimidio hoſtium q̄ antea quia pauciores ſuperfuerāt
qui pugnarent occiſum. Sed genſ nata inſtaurādis reparādisq, bel
lis Magone ad cōquiſitiōem militū frē miſſo breui repleuit exer
citū: Animoſq, ad temptandū deintegro certamē fecit. Alii ple
riq, militeſ ſicut pro parte totiens intrā paucoſ dieſ victa eiſdem
animis quibꝫ priuſ eodē euentu pugnauere pluſ octo milia ho
minum ceſa: haud multo minuſ q̄ mille capta: & ſigna militaria
Lviii & ſpolia plurima gallica fuere Anuli aurei torques armil
leq, magnus numeruſ duo ēt inſignes Reguli Gallorꝙ Moeni
capto & Cuuiſmaro nōia erant: eo prelio ceciderunt octo elephā
ti capti treſ occiſi. Cum iam reſ proſpere i Hiſpania eſſent uerecū
dia Romanoſ tandem cepit Saguntum oppidū qđ ca belli ēet
octauum iam annū ſub hoſtiū poteſtate ēe. Itaq, id oppidum ui
pulſo p̄ſidio punico receperūt: & cultoribꝫ antiquiſ quos uiſ re
liquerat belli reſtituerūt: & Turdetanoſ qui contraxerāt eis cū
Carthaginenſibꝫ bellum i poteſtatē redactos ſub corona uendide
runt: urbemq, eorꝙ deleuere Hec in Hiſpania Q. Fābio M. Clau
dio Conſ. geſta Rome cū Trib. pl. magīatum iniſſent extemplo
Cenſoribꝫ P. furio & M. Atilio Ap. Metello Trib. pl. dies dicta
ad populum eſt Queſtorem eum proximo anno adempto equo
tribu mouerant atq, erarium fecerāt propter cōcurationem de
ſerendę Italię ad Cannaſ factam: ſed nouorꝙ Trib. auxilio uetiti
ne cām i magīatu dicerent dimiſſiq, fuerant ne luſtrum perfi
cerent mors prohibuit P. furu M. Atiliuſ magīatu ſeſe abdi-

cauit . Consularia comitia habita a fabio Maximo cons. Creati
Cons ambo absentes Q fabius Maximus Cons filius: & T Sem
pronius Tuditanus & CN fuluius Centumalus & M Emilius Le
pidus Ludos scenicos per quatriduū eo anno primū factos ab
Curulibꝫ Edilibꝫ memorię proditur Edilis Tuditanus & CN ful
uius hic erat qui ad Cannas pauor alios i tanta clade torpen
tibꝫ per medios hostes erupit Comitiis pfectis ab Augure Q fa
bio Cons designati Cons Romam accersiti magistratum inierūt :
Senatūq de bello atq prouinciis suis Pretoꝝq & de exercitibus
quibꝫ quiq pessent consuluerūt Itaq prouinciæ atq exercitus di
uisi . Bellum undecūq cū Annibale Cons mandatū & exercitus u
nus quē ipe Sempronius habuerat: alter quem fabius Cons ex bi
ne erant legiones M Emilius Pretor cuius peregrina sors erat iu
risdictionem Attilio Collegę Pretoręi urbano mandarat ut Luce
riam prouinciā haberet legionesq duas quibꝫ Q fabius qui tum
Consul erat Pretor pfuerat . Pretori Sempronio prouincia Ariminū .
CN Fuluio Suessula: cū binis iisdem legionibꝫ euenerūt ut fuluius
urbanas legiones duceret Tuditanus a M Pomponio acciperet. Pro
rogata impia prouinciaq M Claudio Sicilię finibꝫ eis quibꝫ regnū
Hieronis fuisset. Lentulo Propretori prouincia uetus. Octacilio clas
sis. Exercitus nulli additi noui. M Valerio Grecia Macedoniaq
cū legione & classe quā haberet. M Minutio cū ueteri exercitu
duę aūt legiones erant Sardinia. C. Terentio legio una cui iā du
perat Picenum. Scribi pterea duę legiones urbanę iussę xx milia
sociorꝫ. His ducibꝫ his copiis adūsus multa simul aut mota aut su
specta bella munierūt Romanum impium. Cons duabꝫ urbanis
legionibꝫ scriptis supplementoq ī alias lecto prusq̄ ab urbe moue
rent prodigia procurarūt quę nuntiata erant. Murus & porte ta
ctę: & Aricie etiam Iouis edes de celo tacta fuerat: & alia ludibria
oculorꝫ auriumq credita pro ueris Nauium longarꝫ spēs in flumi
ne Tarracine quę nulle erant uise Et in Iouis Vicilini templo qd
in Compsano agro est arma concrepuisse Et flumen Amiterni cru
entum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificū profecti Consu
les Sempronius in Lucanos in Apuliam fabius Pater filio Legatus
ad Suessulam i castra uenit. Cū obuiā filius progrederetur: lictores
q uerecundia maiestatis eius anteirent taciti: preter undecim fa

- Q · fabius max · cons · F.
- T · sempronius gracchus } cos

gracchus iterum · Pretores
fiunt · M · atilius : & qui tum
ædiles curules erant · P · sem
pronius

Prodigia

Vicilinus iuppiter

sces equo prouectus senex ut consul aĩaduertent: proximũ lictorem
iussit Et ut is descenderet proclamauit ex equo conclamauit. Tum
demum desiliens Experiri inquit uolui fili satin scires Cons te ee
In ea castra Cassius Altinus Arpinas clam nocte cũ trib⁹ seruis uenit
promittens si sibi premio foret se Arpos proditurũ esse Cum eam tũc
rem ad consilium retulisset fabius Altinus pro transfuga uerberan
dus necãdusq. uideri anciptis animi cõis hostis qui post Cannen
sem cladem tanq̃ cũ fortuna fidem stare oporteret: ad Annibalẽ
discessisset traxissetq. ad defectionem Arpos tum postq̃ res Roma
na contra spem uotaq. eius uelut resurgeret turpius uideatur no
uam referre proditionem ut proditis pro septemuirali iudicio esset
semperq. aliunde sentiret infidus socius uanus hostis ad Valerio4
Pyrrhiue proditorem tertiũ transfugis documentum eet Contra ea
Consulis pater fabius tempor4 oblitos homies i medio ardore bel
li tanq̃ in pace libera de quoq. arbitrari & agere aiebat & cum il
lud potius agendum atq. eis cogitãdum sit si quo modo fieri possit
ne qui socii a p.r. desciscant & nõ uocitent documentũ aũt dicatur
statui oportere siquis resipiscat & antiquam societatẽ respiciat qd
si abire ab Romanis liceat: redire ad eos nõ liceat quid dubium esset
quin breui desiderat a sociis Romana res federib⁹ Punicas omia in
Italia iuncta iusura sit. Se tñ non eum esse qui Altinio fidei quicq̃
censeat habendum sed mediam consequuturum consilii uiam. neq
eum pro hoste neq. pro socio in presentia habitum: libera custodia
haud procul a castris placere in aliqua fida ciuitate eum seruari
per belli tempus: perpetrato bello tum cõsultãdum utrum defectio
prior plus merita sit pene: an hic reditus ueniẽ. fabio assensum ẽ:
cathenisq. ligatus traditur & ipe & comites & auri satis qd magnũ
pondus secum tũ attulerat ei seruari iussum. Calibus eum interdiu
solutum custodes sequebantur: nocte clausum asseruabant Arpis do
mi primum desiderari queriq. est ceptus dein fama p totam urbem
uulgata tumultum pro principe amisso fecit metuq. rer4 nouar4
extemplo nuntii ad Annibalem missi Quib⁹ nequaquã offensus
Penus quia & ipm ut ambigue fidei uirum suspectũ iam pridem ha
buit: & causam nactus erat tam diris hominis bona possidendi uẽ
dendiq.. Cetery ut ire magis q̃ auaritiẽ datum crederent hoies crude
litati quoq. grauitatẽ addidit coniugemq. eius ac liberos i castra ac

citos Questione habita primū de fuga deinde quantū auri argenti q.
relictum esset satis cognitis omib⁹ uiuos combussit Fabius a Suessu
la profectus Arpos primum instituit oppugnare ubi cū a mille fe
re passib⁹ castra posuisset contemplatus expropinquo situm ur
bis meniaq. que pars tutissima memb⁹ erat quia maxīe neglectā
custodia uidet ea potissimū aggredi statuit Comparatis omnibus
que ad urbes oppugnādas usui sunt Centurionum robora ex toto
exercitu delegit Tribunosq. uiros fortes eis p̄fecit & milites Sex cē
tos quantū satis usum est attribuit eosq. ubi quartę uigilie signū
cecinisset ad eum locum scalas iussit ferre porta ibi humilis & an
gusta erat uia infrequenti p̄ desertam partem urbis Eam portam
scalis prius transgressos ad murum pergere & ex iteriore parte clau
stra refringere iubet & tenentes partem urbis cornu signū dare ut
cetere copie admouerentur parata omīa atq. instructa sese cē habi
turum Ea impigre fēa & quod impedimentum agentib⁹ fore uidebat
id maxīe ad fallendū uulnt Hymber a nocte media coortus custo
des uigilesq. dilapsos ex stationib⁹ suffugere in tecta coegit sonituq.
largioris procelle strepitū demolientiū portas exaudiri prohibuit le
tior deinde equaliorq. accedens auribus magnam partem hoīum sopi
uit sostq̄ portam tenuerunt cornicines in uia paribus interuallis dispo
sitos canere iubent ut Cons: excitarent id ubi factum ex compōto est
signa efferri iubet Cons: ac paulo ante lucem per effractā portam ur
bem ingreditur Tum demū hostes excitati sunt iam & hymbre conq
escente & propinqua luce Presidū in urbe erat Annibalis quinque fer
me milia armatorū & ip̄i Arpini tria mil: hoīum armabant Eos pri
mos p̄ceps ne quid ab tergo fraudis esset hosti opposuerunt pugnatū
primo in tenebris angustiisq. uiis est: cū Romani nō uias tm̄ sed re
cta etiam proxima porte occupassent ne peti supne aut uulnerari pos
sent Cognita inter se quidam Arpini & Romani atq. inde colloquia
cepta fieri percontantib⁹ Romanis quid sibi uellent Arpini: quam
ob noxam Romanorū: qđ ob meritum senorū p̄ualienigenis ac bar
baris Italici adūsus ueteres socios Romanos bellum gererent & ue
ctigalem ac stipendiariam Italiam Africę facerent: Arpinis purgan
tibus ignaros olim se uenū a principib⁹ datos pene captos oppres
susq. a paucis esse Initio orto plures cū plurib⁹ colloqui Postremo Pre
tor Arpinus ab suis ad Cons: deductus fideq. data inter signa acu

esq Arpini repente pro Romanis adusus Carthaginenses arma u
terunt Hispani quoq paulominus mille hoies nihil pterea cū cos
pacti: q̄ ut sine fraude punicū emitterentur psidium ad Cons tran
stulerunt signa Carthaginesibꝫ portę patefactę emissiq cū fide
i columes Salapiam ad Annibalem uenerunt. Arpi sine clade ul
lus pterq̄ unus ueteris proditoris noui pfugę restituti ab Ro
manis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa; opaq eoꝝ forti ac
fideli persepe resp usa est. Cū Consulū alter in Apulia alter in
Lucanis esset equites c. xii. nobiles Campani per spem p̄dandi
ex hostiū agro pmissu magratuū profecti a Capua ad castra Ro
manoꝝ que super Suessulam erant uenerūt stationi militū qui
essent dixerunt colloq sese cū Pretore uelle. CN. fuluius castris p̄
erat cui ubi nuntiatū est x. ex eo nūo iussis inermibꝫ deduci ad
se ubi q̄ postularent audiuit nihil aūt aliud petebant q̄ ut Capua
recepta bona sibi restituerentur in fidem omes acceptı Et ab altero
Pretore Sempronio Tuditano oppidū Aternū expugnatū ampli
us Lxx. bouum capta & eris argentiq signati aliquantū Ro
me fedū incendiū per duas noctes ac diem unū tenuit Solo equa
ta omia inter Salinas ac portam Carmentalē cū Equimelio Iugu
lario q uico In templo fortunę ac matris Matute & Spei extra
portam lateq uagans ignis sacra profanaq multa absumpsit Eo
dem anno. P & CN. Cornelii cū in Hispania res prospe essent mul
tosq & ueteres recipent socios & nouos adiicerent in Africam q̄
spem extenderūt Syphax erat Rex Numidaꝝ subito Cartha
ginensibꝫ hostis factus. ad eū Centuriones tres Legatos miserūt:
qui cū eo amicitiā societatēq facerent & pollicerentur si pseuera
ret urgere bello Carthaginenses gratam eam rem fore Senatui po
puloq Romano: & adnissuros ut in tempore & bene cumulatam
grām referant. Grata ea Legatio barbaro fuit colloquutusq cum
legatis de ratione belli gerendi ut ueteꝝ militum uerba audiuit
q̄ multaꝝ reꝝ ipe ignarus esset ex comparatiōe tā ordinatę disci
plinę aiadūtit. Tum primū ut pro bonis ac fidelibꝫ socius facerent
orauit ut duo Legationem referrent ad Imperatores suos. unus
apud sese magr̄ rei militaris remaneret: rudem ad pedestria bel
la Numidaꝝ gentem ee equis tm habilem. Ita iam inde a prin
cipus gentis maiores suos bella gessisse: ita se a pueris insuetum

Aternum op.

Iugularius uicus vome

Syphax rex

sed habere hostem pedestri fidentē marte cui se equari robore uiri
um uelit & sibi pedites comparando esse & ad id multitudine ho
minum regnum abundare. Sed armandi ornādiq. & istruendi
eos artem ignorare omis uelut forte congregata turba sua insci
tia & temeraria esset facturos se i pntia quod uellet legati respō
derūt fide accepta ut remitterent extemplo cum si Imperatores sui
nō comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit qui ad Regē
remānsit. Cū duobs Romanis relata Numida Legatos in Hispaniā
misit ad accipiendam fidem ab Imperatoribs Romanis iisdem
mandauit ut protinus Numidas qui intra portas seu pōsidia Car
thaginensium auxiliares essent ad trāsitionē perlicerent. Et Sta
torius ex multa iuuentute Regi pedites cōscripsit: ordinatosq.
proxīe morem Romanū istruendo & decurrendo signa sequi
& seruare ordines docuit & operi aliisq. iustis militaribs ita as
suefecit ut breui Rex nō equiti magis fideret q̄ pediti. Collatisq.
equo campo signis iusto plio Carthaginensem hostem superaret.
Romanis quoq. i Hispania Legatorū Regis aduentus magno emo
lumēto fuit nāq. ad famā eorū trāsitiōes crebre a Numidis ceptē fi
eri. Ita cū Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod ubi Cartha
ginenses acceperūt extemplo ad Galam i parte altera Numidie
Massulia ea gens uocatur regnante Legatos mittūt filiū Gala
Massanissam habebat septem & x. annos natum. Ceteru iuuenē
ea idole ut iam tum apparerent eius regnū opulentius q̄ quod acce
pisset facturum. Legati quonia Syphax i Hispaniam aut Roma
ni i Africam transeant opprimi Syphacem nihil dū pter nomen
ex federe Romano habentē posse facile psuasum Galę filio de
poscente id bellum ut mitteret exercitū qui Carthaginensium legi
onibus cōiunctis magno prelio Syphacem deuicit. xxx. milia cō
prelio hōum cesa dicuntur. Syphax cū paucis equitibs i Mauru
sios ex acie Numidas extremi prope Occeanū adūsus Gadis colūt
refugit. affluentibsq. ad famam eius undiq. barbaris ingentis bre
ui copias armauit. Cū quibs anteq̄ i hispaniam angusto diremptā
freto traucerent Masanissa cū uictore exercitu aduenit. Isq. ibi cū
Syphace ingenti gloria perse sine ullis Carthaginensiū opibus ges
sit bellum. In Hispania nihil memorabile gestū preterq̄ qd Celtibe
rum iuuentutem eadem mercede qua pacta cū Carthaginensibs

·Q· Statorius

Gala rex
Massulia
Massinissa

∴ se romanis iunxisset ut potentior
societate eorū aduersus reges po
pulos' q; africe esset: docent me
lius fore Gale q; carthaginen
sibus iungi quamprimū / anteq̄
syphax

erat Imperatores Romani ad se pduxerũt & nobilissimos Hispanos supra ccc unde in Italiam ad sollicitãdos populares qui interau xilia Annibalis erant miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est quod mercennariũ militem ĩ castris neminem anteq̃ tum Celtiberos Romani habuerũt.

Mercennarij milites romanoꝝ primi fuere celtiberi.

INCIPIT LIBER QVINTVS

CVM HEC IN AFRICA ATQ3 IN HISPANIA GE runtur/ Annibal in agro Tarentino estatem cõsũp sit spe per proditionem urbis Tarentinoꝝ poti unde Ipõꝝ interim Salentinoꝝ ignobiles ur bes ad eum defecerũt. Eodem in tempore in Bru tiis ex xii populis qui anno prior ad Penos desciuerant/ Consentini & Turini ĩ fidem populi Ro: redierunt Et plures rediissent ni C. Pomponius Veientanus p fectus socium aliquot prosperis populationib; & in agro Brutio ui sti Ducis spẽm nactus tumultuario exercitu coacto cũ Hannone cõflixisset. Magna ibi uis hoũm: sed inconditę turbę agrestium seruoꝝ q; cesa: aut capta est. Minimúq; tactum fuit qd̃ pfectus inter ceteros est captus: & tũ temerarię pugnę autor: & ante pu blicanus omnib; malis artib; & reip: & societatib; infidus dãno suspq;. Sempronius Consul in Lucanis multa plia parua: haud ul lum dignũ memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanoꝝ aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum & uariabant secũde aduersęq; res nõ fortunam magis q̃ animos hoũm: tanta religio & ea magna ex parte externa ciuitatem incessit: ut aut homines: aut dii repente alii uiderentur facti. Nec iam in secreto modo atq; intra pa rietes: ab hostęq; temnebantur Romani ritus: sed ĩ publico etiam ac foro Capitolioq; mulierũ turba erat: nec sacrificantium nec pre cantium deos patrio more Sacrificuli ac uates ceperant hoũm mẽ tes: quoꝝ nũm auxit rustica plebs ex incultis diutino bello infe stisq; agris egestate & metu in urbem compulsa: & quęstus ex alie no errore facilis: quem uelut ex concesse artis usu exercebant. Pri mo secretę bonoꝝ indignatiões exaudiebantur. Deinde ad pres et & ad publicam querimoniam accessit res. Inculati grauiter ab Se natu Ediles Triumuiriq; capitales: qui non prohiberent. cũ emoueri

C pomponius veientanus

Quanta gerenda religio ciuitatem hoc tpore inceperit

eam multitudinem e foro ac disiicere apparatus sacrorū conati essent: haud procul abfuit quin uiolarentur. Vbi potentius iam ēe id malū apparuit: q̄ ut minores per magistratus sedarentur: M. Emilio Prętori Vrbis negocium ab Senatu datum ē ut etiam his regionibus populum liberaret. Is & i contione Senatus Consultum recitauit: & edixit ut quicūq. libros Vaticinos p̄cationesue aut artem sacrificandi cōscriptam haberet: eos libros omnis trāsq. ad se ante Kalendas aprileis deferret. Neu quis in publico sacroue loco nouo ac exōno ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes eo anno mortui sunt. L. Cornelius Lentulus Pontifex Maximus. Et C. Papirius. Cai f. Masso Pontifex. Et P. furius Pilus Augur. Et C. Papirius Lemasso Decemuir sacrorū. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus. In Papyrii CN. Seruilius Cepio Pontificis suffecti sunt. Augur creatus. L. Quintius Flamininus. Decemuir sacrorū. L. Cornelius Lentulus. Comitiorū Consularium iam appetebat tempus. Sed quia Cons. a bello intētos auocare nō placebat. T. Sempronius Consul Comitiorū cā Dictatorem dixit. C. Claudium Centonē. Abeo Magr eq. est dictus. Q. fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit Cons. fuluiū Flaccum Magrum equitū. Ap. Claudiū pulchrū. cui Sicilia prouincia i Prętura fuerat. Tū Prętores creati CN. fuluius Flaccus. Cl. Nero. M. Iulius Sillanus. P. Cornelius Sulla. Comitiis pfectis Dictator magrātu abiit. Edilis Curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cetego. P. Cornelius Scipio cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti edilitatem cū obsisterent Trib. pl. negantes rationē eius habendam esse q̄d nōdū ad petendum legitima ętas foret. Si me inquit omnes Quirites Edilem facere uolunt: satis annorū habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum est: ut Trib. repente incepto destiterūt. Edilitia largitio hec fuit. Ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice facti: & diem unum instaurati. Et cōgii olei in uicos singulos dati: & diem unū instaurati. L. Iulius. T. Appullus. Et M. Fundanius Ediles plebei aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas i exiliū egerunt. Ludi plebeii per biduū instaurati. Et Iouis epulum fuit ludorū cā. Q. fuluius Flaccus. Ap. Claudius tertium Consulatū ineunt. Et Prętores prouincias sortiti sūt P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinam: quę duorū ante sors fuerat. CN. fuluius Flaccus Apuliam. Claudius Nero Suessulam. M. Iu

·V·

·M· emilius prætor urb·

uaticini libri

·C· claudius cento dictator
·Q· fuluius flaccus magr eq·
·Q· fuluius flaccus } cos
·Ap· claudius pulchr }
·Cn· fulius flaccus }
·CL· nero }
·M· iulius sillanus } prætor
·P· cornelius sulla }

Ludi romani

Ludi plebeij

luus Syllanus inter Conſ. Conſulibus bellum cū Annibale & binę le
giones decretę. Alter a Fabio ſupioris anni Conſ. alter a Fuluio Cē
tumalo acciperet. Pretor Fului Flacci quę Lucerię ſub Emilio
Pretore. Neronis Claudii que i Piceno ſub C. Terentio fuiſſent. legi
ones eſſent. Supplementū in eas quiſq. ſcriberet ſi M. Iunio inter
Conſ. legiones urbane prioris anni datę. T. Sempronio Graccho &
P. Sempronio Tuditano Impium prouinciaq. Lucani & Gallię cū ſuis
exercitib⁹ prorogatę. Item P. Lentulo qua uetus prouincia i Sicilia
eſſet. M. Marcello Syracuſę & qua Hieronis regnū fuiſſet. T. Octa
cilio claſſis. Grecia M. Valerio. Sardinia Q. Minutio Sceuole. Hi
ſpanie P. & CN. Cornelius. Aduereſ exercitus duę legiones Vrbane
a Conſ. ſcripte. ſūmaq. trum & xx. Legionum eo anno effecta ē.
Delectū Conſ. M. Poſtumii Pyrgenſis cū magno prope motu rey
factum impediit. Publicanus erat Poſtumius qui multis annis pa
rem fraude auaritiaq. neminem i ciuitate habuerat preter. L. Po
ſtumiū Pomponium Veientanū quē populantē temere agros in Lu
canis ductu Hannonis prior anno ceperant Carthaginenſes. Hi
quia publicū periculū erat. ea ui tempeſtatis in iis quę portarentū
ad exercitus & ementiti erant facta naufragia: & ipa quę uera
nuntiauerant/fraude ipor fca erant. nō casū. In ueteres quaſſatas
naues paruis & pauci pretii rebus impōitis cū merſiſſent eas i alto
exceptis i preparatas ſcaphas nautis multiplices fuiſſe merces emē
tiebantur. Ea fraus iudicata M. Emilio Pretori prior āno fuerat ac
per eum ad Senatum delata. Nec tn ullo Senatus cōſulto notata:
quia Patres ordinē publicanor i tali tpre offenſum nolebant. Popu
lus ſeuerior uindex fraudis erat. Excitatiq. tādem duo Trib. pl.
Sp. & L. Caruilius cū rem inuiſam infamemq. cernerent. cc. miliū
eris mulctam M. Poſtumio dixerunt. Cuius certāde cū dies adue
niſſet. cōciliumq. tam frequens Plebis adeſſet. ut multitudinem
area Capitolii uix caperet. perorata cā ſpes una uidebatur ēe si. C.
natus conſultus Seruilius Caſca Trib. ple. qui propinquus erat
cognatusq. Poſtumio prius q̄ ad ſuffragiū tribus uocarentur: intē
ceſſiſſet. Teſtib⁹ datis Trib. populum ſummouerūt ſuper re illa
quę lata eſt ut ſortirentur ubi Latini ſuffragium ferrent. Inte
rim Publicani Caſce inſtare ut Concilio diem eximeret. populus
reclamare & forte i cornu primus ſedebat Caſca: cui ſimul metus

pudorq; aĩum uersabat. Cũ in eo parũ ꝑsidii eẽt turbãdę rei cã Publi
cani per uacuũ ui sũmo occupato loco in eos irruperunt. iungantes
simul cũ populo Trib. q. Nec procul dimicatiõe res erat. Tum Fului
Consul Tribunis. Videtis ne inquit uos in ordinẽ coactos ee: & re
ad seditionem spectare: ni propere dimittitis populi Conciliũ.
Plebe dimissa Senatus uocatur Et Cons: referunt de Concilio ple
bis turbato ui atq; audacia publicanorũ M. furium Camillum cuĩ
exilium ruina urbis fuĩt sequuta damnari se ab ingratis ciuib;
passum esse. Decemuiros ante eũ quos legib; ad eam diem uiue
rent. Multos postea principes ciuitatis iudiciũ de se populi passos
Postumium Pyrgensem suffragiũ populo per uim extorsisse. cõ
ciliuum Plebis stubstulisse Trib: in ordinẽ coegisse contra p.r. aci
em introduxisse: Locũ occupasse ut Trib. a plebe intercluderet: tri
bus i suffragium uocari prohiberet: nihil aliud a cede ac dimi
catione hoĩes nisi patientiam Magĩatuum qđ cesserint i pñtia
furori atq; audacie paucorũ: uncĩq; se ac p.r. passi sint & comi
tia que reus ui atq; armis prohibiturus erat ne cã querentib; di
micationem daretur: uoluntate ipius sustulerũt. Hec cũ ab optimo
quoq; pro atrocitate rei acta essent uimq; eam contra remp. pni
cioso exemplo fĩam Senatus decerneret cõfestim Caruilii Tr
pl. omissa multe certatione rei capitalis die Postumio dixerũt:
ac ni uades daret prehendi a uiatore atq; i carcerem duci iussert
Postumius uadib; datis nõ abfuit. Trib. uocauerunt plebem que
ita scuut si M. Postumius ante kl' maias nõ prodisset citatusq;
eo die nõ respondisset neq; excusatus esset uideri eũ in exiliũ
isse bonaq; eius uenire ipi aqua & igni placere interdici. Sin
gulos deinde eorũ qui turbe ac tumultus concitatores fuerant rei
capitalis diem dicere ac uades poscere ceperunt. Primo nõ dantes
deinde & eos qui dare possent in carcerem conniciebant. Cuius rei
periculum uitantes pleriq; in exilium abierunt. Hũc publica fraus
Publicanorũ: deinde fraudem audacia protegens exitũ habuit
Comitia inde Pontifici Maximo creando sunt habita ea Comitia
nouus Pontifex M. Cornelius Cetegus habuit. Tres ingenti cer
tamine petierunt. fuluius flaccus Consul qui & ante bis Consul
& Censor fuerat. Et T. Manlius Torquatus & ipe duob; cõsulatib;
& Censura insignis. Et Licinius Crassus qui Edilitatẽ Curulem

Fulvij consulis uerba

Licinius crassus pontifex maximus creatur.

peturus erat hic senes honoratosq. iuuenis in eo certamine deuicit
Ante hunc intra .c. annos & xx nemo preter P. Cornelium Calussā
Pontifex creatus fuerat qui sella curuli nō sedisset. Cons. cū egre de
lectum cōficerent quod inopia iuniorū nō facile i utrūq. ut & noue
urbane legiones & supplementum ueteribꝫ scriberetur sufficiebat. Se
natus absistere eos incepto uetuit & Triumuiros binos creari iussit al
teros qui ultra: alteros qui citra quinquagesimū lapidem i plateis
foriſq. & i conciliabulis omēm copiam ingenuorū inspicerent: & si
qui roboris satis ad ferenda arma habere uiderentur: etiam si nōdū
militari ętate essent milites facerent. Trib. pl. si iis uideretur ad po
pulum ferrent: ut qui minores septem & decem annis sacramēto di
xissent iis perinde stipendia procederent ac si septē & decem annorū
aut maiores milites facti essent. Ex hoc Senatus consulto creati Tri
umuiri bini qui cōquisitionē ingenuorū per agros fecerunt. Eodē
tempore i Sicilia ſre M. Marcelli de postulatis militum qui cū. P.
Lentulo militabant i Senatu recitatę sunt. Cannensis reliquię clas
sis cladis is exercitus erat relegatus sicut ante dictum est ne ante
Punica belli finem in Italiam reportarētur. Hi pmissu Lentuli primo
res equitum Centurionumq. & robora ex legionibꝫ peditum. Lega
tos in hyberna ad M. Marcellum miserunt: e quibꝫ unus potestā
te dicendi facta. Cons. te M. Marcelle i Italiam aduissemus cū pri
mum de nobis & si nō iniquū certe triste Senatus Consultū factum
est: nisi hoc sperassemus in prouinciam nos morte Regum turbatā
ad graue bellum adūsus Siculos simul Penos q. mitti & sanguine no
stro uulneribꝫq. Magrātu satisfacturos ee sicut patrum memoria
qui capti a Pyrrho ad Heradeam erant: adūsus Pyrrhum ipm pu
gnātes satisfecerūt: q̄q̄ quod meritum ob nostrum succensuistis p. c.
nobis ac succensetis: Amboſ mihi Cons. & Senatum intueri uideor
cū te M. Marcelle intueor: quem si ad Cannas Cons. habuissemus/
melior & resp. & nra fortuna esset. Sine queso prius q̄ de cōditiōe
nra queror: noxam cuius arguimur nos purgare. Si nō deum ira/
nec fato cuius lege imobilis rerū humanarū ordo seritur sed culpa
periimus ad Cannas: cuius tādem ea culpa fuit: militum an Impe
ratorū? equidem miles nihil unq̄ dicam de Imperatore eo cui pre
sertim sciam gratias a Senatu actas quod non desperauerit de
rep. cui post fugam actam sit per annos omis prorogatū impium

ex reliquiis

ex reliquis cladis eius quos Tribunos mil. habuimus honores pe
tere & gerere & prouincias obtinere audiuimus. An uobis uestris
q. liberis ignoscitis facile P C: in hec uilia capita seuitis: & Con
suli primoribusq. aliis ciuitatis fugere cum spes alia nulla esset
turpe non fuit: milites utiq. morituros in aciem misistis. Ad allia
prope omis exercitus fugit. Ad furculas caudinas ne exptus qui
dem certamen arma tradidit hosti ut alias pudendas clades exer
citiuum taceam tñ tantum abfuit ab eo ut illa ignominia inter
exercitus quereretur ut ea urbs Romana per eum exercitū qui
ab Allia in Veios transfugerat recuperaretur. Et Caudine legiones
que sine armis redierant Romam armate remisse in Samnium
eundem illum hostem sub iugum miserunt qui hac sua ignomi
nia letatus fuerat. Cannensem uero quisq̄ exercitum fuge aut pa
uoris insimulare potest ubi plus L. milia hoīum ceciderūt. Vnde Cōs.
cum equitibs Lxx. fugit. Vnde nemo supest nisi quem hostis cedē
do fessus reliquit. Cū captiuis redemptio negaretur negabatur. Nos
uulgo homies laudabant qđ rep nos seruassemus quod ad Cons.
Venusiam rediissemus & spēm iusti exercitus fecissemus. Nūc dete
riore cōditione sumus q̄ apud patres nros fuerant captiui: quippe
illis arma tm atq. ordo militandi locusq. in quo tenderent i castris
est mutatus: quem tamen semel nauata rep opera & uno felici pre
lio recuperarunt. Nemo eoq. relegatus i exilium est: nemini spes e
merendi stipendia est adempta. Hostis deniq. est datus cū quo dimi
cantes aut uitam semel aut ignominiam finirent nos quibs nisi qđ
cōmisimus ut quisq̄ ex Cannensi pugna siue acie miles Roman'
supereresset nihil obstici potest nō solum a patria procul Italiaq. sed ab
hoste etiam relegati sumus ubi senescamus i exilio. Nequa spes ne
qua occasio abolende ignominie finem nec uirtutis premium peti
mus modo experiri aūm & uirtutē exercere liceat: laborem & pe
riculum petimus ut uiroq. ut militū officio fungamur. Bellum i
Sicilia iam alterum annum ingenti dimicatiōe geritur urbes alias
penus alias Romanus expugnat peditū & equitum acies cōcur
runt. Ad Syracusas terra mariq. res geritur clamores pugnanti
um crepitumq. armoq. exaudimus: desides ipi & segnes tanq̄ nec
arma nec manus habeamus. Seruoq. legionibs T. Sempronius cō
sul totiens iam cū hoste signis collatis pugnauit opere pretium

⁂ nequa placande ciuium ire:
nequa deniq; bene morendi
sit. neq; ignominie

habent libertatem ciuitateq. pro seruis saltem ad hoc bellum emp
tis nobis simul cogredi cū hoste liceat & pugnādo querere liberta
tem. Vis tu mari: uis terra uis acie uis urbibus oppugnādis ex
periri uirtutem. asperrima queq. ad laborem periculūq. deposci
mus ut qđ ad Cannas facundum fuit q̄ primum fiat Quoniā
quicqd postea uiximus id om̄e destinatum ignominie est. Sub
hec dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iu
ris nec potestatis sue esse dixit Senatu scripturū se omniaq. de
sententia patrum facturū esse Hę lr̄e ad nouos Cons allatę ac p
eos in Senatu recitatę sunt. Consultusq. de his lr̄is ita decreuit
Senatus Militibꝰ qui ad Cannas cōmilitones suos deseruissent
Senatui nihil uideri remp cōmittendā ee. si M Claudio Procōsuli
aliter uideretur faceret qđ e rep fideq sua duceret dum nequis
eoꝝ munere uacaret neue dono militari uirtutis grā donaretur:
nō in Italiam reportaretur donec hostis in terra Italia esset Comi
tia deinde a Prętore Vrbano de Senatus snīa plebisq. scito sunt
habita quibꝰ creati sunt Quinquenuri muris turribꝰq. reficiendis
& Triumuiri bini: uni sacris cōquirendis donisq. ꝑsignādis Alteri
reficiendis edibꝰ fortunę & Matris Matute intra portam Carmen
talem sed & Spei extra portam quę priore anno incendio cōsū
ptę fuerant Tempestates fede fuere. In albano monte biduo conti
nenter lapidibꝰ pluuit Tacta de celo multa Duę i Capitolio edes Val
lum i castris multis locis supra Suessulam Et duo uigiles exanima
ti Murus turresq. quedam Cumis nō idę modo fulminibꝰ sed etiā
decusse Reate saxum ingens uisum uolitare Sol rubere solito ma
gis sanguineoq. similis Hoꝝ prodigioꝝ cā diem unū supplicatio
fuit & per aliquot dies Cons. rebꝰ diuinis opam dederūt & per
eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cū Tarentinoꝝ defectio iā du
& in spe Annibali & i suspicione Romanis eēt cā forte extrīsecus
maturādę eius interuenit. Phyleas Tarentinus diu iam per spēm
legationis Romę cū esset uir inquieti animi & minime ocium
quo cū diutino senescere uidebatur patentis aditum sibi ad obsides
Tarentinos inuenit. Custodiebantur i atrio Libertatis minore cu
ra quia nec ipis nec ciuitati eoꝝ fallere Romanos expediebat
Hos crebris colloquiis sollicitat corruptis Edituis duobꝰ qui cū
eos primis tenebris custodia eduxissent ipe comes occulti muneris

pugnantes

Phileas

edituis

factus profugit. Luce prima uulgata per urbem fuga est missiq. q
sequerentur a Tarracina cōprehensos omēs retraxerunt. Deducti
i Comitio: uirgisq. approbante populo cesi de saxo deiciuntur Hu
ius atrocitas penē duas pene nobilissimas in Italia Grecas ci
uitatū aios irritauit tū publice tū etiā singulos priuatim ut qsq
tam fede interemptos aut propinquitate aut amicitia cōtingebat.
Ex iis xiii fere nobiles Tarentini cōiurauerunt quor principes Ni
co & Phylemenus erant li priusq. aliquid mouerent colloquen
dum cū Annibale rati nocte per spem uenādi urbem egressi ad eū
proficiscūtur & cū haud procul castris abessent ceteri sylua prope
uiam sese occuluerūt Nico & Phylemenus progressi ad stationes
comprehensiq. ultro id petentes ad Annibalem deducti sunt Qui
cū & cas cōsilii sui & quid pararent exposuissent collaudati onera
tiq. promissis iubentur ut fidem popularibus facerent predandi
cā se urbe egressos pecora Carthaginensium que pastum propul
sa essent ad urbem agere tuto ac sine certamine id facturos pro
missum est Conspecta ea preda uuenū est minusq. utes ac se
petus id eos audere miraculo fuit. Congressi cū Annibale rursus
fide sanxerūt Liberos Tarentinos leges suaq. omia habituros. Neq.
ullum uectigal Peno pensuros psidiumue inuitos recepturos Pro
dita psidia Carthaginensium fore Hec ubi conuenerūt tūc uero Phy
lemenus cōsuetudinem nocte egrediundi redeūdiq. in urbem freqn
tiorem facere. Et erat uenādi studio ignis canesq. & aluus appa
ratus sequebatur captumq. ferme aliquid aut ab hoste ex pre
parato allatum reportādo donabat aut pfēo aut custodibus pō
tas. Nocte maxime cōmeare propter metum hostium credebant.
Vbi iam eo cōsuetudinis adducta res est ut quocūq. noctis tempo
re sibilo dedisset signum porta aperiretur tempus agendę rei An
nibali uisum est Triduu uia aberat Vbi quominus mirum esset u
no eodemq. loco statiua eum tādiu habere egrum simulabat Ro
manis quoq. qui i presidio Tarenti erant segnis eius mora suspecta
esse desierat Ceter postq. Tarentum ut constituit decē milibus pe
ditum atq. equitum quos in expeditione uelocitate cōpor ac le
uitate armor aptissimos esse ratus est electis quarta uigilia no
ctis signa mouit premissisq. octoginta ferme Numidis equitibus
precepit ut discurrerent circa uias plustrarentq. omia oculis neqs

Nico
Phylemenus

92

agrestum procul spectator agminis fallerent progressos retraheret obuios occiderent ut p̄ donum magis q̄ exercitus accolis species esset. Ipe raptim agmine facto quindecim ferme milium spatio castra a Tarento posuit & ne ibi quidem nutiato quo pergerent tantu cōuocatos milites monuit uia omes irent nec diuti quec aut excedere ordinem agminis paterentur & i primis intenti ad impia accipienda essent nequid nisi ducu iussu faceret se in tpe edituru que uellet agi. Eadem ferme hora Tarentu fama puenerat Numidas equites paucos populari agros terroreq. late agrestibus iniecisse Ad quem nutum nihil ultra motus pfectus Romanus q̄ ut partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationib hostem interea adeo nihil obedienter curatu est ut contra pro argumto fuerit illa procusatio Numidaꝝ Annibalem exercitúq. castris no mouisse. Annibal cocubia nocte mouit. Dux Philemenus erat cu solito capte uenationis onere Ceteri proditores ea q̄ compota erant expectabant Conuenerat aut ut Philemenus portula assueta uenationem inferens armatos i duceret. Parte alia portam Temenitida adiret Annibal ea mediterranea regione orientem spectabat aliqtum intra menia icluditur. Cum porte appropinquaret edituus exco posito ignis ab Annibale est refulsitq. Idem redditum ab Nicone signu. Extincte deinde utriq. flamme sunt Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos uigiles in cubilib suis obtruncat portaq. aperit Annibal cum peditum agmine ingreditur equites subsiste iubet ut quo res postulet occurrere libero campo possent Et Philemenus portule parte alia qua comeare assuerat appropinquabat. nota uox eius & familiare iam signu cu excitasset uigilem dicentis ux sustinere grandis bestie onus portula aperitur inferentes aprum duos iuuenes sequutus ipe cu expedito uenatore uigilem incautus miraculo magnitudinis in eos qui inferbat uersum uenabulo trauicit. Ingressi deinde xxx fere armati ceteros uigiles obtruncant refringuntq. portam maximam & agmen sub signis cofestim irrupit Inde cu silentio i forum ducti Annibali sese counxerut. Tum duo milia Gallorꝝ penus in tres diuisa partes per orbem dimittit Tarentinos & infra q̄ maxie frequentia occupare iubet tumultu orto Romanos passim cedi oppida

Temenitida porta tarenti

Annibal tarentum ingreditur

Portula

nisparci sed ut fieri id posset precipit iuuenibꝫ Tarentinoꝝ ut ubi
quem suoꝝ procul uidissent quiescere & silere ac bono aīo esse
iuberent. Tum tumultus erat clamorq; qualis ēe in capta urbe so
let: sed quid rei ēet nemo satis pro certo scire. Tarentini Roma
nos ad diripiendam urbem credere coortos Romanis seditio ali
qua cū fraude uideri ab oppidanis mota Prefectus primo excita
tus tumultu ī portum effugit Inde acceptus scapa ī arcem cōfugit
Terronem & tuba audita ex theatro faciebat Nam & Romana ē
rat a proditoribꝫ ad hoc ipm ꝓparata & īscienter a Greco ifla
ta quis aut quibꝫ signū daret incertū efficiebat Vbi illuxit &
Romanis Punica & Gallica arma cognita tū dubitationē exce
merūt & Romanos Greci passim cede stratos cernētes ab Anni
bale captam urbem senserūt Postq̄ lux certior erat & Romani q̄
cedibus supfuerant ī arcē cōfugerant cōticescebatq; paulatim
tumultus Tū Annibal Tarentinos sine armis conuocari iubet Con
uenerūt omēs ꝑterq̄ qui cedentis in arcem Romanos ad omēm
adeundam simul fortuna ꝓsecuti sunt. Ibi Annibal benigne allo
quutus Tarentinos testatusq; que ꝓstitisset cuiꝫbꝫ eoꝝ quos ad
Trasimenū aut ad Cannas cepisset simul ī dominatiōem supbam
Romanoꝝ inuectus recipe se ī domos suas queq; uellet & fori
bus nomen suum inscriberet: se domos eas q̄ inscripte nō essent
signo extemplo dato diripi iussurum Si quis in hospitio cuius Ro
mani: uacuas aut cernebat domos nomen inscripsisset. eū se pro
hoste habiturum. Contione dimissa cū titulis notatę fores discri
men pacatę ab hostili domo fecissent signo dato ad diripien
da hospitia Romana passim discursum est Et fuit prędę ali
q̄tum. Postero die ad oppugnādam arcem ducit quā cū & ma
ri quo ī peninsulę modoum pars maior circumluitur prealtis ru
pibus & ab ipa urbe muro & fossa ingenti septam uideret eāq;
nec ui nec opibus expugnabilem ēe ne aut se ipm cura tuen
di Tarentinos a maioribꝫ rebꝫ moraretur aut ī relictos sine uali
do ꝓsidio Tarentinos impetum cū uellent Romani ex arce face
rent & uallo urbem intersepire statuit ab arce nō sine ulla ēt
spe cū prohibentibꝫ opus Romanis manum posse cōseri & si
ferociꝰ procurrissent magna cede ita attenuari ꝓsidii uires ut
facile per se ipi Tarentini urbem ab iis tueri possent Vbi ceptū

opus est patefacta repente porta i munientes impetum fecerunt Ro
mani pelliq. se statio passa est que pro ope erat ut successu crescēt
audacia pluresq. & longius pulsos psequerentur. Tum signo
dato coorti undiq. Peni sunt quos instructos ad hoc Anni
bal tenuerat nec sustinēr impetum Romani: sed ab effusa lo
ci angustiq eos impeditaq alia ope iam incepto alia apparatu o
peris morabantur plurimi i fossam precipitati occisiq sunt plures
in fuga q̄ i pugna Inde & opus nullo prohibente fieri ceptu.
fossa ingens ducta & uallum intra eā erigitur modicoq. post
interuallo murum etiam eadem regione addere parat ut uel
sine p̄sidio tueri se adūsus presidium Romanos possent. reli
quit tn modicum p̄siduum ut simul interficiendo muro aduua
ret Ipe profectus cum ceteris copiis ad Galesum flumen quinq.
milia ab urbe abest posuit castra Ex iis statuus regressus ad
inspiciendum opus quod aliq̄tum opinione eius celerius creue
rat spem cepit etiam arcem expugnari posse Et est nō altitudi
ne ut cetera tuta sed loco plano posita & ab urbe muro tn ac
fossa diuisa Cū iam machinationum omi gne & operibus op
pugnaretur missum a Metaponto presidium Romanis fecit
animum ut nocte ex improuiso opa hostium inuaderent alia
disiecerunt alia igni corruperunt Isq. finis Annibali fuit ea
parte arcem oppugnandi. Reliqua erat i obsidione spes nec
ea satis efficax quia arcem tenentes que i peninsula posita im
munet faucib⁹ portus mare liberum habebant. Vrbs contra exclu
sa maritimis commeatib⁹ propiusq. inopiam erant obsidentes q̄ ob
sessi Annibal cōuocatib⁹ principib⁹ Tarentinoꝝ emēs pntes dif
ficultates exposuit neq. arcis tam munitę expugnandę uiam
cernere: neq. in obsidione quicq̄ habere spei donec mari potiant
hostes Quod si naues sint quibus cōmeatus inuehi prohibeant
extemplo aut abscessuros aut dedituros se hostes. Assentieban
tur Tarentini Ceteꝝ qui cōsiluum afferret opem quoq. in eam
rem afferendo esse censebant Punicas enim naues ex Sicilia ac
citas id posse facere. Suas quę sinu exiguo intercluse essent cū
claustra portus hostis haberet queadmodū inde i apertum ma
re euasuras. Euadent inquit Annibal. multa q̄ impedita natu
ra sunt consilio expediuntur Vrbem eim compositam habetis pla

Galesus fl. ppe tarentū
quinq; mil. passuū.

: fuga

nę & satis late uię patent in omis partes uia quę in portum p me
diam urbem ad mare trasmissa est: plaustris transuehant naues
haud magna mole: & mare nrum erit quo nc hostes patuntu:
& illinc mari hinc terra circudedimus arcem: imo breui aut re
lictam ab hostib aut cu his ipis hostib capiemus. Hec oratio
no spem modo effectus sed ingentem etia Ducis admiratoem
fecit. Contracta extemplo undiq, plaustra minorq, moles uncta
q inter se & machinę ad subducendas naues admotę munitiq,
iter quo faciliora plaustra minorq, moles in transitu eet uimta
inde & hoies contracti & opus impigre ceptum paucosq, post
dies classis instructa atq, parata circumuehitur arcem & ante
ipm portum anchoras iacit. Huc statum rei Annibal Tarenti re
liquit regressus ipe in hyberna. Cetei defectio Tarentinoi u
trum priore anno an hoc fca sit i dubium auctores trahunt.
plures propioresq, usq ante diem quinto kl maias Latine te
nuerunt Eo die perpetrato sacro i monte i suas quisq, proficiscit
prouincias Religio deinde noua obiecta est ex carminib Mar
tianis Vates hic Martius illustris fuerat Et cu inquisitio priore ano
ex s. c. taluum librom fieret i M. Emilii Pretoris urbis qui eam
rem agebat manus uenerat Is protinus nouo Pretori Suille tra
diderat Ex huius Martii duob carminib alterius postea est au
cta dictu curato auctoritas euentu alteri quoq, cuius nodum
tempus uenerat afferebat fidem Priore carmine Canensis pdca
clades in hec ferme uerba erat Amnem Troiugena Canna Roma
ne fuge: nec te alienigene cogant i campo Diomedis coserere ma
nus Sed neq, credes tu mihi donec compleris sanguine campum:
Multaq, milia occisa tua deferat amnis. In pontum magnum
ex terra frugifera Piscib atq, auib ferisq: quę icolunt terras. his
fuat esca caro tua: nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis
Argiui campos & Canam flumen qui militauerat i his locis iux
atq, ipam cladem agnoscebant Tum alterum carmen recitatu
non eo tm obscurius: quia uncertiora futura preteritis sunt sed
perplexius etiam scripturę gne. Hostes Romani si expellere uul
tis uomicamq, quę gentium uenit longe: Apollini uouendos
censeo ludos: q quotannis comuniter Apollini fiant. cu populus
dederit ex publico partem priuati uti coferant pro se suisq. his

Classis e porta tarentino subducta & plaustris p urbem in mare adueta ab hannibale

∴ etate memorie verum hoc anno tradunt factam. Rome consules pretores &

Martius uates

P. cornelius scipio

Martiani uaticinii

Orgo apollinarium ludorum

Vomica

ludis faciendis preerit Pretor is: qui ius populo plebiq. dabit sum
mum. Decemuiri Greco ritu hostiis sacra faciant Hec si recte fa
xitis: gaudebitis semper: fietq. res uestra melior. Nam is diuis ex
tinget perduelles uestros: qui uros campos pascat placide. Ad id
carmen explanadum diem unum sumpserut. postero die S. c. fa
ctum est ut Decemuiri libros de ludis Apollini req. diuina faci
enda inspicerent. Ea cu inspecta relataq. ad Senatum esset censue
runt Patres ludos Apollini uouendos faciendosq. Et quando ludi fa
cti essent. xii milia eris Pretori ad rem diuinam & duas hostias
maiores dandas. alterum S. c. factum est ut Decemuiri sacra gre
co ritu facerent: iisq. hostiis: Apollini boue aurato & capris dua
bus albis auratis: Latone femina boue aurata. Ludos Pretor in
cyrco maximo cu facturus esset edixit ut populus per eos ludos
stipem Apollini quantu comodum esset conferret. Hec est origo
ludoz Apollinarium uictorie no ualitudinis ergo: ut pleriq.
rentur/uotoz factosq. populus spectaut coronatus. Matrone
supplicauere. Vulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: ce
leberq. dies omi ceremoniaz gne fuit. Cum Annibal circa Tare
tum: Cons: ambo i Sannio essent/sed circulesturi Capuam uidere
tur quod malum diuturne obsidionis esse solet/iam famem cam
pani sentiebant: quia sementem facere prohibuerant eos Romani
exercitus. Itaq. legatos ad Annibalem miseru orantes ut prius
q Cons. i agros suos educerent legiones: uiseq. omes hostium p
sidiis insiderentur/frumentu ex propinquis locis conuehi iuberet
Capuam. Annibal Hannonem ex Brutiis cu exercitu in Campa
niam transire & dare opam ut frumti copia fieret Campanis fus
sit. Hano ex Brutiis profectus cu exercitu uitabudus castra ho
stium Consulesq. qui in Sannio erant cu Beneuento iam appro
pinquant/xxx passuum milia ab ipa urbe loco edito castra po
suit. Inde ex socis circa populis quod estate comportatu erat de
uehi frumentum i castra iubet/presidiis datis qui comeatus eos
prosequerentur. Capuam inde nuntium misit qui die ad accipi
endum frumentum psto essent/omi undiq. gne uehiculoz iu
mentoz q. ex agris cotracto. Id pro cetera socordia negligen
tiaq. a Campanis actum: paulo plus ccc uehicula iussa & pauca
preterea iumenta. Ob id castigati sunt ab Hannone qd ne famel

ORigo apollinarium
Ludorum
. ergo p causa .

quidem que mutas accenderet bestias curam eoꝝ stimulare posset Alia
producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum Ea omia
sicut acta erant cū enuntiata Beneuentanis essent Legatos decem
extemplo ad Cons. circa Bouianū ubi castra Romanoꝝ erant mi
serunt. Qui cum auditis que ad Capuam agerentur inter se cōparas
sent ut alter in Campaniam exercitum duceret. Fuluius cui ea pro
uincia obuenerat profectus nocte Beneuentum menia est ingressus.
Ex propinquo agnoscit Hannonem cū exercitus parte profectum fru
mentatum. duo milia plaustroꝝ incōditam inermemq. aliam tur
bam aduenisse: ꝑ tumultum ac trepidationē omia agi: castroꝝq. for
mam & militarem ordinem imixtis agrestib⁹ ut exterris sublatum. His
satis compertis Consul militib⁹ edicit signa tin armaq. i proximam
expedirent noctem castra punica expugnāda. Quarta uigilia profe
sartunis omnib⁹ impedimtisq. Beneuenti relictis paulo ante lucem cū
ad castra peruenissent tin pauoris iniecerunt ut si i plano castra poita
essent haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci & mu
nimta defenderūt que nulla ex parte aduri nisi arduo ac difficili a
scensu poterant. Luce prima prelium ingens accensum est nec uallū
modo tutantur seni sed ut quib⁹ locus tutior esset deturbant nitē
tes per ardua hostes. Vicit tin omia ptinax uirtus & aliquot simul pā
tibus ad uallum ac fossas peruentum est sed cū multis uulneribus
& militū pernicie ltaq. cōuocatis Trib. mil. Consul absistendum teme
rario incepto ait tutius sibi uideri reduci eo die exercitum Beneuē
tum deinde postero castris se hostium uingi ne exire inde Campani
neue Hanno regredi posset. Id quo facilius obtineatur Collegam q̄
& exercitum se eius acciturum totūq. eo ūsurum bellum. Hec cōsilia
Ducis cū iam receptui caneret clamor militum aspernātium tam se
gne impium disiecit. Proxia pte porte hostium erat cohors Peligna
Cuius pfectus Vibius ereptum uexillum transuallum hostium tra
iecit execratus inde seq. & cohortem si eius uexilli hostes potiti essēt
princepſ ipe per fossam uallumq. i castra irrūpit. Iam intra uallū
Peligni pugnabant. cū altera parte Valerio Flacco Trib. mil. tertie
legionis exprobrante Romanis ignauiam qui socius captoꝝ ca
stroꝝ cōcederent decus T. Pedanus princeps primus Centurio cū
signifero signum ademisset Iam hoc signum & hic Centurio inquit
intra uallum hostium erit sequantur qui capi signum ab hoste pro

Vibius

Valerius Flaccus

T. pedanius

95

Castra hannonis a fulvio
flacco capiuntur

hibituri sunt. Manipulares sui primum transcendentem fossam: de
inde legio tota secuta est. Iam & Consul ad conspectum trāsgredi
entium uallum mutato cōsilio a reuocādo ad incitādos hortādosq;
ūsus milites ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima
cohors sociōꝝ & cuium legio esset. Itaq; pro se quisq; omes per
æqua atq; iniqua loca: Cū undiq; tela conicerentur: armaq; & cor
pora obicerent peruadunt irrumpuntq;. multi uulnerati etiam q os
uires sanguisq; deficeret ut intra uallū hostium caderent: nitebā
tur. Captāq; momento temporis uelut i plano sita castra nec mu
nita. Cedes inde nō iam pugna erat omnib; intra uallū permixtis Su
pra vi. milia hostium cesa. Supra vii milia capiūtur cū frumtato
ribs Campanis. oūmq; plaustroꝝ & iumentoꝝ apparatu. Capta & a
lia ingens preda fuit quam Hanno populabūdus passim cum isset
ex sociōꝝ populi r. agris traxerat. Inde deiectis hostium castris
Beneuentum reditum est. Predamq; ibi ambo Cons nā & Ap clau
dius eo post paucos dies uenit: Vendiderūt diuiseruntq;. Et donati
quoꝝ opa castra hostium capta erant. ante alios Vibius Pelignus &
T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Comino Cerito quo
nuntiata clades est castroꝝ cum paucis frumtatoribs quos forte se
cum habuerat fuge magis modo q̄ itineris in Brutios redit. Et Cam
pani audita sua suoꝝq; pariter sociōꝝ clade Legatos ad Annibalē
miserunt qui nūtiarent duos Cons. ad Beneuentum esse: diei iter
a Capua tantūmodo ac portus & muris bellum esse: nisi prope subue
niat celerius Capuam q̄ Arpos i potestatem hostium uenturam. nec
Tarentū quidem nō modo arcem tanti debere esse ut Capuam quā
Carthaginu equare sit solutus desertā indefensāq; p. r. tradat. Anni
bal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus i pntia duo milia equum
cū Legatis mittit. quo presidio agros populationib; possent prohibē
Romanis interim sicut aliaꝝ reꝝ arcis Tarentinæ p̄sidiiq; quod ibi
obsideretur cura ēe. C. Seruilius Legatus ex auctoritate patrum a P.
Cornelio Prætore in Etruriam ad frūmtum coemendum missus cū ali
quot nauib; onustis in portum Tarentinum inter custodias hostium
peruenit. Cuius aduentu qui ante in exigua spe uocati sepe ad trā
sitionem ab hostibus per colloquia erant. ultro ad transeundum ho
stem uocabant. sollicitabantq; Et erat satis ualidum presidium tradu
ctis ad arcem Tarenti tuendam qui Metaponti erant militibus. Itaq; Me

tapontini extemplo metu quo tenebantur liberati ad Annibalem de
fecerunt. Hoc idem eadem ora maris & Turini fecerũt. Mouit eos
nõ Tarentinoꝝ magis defectio Metapontinoꝝq; quibꝫ undidem
ex Achaia oriũdi etiam i cognatiõe uncti erant: q̃ ira i Romanos
propter obsides nuper interfectos. Eoꝝ amici cognatiq; ĩras ac
nuntios ad Hannonẽ Magonẽq;: qui i propinquo in Brutiis erãt
miserũt. Si exercitũ ad mœnia admouissent se in potestatẽ eoꝝ
urbem tradituros ẽe. M. Attinius Thurii cũ modico p̃sidio pre
erat: quẽ facile elici ad certamen temere ineundũ rebantur posse
nõ tam militũ quos perpaucos habebat fiducia: q̃ iuuentutis Thuri
nę. Eam ex idustria centuriauerat armaueratq; ad tales casus. Di
uisis copiis inter se Duces Peni cũ agrũ Thurinum ingressi essent
Hanno cum peditũ agmine infestis signis ad urbem pergit. Ma
go cũ equitatu tectus collibꝫ ad tegendas ĩsidias subsistit oppõitis.
Attinius peditum tm̃ agmine per exploratores cõperto copias in
aciem educit & fraudis ĩtestinę & hostiũ insidiaꝝ ignarus. Pede
stre prelium fuit insigne paucis i prima acie pugnantibꝫ Roma
nis: Turinis expectantibꝫ magis q̃ aduuantibꝫ eũentum. Et Cartha
ginensium acies de idustria pedem referebat: ut ad terga collis ab e
quite suo insessi hostem icautũ pertraheret. Quo ubi ũentũ est coor
ti cũ clamore equites propere iconditam Turinoꝝ turbam nec satis
fido aĩo unde pugnabat stantem extemplo i fugam ãterũt. Ro
mani quãq̃ circumuentos hinc pedites hinc equites urgebant. tm̃ a
liq̃diu pugnam traxere postremo & ipi terga uertunt atq; ad urbẽ
fugiunt. Ipsi proditores cõglobati cũ populariũ agmẽ patentibꝫ põ
tis accepissent: ubi Romanos fusos ad urbem ferri uiderũt cõclamãt
istare Penum p̃mixtosq; hostes urbem iuasuros ni prope portas clau
dant. Ista exclusos Romanos prebuere hosti ad cedem. Attinius tm̃
cũ paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit cũ alii urbem tue
dam ĩde alii cedendũ fortune & tradendã urbem uictoribꝫ recense
rent. Ceteꝝ ut pleriq; fortuna & cõsilia mala uicerũt. Attinio cũ suis
ad mare ac naues deducto magis quia ipi ob impium in se mite ac
iustum cõsultũ uolebant q̃ respectu Romanoꝝ Carthaginẽses in ur
bem accipiũt. Cons. a Beneuento i Campanũ agrũ legiones ducũt
nõ ad fruñta modo que iam in hybernis erant corrumpenda sed
ad Capuam oppugnandam nobilem se Consulatũ tam opulente ur

Metapontini ad hannibalem defecerunt

Turini ppli in italia circa superum mare

indidem.

M. attinius

Centuriare

thurinus ager circa superum mare

Respectus in valla

bis excidio rati facturos simul & ingens flagitium impio dempturos quod urbi tam propinque tertium annum impunita defectio esset. Ceterum ne Beneuentū sine psidio esset & ut ad subita belli si Annibal qd facturum haud dubitabant ad opem ferendam socius Capuam uenisset equites uim sustinere possent. T. Grachum ex Lucanis cū equitatu aciem armatura Beneuentū uenire iubent legionibꝫ statuisq. ad obtinendas res in Lucanis aliquem pficeret. Graccho priusq̄ ex Lucanis moueret sacrificanti triste prodigiū factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edere iecur cōspectiq. ex oculis repente obierunt. Id cū Aruspicum monitu sacrificium instauraret atq. intentus exta reserata seruarentur iteꝝ ac tertio uenisse traduntur labatoq. iocinore intactos angues abisse. Cū Aruspices ad Imperatorē id pertinere prodigium pmonuissent & ab occultis cauendum hostibꝫ consiliisq. nulla nulla tn̄ prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorū cuius pars ad Annibalem defecisset qui cum Romanis stabit & iam anno in Magistratu erat ab eisdem illis creatus pretor. is mutata repente uoluntate locū gratię apud Penum querens neq. trāsire ipe neq. trahere ad defectionem Lucanos satis habuit nisi Imperatoris & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fedus cū hostibꝫ sanxisset ad Magonē qui in Brutiis precrat clam i colloquiū uenit fideq. ab eo accepta si Romanum Imperatorē tradidisset liberos cū suis legibꝫ uenturos i amicitiā Lucanos deducit Penum i locū pacis Gracchum adducturus Magonem ibi equites peditesq. armare & cape eas latebras ubi ingentem nūm occulerat iubet. Loco satis inspecto atq. undiq. explorato dies compota rei gerendę est. Flauius ad Romanum Imperatorem uenit. Rem se aut magnā incohasse ad quam pficiendam ipius Gracchi opa opus esset. ōuium populorū Pretoribꝫ qui ad Penum in illo cōi Italie motu defecissent persuasisse ut redirent i amicitiam Romanorū quando resq. Romana quę prope exitium clade Cannensi uenisset i diem melior atq. auctior fieret. Annibalis uis senesceret ac prope ad nihilum uenisset: ueteri delicto haud implacabiles fore Romanos. nullam unq̄ gentē magis exorabilem. promptioremq. uenię dandę fuisse. quotiens rebellioni etiam maiorū ignotum suorū. hec ab se sint dicta. Ceterū abipso Graccho eadem hec audire malle eos. presentisq. cōtingere dextram. Id pignus fidei secum ferre locum se cōsilius edixisse a cōspectu

Triste prodigiū gracchо

Flauius lucanus

amotum haud procul a castris Romanis ibi paucis uerbis trāsigi rem posse ut omē nomen Lucanū in fide ac societate Romana sit. Graccus fraudem & sermoni & rei abesse credens ac similitudine ueri captus cum lictoribꝫ ac turba equitum e castris profectus duce hospite i insidias ꝓcipitatus. Hostes subito exorti: & ne dubia proditio esset Flauius se adiungit iis. Tela undiq; i Gracchū atq; equites coniciuntur. Gracchus ex equo desilit idem ceteros facere iubet hortatūq; ut quod unum reliquum fortuna fecerit id ostenderent uirtute. reliquum aūt quid esset paucis a multitudine i ualle sylua mōtibꝫq; septa circumuentis preter mortem. id referre utrū pñtu corpore pecorum modo inulti trucidentur an toto aio a patiendo expectandoq; euentu i impetū atq; uam ūso agentes audentesq; perfusi hostium cruore inter expirantiū inimicoꝝ cumulata armaq; & corpora cadent. Lucanū proditorem ac trāsfugam omēs peterent. Qui eam uictimā pre se ad inferos misisset, eum decus eximium egregiūq; solatium sue morti inuenturū. Inter hec dicta paludamento circū leuum brachium intorto. nam nec scuta quidem secum extulerant. in hostes impetum fecit. Maior q̄ pro nūo hoūm editur pugna. laculis maxīe apta corpora Romanoꝝ & cū undiq; de altioribꝫ locis i cauam uallem coniectus esset transfiguntur. Gracchū iam nudatum presidio uiuum capere seni nituntur. Ceteꝝ ille cōspicatus Lucanum hospitem inter hostes adeo infestus iuasit ut parci ei sine multoꝝ perniciē nō posset. Examinem eū Mago extemplo ad Annibalem misit ponitq; cum captis simul fascibꝫ ante tribunal Imperatoris iussit. Hec sera fama est. Gracchus i Lucanis ad campos qui ueteres uocantur periit. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendāt a castris cū lictoribꝫ ac tribus seruis lauādi cā progressum. Cū forte inter salicta inata ripis laterent hostes: nudum atq; inermem saxisq; quę uoluit amnis propugnātem interfectū. Sunt qui Aruspicū monitu quingentos passus a castris progressum uti loco puro ea q̄ ante dicta prodigia sunt procuraret ab insidentibꝫ forte locum duabus turmis Numidaꝝ circumuentū scribant: adeo nec locus nec ratio mortis i uiro tam claro & insigni cōstat. Funeris quoq; Gracchi uaria fama est. alii i castris Romanis sepultū a suis alii ab Annibale & ea uulgatior fama est tradunt i uestibulo Punicoꝝ castroꝝ rogum extructum ee armatū exercitum decurrisse cū tripudiis Hi

Gracchi mors
Veteres campi
Calor fl.

ſpanoꝝ motibꝰq; armoꝝ & corpoꝝ ſuę cuiq; genti adſuetiſ ipō An
nibale omī reꝝ uerboꝝq; honore exequiaſ celebrante. Hec tradunt
qui in Lucaniſ rei geſte auctoreſ ſunt. Si illiſ qui ad Calorem flu
uium interfectum memorant credere uelis capitiſ tm Gracchi ho
ſteſ potuiſ ſunt. Eo delato ad Annibalem miſſuſ ab eo cōfeſtim Car
thalo: qui in caſtra Romana ad. C N. Corneliū Queſtorem deferret·
iſ funuſ Imperatoriſ ī caſtriſ celebratibꝰ cū exercitu Beneuentaniſ
fecit. Conſ. agrum Campanū ingreſſi cū paſſim popularentur eru
ptione oppidanoꝝ & Magoniſ cū equitatu territi ac trepidi ad
ſigna militeſ palatoſ paſſim reuocarunt & uix dum īſtructa acie
fuſi ſupra mille & quīgentoſ militeſ amiſerūt Inde ingenſ ferocia
ſupbe ſuopte ingenio creuit genti multiſq; preliſ laceſſebant Ro
manoſ ſed intentioreſ ad cauendū Conſ una pugna fecerat incau
te atq; incōſulte inita reſtituit aīoſ & illis minuit Audaciam pā
ua una reſ Sed ī bello nihil tam leue eſt quod nō magne interdū
rei momentū faciat T. Quintio Criſpino Baduſ Campanuſ hoſpes
erat ꝑfamiliari hoſpitio iunctuſ creuerat cōſuetudo quod eger Ro
me apud Criſpinum Baduſ ante defectionē Campanam libera
liter comiterq; curatuſ fuerat. Tum Baduſ progreſſuſ ante ſtatiōeſ
que pro porta ſtabant uocari Criſpinū uiſſit. Quod ubi eſt Criſpi
no nuntiatū ratuſ colloqum amicū ac familiare queri manente
memoria etiam ī diſſidio publicoꝝ fedeꝝ priuati uiriſ paulū
a ceteriſ proceſſit. Poſtq; in cōſpectum uenere. Prouoco te inquit
ad pugnam Criſpine Badiuſ conſcendamuſ equoſ ſubmotiſq; aliiſ
uter bello melior ſit decernamuſ Ad ea Criſpinuſ nec ſibi nec ulli
ait hoſteſ deeſſe in quibꝰ uirtutē oſtendant ſe ab eo etiam ſi in
acie occurrant declinaturū: ne hoſpitali cede dextram uiolet: cō
uiuſq; abibat. Enimuero ferociuſ tum Campanuſ increpare mol
litiem ignauiāq;: & ſe digna probra in inſontē iacere hoſpitalē
hoſtem appellans ſimulantēq; parcere cui ſciat parem ſe non eē:
ſi parum publiciſ federibꝰ ruptiſ dirempta ſimul & priuata iura
eſſe putet: Baduū Campanū T. Quintio Criſpino Romano palam oī
buſ duobꝰ exercitibꝰ audientibꝰ renūtiare hoſpicū nihil ſibi cum
eo conſociatum nihil federatum hoſpiti cū hoſte cuiuſ patriam ac
penateſ publicoſ priuatoſq; oppugnatū uenuſſet. Si uir eſſet cōgre
deretur Diu contantem Criſpinum perpulere turmaleſ ne impune

111

Baduus campanus

Dyſſidium

turmales

insultare Campanū pateretur. Itaq; tm̄ moratus dū Impatores cōsuleret
ꝓmitterent ne sibi extra ordinē in prouocātem hostem pugnare: per
missu eoꝝ arma cepit equūq; cōscendit & Badium noīe compellās
ad pugnam euocauit. Nulla mora a Campano fcā est. infestis eqs
concurrere. Crispinus supra scutum sinistrū humerū Badio hasta trās
fixit: superquē delapsum cū uulnere ex equo desilit ut pedes iacē
tem conficeret. Baduus pruisq; opprimeretur parma atq; equo reli
cto ad suos aufugit. Crispinus equū armaq; capta & cruentam cuspi
dem insignis spolius ostentans cū magna laude & gratulatiōe militū
ad Cons. est deductus: laudatusq; ibi magnifice & donis donatus. An
nibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cū mouisset tertio
post die q̄uenit copias i aciem eduxit. haudquaq; dubius qd Campa
nis absente se paucos ante dies secūda fuisset pugna quin multo mi
nus se suūq; totiens uictorem exercitum substinere Romani possēt.
ceteꝝ postq̄ pugnari ceptū est equitū maxīe incursu cū iaculis obru
eretur laborabat Romana acies donec signū equitibꝰ datū est ut i
hostem admitterent equos. Itaq; equestre prelium erat cū procul ui
sus Sempronianus exercitus cui. CN. Cornelius preerat utriq; par
ti parem metū prebuit ne hostes noui aduentarent. Velut ex compo
sito utrinq; signum receptui datum reductiq; i castra pro equo mar
te discesserunt. Plures tn̄ a Romanis primo incursu equitum ceci de
runt. Fuluius i agrum Cumanum: Claudius i Lucanos abiit. Postero
die cum uacua castra Romanoꝝ nuntiatū Annibali esset & duob⁹
agminib⁹ diuisos abisse incertus primo utrū sequerētur: Appium
instituit sequi. Illeꝫ circūducto hoste qua uoluit alio itinere ad Ca
puam redit. Annibali alia i iis locis bene gerendę rei fortuna obla
ta est. M. Centenius cui fuit cognomen Penula insignis inter primi
pili Centuriones & magnitudine corporis & animi Isꝑfunctus mi
litia per P. Cornelium Sullam Pretorem i Senatū introductus petit a
patrib⁹ uti sibi quinq; milia militū darentur. se peritū & hostis &
regionum breui operę pretium facturū & quib⁹ artib⁹ ad id locoꝝ
nostri & duces & exercitus capti forent iis adiisus inuentorē usu
rum. Id nō promissum magis stolide: q̄ stolide creditum tanq̄ eedē
militares & imperatorię artes essent. Data pro quinq; octo milia mi
litum pars dimidia ciues pars socii & ipe aliquātum uolūtarioꝝ
itinere i agris cōsciuit ac prope duplicato exercitu i Lucanos per

Inde consules ut auerterent
capua hannibalem nocte que
secuta est diuersi

M centenius penula

∴ totum

uenit ubi Annibal nequicq̃ sequutus Claudiũ substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem Ducem & Centurionem: exercitusq; alterum uincendo ueteranum alterũ nouũ, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt cõspecta inter se agmina sunt & neutra pars detractaut pugnam: extemplo instructę aciẽs: pugnatũ tñ ut i nulla pari re duas ampliꝰ horas concitata etiã donec Dux stetiꝰ set Romana acie. Postq̃ is nõ prouetere fama solum sed etiã metu futuri dedecoris si sua temeritate cõtracte cladi superesset/obiectans se hostium telis decidit. fusa est extemplo Romana aciẽs sed adeo ne fuge quidem iter patuit omĩb uiis ab equite iſessis: ut ex tanta multitudine uix decem euaserint. ceteri passim alii alia peste absumpti sũt. Capua a Consꝰ utez summa ui obsideri cepta est. queq; i eam rem opus essent erant comportabantur parabanturq. Casilinũ frumẽtum cõuectum ad Vulturni hostium ubi nc urbs est castellũ cõmunitũ Ante fabiuꝰ Maximus munierat psidiũ impõitum ut et mare proximum & flumen in potestate essent In ea duo maritima castella frumẽtum quod ex Sardinia nuper missum erat quodq. Minutiuꝰ Pretor ex Etruria coemerat, ab Ostia cõuectũ est ut exercitui per hiemem copia eẽt. Ceteꝛ super eam cladem quę i Lucaniꝰ accepta erat Volonum quoq. exercituꝰ qui uno Gracco sũma fide stipendia fecerat uelut exauctoratuꝰ morte ducis ab signis discessit. Annibal nõ Capuam neglecta neq; in tanto discrimine desertoꝰ uolebat socioꝰ: sed prospero ex temeritate uniuꝰ Romani ducis successu i alterius Ducis exercitusq; opprimendi occasionẽ iminebat. C N. fuluium Pretorem Apuli Legati nũtiabant primo dũ urbes quasdam Apuloꝛ quę ad Annibalem desciuissent oppugnaret intentuꝰ egisse postea nimio successu & ipm & milites preda impletos i tantam licentiam socordiamq; effusos ut nulla disciplina militię esset. Cum sepe alias tũ paucis diebꝰ ante exptuꝰ qualis sub inscio duce exercitus esset i Apuliam castra mouit. Circa Herdoneam Romanę legiones & Pretor fuluiuꝰ erant Quo ubi allatum est hostes aduentare prope est factum ut inussu Pretoris signis cõuulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit q̃ spes haud dubia suo arbitrio ubi uellent acturos. Nocte sequenti Annibal cũ tumultuatũ i castris & plerosq; ferociter signũ ut daret instituisse duci ad arma uocantis scirent: haud dubiuꝰ prospeꝛ pugne occasionẽ dari. tria milia expeditoꝛ militũ in uallis circa uepribusq; & syluis

Cn. fulvius pretor

disponit: qui signo dato simul omēs latebris exiliunt Et Magonem
duo ferme milia equitum qua fugam inclinaturam credebat omīa i
tinera insidere iubet. his nocte p̄parati prima luce ī aciem copias edu
cit Nec fuluius est contatus non tam sua ulla spe q̄ militū impetu fō
tuito tractus. Itaq. eadem temeritate qua processum ī aciem ē instrui
tur ip̄a acies ad libidinē militum forte peruirentium cōsistentiq.
quo loco ipōq. tulisset animus. Deinde per libidinem aut metū deseruenti
um locum Prima legio & sinistra ala primo instructe & ī longitudi
nem porrecte acies clamatibus Trib: nihil introrsus uirium ac roboris
esse & quacūq. impetū fecisset hostes perrupturos Nihil quod salu
tare esset: nō modo ad animum sed ne ad aures quidem admittebant.
Et Annibal quidem haud quaq̄ simili exercitu: neq. ita extructo ade
rat: ergo ne clamorem quidem atq. impetū Romani sustinuere Dux
stultitia & temeritate Centenio par: alio nequaq̄ comparandus: ubi re
inclinatam ac trepidantes suos uidit: equo arrepto cū cc. ferme eqtib⁹
effugit. Cetera afronte pulsa a tergo atq. alis circumuenta acies eousq.
cesa ut ex duobus de xx. milibus hominum. duo milia haud ampliusē
uaserint: castris hostes potiti sunt. He clades alia super aliā, in quia cōs.
ubi summa rez. esset ad id locoq. prospere gererent: minus his cla
dibus cōmouebantur Legatos ad Cons. mittunt C. Lectorium M.
Metilum qui nuntiarent ut reliquias duoq. exercituum cū cura
colligerent: darentq. operam ne per metum ac desperationem hosti
sedederent Id quod post Cannensem accidisset cladem Et ut deser
tores de exercitu Volonum cōquirerent. Idem negocii P. Cornelio da
tum cui & dilectus mandatus erat. Isq. per fora cociliabulaq. edixit
ut cōquisitio Volonum fieret: iq. ad signa reducerentur. Hec omīa
intentissima cura acta Ap. Claudius Consul. D. Iunio ad ostium Vul
turni M. Aurelio Cotta Puteolis p̄posito: qui ut queq. naues ex Etru
ria ac Sardinia accessissent: extemplo in castra mitteret frumentū:
ipe ad Capuam regressus Q. fuluium Collegam inuenit ī Casilino. oīa
importantem: molientem ad oppugnādam Capuam Tum ambo circū
sederunt urbem. Et Claudium Heronem Pretorem a Suessula ex
Claudianis castris excuerūt. Isquoq. modico ibi presidio ad tenen
dum locū relicto ceteris cū oīb⁹ copiis ad Capuam descendit. Itatria
Pretoria circa Capuam erecta tres exercitus duūsis partib⁹ opus ag
gressi fossa uallo q. circūdare urbem parant. Et castella excitant mo

Romam cum essent nuntiate
ingens quid & luctus & pauor
ciuitatem cepit: sed.
·C· lectorius
·M· metilius

dicis interuallis Multisq. locis simul cū prohibentibꝫ opa Campanis eo
euentu pugnant ut postremo portis muroq. se cōtinerent Campanus
Prus tn̄ q̄ hec continuarentur opa Legati ad Annibalem missi q
quererentur desertam ab eo Capuam ac prope reddit̄ Romanis
obtestarenturq. ut tūc saltem opem nō circūsessis modo sed etiā
circumuallatis ferret. Cons. lr̄e a P. Cornelio Pretore misse ut pri
usq̄ clauderent Capuam opibus potātem Campanis facerent ut q
eoꝝ uellent exirent a Capua suasq. res secū auferrent. Liberosso
re suaq. omia habituros q ante idus martias exissent. Post eam
diem quicq. exissent quicq. ibi masissent hostiū futuros nūo. Ea pro
nuntiata Campanis atq. ita spreta: ut ultro minarentur dicerentq. con
tumelias. Annibal ab Herdonia Tarentū duxerat legiones spe aut
ui aut dolo arcis Tarentine potiunde quod ubi paru processit ad
Brundusiū flexit iter prodi id oppidū ratus ibi quoq. cū frustra
tereretur tpus Legati Campani adeū uenerūt querentes simul orā
tesq. Quibꝫ Annibal magnifice respondit & antea soluisse obsidi
onem: & nūc aduentu suum Cons nō laturos. Cū hac spe dimissi le
gati uix regredi Capuam iam duplici fossa uallo q. cinctam potu
erunt. Cū maxīe Capua circumuallaretur Syracusanꝫ quoq. oppu
gnatio ad finē uenit preterq̄ ui ac uirtute ducis exercitusq. inte
stina etiam proditione adiuta. Nāq. Marcellus initio ueris incē
tus utrū Agrigentū ad Himilconē & Hippocratem ūteret bellū: an
obsidione Syracusas p̄meret: q̄q̄ nec ui capi uidebat posse inexpugna
bilem terrestri ac mariumo situ urbem: nec fame quā prope liberi
a Carthagine cōmeatus alerent: tn̄ nequid inexptum relinqueret
trāsfugas Syracusanos erant aūt apud Romanos aliq nobilissimi
uiri inter defectionē a Romanis quia a nouis cōsiliis abhorrebāt
pulsi colloquiis sue partis temptare aīos hoūm uisit & fidem dare
si tradite forent Syracuse liberos eos ac suis legibꝫ uicturos esse. Nō
erat colloquii copia: quia multoꝝ animi suspecti oūm curam oculos
q. cōuerterant nequid falleret tale admissum. Seruus unus exulū
pro trāsfuga intromissus ī urbem cōuentus paucis initiū colloquēdi
de tali re fecit. Deinde i piscatoria quadam naue retibꝫ operti cir
cumuectiq. ita ad castra Romana colloquutiq. cū trāsfugis & iide
sepius eodem modo alii atq. alii: postremo ad octoginta facti &
cū iam cōposita omia ad proditiōem essent: indicio delato ad Epi

cidem per Attalum quendā indignantem sibi rem creditam nō esse ne
cati omēs & coneruciati sunt Alia subinde spes postq̄ hec uana euase
rat excepit Damnippus quidam Lacedemonius missus a Syracusis
ad Philippū Regem captus ab Romanis nauib⁹ erat. Huius utiq
redimendi & Epicidi cura erat ingens Nec abnuit Marcellus tā
tū Etholoꝝ cuius gentis socii Lacedemonii erant amicitiā affecta
tib⁹ Romanis. Ad colloquiū de redemptiōe eius missis: meduꝰ maxie
atq; utrisq; opportunus locus ad portam Trogilloꝝ propter turri
quam uocant Galeagram est uisus. Quo cū sepius cōmearent unus
ex Romanis ex propinquo murū contemplatus numerādo lapides
estimādoq; ipe secum qui i fronte paterent simul altitudinē muri
quantū proxime coniectura poterat pmensus humiliorem q; aliquā
to pristina opinione sua & ceteroꝝ oīum ratus esse & uel mediocri
bus scalis superabilem: ad Marcellū rem defert. Haud spernenda res
uisa: sed cū adiri locus qui ob id ipm intentus custodiebatur non
posset occasio querebatur quam obtulit trāsfuga nūtians diem fe
stum Diane per triduū agi: & quia alia i obsidione desint uinolā
quus epulas celebrari & ab Epicide prebito uniūse plebi: & per tri
bus ab principib⁹ duuiso. Id ubi accepit Marcellus cū paucis Trib:
mil: colloquutus: electisq; per eos ad rem tantā agendam audendāq;
ydoneis centurionib⁹ militibusq; & scalis i occulto cōparatis ceteris
signū dari iubet ut mature corpora curarent: quietiq; darent No
cte in expeditionē eūdum esse. inde ubi ꝑ tpis uisum quo die epu
latis iam uinoq; satiatis principiūq; somni esset signi unus militis
ferre scalas iussit & ad mille ferme milites armati tenui agmine
p silentium eo deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euase
runt i murum sequuti ordine alii tum prioꝝ audacia dubios et
aūum facerent iam mille armatoꝝ ceperant partem cū cetere admo
te pluribusq; scalis i murum euadebant signo ab Exapilo dato: quo
per ingentem solitudinē erat peruentū: quia magna pars i turrib⁹
epulati aut sopiti uino erant aut semigraues potabant paucos tñ
eoꝝ ipressos in cubilib⁹ interfecerūt Prope Hexapilon est portula:
ea magna ui refringi cepta Et ē muro ex cōposito tuba datum si
gnum erat: & iam undiq; nō furtum sed ui aperte gerebatur res qp
pe ad Epipolas frequentem custodiis locū puentum erat terrendi
q; magis hostes erant q̄ fallendi: sicut territi sunt. Nam simulac tū

Damnippus Lacedemonius

Trogillos porta syracusis
Galeagra turris syracusis

Syracose à marcello
capiuntur

Salire

Naſon inſula ſyracuſis

Euryalū tumulus ſyracuſis

barū eſt auditus cantus clamorq. tenentium muros partemq. urbis oīa
teneri cuſtodes rati alii per murum fugere alii ſalire de muro pre
cipitariq. turba pauentium. Magna pars tñ ignara tanti mali erat
& grauatis omnib ſomno unoq. & inuaſte magnitudinis urbe pā
tuum ſenſu nō ſatis ptinente in omīa. Sub luce Hexapilo effracto Mā
cellus omnib copiis urbem ingreſſus excitauit conūtitq. omēs ad
arma capienda opemq. ſiquam poſſent iam capte prope urbi fe
rendam. Epicides ab inſula quam ipi Naſon uocant citato profect
agmine haud dubius quin paucos per negligentiam cuſtodum
tranſgreſſos murū expulſurus foret occurrentib pauidis tumul
tū augere eos dictitans & maiora ac terribiliora afferre poſtq
cōſpexit omīa certa. Epipolas armis cōpletas: lacessito tm hoſte pau
cis miſſilib retro i Acradinam agmen cōuertit nō tam uim multi
tudinemq. hoſtium metuens: q̄ ne qua inteſtina fraus p occaſionem ori
retur: clauſasq. inter tumultum Acradine atq. iſule inueniret portas.
Marcellus ut menia ingreſſus ex ſupioribus locis urbem ferme oīum
ulla tempeſtate pulcherrimā ſubiectā oculis uidit: illachrymaſſe par
tim gaudio dicitur tante perpetrate rei: partim uetuſta gloria urbis.
Athenienſium claſſes demerſe: & duo ingentes exercitus cū duob
clariſſimis Ducib deleti occurrebant & tot bella cū Carthaginenſib
tanto cū diſcrimine geſta. tot ac tam opulenti Tyranni Regesq. pre
ter ceteros Hiero tum recentiſſimę memorie Rex tum ante omnia
quę uirtus ei fortunaq. ſua dederat beneficiis insignis. ea cum
unūſa occurrerent aīo ſubiretq. cogitatio. iam illa momento horę ar
ſura omīa & ad cineres reditura priuſq̄ ſigna Acradine admoueret
p̄mittit Syracuſanos qui inter p̄ſidia Romana ut ante dictū eſt fue
rant ut alloquio leui plicerent hoſtes ad dedendam urbem. Tenebant
Acradine portas muroſq. tranſfugę maxīe quib nulla erat per cō
ditionēs uenie ſpes li nec adire muros nec alloq quēq̄ paſſi. Itaq. Mar
cellus poſtq̄ inceptū irritum fuit ad Euryalum ſigna referri uſſit Tu
mulus eſt in extrema parte urbis uerſus a mari uię. iminens ferē
ti in agros mediterraneaq. iſule p̄ cōmodus ad cōmeatus excipiendos
Preerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impoſitus: ad quē
miſſus a Marcello Soſis unus ex interfectoribus Tyranni cū longo
ſermone habito dilatus per fruſtrationem eſſet: retulit Marcello tē
pus eum ad deliberandum ſumpſiſſe cū is diem de die differret dū

Hippocrates

Hippocrates atq. Himilco admouerent castra legionesq. haud du
bius si i arcem accepisset cos delere Romanū exercitū inclusum
muris posse: Marcellus ut Euryalum neq. tradi neq. capi uidit pos
se inter Neapolim & Thicam nomina partium urbis & instar
urbium sunt posuit castra timens ne si frequentia intrasset loca
contineri discursu miles auidus pde nō posset. Legati eo ab Thi
ca & Neapoli cū infulis & uelamentis uenerunt ꝓcantes ut ab ce
dibꝫ & ab incendiis parceretur. De quoꝝ ꝓcibꝫ q̄ postulatis magis
cōsilio habito Marcellus ex oīum sententia militibꝫ edixit neqs
liberum cōpus uiolaret. Cetera prede futura. Castraq. pro muro te
ctis parietum septa portis regione plateaꝝ patentibꝫ stationes ꝓ
sidiaq. dispositi. ne quis i discursu militum impetus i castra fieri
posset. Inde signo dato milites discurrere refractisq. foribꝫ cum
omia terrore ac tumultu streperent. a cedibꝫ tm temperatū est. Ra
pinis nullus ante modus fuit q̄ omia diuturna felicitate cumula
ta bona egessere. Inter hec & Philodemus cū spes auxilii nulla esset
fide accepta ut inuiolatus ad Epicidem rediret reducto ꝓsidio tra
didit tumulum Romanis. Auersis omibꝫ ad tumultum ex parte
capte urbis. Bomilcar noctem eam nactus qua propter uim tempe
statis stare ad ancoram i salo Romana classis nō posset. cū xxv. na
uibus e portu Syracusano profectus libero mari uela i altum dedit
quinque & quinquaginta nauibꝫ Epicide & Syracusis relictis e
doctisq. Carthaginensibꝫ i quanto res Syracusana discrimine esset
cū c. nauibꝫ post paucos dies redit. multis ut fama est donis ex
Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto ꝓ
sidioq. addito una cura erat liber nequa a tergo uis hostium i arce
accepta inclusos impeditosq. membꝫ suos turbaret. Acradinam i
de ternis castris per ydonea dispositis loca spe ad inopiam oīum
rerū inclusos redacturū se circūsedit. Cum per aliquot dies quie
te stationes utriq. fuissent. repente aduentus Hippocratis & Himil
conis ut ultro undiq. oppugnarentur Romani fecit. Nam & Hip
pocrates castris ad magnū portum cōmunitis signoq. uis dato qui
Acradinam tenebant castra uetera Romanoꝝ adortus est. quibus
Crispinus preerat. Et Epicides eruptionem i stationes Marcelli fecit
& classis punica luctori quod inter urbem & castra Romana erat ap
pulsa est. nequid ꝓsidii Crispino submitti a Marcello posset. tumul

Neapolis
Thyca
} partes urbis Syracusarū

Diuipiunt Syracuse

tum tñ maiorem hostes prebuerunt q̃ certamen. Nam & Crispinus
Hippocratem nõ repulit tñ a munimẽtis: sed insequutus etiam
est trepide fugientem. Et Epicidem Marcellus cõpulit ĩ urbem.
Satisq, iam etiãm ĩ posterum uidebatur prouisum nequid ab
repentinis eoꝝ incursionib⁹ periculi foret. Accessit & pestilen
tia cõe malum quod facile utroꝝq, aios auteret a belli cõsiliis.
Nam tempore autũni & locis natura graubus multo tñ magis
extra urbem q̃ in urbe intolerãda uis estus per utraq, castra om
nium ferme corpora mouit & primo tpris ac loci uitio & egri e
rant & moriebantur postea ipa curatio ipa & contactus egroꝝ uul
gabat morbos ut aut neglecti desertiq, qui incidissent morerẽ
tur aut assidentis curantisq, eadem uis morbi repletos secũ trahe
ret quottidianaq, funera & mors ob oculos esset & undiq,
dies noctesq, ploratus audirentur. Postremo ita assuetudine ma
li efferauerant aios ut nõ modo lachrymis iustoq, cõploratu pro
sequerentur mortuos sed ne efferrent quidem aut sepelirent ia
cerentq, strata exanimata corpora ĩ cõspectu similem quoq, mor
tem expectantium mortuiq, egros egri ualidos tum metu tum
tabe ac pestifero ardore corpoꝝ cõficerent: & ut ferro potius mo
rerentur quidam inuadebant soli hostium stationes. Multo tñ ma
ior uis pestis Penoꝝ castra q̃ Romana diu circũsedendo Syracu
sas cede aquisq, affecerat magis ex hostium exercitu. Siculi ut
primũ uidere ex grauitate loci uulgari morbos in suas quisq, pro
pinquas urbes dilapsi sunt. At Carthaginenses quibus nusq̃ rece
ptus erat cũ ipis ducib⁹ Hippocrate atq, Himilcone ad interneciõem
omes perierunt. Marcellus ut tanta uis ingruebat mali adduxerat
in urbem suos infirmaq, corpora tecta & umbrę receuauerant. Mul
ti tñ ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto ter
restri punicoq, exercitu Siculi qui Hippocratis milites fuerant haud
magna oppida cetery & situ & munimẽtis tuta tria milia alteryꝝ ab
Syracusis alteryꝝ quindecim ab ostio & cõmeatus a ciuitatib⁹ suis
comportabant & auxilia accersebant. Interea Bomilcar itery cũ clas
se profectus Carthaginẽ ita expõita fortuna sociorum ut spem facẽt
nõ ipis modo salutarem opem ferri posse sed Romanos quoq, i
capta quodãmõ urbe capi perpulit ut onerarias naues q̃plurimas
omni copia reꝝ secum onustas mitterent. classemq, suam augerẽt

Igitur c xxx nauib⁹ longis & ſeptingentis⁹ onerarijs profectus a
Carthagine ſatis⁹ proſperos euentū⁹ ad trauciendū i Sicilia habuit:
ſed iidem uenti ſuparē eum Pachynum prohibebant Bomilcaris
aduentus fama primo deinde preter ſpem mora cū gaudio & me
tum inuicem Romanis⁹ Syracuſaniſq; prebuiſſet Epicides metues
ne ſi pergerent iidem qui tū tenebant ab ortu ſolis⁹ flare per dies
pluresq; uenti claſſis punica Africam repeteret: tradita Acradina mer
cennariorū militum Ducib⁹ ad Bomilcarem nauigat claſſem i ſta
tione ūſam i Africam habentē atq; timentē nauale p̄lium nō tā qđ
impar uiribus aut nūo nauiū eſſet: quippe etiā pluresq; habebat: q̄ qđ
uenti aptiores Romanę q̄ ſuę claſſi flarent: perpulit tandem ut
fortunam naualis certaminis experiri uellet. Et Marcellus cū Si
culū exercitum ex tota inſula conciri uideret & cū ingenti cōme
atu claſſem Punicam aduentare ne ſimul terra mariq; incluſus ur
be hoſtium urgeretur quāq̄ impar nūo nauiū erat p̄hibere aditu
Syracuſaū Bomilcarem conſtituit Duę claſſes infeſte circa promō
torium Pachynū ſtabant ubi primū tranquillitas⁹ maris⁹ i altum eue
xiſſet concurſurę ſtaq; cadente iam curo qui per dies aliquot ſeni
erat prior Bomilcar mouit cuius⁹ prima claſſis petere altū uiſa
eſt: quo faciliuſ ſuperaret promontoriū. Ceteri⁹ poſtq̄ tendere ad ſe
Romanas⁹ naues⁹ uidit: incertū qua ſubita territus⁹ re: Bomilcar
uela i altum dedit: miſſiſq; nūtiis⁹ Heracleam qui onerarias⁹ naues⁹
retro i Africam repetere uiderent ipe Siciliam p̄teruectus⁹ Tarentū
petit. Epicides⁹ tanta repente deſtitutus⁹ ſpe ne obſidione magna ex
pte capta urbe rediret: Agrigentū nauigat expectaturus⁹ magis⁹ eue
tum q̄ inde quicq̄ moturus. Que ubi i caſtra Siculorū ſunt nuntia
ta Epicidem Syracuſis⁹ exceſſiſſe: a Carthaginenſib⁹ relictam inſulā
& prope uteri⁹ Romanis⁹ traditam: legatos de cōditionib⁹ dedende
urbis⁹ explorata priuſ per colloquia uoluntate eorū qui obſidebāt
ad Marcellū mittūt. Cū haud diſcreparet quinquę ubiq; Regum
fuiſſent Romanorū eſſent Siculis⁹ cetera cū libertate ac legib⁹ ſuis
ſeruarentur: euocatis⁹ ad colloquiū iis⁹ quib⁹ ab Epicide credita reſ
erat: miſſos⁹ ſe ſimul ad Marcellū ſimul abeo ad exercitum Sicu
lorū aiunt: ut una oīum qui obſiderentur: quiq; ex obſidionem
eſſent: fortuna eſſet: neue alteri proprie ſibi paciſcerentur quicq̄. Re
cepti deinde ab iis⁹ ut neceſſarios⁹ hoſpitesq; alloquerentur expoſitis

ORO

ORO Legati syracusanor ad marcellu

que pacta iam cū Marcello haberent oblata spe salutis perpulere eos ut secum Prefectos Epicidis Polyclytum & Philistionem & Epicidem cui Sydon cognomentū est aggrederentur Interfectis & multitudine ad concionem cōuocata & inopiam qua ipi inter se fremere occulte soluti erant conquesti & quāq̄ tot mala urgerent negarent fortunam accusandam esse quod i ipor esset potestate q̄diu ea paterentur Romanis cām oppugnandi Syracusas fuisse caritatem Syracusanor nō odium .nā ut occupatas res a satellitib Annibalis deinde Hieronymi Hippocrate atq Epicide audierint : tū bellū mouisse & obsidere urbem cepisse ut crudeles Tyrānos eius nō ut ipām urbem expugnarent. Hippocrate uero interempto Epicide intercluso ab Syracusis & pfectis eius occisis Carthaginensibus omī possessione Sycilie terra mariq pulsis quā supereſſe cām Romanis cur nō perinde ac si Hiero ipe uiueret unicus Romane amicitie cultor: Sic incolumes Syracusas esse uelint. Itaq nec urbi nec hominib aliud periculū q̄ a semetipsis esse si occasionem reconciliandi se Romanis nō pretermisissent eam aūt qualis illo momento hore sit nullam deinde fore si simul liberatas ab impotentibus Tyrannis apparuisset Omnium ingenti assensu oratio audita est Pretores tn prius creari q̄ legatos nominari placuit. Ex ipor deinde Pretor nūo missi oratores ad Marcellum. Quor princeps Neq primo inquit Syracusani a uobis defecimus. sed Hieronym' nequāq̄ tam in uos impius q̄ in nos nec postea pacem Tyranni cede compositam Syracusanus quisq̄: sed satellites Regii Hippocrates atq Epicides oppressis nobis hinc metu hinc fraude turbauerunt nec qs q̄ dicere potest aliquando nobis libertatis tempus fuisse quod pacis fuisse uobiscum nō fuerit. Nūc certe cede eor qui oppressas tenebāt Syracusas cum primum nr̄i arbitrii esse cepimus extemplo uenimus ad tradenda arma ad dedendos nos urbem menia nullam recusandam fortunam que imposita a uobis fuerit. Gloriam captę nobilissimę pulcherrimeq urbis Grecar dū tibi dederunt Marcelle. Quicqd unq̄ terra mariq memorādum gessimus id tui triū phi titulo accedit. Famę ne credi uelis quanta urbs abste capta sit q̄ posteris quoq eam spectaculo ee. quo quisq terra quisq mari ue lit uenerit nē nra de Atheniensibus Carthaginensibusq trophea nūc tua de nobis ostendat incolumesq Syracusas familię uestrę

ſub clientela nōiſ Marcelloꝝ tutelaq. habendaſ tradaſ: ne pluſ ap
uoſ Hieronymu q̄ Hieroniſ memoria momenti faciat. diutiuſ il
le multo amicuſ fuit q̄ hic hoſtiſ. & illuſ etiam beneficā preſen
ſiſtiſ huuuſ amentia ad perniciem tm̄ ipūſ ualuit. Omia & im
petrabilia & tuta erant apud Romanoſ. Inter ipoſ pluſ periculi
ac belli erat. Nāmq. tranſfuge tradi ſe Romaniſ rati mercenna
rioꝝ quoq. auxilia militum ī eundem compulere metum arreptiſq.
armiſ Pretoreſ primū obtruncant. Inde ad cedem Syracuſanoꝝ diſ
currunt. Quoſq. forſ obtulit iratı interfecerūt atq. omia que in prō
ptu erant diripuere. Tum ne ſine ducib⁹ eſſent ſex p̄fectoſ creauere
ut tm̄ Acradine ac Naſſo preeſſent. Sedato tandem tumultu exequē
tibuſ ſciſcitando mercennariiſ. Que acta cū Romaniſ eſſent: dilucere
id quod erat cepit. aliam ſuam ac pfugaꝝ cauſam eſſe: in tp̄re Legati
a Marcello redierunt: falſa eoſ ſuſpicione incitatoſ memoranteſ nec
cauſam expetende pene eoꝝ ullam Romaniſ eſſe. Erat ex tribuſ Acra
dine p̄fcūſ Hiſpanuſ Mericuſ noīe. Adeum inter comiteſ Legatoꝝ
de induſtria unuſ ex Hiſpanoꝝ auxiliarib⁹ eſt miſſuſ qui ſine ar
bitriſ Mericum nactuſ primū quo ī ſtatu reliquiſſet Hiſpaniam &
nuper īde uenerat. exponit omia Romaniſ ibi obtineri armiſ poſſe
eum ſi ope precum faciat principem popularum eſſe. ſeu militare cū
Romaniſ ſeu in patriam reūti libeat. Contra ſi malle obſideri pergat:
quam ſpem ee terra mariq. clauſo. Motuſ his Mericuſ cū Legatoſ ad
Marcellum mitti placuiſſet. frem inter eoſ miſit qui per eundem il
lum Hiſpanum ſecreto ab aliiſ ad Marcellū deductuſ cū fidem acce
piſſet. compoſuiſſetq. agende rei ordinem Acradinam redit. Tum Me
ricuſ ut a ſuſpicione proditionis auerteret oīum aīoſ. Negat ſibi pla
cere Legatoſ cōmeare ultro citroq. neq. recipiendum que q̄ neq. mittē
dum. Et quo intentuſ cuſtodie ſeruentur opportuna loca diuidenda
p̄fectiſ eſſe. ut ſue quiſq. partiſ tutande reuſ ſit. Omneſ aſſenſi ſunt.
Partib⁹ diuidendiſ ipi regio euenit ab Arethuſa fonte uſq. ad oſtium
magni portuſ. id ut ſcirent Romani fecit. Itaq. Marcelluſ nocte na
uem onerariam cū armatiſ remulco quadriremiſ trahi ad Acradinā
uſſit. exponiq. militeſ regione porte que prope fontem Arethuſam
eſt. Hoc cum quarta uigilia factum eſſet. expoſitoſq. militeſ porta ut
conuenerat. recepiſſet Mericuſ. Luce prima Marcelluſ omnib⁹ copiiſ
menia Acradine aggreditur. ita ut nō eoſ ſolum qui Acradinam te

imperabilia

Mericus hiſpanus

remulco

Fores
Portæ } Dra

nebant ſe conůteret Sed ab Naſſo etiã agmina armatoꝝ cõcurrerẽt
relictis ſtationib⁹ ſuis ad uim & impetũ Romanoꝝ arcendũ. In hoc
tumultu aduarię naues iſtructę iã ante circumuectęq ad Naſſũ
armatoſ exponunt: qui iprouiſo adorti ſemiplenaſ ſtationeſ & a
dapertaſ foreſ portę qua paulo ante excurrerant armati haud
magno certamine Naſſum cepere deſertam trepidatiõe & fuga
cuſtodum neq, ullis p̃ſidii munuſ aut ptinacie ad manendũ q̃ tiãſ
fugis fuit quia ne ſuis quidem ſatis credenteſ ſe medio certamine
effugere. Marcellus ut captã eſſe Naſſum didicit & Acradine re
gionem unam teneri Mericũq, p̃ſidio ſuis adunctũ receptui ceci
nit: ne regie opeſ: quaꝝ fama maior q̃ reſ erat diriperentur Sup
preſſo impetu militum ut uſ qui i Acradina erant tr̃affugis ſpatiũ
locuſq, fugę datus eſt Syracuſani tandem liberi metu portis A
eradine apertis Oratoreſ ad Marcellum mittũt nihil petenteſ ali
ud q̃ incolumitatẽ ſibi liberiſq, ſuis. Marcellus cõſilio aduocato
& adhibitis etiam Syracuſanis qui per ſeditioneſ pulſi ab domo i
tra p̃ſidia Romana erant reſpondit nõ plura per annoſ quinqua
ginta benefacta Hieronis q̃ paucis his annis maleficia eoꝝ qui Sy
racuſas tenuerunt erga p r. eſſe Sed pleraq, eoꝝ quo debuerunt re
cidiſſe: fedeꝝq, ruptoꝝ ipoſ ab ſe grauioreſ multo q̃ p r. uoluerit
penas exegiſſe. Se quidem tertiũ annũ circa ſediſſe Syracuſas nõ
ut populus reſeruata ciuitate haberet ſed ne tr̃affugaꝝ duces ca
ptam & oppreſſam tenerent. Quid potuerint Syracuſani facere
exẽplo uel eos Syracuſanoꝝ ẽe qui intra preſidia Romana fu
erint uel Hiſpanũ Ducem Mericum qui p̃ſidiũ tradiderit uel ipoꝝ
Syracuſanoꝝ poſtremo ſerum quidem ſed forte oũm ſibi cõſiliũ
laboꝝ periculoꝝq, circa menia Syracuſana terra mariq, tãdiu ex
hauſtoꝝ nequaq̃ tm̃ fructum eſſe quod capere Syracuſas potuiſſet.
Inde Queſtor cum preſidio ad Naſſum ad accipiendam pecuniam
regiam cuſtodiendamq, miſſus: diripiendaq, urbs militi data eſt: cu
ſtodib⁹ diuiſis per domos eoꝝ qui intra p̃ſidia Romana fuerunt
cũ multa ię multa inuidię auaritiaq, feda exempla ederentur Ar
chimedem memorie proditum eſt in tanto tumultu quantũ captę
urbis i diſcurſu diripientium militum cieri poterant intentũ formis
quaſ i puluere deſcripſerat ab ignaro milite quis eſſet interfectum.
Egre id Marcellum tuliſſe ſepulturęq, curam habitam & propinqſ

Archimedis mors

etiam inquisitis honori presidioq nomen eius ac memoriã fuisse Hoc
maxie modo Syracuse capte in quibꝫ prede tantũ fuit q̃tum uix
capta Carthagine tum fuisset: cũ qua uiribꝫ equis certabatur. Paucis
ante diebꝫ q̃ Syracuse caperentur T. Octaciliꝰ cũ quinqueremibꝫ octu
aginta Vticam ab Lilybeo transmisit & cũ ante lucem portam intras
set: onerarias frumẽto onustas cepit egressusq in terram depopula
tus est aliq̃tum agri circa Vticam prẽdamq omĩsq̃ retro ad na
ues egit Lilybeum tertio die q̃ profectus unde erat cũ c xxx one
rariis naubꝫ frumento predaq onustis redit Idq frumentũ exte
plo Syracusas misit quod ni tam in tempore subueniisset uictoribꝫ
uictisq pariter perniciosa fames instabat Eadem estate in hispa
nia cum ferme biennio nihil admodũ memorabile factum eet cõ
siliisq magis q̃ armis bellum gereretur Romani imperatores egres
si hybernis copias conunxerunt Ibi cõsilium dicitur aduocatum
omẽsq in unum congruere sententie quando ad id locoꝝ id modo
actũ esset ut Hasdrubalem tendentem i Italiam retinerent tempus
esse id iam agi ut bellum in Hispania finiretur Et satis ad id uirũ
credebant accessisse xxx milia Celtiberoꝝ ea hyeme ad arma ex
citata Tres exercitus erant Hasdrubal Gisconis filius & Mago cõ
unctis castris quinq ferme dieꝝ uter ab Romanis aberant Pro
pior erat Himilconis filius Hasdrubal uetus in Hispania Imperator
ad urbem noie Anitorgin exercitũ habebat Eum uolebant prius
opprimi duces Romani: & spes erat satis superq ad id uirtũ ee. Illa
restabat cura ne fuso eo perculsi alter Hasdrubal & Mago in auios
saltus montesq recipientes sese bellũ extraherent Optimũ igitur
rati diuisis bifariam copiis totius simul Hispanie ampletti bellum
inter se ita diuiserũt ut P. Cornelius duas partes exercitus Roma
noꝝ socioꝝq adiũsus Magonem duceret atq Hasdrubalẽ CN. Cor
nelius cũ tertia parte ueteris exercitus Celtiberis adunctis cũ Has
drubale Brachino bellum gereret una profecti ambo duces exercitẽq
Celtiberis pregredientibꝫ ad urbem Anitorgin i cõspectu hostium di
rimente amne ponunt castra Ibi CN Cornelius Scipio cũ quibꝫ an
dictũ est copiis substitit Et P. Scipio profectus ad destinatã belli p
tem Hasdrubal postq̃ aĩadũtit exiguũ Romanũ exercitum in ca
stris & spem omem in Celtiberoꝝ auxilius esse: peritus omis barbarice
& precipue omĩum gentium eaꝝ in quibꝫ per tot annos militabat

:T· otta:ciliꝰ utica trãsmisit

Res hyspane

Anitorgin urbs inhyspania

pfidie facili linguę cōmertio cū utraq castra plena Hiſpanoꝝ eſſēt
per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cū Celtiberoꝝ pri
cipibuſ ut copiaſ inde adducerent Nec atrox uiſum faciuſ non
eim ut i Romanoſ uerterent arma agebatur & merceſ quanta uel
pro bello ſatiſ eſſet dabatur/ne bellum gererent Et cū quieſ ipa tū
redituſ domum fructuſq uidendi ſuoſ ſuaq grata uulgo erant ltaq
nō ducibꝫ faciliuſ q̄ multitudini perſuaſum eſt ſimul ne metuſ qdē
ab Romaniſ ducibꝫ erat Quippe tam paucaſ ſibi ne timerent ldq
dem cauendum ſemp Romaniſ ducibꝫ erit exemplaq hec uere pro
documentiſ habenda ne ita externiſ credant auxiliiſ ut nō pluſ ſui
roboriſ ſuaꝝq uirum proprie i caſtriſ habeant Signiſ repente ſub
latiſ Celtiberi abeunt nihil aliud querentibꝫ cauſam obteſtantibꝫq ut
manerent Romaniſ reſpondenteſ q̄ domeſtico ſe auocari bello Scipio
poſtq̄ ſocii nec precibꝫ nec ui retineri poterant nec ſe aut parem ſine
illiſ hoſti ee aut fratri rurſus conungi uidit poſſe nec ullū aliud
ſalutare cōſilium i promptu eſſe retro quantū poſſet cedere ſtatuit
in id omi cura intentuſ nec ubi hoſti equo ſe cōmitteret loco qui trāſ
greſſuſ flumen prope ueſtigiiſ abeuntium inſiſtebat Per eoſdem dieſ
P Scipionem par terror periculū mauſ a nouo hoſte urgebat Ma
ſaniſſa erat iuueniſ qui eo tpre erat ſociuſ Carthaginenſium que
deinde clarum potentemq Romana fecit amicitia lſtū cum equita
tu Numidaꝝ aduenienti P Scipioni occurrit & deinde aſſidue dieſ
nocteſq infeſtuſ aderat ut nō uagoſ tm procul a caſtriſ lignatum pa
bulatumq progreſſos exciperet ſed ipiſ obequitaret caſtriſ inuectuſq
i mediaſ ſtationeſ ſepe omia ingenti tumultu turbaret Noctibꝫ quoq
ſepe incurſu repentino in portiſ ualloq trepidatum eſt nec aut lo
cuſ aut tempuſ uacuum a metu ac ſollicitudine erat Romaniſ cō
pulſiſq intra uallum adempto omium rerꝫ uſu cū prope uſta obſidio
eſſet futuramq archiorem eam appareret ſiſe Indibiliſ que cū ſepte
milibꝫ & quingentiſ Sueſſanoꝝ aduentare fama erat Penis cōun
xiſſet Dux cautuſ & prudens Scipio uictuſ neceſſitatibꝫ temerariū
capit conſilium ut nocte Indibili obuiam iret & quocūq occurriſſ&
loco prelium conſereret Relicto igitur modico preſidio i caſtriſ pre
poſitoq T fonteio Legato media nocte profectuſ cū obuiiſ hoſtibuſ
manuſ cōſeruit Agmina magiſ q̄ acieſ pugnabant Supior tm ut i
tumultuaria pugna Romanuſ erat Cetery & equiteſ Numidę repē

Agmen
Acies | pra

te. quos fefellisse se dux ratus erat a lateribus circumfusi magnum ter
rorem intulere Contracto adūsus Numidas certamine nouo terti
us insuper aduenit hostis Duces Peni assecuti ab tergo iam pugnā
tes Ancepsq. prelium Romanos circūsteterat incertos in quem po
tissimum hostem quamue ī partem conferti eruptionē facerent
Pugnanti hortantiq. Imperatori & offerenti se ubi plurimus labor
erat latus dextrum lancea traicitur Cuneusq. hostium is qui in
confertos circa ducem impetum fecerat ut exanimem labentēq.
ex equo Scipionem uidit Alacres gaudio cū clamore per totam a
ciem nuntiantes discurrerūt Imperatorē Romanum cecidisse Hec
peruagata passim uox ut & hostes haud dubie pro uictoribus & Ro
mani pro uictis essent fecit. fuga cōfestim ex acie Duce amisso
fieri cepta est Ceterum ut ad erumpendū inter Numidas aliaq. le
uium armatorū auxilia haud difficilis res erat ita effugere tūm e
quitum equantiumq. equos uelocitate peditum uix poterant ce
sis prope plures ī fuga q̄ in pugna sunt Nec supfuisset quisq̄ ni
precipiti iam ad uesperum die nox interuenisset Haud segniter
unde Duces Peni fortuna usi confestim e prelio uix necessaria quie
te data militibus ad Hasdrubalem Hamilcaris citatū agmen rapi
unt nō dubia spe cum copias cōiunxissent debellari posse Quo ubi
est uentum inter exercitus Ducesq. uictoria recenti letos gratulatio
ingens facta Imperatore tanto cum omni exercitu deleto & alteram
pro haud dubio parem uictoriam expectantes. Ad Romanos nōdū
quidem fama tante cladis peruenerat sed tūm mestum quoddam silē
tium erat & tacita diuinatio qualis iam prāgientibus animis imine
ntis mali esse solet Imperator ipe preterq̄ qđ a socius se desertum hostū
tūm auctas copias sentiebat coniectura etiam & Rome ad suspicio
nem accepte cladis q̄ ad ullam bonam spem pronior erat Quonam
modo enim Hasdrubalem ac Magonem nisi defuncto suo frē bello si
ne certamine adducere exercitum potuisse Quo modo nō obstetisse
aut ab tergo sequutum frem ut si prohibere quo minus in unū coge
rentur duces & exercitus hostium nō posset ipe certe cū fratre con
iungeret copias His anxius curis id modo esse salutare etiam ī presē
tem credebat cedere inde quantū posset. & inde una nocte ignaris hostib
& ob id quietis aliquantū emensus est iter Luce ut senserunt profe
ctos hostes premissis Numidis q̄ poterant maxie citato agmine seq

P. Scipionis mors in hyspania

105

ceperunt. Ante noctem assequuti Numidę nūc ab tergo nunc in la
tera concursantes: Consistere ceperunt ac tutari agmen quantū
possent tamen tuto ut simul pugnarent procederentq. Scipio hor
tabatur prusq̄ pedestres copię assequerentur Ceteq; nūc agen
do nc sustinendo agmen cū aliq̄diu haud multū procederetur &
nox iam instaret reuocauit e prelio suos Scipio & haud multum
procederetur collectos in tumulū quendam nō quidem satis tutū
presertim agmini perculso editiorem tamen q̄ cetera circa erant sub
ducit ibi primo impedimentis & equitatu i mediū receptis circun
dati pditos haud difficulter impetus incursantiū Numidaq; ar
cebant Deinde postq̄ toto agmine tres Imperatores cū tribꝰ iustis
exercitibꝰ aderant apparebatq. parū armis ad tuendū locū sine
munimto ualituros esse circūspectare atq. agitare Dux cepit si quo
posset uallū circūiacere Sed erat adeo nudus tumulus & asperi
soli ut nec uirgulta uallo cedendo nec terra cespiti facundo aut
ducende fosse aliue ulli operi apta iueniri posset. nec ferme quicq̄
satis arduū aut abscissū erat qd hosti aditum ascensumue difficilē
preberet omia fastigio leui subnixa Vt tn aliquā imaginē uallo obii
cerent clitellas illigatas oneribꝰ uelut struentes ad altitudinem so
lutam circūdabant cumulo sarcinaq; omnis gnis obiecto Vbi admo
liendum clitellę defuerant Punici exercitus postq̄ aduenere i tumu
lum quidē pfacile agmen erexere munitionis uero facies noua pri
mo eos uelut miraculo quodā tenuit Et cū Duces undiq. uociferare
tur quid starent & nō ludibriū illud uix feminis pueris ue morā
diss satis ualidū distraherent diriperentq. captū hostem teneri laten
tem post sarcinas Hec contemptū duces increpabant Ceteq; neq. trāsi
ire neq. moliri onera obiecta nec cedere stipatas clitellas ipīsq. ob
rutas sarcinis facile erat Tardatis diu cū amolita obiecta onera ar
matis dedissent uiam pluribꝰq. idem partibꝰ fieret capta iam undiq.
castra erant pauci ab multis perculsiq. a uictoribꝰ passim cedebantur
Magna pars tn militū cū i propinquas refugisset syluas i castra P.
Scipionis quibꝰ T. fonteius Legatus preerat pfugerūt CN Scipionē
alii i tumulo primo impetu hostium cesum tradunt Alii cū paucis
i propinquā turrim fugisse Hanc igni circūdatā atq. ita exustis fo
ribꝰ quas nulla moliri potuerūt ui captam omesq. intus cū ipo Im
peratore occisos Anno octauo postq̄ in Hispaniam uenerat. CN. Sc

pio undetrigesimo die post frīs mortem est interfectus Luctus ex mor
te eoꝝ non Rome maior q̄ per totam Hispaniam fuit Quin apud
ciues partem doloris & exercitus amissi & alienata prouincia &
publica trahebat clades Hispanie ipos lugebant desiderabantq; du
ces Cneum tamen magis quod diutius prefuerat iis priorq; & fa
uorem occupauerat & specimen iustitie temperantieq; Romanę
primus dederat Cū deletus exercitus amisseq; Hispanię uideꝛē
tur uir unus has restituit Erat i exercitu L Martius Septimi fi
lius Eques Romanus impiger uiuenis animiq; & ingenii aliq̄
to q̄ pro fortuna in qua erat natus maior. iis ad summā indole
accesserat CN. Cornelii Scipionis disciplina sub qua per tot ānos
omnis militię artis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militib
& quibusdam de p̄sidiis deductis haud contemnendū exercitum
fecerat cōiunxeratq; cū T. fonteio P. Scipionis Legato. sed tantum
p̄stitit eques Romanus auctoritate inter milites atq; honore ut ca
stris citra hiberum cōmunitis cū ducem exercituū comitiis milita
ribꝫ creari placuisset subeuntes alii alius i custodiam uallī staticesq; do
nec per omes suffragiū iret ad L. Martium cuncti summā impii de
tulerunt. Omē inde tpūs exiguū id fuit: muniendis castris cōuehen
disq; cōmeatib cōsumptum & omia impia militeꝫ tū impigre tum
haud quaq̄ abiecto animo exequebantur. Cetery postq̄ Hasdruba
lem Gisgonis filium uenientē ad reliquias belli delendas transisse
hyberum & appropinquare allatum est signoq; pugne proposito
a nouo duce milites uiderūt: recordati quos paulo ante Impatores
habuissent quibꝫq; & ducibꝫ & copiis freti prodire i campum ad pu
gnam soliti essent flere omes repente & offensare capita & alii ma
nus ad celum tendere deos incusantes alii strati humo suū qsq; no
minatim Ducem implorando neq; sedari lamentatio poterat ex
citantibꝫ centurionibꝫ manipularesꝫ & ipo minitāte & increpante
Martio quod i muliebres & inutiles se proiecissent fletus potiusq̄
ad tutandos semetipos & remp. secū acuerent aios & ne inultos im
peratores suos iacere sinerent: cū subito clamor tubarumq; sonus iam
eim prope uallum hostes erant exauditur. inde uso repente in ira
luctu discurrere ad arma: ac uelut accensi rabie discurrunt ad por
tas & in hostem negligenter atq; incomposite uenientem incurrūt.
Extemplo improuisa res pauorem incutit Patris mirabundiq; undr

V

1. martius

tot hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent unde tanta audacia tanta fiducia sit ut uictis atq; fugatis quis Imperator Ducibꝫ duobꝫ Scipionibꝫ cesis extitisset: quis castris presset: qs signum dedisset pugnę. Ad hec tot iam nec opinata primo oīum incerti stupentesq; referunt pedem dein ualida ipressione pul si/terga uertunt: & aut fugientium cedes feda fuisset aut teme rarius periculosiusq; sequentium impetus ni Martius prope re ceptui dedisset signum obsistensq; ad prima signa quosdāq; ipē retinens concitatam repressit aciem. Inde i castra auidos adhuc cedis sanguinisq; reduxit. Carthaginenses trepide primo ad ho stium uallū acti postq̄ nemine īseq uiderūt metu substitusse rati contemptim rursus & sedato gradu i castra abeunt. Par ne gligentia i castris custodiendis fuit. Nam & si propinquus hostis erat tn reliquias eū esse duoꝝ exercituū ante paucos dies deletoꝝ succurrebat. Ob hāc cū oīa neglecta apud hostes essent: exploratissis Martius ad cōsiliū prima specie temerariū magis q̄ audax aūm adiecit: ut ultro castra hostium oppugnaret. Facilius ee ratus unus Hasdrubalis expugnari castra q̄ si se rursus tres exercitus ac tres du ces uinxissent. Sua defendi simul aut si successisset ceptis recepturū se affluctas res aut si pulsus esset tum ultro inferendo arma contē ptum sui demptuꝝ. Ne tn subita res & nocturnus terror etiam nō sue fortunę consilium pturbaret. alloquendos adhortādosq; sibi mi lites ratus contione aduocata ita disseruit. Vel mea erga Impatores nros uiuos mortuosq; pietas uel presens oīum uestrum milites fortuna fidem cuiuis facere potest: mihi hoc impium ut amplū iudicio uestro: ita re ipa graue ac sollicitū esse. quo enim tpre nisi metus merorem obstupefaceret uix ita compos mei essem ut aliqua solatia inuenire egro aīo possem. Cogor uestram oīum uicem quod difficillimum in luctu est unus consulere & ne cū quidem ubi quonam modo has reliquias duoꝝ exercituū patrie cōseruare possim cogitandum est auertere aūm ab assiduo merore libet. presto est ēim acerba memo ria & Scipiones me ambo dies noctesq; curis i somniisq; agitant & excitant sepe somno: neu se neu inuictos per octo annos in his terris milites suos cōmilitones uestros neu remp: patiar inultam & suam di sciplinam suaq; instituta sequi iubent. Et ut imperiis uiuoꝝ nemo obedientior me uno fuerit: ita post mortem suam: quod quidem in

OR. O. L. martij ad milites cum castra hasdrubalis oppu gnare uellet.

quaq re facturos illos fuisse maxie censeam id optimū ducer uosq;
uelim milites nō lamentis lachrymisq tanq extinctos prosequi.
Vuunt eim uigentq famaq, rer gestar. Sed quotienscūq occū
rit memoria illor: uelut si adhortantes signūq dantes uideatis
eos ita plia inite: nec alia profecto species hesterno die oculis aīsq
uestris oblata memorabile illud edidit prelium: quo documtum
dedistis hostib nō cū Scipionib extinctū esse nomen Romanū:
& cuius populi uis atq uirtus nō obruta sint Cannensi clade & oī
profecto seuitia fortune emersurū esse. Nūc quia tm ausi estis spō
te uestra experiri libet qtum audeatis duce uestro auctore. Non
enim hesterno die cū signū receptui dedi sequentib effuse uobis tur
batum hostem frangere audaciam uestram sed differre i maiore glo
riam atq opportunitatē uolui: ut postmodum pparati icautos: arma
ti inermes atq etiam sopitos per occasionem aggredi possetis. Nec
huius occasionis spem milites forte temere sed ex re ipa conceptam ha
beo. Ab uobis quoq profecto siquis querat quonam modo pauci am
tis uicti á uictoribus castra tutati sitis nihil aliud respondeatis: q id
ipm timentes uos omia & operib firmata habuisse ipos paratos in
structosq fuisse & ita se res habet. ad id quod ne timeatur fortuna fa
cit. minime tuti sunt hoies quia quod neglexeris incautū atq aper
tum habeas. Nihil oūm ne metuūt minus hostes q ne obsessi modo ipi
atq oppugnati castra sua ultro oppugnemus. Audeamus quod credino
potest ausuros nos. eo ipo quod difficillimū uidetur facillimū erit. Ter
tia uigilia noctis silenti agmine ducam uos. exploratū habeo nō uigi
liar ordinem: nō stationes ustas esse. clamor i portis auditus primus
impetus castra ceperit. tū inter tot torpidos somno pauentisq ad nec o
pinatum tumultum & inermes i cubilib suis oppressos illa cedes eda
tur. a qua uos hesterno die reuocatos egre ferebatis. Scio audax ui
deri consilium sed i rebp aptis asperis & tenuib pfortissima queq
consilia tutissima sunt quia si in occasionis momento: cuius preter
uolat opportunitas est & iam temptastis uestras atq illor uires
Si diem proferimus & hesterne eruptionis fama contenti desierim
periculum est ne omes duces omesq copie conueniant. Tres deinde
Duces tres exercitus sustinebimus quos. CN. Scipio icolumi exercitu
nō sustinuit. ut diuidendo copias periere. Duces nostri uta separati
ac diuisi opprimi possunt hostes. Alia belli gerendi uia nulla est.

p fortissima contra uallū

Conamus paulū plenis negtū mox omīs
Grauis: domus hyeranz mgpmū est duc
Sed tam absimus mīs egredientib par
alicū opprimitas.

contatus paululum fueris nequicq̄ queraris mox omissam queraris
Vnus exercitus i propinquo est: duo haud procul absunt: nūc aggre
dientib⁹ par aliqua opportunitas est: & iam temptastis uestras atq;
illo⁹ uires Si diem protulerimus & hesterne eruptionis fama con
tenti desierimus: periculū est ne om̄es duces om̄esq; copię conue
niant. Tres deinde Duces tres exercitus sustinebimus hostium quos
cN. Scipio icolumi exercitu nō sustinuit: ut diuidendo copias pe
riere Duces nostri: ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. A
lia belli gerendi uia nulla est. proinde nihil preter noctis proxīe op
portunitatē expectemus. Ite diis bene iuuantib⁹ corpora curate: ut
integri iugentesq; eodem aio i castra hostium irrumpamus irrū
pentis quo uestra tutati estis. Leti & audiere ab nouo duce nouum
cōsilium: & quo audacius erat magis placebat. Reliquū diei ex
pediendis armis & curatiōe corpo⁹ consumptum: & maior pars
noctis quieti data est. quarta uigilia mouere. Erant ultra proxīa
castra sex milium interuallo distantes alię copie Peno⁹. uallis caua
intererat condensa arboribus. In huius syluę medio ferme stadio
cohors Romana arte punica abditur & equites. Ita medio itinē
intercepto ceterę copię silenti agmine ad proximos hostes ducte.
Et cū statio nulla portis neq; in uallo custodie essent uelut i
sua castra nullo usq̄ obsistente penetrauere. Inde signa canunt &
tollitur clamor. Pars semisomnos hostes cedunt. pars ignis escas
stramento arido tectis inuecunt. pars portas occupant ut fuga
intercludatur. hostes simul ignis. clamor cedes uelut alienatos
sensibus nec audire nec prouidere quicq̄ sinunt. Incidunt inermes
inter cateruas armato⁹. Alii ruunt ad portas. Alii obseptis itineri
bus super uallum saliunt. Et ut quisq; euaserat protinus ad castra
altera fugiunt: ubi a cohorte & equitib⁹ ex occulto proruentib⁹
circumuenti cesiq; ad unū om̄es sunt. q̄uis etiam siquis ex ea cede effugis
set. adeo raptim captis propioribus castris i altera trāscursum castra
a Romanis est: ut peruenire nuntius cladis non posset. Ibi uero
quo longius ab hoste aberant & quia sub luce publica pabulatū
lignatum & predatum quidam dilapsi fuerant. neglecta magis
omnia ac soluta inuenere. Arma tm̄ posita istationib⁹ milites iner
mes aut humi sedentes accubantesq; aut obambulantes ante ual
lum portasq;. Cum his tam securis solutisq; Romani calentes adhuc

ab recentu pugna uictoriaq. ferocef prelium incunt. Itaq. nequaq̃ in portif potuit refifti Intra portaf concurfu ex caftris ad primum clamorem & tumultu facto atrox prelium oritur. Duq. tenuif fent ni cruenta fcuta Romanoꝝ undicum alteruf cladif Poe nif atq. unde pauorem iniecifient. Hic terror ī fugam uertit om̃s effuſiq. qua uter eſt nifi quof cedef oppreſſit. excuuntur caſtrif. atq. ita nocte ac die bina caſtra hoſtium ceſa auctor eſt Claudi uſq annalef Acilianof ex greco ī Latinū ſermonem uertit Cap tof ad mille. dccc. xxx. predam īgentem partam nec abfuiſſe clipe um argenteum pondo c. xxxviii. cū imagine Barchini Haſdruba lif Valeriuf Antias una caſtra Magonif capta tradit Septem mil: ceſa hoſtium altero prelio eruptiõe pugnatum cū Haſdrubale. De cem milia occiſa quattuor milia. ccc. xxx. captof Piſo. v. milia hoīum cū Mago cedentef nrof effuſe ſequerentur ceſa ex iſdiif ſcri bit. Apud om̃es magnū nomen Martii ducif eſt & uere glorie euf etiã miracula addunt flãmam ei concionanti fuſam e capite ſine euuſ ſenſu cū magno pauore circuſtantiū militum Monumtumq. uictorie euf de penif uſq. ad incenſum Capitoliū fuiſſe ī templo clipeum Martium appellatū cū imagine Haſdrubalif. Quiete de inde aliq̃diu res ī Hiſpania fuere utriſq. poſt tantas acceptas illa taſq. cladef contantibꝰ periculū ſume rei facere. Dū hec ī Hiſpa nia geruntur Marcellus captif Syracuſis cū cetera i Sicilia tan ta fide atq. untegritate compoſuiſſet ut nõ modo ibi ſuã gloriam ſed etiam maieſtate p. r. augeret: ornamta ſigna urbif tãbulaſq. quibuf abundabant Syracuſe Romam deuexit. Hoſtium quidem illa ſpolia & parta belli iure. Ceteꝝ inde primū inritum mirandi Grecaꝝ artuum opa licentieq. hinc ſacra profanaq. omia uulgo ſpo liandi factum eſt: que poſtremo i Romanoſ deoſ templum idipm primum quod a Marcello eximie ornatum eſt uertit. Viſcbantū eim ab externif ad portam Capenam dedicata a Marcello tem pla propter excellentia euf gnif ornamta quoꝝ perexigua ps comparet. Legationef ferme oīum cuitatū Sicilie ad eū conuenie ebant. diſparut cā eaꝝ ita contio erat. Qui ante captas Syracu ſaſ aut non deſciuerant aut redierant ī amicitia ſocii fidelef acce pti cultuq. Quof metuf poſt captaſ Syracuſaſ dediderat ut uicti a uictore legef acceperunt. Erant tamen haud parue reliquie belli

∴ oppugnata ductu. L. marty
ad .xxxvoy. hoſtium

comparet

Libypenicus mutinæ

Himera fl. in sicilia

circa Agrigentum Romanis Epicides & Hanno duces reliqui prioris
belli & tertius nouus ab Annibale i locũ Hippocratis missus Liby
penicus gñis Hippocratis Mutinem populares uocabant uir impi
ger & sub Annibale magrõ omẽm belli artem edoctus Huic ab
Epicide & Hannone Numidę dati auxiliares cũ quibꝫ ita perua
gatus est hostium agros ita socios ad retinendũ i fide animos
eoꝝ ferendũq in tempore cuiq auxilium adiit ut breui tpĩre tota
Sicilia impleret nisi sui nec spes maior alia apud fauentes rebus
Carthaginensium eẽt Itaq incluși ad tpus menibꝫ Agrigenti Dux
Penus Syracusanusq nõ tam cõsilio Mutinis q̃ fiducia magis augi
egredi extra muros ad Himeram amnem posuerunt castra quod
ubi ad Marcellum perlatũ est extemplo copias mouit & ab ho
ste quattuor ferme milium interuallo cõsedit quid agerent para
rent ue expectaturus Sed nullũ neq locum neq tpus contationi cõ
silioue dedit Mutines transgressus amnem ac stationibꝫ hostium
cũ ingenti terrore atq tumultu inuectus Postero die prope iusto p̃
lio compulit hostem intra munimta unde reuocatus seditione Numi
darum in castris fca cũ ccc ferme eoꝝ Heracleam Minoiam cõcessis
sent ad mitigandos reuocandosq eos profectus magnope monuis
se Duces dicitur ne absente se cum hoste manus conserrent. Id am
bo egre passi Duces magis Hanno iam anxius glorię eius Mutine
modum sibi facere degenere Afrum Imperatori Carthaginensi mis
so ab Senatu populoq Is perpulit contantem Epicidem ut trãsgressi
flumen i aciem exirent. Nam si Mutinem operirentur & secundę
pugnę fortuna euenisset haud dubie Mutinis gloriam fore Enim
uero idignũ ratus Marcellus se qui Annibalem subinxum uictoria
cannensi ab Nola repulisset: bis terra marq uictus a se hostibus ce
dere: arma prope capere milites & efferri signa iubet Instruente
exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium agmine Nu
midę nuntiantes populares suos primũ ea seditione motos qua ccc
ex nũo suo cõcesserunt Heracleam deinde quod prefectum suum
obtrectantibꝫ suis Ducibꝫ glorie eius sub ipam certaminis diem able
gatum uideant quieturos in pugnam Gens fallax promissi fidem p̃
stitit. Itaq & Romanis cruit aũus nuntio celeri per ordinem misso
destitutũ ab equite hostem esse quem maxie timuerant & territi ho
stes preterq̃ quod quia maxia parte uirium suaꝝ nõ uuabantũ

timore etiam incusso ne a suo ipi equite oppugnarentur Itaq haud
magna uis certaminis fuit Primus clamor atq impetus rem decre
uit Numidę cum inconcursu quieti stetissent in cornibꝰ ut terga
dantes suos uiderunt fugę tm parum per comites facti postq
omes Agrigentum trepido agmine petentes uiderūt ipi metu ob
sidionis passim in ciuitates proximas dilapsi Multa milia hoium
cesa captaq & viii elephanti Hec ultima i Sicilia Marcelli pugna
fuit Victor inde Syracusas redit Iam ferme i exitu annus erat Ita
q Senatus decreuit Rome ut P Cornelius Pretor Irās Capuam
ad Cons mitteret dū Annibal procul abesset nec ulla magni di
scriminis res ad Capuam gereretur alter eoꝝ si ita uideretur ad ma
grātus subrogandos Romam ueniret. Lris acceptis inter se Consu
les comparārunt ut Claudius comitia perficeret: Fuluius ad capu
am ueniret ibiq maneret. Cons Claudius creauit CN Fuluiū Cen
tumalum & P. Sulpitium Seruilium Q. filium Galbam qui nul
lum antea curulem magrātum gessisset. Pretores deinde creati Len
tulus Cornelius Cetegus C. Sulpitius Piso, Pisoni iurisdictio urba
na Sulpitio Sicilia Cetego Apulia Lentulo Sardinia euenit Cō
sulibus prorogatum i annum impium est.

Gn · fulvius centumalus
·P· sulpitius seruilius galba } cos

Lentulus
Cornelius
Cetegus
·C· sulpitius piso } pretores

INCIPIT LIBER SEXTVS

GN FVLVIVS CENTVMALVS P. SVLPITIVS Galba Cons: cum idibꝰ Martii Magrātum iissent Senatu i Capitolium uocato de rep de admistratione belli de prouinciis de exercitibꝰq patres consuluerunt. fuluio: Ap Claudio prioris anni cons: prorogatum impium est atq exercitus quos habebant decreti: adiectūq ne a Capua quam obsidebāt abscederent priusq oppugnassent eam Tum cura maxia intentos habebat Romanos non ob iram tm q i nullam unq ciuitatē iustior fuit q quod urbs tam nobilis ac potens sicut defectione sua traxerat aliquot populos ita recepta iclinatura rursus aios uidebatur ad ueteris impii respectum Et prioris anni Pretoribꝰ M Iunio Etruria P Sempronio Gallia cū binis legionibꝰ quas habuerant prorogatum est impium: prorogatum & M. Marcello ut proconsul in Sicilia reliquias belli pficeret. Eo exercitu quem haberet si supplemento opus esset sup

pleret de legionib⁹ quibus P. Corneliuſ Propretor ī Sicilia peſſet
dū nequē militem legeret ex eo nūo quib⁹ Senatuſ miſſiōem re
ditūq. ī patriam negaſſet añ belli finem. C. Pupio cui Sicilia
euenerat. due legioneſ quas P. Corneliuſ habuiſſet decretę &
ſupplementum de exercitu CN. Fului qui priore anno ī Apulia
fede ceſuſ fugatuſq. erat. Huic gnī militum Senatus eundem
quē Cannenſib⁹ finem ſtatuerat militię. Additū etiam utroq;
ignominie eſt ne i oppidiſ hybernarent neq. hyberna propi
uſ ullam urbem x. milib⁹ paſſuum ędificarent. L. Cornelio in
Sardinia due legioneſ datę quib⁹ Minutius p̄fuerat ſupplemen
tum ſi opuſ eēt Conſ. ſcribere iuſſi. Odtacilio & M. Valerio Sici
lie Grecięq. ora cū legionib⁹ claſſib⁹q. quib⁹ preerant decretę. Qui
quaginta Gręci cū legione una. Centū Siculi cū legionib⁹ habe
bant naues. Trib⁹ & xxx. legionib⁹ Romanis eo anno terra ma
riq. bellum geſtum eſt. Principio eius anni cū de Īr̄ſ. L. Martii
referrentur reſ geſtę magnifice Senatui uiſę. Titulus honoriſq;
impio nō p.r. iuſſu nō ex auctoritate patrū dato Propretor Se
natui ſcripſerat magnā p̄tem hoīum offendebat. Rem maliexē
pli eſſe Impatoreſ legi ab exercitib⁹ & ſolenne auſpicatoꝝ co
mitioꝝ i caſtra & prouincias procul ablegib⁹ magīatib⁹q. ad
militarem temeritatem trāſferri: & cū quidam ad Senatū referē
dum cenſerent meliuſ uiſum differri eam cōſultationem donec
proficiſcerentur equites qui ab Martio Īrās attulerant. Reſcri
bi de frumento & ueſtimentis exercitui placuit utrāq. rem eam
curę fore Senatui. Aſcribi aūt propretori L. Martio nō placuit
ne id ip̄m quod cōſultationi reliquerant pro p̄iudicato ferrent
Dimiſſis equitib⁹ de nulla re priuſ Conſ. retulerunt. oīumq. ī
unum ſententię cōgruebant agendum cū Trib. pl. plebis eſſe p̄
mo quoq. tp̄re ad plebem ferrent quē cū impio mitti placeēt. in
Hiſpaniam ad eū exercitum cui. CN. Scipio Impator p̄fuiſſet. Ea
reſ cū Trib. acta promulgataq. eſt: ſed aliud certamen occupaue
rat aīos. C. Sempronius pleſus die dicta CN. Fuluium ob exer
citum ī Apulia āmiſſum ī contoībuſ uexabat. Multa impera
toriſ temeritate atq. inſcientia exercitum ī locum p̄cipitem p
duxiſſe dictitans. Neminem preter. CN. Fuluium ante corrupiſſe
oīibuſ utriſ legioneſ ſuas q̄ proderet. Itaq. uere dici poſſe priuſ

: duabus

·xxxiij· legionib⁹ pugnatū
hoc anno·

eos periſſe q̄ uiderent hoſtem nec ab Annibale ſed ab Imperatore ſuo
uictos eſſe neminem cū ſuffragium ineat ſatis cernere cui primum
imperium cui exercitum p̄mittat Quid interfuiſſe inter Sempro
nium cū ei ſeruor exercitus datus eet disciplina atq. impio ut
nemo eor q̄ſ aut ſanguinis ſui memor eſſet ī acie: preſidio ſocis
hoſtib terrori eſſent Cum ad Beneuentū aliaſq. urbes eos uelut efau
cib Annibalis ereptos p r restituiſſent CN fuluium Quintū Roma
nor exercitum honeste genitos liberaliter educatos ſerulib ui
tiis imbuiſſe Ergo effeciſſe ut & feroces & inquieti inter ſocios igna
ui & imbelles inter hoſtes eſſent Nec impetum modo Penor ſed ne
clamorem quidem ſuſtinere poſſent Nec hercule mir esſe milites
ī acie nō ſtetiſſe clamorem quidem ſuſtinere cū primus oīum impe
rator fugeret magis mirari ſe aliquos ſtantes cecidiſſe & nō omes
comites CN fuluii pauoris ac fugę C Flaminium L Paulum L Po
ſtumium CN Appium Scipiones cadere ī acie maluiſſe/quū deſe
rere circumuentos hoſtibus ſuos exercitus CN fuluium prope unum
nuntium deleu exercitus Romam rediſſe facinus indignū esſe Can
nenſem exercitum quod ex acie fugerit ī Sicilia deportatū ne priuſ
inde dimittatur q̄ hoſtis ex Italia diſceſſerit & hoc idem ī CN ful
uii legionib nuper decretum CN fuluii fugam ex prelio ipius te
meritate cōmiſſo impunitam ee & eum ignauia luſtriſq. ubi iuuen
tam egerit ſenectutem acturum milites qui nihil aliud peccauerit
q̄ quod Imperatoris ſimiles fuerint relegatos prope ī exilium igno
miniosam pati militiam. Adeo imparem libertatem Rome diti ac
pauperi honorato atq. inhonorato ee Reus ab ſe culpam ī militem
transferebat: eos ferociter pugnā poſcentis productos ī aciem non eo
quo uoluerint quia ſerum diei fuerit ſed poſtero die & tpre & loco
eque inſtructo ſeu famam ſeu uim hoſtium nō ſuſtinuiſſe cū effu
ſe omes fugerent ſe quoq. turba ablatum ut Varronem Canenſi pu
gna & multos alios imperatores Quid aūt ſolum ſe reſtantem pro
deſſe rep. potuiſſe niſi ſi mors ſua remedio publicis cladibus futu
ra ee potuiſſet: non ſe inopia cōmeatus: nō in loca iniqua incaute
deductum: nō agmine inexplorato euntem inſidiis circumuentum:
ui aperta armis acie uictum nec ſuor aios nec hoſtium ī poteſtate
habuiſſe: ſuum cuiq. ingenium audaciam aut pauorem facere. Bis
eſt accuſatus pecuniaq. anquiſitum Tertio teſtibus datis cum preter

∴ breui effeciſſe

∴ fuisse

q̄ quod oīb⁹ p⁹bris oneraba⁹ uirati p̄multi dicerent fugę pauorisq
initium a p̄retore ortum ab eo desertos milites cū haud uanum timo
rem crederent terga dedisse Tanta ira accensa est ut id capite anqui
rendum contio succlamaret De eo quoq. nouum certamen ortum Nā
cum bis pecunia anquisisset tertio capitis se anquirere diceret Trib.
pl. appellati cū lege negarunt se īmora ēe quominus quod ei mo
re maiorū permissum eēt seu legib⁹ sē moribꝰ mallet anquireret q̄
ad uel capitis uel pecunie iudicasset priuato Tum Sempronius p̄duel
lionis se iudicare CN. Fuluio dixit diemq. comitiis a C. Calphur
nio p̄retore urbis petit Inde alias spes ab eo temptata est si adesse iu
dicio Q. fuluius frater posset florens tum & fama rerū gestarū & pro
pinqua spe potundę capuę Id cum per īras miserabiliter pro fris capi
te scriptas petisset fuluius negassentq. patres e rep. esse abscedi a Ca
pua prius q̄ dies comitiorū aderat CN. fuluius exulatū Tarquinios abi
it Id ei iustum exiliū esse sciuit plebs Inter hec uis omis belli ūsa i
Capuam est Obsidebatur tn̄ caruis q̄ oppugnabatur nec aut famē
tollerare seruitia ac plebes poterant aut mittere nūtios ad Annibalē
per custodiam armatam Inuentus est aūt quidam Numida qui ac
ceptis īris euasurum se professus ut promissum p̄staret p media Ro
mana castra nocte egressus spem accendit Campanis dū aliquid ui
rium ēet supereſſet ab omi parte eruptionem temptadi Ceterū in
multis certaminib⁹ equestria prelia ferme prospera faciebant superā
bantur pedites sed nequaq̄ tam letum uincere q̄ triste uinci ulla pte
erat ab obsesso & prope expugnato hoste inita tādem ratio est ut qd
uiribꝰ deerat arte equaretur Ex oīb⁹ legionib⁹ electi sunt iuuenes
maxīe uigore ac leuitate corporū ueloces Eis parme breuiores q̄ eq̄
stres & septena iacula quaternos longa pedes data p̄fixa ferro qua
le hastis uelitaribus inest Et eos singulos ī equis suis accipientes eq
tes assuefecerunt & uehi post sese & desilire perniciter ubi datum
signum esset Postq̄ assuetudine quotidiana satis esset usum fieri in
campum qui medius inter castra murumq. erat adūsus instructos
campanorū equites processerunt & ubi ad coniectum teli uentum
est signo dato uelites desiliunt pedestris inde acies ex equitatu re
pentē i hostium equites incurrit iaculaq. cū impetu alia sup alia
emittunt Quib⁹ plurimis ī equos uirosq. passim coniectis p̄multos uul
nerauerunt pauoris tn̄ plus in re noua q̄ inopinata iniectum est &

ī p̄culsum

Perduellionis iudicium

∴ intrepide

ī perculsum hostē equites inuecti fugam stragemq. eor usq. ad por
tas fecerunt. Inde equitatu quoq. Romana acies superior fuit.
Institutum ut uelites ī legionibus essent auctorem peditum equi
tū imiscendor Centurionem. Q. Nauium tradunt: honorq. id ei
apud imperatorem fuisse. Cum ī hoc statu ad Capuam res essent An
nibalem diuersum Tarentinę arcis potundę Capuęq. retinendę tra
hebant curę. Vicit tn respectus Capuę in quam oium socior ho
stiumq. conuersos uidebat aios documento futurę qualencūq.e
uentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna pte impe
dimentor relicta in Brutiis & omi grauiori armatura cū delectis
exercitib peditum equitūq. q̄ poterat aptissimis ad maturādum
ī Campaniam contendit. sequuti tn tam raptim euntem tres & xxx.
elephanti in ualle occulta post Tifata montem iminentē Capuę cō
sedit. Aduenienti cū castellum Galatiam presidio inde ui pulso ce
pisset in circūsedentis Capuam conuertit se: pmissis nāq. nuntiis Ca
puam quo tpre castra Romana aggressurus esset: ut eodem & illi
ad eruptionem parati portis omib sese effunderent: ingentem pre
buit terrorem. nam alia pte ipe adortus est: alia Campani omes pe
dites equitesq.: & cum iis punicum presidium cui Bostar & Han
no preerant. erupit. Romani ut i re trepida: ne ad una concurre
do partem aliquid idefensi relinquerent. Ita inter se copias parti
ti sunt. Ap. Claudius Campanis: fuluius Annibali est oppositus. C.
Nero Propretor cū equitib sexte legionis ua q̄ Suessulam fert. C.
fuluius Flaccus legatus cū sociali equitatu cōstitit e regione Vul
turni amnis. Prelium nō solito modo clamore ac tumultu est cep
tum sed ad alium uror equor armor sonum dispōita ī muris
Campanor imbellis multitudo tm cū ceris crepitu qualis ī defectu
lunę silenti nocte fieri solet edidit clamorem: ut auerterent etiam
pugnantium aios Campanos facile in uallo Appius arcebat. Ma
ior uis ab altera parte fuluium Annibal & Peni urgebant. legio ibi
sexta loco secessit. Qua pulsa cohors Hispanor cum tribus elepha
tis usq. ad uallum puasit: ruperatq. mediam aciem Romanor &
ī anciputi spe ac periculo erat: utrum ī castra perrumperet: an inclu
derentur a suis. Quem pauorem legionis periculumq. castror fuluius
ubi uidit. Q. nauium primoresq. alios Centurionum hortatur ut
cohortem hostium sub uallo pugnantem iuadant ac trucident. In

· Q · nauius

Tifata mons capue imminens
Galatia castellū ppe capuā

In ſummo diſcrimine rem uerti aut uiam dandam iſ cē & minore conatu q̄ condenſam aciem irrupiſſent ī caſtra irrupturoſ aut cōficiendoſ ſub uallo eſſe nec magni certaminiſ fore rem paucoſ eſſe & a ſuiſ inter cluſoſ & que dum paueat Romaniſ irrupta acieſ uideatur etiam ſi ſe utrūq. ī hoſtem uertat ancipiti pugna mediоſ circumuenturā Na uuſ ubi hec Impatoriſ dicta accepit ſecundi haſtati ſignū ademptum ſignifero i hoſteſ infert iāturum i mediоſ eoſ imitanſ minitanſ ni ſi propere ſequantur militeſ & partem capeſſant pugnę Ingenſ cor puſ erat & arma honeſtabant & ſublatū alte ſignum conuerterat ad ſpectaculum cuncſ hoſteſq. Ceteq. poſtq̄ iam ad id ſignum peruenerat hiſpanoq. tum undiq. in eum tragule coniectę & prope in eum unum to ta acieſ ūſa. Sed neq. hoſtium multitudo neq. teloq. uiſ arcere impetū euiſ uiri potuit & M. Attiluſ legatuſ primi principiſ ex eadem legi one ſignum inferri in cohortem hiſpanoq. coegit Et qui caſtriſ pre erant L. Pontiuſ Licinuſ & T. Popiliuſ legatuſ pro uallo acriter propu gnabant elephantoſq. trāſgredientes in ipā ualle conficiunt Quoq. cum corporib oppleta eēt foſſa uelut aggere aut ponte iniecto trā ſitum hoſtib dedit ibi per ſtragem iacentium elephantoq. atrox e dita cedeſ Altera in parte caſtroq. iam pulſi erant Campani punicūq. pſidium & ſub ipa porta Capue que Vulturnum fert pugnabatur neq. iam armati irrumpentib Romaniſ reſiſtebant q̄ quo porta ba liſtiſ ſcorpionibq. inſtructa miſſilib procul hoſtes arcebat & ſuppſ ſit impetum Romanoq. uulnuſ imperatoriſ Ap. Claudii cui ſuoſ añ prima ſigna adhortanti ſub leuo humero ſummū pectuſ qrs a ictum eſt Magna tñ uiſ hoſtium ante portam eſt ceſa. Ceteri trepidi in ur bem compulſi & Annibal poſtq̄ cohortiſ Hiſpanoq. ſtragem uidit ſū maq. ui caſtra hoſtium defendi omiſſa oppugnatiōe canere ſigna & conuertere agmina peditum obiecto ab tergo equitatu ne hoſtis ī ſtarent. ceptū legionum ardor ingenſ ad hoſtem īſequendū fuit. Sed Flaccuſ receptui cani uiſſit. ſatiſ ad utrūq. profectum ratuſ ut & cā pani q̄ haud multum ī Annibale pſidii eſſet & ipe Annibal ſenti ret. Ceſa eo die qui huiuſ pugne auctoreſ ſunt octo milia hoūm de Annibali exercitu: tria ex Campaniſ tradunt ſignaq. Cartha ginenſib quindecim adempta: duo de xx. Campanis Apud alioſ nequaq̄ tantam molem pugne inuenio pluſq. pauoris q̄ certamiſ fuiſſe: cum inopinato i caſtra Romana Numide Hiſpaniq. cū ele

phantuſ irrupiſſent elephanti per media caſtra uadenteſ ſtragem taber
naculoꝝ ingenti ſonitu ac fuga abrumpentiū uincula iumentoꝝ fa
cerent fraudemq; ſuper tumultū adiectam imiſſiſ ab Annibale qui
habuit aliquē gnarum latine linguę qui uberent Conſ: uerbiſ qm
amiſſa caſtra eſſent pro ſe quēq. militum i proximoſ mōteſ fugere ſed
ea celeriter cognita fraus oppreſſaq. magna cede hoſtium eſt Elepha
toſ igne ex caſtriſ exactoſ hoc ultimū utcūq. initū finitūq. eſt ante
deditionem Capuę prelium Mediatuticuſ qui ſumuſ magiſtratuſ apud
Campanoſ eſt eo anno Seppiuſ Leſiuſ erat loco obſcuro tenuiq. for
tuna ortuſ Matrem eiuſ quondam pro pupillo eo procurantē fami
liare oſtentum cū reſpondiſſet aruſpex ſūmum quod eēt imperium
Capuę peruenturum ad eum puerum, nihil ad eam ſpem agnoſcentē
dixiſſe ferunt, ne tu predicas ꝓditaſ reſ Campanoꝝ ubi ſummuſ ho
noſ ad filium meum perueniet Ea ludificatio ueri & ipā i uerum ūtit.
Nam cū fame ferroq. urgerentur nec ſpeſ ulla ſupereſſet ſiſti in ſpēm
honoꝝ erant honoriſ detreſtanuſ Leſiuſ querendo deſertam ac pro
ditam a primoribuſ Capuam ſummum magiſtratum ultimuſ ciuiū Cā
panoꝝ cepit. Ceteꝝ Annibal ut nec hoſtes elici ampliuſ ad pugnā
uidit nec per caſtra eoꝝ perrumpi ad Capuam poſſe ne ſuoſ quoq.
cōmeatuſ intercluderent nouiſſ: abſcedere irrito incepto &
mouere a Capua ſtatuit caſtra Multa ſecum quotiam ire pergeret
inde uoluenti ſubiit aiūm impetuſ caput ipm belli Romam peten
di Cuiuſ ſemper cupitę ptermiſſam occaſionē poſt Cannenſem pugnā
& alii uulgo fremebant & ipē nō diſſimulabat nec opinato pauore
ac tumultū nō eſſe deſperandum aliquam partem urbiſ occupari poſ
ſe Si Roma i diſcrimine eſſet Capuam extemplo miſſuroſ aut am
boſ Impatoreſ Romanoſ aut alterum ex iiſ. Qui ſi diuiſiſſent copi
aſ utrūq. ifirmiorem factum aut ſibi aut Campaniſ bene gerendę rei
fortunam daturoſ eſſe. Vna ea cura angebat ne ubi abſceſſiſſet ex
templo dederentur Campani. Numidam promptum ad omīa audē
da donis plicit ut liīs acceptuſ ſpeciē trāſfugę caſtra Romana in
greſſuſ altera pte Capuam clam puadat. Litterę aūt erant adhorta
tione plenę profectionem ſuam quę ſalutariſ illiſ foret abſtractu
ram ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua ducesatq.
exercituſ Romanoſ ne deſponderent aiōſ tolerando paucoſ dieſ to
tam ſoluturoſ obſidionem. Inde nauiſ i flumine Vulturno comp

Mediatuticus qd:

Gladium

∴ nocte

P. cornelius asina

hensas duci gladio quod iam ante p̄sidii causa fecerat castellum uis
sit: quay ubi tantam copiam esse ut una nocte exercitus trauci posset
allatum est cibariis x. diey apparatis deductas ad fluuium legiones
ante lucem traiecit Id priusq̄ fieret ita futurum comptum ex trans
fugis Fuluius Flaccus Senatui Romam cum scripsisset uarie hoīum
animi pro cuiusq. ingenio affecti sunt ut in re tam trepida Senatu ex
templo uocato P. Cornelius cui Asine cognomen erat exercitus oēs
q. duces ex tota Italia neq. Capue neq. ullius alterius rei memor ad
urbis presidium reuocabat Fabius Maximus abscedi a capua terre
riq. & circūagi ad nutus cominatiōesq. Annibalis flagitiosum duce
bat Qui ad Cannas uictor ire tn̄ ad urbem ausus non esset cum a ca
pua repulsum spem potiundę urbis cepisse Rome Non ad Romam
obsidendam sed a Capuę liberandam obsidionem ire Romam cū eo
exercitu qui ad urbem esset Iouem federum ruptorꝝ ab Annibale te
stem deosq. alios defensuros esse Has diuersas sententias media sn̄ia
P. Valerii Flacci uicit Qui utriusq. rei memor imperatoribꝫ qui ad ca
puam essent scribendū censuit Quid ad urbem presidii esset quantas
Annibal copias duceret aut quanto exercitu ad Capuā obsidendā
opus esset ipōs scire si & Romam educibꝫ alter & exercitus pars mit
ti posset ut ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur
inter se computarent Claudius Fuluiusq. utri obsidenda Capua utri
ad prohibendam obsidione patriam Romam uenientū esset. Hoc
S.C. Capuam plato. Q. Fuluius Procōsul cui Collegę ex uulnere egre
diendum Romam erat e tribꝫ exercitibꝫ milite electo ad xv. milia
peditum mille equites Vulturnum traducit Inde cū Annibalem la
tina uia iturum satis comperisset ipē per Appie municipia queq. pp
eam uiam sunt Sedicam oram Lauinū p̄misit ut cōmeatus paratos
& in urbibus haberent & ex agris deuis in uiam proferrent p̄sidiaq.
in urbes contraherent ut sua cuiq. resp. i manu esset Annibal quoq.
ut Vulturnum est trangressus haud procul a flumine castra posuit
Postero die preter Cales in agrum Sedicinum peruenit ibi diem unū
populando moratus per Suessulam Aliphanūq. & Casinatem agrū
uia Latina ducit. Sub Casinum biduo statiua habita & passim po
pulationes facte. Inde preter Interannam Aquinūq. i fregellanum
agrum ad Lirim fluuium Vulturnus tenuerat amnis nauibus ab
Annibale incensis rates ad trauciendum exercitum magna inopia

∴ uentum: ubi intercisum ponte a fregellanis mouandi itineris causa inuenit: & fuluiꝰ

materie egre comparantem traiecto ratib exercitu reliquum fuluio ex
peditum iter nō per urbes modo sed circa uiam expōitis benigne cōme
atib erat Alacresq militeś aluś alium ut adderet gradum memor
ad defendendam ire patriam hortabantur Romam fragellanuś nū
tiuś diem noctemq itinere cōtinuato ingentem attulit terrorem tumul
tuosiusq allatum erat cursu boūm affingentium uaria auditis totā
urbem conciliat Ploratuś mulierū nō ex priuatis solum domibuś ex
audiebatur sed undiq matrone ī publicū effuse circa deū delubra
discurrunt crinib spars is aras uerrentes nixe genib supinas ma
nuś ad celum ac deoś tendentes oranteśq ut urbem Romanam e ma
nib hostium eriperent Matresq Romanaś & liberoś paruos inuio
latoś seruarent Senatuś magratib in foro pśto est siquid consulere
uelint Alii accipiunt impia descendūtq ad suaś quisq officioū par
tes Alii offerunt se siquo usuś ope sit pśidia ī arce in capitolio ī mu
ris circa urbem ī monte etiam albano atq arce Esulana ponuntur In
ter hūc tumultum Q fuluium proconś profectum a Capua affertur cui
ne minueretur impium si in urbem uenisset decreuit Senatuś ut Q ful
uio par cum Conś imperium esset Annibal infestiuś populato agro
firgellano propter inciśos pontes per frusinatem ferentinatemq & A
nagninum agrum in Laucanū uenit Inde Algido Tusculum petit :
nec receptuś menibus infra Tusculum dextrorsus Gabioś descendit. In
in Pupiniam exercitu demisso octo milia passuum a Roma posuit ca
stra Quo propiuś hostis accedebat eo maior cedes fiebat fugientium
precedentib Numidis pluresq oūm generū atq etatum capie
bantur In hoc tumultu Fuluiuś flaccuś porta Capena cū exercitu
Romam ingressuś media urbe per carinas esquilias contendit
Inde egressuś inter Aesquilinam Collinamq portam posuit castra
Edilesq plebis cōmeatum eo comportarunt Consuleś Senatusq in
castra uenerunt ibi de sūma rep cōsultatum placuit Conś cir
ca portaś Collinam Esquilinamq ponere castra C Calphurniū
Pretorem urbanum capitolio atq arci preesse & Senatum frequentē
in foro contineri siquid in tam subitis rebus cōsulto opuś cēt Inter hec
Annibal ad Anienem fluuium tria milia passuum ab urbe castra ad
mouit ibi statuiś potiś ipe cū duob milibus equitū a porta Collina
usq ad herculiś templum est progressuś atq unde maxīe poterat me
nia situmq urbiś obequitans contemplabatur Id eum tam licenter

Pupinia

collina
esquilina porta.

atq. ocioſe facere Flacco indignum uiſum eſt. Itaq. īmiſit equites ſub
mouerq. atq. ī caſtra redigi hoſtiū equitatū iuſſit. Cū cōmiſſum p
lium eēt Conſ. trāſfugas Numidaꝝ qui tū ī Auentino ad mille
& ccc. erant media urbe tranſire Eſquilias iuſſerunt. Nullo ſapti
ores inter conualles tectaq. hortoꝝ & ſepulchra & uacuas undiq.
uias ad pugnandū futuros rati. Quos cū ex arce Capitolioq. cliuo
publico in equis decurrentes quidā uidiſſent captum Auentinum
cōclamauerunt. Ea tm̄ res tumultum ac fugam prebuit ut niſi ca
ſtra punica extra urbem fuiſſent effuſura ſe omīs multitudo pauida
fuerit. Tunc ī domos tūc ī domos atq. ī tecta refugiebant uagosq. in
uias ſuos pro hoſtibus lapidibus teliſq. inceſſebant: nec comprimi tu
multus apeririq. error poterat. refertis uiis agreſtium turba
pecoꝝq. que repentinus pauor ī urbem cōpulerat. Equeſtre prelium
ſecundum fuit ſubmotiq. hoſtes ſunt: & quia multis locis cōprimē
di erant tumultus qui temere oriebantur: placuit omēs qui Dicta
tores Conſ. Cenſores ue fuiſſent: cū imperio eſſe donec receſſiſſet
a muris hoſtis. Et diei quod reliquū fuit & nocte inſequenti multi
temere excitati tumultus ſunt oppreſſiq. Poſtero tranſgreſſus Ani
enem Annibal ī aciem omēs copias eduxit. Nec Flaccus Conſules
ue certamen detractauere. Inſtructis utrinq. exercitibus ī euis pugne
caſum i qua urbs Roma premium uictori eſſet hymber ingens
grandine mixtus ita utrāq. aciem turbauit ut uix armis retentis
in caſtra ſeſe receperint: nullius rei minore q̄ hoſtium metu: & po
ſtero die eodem loco acies inſtructas eadem tempeſtas diremit.
Vbi recepiſſent ſe in caſtra mira ſerenitas cū tranquillitate orie
batur. In religionem ea res apud Penos ūſa eſt auditaq. uox Anni
balis fertur potunde ſibi urbis Rome modo mentē nō dari mō
fortunam. Minuere etiam per meliuſ & alie parue magneq. res Ma
gna illa quod cū ipe ad menia urbis Rome armatus ſederet mi
lites ſub uexillis in ſupplementum hiſpanie profectos auduit. Par
ui aūt qđ per eos dies eum forte agrum i quo ipe haberet caſtra
uenisſe. nihil ob id diminuto pretio cognitū ex quodam captiuo
eſt. Id uero adeo ſuperbum atq. indignum uiſum euis ſoli quod
ipē bello captum poſſideret haberetq. inuentū Rome emptorē
ut ex templo uocato precone tabernas argentarias que circa fo
rum Romanum tūc eſſent iuſſerit uenire. His motus ad Turia

turia fl. soga mit passūs abarbo
duſtans

fluuium castra retulit. Sex milia passuum ab urbe Inde ad lucum fero
nię pergit ire templum ea tempestate inclytum duitus Capenatęs a
liqui accolę eius erant primitias eo donaq. alia pro copia portantes mul
to auro argentoq. id ex ornatū habebant. His omib⁹ donis tū spoliatū
templum: eris acerui: cū ruderа milites religione inducti iacerent: post
pfectionem Annibalis magni inuenti. huius populatio templi haud du
bia inter scriptores est Celius Romam cunte a freto diuitisse Anni
balem tradit: uterq. cuius ab Reate Cupilus q. & Amiterno orditur
ex Campania i Samnium Inde i Pelignos peruenisse: preterq. oppi
dum Sulmonensem istituit i Martianos transisse i Albensi agro i Mā
sos Hinc Amiternum forulosq. uicum uenisse neq. ibi error est qđ tā
ti exercitus uestigia intra tam breuis eui memoriam potuerint cōfudis
se eim ea cōstat tantum ut interest uenerit ne eo itinere ad urbem: an ab
urbe i Campaniam redierit Ceteꝝ nō quantū pertinacie ad pmendam
obsidione Capuam Romanis fuit tm ad defendendā Annibali Nāq. &
Lucanos in Brutium agrum: ad fretum uero ac Regium tanto cursu
contendit: ut prope repentino aduentu incautos oppiresserit. Capua & si
nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat tm ut aduentū flacci sensit & ad
miratio orta est nō simul regressū Annibalem. Inde per colloquia in
tellexerunt relictos se desertosq. & spem Capue retinende deplorata
esse apud Penos Accessit edictum Proconsulis ex S. c. propositum: uul
gatumq. apud hostes ut qui Ciuis Campanus ante certam diem trāsisset
sine fraude esset: nec ulla facta est transitio: metu magis eos q̄ fide cō
tinente quia maiora i defectione deliquerant q̄ quib⁹ ignosci posset.
Ceteꝝ quemadmodū nemo priuato consilio ad hostem transibat: ita ni
hil salutare i mediū cōsulebatur. Nobilitas remp deseruerat: neq. in
Senatum cogi poterant. In magistratu aūt erat qui nō sibi honorem
adiecisset: sed idignitate sua uim ac uis magistratui quē gerebat de
pressisset. Iam ne in foro quidem aut publico loco principum quisq̄
apparebat domibus inclusi patrie occasum cū suo exitio i dies ex
pectabant. Summa curę omis in Bostarem Hannonēq. pfectos psi
dii punici ūsa erat suo nō socioꝝ periculo sollicitos. Hi conscriptis
ad Annibalem lris nō libere modo sed etiam aspere quib⁹ nō capu
am solum tradita i manu hostium sed se quoq. & psidium i omes
cruciatus proditos incusabant. Abisse eum in Brutios uelut aūtentē
se ne Capua in oculis eius caperetur. At hercule Romanos ne oppu

Lucus feronie

∴ frugum

forulj uicus ultra amiternū

gnatione quidem urbis Romane abstrahi a capua obsidenda potuisse
tanto cōstantiorem inimicū Romanum q̄ amicū penū esse Si redeat ca
puam bellumq. omne eo uertat & se & Campanos paratos eruptioni fore:
nō cū Reginis neq. Tarentinis bellum gesturos transisse alpes: ubi Roma
ne legiones sint ibi & carthaginensium exercitus debere ee Sic ad cā
nas sic ad Transimenū rem bene gestam coeundo cōferendoq. cū hoste ca
stra fortunam temptando In hanc sniam lr̄e cōscripte Numidis propo
sita mercede iam professis operam dantur. hi specie trāsfugaꝝ cū ad
Flaccum i castra uenissent ut inde tempore captato aburent famesq.
que tādiu Capue erant nulli nō probabilem cām trāsitionis faceret Mu
lier repente Campana i castra uenit scortū trāsfugaꝝ unus idicatq.
Imperatori Romano Numidam fraude compōita trāsisse. Irāsq. ad An
nibalem ferre Id unū ex iis qui sibi rem aperuisset arguere sese paratam
esse. Productus primo satis constanter se mulierē ignorare simulabat.
Paulatim deinde conuictus ueris cum tormenta posci & parari uideret:
fassus id ita ee lr̄eq. prolate & additum etiam idicio qd celabatur &
alios specie trāsfugaꝝ Numidas uagari i castris Romanis. Hi supra
Lxx comprehensi & cū trāsfugis nouis multati uirgis manibusq. pcalis
Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium alios fregit. Cā
panoꝝ cōcursus ad Curiam populi factus coegit Lesiū Senatum uoca
re & primoribus qui iam diu publicis cōsiliis aberant propalam mina
bantur nisi uenirent i Senatum circa domos iturosse & i publicum
omnes ui extracturos ee Is timor frequentē Senatum magrātui prebuit
Ibi cum ceteri de legatis mittendis ad Imperatores Romanos agerēt
Iunius Virrius qui defectionis auctor ab Romanis fuerat interro
gatus sententiam negat eos qui de legatis & de pace ac deditiōe loquā
tur meminisse se nec quid facturi fuerint si Romanos i potestate ha
buissent nec quid ipsis patiendum sit Quid nos inquit eam deditiōem
fore censetis qua quōdam ut aduersus Samnites auxiliū impetraremus
nos utrāq. omia Romanis dedimus Iam e memoria excessit quo tpr
& i qua fortuna a p r defecerimus Iam quemadmodū i defectiōe
psidium quod poterat emitti per cruciatū & ad cōtumeliā necaueri
mus. quotiens in obsidentis q̄ inimici eruperimus castra oppugnaue
rimus Annibalem uocauerimus ad opprimendos eos hoc quod nec
tissimū est ad oppugnandam Romam hinc cū miserimus Age cō
tra que illi infeste i nos fecerint repetite: ut ex eo quid speretis hēatis.

Iunius uirrius

Oratio Iunii Virrij in senatu
campano: & uehemens eius
sententia de constituenda morte.

Cum hostis alienigena i Italia eet & Annibal hostis & cuncta bello arde
rent omissis omnib; omisso ipo Annibale ambos Cons & duos Consula
res exercitus ad Capuam oppugnandā miserunt. alterum annum cir
cumuallatos inclusosq. nos fame lacerant & ipi nobiscum ultima peri
cula grauissimos labores perpessi circa uallū ac fossas sepe trucidati
& prope ad extremum castris exuti. Sed omitto hec. Vetus atq. usita
ta res est i oppugnanda hostium urbe labores ac pericula pati. Illud
ire ac odii execrabilis indiciū est. Annibal ingentib; copiis peditum
equitumq. castra oppugnauit & ex parte cepit. Tanto periculo nihil
moti sunt ab obsidione. profectus transiuulturnū perussit Calenum agrū
Nihil tanta socioꝝ clade auocati sunt. Ad ipam urbem Romam infesta
signa ferri uussit. Eam quoq. tempestatē iminentem spreuerunt. Transgres
sus Anienem tria milia passuū ab urbe castra posuit. Postremo ad menia
ipa & ad portas accessit. Romam se adempturum eis nisi omitterēt
Capuam ostendit & nō omiserūt. feras bestias ceco impetu ac rabie
concitatas si ad cubilia & catulos eoꝝ ire pergas ad opem suis ferē
dam auertas. Roma circūsessa. Romanos cōiuges liberi quoꝝ plo
ratus hic quoq. prope exaudiebatur. are foci deoꝝ. delubra sepulchra
maioꝝ uulsa. temerata atq. uiolata. a Capua nō auerterunt. tanta
auiditas supplicii expetendi. tanta sanguinis nri hauriendi est sitis. Hec
iniuria forsitan nos quoq. idem feciissemus si data fortuna esset. Itaq. qn
aliter diis immortalib; uisum est. cū mortem nec recusare quidem de
beam. cruciatus contumeliasq. quas sperat hostis. dū liber dū mei potes
sum effugere. morte preterq. honesta etiam leui possum. Non uidebor
apud Claudium & Q. Fuluium uictoria īsolenti subnixos neq. uinctus
per urbem Romani triumphi spectaculum trahar. ut deinde i carcerem
aut ad palum deligatus lacerato uirgis tergo ceruicē securi Romanę
subiciam. Nec diru incendiq. patriam uidebo nec rapi ad stupum ma
tronas campanas uirgines q. & ingenuos pueros. Albam unde ipi orū
di erant a fundamentis prouerunt ne stirps ne memoria originum
suaꝝ extaret ne dū eos capuę parsuros credam. cui īfestiores q̄ Car
thaginē sunt. Itaq. quib; uestrum ante fato cedere q̄ hec tot tam acerba
uideant i animo est. iis apud me hodie epulę instructę parateq. sunt.
Satiatis uino ciboq. poculum quod mihi datū fuerit circūferetur. Ea
potio corpus a cruciatu. animum a contumeliis. oculos aures a uidendis
audiendisq. omib; acerbis idignisq. que manent uictos. uindicabit

Postea parati erunt qui magno rogo i propatulo eduum accenso corpo
ra exanimata iniciant. Hec una uia & honesta & libera ad mortem
& ipi uirtutem mirabuntur hostes & Annibal fortes socios sciet ab
se desertos ac proditos ee. Hanc orationem Vuu Virru plures au
dierunt cu assensu q̄ forti aio id quod probabant exequi potuerunt.
Maior pars Senatus multis sepe bellis exptam p r. clementiam
haud diffidentes sibi quoq. placabilem fore. Legatos ad dedendā
Romanis Capuam decreuerūt. miseruntq. Vuuum Virrium se
ptem & xx. ferme Senatores domū sequuti sunt. epulatiq. cum
eo & quantum facere potuerant. alienatis mentibs uino iminentis
sensu mali uenenū omes sumpserunt. Inde misso conuiuo dextris
inter se datis ultimoq. complexu collachrymantes suu patricq. ca
sum. Alii ut eodem rogo cremarentur manserunt. Alii
domos digressi sunt. Implete uino cibisq. ueneq minus efficacem in
maturāda morte uim uenemi fecerunt. Itaq. nocte totam pleriq. eoq
& diei insequentis partem cu aiam egissent. omes tn prius q̄ aperi
rentur hostibs portę expirarunt. Postero die porta Iouis q̄ aduersus
castra Romana erat. iussu Proconsulis aperta est. ea intromissa le
gio una & due alę cu. C. Fuluio legato. Is cu oium primum armate
laq. quę Capue erant ad se cōferenda curasset. custodiis ad omes por
tas dispositis. ne quis exir aut emitti posset. pfidium punicum com
prehendit. Senatum Campanum ire in castra ad Imperatores Roma
nos iussit: quo cu uenissent extemplo his omibs cathenę iniectę: iussiq.
ad Questores deferre. Quod auri argentiq. haberent. auri pondo Lxx.
fuit. argenti tria milia pondo. CC. Senatores quinq. & xx. Cales in
custodiam: duo de xxx. Theanum missi. quoq. de sententia maxime
desciscatum ab Romanis constabat. De supplicio Campani Senatus
haud quaq̄ inter Fuluium Claudiūq. conueniebat. facilis impetrandę
uenię Claudius. Fului durior sententia erat. Itaq. Appius Romam
ad Senatum arbitrium cuis rei totū nūtiabat. iniciebat. percontādi et
equum ee. potestatem fieri pribus: Num cōmunicassent cōsilia cum
aliquo socioq Latini nois municipioq. aduti. Id uero minime cōmit
tendum esse Fuluius dicere: ut sollicitarentur criminib dubiis socioq
fidelium animi & subiicerentur indiciis quis neq. quid facerent quic
q̄ unq̄ pensi fuisset. Itaq. se eam questionem oppressurum extincturūq.
Ab hoc sermone cū digressi essent. & Appius q̄uis ferociter loquentē

iouis porta caput

i & num ope eorum in bello
forent & ad municipios

collegam nō dubitaret tñ lrās super tanta re a Roma expectaturū.
fuluiusne id ipm ipedimentū incepto foret dimittens pretorum
Trib mil. ac pfectis sociorꝝ imperauit uti duobꝰ milibꝰ equitum de
lectis denuntiarent ut ad tertiā buccinam pſto essent. cū hoc eq
tatu nocte Theanum profectus prima luce portam intrauit atq
in fo rum perrexit: concursuq ad primū equitū igressum fa
cto magīratum Sidicinum citari iussit: imperauitq. ut producēt
Campanos quos in custodia hrēt. Producti omēs uirgisq. cesi ac
securi pcussi. Incitato equo Cales pcurrit: ubi cūi tribunali cō
sedisset productiq. Campani deligarentur ad palum: eques ci
tus ab Roma uenit lrāsq. a Calpburnio populoq. r. fuluio ∴ tra
dit. Murmur a tribunali totam contionē peruasit differri rem
integram ad Prēs de Campanis: & fuluius id ita eē ratus: accep
tas litteras: neq. persolutas cum i gremio reposuisset. preconi im
perauit ut lictorem legi agere iubēret. Ita quoq. de eis qui cali
bus erant sūptum supplicium tū litterę lectę: Senatus consultū
serum ad impediendam rem actam que summa ope apparata erat
ne impediri posset. Consurgentem iam fuluiū Taurea Iubellius Cā
panus per mediam uadens urbem turbamq. noīe iclamauit &
cum mirabundus quid nā sese uellet inquireret residens Flaccus:
me quoq. inquit iube occidi: ut gloriari possis multo fortiorem
q̄ ipe es uirum abste occisum eē. Cū Flaccus negaret. profecō satis
compotem eē mentis: modo prohiberi etiam se si id uellet. S. C. dice
ret tum Iubellius: quando quidem inquit capta patria propinquis
amicis amissis cū ipē manu mea cōiugem liberosq. interfecerim ne
quid indigni paterentur. mihi ne mortis quidem copia eadem ē
que his ciuibꝰ meis petatur a uirtute inuise huius uite uindicta
atq. ita gladio quem ueste texerat per aduersum pectus transfixus
ante pedes Impatoris procubuit moribundus. Quia & quod ad sup
plicium attinet Campanorꝝ: & pleraq. alia de Flacci unius sente
tia acta erant mortuū Ap. Claudium sub deditiōem Capuę qui
dam tradunt. Hunc quoq. ipm Tauream neq. sua sponte uenisse
cales neq. sua manu interfectum sed cum inter ceteros ad palum
deligatus quia parum inter strepitus exaudiri possent quę uoci
ferabantur silentium fieri Flaccum iussisse. Tum Tauream illa quę
ante memorata sunt dixisse. Virum fortissimum a nequaq̄ pari

Senatores campani à fulvio
Flacco occisi: nō à senatu im-
impediebatur

∴ consuli

Taurea iubellius se ipm
interfecit

∴ securi

ad uirtutē occidi Sub hec dicta iussu Pr̄cōsulis p̄conem ita pronūtiasse
lictor uiro forti adde uirgas & in eum primū lege age Lectum quoq; S·C·
priusq; feriret quidam autores sunt Sed quia scriptū in S·C erat
fuerat si ei uideretur integram rem ad Senatum reiiceret: interptatū
esse quid magis e rep: duceret estimationē sibi p̄missam Capuam a
Calibus reditum est Atellaq; & Galacia i deditionē accepte Ibi quoq;
i eos qui capita rei erant aiadūsum est Ita ad Lxx principes Sena
tus interfecti ccc ferme nobiles Campani i carcerem cōditi Alii per
socios Latini nōis urbes i custodias dati uariis casibus interierunt Mt
titudo alia ciuium Campanoz uenūdata de urbe agroq; reliquo re
liqua cōsultatio fuit Quibusdam delendam censentib; urbem preua
lidam propinquam inimicā Ceteq; presens utilitas uicit Nam pp
agrum quem omi fertilitate terre satis cōstabat primū in Italia esse
urbs seruata est: ut esset aliqua aratoz sedes urbi frequentande ml
titudo icolaz libertinoz q; & institoz opificūq; retenta Ager oīs
∴ romani & tecta publica populi facta Ceteq; habitari tm tanq; urbem Capuā
frequentariq; placuit corpus nullū ciuitatis nec Senatū nec plebis cō
cilium nec magīatus esse sine cōsilio publico sine impio multitudi
nem nulliusq; rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore: prefe
ctū ad omia iura reddenda ab Roma quotannis missuros Ita ad
Capuam res cōsilio ab omi parte laudabili seuere & celeriter i maxie
noxios aiadūsum: multitudo ciuium dissipata i nullam spem redditus
Non seuitum incendiis ruinisq; i tecta inoxia murosq; & cū emolumto
quesita etiam apud socios lenitatis species icolumitate urbis nobilis
sime opulentissimeq; Cuius ruinis omis Campania omes q Campaniā
circa accolunt populi ingemuissent Confessio expressa hosti quanta uis
in Romanis ad expetendas penas ab infidelibus socis: & quam
nihil i Annibale auxilii esset ad receptos i fidem tuendos Romani pro
cons: pfuncti quod ad Capuam attinebat cura C· Neroni ex iis duab;
legionib; quas ad Capuam habuerant Sex mil: peditū & ccc equites
decernunt Quē excitum puteolis i naues impositum nūm parem & octi
gentos equites quos ipe legisset & socium Latini nōis peditū nūm par
& octingentos equites decernunt Quem exercitū puteolis i naues impo
situm Nero i Hispaniā transportauit Cum Tarraconem naubus uenisset
expōitisq; ibi copiis & naubus subductis socios quoq; nauales multi
tudinis augendę causā armasset profectus ad hiberum flumen exer

citum a T. fonteio & Marcio accepit Inde pergit ad hostes ir Hasdru
bal Hamilcaris ad lapides atros castra habebat i Ausetanis Is locus est
inter oppida Illiturgim & Mentissam huius saltus fauces Nero occu
pauit. Hasdrubal ne in arcto res esset caduceatorem misit qui promit
teret si inde missus foret se omem exercitum ex Hispania deportatu
rum Quam rem cu leto aio Romanus accepisset diem posterq Hasdru
bal colloquio petit ut Romam leges coscriberentur de tradendis arib
urbium dieq statuenda ad quam presidia deducerentur suaq oia
sine fraude pem deportarent Quod ubi impetrauit extemplo primis
tenebris atq inde tota nocte quod grauissimum exercitus erat Hasdru
bal quacunq posset euadere e saltu iussit Data sedulo opa est ne mi
ti ea nocte exirent ut ipa paucitas tu ad hostem silentio fallendum
aptior: tum ad euadendum per arctas semitas ac difficiles esset: uentu
insequenti die ad colloquium est. sed loquendo plura scribendoq de
dita opera que i rem no essent die consumpto i posterum dilatum est.
Addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi nec postero die
res finem inuenit. Ita aliquot dies disceptando palam de legib nocteq
emittendis clam e castris Carthaginensib absente & postu maior pars
emissa exercitus erat iam ne crescente iis quidem que ultro dicta erat
stabatur. minusq ac minus cu timore simul fide decrescente conuenie
bat Iam ferme pedestres omes copie euaserant e saltu cum prima luce
densa nebula saltum omnem camposq circa intexuit Quod ubi sensit
Hasdrubal mittit ad Neronem qui i posterq diem colloquium differat
Illum diem religiosum Carthaginensib ad agendum quicq rei feriatu
esse ne tu quidem suspecta frau Cum data eet uenia eius diei extem
plo Hasdrubal cu equitatu elephantisq castris egressus sine ullo tumi
tu in tutum euasit Hora ferme quarta depulsa sole nebula aperuit
diem uacuaq hostium castra conspexerunt Romani Tum demum
Claudius punicam fraudem agnoscens ut se dolo captum sensit pro
ficiscentem istuc sequi paratus cofligere acie sed hostis detrectabat
pugnam leuia tn prelia inter extremum punicu agmen percursores
q Romanorq fiebat Inter hec Hispanie populi necq post cladem ac
ceptam defecerant redibant ad Romanos nec ulli noui deficiebant
& Rome Senatui populoq post receptam Capuam no Italie iam ma
ior q Hispanie cura erat exercitum augeri & Imperatorem mitti pla
cebat Nec tn que mitterent satis costabat quoniam illuc ubi duo su

Lapides atri locus in australis
inter illiturgim & mentissam
in hispania

117

mi Imperatores intra dies xxx cecidissent qui i locũ duoꝝ succederet extraordinaria cura deligendus esset Cum alii alium nominarent postremum eo decursum est ut populus pro Consule creando i Hispa nia comitia haberet diemq comitiis Cons: edixerunt Primo expecta uerant ut qui se tanto impio dignos crederent noĩa profiterentur Que ut destituta expectatio est redintegratus luctus acceptę cladis de sideriumq. Imperatoꝝ amissoꝝ Mesta itaq ciuitas prope inops cõ silii Comitioꝝ die tñ in Campũ descendit atq. i magistratus uersi cir cũspectant ora principum alioꝝq. alios intuendo untuentiũ fremitq. adeo perditas res desperatũq. de rep ẽe ut nemo audeat i Hispaniã impium accipe Cũ subito P Cornelius illius qui in hispania ceciderat filius quattuor & ferme xx: annos natus professus se petere i supiore unde conspici posset loco cõstitit In quem postq̃ oĩum ora cõuersa sunt clamore ac fauore extemplo ominati sunt felix faustumq. impium lus si deinde inire cõsulum suffragium ad unũ omes nõ centurię modo sed etiam hoĩes P Scipioni impũm esse i Hispaniam iusserũt Ceteꝝ post rem actam ut iam resederat impetus aioꝝ ardorq. silentium subito or tum & tacita cogitatio quidnam egissent noui quod fauor plus ua luisset q̃ ratio etatis maxie penitebat quidam etiã fortunam domus horrebant nomenq. ex funestis duabꝫ familiis in eas prouĩcias ubi in ter sepulchra patris patruiq. res gerende essent proficiscentis. Quod ubi ab re tãto impetu acta solicitudine curãq. hoĩum aĩadũtit aduo cata contione ita de etate sua impioq. mandato & bello quod ge rendum esset magno elatoq. aĩo disseruit. Vt ardorem eum qui re sederat excitaret rursus iuocaretq. & impleret hoĩes certioris spei q̃ q̃tum fides promissi humani aut ratio ex fiducia reꝝ subire solet. fu it ẽim Scipio nõ ueris tñ uirtutibꝫ mirabilis sed arte quoq. quadã ab iuuenta i ostentatiõe eaꝝ compoĩtus pleraq. apud multitudine aut per nocturnas uisa spes aut ueluti diuinitus mente monita agis siue & ipi capti quadam supstitiõe animi siue ut impia cõsiliaq. ue lut sorte oraculi missa sint nec cõtatiõe assequerentur Ad hec iam inde ab initio preparatus aĩos ex quo togam uirilem sumpsit nullo die prius ullam publicam priuatamq. rem egit q̃ in Capitoliũ iret in gressusq. edem consederet & plerũq. tempus solus in secretum ibi te reret hic mos per omẽm uitam seruabatur seu cõsulto seu temere uul gatæ opinioni fidem apud quosdam fecit ut stirpis eũ diuinę uirũ

esse retulitq; famam i Alexandro Magno priusuulgatam & uanita
te & fabula parem anguis imanis concubitu conceptum: & i cubi
culo matris eius persepe uisam prodigii eius spem interuentuq;
boūm euolutā repente atq; ex oculis elapsam. his miraculis nūn
q̄ ab ipo illusa fides ē quin potius aucta arte quadam nec abnu
endi tale quicq̄ nec palam affirmādi. Multa alia eiusdem gnis
alia uera alia assimulata admirationis humanę i eo iuuene excel
serant modum quibus freta nūc ciuitas etatu haud quaq̄ mature tā
tam molem rer̄ tūq; imperium p̄misit. Ad eas copias quas ex uete
re exercitu hispania habebat que a Putheolis cū C. Nerone traiect
erant decem milia peditum & mille equites adduntur & M. lūni
us Sillanus Proprietor aduitor ad res gerendas datus est. Ita cum
xxx. nauium classe. Omes aut quinqueremes erant. Hostis tiberi
nis profectus propter oram tusci maris alpes atq; Gallicū sinum &
deinde pyrenei circumuectus promontorium emporiis urbe greca
oriundi & ipi a Phocea sunt. Copias omes exposuit. Inde seq; naui
bus uisis Tarraconem pedibus profectus conuentū ciūm sociorū. Et eīm
legationes ad famam aduentus eius ex omi se prouincia effuderāt)
habuit. naues ibi subduci iubet. remissis quattuor triremibus Massi
liensium que officii cā ab domo prosequute fuerant. Responsa inde
legationibus suspensis uarietate tot casuum dare cepit. Ita elato abin
genti uirtutum suarū fiducia aio ut nullū ferox uerbum excideret
ingensq; omnibus que diceret ineset tum maiestas tū fides. Profectus
a Tarracone & ciuitates sociorū & hyberna exercitus adiit. collau
dauitq; milites quod duabus tantis claudibus deinceps icti prouincia
obtinuissent. nec fructum secundarū rer̄ sentire hostis passi. omni
cis hiberum agro eos arcuissent. sociosq; cū fide tutati essent. Mar
tium secum habebat cū tanto honore: ut facile appareret nihil minus
eum uereri: q̄ nequis obstaret glorię suę. Successit inde Sillanus
Neroni: & in hyberna noui milites deducti. Scipio omibus q̄ adeun
da agendaq; erant mature aditis peractisq; Tarracone concessit. Ni
hilo minor fama apud hostes Scipionis erat q̄ apud ciues sociosq; &
diuinatio quedam futuri quo minus ratio timoris reddi poterat eo
portune maiorem iferens metum. In hyberna diuisi cocesserūt. Has
drubal Giscgonis usq; ad Occeanum & Gades Mago i mediterranea
maxīe supra Castulonensem saltum. Hasdrubal Hamilcaris filius

De augusto

at amius

Emporiū urbs

Officium no

118

filuſ proximuſ Hibero circa Saguntum hybernauit. Eſtatiſ cuiſ tpr̃e exr̃
mo quo capta eſt Capua & Scipio in Hiſpaniã uenit punica claſſis ex Si
cilia Tarentũ aceita ad arcendoſ cõmeatuſ p̃ſidii Romani quod ĩ arce
Tarentina erat clauſerat quidem omĩs ad arcem a mari aditus ſed aſ
ſidendo diutiuſ arcthorem annonam ſotiſq; hoſti faciebat nõ enim
tñ ſubuehi oppidaniſ perpacata lictora apertoſq. portuſ p̃ſidio naui
um punicaq; poterat quantum frumti claſſiſ ipa turba nauali mix
ta ex omĩ gñe hoĩum abſumebat ut arcuſ preſidium etiam ſine inue
cto quia ibi pauci erant ex ante preparato ſubſtentari poſſet claſſiq.
& Tarentiniſ ne inuectũ quidem ſuffecit ſufficeret Tandem maiore grã
q̃ uenerat claſſiſ dimiſſa eſt Annona haud multũ laxauerat quia re
moto maritimo p̃ſidio ſubuehi frumentum nõ poterat Eiuſdem eſta
tiſ exitu M. Marcelluſ ex Sicilia prouincia cum ad urbem ueniſſet
A.C. Calphurnio Pretore Senatuſ ei ad edem Bellonę datuſ eſt ibi cũ
de rebuſ a ſe geſtis diſſeruiſſet queſtuſ leniter nõ ſuam magiſ q̃ militum
uicem quod prouincia confecta exercitum deportare nõ licuiſſet poſtu
lauit ut triumphanti urbem uel inire liceret Tum id nõ impetrauit cũ
multiſ uerbiſ actum eſſet utrum nimiſ conueniret cuiuſ noĩe abſen
tiſ ob reſ proſpere ductu eiuſ geſtas ſupplicatio decreta foret & diuſ im
mortalibꝫ habituſ honoſ ei preſenti negare triumphum anteq̃ tradere
exercitum ſucceſſori tuliſſent quod niſi manente in prouincia bello tri
umphare cũ exercituſ teſtiſ meriti atq. imeriti triumphi abeſſet Me
dium uiſum ut urbem ouanſ iniret Tri: pl: ex auctoritate Senatuſ ad
populum tulerunt ut M. Marcello quo die urbem ouanſ iniret impiũ
eſſet pridie q̃ urbem iniret ĩ monte Albano triumphauit Inde ouanſ mĩ
tam p̃ſe p̃dam in urbem intulit cum ſimulacra capta Syracuſaq; ca
tapultę baliſteq. & alia omĩa inſtrumẽta belli lata & pacis diuturnę re
gieq. regieq. opulentie ornamẽta argenti eriſq. fabrefacta uaſa & alia
ſupellex p̃tioſaq. ueſtis & multa nobilia ſigna quibꝫ inter primaſ grę
cię urbeſ Syracuſę ornatę fuerant. Iunice quoq. uictorię ſignum octo
ducti elephanti Et nõ minimũ fuit ſpectaculum cũ coroniſ aureiſ p̃ceden
teſ Soſiſ Syracuſanuſ & Moericus hiſpanuſ quoq; altero duce noctur
no Syracuſas introitum erat alter Naſſum quodq; ibi quod p̃ſidii e
rat prodiderat. hiſ ambobuſ ciuitaſ data & quinquagena iugera agri
ſolidi ĩ agro Syracuſano qui aut Regiuſ aut hoſtium p:r: fuiſſet &
aedeſ Syracuſiis cuiuſ uellent eoq; in quoſ belli iure aiadũſum eſſet Mœ

ĩ decerneretur / eum quaſi de bello

rico uero Hiſpaniſq. qui cū eo tranſierant urbſ agerq. in Sicilia ex iſ qui
a p:r: defecaſſent iuſſa dari. id M. Cornelio mandatum ut ubi ei uide
retur urbem agrumq. eis aſſignaret In eodem agro belligem per quē
llectus ad tranſitionem Moericus erat cccc iugera agri decreta Poſt
profectionem ex Sicilia Marcelli punica claſſis octo milia peditum tria
Numidaq. equitū expoſuit ad eoſ Murgentię deſcuerūt terrę Sequu
tę defectionem eaq. hybla & Matella ſunt & ignobiliores quedam
alię & Numide profecto Mutine uagi per totam Siciliam ſociq. po
puli r: agroſ urebant ſuper hoc exercituſ Romanus iratuſ partim qđ
cū Impatore nō deuectuſ ex prouincia eſſet partim qđ in oppidis hy
bernare uetiti erant Segni fungebantur militia magiſq. eis auctor
ad ſeditionem q̄ aliuſ decrat Inter haſ difficultateſ M. Corneliuſ Pre
tor & militum aīoſ nunc conſolando nc caſtigando fedauit & ciui
tateſ omeſ q̄ defeceraṅt i deditionem redegit atq. ex hiſ Murgantia
Hiſpaniſ quib urbſ agerq. debebatur ex S. C. attribuit Conſ. cū ambo
Apuliam Macedoniamq. prouinciam Sulpitio Macedonia euenit iſq.
Leuino ſucceſſit Fuluiuſ Romam comitioq. cā haberent minuſq. iam
terroriſa Penis & Annibale eſſet ſortiri iuſſi Apuliam Macedoniāq.
prouinciam Sulpicio Macedonia euenit iſq. Leuino ſucceſſit Fuluius
Romam comitioq. cauſa accerſituſ cū comitia Conſ. rogandiſ ha
beret prerogatiua Veturia uniq. declarauit T. Manlium torquatū
& T. Octacilium Manliuſ qui pn̄ſ erat gratulandi cauſa cū turma co
iret nec dubiuſ eſſet Conſul populi magna cirūfuſus turma ad tribu
nal Conſul uenit petitq. ut pauca ſua uerba audiret Centuriāq. que
tuliſſet ſuffragium reuocari uberet Erectiſ omib expectatione Quid
nam poſtulaturuſ eſſet oculoq. ualitudinem excuſauit Impudentem
& gubernatorem & Imperatorem ee. Qui cū alieniſ oculiſ ei omia agen
da ſint poſtulet ſibi aliq. capita ac fortunaſ cōmitti. proinde ſi uide
retur & redire i ſuffragium Veturiam uniq. uberet & meminiſſe
i Conſ. creandiſ belli quod in Italia ſit tempoq. reip uix dum requie
ſcere ſe i auriſ a ſtrepitu & tumultu hoſtili quo paucoſ ante menſeſ aſ
ſederint' prope menia Romana Poſt hec cum Centuria frequens ſuc
clamaſſet nihil ſe mutare ſententię coſdemq. Conſ. dicturoſ ee Tum
Torquatuſ Neq. ego uroſ inq. moreſ Conſul ferre potero neq. uos
imperum meum redite i ſuffragiū & cogitate bellum punicum in Ita
lia & hoſtium ducem Annibalem eſſe Tum Centuria & auctoritate

Verba Tongnaij

119

Veturia

mota uiri & admirantium circa fremitu petiit a Cons ut Veturiã
seniorꝝ citaret. Velle sese cũ maioribꝫ natu colloq & ex auctoritate
coꝝ Cons. dicere. Citatis Veturię senioribꝫ datum secreto ĩ ouili
cũ his colloquendi tempus. Seniores de tribꝫ cõsulendũ dixerunt
esse. Duobꝫ iam plenis honoꝝ Q. fabio & M. Marcello: & si utiq.
nouum aliquem adũsus Penos Consulem creari uellent. M. Vale
rium Leuinum egregie adũsus Philippũ Regem res gessisse ter
ra mariq. Ita de tribꝫ consultatione data senioribꝫ dimissis. Iunio
res suffragium ineunt. M. Marcellum. Claudium fulgentẽ tum
Sicilia domita & M. Valerium absentes Cons. dixerunt auctorita
tem prerogatiuę omẽs Centurię sequutę sunt. Eludant nũc antiqua
admirantes: nõ equidẽ siqua sit sapientum cuitas. Quam docti fin
gunt magisq̃ norunt. aut principes grauiores temperatioresq. a cu
pidine impii aut multitudine melius moratam censeant fieri posse
Centuriam uero iunioꝝ seniores cõsulere uoluisse. quibꝫ impii suffra
gium mandaret. uix ut uerisimile sit, cum parentũ quoq. hoc seculo uilis
Ieuisq. apud liberos auctoritas fecit. Pretoria inde comitia habita
P. Manlius Valens & L. Manlius Acidinus & C. Lectorius & L.
Cintius Alimentus creati sunt. forte ita incidit ut comitus pfectis nũ
tiaretur T. Octaculum quem T. Manli, et omis interpellatus ordo co
mitioꝝ esset. Collegam absentem daturus fuisse uidebatur populus
mortuum ĩ Sicilia ee. Ludi apollinares & prior anno fuerunt &
eo anno ut fierent. repente Calphurnio Pretori Senatus decreuit ut
i perpetuum nouerentur. Eodem anno prodigia aliquot uisa. In ede
concordię Victoria quę ĩ culmine erat. fulmine icta decussaq. ad Vi
ctorias que ĩ arce fixe erant. hesit. neq. inde procidit & Anagnia &
Fregellis nuntiatum est. murum portas q. de celo igne tactas. Et ĩ
foro Subertano sanguinis riuos p diem totum fluxisse: & Ereti lapi
dibꝫ pluisse. Et Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostis maioribꝫ
procurata sunt: & obsecratio in unũ diem populo idicta: & noven
diale sacrũ. Sacerdotes publici aliquanti eo anno mortui sunt. no
uiq. suffecti. In locũ M. Emilii Numide Decemuiri sacroꝝ M. Emi
lius Lepidus ĩ locũ M. Pomponii Mathonis Pontifices, Iunius ĩ locũ
Sp. Caruilii Maximi Auguris M. Seruilius. T. Octacilius. Crassus põ
tifex quia exacto anno mortuus erat: ideo nominatio in locum eius
nõ est facta. C. Clauduis Flamendialis quod exta perperam dederat

M. claudius marcellus
M. valerius leuinus cos

Prodigia

aliquanti pro aliquot

Res ætholorũ & philippi regis

Flaminio abiit. Per idem tp̃us M. Valerius Leuinus tentatis prius per secreta colloquia principũ animis ad indictum ante ad idipm concilium Etholoꝝ classe expedita uenit. Vbi cum Syracusas Capuãq; captam in fidem in Italiaq; regꝝ secũdaꝝ successum ostentasset adiecissetq; iam inde a maioribꝫ traditum morem Romanis colendi socios ex quibꝫ alios in ciuitatẽ atq; equum secũ ius accepissent alios in ea fortuna haberent ut socii esse q̃ cues mallent. Etholos eo i maiore futuros honore quod gentium transmarinaꝝ i amicitiam primi uenissent Phylippum eis & Macedonas graues accolas esse: quoꝝ se uim ac spiritus fregisse uigorem & eo redactũ esse ut nõ his modo urbibus quas per uim ademisset Etholis excedant. Sed ipam Macedoniam infestam habeant & Acãnanes quos egre ferrent Etoli
a corpore suo diremptos restituturum se i antiquam formulam uiris ac ditionis eoꝝ. Hec dicta promissaq; a Romano Imperatore Scopas q tum Pretor gentis erat & Dorimachus principes Etholoꝝ affirmauerunt auctoritatem suã minore cũ uerecundia & maiore cũ fide uim maiestatemq; po r. extollentes maxie tñ spes potuit de mouebat Acarnanie. Igitur cõscripte cõditiones quibꝫ i amicitiam societatemq; p r. uenirent additumq; ut si placerent uellentq; eodem iure amicitie Elei Lacedemoniiq; & Athalus & Pleuratus & Scerdiledus essent. Asyę Athalus. Hi tracum & Illyricoꝝ Reges. Bellum ut extemplo Etholi cũ Phylippo terra gererent. Nauibus ne minus xx. quinqueremibꝫ aduuuarent. Romanus urbium Corcyrenus ab Etholia incipiente solum tectaq; & muri cũ agris Etholoꝝ. Alia omis preda p r. esset darentq; operam Romani ut Acarnaniam Etholi haberent. Si Etholi pacem cũ Philippo facerent federi ascriberent ita ratam eoꝝ pacem si Philippus arma a Romanis sociisq; quiq eoꝝ ditionis essent abstinuissent. Item si p r. federe iũgeretur Regi ut caueret ne ius ei bellum inferendi Etholis sociisq; eoꝝ esset. Hec conuenerunt cõscriptaq; biennio post Olympiẽ. Ab Etholis in Capitolio ab Romanis ut testata sacris muniũtis essent sunt posita. Morę cã fuerant retenti Romę diutius Legati Etholoꝝ. nec tñ impediũto ad rebus gerendis fuit. Et Etholi extemplo mouerunt aduersus Philippũ bellum & Leuinus Zacynthum pãua insula est propinqua Étholię: urbem unam, eodem quo ipa est noĩe. habet eam preter arcem excepit & Oleniadas Naxumq; Acã

Scopas
Dorimachus

fœdus romanorũ cum etholis

Athalus
Pleuratus
Scerdiledus

Zacinthus insula ꝓpinqua etholiæ - & urbs.

Oleniadæ
Naxus
} acarnaniæ urbes

nanum/captas Etholis contribuit Philippum quoq; satis implicatum bel
lo finitimo ratus ne Italiam Penosq; & pacta cū Annibale posset respi
cere Corcyram ipe se recepit. Philippo Etholoꝝ defectio pelle hyber
nanti allata est Itaq; quia primo uere moturus in Graeciā erat Illy
rios finitimasq; eī urbes alterno metu quietas ut Macedoniam hret
expeditionem subitam i Originoꝝ atq; Apolloniatum fines fecit e
gressosq; Apolloniatas cū magno terrore ac pauore cōpulit intra mu
ros. Vastatis proximis Illyriis in Pelagoniam eadē celeritate ūtat uer
Inde Dardanoꝝ urbem sitam ī Macedoniam trāsitū Dardanis factu
ram cepit His raptim actis memor Etholici iunctiq; cū eo Romani bel
li per Pelagoniam & Lymphū & Bolāiam i Thessaliam descendit Ad
bellum secum adūsus Etholos capessendum Incitari posse hoīes credebat
& relicto ad fauces Thessaliae Perseo cū quattuor milib armatoꝝ ad
arcendos aditu Etholos ipe priusq; maioribus occuparentur rebus ī Ma
cedoniam atq; i Traciam exercitum ac Medos eduxit. Incurrere ea gēs
ī Macedonia solita erat ubi Regem occupatū externo bello ac sine p̄
sidio esse Regnum sensisset Ad pbragandas igitur uastare agros &
urbem lampharinam caput arcemq; Medice oppugnare cepit Scopas ubi
profectum in Thracia Regem occupatūq; ibi bello audiuit armata omī
iuuentute Etholoꝝ bellum inferre Acarnanie parat Aduersus quod se
Acarnanū gens & uiribus impar & iam menia Oleniados Naxūq; amis
sa cernens Romanaq; insuper arma ingruere ira magis istruit q̄ cōsilio
bellum Coniugib liberisq; & senioribus supra Lx annos ī propinquam
Epirum missis a xv ad Lx annos cōuram nisi uictores se nō redituros.
Qui uictus acie excessisset nequis urbe tecto mensa lare reciperet Duram
execrationem in populares obtestationemq; q̄ sanctissimam potuerunt ad
uersus hospites composuerūt: p̄catiq; simul Epirotas sunt ut qui suoꝝ in
acie occidissent eos uno tumulo contegerent adhiberentq; humatis ti
tulum. Hic siti sunt Acarnates qui aduersus uim atq; iniuriam Etholoꝝ
pro patria pugnantes mortem oppetierūt Per hec incitatus aīs castra
extremis finibus suis obuiam hosti posuerūt Nuntiis ad Philippum mis
sis q̄to res i discrimine esset omittere Philippū id quod i manib erat coe
gerunt bellum Iam pharina per deditionem recepta & prospero alio
successu reꝝ Etholoꝝ impetum tardauerat primo cōuratiōis fama
Acarnanie deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam ī intimos
coegit fines Nec Philippus quāq; ne opprimerentur Acarnanes tunc

ribus magnis

Originij Apolloniates] ppli.

∴ boetiam

Lampharina urbs caput medice

Oleniasꝫ urbs Naxus

Epitaphiū acarnanū qui in bello contra etholos occū bruit

Pharina op.

ribus magnis erat ultra Clinem est progressus Inde cū audisset reditus
Etholoꝝ ex Acarnania & ipe Pellam redit. Leuinus ueris principio a
Corcyra profectus nauibus supato Leucate promontorio cū uenisset
Naupactum Anticyram inde se petiturum edixit: ut presto ibi Sco
pas Etholiq. essent Sita Anticyra est in Locide leua parte sinum Co
rinthiacum intrantibꝫ breuis terre iter eo breuis nauigatio a Naupa
cto est. Tertio ferme post die utrinq. oppugnari cepta est. Grauior
a mari oppugnatio erat quia & tormenta machineq. omīs quīs in
nauibꝫ erant & nauibꝫ Romani inde oppugnabant Itaq. intra paucos
dies recepta urbs per deditionem Etholis traditur. preda ex Naupa
cto Romanis cessit. Leuino Iīe reddite. Cons: eum absentem declaratū
& successorem uenire P. Sulpitium Ceterum diuturno ibi morbo impli
citus seruus spe oīum uenit Romam. M. Marcellus cū idibꝫ Martii
Consulatum iisset Senatum eo die moris modo cā habuit professus
nihil se absente Collega neq. de rep: neq. de prouinciis acturum Scire
se frequentes Siculos prope urbem in uillis obtrectatoꝝ factoꝝ suoꝝ
esse Quibꝫ tīn abesse ut per se nō liceat palam Rome crimina edicta
facta ab inimicis uulgare ut isimularent aliquem sibi timorem absen
te Collega dicendi de Cons: esse. Ipe eis extemplo daturus Senatum fu
erit Vbi quidem Collega uenisset nō passurum quicq̄ prius agi q̄ ut
Siculi in Senatum introducantur. delectum prope a M. Cornelio per to
tam Siciliam habitum ut q̄plurimi questum de se Romam uenirent: eun
dem Iīis falsis Romam impleisse bellum in Sicilia esse ut suam laudem
minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus Consul Senatum dimi
sit: ac prope iustum iusticium oīum rez futurum uidebatur. donec al
ter Consul ad urbem uenisset. Ocium ut solet excitauit plebis rumores
belli diuturnitate & uastatos agros circa urbem qua infesto agmine
isset Annibal: exhaustam delectibꝫ Italiam & pro re quod Cannensis
exercitus cesus querebantur & Cons: bellicosos amboꝫ uiros acres ni
mis & feroces creatos qui uel in pace tranquilla bellum excitare pos
sent: ne dū in bello respirare Ciuitatē forent passuri. Interrupit hos sermo
nes nocte que pridie quinquatrus fuit pluribꝫ simul locis circa fo
rum incendium ortum Eodem tpre septem taberne. que postea quiq.
& argentarie que nunc noue appellantur arsere Comprehensa po
stea priuata edificia Neq. enim tūc basilice erant Comprehense Lau
tumie forumq. piscatorium & atrum regium Edes ueste uix defensa

Antiqua op.

Res rome geste

Quinquatria minerue solemnia: q̄ du
.V. post id. celebrabantur
Incendium rome pluribus
locis a quibusdam compari
factu

121

est xiii maxīe seruoꝝ opa qui ī publicū redempti ac manumissi sunt nocte & die continuatū incendū fuit Nec ulli dubium fuit humana id fraude factum ēe quod pluribꝫ simul locis & ut diūsis ignes cohorti essent Itaq. Consul ex auctoritate Senatus pro contione edixit. Q. quoꝝ opera id cōflatum incendium profiteretur premiū fore libero pecuniam: seruo libertatem Eo premio inductus Campanoꝝ Calauoꝝ seruus (Manus ei nomen erat) indicauit dominos: & hi quinq. pterea uuenes nobiles Campanoꝝ quoꝝ parentes a fuluio percussi erant securi id incendium fecisse uulgoq. facturos alia ni comprehendantur. Comprehensi: familieq. eoꝝ primo eleuabatur index iudicūq. pridem eum uerberibꝫ castigatum a dominis discessisse peruram ac leuitatem ex re fortuita crimen cōmentū Ceteꝝ ut coram arguebantur: & questio ex ministris facinoris foro medio haberi cepta est fassi omēs atq. ī dominos seruosq. cōscios aīadūsum est Indicia libertas data & xx. milia æris Consuli Leuino Capuam pterenti circūfusa multitudo Campanoꝝ obsecrantiū cū lachrimis ut sibi Romam ad Senatum ire liceret oratū siqua misericordia tādem flecti possent ne se ad ultimū perditū irent nomenq. Campanoꝝ a Q. Flacco deleri sinerent Flaccus sibi priuatam simultatē cū Campanis negare ullam ēe publicas inimicitias & hostiles ēe & futuras q̄ ad eo aīo in p. r. esse scirent Nullam ēim in terris gentem ēe nullum īfestiorem populū nomini Romano Ideo se menibꝫ īclusos tenere eos quia siqui euasissent aliqua uelut feras bestias per agros uagari & laniare & trucidare quodcūq. obuium detur Alios ad Anniballe trāsfugisse alios ad Romam incendendam profectos Inuenturū ī semusto foro Consulem uestigia sceleris Campanoꝝ Veste ēdem petitam & eternos ignes & cōditum ī penetrali fatale pignus imperi Romani Se minime censere tutum esse Campanis potestatem intrandi Romana menia fieri. Leuinus campanos iureiurando a Flacco adactos v. die q̄ a Senatu responsum accepissent / Capuam redituros: seq se Romam iussit. Hac circūfusus multitudine. simul Siculis obuiam egressis Siculisq. Romam prebuit clarissimaꝝ urbium excidio: ac celeberrimis iuris doctos uictos bello accusatores ī urbem adducens De Rep. tamen primū ac de prouinciis ambo Cons. ad Senatum retulere Ibi Leuinus quo statu Macedonia & Grecia Etoli Acarnanes Locriq. essent quasq. ibi res ipē egisset terra mariq. ex

Manus calanioꝝ campanoꝝ seruus dnos accusauit q̄ rome parte incenderat. Qua ex re libertate & xx mil aris donatus

Verba Flacci ad Leuinū consulē de malitia Etolorū Campanoꝝ

nam & campani flaccū: & siculi marcellū uiros celeberrimos accusarunt

posuit Philippum inferentē bellum Etholis in Macedoniā retro ā se cō
pulsum ad intima tutus penitus regni abisse legionemq. inde deduci
posse satis classem ēe ad arcendū Italia Regem hoc de se deq. pro
uincia cui p̄fuerat Consultum De prouinciis cōis relatio fuit Decre
uere Patres ut alteri Consulū Italia bellumq. cū Annibale prouin
cia esset Alter classem cui T. Octaciliuſ p̄fuisset Siciliamq. prouin
ciam cū L. Cincio Pretore contineret Exercitus eis duo decreti Q̄
in Etruria Galliaq. essent hę quattuor erant legiones urbane Due
supioris anni i Etruriam duę quib⁹ Sulpitius Consul p̄fuisset i Gal
liam mitterentur Gallię & legionib⁹ preesset quē Consul cuius Ita
lia prouincia ēet prefecisset in Etruriā C. Calphurnius post p̄turam
rogato i annum ipio missus & Q. Fuluio Capua prouincia decreta pro
rogatūq. i annū impium Exercitus cuiū socio⁹q. minui iussus ut ex
duab⁹ legionib⁹ una legio quiq. milia peditum & ccc. equitū essent
Dimissis q̄ plurima stipendia haberent & socio⁹ septem milia & ccc. eq
tes relinquerentur Eadem ratione stipendio⁹ habita i ueteribus mili
tib⁹ dimittendis CN. Fuluio Consuli supioris anni nec de prouincia
Apulia nec de exercitu quē habuerat quicq̄ mutatum tm in annum
prorogatum impium est P. Sulpitius Collega cuius omem exercitum p̄
ter socios nauales iussus dimittere ē Item ex Sicilia exercitus Cui M.
Corneliuſ preesset ubi Consul i prouinciam ueniisset dimitti iussus
L. Cincio ad obtinendā Siciliam Cannenses milites dati duo⁹ instar
legionum Totidem legiones i Sardiniā P. Manlio Vulsoni Pretori de
crete Quib⁹ L. Corneliuſ in eadem prouincia prior anno prefuerat
Vrbanas legiones ita scribere Cons. iussi ne quem militem facerent
Qui in exercitu M. Claudii M. Valerii fuluiq. fuissent neue eo āno
plures q̄ una & xx. Romanę legiones essent. his S. C. pfectis sorti
prouincias Cons. Sicilia & classis Marcello Italia cū bello adūsus An
nibalem Leuino euent Que sors uelut utro⁹q. captis Syracusis ita exa
nimauit Siculos expectatiōe sortis i Consulū cōspectu stantis ut com
ploratio eo⁹q. flebilesq. uoces & extemplo oculos hoūm cōuerterent
& postmodum sermones p̄buerint Circūibant enim Senatorum cū
ueste sordida affirmantes Se nō modo suam quisq. patriam. sed totā
Siciliam relicturos. Si eo Marcellus utro⁹q. cum impio rediisset. nullo
suo merito eum ante implacabilem in se fuisse quid iratum quod Ro
mam de se questum ueniisse Siculos sciat facturum: obrui ab Ethne

.VI.

.pedituſ

.XXI. romanis legionib⁹ hoc anno bellatu.

122

ignibus aut mergi freto satius illi insule esse q̄ uelut dedi noxe inimico. He Siculoꝝ querele domos primū nobilium circūlate celebrateq. sermonibꝫ quos partim misericordia Siculoꝝ partim inuidia Marcelli excitabat in Senatum etiam puenerunt postulatum a cōs est de pmutandis prouincijs Senatum cōsulerent. Marcellus si iā auditi a Senatu Siculi essent aliam forsitan futurā fuisse sententiam suam dicere. Hūc nequis timore frenari cos dicere posset: q̄ minus de eo libere querantur in cuius potestatem mox futuri sint si college nihil interfit mutare se prouinciam paratum ee deprecari Senatus preiudicium. Nam cū ex̄ sortem college optionem dare prouincię iniquum fuerit quanto maiorem iniuriam imo contumeliam ee sortem suam ad eum transferri: ita Senatus cum quid placeret magis ostendisset q̄ decreuisset dimittitur Interpos cons permutatio prouinciaꝝ rapiente fato Marcellū ad Annibalem fca est ut ex quo primum post a dūse gloriam pugnę ceperat in eius laudem postremus Romanoꝝ Imperatoꝝ prosperis tū maxime bellicis rebus caderet. Permutatis prouincijs Siculi in Senatum introducti multa de Hieronis Regis fide perpetua erga po.r. uerba fecerunt in grām publicam auertentes Hieronymum ac postea Hyppocratem atq. Epicidem tyrannos tū ob aliaꝝ ciuitatum defectionem a Romanis ad Annibalem inuisos fuisse sibi ob eam causam & Hieronymum a principibꝫ iuuentutis pro publico interfectū consilio & in Epicidis Hippocratisq. cedem septuaginta nobilissimoꝝ iuuenum coniurationem factam quos mora destitutos quia ad p̄dictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset omes a tyrannis interfcos iudicio facto Eam quoq. Hippocratis atq. Epicidis tyrānidem Marcellū excitasse. Leontinis crudeliter diremptis. Nunq̄ deinde principes Syracusanoꝝ desisse ad Marcellum transire polliceriq. se urbem cū uellet ei tradituros Sed eum primo ui capere maluisse. deinde cū id neq. terra neq. mari omia exptus potuisset autores traditaꝝ Syracusaꝝ fabrum ęrarium Sosin & Moericum Hispanum q̄ principes Syracusanoꝝ habere totiens id nequicq̄ ultro offerentes preoptasse quo scilicet ulciore de causa uetustissimos socios p.r. trucidaret ac diriperet si no Hieronimus ad Annibalem defecisset. sed populus Syracusanus & Senatus. Si portas Marcello Syracusani publice & non

Querele siculoꝝ p in senatu de Marcello.

oppressis Syracusanis tyrānī coꝝ Hippocrates & Epicides clausissent si
Carthaginensium armis bellum cū po r gessissent quid ultra q̄ quod
fecerit nisi ut deleret Syracusas facere hostiliter Marcellum potuisse
Certe preter menia & tecta exhausta urbis sacra fracta ac spoliata de
um delubra diis ipis ornamentisq. coꝝ ablatis nihil relictū Syracusis
esse Bona quoq. multis adempta ita ut ne nudo quidem solo reliquis
durpte ne alere se se ac suos possent orare se prēs cōscriptos ut si nequeāt
omia saltem que comparere cognosciq. possint restitui dominis iubeāt
Talia conquestos cum excedere extemplo ut de postulatis coꝝ Prēs cō
sulti possent Leuinus iussisset maneant inquit Marcellus ut coram his
respondeam Quando ea conditione pro uobis P. C. bella gerimus ut
uictos armis accusatores habeamus. due capte hoc anno urbes Capua
fuluium reum Marcellum Syracuse habeant Reductis in curiam le
gatis tum Consul. Non adeo maiestatis inquit p r imperiq. huius ob
litus sum P. C. ut si de meo crimine ambigeretur Consul dicturus cām
accusantibꝰ Grecis fuerim sed nō quid ego fecerim in disquisitionē
uenit sed quid isti pati debuerint: qui si non fuerunt hostes: nihil in
terest nūc an uiuo Hieronymo Syracusas uiolauerim. Sin autem
descuerunt portas legatos nrōs ferro atq. armis petierunt urbem
ac menia clauserunt exercitumq. Carthaginensiū adūsus nos tu
tati sunt quis passos esse hostilia cum fecerint indignatur. Tradentes
urbem principes Syracusanoꝝ adūsatus sim. Sosin & Moericum Hi
spanum quibꝰ tantam rem crederem potiores habui: Non estis extre
mi Syracusanoꝝ Quippe qui aliis humilitatē obiciatis Quis est ue
strum: qui se mihi portas apturum: Qui armatos milites meos in ur
bem accepturum promiserit? Odistis & execramini eos qui fecerunt:
& ne his quidem contumeliis in eos dicendis parcitis. Im̄ abest ut et
ipi tale quicq̄ facturi fuerit is Ipa humilitas coꝝ P. C. quā isti obiicūt
maxīe argumento est: me neminē qui nauatam opam reip. ure uelit
adūsatum esse & anteq̄ obsidere Syracusas nec legatis mittendis nec
ad colloquium eundo tentaui pacem: & postea q̄ neq. legatos uiolan
di uerecundia erat: nec mihi ipi congresso ad portas cū principibus
responsum dabatur: multis terra mariq. exhaustis laboribꝰ tandem
ui atq. armis Syracusas cepi Que capti accederint apud Anniba
lem & Carthaginenses uictos sese iustius q̄ apud uictoris p. senatū
quererentur Ego P. C. Syracusas spoliatas si negaturus essem: nūquā

Responsum marcelli ad siculos

ORATIO

disquisitio

spoluſ eay vrbem Romam exornarem. Que aũt ſinguliſ uictor auta
dem aut dedi cum belli uire tũ ex cuiuſcũq. merito ſatiſ ſcio me fe
ciſſe. Ea uoſ rata habeatiſ P.C. ng magiſ reip. intereſt q̃ mea. Mea q̃p
pe fideſ exoluta eſt. Ad remp. pertinet ne acta mea reſcindendo
aliоſ i poſteꝛ ſeqꝛioreſ duces faciatiſ. & quoniã coram & Sycu
loy & mea ũba audiſtiſ P.C. ſimul templo excedemuſ ut me ab
ſente liberiuſ cõſuli Senatuſ poſſit. Ita dimiſſiſ Siculis & ipe i Capi
tolium ad delectũ diſceſſit. Conſul alter de poſtulatiſ Siculoy ad pa
treſ retulit. Ibi cũ diu de ſententiis certatũ eet & magna parſ Sena
tuſ a principe eius ſnie Manlio Torquato cũ Tyrannis bellũ gerendũ
fuiſſe cenſerent hoſtibꝫ & Syracuſanoy & p.r. & urbem recipi non
capi: & receptã legibꝫ antiquiſ & libertate ſtabilire nõ feſſam miſerã
da ſeruitute belli affligi inter tyrannoy & Duciſ Romani certa
mina p̃mium uictoriſ in medio poſitam urbem pulcherrimam ac no
biliſſimam peruiſſe horreum atq. erariũ quondã p.r. Cuius mu
nificentia ac doniſ multiſ tempeſtatibꝫ hoc demiq. publico bello ad
uata ornataq. Reſp eſſet. Si ab inferiſ exiſtat Rex Hiero fidiſſi
muſ impii Romani cultor quo ore aut Syracuſaſ aut Romam
ei oſtendi poſſe cum ibi ſemirutam ac ſpoliatã patriam reſpexit i
grediens Romam i ueſtibulo urbis prope i porta ſpolia patrie ſue
uſuruſ ſit? Hec taliaq. cũ ad inuidiam Conſ. miſeratiõe Siculoy di
cerentur: mitiuſ tñ decreuerunt prẽſ cã Marcelli. Que iſ geſſiſſ
bellum uictorq. egiſſet: rata habenda eſſe. In reliquum cure Senatui
fore rem Syracuſanam mãdaturoſq. Conſuli Leuino quod ſine iactu
ra reip. fieri poſſet fortuniſ eiuſ Ciuitatiſ cõſuleret. Miſſiſ duobꝫ Se
natoribꝫ ad Conſulem i Capitolium uti rediret i Curiam: & introdu
ctiſ Siculiſ S.C. recitatum eſt. Legatiq. benigne appellati ac dimiſſi
ad genua ſe Marcelli Conſ. proiecerunt obſecrantes ut que deplo
rande ac leuande calamitatiſ cauſa dixiſſent ueniam eiſ daret & in
fidem clientelamq; ſe urbem Syracuſas acciperet. poſt hec Conſul
clementer appellatuſ eoſ dimiſit. Campaniſ deinde Senatuſ datuſeſt:
quoy oratio miſerabilior cã durior erat. Neq. eim meritaſ penaſ ne
gare poterant nec tyranni erant i quoſ culpam deferrent. Sed ſatiſ
penſum penay tot ueneno abſumptiſ tot ſecuri percuſſis Senato
ribuſ credebant: paucoſ nobiluum ſupſtiteſ eſſe quoſ nec ſua conſci
entia ut quicq̃ de ſe grauiuſ conſulerent impulerit: nec uictoriſ

ra capitis damnauerit Eos libertate sibi suisq. & bonor aliquam pte
orant. Cuiq R omanos affinitatib plerosq & propinquis iam iam co
gnationibus & cōubio uetusto iunctos Submotis deinde etemplo pau
lisper dubitatum est an arcessendus a Capua Q fuluius esset. Mor
tuus Claudius Consul erat coram Imperatore qui res gessisset sicut
inter Marcellum Siculosq disceptatum fuerat disceptaretur. Dein
cū M Attilius fuluium frem flacci legatos eius atq Minutium &
L Veturium Philonem: Item Claudii legatos qui omib gerendis reb
affuerant i Senatu uiderent: Nec fuluium auocari a Capua nec differ
ri Campanos uellent Interrogatus sententiā M Atilius Regulus cui
us ex iis qui ad Capuam fuerant maxia autoritas erat In consilio in
quit arbitror me fuisse Consulibus Capua capta Cū quereretur q
Campanor de rep nra benemerutus esset duas mulieres comptum e
Bestiam Appiam Attelanam Capue habitante & Faucula Cluuia
que quondam questum corpore fecisset. Illam quotidie sacrificasse p
salute & uictoria p r: Hanc captiuis egentib alimenta clam suppe
ditasse. Ceterom omnium Campanor eundem erga nos animum: quem Car
thaginensiū fuisse: secunq pcussos a Q fuluio fuisse magis quom
dignitas inter alios: q quom culpa eminebat. Per Senatu agi de Cam
panis/qui ciues R omani sunt inussu populi no uideo posse. Idq &
apud maiores nros i Satrianis factum est cū defecissent ut M Anti
stius Tri: pl: prius rogatione ferret sciretq, uti Senatui de Satrianis
sententie dicende uis esset. Itaq censeo cū Trib pl: agendū esse ut eor
unus pluresue rogatione ferant ad plebem: qp nobis statuendi de cā
panis ius fiat. Attilius Tr. pl ex auctoritate Senatus plebem in hec uer
ba rogauit Omes Campani Atellani Calatini Sabbatini qui se dedide
runt in arbitriū deditionemq p r. fuluio Procons: quosq secum una
dediderunt agrum urbemq duuina humanaq: utensiliaq suie quid aliud
dederunt: de iis rebus Quid fieri uelitis uos rogo Quirites: Plebs sic
uissit Quod Senatus maxia pars censeat: qui assidens id uolumus iu
bemusq. ex hoc plebiscito Senatusq C. Appie Cluuieq primum bona
ac libertatem restituit. Si qua alia pmia petere a Senatu uellent ue
nire eas Romam. Campanis i familias singulas decreta facta: que
no opere pretium est omia enumerare. Aliom bona publicanda ipos
liberosq eom & coniuges uendendas extra filias que nupsissent pri
usq in potestatem p r. uenissent Alios in uincula condendos ac de

: ut

ORO . M atilij regulj de campanis

Bestia appia atellana
Faucula cluuia

: plebs

Rogatio atilij tr. pl: ad populu de campanis

Scitum plebis

Decreta senatus de campanis

extra filias si preter

posterius

extra ſp preter.

his poſterius cõſulendũ. Alioq; Campanoq; ſummam etiam cẽſus di
ſtraxerunt publicanda necne bona eſſent: pecua captiua preter e
quos & mancipia preter puberes uirilis ſexus & omia quę ſolo no
continerentur reſtituenda cenſuerũt dominis. Campanos omes At
tellanos Calatinos Sabbatinos: extra q̃ qui eoq; aut ipi aut paren
tes eoq; apud hoſtes eſſent: liberos eſſe iuſſerunt. Ita ut nemo eoq;
Ciuis Romanus aut Latini nõis ſed neue quis eoq; qui Capuę fuiſſet
dum portę clauſę eſſent in urbe agroue Campano intra certam die
maneret. Locus ubi habitarent trans Tyberim daretur. Qui nec Capuę
nec in urbe Campana que a p r. defeciſſet per bellum fuiſſent eos ci
Lirim amnem Romam ũſus. Qui ad Romanos tranſiſſent priuſq; An
nibal Capuam ueniret eos ei Vulturnũ emouendos cenſuerũt nequis
eoq; propiuſ mare xv. milibꝫ milibꝫ paſſuũ agrũ edificiũq; haberet
qui eoq; trans Tyberim emoti eſſent ne ipi poſteriue eoq; uſpiam pa
rarent haberentue niſi in Veiente aut Sutrino Nepeſinoue agro: dũ
ne qui maior q̃ quinquaginta iugeq; agri modus eſſet. Senatoq; oĩ
um: quiq. magiſtratus Capuę Attelle Galatię geſſiſſent bona uenire
Capuę iuſſerunt. Libera corpora que uenũdari placuerat Romam
mitti ac Rome uenire. Signa ſtatuas eneas que captę de hoſtibus di
cerentur que eoq; ſacra ac profana eſſent ad Pontificũ collegium rele
cerunt. Ob hec decreta meſtiores aliq̃to q̃ Romam uenerant Campa
nos dimiſerunt. Nec iam Q. Fului ſeuitiam in ſeſe ſed iniquitatem
deum atq. execrabilem fortunam ſuam icuſabant. Dimiſſis Siculis
Campaniſq. delectus habitus. Scripto deinde exercitu de remigum
ſupplemento agi ceptum. In quam rem cum neq. hoũm ſatis nec ex
qua parerentur ſtipendiũq. acciperent pecunie quicq̃ ea tempeſtate
in publico eſſet. edixerunt Conſ. ut priuato ex cenſu ordinibuſq;
ſicut antea Remiges darent: cũ ſtipendio dati hiſq; dieq; xxx. ad
id edictum. tantus fremitus hoũm tanta indignatio fuit. ut magis
dux q̃ materia ſeditionis deeſſet. Secundũ Siculos Campanoſq; plebem
Romanam pdendam lacerandamq; ſibi Conſ. ſumpſiſſe. per tot annos
tributo exhauſtos. nil reliqui preter terram nudam ac uaſtam habere:
tecta hoſtes incendiſſe. Seruos agricultores R. P. abduxiſſe. Hũc
ad militiam paruo ere emendo. nũc remiges imperando ſiquid cui
argenti erisue fuerit. ſtipendio remigũ & tributis annuis ablatum:
Se ut dent quod nõ habent nulla ui nullo impio cogi poſſe: bona ſua

uenderent: in corpora quę reliqua essent seuirent ne unde redimantur quidem quicq̄ supereſſe Hec non in occulto sed propalam i foro atq. oculis Cons. ingens turba circūfusa fremebant. Nec eos sedare Cons. nūc castigando nc consolando poterant spatium deinde his tribuere sedarq. ad cogitandum dixerunt quo ipi ad rem ispiciendam expediē damq. usi sunt. Senatū postero die habuerūt de remigum supplemto ubi cum multa disseruissent cū equa plebis recusatio esset uerterūt orationem eo ut dicerent priuatis id seu equum seu uniquum onus in iungendū esse. Nam unde cū pecunia i etario nō esset paraturos nauales socios? Quomodo aūt sine classibo aut Siciliam obtineri aut Italia Philippum aūti posse aut tuta Italię littora ēe? Cū in hac difficultate rei consilium hereret ac prope torpor quidā hōum mentes occupasset Tū Leuinus Consul Magrātus Senatui & Senatus populo sicut honore prestet ita ad omia quę dura & aspera essent subeunda ducem debē esse. Siquid iniungere inferiori uelis id prius in te ac tuos si ipe iuris statueris faciliusq omes obedientes habeas. Nec impensa grauis est cū ea plusq̄ pro uirili parte sibi quēq. capere principum uiderint Itaq. ut classem habeat quem ornare uolumus p r. priuatos sine recusatione remiges dare nobismetipis imperemus. primū aurum argentum signatum omes Senatores crastina die i publicū cōferamus ita ut anulos sibi quisq. & cōiugi & liberis & filio bullam & quibo uxor filiue sunt singulas uncias pondo auri relinquat argenti. Qui curuli sella sederunt equi ornamenta & libras pondo ut lignum patellamq. de ara causa habere possint. Ceteri Senatores libram argenti tm̄ eris signati quina milia i singulos patresfamilie relinquamus. Ceterū omē aurum argentum es signatum ad Triumuiros mensarios extemplo deferamus. nullo ante Senatus cōsulto fcō ut uoluntaria collatio & cē tamen aduuādę rep excitet ad emulandū aios primum eqstris ordinis deinde reliquę plebis hanc unam uiam multa inter nos colloquuti Cons. inuenimus. Ingredimini diis beneuuantibo resp icolumis & priuatas res facile saluas pstat publica prodendo tua nequicq̄ serues In hoc tanto aio consensum est ut gratie ultro Consulibo agerentur. Senatu inde misso pro se quisq. aurum argentum & es i publicū cōferunt tanto certamine iniecto ut prima inter primos nōia sua uellent in publicis tabulis esse. ut nec Triumuiri accipiendo nec scribe referendo sufficerent. Hūc consensum Senatus equester ordo est sequutus. eq̄

Verba Leuini enarrata

stris ordinis plebs ita sine edicto sine cohortatione magistratus nec re
mige in supplementum nec stipendio resp equit paratisq omib
ad bellum Cons in prouincias profecti sunt Neq aliud magis bel
li tempus fuit quo Carthaginenses Romanique pariter uarius ca
sib imixti magis in ancipiti spe ac metu fuerint Nam Roma
nis & in prouinciis hinc in Hispaniam adūse res hinc prospes
in Siciliam luctū & letitiam miscuerūt & in Italia Tarentū amis
sum damno & dolore tū arce cū psidio retenta preter spem gau
dio fuit & terrorem subitū pauoremq Vrbis Rome obsessa &
oppugnata capua & post dies paucos capta in letitiam uertit Tras
marine quoq res quadam uice pensate Philippus hostis tem
pore haud satis opportuno factus Etholi noui adsciti socii Atha
lusq Asye Rex iam uel despondente fortuna Romanis impe
rium orientis Carthaginenses quoq capua amissa & Tarentum
captum equabant & ut menia urbis Romane nullo prohibente
se peruenisse in gloria ponebant ita pigebat irriti incepti pude
batq adeo se spretos ut sedentib ipis ad Romana menia alia
porta exercitus Romanus in hispaniam ducerent Spe quoq Hi
spanie quo propius spe uenerant tantis duobs ducib exercitibq
cesis debellatum ibi ac depulsos inde Romanos ee Eo plus a L Mā
lio tumultuario duce aduanum & irritum uictoriam redactam
esse indignationis prebebant Ita equante fortuna suspensa omia
utrinq erant Integra spe integro metu uelut illo tpre primum bel
lum inciperent Annibalem ante omia angebant quod Capua p
tinacius oppugnata a Romanis q defensa a se multoz Italie
populoz animos auerterat: quos neq omes tenere presidiis nisi
uellet in multas paruas partes carpere exercitum: quod minime tū
expediebat poterat: nec deductis presidiis spei liberam uel obnoxi
am timori socioz relinquere fidem Precps in auaritiam & crude
litatem aius ad spolianda que tueri nequibat uasta hosti relin
querentur inclinauit Id fedum cosilium tū incepto tū etiam exi
tu fuit Neq enim indigna patientium modo abalienabantur a
mi sed ceteroz etiam Quippe ad plures exemplum q calamitas per
tinebat Nec Consul Romanus tentandis urbibus si unde spes ali
qua se ostendisset deerat Salatie princeps erant Dasius & Blatti
us Dasius Annibali amicus Blactus quantum ex tuto poterat

Secunde

Dasius
Blatius

rem Romanam fouebat & per occultos nuntios spem proditionis fe
cerat Marcello: sed sine adiutore Dasio res transigi nō poterat Mi
tum ac diu contatus: & tum quoq; inopia magis consilii potioris:
q̄ effectus Dasium appellabat. At ille cū ab re auersus tū emu
lo potentatus inimicus rem Annibali aperit Accersito utroq; An
nibal cum pro tribunali quedam ageret mox de Blattio cogni
turus: starentq; sūmoto populo accūsator & reus. Blattius de pro
ditione Dasium appellabat: enimuero ille uelut īmaniter resta
re Exclamabat sub oculis Annibalis secū de proditione agi. Anni
bali atq; eis qui aderant quo audacior res erat minus similis ueri
uisa est. Emulatione profecto atq; odium ee & id crimen afferri qđ
quia testem habere nō posset liberius fingentis. Ita inde dimissi sūt:
Nec Blattius ante abstitit tam audaci incepto q̄ idem obtunden
do docendoq; q̄ ea res ipsis patrieq; salutaris esset: peruicit ut presi
dium punicum. Hi aūt Numidę fortissimi equitum toto punico ex
citu erant. itaq; quāq̄ improuisa res fuit nec usus equoꝝ in urbe erat
tamen armis inter tumultum captis & eruptionem tentauerunt &
cum euadere nequirent pugnantes ad ultimum procubuere: nec plus
quinquaginta ex his in potestatem hostium uiui uenerunt. Plus ali
quanto damni hec alta equitum Annibali amissa q̄ Salapia fuit.
nec deinde unq̄ Penus quo longe plurimū ualuerat equitatu supe
rior fuit. Per idem tpus cū in arce Tarentina uix inopia tolerabilis
esset spem omem presidium quod ibi erat Romanum prefectusq;
presidii atq; artis M. Liuius i comeatibꝫ a Sicilia amissis habeāt: q
ut tuto preterueherentur oram Italie classis xx ferme nauium re
gii stabant. Preerat classi cōmeatibꝫq; D. Quintius obscuro gne ortus
ceteꝝ multis fortibꝫ factis gloria militari illustris. primo v. na
ues quaꝝ maxie dug triremes a Marcello ei traditę erant habuit
postea rem impigre sepe gerenti tres addite quinqueremes postremo
ipe a socius reginisq; & a Vellia & a Pesio debitas ex federe exige
do classem xxx. nauium sicut ante dictum est effecit huic ab Re
gio profecte classi Democrates cum pari classe nauium Tarentinaꝝ
nūo xv. milia ferme ab urbe ad sacri portum obuius fuit. Velis tū
improuidus futuri certamis Romanus ueniebat sed circa Crotone
Sibarimq; suppleuerat remigio nauis instructamq; & armatam egre
gie pro multitudine nauium classem habebat & tum forte subidem

potentatus

. D . quintius

Democrates

126

fere tempus & uentiuis omiss cecidit & hostes i cospectu fuere: ut ad componenda armamenta expediendum q remigem ac militem ad iminens certamen satis temporis esset. Raro alias tantis animis iuste cocurrerūt classes. Quippe cum i maioris diserimen rei q ipe erant pugnarent. Tarentini ut recuperata urbe ab Romanis post centesimū prope annū arcem etiam liberarent spem cōmeatus quoq. hostibs si nauali prelio possessionem maris ademissent intercelusuri. Romani ut retenta possessione arcis ostenderent non ui ac uirtute sed proditione ac furto Tarentum amissum. itaq. ex utraq. parte signo dato cū rostris concurrisset: neq. retro nauem inberent nec dirimi ab se hostem paterentur q qs indepertus nauem erat ferrea iniecta manu ita cōserebant ex propi quo pugnam ut nō missilibs tm sed gladus etiam prope collato pede quererentur: prore inter se uncte herebant puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipate erant naues: ut unx ullum telū i mari uanum intercideret frontibs uelut pedestris acies urgebant perueq. naues pugnantibs erant. Insignis tm inter ceteras pugna fuit duaq. que prime agminis concurrerant inter se. in Romana naue ipius ipe Quintius erat. in Tarentina Nico cui Personi fuit cognom nō publico modo sed priuato etiam odio inusus atq. infestus Romanis quod eius factionis erat q Tarentum Annibali prodiderat. hic Quintum simul pugnantem hortantemq. suos incautū hasta trās fixit. Ille atq. preceps cum armis procidit ante proram uictor Tarentinus in turbatā duce amisso nauem impigre transgressus cū sum mouisset hostes & prora iam Tarentinoq. esset puppim male conglobati tuerentur Romani repente & alia a puppi triremis hostiū apparuit. ita i medio circumuenta Romana nauis capitur. hic ceteris terror iniectus ut pretoriā nauem captam uidere fugientesq. passim alie alto merse alie in terra remis abrepte mox pde fuerūt. Turinis Metapontinisq. Ex onerariis que cū comeatu sequebantur perpauce i potestatem hostium uenere: alie ad incertos uentos hinc atq. illinc obliqua transferentes uela i altum uecte sunt. Nequaq̄ pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. Nam ad quattuor milia boūm frumentatū egressa cū in agris passim uagarentur. Luuius qui arci psidioq. Romano perat intentus i omes occasiones gerendę rei C. Persium impigrum uirum cū duobs milibs armatoq. ex arce emisit: qui uage effusos per agros palatosq. adortus cum diu

Nico prefon

Veniunt classis romana
i tarentinis

C. persius

passim ceciderisset paucos ex multis trepida fuga incedentis semiaptis por
tarū foribus in urbem compulit ne urbs eodem impetu caperetur Ita e
quatę res ad Tarentum Romanis victoribꝫ frumentiq. spes quę in o
culis fuerat utrosq. frustrata pariter Eodem tpūs Leuinus Consul cū
magna parte anni circūacta in Siciliam ueteribꝫ nouisq. sociis expecta
tus cum uenisset primū ac potissimū ratus omnium Syracusanis noua
pace īconditas componere res: Agrigentum inde quod belli reliquum
erat tenebaturq. a Carthaginensium ualido pſidio duxit legiones &
affuit fortuna incepto Hanno erat Imperator Carthaginensium sed om
nem ī Mutine Numidisq. spem rpositam habebat per totam Siciliā
uagus predas agebat ex sociis Romanorū neq. intercludi ab Agri
gento ui aut arte ulla quin nec erumperent ubi uellent prohiberi pote
rant. Hec eius gloria quia iam Imperatoris quoq. fame officiebat: po
stremo in inuidiam uertit ut ne bene geste quidām res iam Hanno
ni propter autorem satis lete essent propter que postremo pfecturā
eius filio suo dedit ratus cū impio auctoritate quoq. & inter Numi
das erepturum Quod longe aliter euenit nam ueterem fauorem eius
sua insuper inuidia auxit. Neq. ille indignitate iniurię tulit cōfestiq.
ad Leuinum occultos nuntios misit de tradendo Agrigento per quos
ut est facta fides compositusq. rei gerendę modus portam ad mare
ferentem Numide cū occupassent pulsis inde custodibꝫ aut cesis Roma
nos ad idipm missos i urbem acceperūt Et cū agmine iam i mediam
urbem ac forum magno tumultu iretur iratus Hanno nō aliud q̄ tu
multum ac secessionem id quod & ante acciderat Numidarū esse: ad
comprimendam seditionem processit atq. ille cū ei multitudo maior q̄
Numidarū procul uisa: & clamor Romanus haud quaq̄ ignotus ad
aures accidisset pruisq̄ adictum teli ueniret capessit fugam per auer
sam portam emissus assumpto comite M. Epicide cū paucis ad mare
peruenit nactiq. opportune paruum nauigium relicta hostibꝫ Sici
lia de qua per tot annos certatum erat ī Africam traiecerunt. Alia
multitudo Penorū Siculorūq. ne temptato quidem certamine cum
ceci i fugam ruerent clausiq. exitus essent circa portas cesa. Oppido
recepto Leuinus qui capita rerū Agrigenti erant uirgis cesos securi
percussit ceteros predamq. uendidit omnem pecuniam Romam misit
Fama Agrigentinorū cladis cū Siciliam peruasisset omia repente
ad Romanos inclinauere. Prodita breui sunt xx. oppida. Sex ui ca

Agatirna op. Siculo

pta Voluntaria deditione in fidem uenerunt ad quadraginta. Quar
cuitatum principibꝫ cū pꝛo cuiuſq; merito Conſul pꝛemia penaſ
q; exoluiſſet coegiſſetq; Siculoſ poſtiſ tandē armiſ ad agrū colē
dum aīoſ conuertere ut eſſet non incolar modo alīmtuſ frugife
ra Inſula ſed urbiſ Romę atq; Italię id quod multiſ ſepe tempe
ſtatibꝫ fecerat annonā leuaret Ab Agatirna inconditā multi
tudinem ſecū in Italiam tranſuexit. Quattuor milia hoīum erāt
mixti ex omī colluuione exuleſ oberati capitalia auſi pleriq;
& cum ī cuitatibꝫ ſuiſ ac ſub legibꝫ uixerant & poſtq̄ eoſ ex uariis
cauſis fortuna ſimilis conglobauerat Agatirne per latrocinia ac
rapinam tolerantes uitam Hoſ neq; relinquere Leuinuſ in inſula
tū primū noua pace coaleſcente uelut materiā nouādiſ rebꝫ ſatiſ
tutum ratuſ eſt & Reginis uſui futuri erant ad populandū Bru
tium agrum aſſuetam latrociniſ querentibꝫ manū & quod ad Si
ciliam attinet eo anno delatum bellum eſt. In Hiſpania principio
ueriſ. P. Scipio nauibꝫ deductiſ euocatiſq; edicto Tarraconem ſocio
rum auxilius: claſſem onerariaſq; oſtium inde hiberi fluminiſ petē
uibet. Eodem legioneſ ex hibernis conuenire cū uſſiſſent. ipſe cum
quinq; milibꝫ ſocioꝝ a Tarracone profectus ad exercitū eſt. quo cū
ueniſſet alloquendoſ maxīe ueteres militeſ qui tantiſ ſupfuerāt
cladibꝫ ratus: contione aduocata ita diſſeruit. Nemo ante me no
uus Imperator militibꝫ ſuiſ priuſq̄ eoꝝ opa uſuſ eſſet: grās agere
uire ac merito potuit: me uobiſ priuſq̄ prouinciam aut caſtrā ui
derem obligauit fortuna. primum quod ea pietate erga patrem pa
truumq; meum uiuoſ mortuoſq; fuiſtiſ. deinde quod amiſſam tanta
clade prouincie poſſeſſionem integram & p r. & ſucceſſori mihi tū
tute ueſtra obtinuiſtiſ. Sed cū iam benignitate deum id paremuſ atq;
agamuſ nō ut ipi maneamuſ in hiſpania ſed ne Poeni maneant nec
ut pro ripa hiberi ſtanteſ arceamuſ tranſitum hoſtiſ ſed ui ultro
tranſeamuſ tranſferamuſq; bellum uereor ne cui ueſtrum mauſ
id audaciuſq; conſiliū q̄ aut pro memoria cladium acceptarū nu
per aut pro etate mea uideatur. Aduerſe pugnę ī Hiſpania nulliſ
in aīo q̄ meo minuſ oblitterari poſſunt: cui pater & patruuſ intra x.
xx. diez ſpatium ut aliud ſuper aliud cumularetur familie nre
funus interfecti ſunt. Sed ut familiariſ pene orbitaſ ac ſolitudo frā
git aīum: ita publica tum fortuna tum uirtuſ deſperare de ſūma

Nunc dij immortales imperij vo· præsides centurijs ōibus ut mihi imperiū iuberent dari: fuere auctores · Hisdem augurijs & auspicijs & per nocturnos et oia læta ac ꝓspera portendunt. Animus q̄ meus maximus mihi ad hoc tps uates præsagit nostram hyspaniā ee: breui extorre hinc oe punicum nom maria terras q̄ sæda fuga impleturū · Quod mens sua spontē diuinat: idem subijcit vatio haud fallax. Vexati ab ijs socij/ nīam fidem p̄ legatos implorant. Tres duces discordantes ꝓpe ut defecerint alij ab alijs turpia exercitus in diuersissimas regiones distraxere. Eadem in uiros ingruit fortuna: quæ nup nos afflixit · Nam & destruuntur a socijs: ut prius a celtiberis nos. Deduxere exercitus: quæ patruo patri q̄ meo causa exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in unū sinet: neq̄ singuli nobis resistere poterunt. Vos ī milites fauete nomini scipionum: soboli imperatoꝝ uestroꝝ uelut accessis vetereſcenti stirpibus. Agite ueteres milites nouū exercitū/nouum q̄ militem traducite liberū: traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe a uobis ꝓgratas. Breui faciam ut quemadmodum nūc noscatis in me patris patrui q̄ similitudinē oris multus q̄ & liniamenta corporis: ita ingenij fidei uirtutis q̄ exemplū effigiem uobis reddam ut renixisse/ aut veratum sibi quisque scipionem imperatorem ducat. Hac ōtio accensis militum ānis: relicto ad præsidium regionis eius M· silano cum tribus milibus peditū & ccc equitib: cæteras oes copias (erant aut .xxv. milia peditū duo milia quingenti equites·) liberū traducit Ibi quibusdam suadentib: ut q̄m inter tam diuersas regiones discessissent punici exercitus sīximum adoriretur: periculo ee ratus: ne eo facto in unū oes contraheret: nec par esset unus tot exercitibus: carthagine noua interim oppugnare statuit: urbem tum ipsam opulentam suis opibus: tum hostium ōi bellico apparatu plenam. Ibi arma: ibi pecunia: ibi totius hispaniæ obsides erant · Sutam prætereā tum opportunē ad trāiciendum in africam: tum superportum satis amplum quantæ uis classi: & nescio an nū in hispaniæ oram q̄ nīo aduerset mari. Nemo oīum quo iretur sciebat præter ·C· Ielium· Is classe curtū missus ita moderari cursum nauium erat iussus: ut eod tpre exercitus ōnderet: & classis portum intraret · Septimo die ab hibero carthaginē uentum ē · simul terra: mari q̄ castra á regione urbis/ quæ in sep tentrionē uersa ē: posita. His a tergo: (nam natura tuta erat:) millū uallum obiectum · Cæterū sita carthago sic ē. Sinus ē maris media ferme hispaniæ ora max ē uento africo oppositus: & quingentos passus introrsus retractus paulo plus passuum . . . in altitudinēm patens. Huius in hostio sinus parua insula obiecta ab alto portum & omnibus uentis præter q̄ africo facit · Ab intimo sinu ꝑne insulā occurrit tumulus is ipse in q̄ condita urbs ē · Ab ortu solis & a meridie cingit mari · Ab occasu stagnū claudit patulum & ad septentrionē fusum incertæ altitudinis ut cunq̄ æstuat mare · Continenti urbem iugum · cc· fere & · L· passus patens coniungit · Vnde cum tam parui operis munitio esset/ nō obierit uallum imperator romanus: seu fiduciam hosti sui ipse ostentans: siue ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret · Cætera quæ munienda erant cum præcisset naues ē et in portu/ uelut maritimā q̄ ostentans obsidionem instruxit: circumuectus q̄ classe/ cum monuisset præfectos nauiū: ut uigilias nocturnas in terim seruarent: oia ubiq̄ primo obsessū hostem conari: regressus in castra/ ut consilij sui voem: quod ad urbem potissimū oppugnandā belli orsus esset/ militib ōnderet: & spem potiundæ hortando faceret: concione aduocata ita disseruit. AD urbem unā oppugnandam siquis uos adductos credit: is magis opis uestri: q̄ emolumenti voem exactam milites habet. Oppugnabitis enim uere mœnia unius urbis: sed in una urbe uniuersa ceperitis hyspaniam · Hæc sunt obsides omnium nobilium regum populoꝝ q̄ · Qui simul in potestate uestra erunt: extemplo oia/ quæ nunc sub carthaginensibus sunt/ in ditionem tradent. Hæc pecunia oīs hostium: sine qua neq̄ illi gerere belli possunt · quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ uobis max usui ad conciliandos sibi barbaroꝝ animos erit · Hæc tormenta · arma · oīs apparatus belli est: qui simul uos instruet: & hostes nudabit. Potiemini præterea tum pulcherrima/ opulentissima q̄ urbe: tum opportunissima portu egregio: unde terra mari q̄ quæ belli usus poscunt/ suppeditentur · Quæ cum magna ipsi habebimus: tum dempserimus hostibus multo maiora · Hæc illis arx: hoc horreū: erariū: armamentarium: oīum rerum receptaculum ē · Hinc rectus in africam cursus ē · Hæc una inter pyreneū & gades statio · Hinc omni hyspaniæ imminet africa · Sed quoniam etc.

rem prohibet eo fato quo donata nobis sors est ut magnus omnibus bellis uicta uicerimus uetera omitto Porsennam: Gallos: Samnites · A Punicis bellis incipiam. quot classes: quot duces: quot exercit? priore bello amissi sunt iam quid hoc bello memorem: omnibus aut ipse affui cladib: aut quib⁹ abfui/ maxie unus omnium cassensi · Trebia Transimenus Cannæ quid aliud sunt q̄ monumenta occisoꝝ exercituum Consulúq. Romanoꝝ adde defectionem Italiæ Siciliæ Maioris partis Sardiniæ adde ultimū terrorem ac pauorem castra punica inter Anienem & mœnia Romana posita & uisum prope i portis uictorem Annibalem. In hac ruina rei stetit una atq. integra & inmobilis uirtus p· r· Hæc omia strata humi erexit ac sustulit. Vos oium primi milites post Cannensem cladem uadenti Hasdrubali ad Alpis Italiamq: qui si se cū fīe cōiunxisset nullū iā nomen eet p· r· Ductu auspicioq. pris mei obstitistis: & hæ secūdæ res illas adūsas sustinuerūt Nūc benignitate deum omia secunda prospera i dies lætiora ac meliora i Italia Siciliaq. geruntur In Sicilia Syracusæ Agrigentum captum: pulsi tota isula hostes receptaq. prouincia i ditione p· r· In Italia Arpi recepti Capua capta iter omne ab urbe Roma trepida fuga emensus Annibal i extremū angulum agri Brutii compulsus nihil iam mauis ꝓcatur deos: q̄ ut icolumi cedere atq. abire ex hostium terra liceat. quid igitur minus conueniat militi q̄ cū aliis super alias clades cumularentur ac dii prope ipi cū Annibale starent uos hic cū parentib⁹ meis Equentur eim ipi etiam honore noīs sustinuisse labentem fortunā p· r· nec eosdem quia illic omia secunda lætaq. sunt animis deficere. nuper quoq; q̄ acciderunt utinā sine meo luctu: q̄ uestro transissent? Sed quoniam uos īstructos & ordinatos cognosco ad Carthaginē nouam oppugnandam totis uiribus & bono aio transeamus. Cūq. omnes una uoce hoc faciendum succlamarent eos Carthaginem duxit. Tū terra mariq. eam oppugnari iubet. Contra Mago Penoꝝ dux cū terra mariq. instrui oppugnationē uideret & ipe copias ita disponit Quingentis militib⁹ arcem incedit Quingentos tumulo urbis in orientē ūso imponit. Oppidanoꝝ duo milia ab ea parte qua castra Romana erant opponit. Quingentis militib⁹ arcem insedit. Quingentos tumulo urbis i orientem ūso imponit. Multitudinem aliam quo clamor quoq. uis auocasset resistentem ad omia occurrere iubet. Patefeā deinde porta eos quos in uia ferente ad castra hostium istruxerat mittit. Romani duce ipo præcipiente parūp

alie ē sup alias

Descriptio carthag̃ nouæ

cessere ut propiores subsidiis in certamine ipo submittendis essent. Et primo haud impari stetere acie. Subsidia deinde identidem sumissa e castris non auerterunt solum i fugam hostes sed adeo effusis institerūt: ut nisi recep tui cetimisset pmixti fugientib irrupturi fuisse i urbem uiderentur Trepidatio uero nō prelio maior q̄ tota urbe fuit. Multe stationes pauo re atq. loca deserta sunt relictiq. muri cū qua cuiq. erat proximum de siluissent. Quod ubi scipio in tumulū obūsus quē Mercurū teutātem appellant adūat multis pub nudata a defensoribs menia esse. omēs e castris excitos ire ad oppugnandam urbem & ferre scalas iubet. ipe pre se trium iuuenū ualidoz scutis oppositis ingens eim iam uis omis q̄ris telox e muris uolabat. ad urbem succedit. hortatur imperat q̄ in rem sunt. Quodq. plurimū ad accendendos aios militū intererat te stis spectatorq. uirtutis atq. ignauie cuiusq. adest. Itaq. in uulnera ac tela ruunt. neq. illos muri neq. supstantes armati arcere queunt. quin certatim ascendant. Et a nauib eodem tpre ea q̄ mari abluitur pars urbis oppugnari cepta est. cetex tumultus inde maior q̄ uis uideri po terat. dum applicant. dū partim exponūt scalas. militesq. dū qua cuiq. proximū est in terram euadere properant. ipa festinatōe & certamine alii alios impediūt. Inter hec repleuerat iam penus armatis mumis & uis magna & ingens copia congesta telox suppeditabat. Sed neq. uiri nec tela nec quicq̄ aliud eque q̄ menia ipa sese defendebāt. Rarę eim sca le altitudim equari poterant & quo queq. altiores eo infirmiores erāt itaq. cū summus quisq. euadere nō posset. subirent tū alię onere ipo frā gebantur. Quidam stantibs scalis cū altitudo caliginem oculis effudis set. ad terram delati sunt. Et cū passim hoies scalęq. ruerent & ipo suc cessu audacia atq. alacritas hostiū cresceret. signum receptui datum est. quod spem non pntis mō a tanto certamine ac labore quietis ob sessis. sed etiā i postex dedit. scalis & corona capi urbem nō posse. Opa & difficilia ēe & tempus daturum ad ferendam opem imperatoribs suis. Vix prior tumultus conticuerat cū Scipio a defessis iam uulne ratisq. recentis integrosq. alios accipere scalas iubet & ui maiore ag gredi urbem. Ipe ut ei nuntiatum est estum decedere quod per pisca tores Tarraconenses nūc leuibs cymbis nc ubi ea sederent uadis per uagatos p stagnum comptum habebat. facilem pedib ad murum trā situm dari. eo armatos duxit. Medium ferme diei erat. & ad id quod sua sponte cedente i mare estu trahebatur aqua. acer etiam septen

trio ortus inclinatū stagnum eodem quo æstus ferebat & adeo nu
dauerat uada ut alibi umbilico tenus aqua esset alibi uix genua
superaret: hoc cum ac ratione comptum ī prodigium ac deos uer
tens Scipio qui ad transitum Romanis mare uerterent & stagna
auferrent: uiasq. ante nūq̄ initas humano uestigio aperirent.
Neptunium iubebat ducem itineris sequi ac medio stagno eua
dere ad menia. A terra ingens labor succedentibus erat: nec alti
tudine tm̄ meniū impediebantur sed quod euntis ad ancipites
utrinq. ictus subiectos habebant Romanos: ut latera infestiora
subeuntibus q̄ adūsa corpora essent. At parte ī alia quietus & per
stagnum facilis transitus & ī murū ascensus inde fuit. Nam neq.
ope eminitus erat & ubi ipius loci ac stagni p̄sidio satis credi
tum foret: nec ulla armatorū statio aut cūstodia opposita intē
tis omnib⁹ ad opem ferendam unde periculum ostendebatur. Vbi
urbem sine certamine intrauere: pergunt ide quanto maxīo cū
su poterant ad eam portam circa quam omne contractū certamē
erat: in quod adeo intenti oium nō solū animi fuere sed etiam ocu
li aures q. pugnantium spectantiumq. & adhortantium pugnan
tes ut nemo ab tergo sentiret ante captam urbem q̄ tela in adūsos
inciderent: utrinq. ancipitem hostem habebant. Tum turbatis de
fensoribus metu & menia capta & porta intus foris q. pariter refri
gi cepta & mox cedendo confectis ac distractis: ne iter impediretū
foribus armati impetum fecerunt. Multitudo muros transcende
bat sed ipi passim ad cedem oppidanorū uersi illa que portam
ingressa erat iusta acies cū ducibus cum ordinibus media urbe in
forum processit. Inde cum duobus itineribus fugientes uiderent ho
stes alios ad tumulum in orientem uersum qui tenebatur quingē
torū militum p̄sidio alios in arcem in quam & ipe Mago cū omni
bus fere armatis qui muris pulsi fuerant refugerat partem copi
arū ad tumulum expugnandum mittit partem ipe ad arcem du
cit. Et tumulus primo impetu est captus. Et Mago arcem conatus
defendere cū omnia hostium plena uideret: neq. spem ullam esse
se arcemq. & p̄sidium dedidit. Quoad dedita arx est: cedes tota
urbe passim facte: nec ulli pubes qui obuius fuit: parcebatur: tū
signo dato cedibus finis factus. Ad p̄dam uictores uersi: que ingens
omnis generis fuit. Liberorū capitum uirilis sexus ad x. milia capta

∴ Magna
Capitur nouꝰ carthago

129

Inde qui cuiesq; noue carthaginis erant dimisit urbemq. & sua omia
que reliqua eis bellum fecerat restituit Opifices ad duo milia hoium
erant eos publicos fore p r. edixit cui spe propinqua libertatis si ad
ministeria belli operam emixe nauassent Ceteram multitudinem i
colaq; iuuenum ac ualidoq; seruoq; i classem ad supplementum
remigum dedit Et auxerat nauib; octo captuis classem Extra hac
multitudinem hispanoq; obsides erant Quoq; perinde ac si socioq;
liberi essent cura essent habita Captus & apparatus ingens belli.
Catapulte maxie ferme centu. xxx: minores ccLxxxi. baliste ma
iores xxiii. minores Lii. scorpionum minoq; q armoq; teloq; q in
gens nus Signa militaria Lxxiii Et auri argentiq. relata ad impe
ratorem magna uis. Patere aureq fuerunt cclxxvi libre ferme omis
pondo Argenti facti signatiq. decem & octo milia & ccc pondo Va
soq argenteoq magnus nus Hec omia C. Flaminio Questori ap
pensa adnumerataq; sunt Tritici xl. milia modioq Hordei ccLxx.
At naues onerarie Lxiii i portu expugnatq captaq; quedam cu suis
oneribi frumento armis ere preterea ferro & linteis & sparto & na
uali alia materia ad classem edificandam ut minimu oium inter tan
tas opes bellicas Carthago ipa fuerit Eo die Scipio C. Lelio cu sociis
nauali urbem custodire iusso ipe i castra legiones reduxit fessosq;
milites omib; uno die belli operib; Quippe & qui acie dimicassent
& i capienda urbe tm laboris periculiq. adissent & capta cu ius q
i arcem confugerant iniquo etiam loco pugnassent curare corpo
ra iussit. Postero die militib; naualibq; socis couocatis primum dis
imortalib; laudes gratesq; egit qui se no urbis solum opulentissi
me oium in hispania uno die compotem fecissent sed ante eo con
gessissent omis Africe atq. Hispanie opes: ut neq. hostib; quicq re
linqueretur & sibi ac suis omia supessent. Militum deinde uirtute
collaudauit quod eos no eruptio hostium no altitudo mentium no
inexplorata stagni uada no castellum i alto tumulo situm no munitis
sima arx deterruisset quo minus transcenderent omia perrumperentq;
Itaq. quaq omib; omia deberet pcipuum in muralis corone decus ei
esse qui primus murum ascendisset profiteretur qui se dignu eo ducet
dono Duo professi sunt. Q. Trebellius Centurio legionis quarte &
Sex. Digitus sociis nauals. Nec ipi tam acriter inter se contendebat
q studia excitauerant uterq. sui corporis hoium. socius. C. Lelius classis

xxxvi. regius preda capta

Scipio militis de operibus gesta laudat.

Q. Trebellius
Sextus digitus

Legionarius M. Sempronius Tuditanus aderat Ea contentio cū prope seditionem ueniret Scipio tres recuperatores cū se daturū pronūtiasset q̄ cognita cā testibusq. auditis iudicarent uter prior i oppidū trāscendis set C. Lelio & M. Sempronio aduocatis partis utriusq. Cornelii Clau dium Caudinū de medio adiecit eosq. tres Recuperatores cōsidere & cau sam cognoscere iussit Cum res eo maiore ageretur certamine q̄d amo ti tante dignitatis nō tam aduocati q̄ moderatores studioz fuerant. C Lelius relicto consilio ad tribunal ad Scipionē accedit eiq. docet rem sine modo sine modestia agi ac prope ee ut manus etiam inter se con serant. Cetez si uis absit nihilominus detestabili exemplo rem agi Quip pe ubi fraude ac periurio decus petatur uirtutis. Stare hinc legionarios milites hinc classicos per omes deos apparatos iurare magis que uelint q̄ que sciant uera esse & obstringere periurio nō se solum suūq. caput sed signa militaria & aquilas sacramentiq. religionem. Hec ad eum de senten tia P. Cornelii & M. Sempronii deferre Scipio collaudato Lelio ad contio nem aduocauit pronūtiauitq. se satis comptum habere Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter i murum ascendisse seq. eos uirtutis cā coronis mu ralibus donare Tum reliquos prout cuiusq. meritū uirtusq. erat donauit Ante omes C. Lelium pfectum classis & omi q̄ laudis sibimetipi æqua uit & corona aurea ac xxx. bobus donauit Tum obsides ciuitatū Hispa nie uocari iussit Quoz quantus nūs fuit piget scribere. Quippe ubi ali bi ccc ferme alibi ccc. xxxq. fuisse inueniam Eque & alia inter au ctores discrepant Presidū punicū alius x. alius vii alius plus q̄ duū milium fuisse scribit Capta alibi x milia capitū alibi supra v & xx. inuenio Scorpiones maiores minoresue ad Lx. captos scripserim si au ctorem Grecum sequar Silenum: Si Valerium Antiatem maioz scor pionum sex milia minoz xii. adeo nullus mentiendi modus est Nec de ducibz quidem conuenit, pleriq. Lelium pfuisse classi. sunt q M. Iu nium Sillanum dicant. Armem pfuisse punico psidio deditumq. Ro manis Antias Valerius Magonem alii scriptores tradunt Nō de nūo captaz nauium nō de pondere auri atq. argenti & redacte pecunie conuenit. Si aliquis assentire necesse est media simillima ueris sunt Cete rum Scipio uocatis obsidibz primū unūsos bonū āium hīe iussit uenisse eos i p. r. potestatem q bñficio q̄ metu obligare hoies malit: exteras q. ge tes fide ac societate iunctas habere q̄ tristi subiectas seruitio Deinde ac ceptas noibus ciuitatum recensuit captiuos qui cuiusq. populi essent &

Recuperatores quos uulgo iudicatores appellamus

Silenus grecus scriptor

Armes pfectus punici presidij

Mandonius

∴ cepit

Indibilis

Lucius princeps celtiberorū

& nuntios domū misit ut ad suos quisq. recipiendos ueniret. Si quam
forte ciuitatum legati aderant eis presentibus suos restituit. Ceterorum
curam benigne tuendorum C. Flaminio Questori attribuit. Inter hec
e media turba obsidum mulier magno natu Mandonii uxor qui
frater Ilergetum Reguli erat flens ad pedes Imperatoris procidit
obtestariq. ut curam cultumq. feminarum impensius custodibus cōmen
daret. Cum Scipio nihil profecto defuturum diceret. Tum rursus
mulier. Haud magni ista facimus inquit. Quid ēim huic fortunę
nō satis est: alia mihi cura etatem hanc intuenti: nam ipsa ex pericu
lum iniurię muliebris sum: aium stimulabant etate & forma flo
rentes circa eam Indibilis filie: eę nobilitate pari quę eam omnes pro
parente colebant. Tum Scipio. Mea populiq. Ro. discipline ea facēm
inquit. nequid quod factum sanctum usq̄ esset apud nos uiolaretur
Nunc ut idem curem impensius uestra quoq. uirtus dignitasq. facit
Quę nec i malis quidem oblitę decoris matronalis estis. Spectatę
deinde integritatis uiro tradidit eas tueriq. haud secus uerecūde
atq. modeste q̄ ciuiū coniuges ac matres iussit. Captiua deinde
a militibus adducitur adulta uirgo adeo eximię formę ut quacūq.
se uerteret oīum cōuerteret oculos. Scipio percontatus patriam parē
tesq. inter cetera accepit desponsatam eam principi Celtiberorum ado
lescenti cui Luceio nomen erat. Extemplo igitur parentibus sponsoq.
a domo accitus: cum interim audiret deperire eum sponse amore ubi
primum uenit: accuratiore cum sermone q̄ parentes alloqitur. Iuuenis
inquit iuuenem appello minor sit inter nos huius sermonis uerecū
dia. Ego cū sponsa tua uocata a militibus nīsi ad me deducta esset: au
dieraq. eam tibi cordi esse & forma faceret fidem: quia ipe si frui licēt
ludo etatis presertim illecto & leto legitimoq. amore & nō resp. aium
nostrum occupasset: ueniam mihi dari sponsam impensius amanti uel
lem tuo cuius sponsa est amori faueo. fuit sponsa tua apud me eadem
qua apud soceros tuos parentesq. suos uerecundia: seruata est tibi ut
inuiolatum & dignum me teq. dari tibi donum posset. hanc mercede
unam pro eo munere paciscor: amicus: p r: sis: & si me uirum bonum
credis esse: qualem patrem patruumq. meū iā ante hę gentes norant:
scias multos nīri similes in Ciuitate Romana esse: nec ullum in ter
ris populum hodie dici posse quem minus tibi hostem tuisq. ee uelis:
aut amicū malis. Adolescens simul pudore gaudioq. perculsus dexte

ram Scipionis

ram Scipionis tenens Deos omnis inuocare ad grām illi pro se refe
rendam Quoniam sibi nequaq̄ satis facultatis pro suo animo atq.
atq. illius erga se esset Parentes inde cognatiq. uirginis appellati
qui quoniam gratis sibi redderetur uirgo ad quam redimendam
satis magnum attulissent auri pondus orare Scipionem ut id ab
se donum acciperet ceperunt haud minorem eius rei apud se gra
tiam fore affirmantes q̄ redditę inuiolatę fore uirginis Scipio
quando tantopere peterent accepturum se pollicitus poni ante pe
des iussit uocatoq. ad se Luceio Super dotem quam inquit accep
turus a socero es hec tibi a me dotalia dona accedent aurumq. tol
lere ac sibi habere iussit His letus donis honoribusq. dimissus do
mum impleuit populares laudibus Scipionis Veniſſe diis simillimū
iuuenem uincentem omnia tum armis tum benignitate ac bene
ficiis. Itaq. delectu clientium habito cum mille & ccc equitibus intra
paucos dies ad Scipionem redit. Scipio retento secum Lelio dum
captuos obsidesq. & predam ex consilio eius disponeret satis omib⁹
compositis data quinquereme captiuis Magone & quindecim fere
Senatoribus qui simul cum eo capti erant in naue impositis nuntiū
victorię Romam mittit Ipe paucos dies quibus morari Carthagine
statuerat exercendis nauibus pedestribusq. copiis absumpsit. Primo
die legiones in armis quattuor miliuum spatio decurrerunt Secundo
die arma curare & tergere ante tentoria iussit Tertio die fudibus in
ter se in modum iustę pugnę concurrerunt: prepilatisq. missilibus
iaculati sunt Quarto die quies data Quinto itez̄ i armis concur
sum est Hunc ordinem laboris quietisq. quoad Carthagine mo
rati sunt seruauerunt. Remigio classis ciues militesq. tranquillo ī
altum euecti agilitatem nauium simulachrum naualis pugnę ex
periebantur Hec extra urbem terra mariq. corpora simul animosq.
ad bellum acuebant Resp ipa strepebat apparatu belli fabris
oīum generum in publica officina inclusis data cuncta pari cura
subibat Nunc operibus aspiciendis tempus dabat queq. in officinis
queq. in armamentario quę a naualibus socioz̄ fabroz̄ multitu
do plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat His ita ī
coatis refectisq. quos quassauerant muris dispositisq. p̄sidis accura
to iam urbis Tarraconem est profectus A multis legationib⁹ proti
nus in uia aditur quas partim dato responso ex itinere dimisit pa

∴ & meritis

curare & tergere arma

∴ āt simulatis naualibus pugnis

tim distulit Tarraconem quo omnibus nouis ueteribusq. sociis edixe
rat conuentum Et cuncti fere qui cis hiberum colunt populi mi
tiq. etiam ulterioris prouincie conuenerunt Carthaginensium
duces primo ex industria famam capte Carthaginis com
presserant Deinde ut clarior res erat quam ut tegi ac dissimu
lari posset: eleuabant uerbis Nec opinato aduentu ac prope fur
to unus diei urbem unam Hispanie intercepta cuius rei tam pa
ue & premio elatum insolentem iuuenem i modico gaudio spe
magne uictorie imposuisse at ubi appropinquare tres duces
tres uictores hostium exercitus audisset occursurum ei extem
plo domestico funerum memoriam Hec in uulgus iactabat
haud quaq̃ ipi ignari quantum sibi ad omia uirium Cartha
gine amissa decessisset,

INCIPIT LIBER SEPTIMVS

Marmoreas
Mele } op. in samnio

IC STATVS RERVM HISPANIE ERAT
In Italia autem Consul Marcellus Salapia per
proditionem recepta Marmoreas & Meles de
Samnitibus ui cepit Ad tria milia militum ibi
Annibalis que presidii causa relicta erant op
pressa Prede aliquantum eius militi fuit con
cessum Tritici quoq. ccxl milia modium & ex milia ordei in
uenta Ceteq nequaq̃ inde tantum gaudii fuit quanta clades
intra paucos dies accepta est haud procul ab urbe Herdonea
Castra ibi CN Fuluius proconsul habebat spe recipiende Her
donee que post Cannensem cladem a Romanis defecerat nec
loco satis tuto posita nec presidio firmata Negligentiam insi
tam ingenio ducis augebat spes ea quod labare iis aduersus
Penum fidem senserat Postq̃ Salapia amissa excessisse his locis
Annibalem in Brutios auditum est ab Herdonea ea omnia
per occultos nuntios delata Annibali simul curam socie retine
de urbis & spem fecere incautum hostem aggrediendi Exerci
tu expedito ita ut famam prope preueniret magnis itineribus
ad Herdoneam contendit & quo plus terroris hosti obiceret
acie instructa accedit· accessit Pari audacia Romanus consilio
& uiribus impar copiis raptum educis conflixit Quinta legio

& sinistra ala acriter pugnam inierunt Ceteꝝ Annibal signo equi
tibus dato ut cum pedestres equitesq occupassent presenti certami
ne oculos animosq circumuecti pars castra hostium pars terga op
pugnantium inuaderent Ipe in CN. Fului similitudinem hoisq
quod CN. Fuluium Pretorem biennio ante in his deuicerat locis
increpans similem euentum pugnę fore affirmabat neq ea spes
uana fuit Nam cū cominus acie & peditum certamine multa ce
cidissent Romanoꝝ starent tn ordines signaq equestres a tergo
tumultus simul a castris clamor hostilis auditus sextam legionem
ante que i secunda acie posita prior a Numidis turbata est Quin
tam deinde atq eos qui ad prima signa erant auertit Pars in fugā
effusa pars in medio cesa ubi & ipe CN fuluius cū xii Trib. mil. ce
cidit Romanoꝝ sociorꝝq quot cesa in eo prelio sint quis pro certo
affirmet cum xiii mil alibi alibi haud plusq̄ septem inueniam Ca
stris predaq uictor potitur Herdoneam quia & defecturam fuisse
ad Romanos comperit nec mansuram in fide si unde abscessisset
multitudine omni Metapontum ac Turios traducta incendit Occi
ditq principes qui cū fuluio consilia occulta colloquia habuisse cō
perti sunt Romani q ex tanta clade euaserant diuersis itinerib⁹
semiermes ad Marcellum Cons. in Samnium confugerunt Mar
cellus nihil admodum tanta clade territus lras Romam ad Sena
tum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit Ceterum eū
dem sequi post Cannensem pugnam ferocem uictoria Annibalem cō
tuderit ire aduersus eum: breuemq illi letitiam qua exultat factu
rum. Et Romę quidem luctus tum ingens ex preterito tum timor
in futurum erat Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Mu
nistronem in conspectu Annibalis loco plano Cum Penus collem te
neret posuit castra addidit & aliam fidentis speciem: quod prior i
aciem eduxit Nec detractauit Annibal ut signa portis efferri uidit.
lta tamen aciem instruxerunt ut Penus dextrum cornu in collem e
rigeret: Romani sinistrum ad oppidum applicarent Ab hora tertia
cum ad noctem pugnam extendissent fesseq pugnando prime acies
essent a Romanis prima legio ac dextra ala ab Annibale Hispani
milites & funditores Baleares elephanti quoq commisso iam certa
mine in prelium acti Diu pugna neutro inclinata stetit Primę le
gioni tertia dextrę alę sinistra subiit Et apud hostes integri a fes

·Cn fulius occiditur
& vo· funduntur·

Herdonea incenditur ab
hannibale

Munistro op·in lucania

sis pugnam accepere Nouum atq. atrox prelium ex tam segni repen
te exarsit recentibus animis corporibusq.. Sed nox incerta uictoria
diremit pugnantes. Postero die Romani a sole orto in multum diei
stetere in acie: ubi nemo hostium aduersus aduersus produit: Spolia
per ocium legere & congestos in unum locum cremauere suos. No
cte insequenti Annibal silentio mouit castra & in Apuliam abiit Mā
cellus ubi lux fugam hostium aperuit sauciis cum presidio modico
in Munistrone relictis prepositoq. his L. furio Purpurione Trib mil:
uestigiis institit sequi Ad Venusiam eum adeptus est Ibi per dies ali
quot cum a stationibus procurraretur mixta equitum peditūq. tumł
tuosa magis prelia q̄ magna & ferme omia Romanis secunda fue
runt Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorato certa
mine cū Annibal nocte signa moueret locum insidiis quarens Mar
cellus nisi certa luce & explorato ante non sequeretur Capue interi
Flaccus dum bonis principum uendendis agro qui publicatus fue
rat locando locauit autem om̄e frumento: tempus terit ne deesset
materia in Campanos seuiendi nouum occulte q̄liscens per indutiū
protractum est facinus milites edificiis emotos simūl ut cū agro tecta
urbis fruenda locarentur: simul metuens ne suū quoq. exercitum sic
Annibalis nimia urbis amenitas emolliret in portis murisq. sibimet
ipos tecta militariter coegerat edificare Erant autem pleraq. ex cra
tibus aut tabulis facta alia arundine texta stramento intecta ome
uelut de industria alimentū ignis Hec nocte una hora ut omia incē
derent clxx: Campani principibus fratribus Blosiis coniurauerant.
Indicio cuius rei ex familia Blosiorū facto portis repente iussu procō
sulis clausis cum ad arma signo dato milites concurrissent compre
hensi om̄es qui i noxa erant & q̄stione acriter habita damnati ne
catiq. Indicibus libertas & ḡris dena milia data. Nucerinos & Acer
ranos querentes ubi habitarent non esse Acerris ex parte incensis
Nuceria deleta Romam Fuluius ad Senatum misit Acerranis per
missum ut ędificarent quę incensa erant Nucerini Attellam quia id
maluerant Attellanis Galatiam migrare iussis traducti. Inter multas
magnasq. res quę nūc secundę nūc aduersę occupabant cogitationes ho
minum: ne Tarentinę quidem arcis excidit memoria. M. Ogulinus
& P Aquilius in Etoliam legati ad frumentū coemendum quod Ta
rentum portaretur profecti & mille milites de exercitu urbano:

M. ogulinus
P. aquilius

par nūſ Romanoꝝ ſocioꝝq. eodem in p̄ſidium cū frumēto miſſi ſūt·
Iam eſtaſ in exitu erat comitioꝝq. conſularium inſtabat tempuſ. Sed
lr̄e Marcelli negantiſ e rep eſſe ueſtigium abſcedi ab Annibale cui
cedenti certamenq. abnuenti grauuſ ip̄e inſtaret curam iniecerant ne
aut Conſ. Marcellum tum maxīe rē agentem a bello auocarent aut
in annum Conſ. deeſſent Optimum uiſum eſt quāq̄ extra Italiam
eſſet potiuſ Valerium Conſ. ex Sicilia reuocare Ad eum lr̄ę iuſſu
Senatuſ a L. Manlio Pretore Vrbiſ miſſę cum lr̄iſ Conſ. M. Marcelli
ut iiſ noſceret quę ea patribuſ eum potiuſq̄ Collegam reuocandi ex p̄
uincia eſſet Eo forte tempore Romam legati a Rege Syphace uene
runt que iſ prelia proſpera cum Carthaginenſibꝫ feciſſet memorā
teſ Regem nec inimicitiorem ulli populo q̄ Carthaginenſi nec ami
citiorem q̄ Romano affirmabant eſſe miſiſſe eum antea legatoſ in
Hiſpaniam ad CN & P. Cornelium Imperatoreſ Romanoſ nunc
ab ip̄o uelut fonte petere Romanam amicitiam uoluiſſe Senatuſ nō
legatiſ modo benigne reſpondit ſed ip̄e legatoſ cū doniſ ad Regem
miſit L. Geminum Petellium P. Pompilium Dona tulere togam & tu
nicam purpuream ſellam eburneam pateram ex quinq. pondo auri
factam Protinuſ & alioſ Afric̄e Reguloſ iuſſi adire: iiſ quoq. que da
rentur portaꝝ togę pretextę & terne pondo paterę aureę Et Alexan
driam ad Ptholomeum & Cleopatram Regeſ M. Attiluſ & M. Aci
luſ legati ad cōmemorandam renouandāmq. amicitiam miſſi do
na tulere. Regi togam & tunicam purpuream cū ſella eburnea. Regi
ne pallam pictam cū amiculo purpureo. Multa ea eſtate qua hec fa
cta ſunt ex propinquiſ urbibuſ agriſq. nuntiata ſunt prodigia Tu
ſculi agnum cum ubere lactanti natum. Iouiſ edis culmen fulmine
ictum ac prope omni tecto nudatum iiſdem ferme diebuſ Anagnie
terram ante portam ictam die ac nocte ſine ullo ignis alimento arſiſ
ſe Et aues ad compitum Anagninum in luco Dianę nidoſ in arbori
buſ reliquiſſe Tarracinę in mare haud procul portu anques magnitudi
niſ mirę laſciuientium piſcium more exultaſſe Tarquiniſ porcum
cū ore humano genitum Et in agro Capenate ad lucum feronię im:
ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſudaſſe Hec prodigia hoſtis
maioribꝫ procurata decreto pontificū: & ſupplicatio diem unum Ro
me ad omia puluinaria Alterum & in Capenate agro ad feronię lu
cum indicta M. Valeriuſ Conſul lr̄iſ exercitus p̄uincia exercituq.

Legati siphacis ad senatū.

·L. geminus petellius / Legati
·P. pompilius / ad Syphacem.

·M. atilius / legati in egyptū
·M. aciliuſ /

Prodigia

mandato Cincio Pretori M Valerio Messala prefecto classis cum par
te nauium in Africam predatum simul speculatumq; quę populus
Carthaginensis pararet ageretq; misso ipe x. nauib; Romam pro
fectus cum prospere peruenisset Senatum habuit Vbi de suis reb;
gestis cōmemorauit cum annos prope lx in Sicilia terra mariq;
magnis sepe cladibus bellatum esset se eam prouinciam confecis
se neminem Carthaginensem in Sicilia esse neminem Siculum q
metu inde fugati abfuerint esse omēs in urbes agrosq; suos reductos
arare serere desertam coliq; terram tandem frugiferam ipis culto
ribus populoq; ro. pace ac bello fidissimū annonę subsidium Exin
de Mutinę & siquoz alioz merita erga p r. erant in Senatum
introductis honores oīmbus ad exoluendam fidem a Cons. habiti
Mutines etiam cuius Romanus factus rogatione a Tri pl. ex aucto
ritate patrum ad plebem lata Dum hęc Rome geruntur M. Valeri
us Messala L. naubus cum ante lucem ad Africam accessisset imp
uiso in agro Vticense excursionem fecit Eumq; depopulatus late ml
tis mortalib; cum alia omīs q̄nīs preda captis ad naues redit & ad
Siciliam transiniisit Tertiodecimo die q̄ profectus erat inde Lilybe
um reuectus Ex captiuis q̄stione habita hec comperta Consuliq; Le
uino omia ordine perscripta ut sciret quo ordine uel quo in sta
tu Africe res essent Quinq; milia Numidaz cū Massanissa Ga
le filio acerrimo iuuene Carthagine esse & alios per totam Afri
cam milites mercede conduci qui in Hispaniam ad Hasdrubale
traicerentur ut is q̄ maximo exercitu primo quoq; tempore i
Italiam transgressus iungeret se Annibali in eo positam uictori
am credere Carthaginenses. Classem preterea ingentem appara
ri ad Siciliam repetendam. eaq; se credere breui traiecturam. h
recitata a Cons. ita mouere Senatum ut non expectanda comitia
Cons. censere sed Dictatore comitioz habendoz ea dicto extem
plo i prouinciam redeundū. Illa disceptatio tenebat quod Consul
in Sicilia se. M. Valerium Messallam qui tum classi preesset
Dictatorem dicturum esse aiebat Patres extra Romanum agrum
eum aūt in Italia terminari negabant Dictatorem dici posse. M.
Lucretius Tr. pl. cum de ea re consuleret ita decreuit Senatus ut Cōs
priusq̄ ab urbe discederet populum rogaret quem Dictatorem di
ci placeret eumq; quem populus iussisset diceret Dictatorem si Cōs

Mutines

noluisset. Pretor populum rogaret. Si ne is quidem uellet. tum Trib.
ad plebem ferrent. Cum Cons se populum rogaturum negasset qđ
sue potestatis esset Pretoremq. uetuisset rogare Trib pl. rogarunt Ple
besq. scuit ut Fuluius qui tum ad capuam erat Dictator diceret.
Sed quo die id plebis consilium futurum erat. Consul clam nocte in
Siciliam abiit. destitutuq. pr̄es lr̄as ad M. Claudium mittendas cē
suerunt ut deserte reip. a Collega subueniret. diceretq. quem popu
lus iussisset Dictatorem. Ita a claudio Cons. Fuluius Dictator dict'
Et ex eodem plebiscito a Fuluio Dictatore P. Licinius Crassus ponti
fex Maximus Magr̄. eq. dictus. Dictator postq̄ Romā uenit. CN.
Sempronium Blesum Legatum quem ad Capuam habuerat in Etru
riam prouinciam ad exercitū misit in locū Calphurnii Pretoris que
ut Capue exercituq. suo preesset. Lris exciuit. Ipe comitia i quem
diem primum potuit edixit que certamine inter Trib. Dictatoremq.
iniecto perfici non potuerant Galeria iuniorq̄ que sorte prerogatiua
erat Q. Fuluium & Q. Fabium Cons. dixerat. eodemq. iure uocare re
liquę inclinassent ni Trib. pl. C. & L. Ariani interposuissent: qui neq.
magr̄atum cōtinuari satis ciuile esse aiebant & multo fedioris exē
pli eum ipm̄ creari qui comitia haberet. Itaq. si suum nomen Dicta
tor acciperet se comitiis intercessuros: si aliorq̄ preterq̄ ipius ratio
haberetur. comitiis se moram nō facere. Dictator cām comitiorq̄
auctoritate Senatus plebiscito exemploq. tutabatur. Nāq. CN.
Seruilio Cons. cū Flaminius alter Consul ad Transimenum cecidis
set ex auctoritate patrum ad plebem latum plebemq. scuisse ut
quoad bellum in Italia esset ex iis qui Cons. fuissent quo & quo
tiens uellet reficiendi Cons. populo ius esset. exemplūq. in ea re ue
tus se habere L. Postumii Metelli qui interrex iis comitiis quę ipe
habuisset. Cons. cū CN. Iunio Bubulo creatus esset. recensq. Q. Fabii q
sibi continuari Consulatum nisi id bono publico fieret. profecto nū
q̄ siuisset. His orationibs cum diu certatū esset. postremo ita inter
Dictatorem & Trib. conuenit ut eo quod censuisset Senatus stare
tur. Patribus id tpus reip. uisum est ut per ueteres & exptos belliq. pe
ritos imperatores resp. gereretur. Itaq. moram fieri comitiis nō placē
Concedentibus Trib. comitia habita. Declarati Cons. Q. Fabius Maxi
mus quintum. Q. Flaccus Fuluius iii. Pretores creati. L. Veturius Phi
lo. Et T. Quintius Crispinus. C. Hostilius Tubulus. C. Aurunculeius

· Q. fulvius
· Q. fabius

· Q. fabius max
· Q. flaccus fulvius
} Cos

· L. veturius philo
· T. quintius crispinus
· C. hostilius tubulus
· C. aurunculeius
} prete

134

Olbiensis ager in sardinia

Calaritanus ager. in sard.

magrātibus in annum creatus Q fuluius Dictatura se abdicauit Extremo
estatis euus classis punica nauium xxx. cum pfcō Hamilcare in Sardini
am traiecta Olbiensem primo deinde postq ibi P. Manlius Volso Pretor
cum exercitu apparuit circumacta inde ad altez insulę latus Cala
ritanum agrum uastauit & cū preda omīs qmīs in Africam rediit Sa
cerdotes Romani eo anno mortui aliquot: suffectiq. C. Seruilius Pon
tifex factus in locum T. Octacilii Crassi. Decemuir item sacrificandis
sacrisfacundis in locum T. Sempronii T. F. Longi T. Sempronius C.F.
Longus suffectus M. Martius Rex sacrorz mortuus est & M. Emi
lius Papus Maximus Curio neq. in eorz locum sacerdotes eo anno
suffecti Et Censores hic annus habuit L. Vulturnium Phylonem &
P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec Cons.
nec Pretor ante fuerat q̄ Censor est effectus Ex edilitate gradum ad
censuram fecit. Hi Censores neq. Senatum legerunt nec quicq̄ reip
egerunt Mors diremit L. Veturium Inde & Licinius Censura se ab
dicauit Ediles Curules Veturius & P. Licinius Varus. Ludos Romanos
diem unum instaurarūt Ediles pl. Q. Cautius & L. Sortius Licinius
ex multicio argento signa enea ad ceteros dedere & ludos pro tempo
ris huius copia magnifici apparatus fecere Exitu anni huius die iiii
& xxx. qua a Tarracone profectus erat Lelius Romam uenit Lega
tus Scipionis. is cum agmine captiuorz ingressus Vrbem magnum
concursum hoium fecit. Postero die in Senatum introductus Captam
Carthaginem caput Hispanię uno die receptasq. aliquot urbes quę
defecissent: nouasq. in societatem adscitas exposuit Ex captiuis comp
ta his fere congruentia quę in Iris fuerant. M. Valerii Messalę. ma
xime mouit patres Hasdrubalis transitus in Italiam uix Annibali
atq. eius armis subsistentem Productus in contionem Lelius ea demū
disserut Senatus ob res feliciter a Scipione gestas supplicationes in
unum diem decreuit. C. Lelium primoquoq. tempore cū quibs uene
rat naubs redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationē
in hūc annum contuli multis autoribs haud nescius quosdam esse
qui anno insequenti captam tradiderint: quod mihi simile ueri ui
sum est: annum integrum Scipionem i Hispania consumpsisse. Q.
Fabio Maximo quintum. Q. Fuluio Flacco iii Cons. idibs martiis q̄
die magrātum inierunt Italia ambobus prouincia decreta. Regi
onibus tamen partitum impium. Fabius ad Tarentum. Fuluius in Luca

nus ac Brutus rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium Pretores sorti prouincias. C. Hostilius Tribulus Vrbanam. L. Veturius Phylo peregrinam cũ Gallia. T. Quintius Crispinus Capuam. C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duę legiones quas in Sicilia Valerius Leuinus haberet. Q. Fabio quibꝫ in Etruria. C. Calphurnius preesset. Exercitus urbanus ut in Etruriam succederet. C. Calphurnius preesset prouincię exercituq. quem. C. fuluius habuisset. Capuam exercitũq. Quintius obtineret. C. Hostilius a. CN. Lectorio Proconsule prouinciam exercitumq. qui tum iam Arimini erat. acciperet. M. Marcello qui Cons. bene rem gesserat. legiones decretę. M. Valerio cum. L. Licinio. his quoq. prorogatum ẽ in Sicilia imperium. Cannensis exercitus datus eũq. supplere ex militibꝫ qui ex legionibꝫ CN. fului supererent. iussi. Conquisitos eos Cons. in Siciliam miserunt. additaq. eadem militię ignomia sub qua Cannenses militabant. quiq. ex Pretoris. CN. fului exercitu ob similis tram fugę. missi eo ab Senatu fuerant. C. Aurunculeio eedem in Sardiniam legiones quibꝫ. P. Manlius Volso eam prouinciam obtinuerat. decretę. P. Sulpicio eadem legione. eademq. classe Macedoniam obtinere iusso. prorogatum in annum imperium xxxv. naues ex Sicilia Tarentum ad fabium Cons. mitti iussę. Cetera classe placere predatum in Africam & ipm. M. Valerium Leuinũ trauicere seu. L. Cincium seu. M. Valerium Messallam uellet. Nec de Hispania quicq̃ mutatum nisi quod non in annum Scipioni Sillano. sed donec reuocati a Senatu forent prorogatum imperium est. ita prouincię exercitusq. in eum locum partita imperia. Inter maiores curas comitia Maximi Curionis cũ in locum M. Emilii sacerdos crearetur. uetus excitauerũt certamen. Patricius negantibꝫ. C. Manilii Attellini qui unus fuit ex plebeis petens rationem esse habendam quia nemo ante eum nisi ex patribus id sacerdotium habuisset. Trib. appellati ad Senatum reiecerunt. Senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus Maximus Curio. C. Manilius Attellus. Et Flaminem Dialem inuitum augurari coegit. P. Licinius Pontifex maximus. C. Valerium flaccum Decemuirum sacris faciundis Creatus in locum Mutii Scęuolę demortui. C. Lectorius. causam i augurare coacti Flaminis libens reticuissem: ni ex mala fama in bonam uertisset: ob adolescentiam negligentem luxuriosamq. C. Flac

∴ eidem

cus Flamen captus a P Licinio pontifice maximo erat L Flacco fratri
germano cognatisq; aliis ob eadem uitia inuisus. Is ut aium eius
cura sacroꝝ & ceremoniaꝝ cepit ita repente exuit antiquos mores
ut nemo tota iuuentute haberetur prior nec probatior primori
bus patrum suis pariter alienisq; esse. Huius fame consensu elatus
ad iustam fiduciam sui rem intermissam per multos annos ob in
dignitatem flaminum prioꝝ repetiuit ut in Senatum introuret. In
gressum eum curiam cū L Licinius Pretor inde eduxisset Trib pl
appellauit Flamen. Vetustum ius Sacerdotii repetebat datum id
cum toga pretexta & sella curuli & Flaminio esse Pretor non exo
letis uetustate annaliū exemplis stare ius sed recentissime cui
usq; consuetudinis usu uolebat nec patrum nec auoꝝ memo
ria Dialem queq̄ id ius usurpasse. Trib rem inertia Flaminum
obliteratam ipis nō sacerdotio damno fuisse cum equū censuis
sent ne ipo quidem contra tendente Pretore & magno assen
su patrum plebisue Flaminem i Senatum introduxerunt. Omi
bus ita estimantib; magis sanctitate uite q̄ sacerdotii iure eam
rem Flaminem obtinuisse. Cons pruisq; in prouincias irent du
as urbanas legiones in supplementū quantū opus erat ceteris
exercitibus militum scripserūt. Vrbanum ueterem exercitum Ful
uius Consul C N Fuluio Flacco legato frater huic Cons erat. Etru
riam dedu ducendum. Et legiones que in Etruria erant Roma
deducendas. Et Fabius Cons reliquas exercitus Fuluiani coqui
sitas fuerūt aut ad tria milia ccc. xxxvi. Q Maximum filium
ducere i Siciliam ad M Valerium Procons iussit atq; ab eo du
as legiones & xxx quinqueremes accipere. Nihil hę educte ex
Insula legiones minuerūt nec uiris nec spe eius prouincie pre
sidium. Nam cū preter egregie suppletas duas ueteres legiones
transfugaꝝ etiam Numidaꝝ equitū peditūq; magnam uim ha
beret Siculos quoq; qui in exercitu Epicidis aut Penoꝝ fuerant
belli peritos uiros milites scripsit. Ea externa auxilia cū singulis
Romanis legionib; adiunxisset duoꝝ spem exercituū seruauit
Altero L Cincium partem insule qua regnum Hieronis fuerat
tueri iussit. Altero ipe ceteram insulam tuebatur diuisam quon
dam Romani imperii Puniciq; finibus. Classis quoq; nauium xx
parata ut omi ambitu littoꝝ presidia oꝝ maritimę essent. Ipe cū

Mutinis equitatu prouinciam peragrabat ut uiseret agros cultaq; ab incultis notaret & perinde dominos laudaret castigaretq; Ita tñ ea cura frumenti prouenit ut Romam mitteret & Catinam conueheret unde exercitui qui ad Tarentum estiua acturus esset posset prebere Ceteri transportati milites in Siciliam & erat maior pars latini nominis sociorq; prope magni motus ca fuere adeo ex paruis sepe magnarum momenta rerum pendent fremitus enim inter Latinos sociosq; i consilijs ortus decimũ annũ delectibꝰ & stipendijs exhaustos esse Quot annis ferme cladẽ magna pugnare alios in acie occidi alios morbo absumi magis perire sibi ciuem qui a Romano milite lectus sit q̃ qui a Pœno captus Quippe ab hoste gratis remitti i patriam a Romanis extra Italiam in exilium ueriusq; in militiam ablegari. Octauum iam sibi annum senescere Cannensem militem moriturum anteq; Italia hostis abscedat Quippe nũc cũ maxie florens urbꝰ excedat si ueteres milites non redeant in patriam nouꝰ legãtur breui neminem supfuturum Itaq; quod prope diem res ipa negatura sit prius q̃ ad ultimam solitudinem atq; egestatem perueniant negandũ po ro esse si consentientes in hoc socios uideant Romani profecto de pace cũ Carthaginensibꝰ iungenda cogitaturos Aliter nunq; uuic Annibale sine bello Italiam fore Hec acta in cõsilijs xxx tũ colonie p. r. erant ex iis xii cũ oĩum legationes essent Rome negauerunt Cons. esse unde milites pecuniamq; darent Ee fuere Ardea Nepetes Sutrium Minturne Inturna Alta Carseoli Suessa Cerete Lacates. Narnia Interamna Noua rr Cons. icti cũ abstraherent eos atam detestabili consilio uellent & castigando increpandoq; plus q̃ leniter agendo profecturos rati eos ausos esse Cons. dicere aiebant quod Cons in Senatu pronuntiare i ãium inducere non posset. Non enim detractationem eam munerꝭ militiæ sed aptam defectionem a p r. esse Rediuerent itaq; propere in colonias & tanq̃ integra re loquuti magisq̃ ausi tantũ nephas cũ suis consulerent Admonerent nõ Campanos neq; Tarentinos eos esse sed Romanos unde orundos inde in colonias atq; i agrum bello captum stirpis augendæ cã missos. Quę liberi parentibꝰ deberent ea illos Romanis debere si ulla pietas si memoria antiquæ patriæ esset Consulerent igitur de integro Nam tum quidem que temere agitassent ea prodendi imperii Romã tradendi Annibali uictori esse. Cum alternis hec Cons. diu tractasset

nihil moti legati Neq. se quod domum renuntiarent habere dixerunt: neq. Senatum suum quid noui consuleret ubi nec miles qui legeretur nec pecunia que daretur in stipendium esset. Cum obstinatos eos iudicarent Cons rem ad Senatum detulerunt. Vbi tantus pauor horum animis est iectus ut magna pars actum de impio diceret. Idem alias colonias factum. Idem socios consensisse omes ad prodendam Annibali urbem Romanam. Cons. hortari & cosolari Senatum & dicere alias colonias in fide atq. officio pristino fore. Eas quoq ipas que officio decessissent si legati circa eas Colonias mittantur qui castigent non qui precentur uerecundiam imperii habituras ee. Permissum a Senatu iis cu esset agerent facerentq. ut e rep. ducerent temptatis prius aliaq. coloniaq. animis citauerunt legatos quesiueruntq. ab iis ecquid milites ex formula paratos haberent. Pro duo de xx. colonis M. Sextilius fregellanus respondit & milites paratos ex formula esse & si pluribus opus esset pluris daturos & quicquid aliud imperaret uelletq. p.r. enixe facturos ad id sibi neq. opes deesse animum etiam supesse. Cons sibi parum uideri prefati p merito eoq. sua uoce collaudari eos nisi unusquisq. patres in curia gras egissent sequi in Senatum eos iusserunt. Senatus q̄ poterat honoratissimo decreto alloquutus eos mandat Cons. ut ad populum quoq. eos p ducerent & inter multa alia preclara que ipis maioribq. suis prestitissent recens etiam meritum eoq. in remp. comemorarent. Ne nūc quide post tot secula sileatur fraudenturue laude sua Signini fuere & Nolani & Norbani Satriculaniq. & Brundusini & fregellani & Nucerini & Adriani & firmani & Ariminenses. Et altero mari Pontiani & Prestani & Consani & Mediterranei. Beneuentani & Sernini & Spoletani & Placentini & Cremonenses. Hae coloniae subsidio tum imperium p.r. stetit usq. grae & in Senatu & ad populum actae. Duodecim aliae coloniae que detractauerunt imperium mentionem fieri patres uetuerunt. Neq. illos dimitti neq. retineri neq. appellari a Cons. Ea tacita castigatio maxie ex dignitate p.r. est uisa. Cetera expedientibus que ad bellum opus erant Cons. aurum inuentum ex ultimis quod in sanctiore erario ad ultimos casus seruabatur promi placuit. prompta ad quattuor mil. pondo auri. Inde quinquagena pondo data Cons. & M. Marcello & P. Sulpitio procons. & L. Veturio Pretori qui Galliam prouinciam sortitus erat. Abditūq. Fabio cōs.

Signini

+ ∴ at uicessimarium

c pondo auri precipuum quod in arcem Tarentinam portarentur Ce
tero auro usi sunt ad uestimenta pecunia pñti locanda exercitui
qui in Hispaniam bellum sua secunda fama ducisq; gerebat Pro
digia quoq; prusq̃ Cons proficiscerentur procurari placuit In Al
bano monte tacta de celo erant signum Iouis arborq; templo pro
pinqua & hostie lacus & Capue murus fortuneq; edes Et Sinues
se murus portaq; Hec de celo tacta Cruentam etiam aquam flu
xisse Albanam quidam auctores erant Et Rome intra cellam edis
fortune fortis de capite signum quod i corona erat i manu sponte
sua prolapsum & sruerni satis constabat bouem ce loquutum.
Vulturiumq; frequenti foro in tabernam deuolasse Et Sinuesse
natum ambiguo inter marem & feminam sexu infantem: quos
Androginos uulgus ut plenaq; facilione ad duplicanda uerba gre
co sermone appellat Et lacte pluisse Et cum elephanti capite pue
rum natum Ea prodigia hostiis maioribus procurata Et supplica
tio circa omia puluinaria obsecratio in unu diem indicta Et decre
tum ut CN Hostilius Pretor ludos Apollinis sicut bis annis uo
ti factiq; erant uouerit faceretq; Per eos dies & Censoribus creandis
Q fuluius Consul comitia habuit Creati Censores ambo qui non du
Cons fuerant M Cornelius Cethegus P Sempronius Tuditanus.
Censores ut agrum Campanu fruendum locarent ex autoritate pa
trum latum in plebem est plebesq; sciuit Senatus lectionem con
tentio inter Censores de principe legendo tenuit Sempronii lectio
erat Ceterum Cornelius morem traditu a patribus sequendum
aiebat ut qui primus Censor ex iis qui uiuerent fuisset eum pri
cipem legerent Is L Manlius Torquatus erat Sempronius cui du
sortem legendi dedissent & ius liberum eosdem dedisse deos: sed
suo arbitrio facturum lecturumq; Q Fabium Maximum quem
tum principem Romane ciuitatis esse uel Annibale iudice di
cturus esset Cum diu certatum esset uerbis concedente Collega
lectus a Sempronio princeps in Senatum Q Fabius Maximus Cos
Inde alius lectus Senatus octo preteritis inter quos M Cecilius
Metellus infamis autor deserende Italie post Cannensem dade
In equestribus quoq; notis eadem seruata causa: sed erant perpauci
quos ea infamia attingeret Illis omnibus & multi erant adempti
equi qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant Addide

Androgini qui sint

- M · cornelius cethegus
- P · sempronius tuditanus

runt acerbitati etiam tempus ne pterita stipendia procederent iisq
equo publico emeruerant sed dena stipendia equis pruatis faceret
Magnum preterea nūm eoꝝ conquisierunt qui equo merere de
berent atq, ex iis qui principio eius belli septemdecim annos na
ti fuerant, neq, militauerant omēs, eratos fecerunt Locauerunt
unde reficienda que circa forum incendio consumpta erant. vii
tabernas: macellum atrium regiam Transactis omīb; que Rome
agenda erant Cons: ad bellum profecti. Prior fuluius pregressus
Capuam. Post paucos dies consequutus fabius qui & Collegam co
ram obtestatus est & Marcellum per Iras q̄ acerrimo bello de
tineret Annibalē dum ipe Tarentum oppugnare. Ea urbe ademp
ta hosti undiq, pulso nec ubi consisteret nec quid fidum respiceret
habenti ne remorandi quidem cām i Italia fore. Regium etiam
nuntium mittit ad pfectum presidii quod a Leuino Cons: aduer
sus Brutios ibi locatum erat. viii. milia hoīum pars maxima ab
Agatirna sicut ante dictum est ex Sicilia traducta rapto uiuere
hominum assuetoꝝ Additi erant Brutioꝝ in diem perfuge & au
dacię & audiendi omīa necessitatib; pares. Hanc manū ad Bru
tium agrum primū depopulandum duci iussit, inde ad Caulon
iam urbem oppugnandam. Imperata nō impigre solum sed etiam
auide executi. direptis fugatisq, cultoribus agri sūma ui oppugna
bant Marcellus & Consulis litteris excitus & quia i aūm indu
xerat neminē ducem Romanum tam parem Annibali q̄ se esse:
Vt primum in agris pabuli copia fuit ex hibernis profectus ad
Cannusium Annibali occurrit. Sollicitabat ad defectionem Can
nusinos penus. Ceteꝝ ut appropinquare Marcellū audiuit ca
stra inde mouit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris.
Itaq, in loca saltuosa cedere inde cepit. Marcellus uestigiis instabat
castraq, castris conferebat & ope perfō extemplo in aciem legio
nes educebat. Annibal turmatim per equites peditūq, iaculatores
leuia certamina serens: casum uni⁹ pugnę nō necessariū duce
bat. Tractus est tamen ad id quod uitabat certamen. Nocte pre
gressum eum assequitur locis planis ac patentib; Marcellus castra
inde ponentem pugnando undiq, in munitores leuia certamina
serens operib; prohibet: ita signa collata pugnatūq, totis copiis
& iam cū nox instaret marte equo discessum est. Castra exiguodi

urbem

Sollicito

stantia spatio raptum ante noctem pmunita. Postero die luce pri
ma Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit
certamen. multis uerbis adhortatus milites ut memores Trasimeni
Cannaq; contunderet ferociam hostis urgere atq; istare eum no
castra ponere pati. non respirare aut circūspicere: quotidie simul
orientem solem & Romanā aciem in campis uidendā ee. si uno p
lio haud incruentus abeat: Quietus deinde eum trāquillusq; bel
laturum His irritatu adhortationibꝫ simulq; tedio ferocię hostiū
quotidie instantium lacessentiūq; acriter prelium ineunt pugna
tū amplius duabꝫ horis est Cedere inde a Romanis dextra ala
& extraordinarii cepere. Quod ubi Marcellus uidit duodecuige
simā legionem i primā aciem inducit. Dum alii trepidi cedunt
alii segniter subeunt turbata tota acies est deinde prorsus fusa:
& uincente pudorem metu terga dabant. Ceciderq; in pugna ad
duo milia & septingenti ciuiū sociorūq; i his quattuor Romani
Centuriones fuere duo Trib. mil: M. Licinius & M. Eluius Signa
militaria quattuor de ala prima que fugit duo de legione quę
cedentibꝫ socius successerat amissa. Marcellus postq̄ i castra reditum
est contionem adeo seuam atq; acerbam apud milites habuit ut
prelio per diem totum infeliciter tolerato tristior irati ducis oratio
esset. Dii immortalibꝫ ut in tali re grates laudesq; inquit ago quod
uictor hostis cū tanto pauore incedentibꝫ uobis in uallum portasq.
non ipa castra est aggressus. deseruissetis profecto eodem terro
re castra quo dimisistis pugnam. qui pauor hic qui terror. que
repente qui & cū quibꝫ pugnaretis obliuio aīos inuasit. Nempe
iidem sunt hi hostes quos uincendo & uictos sequendo priore estate
absumpsistis. quibꝫ dies noctesq; fugientibꝫ per hos dies institistis. q̄s
leuibꝫ prelis fugastis. quos hesterno die nec iter facere nec castra
ponere passi estis. Dimitto ea quibꝫ gloriari potestis. cuius & ipius
pudere ac penitere uos oportet referam. Nempe equis manibus he
sterna die diremistis pugnam. quid hec nox. quid hec dies abstulit.
uestre his copię iminutę sunt. an illoꝝ auctę. Non equidem mihi
cū exercitu meo loqui uideor. nec cū Romanis militibꝫ. corpora tā
tum atq; arma eadem sunt. an si eosdem aīos habuissetis. terga ue
stra uidisset hostis. signa alicui manipulo aut cohorti abstulisset.
non adhuc cesis Romanis legionibꝫ gloriabatur uos illi hodierno

Marcellus ab hannibale superatur

ORO Marcelli ad milites

die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus ueni
am eus diei daret. ubi uellet deinde experiretur militum suoꝝ animos.
Ego uero experiar inquit milites & uos crastina die in aciem edu
cam ut uictores potiusq̃ uicti ueniam impetretis quam petitis. Co
hortib⁹ que signa amiserant ordeum dare iussit. Centuriones q. ma
nipuloꝝ quoꝝ signa amissa fuerant destrictis gladiis distinctos
destituit & ut postero die omẽs pedites equitesq. armati adessent.
edixit. Ita contio dimissa fatendo uere ac merito sese increpitos ne
q. illo die uirum quenq̃ in acie Romana fuisse preter unũ duce
cui aut morte satisfaciendum aut egregia uictoria esset. Postero die
ordinati armatiq. ad edictum aderant. Imperator eos collaudat pro
nuntiatq. a quib⁹ orta pridie fuga esset. cohortes que signa ami
sissent se in prima acie inducturum. educere iam sese omnib⁹ pugnã
dum ac uincendũ esse & adnitendum singulis unũusisq. ne prius he
sterne fuge q̃ hodierne uictorie fama Romam perueniat. Inde ci
bo corpora firmare iussi ut si longior esset pugna uiribus quoq. suffi
cerent. Vbi omia dicta factaq. sunt. quib⁹ excitarentur animi mili
tum in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nuntiatũ est. cum eo mi
rũum inquit hoste res est. qui nec bonam nec malam ferre fortunã
potest. seu uicit ferociter instat uictis. seu uictus est. instaurat cum
uictoribus certamen. Signa inde canere iussit. copias educit. pugnatũ
utrinq. aliq̃to q̃ pridie acrius est. Penis ad obtinendum hesternum
decus adnitentib⁹: Romanis ad demendam ignominiã. Sinistra ala
a Romanis & cohortes que amiserant signa in prima acie pugna
bant: & legio uicesima a dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentu
lus & C. Claudius Nero legati cornib⁹ preerant. Marcellus mediam
aciem hortator testisq. presens firmabat. Ab Annibale Hispani primã
obtinebant frontem & id roboris in omi exercitu erat. Cum anceps pu
gna diu esset. Annibal elephantos in primã aciem induci iussit. siquẽ
inicere tumultũ ea res ac pauorem posset. Et primo turbarũt signa or
dines q. & partim conculcatis partim dissipatis terrore qui circa erant
nudauerant una parte aciem latusq. fuga manasset. ni C. Decimus
Flauius Trib. mil. signo arrepto primi hastati manipulum eius signi
se sequi iussisset. duxit ubi maxie tumultum conglobate beluę facie
bant. pilaq. in eas conici iussit. Hesere omia tela haud difficile ex p
inquo in tanta corpora ictu & tam conferta turba. sed ut non omẽs

Verba hannibalis de marcello

uulnerati sunt ita in quoꝝ tergis pila fixa steterẽ: ut genus est anceps
in fugam uersi & integros auertere tum iam nõ unus manipulus sed
pro se quisq; miles qui modo assequi agmen fugientium elephantoꝝ
poterat pila conuicere eo magis ruere in suos belue tantoq; maiorem
stragem ediderẽ q̃ inter hostes ediderant quanto acrius pauor con
sternatas agit q̃ insidentis magri impio reguntur In perturbatam
transcursu beluaꝝ aciem signa inferunt Romani pediteſ & haud ma
gno certamine dissipatos trepidantesq; auertunt Tum ifugientes equi
tatũ imittit Marcellus nec ante finis sequendi est factus q̃ in castra
pauentes compulsi sunt Nam super alia que terrorem trepidationẽ
q; fecerant elephanti forte duo i ipa porta corruerant coactiq; erant
milites per fossam uallumq; ruere i castra ibi maxia hostiũ cedes fa
cta Cesa ad octo milia hoũm quinq; elephanti Nec Romanis incru
enta uictoria fuit mille ferme & septingenti de duabꝫ legionibꝫ & so
cioꝝ supra mil & ccc occisi Vulnerati permulti cuiũ sociorũ q· An
nibal nocte proxima castra mouit Cupientẽ insequi Marcellũ pro
hibuit multitudo sauciorũ. Speculatores qui prosequerentur agmen
missi postero die retulerunt Brutios Annibalem petere lisdem ferme
diebꝫ & ad Q fuluium Cons Hirpini & Lucani & Volscentes traditis p̃
sidiis Annibalis quę in urbibus habebant dedidere sese clementerq;
a Cons cum uerboꝝ tũ castigatione ab errore preterito accepti sunt.
Et Brutiis similis spes uenie facta est cum ab iis Vrbius & Pacuius fres
longe nobilissimi gentis eius eandẽ quę data Lucanis erat conditio
nem dedition̄is petentes uenerũt uenissent Q. fabius Consul oppidum
in Salentinis Manduriam ui cepit Ibi ad quattuor milia hoũm capta
& ceterę prede aliquantum Inde Tarentũ profectus in ipis faucibꝫ portus
posuit castra Naues quas Liuius tutandis cõmeatibꝫ habuerat partim
machinationibꝫ onerat apparatuq; menium oppugnandoꝝ partim
teloꝝ q̃ne instruit: onerarias quoq; nõ eas solum quę remis agerẽ
tur ut alii machinas scalasq; ad muros ferrent alii procul a nauibꝫ
uulnerarent menũ propugnatores ęę naues ab apto mari ut urbem
aggrederentur instructę parateq; erant Et erat liberum mare clas
se punica cum Philippus oppugnare Etholos pararet corcyram transmis
sa In Brutiis interim caulonęę oppugnatores sub aduentu Anniba
lis ne opprimerentur in tumulũ a presenti impetu tutũ se recepere. fa
bium Tarentum obsidentem leue dictu ad rem ingentem potundã

Hannibal á marcello superatur

Vrbius Pacuius fratres brutij

Manduria op. salentinoꝝ

Caulonea op. brutiorũ

Quomodo tarentum a Fabio captum & direptū est.

aduuuit Presidium Brutiorꝝ datū ab Annibale Tarentum habebant · eius presidii prefectus deperibat amore mulierculę: cuius frī in exercitu Fabii Cons: erat Is certior frīs sororis factus de noua cōsuetudine aduenę locupletis atq; inter populares tam honorati/spem nactus per sororem quolibet impelli posse amantem. Quid speraret ad Cons: detulit Que cū haud uana cogitatio uisa esset pro transfuga iussus Tarentum transire ac per sororem pfecto conciliatus primo occulte aīum eius tentando: deinde satis explorata leuitate blanditiis muliebribꝫ perpulit eum ad proditionē custodie loci cui pōpositus erat & ubi ratio agende rei & tempus conuenit: miles nocte per interualla stationum clam ex urbe missus ea quę acta erant queq; ut agerentur cōuenerāt ad Cons: refert Fabius uigilia prima dato signo iis qui i arce erant: quicq; custodiam portus habebant ipe circuito portu a regione urbis in orientem úsa occultus sedebat. Canere inde tubę ab arce simul & portu & a nauibꝫ que a perto mari appulse erant: clamorq; undiq; cum ingenti tumultu unde minimum periculum erat de industria ortus Consul interim silentio cōtinebat suos Igitur Democrates qui pfectus classis fuerat forte illo loco prepositus Postq̄ quieta oīa circa se uidit: alias partes eo tumultu personare ut captę urbis interdū excitaretur clamor ueritus ne inter contatione suam Consul aliquam uim faceret signaq; inferret presidiū ad arcem undemaxīe terribilis accedebat sonus traducit Fabius cū & ex tpris spatio & ex silentio ipo quod ubi paulo anstrepebant excitantes uocantesq; ad arma īde nulla accedebat uox deductas custodias sensisset ferri scalas ad eam partē muri qua Brutiorꝫ presidium esse agitatę proditionis conciliator nuntiauerat iubet Ea primū captus est murus aduuātibꝫ recipientibꝫq; Brutiis: & transcensum in urbem ē inde & proxima refracta porta ut sequēti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obuio armato i forum peruenīt omesq; undiq; qui ad arcem portūq; pugnabant: in se cōuerterūt. Prelū in aditu fori maiore impetu q̄ perseuerantia cōmissum est. non aio nō armis nō arte belli nō uigore aut uiribꝫ corporis par Romano Tarentinus erat Igf pilis tm coniectis prius pene q̄ conserrent manus terga dederunt: dilapsiq; per nota urbis itinera i suas amicorꝫq; domos Duo ex ducibus Nico & Democrates fortiter pugnantes ceciderē Philemenes

qui prodituonis ad Annibalem autor fuerat cū cutato equo ex prelio
auectus esset uacuus paulo post equus uagans errans q per urbem
cognitus corpus nusq̄ inuentum est creditū uulgo est in puteum
apertum ex equo precipitatū esse Carthalonē aūtem p̄fectum pre
sidii cum cōmemoratione paterni hospitii positis armis uenientem
ad Consulem miles obuius obtruncat Alii alios passim sine diseri
mine armatos inermes q. cedunt Carthaginenses Tarentinos q. pari
ter Brutii quoq. multi interfecti seu per errorem seu uetere in eos
excito odio seu ad proditionis famam ut ui potius atq. armis cap
tum Tarentum uideretur extinguendā tū a cede ad diripiendam
urbem discursum. xxx. milia seruiluum capitum dicuntur capta
Argenti uis ingens facti signatiq. Auri Lxxxiii milia pondo Signa
tabule q. prope ut Syracusanā ornamenta equauerint Sed a maio
re ao q̄nis eius preda abstinuit Fabius q̄ Marcellus: qui interroga
ti Scribe quid uellet fieri de signis ingentis magnitudinis: dii sunt
suo quisq. habitu i modum pugnantium formati deos iratos Taren
tinis relinqui iussit Murus inde qui urbem abarce diuimebat di
rutus est & disiectus Dum hec Tarenti aguntur Annibal ius q Cau
loniam obsidebant in deditionem acceptis audita oppugnatione
Tarenti dies noctes q. cursim agmine facto cū festinans ad opem fe
rendam captam urbem audisset Et Romani inquit suū Annibalem
habent eadem qua ceperamus arte Tarentū amisimus. Ne tamen
fugientis modo uertisse agmen uideretur quo cōstiterat loco quīq.
milia ferme ab urbe posūt castra Ibi paucos moratus dies Metapo
tum sese recepit Inde duos Metapontinos cū lris principum eius
ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit fidem a Cons. accepturos impu
nita ius priora fore si Metapontū ei cū presidio punico prodidissent.
Fabius uera que afferrent esse ratus diem qua accessurus esset Me
tapontum constituit lras q. ad principes misit que ad Annibalem
delate sunt Enim uero letus successu fraudis sine Fabius quidem
dolo inuictus fuisset haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio
auspicanti prius q̄ egrederetur a Tarento aues semel atq. iterū nō
addixere Hostia quoq. cesa cōsulenti deos Aruspex cauendum a
fraude hostili & ab insidiis predixit. Metapontini post q̄ ad cōstitu
tam nō uenerat diem remissi ut contantem hortarentur ac repen
te comprehensi metu grauioris questionis detegunt insidias Esta

Res hispanę

Remissio nō.

∴ etiam

tus unius eius principio qua hęc agebantur P. Scipio in Hispaniam cū
hiemem totam reconciliandis bārbarōrū animis partim donis par
tim remissione obsidum captiuorūq; absumpsisset Edesco clarus
inter duces Hispanos uenit Erant coniunx liberiq; eius apud Ro
manos sed preter eam cām uelut fortuita inclinatio aiōrū quę
Hispaniam omnem aūterat ad Romanū a Punico impio traxit
eum Eadem cā Indibili Mandonioq; fuit haud dubie omīs Hispa
nie principibꝫ cū omi populorū manu relicto Hasdrubale secedē
di in iminentes castris eius tumulos unde per continentia uga tu
tus receptus ad Romanos esset Hasdrubal cū hostium res augescē
tantis incremētis cerneret suas iminui ac fore ut nisi audendo ali
quid moueret qua cepissent ruerent dimicare q̄ primū statuit Sci
pio auidus etiam certaminis erat cū ea spe quam successus rerū au
gebat tū qđ prius q̄ iungerentur hostium exercitus cū uno dimi
care duce exercituq; q̄ simul cū unūsis malebat Ceterū etiam si cū
pluribꝫ pariter dimicandū foret arte quadam copias auxerat Nam
cū uidere nullū esse nauū usum quia uacua omnis Hispanię ora clas
sibus punicis erat subductis nauibꝫ Tarraconem naualem socios terre
stribꝫ copiis addidit Et armorū affatim erat captorū Carthagine
& quę post captam eam fecerat tanto opificū nūo incluso Cūm hīs
copiis Scipio ueris principio a Tarracone egressus Iam em & Leli
redierat a Roma sine quo nihil maioris rei motum uolebat: ducere
ad hostem pergit Ser omia pacata eunti ut cuiuisq; populi fines trā
siret prosequentibꝫ excipientibusq; socius: Indibilis & Mandonius cū
suis copiis occurrerunt Indibilis pro utroq; loquutus haud quaq; ut
barbarus stolide incauteq; sed potius cū uerecundia grauitate pro
priorq; excusanti transitionem ut necessariam q̄ gloriantī eam ue
lut primam occasionem raptam Scire em transfugę nomen execra
bile ueteribꝫ socius nouis suspectū esse Neq; em se reprehendere no
men hostium si tam anceps odium cā nō nomē faciat Merita inde sua
i duces Carthaginenses cōmemorauit Auaritiā contra eorū superbiāq;
& omīs q̄ntis iniuriam in se atq; populares Itaq; corpus dūtaxat su
um ad id tempus apud eos fuisse animum iampridem ibi esse ubi ius
ac fas crederet coli: ad eosquoq; cōfugere supplices qui nequeant
hostium uim atq; iniurias pati se id Scipionem orare ut transitio sibi
nec fraudi apud eū nec honori sit: quales ex hac die experiundo co

Indibilis & Mandonius Scipioni se iungunt

Verba Indibilis ad Scipionē

Fraus nō.

gnouerit

gnouerit perinde operæ eo4 pretium faciat. Prorsus ita respondet factu
rum Romanus nec pro transfugis habiturum qui non duxerint soci
etatem ratam ubi nec diuum quicq̃ nec humani sanctum esset Pro
ducte deinde in conspectū iis coniuges liberiq. lachrimantib⁹ præ gau
dio reddūtur Atq. eo die in hospitium adducti Postero die fœdere
accepta fides: dimissiq. ad copias abducendas lisdem deinde in castris
tendebant donec ducib⁹ iis ad honestem peruentum est Proximus
Carthaginensium exercitus Hasdrubalis prope urbem Betulam e
rat pro castris equitum stationes habebat In eas uelites antesignaniq.
& qui primi agminis erant aduenientes ex itinere priusq̃ castris
locum caperent adeo contemptim impetum fecerunt ut facile ap
pareret quid utriq. parti animo4 esset In castra trepida fuga com
pulsi equites sunt signaq. Romana portis prope illata Atq. illo qdē
die irritatis tantū ad certamen animis castra Romani posuerunt No
cte Hasdrubal in tumulū copias recepit plano campo ī summo patē
tem & fluuiusab tergo ante circaq. uelut ripa præceps oram eius om
nem cingebant Suberat & altā inferior sūmissa fastigio planicies.
Eam quoq. alteram crepido haud facilior ī ascensum ambibat In hūc
inferiorem campum Hasdrubal postero die postq̃ stantem pro castris
hostium aciem uidit equites Numidas leuiq. armo4 baleares &
Afros dimisit Scipio circumuectus ordines signaq. ostendebat ho
stem prædamnata spe dimicandi equo campo captantē tumulos loci
fiducia nō uirtutis armo4q. stare in conspectu: sed altiora mœnia ha
buisse Carthaginem quę transcendisset miles Romanus. nec tumu
los nec arcem nec mare quidem armis obstitisse suis: ad id fore altitu
dines quas cepissent hostes ut per præcipitia & prærupta salientes fugę
rent eam quoq. se illis fugam clausurum cohortesq. duas alteram tē
nere fauces uallis per quam deferretur amnis iubet: alteram uiam ī
sidere quę ab urbe per tumuli obliqua ī agros ferret Ipe expeditos
qui pridie stationes hostium pepulerant ad leuem armaturam in
summo stantem supercilio ducit Seraspera primum nihil aliud q̃uia
impediti ierē Deinde ut subiectum uenerūt telo4 primo omīs gnīs
uis ingens effusa est ī eos Ipi contra saxa quę locus strata passim omia
ferme missilia præbet ingerere Non milites solum sed etiam turba
calonum īmixta armatis Cetera quāq̃ ascensus difficilis erat & pro
pe obruebantur telis saxisq. assuetudine tñ succedendi muros & p

Betula urbs hisp.

tinacia animi subierunt primi Qui simul cepere aliquid equi loci
ubi firmo consisterent gradu leuem & concursatorem hostem atq;
interuallo tutum cū procul missilibus pugna eluditur instabi
lem eundem ad cominus conferendas manus expulerunt loco
& cum cede magna in aciem altiorem superstantē tumulo impe
gere. Inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem uictori
bus ceteras copias cū Lelio diuidit atq; cū parte dextra tumuli
circūire donec mollioris ascensus uiam inueniret iubet. Ipē a leua
circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primo tur
bata acies est dum ad circūsonantē undiq; clamorem flectere cor
nua & obuertere ordines uolunt. Hoc tumultu & Lelius subit
& dum pedē referunt ne ab tergo uulnerarentur laxata prima
acies locusq; ad euadendū medius datus est qui per tā iniquum
locū stantibꝫ integris ordinibꝫ elephantisq; ante signa locatis nū
q̄ euasissent. Cum ab omi parte cedes fieret Scipio qui leuo cornu
in dextrum īcurrerat maxīe in nuda hostium latera pugnabat
lam ne fuge quidem patebat locus nam & stationes utriq; Roma
nę dextra leuaq; insederant uias & portam ducis castrorū principū
q; fuga clauserat addita trepidatione elephantorū quos territos
eque atq; hostes timebāt. Cesa ergo ad viii milia hoīum. Hasdru
bal iam anteq̄ dimicaret pecunia rapta elephantosq; premissos q̄
plurimos poterat de fuga excipiens preter Tagum flumen ad Py
reneum tendit. Scipio castris hostium potitus cum preter libera ca
pita omēm predam militibꝫ concessisset i recensendis captiuis x
milia peditum duo milia equitū inuenit. Ex iis Hispanos sine pretio
omes domum misit Afros uendere Questorem iussit. Circūfusa in
omis multitudo Hispanorū & ante deditorū & pridie captorū Re
gem eū ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per preco
nem facto sibi maximū nomen Imperatoris esse dixit quo se mili
tes sui appellassent: Regium nomen alibi magnū: Rome intole
rabile esse. Regalem animū in se ēe si id in hominis ingenio am
plissimū ducerēt: tacite iudicarent uocis usurpatiōe abstinerent.
Sensere etiam barbari magnitudinē animi cuius miraculo nomi
nis alii mortales stupent: id ex tam alto fastigio aspernantis. Do
na inde Regulis principibusq; Hispanorū diuisa & ex magna copia
captorū equorū ccc. quos uellet eligere Indibilem iussit cum Afros

impegere

Hasdrubal a scipione prelio
victus fugatus q̄ pyrenū
tendit

Regem se appellari uetuit
Scipio

uenderet iussu imperatoris Questor puerum adultū inter eos forma
insigni quom audisset regi gnīs esse ad Scipionē misit Quem cum
percontaretur Scipio quis & cuias & cur id etatis in castris fuisset :
Numidam se ee aut Massium populares uocare orbum a patre reli
ctum apud maternū auum Gallam Regem Numidaz educatū
cū auunculo Massanissa qui nuper cum equitatu subsidio Car
thaginensibz uenisset in Hispaniam traiecisse prohibitū propter
etatem a Masanissa nunq̄ ante prelium iniisse: eo die se quo pu
gnatū cum Romanis eet inscio auunculo clam armis equoq
sumpto in aciem exisse: ibi prolapso equo effusum i precepś a Ro
manis captum esse. Scipio cū obseruari Numidam iussisset que p
tribunali agenda erant peragit. Inde cū se in ptorium recepisset uo
catum eum interrogat uellet ne ad Masanissam reuerti cū effu
sis lachrimis gaudio cupere uere diceret Tum puero anulum aure
um tunicam lato clauo cū hispano sagulo & aurea fibula equū
q; ornatum donat. Iussisq; prosequi quoad uellet equitibz dimi
sit. De bello inde cōsilium habitum & auctoribus quibusdam ut
confestim auctoribz consequeretur Hasdrubalem: Anceps id ratus
ne Mago atq; Hasdrubal cū eo iungerent copias presidio tīmadī
sidendum Pyreneū misso ipe reliquum estatis recipiendis in fidem
Hispanie populis absumpsit. Paucis post prelium factū ad Betula
diebz cū Scipio rediens iam Tarraconem saltu Castulonensi exces
set Hasdrubal Giscōnis filius & Mago imperatores ex ulteriore
Hispania ad Hasdrubalem uenere: serum post male gestam rem au
xilium Consilio in cetera exequenda belli haud parum opportuni :
ibi conferentibz quid i cuiusq; prouincie regione animoz Hispanis
esset unus hasdrubal Giscōnis ultimam Hispanię oram quę ad occe
anum & Gades uergit ignarus adhuc Romanoz esse eoq; Car
thaginensibz satis fidam censebat. Inter Hasdrubalem alterum & Ma
gonem constabat beneficiis Scipionis occupatos otium aios publi
ce priuatimq; ee: nec trāsitionibz fore ante finem q̄ omes Hispani
milites aut in ultima Hispanie amoti aut traducti i Galliam foret.
Itaq; etiam si Senatus Carthaginensium nō censuisset: eundum tn
Hasdrubali fuisse in Italiam ubi belli caput & rez summa esset :
simul & Hispanos ōes procul a nomie Scipionis ex Hispania abdu
ceret exercitum cuius tum transitionibz tum adūso prelio imminu

Cuias nō.
Massius massinissē nepos
Galle ypo numidaz
Massinissē

Hasdrubal gisgonis f.

1 n 2

tum Hiſpaniſ repleri militib⁹ Et Magonem Haſdrubali Giſgoniſ filio
tradito exercitu ipm cū grandi pecunia ad conducenda mercede au
xilia in balcareſ trauicere Haſdrubalem Giſgoniſ cum exercitu pe
nituſ in Luſitaniam abire nec cū Romanis manuſ cōſerere Ma
ſaniſſe ex omni equitatu quod roboriſ eſſet tria milia equitum ex
pleri eumq; uagum per citeriorem Hiſpaniam ſociis opem ferre ho
ſtium oppida atq; agroſ populari Hiſ decretiſ ad exequenda que
ſtatuerunt duceſ digreſſi Hec eo anno in Hiſpania acta Rome fa
ma Scipioniſ in dies creſcere fabio Tarentum captum ingenio ma
giſ q̄ uirtute glorię tū eſſe fuluii ſeneſcere fama Marcelluſ etiam
aduerſo rumore eſſe ſuperq̄ quod primo male pugnauerat quia ua
gante per Italiam Annibale media eſtate Venuſiam in tecta milites
abduxiſſet Inimicuſ erat ei C Publiciuſ Bibuluſ Trib pl Iſiam a
prima pugna que aduerſa fuerat aſſiduſ contionib⁹ infamem in
uſumq; plebi Claudium fecerat et de impio abrogando eius agebat
cum tū neceſſarii Claudii obtinuerūt ut relicto Venuſie legato Mā
celluſ Romam ueniret reduret ad purganda ea que inimici decer
nerent Nec de impio eius abrogando abſente ipo agerent forte ſub
idem tpus & Marcelluſ ad deprecandā ignominiā Et fuluius Cōſ
Comitioꝝ cauſa Romam uenit Actum de impio Marcelli in cyr
co Flaminio eſt ingenti concurſu plebiſq; & oīum ordinum Accu
ſauitq; Trib pl non Marcellum modo ſed omēm nobilitatem frau
de eoꝝ & contatione fieri ut Annibal decimū iam annū Italiam
prouinciam habeat diutuſ ibi q̄ Carthagine uixerit Habere fructū
imperii prorogati Marcello populum ro bis ceſum eſtiua exercitū
eius Venuſie ſub tectis agere Hanc Trib orationem ita obruit Mā
celluſ cōmemoratiōe reꝝ ſuaꝝ ut nō rogatio ſolum de impio eius
abrogando antiquaretur ſed poſtero die ingenti conſenſu conſ eū
Centurię omēſ creārent Additur Collega T Quintiuſ Criſpinuſ qui
tum Pretor erat Poſtero die Pretoreſ creati P Licinius Craſſus diues
Pontifex Maximuſ P Licinius Varuſ Sex Iuliuſ Ceſar Q Clau
diuſ Comitioꝝ ipoꝝ diebuſ ſollicita ciuitaſ de Etrurie defecti
one fuit principiū eius rei ab Arretiniſ fieri C Calpurnius ſcri
pſerat qui eam prouinciā propretor obtinebat Itaq; confeſtim eo
miſſuſ Marcelluſ conſul deſignatuſ qui rem inſpiceret ac ſi digna
uiderētur exercitu accito bellum eo ex Apulia in Etruriam trāſfer

ret. Eo metu compſſi Etruſci queuerunt. Tarentinoꝝ legatiſ pacem
petentibuſ cū libertate ac legib⁹ ſuiſ: reſponſum a Senatu eſt ut
redirent: Cum Fabiuſ Conſul Romam ueniſſet. ludi & Romani
& Plebei eo anno i ſingulos dieſ inſtaurati. Edileſ curuleſ fuere
L. Corneliuſ Claudius & Ser. Sulpitiuſ Galba. Trib. pl. C. Seruili
& Q. Ceciliuſ Metelluſ Seruilium negabant uere aut Trib. pl fuiſ
ſe aut edilem eſſe: qđ patrem euiſ quem Triumuirū Agrarium oc
ciſum a Boiis circa Mutinam ee opinio per. x. annoſ fuerat: ui
uere atq. in hoſtium poteſtate ee ſatiſ conſtabat. Vndecimo āno
Punici belli Conſulatū inierūt M. Marcelluſ quintū ut nume
retur Conſulatuſ quem uitio creatuſ nō geſſit & Quintiuſ Criſpi
nuſ: utriq. Conſ: Italia decreta eſt prouincia & duo Conſulares
prioriſ anni exercitus. Tertiuſ tū erat Venuſię cui M. Marcellus
pfuerat ita ut ex trib⁹ eligeret duos quoſ uellent Tertius ei trade
retur cui Tarentū & Salentini prouincia euenſſet Ceteri prouin
cie ita diuiſe Pretorib⁹: P. Licinio Varo Vrbana P. Licinio Craſſo Pō
tifici maximo peregrina Et quę Senatuſ cenſuiſſet Sex. Iulio Ce
ſari Sicilia Q. Claudio Flaminio Tarentum. prorogatū impium i
annum eſt Q. Fuluio Flacco ut prouinciam Capuam i qua &T.
Quintiuſ Pretor fuerat cū una legione obtineret: quib⁹ Pretor
obtinuiſſet. Quod in L. Veturio idem i C. Arunculeio decretum
ab Senatu: latūq. de prorogando impio ad populū eſt. Qui Pre
tor Sardiniam prouinciam cū duab⁹ legionib⁹ obtinuerat. Ad
ditę ei ad preſidium prouincię quinquaginta longę naueſ
quaſ P. Scipio ex Hiſpania miſiſſet. Et P. Scipioni & M. Sylla
no ſue hyſpanię ſuiq. exercituſ i annū decreti. Scipio ex octo
ginta nauib⁹ quas aut ſecū ex Italia adductaſ aut captas Car
thagine habebat. L: in Sardiniam trāſmittere iuſſus quia fama
erat magnū naualem apparatū eo anno Carthagine eſſe. cc.
nauib⁹ oīem oram Italię Sicilię Sardinięq. impleturoſ. Et in
Sicilia ita diuiſa reſ eſt. Sex. Ceſari exercitus Cānenſiſ eſt da
tuſ. M. Valeriuſ Leuinuſ ei quoq. eim i annum prorogatum i
perium eſt. Claſſem quę ad Siciliam erat nauiū. Lxx. obtineret
Adderet eo. xxx. naueſ quę ad Tarentū prior anno fuerant. Cū
ea Centum nauium claſſe ſi uideretur ei predatum i Africam
trauceret. Et P. Sulpitio ut eadem claſſe Macedoniam Greciaq

Prorogatum & C. hoſtilio tubu
lo ē: ut pp̄retore in hetruriam
ad duas legiones ſuccederet. C.
calpburnio. Progatum & L. ueturio
philoni ē: ut pro pretore galliam
eandem puinciam cum iſdem
duabus legionib⁹ obtineret:

Vna & uiginti legionibus hoc anno defensum imperiū ro.

Prodigia

exitiabilis euentus.

Pernitiales morbi

Dies an diem.xy. non quinti solennis erat apollinaribus ludis

prouinciam haberet prorogatū in annum imperium est. De duabus que ad urbem Romam fuerant legionibus nihil mutatū. Supplementū q̄ opus esset ut scriberent Cons. permissum. Vna & xx. legionibus eo anno defensum imperium Romanū est. Et P Licinio Varo Pretori urbis negocium datum ut naues longas xxx ueteres reficeret que ostie erant & xx. nouas naues socius naualibus impleret ut L. nauium classe oram maris uicinam Vrbi Romanę tueri posset. C. Calpurnius uetitus ab Arretio mouere exercitū nisi cū successor uenisset. Idem & Tubulo imperatū ut inde precipue caueret nequa noua consilia orirentur. Pretores in prouincias profecti Cons. religio tenebat quod prodigiis aliquot nuntiatis nō facile litabant ex Campania nuntiabant nūtiata erant. Capue duas edes fortunę & Mātis & sepulchra aliquot de celo tacta. Cum iis adeo minimis etiam rebus parua religio inserit. duos mures in ede Iouis aurum rosisse Cassini examen apum ingens in foro consedisse. Et hostie murū portāq. de celo tactam. Cere uulturiū uolasse in edem Iouis. Vulsinis sanguine lacum manasse. Hoz prodigioz causa diem unū supplicatio fuit. Per dies aliquot hostię maiores sine litatione cesę: diuq. non imperata pax deum in capita Cons. rep. incolumi exitiabilis prodigioz euentus uertit. Ludi Appollinares Q. Fuluio Ap. Claudio Cons. a P Cornelio Sylla Pretore urbis primū facti erāt. Inde omes deincepſ Pretores Vrbani fecerant sed in unum annū uouebant. dieq. incerto faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit in Vrbem agrosq: quę tn magis i morbos longos q̄ in pernicialeſ euasit. Eius pestilentie cā & supplicatū per computa ta urbe est. Et P Licinius Varus Pretor urbis legem ferre ad populum iussus: ut hi ludi i perpetuū instatutū diem uouerentur. Itaq ipe primus ita uouit fecitq. ante diem iii. Non quintiles. Is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis & fama in dies grauior & cura crescere patribus. Itaq. C Hostilio scriptum est ne differret obsides ab Arretinis accipere: & cui traderet Romam adducendos. C. Terentius Varro cum imperio missus: qui ut aduenit extemplo Hostilius legionem unam quę ante urbem castra habebat signa in urbem ferre iussit. presidiaq. locis ydoneis disposuit. Tū in foro citatis Senatoribus obsides imperauit. Cum Senatus biduum ad considerandū tpūs peteret aut ipos extemplo dare aut se

postero Senatoq̄ omnis libr̄os sumpturum edixit Inde portas custodi
re iussit Trib mil p̄fectisq̄ locum & Centurionib⁹ ne quis nocte ur
be exiret Id segnius negligentiusq̄ factum Septem principes Se
natus priusq̄ cūstodie in portis locarentur ante noctem cū liberis
euaserunt Postero die luce prima Senatus in forum citari ceptus
esset desiderati: bonaq̄ eoq̄ uenierūt A ceteris Senatorib⁹ cxx. ob
sides liberi ip⁹q̄ accepti traditiq̄ C Terentio Romam deducendi .
lis omia suspectiora q̄ ante fuerant i Senatu fecit. Itaque tāq̄ im
minente Etrusco tumultu legionem alteram ex urbanis Arretiū
ducere iussus ipe C Terentius: eāq̄ habere i presidio urbis C. Hostili
um cum cetero exercitu placuit totam prouncia peragrare & caue
re ne qua occasio nouare cupientib⁹ res daretur. C Terentius ut Arre
tium cum legione uenit: claues portaq̄ cum magīratus poposcisset
negantib⁹ iis comparere fraude amotas magis ratus q̄ negligentia
interuidisse ipe alias claues omnib⁹ portis imposuit cauitq̄ cum cu
ra ut omia i potestate sua essent. Hostilium intensius monuit ut i
eo spem non moturos quicq̄ Etruscos ponerent si nequid mouere pos
sent precauisset. De Tarentinis inde magna contentioe i Senatu a
ctum coram Fabio defendente ip⁹ quos ceperat armis alius infen
sis & pleriscq̄ equantib⁹ eos Campanoq̄ noxe peneq̄ S. C. in sen
tentiam M. Acilii factum est Vt oppidū presidio custoduretur
Tarentiniq̄ omes intra menia continerentur. Res integra postea
referretur cū tranquillior status Italię esset. Et de M. Liuio pre
fto arcis Tarentinę haud minore certamine actū est Aliis sentē
tiis notantib⁹ p̄fectum quod euius secordia Tarentū proditum ho
sti esset Aliis premia decernentib⁹ quod per quinquennū arcem
tutatus esset maxieq̄ unus eius opa receptū Tarentū foret. Medius
ad Censores nō ad Senatum notionē de eo ptinere dicentib⁹ Cui
sententię & Fabius fuit Adiecit tn fateri se opa Liuii Tarentum re
ceptum quod amici eius uulgo in Senatu iactassent neq̄ eim re
cipiendum fuisse nisi amissum foret Consulū alter Quintius Cri
spinus ad exercitum quem Q. Fuluius Flaccus habuerat cū supple
mento in Lucanos est profectus. Marcellum alie atq̄ alie obiecte
ao religiones tenebant in quib⁹ quod cū bello Gallico ad Castidi
um edem Honori & uirtuti uouisset dedicatio eius a Pontificibus
impediebatur quod negabant unam cellam duob⁹ recte dedicari

notio nō.

Vnā cellam ad uob⁹ recte dicari nō posse

Virtutis ædes

quia si de celo tacta aut prodigii aliquid in ea factum esset diffici
lis procuratio foret quod utri deo diuina res fieret sciri nō posset
Neq. ēim duobꝰ nisi certis deis rite una hostia fieri Ita addita ui
tutis edes approperato opere neq. tamen abipō edes eę dedicatę sūt
Tum demum ad exercitum quem priore anno Venusię reliquerat
cū supplemento proficiscitur. Locros in Brutiis Crispinus oppu
gnare conatus quia magnam famam attulisse fabio Tarentum fe
rebatur omē genus tormentorū machinarūq. que ex Sicilia ar
cessierat & naues indidem accitę erant que uergentem ad mare
partem urbis oppugnarent Ea omissa oppugnatio est quia Laci
nium Annibal admouerat copias & Collegam eduxisse iam a Ve
nusia exercitum fama erat cui cōungi uolebat Itaq. ī Apuliam
ex Brutiis reditum est & inter Venusiam Bantiamq. minus tri
um milium passuum interuallo Cons. binis castris consederant
In eandem regionem & Annibal rediit auerso a Locris bello Ibi am
bo Cons. ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire haud
dubie spei si duobꝰ exercitibꝰ consularibꝰ unctis cōmisissent sese
hostes debellari posse. Annibal quia cū Marcello bis priore anno
congressus uicerat uictusq. erat ut cū eodem si dimicandū foret nec
spem nec metum ex uano haberet Ita duobꝰ Cons. haud quaq̄ sē pa
rem futurum credebat Itaq. totus ī suas artes ūsus insidiis locū
querebat Leuia tn̄ prelia inter bina castra uario euentu fiebant
Quibꝰ cum extrahi æstatem posse Cons. crederent nihilominus oppu
gnari Locros posse rati L. Cintio ut ex Sicilia Locros cū classe traii
ceret scribunt. Et ut a terra menia quoq. oppugnari possent a Ta
rento partem exercitus que in presidio erat duci eo iusserunt Ea
ita futura per quosdam Thurinos compta Annibali cū essent
mittit ad insidendam a Taranto uiam Ibi sub tumulo petellie eq
tum duo: peditū tria milia ī occulto locata: in que inexplorato eun
tes Romani cū incidissent ad duo milia armatorū cesa & mille
& cc. ferme uiui capti. Alii dissipati fuga per agros saltusq. Tare
tum redierē Tumulus erat syluestris inter punica & Romana ca
stra a neutris primo occupatus quia Romani qualis pars eius
que uergeret ad hostium castra esset ignorabant Annibal insi
dis q̄ castris aptiorem eum crediderat Itaq. nocte ad id missas ali
quot Numidarū turmas medio in saltu condiderat quorū inter

indidem

Lacinii op.

primo

du nemo ab statione mouebatur ne aut arma aut ipi procul cō
spicerentur. Fremebant uulgo i castris Romanis occupandum eū
locum esse & castello firmandū ne si occupatus ab Annibale fo
ret. uelut i ceruicib⁹ haberent hostem. Mouet ea res Marcellum:
& College! Quin imus inquit ipi cū equitib⁹ paucis exploratū
subiecta res oculis nris certius dabit consilium. Consentiente Cri
spino cū equitib⁹ cc: & xx ex quib⁹ xl. Fregellani ceteri Etrusci
erant proficiscuntur. Sequuti M. Marcellum Trib. mil: Consulis
filius & A. Manlius: simul & duo pfecti socium L. Arrennius &
M. Aulius. Imolasse eo die quidam prodidere memorie cons: Mā
cellum: & prima hostia cesa uetur sine capite inuentum: i secunda
omia comparuisse/quę assolent. Auctum etiam uisum i capite: nec
id sane Aruspici placuisse: quod secundum trunca & turpia exta/
nimis leta apparuissent. Ceteq cons: Marcellum tanta cupidi
tas tenebat dimicandi cum Annibale ut nunq̄ satis castra castris
collata crederet. Tum quoq. uallo egredien⁹ signum dedit ut ad
locū miles esset paratus ut si colli⁹ in quem speculatum irent, pla
cuisset. Vasa colligerent ac sequerentur. Exiguum campi ante
ea castra erat: inde in collis apta undiq. & conspecta ferebat uia.
Numida speculator nequaq̄ in spem tante rei positus: sed si quos
uagos pabuli aut ligno⁹ causa longius a castris progressos pos
set excipe: signum dat ut pariter a suis quisq. latebris exorientū
nō ante apparuere quib⁹ obuiis ab uugo ipo cōsurgendum erat:
q̄ circūiere qui ab tergo includerent uiam: tū undiq. omēs exorti
& clamore sublato impetum fecerunt. Cum in ea ualle cons: esset
ut neq. euadere possent in uugum occupatum ab hoste: nec recep
tum ab tergo circumuenti haberent. extrahi tn diutius certamen
potuisset. ni cepta ab Etruscis fuga pauorem ceteris iniecisset. Nō
tamen omisere pugnam deserti ab Etruscis Fregellani donec in
tegri cons: hortando ipiq. ex parte pugnando rem sustinebant.
Sed postq̄ uulneratos ambos cons: Marcellum etiam transfixū
lancea prolabentem ex equo moribundū uidere. Tum & ipi: per
pauci autem supererant: cum Crispino consule duob⁹ iaculis icto
& Marcello adolescente/saucio & ipo/effugerūt. Interfec. A. Mā
lius Trib. mil: & ex duob⁹ prefectis socium M. Aulius occisus:
Arrennius captus. Et littores Consulum quinq. uiui in hostium

Immolatio marcelli qua sibi fatorum
interitus significatur

. Marcelli mors .

potestatem uenerunt. Ceteri aut interfecti aut cū Cōs. effugerūt
Equitū tres & xl. aut i prelio aut ī fuga ceciderūt. Duo de xx.
capti uuu Et tumultuatū i castris fuerat ut Cons. irent subsi
dio: cū Cons. & filiū alterius Consulis sauciosq. infe
licis expeditionis reliquias ad castra uenientes cernunt. Mors
Marcelli cū alioquin miserabilis fuit. tū quod nec pro etate ma
ior iam enim lx. annis erat. neq. pro ueteris prudentia ducis
tā īprouide isset. Collegamq. prope totam remp. i preceps dede
rat. Multos circa unā fem ambitus fecerim/sique de Marcel
li morte uariant auctores omia exequi uelim. Vt omittā alios
C. Lelius triplicē rei gestę ordinem edit. Vnam traditam fama:
alteram scriptā laudatiōe filii qui rei gestę interfuit. tertiam
quam ipe pro inquisita ac sibi cōpta affert. Cetery ita fama ua
riat: ut tn pleriq. loci speculandi cā castris egressum omes insi
dijs circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem hosti
bus morte Consulis unus uulnere alterius iniectū esse ratus ne
cui deesset occasioni: castra in tumulū in quo pugnatū erat exte
plo transfert. Ibi inuentū Marcelli corpus sepelit. Crispinus &
morte Collegę & suo uulnere territus silentio insequentis no
ctis profectus quos proximos nactus est montes. in is loco
alto & tuto undiq. castra posuit. Ibi duo duces sagaciter mo
ti sunt: alter ad inferendam: alter ad cauendam fraudem. Anu
lo Marcelli simul cū corpore Annibal potitus erat. Eius signi
errore: necui dolus necteretur a Peno metuens Crispinus cir
ca ciuitates proximas miserat nuntios occisum Collegam ee:
anuloq. cuis hostem potitum: nequib ītis crederent nomie
Marcelli compositis. Paulo ante hic nuntius Consulis Sala
piam uenerat cū littere ab Annibale allatę sunt Marcelli no
mine compositę se nocte que diem illum sequutura esset Sala
piam uenturum: parati milites essent q in presidio erant si qua
opa eoy opus esset. Sensensere Salapiani fraudem & ab ira
nō defectionis modo sed etiam eqtum interfectoy ratiō occa
sionem supplicii patere. misso retro nuntio: pfuga aūt Roma
nus erat: ut sine arbitro milites que uellent agerent oppidanos
per muros urbisq. opportuna loca i stationib disponūt. Cu
stodias uigiliasq. in eam noctem intentius instruunt circa por

Fraus hannibalis de ītis marcelli anulo obsignandis: & pro eius dolus prenuntius

Salapiani

tam qua uenturum hostem rebantur quod roboris in presidio erat op
ponunt. Annibal quarta uigilia ferme ad urbem accessit. Primag
munis erant perfugę Romanoꝝ & arma Romana habebant. Ii
ut ad portam est ūentū latine omēs loquentes excitant uigiles: a
peririq, portam iubent. Consulem adesse. Vigiles uelut ad uocem
eoꝝ excitati tumultuari trepide moliri porta cataracta, clau
sa erat. Eam partim uectibꝫ leuant partim funibꝫ subducunt in tā
tū altitudinis ut subire recti possent. Vix dū satis patebat iter quom
perfugę certatim ruunt per portam & cū dc. ferme intrassent re
misso fune quo suspensa erat cataracta magno sonitu cecidit. Sala
piani: alii pfugas negligenter ex itinere suspensa humeris ut inter
pacatos gerentes arma inuadūt. Alii e turri eius porte muriscq, sa
xis sudibus pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal sua & ipe
fraude captus abiit: profectusq, ad Locroꝝ soluendam obsidionē
quam Cintius summa ui operibꝫ tormentoꝝq, omi gne ex Sicilia
aducto oppugnabat Magoni iam haud ferme fidenti retenturū
defensurumq, urbem. prima spes morte nuntiata Marcelli adfui
sit. Secutus inde nūtius Annibalem Numidaꝝ equitatu premisso
ipm quantū accelerare posset cū peditū agmine sequi. Itaq, ubi p'
mū Numidas edito e speculis signo aduentare sensit & ipe pate
facta repente porta ferox ī hostes erumpit. Et primo magis quia
iprouiso id fecerat q̄ quod par uiribꝫ eet anceps certamen erat. De
inde ut superuenere Numide tantus pauor Romanis est iniectus
ut passim ad mare ac naues fugerent. relictis operibꝫ machinisq,
quibꝫ muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locroꝝ ob
sidio est. Crispinus postq̄ in Brutios profectū Annibalem sensit ex̄
citū cui Collega prefuerat M. Marcellū Trib. mil. Venusiam ad
ducere iussit ipe cū legionibꝫ suis Capuam profectus uix lecti ce exca
gitationem pre grauitate uulneꝝ patiens Romam ītās de mō
te Collegę scripsit quantoq, ipe in discrimine esset. Se comitioꝝ
causa non posse Romam uenire quia nec uię laborem passurus
uideretur. Et de Tarento sollicitus esset ne ex Brutiis Annibal eo
conuerteret agmen. Legatos opus ee ad se mitti uiros prudentes
cū quibꝫ que uellet de rep. loqueretur. He ītes recitatę & magnū
luctum morte alterius Consulis & metū de altero fecerunt. Itaq,
Q. Fabium filium ad exercitū Venusiam miserūt. Et ad Consulem

† dejecta ‡ ceperunt

Cataracta

Sex iulius cesar
-L. licinius pollio
-L. cincius halimetus

tres legati missi Sex Iulius Cesar L Licinius Pollio L Cintius Hali
metus cū paucis ante diebs ex Sicilia rediisset Hi nuntiare Consuli
iussi ut si ad comitia ipe Romam uenire nō posset Dictatorem i
agro Romano diceret comitiorū cā si Consul Tarentū profectus eet
Q. Claudiū Pretorem placere in eam regionem inde adducere le
giones i qua plurimas sociorū urbes tueri posset Eadem estate Va
lerius cum classe Centum nauiū ex Sicilia in Africam trāsmisit
& ad Clupeam urbem excursione facta agrum late nullo ferme
obuio uastauit Inde ad naues raptim predatores recepti quia repē
te fama accidit classem punicam aduentare Lxxx erant & tres
naues cū his haud procul Clupea prospere pugnat Romanus De
cem & octo nauibs captis fugatis aliis cū māgna nauali terrestriq
preda Lilybeum redit Eadem estate & Philippus implorantibs
Acheis auxilium tulit quos & Machanidas Tyrannus Lacede
moniorū finitimo bello urebat Et Etholi nauibs per fretū quod Nau
pactum & Patras interfluit Rhion incole uocant exercitu traiecto
depopulati erant Attalum quoq. Regem Asye quia Etholi sūmū
gentis sue magistratum ad eum proximo consilio detulerant fama
erat in Europam traiecturum Ob hoc Philippo i Greciam descendē
ti ad Lamiam urbem Etholi duce Physia qui Pretor i eum annum
cū absente Attalo creatus erat occurrerunt habebant & ab Attalo
auxilia secum & ferme mille ex Romana classe a Prefecō Sulpitio
missos Adūsus hunc ducem atq. has copias Philippus his prospero
euentu pugnauit multos admodum utraq. pugna occidit Inde cū
Etholi metū compulsi Lamie urbis menibs tenerent sese Philippus
ad Phalaram exercitum reduxit i Miliaco sinu is locus est quondā
frequenter habitatus propter egregium portum tutasq. circa stati
ones & aliam opportunitatē maritimam terrestremq. Eo legati a
Rege Egypti Ptholomeo Rhodiusq. & Atheniensibs & chiis uenerūt
ad dirimendum inter Philippum atq. Etholos bellum Adhibitus
ab Etholis ex finitimis pacificator Aminander Rex Atamanum
Omīum autem nō tanta prō Etholis cura erat ferociorisq. pro inge
nius Grecorū gentis q̄ ne Philippus regnūq. eius rebus Greciē gra
ue libertati futurum imiscerentur De pace dilata consultatio est in
consilium Acheorū Consilioq. ei & locus & dies certa indicta Inte
rim xxx diez inducie impetrate Profectus inde Rex per Thes

Clupea urbs africe

octoginta et tres. nō.

Bellum cum philippo
Machanidas tyrannus lacede
monius

Rhion mare.

∴ hostiū

saliam Boetiamq, Calcidem Euboeę uenit ut Attalum quem classe petiturum Euboeam audierat portubus & littoꝝ appulsu arceret Inde p̄sidio relicto aduersus Attalum si interim traiecisset Profectus ipē cum paucis equitum leuis armature Argos uenit ibi cu ratione Hereoꝝ Nemeoꝝq suffragiis populi ad eum delata quia se Macedonum Reges ex ea ciuitate oriundos referunt Hereis pactis ab ipō ludicro extemplo Rhium profectus est ad dictum multo ante sociꝝ cōsilium Ibi de etholico finiendo bello actum est ne causa aut Romanis aut Attalo intrandi Greciam esset. Sed ea omia uixdum inducias tp̄re circumacto Etholi turbauere Postq̄ & Attalum Eginam uenisse & Romanam classem stare ad Naupactū nuduſ auduere. uocati ēim in cōsilium Acheoꝝ in quo eędem legationes erant quę ad Phaleram egerant de pace. primi questi sunt q̄dam parua contra fidem conuentionis tempore indutiaꝝ facta Postremo negarunt dirimi bellum posse nisi Messenis Achei Pilum redderent: Romanis restitueretur Athamanis Cordileo & Pleurato Archide. Enimuero indignum ratus Philippus uictos uictori ultro conditiones ferre Ne antea quidem se aut de pace audisse aut indutias pepigisse dixit spem nullam habentem quieturos Etholos sed ut omes socios testes haberet se pacis illos belli causam quesisse Ita infecta pace Consilium dimisit quattuor milib armatoꝝ reliquis ad presidium Acheoꝝ & quinq. longis nauib acceptis quassi adiecisset: misse nup ab se classi Carthaginensium & ex Bythinia ab Rege Prusia uenientib nauib statuerat nauali prelio lacessere Romanos iādu in ea regione potentes maris. Ipē ab eo consilio Argos regressus Iam enim Nemeoꝝ appetebat tempus Que celebrari uolebat presentia sua Occupato Rege apparatu ludoꝝ & per dies festos licentius q̄ intra belli tempora remittente aūm Sulpitius a Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem & Corinthum agrumq. nobilissime fertilitatis effuse uastauit fama cuius rei Philippum a ludis exemit raptimq. cū equitatu profectus ussisse subsequi peditib palatos passim per agros graues q preda ut qui nihil tale metuerent adortus Romanos compulit i naues Classis Romana haud quaq̄ leta preda Naupactum redit Philippus quoq. ludoꝝ qui reliqui erant celebritate quante cūq. de Romanis tum uictorie parte famam auxerat letitiaq

÷ regium

Nudius

Pilum op.

ingenti celebrati festi dies eo magis etiam quod populariter dempto
capitis insigni purpuraq. atq. alio regio habitu equauerat cetis
se in speciem quo nihil gratius est ciuitatibs liberis prebuissetq.
haud dubiam eo facto spem libertatis nisi omia intoleranda libi
dine feda ac deformi effecisset. Vagabatur enim cū uno aut alto
comite per maritas domos dies nocteśq. & submittendo se ipriua
tum fastigium quominus conspectus eo solutior erat & libertatē
cū alius uanam ostendisset totam i suam licentiā uerterat. Neq.
enim omia emebat aut eblandiebatur sed uim flagitiis adhibebat
periculosumq & uiris & parentibs erat morā icommoda seueri
tate libidini regie feciśe Vni etiam principi Acheoꝝ Arato ade
pta uxor nomine Polycratia ac spe regiaꝝ nuptiaꝝ in Mace
doniam asportata fuerat. Post hec flagitia solenni Nemeoꝝ
ludo peracto paucisq. additis diebs Dymas est profectus ad presidium
Etholoꝝ quod ab Eleis accitum acceptumq. in urbem erat eiciendum
Cycleadas penes eum sūma imperii erat Acheiq. ad Dymas Regi oc
currere & Eleoꝝ accensi odio quod a ceteris Acheis dissentirent &
infensi Etholis; quos Romanū quoq. aduersus se mouisse bellum cre
debant. Profecti a Dymis conuncto exercitu transeunt Larissum am
nem qui Eleum agrum a Dymeo dirimit. Primum diem quo fines
hostium ingressi sunt populando absumpserunt. Postero die acie in
structa ad urbem accesserunt. premissis equitibs qui obequitando
portas promptum ad excursiones genus lacesserent Etholoꝝ. Igno
rabant Sulpitium cum xv. nauibus a Naupacto Cyllenen traiecis
se: & expositis in terram quattuor milibs armatoꝝ silentio noctis
ne conspicuagmen posset intrasse Elim: Itaq. improuisa res ingen
tem iniecit terrorem. Postq̄ Romana signa atq. arma inter Etholos
Eleosq. cognouere. Et primo recipere suos uoluerat Rex. Deinde cō
tracto iam inter Etholos & Thrallis: Illyrioꝝ id est genus: certami
ne cum urgeri uiderent suos & ipe Rex cum equitatu in cohortem
Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum in ca
put Regem effudisset atrox pugna utrinq. accensa est & a Ro
manis impetu in Regem facto & protegentibs Regis: insignis
& ipius pugna fuit. cum pedes inter equites coactus esset preliū
inire: Deinde cum iam impar certamen esset. caderentq. prope
cum multi & uulnerarentur. raptus a suis atq. altero equo inie

Aratus Polycratia

Dime urbs

Larissus fl

Eleus ager

Elis urbs.

Thralles illiriorꝝ genus

Philippus prelio á romanis victus in fugam uertit

Phyrgū castellū eleoz

Eropus
Bachindū urbs macedonie

Menippus
polybius

Demetrada op. in thessalia

Orestis op. mac.
Argesteus campus in mac.

Rediit ad consules Quintius
& vrs rome gestas
L. manlius torquatus dictator

C. seruilius magr eq.

ctus est fugit. Eo die castra quinq. milia passuum ab urbe Eleoz po
suit. Postero die omis copias ad propinquū Eleoz castrum ca
stellum quod Phyrgum uocant duxit: quo agrestium multitu
dinem cū pecoribꝫ metu populationum compulsam audierat. ea
ī conditam inermemq. multitudinem primo statim terrore adue
niens cepit compensaueratq. ea preda quod ignominie ad Elin
acceptum fuerat. Diuidenti predam captuosq. (fuerant aūt quat
tuor milia hoūm: pecoz ꝫ omis qnīs ad milia xx) nuntius ex Ma
cedonia uenit: Eropum quendam corrupto arcis p̄sidiq. p̄fō: Bachī
dum cepisse tenere & Darsetioz quosdam uicos & Dardanos et
concire. Omisso igitur Acaico atq. Eolico bello relictis tn duobus
milibꝫ & quingentis omīs qnīs armatoz cū Menippo & Poly
phanta ducibꝫ & ad p̄sidium socioz profectus ab Dymis per
Achaiam Boetiamq. & Euboeam decimis castris Demetriadē
ī Thessaliam peruenit. Ibi alii maiorem afferentes tumultum
nuntii occurrunt. Dardanos ī Macedoniam effusos Orestide
iam tenere ac descendisse ī Argesteum campum famamq. inter
barbaros celebrem esse Philippum occisum: Expeditione ea qua
cum populatoribꝫ agri ad Sycionem pugnauit. In arborem illat
impetu equi ad eminentem ramum cornū alterū galee perfregit.
Id inuentū ab Etholo quodam: perlatumq. ī Etholiam ad Scerdile
um cui notum erat insigne galee famam interfecī Regis Sulpi
tius Eginam uulgauit. Post profectionem ex Achaia Regis Sul
pitius Eginam classe profectus cū Attalo sese coniunxit. Achei cū
Etholis Eleisq. haud procul Messene prospera pugnam fecerunt.
Attalus Rex & P. Sulpitius Egine hybernarunt. Exitu huius
anni T. Quintius Consul Dictatore comitioz ludoz q. faciendoz
cā dicto L. Manlio Torquato ex uulnere moritur. Alii Tarenti:
alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acci
derat. Duo Cons. sine memorando prelio interfecī uelut orbam remp.
reliquerant. Dictator Mallius Magrūm eq. C. Seruiliū qui tum
Edilis Curulis erat dixit. Senatus quo die primū est habitus ludos
magnos Dictatorem facere uissit quos M. Emilius Pretor urbis
C. Flaminio CN. Seruilio Cons. fecerat & in quinquennū uoue
rat. Tum Dictator & ludos fecit: & insequens lustrum uouit. Cete
cū duo Consulares exercitus tam prope hostem sine ducibꝫ essent

omnib⁹ alus omissis una precipua cura patres populūq; incessit Cons.
primo quoq; tempore creandi ut eos potissimū crearent quoꝝ uir
tus satis tuta a fraude punica esset cū toto eo bello damnosa pre
propera ac feruida ingenia Imperatoꝝ fuissent tum eo ipo anno
Cons nimia cupiditate cōserendi cū hoste manum in nec opinatā
fraudem lapsos esse. Ceteꝝ deos imortales miserios nois Roma
ni peperciſſe inoxiis exercitib⁹ temeritate ipoꝝ Consulū capitib⁹
damnasse Cum circūspicerent patres quos nā Consules facerent:
longe ante alios eminebat C. Claudius Nero ei Collega quereba
tur Et uirum quidem egregium ducebant sed promptiorem acri
oremq; q̄ tpra belli postularent aut hostis Annibal temperandū
acre ingenium cuis moderato & prudenti uiro aduncto Collega
censebant. M. Luuius erat multis annis ante ex Consulatu popli
iudicio damnatus: quam ignominiam adeo egre tulerat ut & rus
migraret & per multos annos & urbe & omni cetu careret ho
minum: Octauo ferme post damnationem anno M. Claudius
Marcellus & M. Valerius Leuinus Cons: reduxerūt eum in ur
bem: sed erat ueste obsoleta capilloq; & barba prolixa prisce re
ferens in uultu habituq; insignem memoriam ignominie acce
pte: L. Veturius & P. Licinius Censores eum tondere & squalo
rem deponere & i Senatum uenire fungiq; aliis publicis mune
ribus coegerunt. Sed tū quoq; aut uerbo assentiebat: aut pedib⁹
in sententiam ibat: donec cognati hominis eum ea M. Luii Ma
cati cū de fama eius ageretur stantem coegit i Senatu sente
tiam dicere: Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora ho
minum in se causamq; sermonib⁹ prebuit indigno iniuriam a
populo factam magnoq; id damno fuisse: quod tam graui bel
lo nec opera nec consilio talis uiri usa resp esset. C. Neroni neq;
Q. Fabium: neq; M. Valerium Leuinum dari Collegas posse: qa
duos patricios creari nō liceret. Eadem causa in T. Manlio ēe
preterq̄ quod recusasset delatum Consulatum: recusaturus q; ect.
egregium par Consulum fore si M. Luium C. Claudio Colle
gam adiunxissēt Nec populus mentionem eius rei ortam a pa
tribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate is: cui defereba
tur honos abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans: sordidati rei
non miserios candidam togam inuito afferri: eodem honores

penasq. congeri si bonum utrum ducerent quid ita pro malo ac
noxio damnassent: quid ita male credito priore Consulatu alter
crederent. Hec taliaq. arguentem & querentem castigabant pres.
Et M furium memorantes revocatu de exilio patria pulsum sede
sua restituisse ut parentum seuitiam sic patrie patiendo ac feren
do leniendam esse. Adnisi omes cu C. Claudio Cons. M. Luuium
fecerunt. Post diem tertium eius diei Pretor Comitia habita Preto
res creati L. Portius Licinus. C. Manlius. C. Hostilius Consul: co
mitiis pfis: ludisq. fis Dictator & Magr eq magistratu abierunt.
C Terentius Varro in Etruriam pro Pretore missus ut ex ea proun
cia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret quem T. Quintius
Consul habuerat: & L. Manlius transmare legatus iret uiseretq.
que ibi gererentur. Simul quod Olympie ludicrum ea estate futu
rum erat quod maximo cetu celebraretur ut statuto hostem posset
adire id consilium ut qui Siculi bello ibi profugi aut Tarentini ci
ues relegati ab Annibale essent domos redirent. scirentq. omia sua
ius que ante bellum habuissent reddere po r. Quia periculosissimus
annus iminere uidebatur neq. Cons in rep. erant in Cons. designa
tos omes uersi q primu eos sortiri prouincias & presciscere q quis
eor provinciam quem hostem haberet uolebant. De reconcilia
tione & iam gre eor in Senatu actum est. Principio facto a Q. Fa
bio Maximo. Inimicitie aut nobiles inter eos erant: & acerbiores eas
indigniores q. Luio sua calamitas fecerat quod spretum se in ea for
tuna credebat. Itaq. is magis implacabilis erat & nihil opus esse reco
ciliatione aiebat acrius & intentius omia gesturos timentes ne cre
scendi ex se inimico Collegr potestas fieret. Vicit tamen auctoritas
Senatus ut positis simultatibs coi aio consilioq. administrarent remp.
Prouincie iis non pmixte regionibus sicut supioribs annis sed duæ
se extremis Italie finibus alteri adusus Annibalem Brutii Lucani:
Alteri Gallia adusus Hasdrubalem quem alpibus appropinquare
fama erat: decreta. Exercitum ex duobs qui in Gallia quiq. in Italia
Etruria essent addito urbano eligeret quem mallet qui Galliam
esset sortitus. Cui Brutii prouincia euenisset: nouis legionibus ur
banis scriptis utrius mallet Consulum prioris anni exercitum su
meret. Relictum aut a Consule exercitum Q. Fuluius Proconsul
acciperet eq i annum imperium esset & C. Hostilio cui pro Etruria

·C· claudius nero
·M· liuius salinator } cos·

·L· portius
·C· manlius } prores
·C· hostilius
Licinius

periculosissimus annus

1149

Tarentum mutauerat prouinciam pro Tarento capuam legio una da
ta est: cui fuluius proximo anno pfuerat. De Hasdrubalis aduē
tu i Italiam cura in dies crescebat. Massiliensium primū legati
nuntiauerāt eum i Galliam trāsgressum erectosq. aduentu eius
quia magnū pondus auri attuliſſe diceretur ad mercede auxi
lia conducenda Gallorū aīos. Missi deinde cū iis legati ab Ro
ma Sex Antistius & M Retus ad rem ispiciendam qui retu
lerūt misisse se cū Massiliensium ducibus qui per hospites eorū
principes Gallorū omia explorata referrent Pro compto habē
Hasdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo uere alpes
traiecturum: nec tum eum quicq̄ aliud morari: ni quod clause
hyeme alpes essent. In locū M. Marcelli L. Aquilius Petus Au
gur creatus inauguratusq. Et CN. Cornelius Dolobella Rex
sacrorū inauguratus est i locū M. Martii qui biennio ante mō
tuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est a Censori
bus P. Sempronio Tuditano & M. Cornelio Cetego. Censa ciui
um capita cxxxvii milia c. & viii: minor aliquanto nume
rus q̄ qui ante bellum fuerat. eo anno primū ex quo Annibal i
Italiam uenisset: Comitum rectū ee memorię proditū est: & lu
dos Romanos semel istauratos ab Edilibus curulibus Q. Metello
& C. Seruilio. Et plebeis ludis biduū instauratū est ab Q. Ma
lio & M. Ceculio Metello Edilibus plebis. Et tria signa ad cere
tis fidem dederunt & Iouis epulum fuit ludorū causa. Consula
tum inde ineunt C. Claudius Nero & M. Liuius iterū. Qui ga
iam designati prouinciis sortiti erant: Pretores sortiri iusserūt
C. Hostilio urbana iurisdictio euenit: addita & peregrina ut
tres i prouincias exire possent. Licinio Sardinia C. Manlio Sici
lia. L. Portio Gallia obuenit: Sūma legionū triū & xx: Ita per
prouincias diuisa: ut bine Consulū essent. Quattuor Hispania
haberet. Tres ptores: binas in Sicilia: Sardinia & Gallia. Duas
C. Terentius in Etruria. Duas. Q. Fuluius in Brutiis. Duas. Q. Clau
dius circa Tarentum & Salentinos. Vnam. C. Hostilius Tubulus
capuę. Due urbanę ut scriberentur. Primis quattuor legionib
populus Tribunos creauit. In ceteras Cons: miserunt. Priusquam
Cons: proficiscerentur Nouendiale sacrum fuit: quia Vebis de
cęlo lapidauerat. Sub unius prodigii ut fit mentionem alia q.

nuntiata Minturnis edem Iouis & lucum Marice Item Attelle mu
rum & porta de celo tactam Minturnenses terribilus quod eet
aduciebant Sanguinis riuum i porta fluxisse: Et Capue lupus
nocte portam ingressus uigilem laniauerat. Hec procurata
hostiis maioribo prodigia: & supplicio diem unu fuit. Et ex
decreto Pontificum iterum nouendiale istauratu quod i Armi
lustro lapidibo uisum pluere: libertas religione mentes turba
uit Rursus nuntiatu Frusinone isante natum ee quadrimo pa
rem: Nec magnitudine tam mirandum q qd is quoq. ut Sinues
se biennio ante incertus an mas an femina esset natus erat Id u
Aruspices ex Etruria accitu fedu ac turpe prodigium dicere
extorrem agro Romano procul terre contactu alto imergen
dum uiuu i aream condidere: prouectuq. i mare proiecerut De
creuere item Pontifices ut uirgines ter nouene per urbem eun
tes carmen canerent Id cu in Iouis Statoris ede discerent conditu
a Liuio poeta carmen tacta de celo edes i Auentino Iunonis Re
gine prodigiumq. id ad Matronas pertinere Aruspices cu respo
disset: donoq. duam placandam ee Edilu Curulium edicto in
Capitolium conuocate: quibo in urbe Romana: intraq. decimum
lapidem ab urbe domicilia essent: ipe inter se quiq. & xx. delege
runt ad quas ex dotibo stipem conferrent. Inde donum peluis
aurea facta: lataq. i Auentinu: pureq. & caste a matronis sacrifi
catum. Confestim ad aliud sacrificium eidem due a Decemui
ris edicta dies: cuius ordo talis fuit. Ab ede Apollinis boues fe
mine due albe porta Carmentali in urbem ducte. Post eas duo
signa cupressea Iunonis Regine portabantur: tu septem & x
x. uirgines longam indute uestem carmen i Iunonem Regi
nam canentes ibant. Illa tempestate forsitan laudabile rudibus
ingeniis: nuc abhorrens & inconditu si referatur. Virginum or
dinem sequebantur Decemuiri coronati laurea pretextatiq. A
porta Iugario uico i forum uenere. In foro pompa constitit Per
manus reste data. Virgines sonu uocis pulsu pedum modulantes
incesserunt. Inde uico Tusco Velabroq. per Boarium forum in ci
uum publicum atq. edem Iunonis Regine perrectum. Ibi due ho
stie a Decemuiris immolate & simulacra cupressea i edem illa
ta. Dis rite placatis delectum Cons. habebant acrius intentiusq.

Marice lucus.

Prodigia

Carmen á Liuio poeta conditu quod uirgines ter nouene canerent

Sacrificium Iunoni regine factum

Iugarius uicus

Tuscus uicus

150

q̄ prioribꝫ annis quisq̄ meminerat habitum. nam & belli terror dup
plicatus noui hostis in Italiam aduentu & minus iuuentutis erat
unde scriberent milites. Itaq. colonos etiam maritimos qui sa
crosanctam uacationem dicebantur habere dare milites coge
bant. Quibꝫ recusantibꝫ edixere i diem certam ut quo quisq. iu
re uacationem haberet ad Senatum referret. Ea die hi populi ad
Senatum uenerunt. Ostiensis. Alsiensis. Antias. Anxuras. Mintū
nensis. Sinuessanus & a supero mari Senensis. Cum uacationes
suas quisq. populus recitaret nullius cū in Italia hostis esset p̄
ter Antiatem Ostiensemq. uacatio obseruata est. Eaq. colo
niaq. iuniores iureiurando adacti supra dies xxx. nō p̄nocta
turos se ex̄ menia colonię suę donec hostis in Italia eēt. Cum
omnes censerent primo quoq. tempore Consulibꝫ eundēm ad bel
lum. nam & Hasdrubali occurrendum esse descendenti ab al
pibus ne Gallos Cisalpinos neue Etruriam erectam i spem rez no
uaq. sollicitaret & Annibalem suo proprio occupandum bello ne
emergeret ex Brutiis atq. obuiam fratri ire posset. Luuus conta
batur paq. fidens suaq. prouinciaq. exercitibꝫ. Collegam ex du
obꝫ Consularibꝫ exercitibꝫ egregius & tertio cui. Q. Claudius Tarē
ti p̄esset electionem habere intulerat q. mentionem de Volonibꝫ
reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem Consulibꝫ fecit &
supplendi unde uellent & eligendi de omnibꝫ exercitibꝫ quos uellent
p̄mutandiq. ex prouinciis quos e rep̄ censerent esse traducendi. Ea
omnia cu summa concordia Consulum acta. Volones un undeuicesi
mam & uicesimam legiones scripti magni roboris auxilia. Ex Hispa
nia quoq. a P. Scipione Luuio missa quidam ad id bellum auctores
sunt octo milia Hispanoq. Galloq. & duo milia de legionibꝫ mili
tum equitumq. mille dccc. mixtos Numidas Hispanosq. M. Lucre
tium has copias nauibꝫ adduxisse. Et sagittarioq. funditoq. ad
quattuor milia ex Sicilia. C. Manlium misisse. Auxerūt Romę
tumultū ire ex Gallia misse ab L. Portio Pretore Hasdrubalem mo
uisse ex hybernis & iam alpes transire. Octo milia Ligurum cōscripta
armataq. conuncturaq. se transgresso in Italiam ēe nisi mitteretur
in Ligures qui eos bello occuparet se cum inualido exercitu quoad
tutum putaret progressurum. Hę ire raptim confecto delectu ma
turuq. q̄ constituerāt exire in prouincias coegerunt ea mente ut

Sollicitare

uterq

uterq. Consulum hostem in suam pvuinciā continerent ut neq. cō
uungi neq. conferre in unū uires paterentur Plurimū in eam rem ad
uuuit opinio Annibalis quod & si ea ēstate transiturum in Italiam
fratrem crediderat recordando quę ipe in transitu nūc Rhodani nc
Alpium cū hominib locisq. pugnando per quinq. menses exhau
sisset haud quāq̄ tam facilem maturūq. transitū expectabat Ea tā
diuș mouendi ex hybernis cā fuit. Ceteq. Hasdrubali & sua & ali
oq. spe omia celeriora & expeditiora fuere. non ēim receperunt mō
Aruerni eum deincepsq. alie gallice atq. Alpine gentes: sed etiam
sequute sunt ad bellum: & cum per munita pleraq. transitu frūș que
antea inuia fuerant ducebat: tum etiā xii annoq. cōsuetudine per
uiis alpibus factis. inter mitiora iam hoium transibant ingenia. In
usitati nāq. antea alienigenis nec uidere ipi aduenam i sua terra
assueti omni gnī humano insociales erant & primo ignari quo
penus pergeret suas rupes suaq. castella & pecoq. houmq. predā
peti crediderant. Fama deinde punici belli quo xii annum Italia
urebatur satis edocuerat uiam tm alpis ee. Duas prevalidas urbes
magno inter se maris terraq. spacio diseretas de impio & opib
certare He cause aperuerūt Alpes Hasdrubali. Ceteq. quod cele
ritate ueneris profectum erat: id mora ad Placentiam dum frustra
obsidet magis q̄ oppugnat corrupit. Crediderat campestris op
pidi facilem expugnationem esse: & nobilitas Colonie induxerat
eum magnum se excidio euș urbis terrorem ceteris ratum inie
cturum. Non ipm solum ea oppugnatio impediit sed Annibalem
post famam transitus euș tanto spe sua celeriorem iam mouente
ex hybernis continuerat. Quippe reputantem nō solum q̄ lenta ur
bium oppugnatio esset sed etiam q̄ ipe frustra eandem illam Colonia
ab Trebia uictor regressus temptasset. Cons diuersis ueneribo profe
cti ab urbe uelut in duo pariter bella distenderant curas houm simł
recordantium quas primus aduentus Annibalis intulisset Italie clades
simul cū illa angeret cura quos tam propitios urbi atq. impio fore
deos ut eodem tpre utrobiq. resp prospere gererentur aduersa secundis
pensando rem ad id tpus extractam esse. Cum in Italia ad Transime
num & Cannas pcipitasset Romana resp prospera bella in hispania
prolapsam ante erexisse. Postea cum in Hispania alia super aliam cla
des duob egregiis ducib amissis duos exercitus ex parte delesset

insociales

obsidere
oppugnare
} Dra

distendere

151

multa ſecunda in Italia Siciliaq; geſta quaſſatam remp excepiſſe Et
ipm interuallū loci quod in ultimiſ terrarū oriſ alterū geminetur
bellum ſpacuum dediſſe ad reſpirandū. Nūc duo bella in Italia ac
cepta: duoſ celeberrimi noīs duceſ circūſtare urbem Romanam
& unum in locum totam periculi molem omē onuſ incubuiſſe:
qui eoꝝ prior uciſſet intra paucoſ dieſ caſtra cū altero iunctura
Terrebat & proximus annuſ lugubriſ duoꝝ Conſulum funeribꝫ.
His anxii curis hoīeſ digredientes in prouincias Conſ. proſequu
ti ſunt. Memorię prodītum eſt plenum adhuc ira īcuef M. Li
uium ad bellum proficiſcentem monenti Q. Fabio ne priuſq̄ qꝛ
nuſ hoſtium noſſet temere manū conſereret: reſpondiſſe. Vbi
primū hoſtium agmen conſpexiſſet: pugnaturum. Cū queretū
quę cā eſſet feſtinandi: aut ex hoſte egrēgiam gloriam inquit:
aut ex cuiꝫ uictiſ gaudiū meritū certe & ſi non honeſtum ca
piam. priuſq̄ Claudiuſ Conſul ī prouinciam ueniret per ex̄mū
finem agri Larinatiſ ducentē in Salentinoſ exercitū Annibalem
cū expeditiſ cohortibuſ adhortuſ. C. Hoſtilius Tubuluſ ī compōito
agmine terribilem tumultū intulit: ad quattuor milia hoīum oc
cidit. Nouem ſigna militaria cepit. Mouerat ex hybernis adfa
mam hoſtiſ. Q. fabius qui per urbeſ agri Salentini caſtra diſpo
ſita habebat ſtaq; ne cum duobꝫ exercitibꝫ ſimul cōfligeret An
nibal nocte caſtra ex agro Tarentino mouit atq; in Brutioſ con
ceſſit Claudiuſ in Salentinoſ agmen cōuertit. Hoſtiluſ Capuā
petens obuiuſ ad Venuſiam fit Conſuli Claudio. Ibi ex utroq; ex̄
citu electa peditū xl. milia duo milia & quingenti equiteſ qui
buſ Conſul adūſus Annibalem rem gereret reliquas copiaſ Ho
ſtiluus Capuam ducere iuſſus: ut Q. Fuluio Proconſ: traderet. An
nibal undiq; contracto exercitu: quem in hybernis aut ī preſidiis
agri Brutii habuerat ī Lucanoſ ad Grumentū uenit ſpe recipie
di oppida quę per metū ad Romanoſ defeciſſent. eodem a Ve
nuſia Conſul Romanus exploratis itineribꝫ contendit & mille
fere & quingentoſ paſſus caſtra ab hoſte locat. Grumenti meni
buſ prope iunctum uidebatur Penoꝝ uallum. quingenti paſſus
intererant. caſtra punica ac Romana interiacebat campus. colleſ
iminebant nudi ſiniſtro lateri Carthaginenſium: dextro Roma
noꝝ neutri ſuſpecti: quod nihil ſyluę: neq; ad inſidias latebraꝝ ha

C. hoſtilius tubulus hannibale fugat

Grumentum op. in lucanis

bebant. In medio campo ab stationib⁹ procurſantes certamina haud
ſatis digna dictu ſerebant. Id modo Romanū querere apparebat
ne abiret hoſtem paterętur. Annibal inde euadere cupiens totis u
ribus in aciem deſcendebat Tum conſul ingenio hoſtis uſus quo
minus in tam aptis collib⁹ timeri inſidię poterant quinq; cohorti
bus additis quinq; manipulis nocte iugum ſuperare & in aduē
ſis uallibus conſidere iubet exurgendi tp̄us ex inſidiis & aggre
di hoſtem T. Claudiū A. ſellum Trib. mil. & P. Claudiū p̄fectum ſo
cium edocet quos cū iis mittebat Ipe luce prima copias omes pe
ditum equitūq; i aciem eduxit Paulo poſt & ab Annibale ſignum
pugne propoſitū eſt clamorq; i caſtris ad arma diſcurrentiū ē
ſublatus inde equeſ pedeſq; certatim portis ruere ac palati per cā
pum properare ad hoſtes quos ubi effuſos Conſul uidit Trib. mil. ter
tię legionis C. Aruncleio imperat ut equites legionis quanto ma
ximo impetu poſſet in hoſtem emittat Ita pecoꝝ modo incompo
ſitos toto paſſim ſe campos fudiſſe ut ſterni obteriq; prius q̄ inſtru
antur poſſint Nondū Annibal e caſtris exierat cum pugnanti
um clamorem audiuit Itaq; exitus tumultu raptim ad hoſtem co
pias agit Iam primos occupauerat equites terror peditum etiā
prima legio & dextra ala prelii inibant Incōpoſiti hoſtes ut quēq;
aut peditū aut equitū caſus obtulit ita cōſerunt manus Creſcit
pugna ſubſidus & procurrentiū ad certamen numero augetur
pugnantesq; quod niſi i ueteri exercitu & duci ueteri haud fa
cile eſt inter tumultum ac terrorem inſtruxiſſet Annibal ni co
hortium ac manipuloꝝ decurrentium per colles clamor ab ter
go auditus metum ne includerentur a caſtris iniecisſet Inde pa
uor incuſſus & fuga paſſim fieri cepta eſt minorq; cedes fuit qa
propinquitas caſtroꝝ breuiorem fugam pculſis fecit Equites eīm
ab tergo inhērebant in transuersa latera inuaserāt cohortes ſecū
dis collibus uia nuda ac facili decurrentes tn̄ ſupra octo milia ho
minum occisa ſupra ſeptingentos capti ſigna militaria nouem a
dempta Elephanti quoꝝ nullus uſus in repentina ac tumultuaria
pugna fuit quattuor occiſi duo capti Et circa Romanoꝝ ſociorū q;
ductores ceciderunt Poſtero die penus quicunt Romanus i aciem
copias ductis poſtq̄ neminem ſigna contra efferre uidit ſpolia legi
ceſoꝝ hoſtium & ſuoꝝ corpora collata ſepelliri uſſit Inſequen

tibus continuus dieb aliquot ita instituit portis ut prope inferre signa
uiderentur donec Annibal tertia uigilia crebris ignib tabernacu
lisq. que pars castroz ad hostes uergebat & Numidis paucis
qui in uallo portisq. se ostenderent relictis profectus Apuliam
petere intendit Vbi illuxit successit uallo Romana acies & Nu
mide excomposito paulisper se i portis atq. uallo ostentauere:
frustratiq. aliq̃ diu hostes citatis equis agmen suoz assequunt
Consul ubi silentium i castris & ne paucos quidem qui prima lu
ce obambulauerat parte ulla cernebant duob equitib speculatu
i castra p̃missis. Postq̃ tuta oia satis ee exploratu est inferri sig
iussit Tantuq. ibi moratus dū milites ad predam discurrerent Re
ceptui deinde cecinit multoq. ante noctem copias reduxit Poste
ro die prima luce profectus magnis itineribs fama & uestigia
agminis sequens haud procul Venusiam hostem assequitur Ibi q̃
tumultuaria pugna fuit supra xx. milia Penoz cesa Inde noctu
nis montanisq. itinerib Penus ne locu pugnadi daret Metapo
tum petiit. Hanno inde (Is enim presidio eius loci p̃fuerat) in Bru
tios cum paucis ad exercitum nouum comparandu missus Anni
bal copias eius ad suas additis Venusiam retro quib uenerat itine
ribus repetiit atq. inde Canusiu procedit. Nunq̃ Nero uestigiis
hostis abstiterat & Q. Fuluium cu Metapontum ipe proficisce
retur i Lucanos ne regio ea sine presidio esset accessierat. Inter hec
ab Hasdrubale postqua a Placentie obsidione abscessit quat
tuor Galli equites duo Numide cū lris ad Annibalem missi quom
p̃ medium hostem totam ferme longitudinem Italie emensi es
sent dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur Incer
tis itineribs Tarentu delati a uagis per agros populatoribs Romanis
ad Q. Claudium Pr̃optorem deducuntur. Eum primo incertis implicā
tes responsis ut metus tormentoz admotus fateri uera coegit Edo
cuerunt lras ab Hasdrubale ad Annibalem ferre. Cum iis lris sic
erant signatis L. Virginio Trib. mil. ducendi ad Claudium Cons.
traduntur. Due simul turme Samnitium presidii ca misse. Qui ubi
ad cons: peruenerunt; lrq̃. lecte per interpretem sunt & ex capti
uis percontatio fca. Tum Claudius. Non id tempus esse reip. ratus
quo cōsiliis ordinariis prouincie sue quisq. finib per exercitus su
os cū hoste destinato a Senatu bellum gereret audendum ac nouā

Hannibal ad uerrsa á nerone supam

dum aliquid improuisum inopinatumq: quod ceptum nō minorem a
pud ciues q̄ hostes terrorem faceret perpetratum in magnam le
titiam ex magno metu uerteret. lr̄is Hasdrubalis Romam ad Se
natum missis simul & ipōs patres conscriptos quid pararet edo
cet: monet ut cum in Vmbria occursurū se Hasdrubal fratri scri
bat legionem a Capua Romam arcessant: dilectū Rome habeāt
exercitum Vrbanum ad Narniam hosti opponant. Hec Senatui
scripta premissi inde per agrum Larinatem Marrucinum Fere
tinum Frepucianū qua ducturus exercitū erat ut omēs ex agris
urbibusq. commeatus paratos militi ad uescendum in uiam de
ferrent equos iumentaq. alia producerent ut uehiculoꝝ fessis
copia esset Ipe de toto exercitu ciuiū sociorūq. quod roboris erat
delegit sex mil: peditum & mille equites: pronuntiat occupare
se in Lucanis proximam urbem Punicūq. in ea presidium uelle
ut ad iter parati omēs essent Profectus nocte flexit i Picenum
Et Consul quidem quantis maxis itineribꝫ poterat ad Collegā
ducebat Relicto Q Tacio legato qui castris preesset Rome non
minus terroris ac tumultus erat q̄ fuerat biennio ante cū castra
punica obiecta Romanis menibꝫ portisq. fuerant. neq. satis constabat
animis tam audax iter Cons laudarent uituperarent ne. apparebat
quo nihil iniquius est ex euentu famam habiturum. Castra prope
Annibalem hostem relicta sine duce cū exercitu cui detractum foret
ome quod roboris quod floris fuerat & Consulem i Lucanos oste
disse iter cum Picenum & Galliam peterent castra relinquentem nul
la alia re tutiora q̄ errore hostis qui ducem inde atq. exercitus pa
tem abesse ignoraret Quid futurum si id palam fiat & aut inseq
Neronem cum sex milibꝫ armatoꝝ profectū Annibal toto ex̄
citu uelit aut castra inuadere prede relicta sine uiribꝫ sine impio
sine auspicio. Veteres cuius belli dades duo Consules proximo ano
interfūi terrebant: & ea omia accidisse cū unus Imperator unus
exercitus, duos prope Annibales in Italia ee quippe & Hasdrubalē
patre eoꝝ Hamilcare genitum eque impigrum ducem per tot
in Hispania annos Romano exercitatum bello gemina uictoria
insignem duobꝫ Hispania concitatis ad arma Gallicis gentibus
multo magis q̄ Annibalem ipm gloriari posse Quippe in iis locis hūc
coegisse exercitum quibꝫ ille maiorem partem militum fame ac fri

Claudius nero é castris discedit ad collegam: ut ibi iunctus cum hasdrubale confligat

:: hostium in Italia esset. Hūc duo punica bella facta: duos ingentes exercitus

: ducibus cum clarissimis exercitibus deleris. Nam itineris quidem celeritate ex

gore que miſerrima mortiſ gñā ſunt amiſiſſent. Aducebant etiā
periti rerū Hiſpanię haud cum ignoto eo duce C. Neronem con
greſſurū ſed quem i ſaltu impedito dephenſus forte haud ſecus
quā puerum conſcribendis fallacibꝫ cōditionibꝫ pacis fruſtrat⁹
eluſiſſet. Omīa maiora ēt uero preſidia hoſtū: minora ſua metu
interprete ſemper ī deteriora īclinato ducebant. Nero poſtq̄ iā
tīm interuallū ab hoſte fecerat ut detegi cōſiliū Imperatoris in
ſpēm audacius re ipā tutuſ fuiſſe q̄ ſuum ad certam eoſ ſe ui
ctoriam ducere. Quippe ad quod bellū Collega nō ante q̄ ad ſacie
tatem ipīus peditū atq; equitū datę ab Senatu copię fuiſſent
maioreſ inſtructioreſq; q̄ ſi adūſus ipm Annibalem iret profe
ctuſ ſit eoſ ipoſ q̄ tuncūq; uirium momentū addiderint rem
omēm īclinaturos auditū modo ī acie. Nam ne ante audiretur
daturū operam alterū exercitū aduenisſe haud dubiam uicto
riam facturum. famam bellū conficere & parua mōta i ſpem
metūq; impellere aīoſ. Glorię quidem ex re bene geſta partē:
fructum prope omēm ipoſ laturoſ. Semper quod poſtremum
adiectum ſit id rem totam uideri traxiſſe. Cernere ipoſ quo cō
curſu qua admiratiōe quo fauore hoīum uter ſuū celebretur. Et
hercule p inſtructa omīa ordinibꝫ uirorū mulierūq; undiq; exa
griſ effuſorū inter uota & pces & laudeſ ibant. illoſ pſidia reip
uinduceſ urbiſ Romanę imperiiq; appellabant. i illorū armis
dexteriſq; ſuam & liberorū ſuorū ſalutem ac libertatē repoſitam
ēe. deoſ deaſq; pcabantur ut illiſ fauſtū uter felixq; pugna matu
ra ex hoſtibꝫ uictoria eſſet. et damnarentur ipi uotorū que pro
uiſ ſuſcepiſſent. ut quemadmodū ipi nūc ſolliciti proſequerentur
eoſ. Ita paucoſ poſt dieſ leti ouantibꝫ uictoria obuiam irent. Inui
tare inde proſe quiſq; & offerre & fatigare pcibꝫ ut q̄ ipiſ uum
tiſq; uſui eſſet ab ſe potiſſimū ſumerent. benigne omīa cumulata
dare. Modeſtia certare milites nequid ultrā uſum neceſſarium
ſumerent. Nihil morari. nec ab ſignis ſubſiſtere cibum capienteſ
diem ac noctem ire. uix quod ſatis ad naturale deſiderium cōpo
rum eſſet. quieti dare. Et ad Collegam premiſſi erant qui nuntia
rent aduentum percontarenturq; clam an palam interdiu an nocti
uenire ſeſe uellet. iiſdem an alius cōſidere caſtris. Nocte clam ingre
di melius uiſum eſt. Teſſera per caſtra a Liuio conſ. data erat. ut Iri

ī ſatis tutum eſſet. paucis milites alloquitur. Negat ullius consilium

Verba nerrie ad cohortandos milites: quos ſeu ad hoſtem ſe opprimendū ducebat

Teſſera

bunus Tribunum Centurio Centurionem eques equitem pedes pedi
tem acciperet. Neq enim dilatari castra opus esse ne hostis aduē
tum alterius Consulis sentiret Et coarctatio plurium in angu
sto tendentium facilis futura erat quod Claudianus exercitus
nihil fere preter arma secū in expeditionem tulerat Cetery in
ipo itinere auctum uoluntariis agmen erat offerentibꝫ sese
ultro & ueteribꝫ militibꝫ pfunctis iam militia & iuuenibꝫ quos
certatim nomina dantes siquoꝝ corporis species roburq. ui
rium aptū militię uidebatur conscripserat Ad Senam castra
alterius Consulis erant Quingentos inde ferme passus Has
drubal aberat Itaq. cum iam appropinquaret tectus montibꝫ
Nero substitit ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio i
gressi a suis quisq. ordinis hominibꝫ in tentoria adducti cū
summa oūm letitia hospitaliter excipiuntur Postero die cō
silium habitum: cui & L. Portius Licinius Pretor adfuit. Ca
stra iuncta Consulum castris habebat & ante aduentū eoꝝ
p loca alta ducendo exercitum cū modo insideret angustos
saltus ut transitū clauderet mō ablatere aut tergo carperet
agmen ludificatus hostem omibꝫ artibꝫ belli fuerat Is tū in cō
silio aderat Multoꝝ eo inclinabant sententię ut dū fessum
uia ac uigilijs reficerent militem Nero simul & ad noscendū
hostem paucos sibi sumeret dies: tpus pugnę differretur. Ne
ro nō suadere modo sed suma ope orare instituit ne cōsilium
suum quod tutū celeritas fecisset temerariū morā do faceret
errore qui nō diuturnus futurus esset uelut torpentem An
nibalem nec castra sua sine duce relicta aggredi nec ad sequē
dum iter intendisse anteq̄ se moueat deleri exercitū Hasdru
balis posse redireq. i Apuliam. qui prolatando hosti spatium
det eum & illa castra prodere Annibali & aperire i Galliam
iter ut per ocium ubi uelit Hasdrubali cōiungatur Ex templo
signum dandum & exeundū i aciem abutendūq. errore ho
stium absentium presentiūq. dū neq. illi sciant cum pauciori
bus nec hi cū pluribꝫ & ualidioribꝫ rem cē. Consilio dimisso si
gnum pugne pponitur confestimq. i aciem procedunt Iam
hostes ante castra instructi stabant Moram pugne attulit qd
Hasdrubal prouectus ante signa cū paucis equitibꝫ scuta ue

Sena op. hodie senogallia

Strigosiores equi

tera hostium notauit que ante nō uiderat & strigosiores equos multi
tudo quoq. maior solita uisa est Suspicatus id quod erat receptui
propere cecinit ac misit ad flumen unde aquabantur ubi & ex
cipi aliqui possent & notari oculis siqui forte aduſtioris coloris
ut ex recenti essent simul circumuehi castra iubet specularicq.
num auctum aliqua parte sit uallum Et ut attendant semel bis
ne signum canant in castris Ea cum ordine omia relata essent
castra nihil aucta terrorem faciebant bina erant sicut ante aduen
tum Consulis alterius fuerant una L uui altera L. Portii: neutris
quicq̄ quo latius tenderetur ad munimenta adiectum. Illud uetere
ducem assuetūq. Romano hosti mouit, quod semel in pretoriis ca
stris signum bis in Consularibꝫ referebant cecinisse duos profecto
Cons. esse & quonam modo alter ab Annibale abscessisset cum
angebat minime id quod erat suspicari poterat tante rei frustra
tione Annibalem clusum & ubi dux ubi exercitus esset cū quo
castra collata haberet ignorare profectō haud mediocri clade ab
sterritum insequi non ausum magnopere ueteri ne pditis rebꝫ
serum ipe auxilium uenisset Romanisq. eadem iam fortuna in ita
lia que in Hispania esset Interdum trās suas ad eum nō puenisse
credere: interceptisq. iis Cons. ad se se opprimendum acceleraſſe.
His anxius curis extinctis ignibꝫ uigilia prima dato signo ut ta
cita uasa colligerent signa efferri iussit Intrepidatione & noctū
no tumultu duces parum intenti iter adseruare Alter i destinatis
iam inde ante animo latebris subsedit alter per uada nota Me
taurum flumen tranauit Ita desertum a ducibꝫ agmen primo per
agros palatur fessiq. aliquot somno ac uigilis sternunt corpo
rā passim atq. infrequentia relinquunt signa Hasdrubal dum lux
uiam iam ostenderet ripa fluminis signa ferri iubet & per tor
tuosi amnis sinus flexusq. cum errore uoluens haud multū proces
sisset ubi prima lux transitum opportunū ostendisset transitur'
erat sed cum quantū a mari abscedebat tanto altioribus coerce
tibus amnem ripis non inueniret uada, diem terendo spacium de
dit ad insequendum sese hosti Nero primum cū omi equitatu ad
uenit L. Portius deinde assequutus cū leui armatura Qui cum
fessum agmen carperent ab omi parte incursarentq. & iam omis
so itinere quod fuge simile erat' castra metari penus in tumulo

Tumulus hic hodie ꝙ hasdrubalis dr

ſuper fluminiſ ripam uellet aduenit Luuuſ peditum omnib co
pis nō itineri modo ſed ad cōſerendum extemplo p̄lium inſtru
ctiſ armatiſq. Sed ubi omeſ copiaſ conuunxerunt directaq. aciеſ
eſt Claudius dextro ī cornu Luuius a ſiniſtro pugnam inſtruit
media aciеſ p̄tori tuenda datur. Haſdrubal omiſſa munitiōe
caſtroꝝ poſtq̄ pugnandū uidit in prima acie ante ſigna elepha
toſ collocat: circa eōs leuo ī cornu adūſus M Luuium ſibi atq. Hi
ſpaniſ & ubi maxīe in uetere milite ſpem habebat ſumpſit Ligu
reſ ī medio poſt elephantos poſitu ſed longior q̄ latior aciеſ erat.
Gallоſ prominenſ collis tegebat Ea frōnſ quam Hiſpani tene
bant cū ſiniſtro Romanoꝝ cornu concurrit dextra omiſ ex̄
aciеſ extra p̄lium eminenſ ceſſabat: colliſ oppoſitus arcebat
Ne aut a fronte aut a latere aggrederentur Inter Luuium Haſ
drubalem ingenſ contractum certamen erat atrox cedeſ utriq
edebatur ibi duceſ ambo ibi parſ maior peditū eqtūq. Roma
noꝝ ibi Hiſpani uetuſ mileſ perituſq. Romanę pugnę & Ligu
reſ durū in armiſ genuſ eodem ūſi elephanti qui primo impe
tu turbauerant antē ſignanoſ & ſigna mouerant loco Deinde cre
ſcente certamine & clāmore impotenteſ iam regi inter duaſ aci
eſ ūſatri uelut ī certi quoꝝ eſſent haud diſſimiliter nauib gu
bernaculo uagiſ. Clauduſ quid ergo precipiti curſu tam longū
iter emenſi ſumuſ clamitanſ militibus cū in adūſum collem tru
ſtra ſigna erigere conatuſ eſſet Poſtq̄ ea regione penetrari ad ho
ſtem nō uidebat poſſe cohorteſ aliquot ſubductas e dextro cor
nu ubi ſtationem magis ſegnem q̄ pugnam futuram cernebat
poſt aciem circūducit & nō hoſtib modo ſed etiam ſuiſ inopi
nantib ī ſiniſtrum hoſtium latus incurrit tantaq. celeritas fu
it ut cū oſtendiſſent ſe ab latere ab tergo trucidantur Hiſpani
Ligureſq: & ad Gallоſ iam cedeſ peruenerat Ibi minimū certami
niſ fuit nam & parſ magna ab ſignиſ aberat nocte lapſi ſtratiq.
ſomno paſſim per agroſ & qui aderant itinere ac uigiliиſ feſſi
intolerantiſſima laboris corpora uix arma humeris geſtabant
Et iam dies medū erat ſitiſq. & calor hiantеſ cedendoſ capien
doſq. affatim prebebat Elephanti plureſ ab ipis rectoribus q̄ ab
hoſte interfecti fabrile ſcalprum cum malleo habebant Id ubi
ſeuire belue ac ruere ī ſuoſ ceperant magr inter aureſ poſitum

Claudium gallos opponit haud tantum eis fidens quantu ab hoſte timeri eos credebat. Ipse ſiniſtrum cornu aduerſus

mox in terga iam pugnarent: uta ex omnib partibus ab fron te ab latere

intolerantiſſima

Scalpū

Mos elephantos celeriter occidendj

ipa ī compage quia iungitur capiti ceruix quanto maximo poterat ictu
adigebat. ea celerrima uia mortis in tante molis belua inuenta erat
ubi regendi spem ui uicissent primusq. id Hasdrubal instituerat
Dux cum sepe alias memorabilis tum illa precipue pugna. Ille
pugnantes hortando pariterq. obeundo pericula sustinuit Ille fes
sos abnuentisq. tedio & labore nūc precando nūc castigando ac
cendit. Ille fugientes reuocauit: omissamq. pugnā aliquot ī locis
restituit. Postremo cū haud dubie fortuna hostium esset ne super
esset tanto exercitui suū nomen sequuto concitato equo se in cohō
tem Romanam īmisit. Ibi ut patre Hamilcare & Annibalis fre
dignum erat pugnans cecidit. Nunq̄ eo bello una acie tm hosti
um interfectum est Redditaq. equa Cannensi clades uel Ducis uel
exercitus interitu uidebatur Quinquaginta Sex milia hostium
cesa Capta V milia & cccc Preda magna alia tū omīs q̄ntis tum
auri argentiq. Ciuium etiā Romanorū qui capti apud hostes erāt
supra quattuor milia capitum recepta. Id solatii fuit pro amissis
eo prelio militib⁹ Nam haud quaq̄ incruenta uictoria fuit octo fer
me milia Romanorū sociorūq. occisa Adeoq. etiam uictores san
guinis cedisq. ceperat satietas ut postero die cū esset nuntiatum
Lucio Cons Gallos cisalpinos Liguresq. qui aut prelio nō affuisset
aut inter cedem effugissent uno agmine abire signis sine ordine
ullo aut impio posse si una equitum ala mittatur omes delere Su
persint inquit aliqui nuntii & hostium cladis & nr̄e uirtutis Ne
ro ea nocte que sequuta est pugnam citatione q̄nde uenerat ag
mine die sexta ad statiua sua atq. ad hostem peruenit Iter eius
frequentia minore quia nemo precess erat nuntius Letitia uero
tanta uix ut compotes mentium p̄ gaudio essent celebratum est.
Nam Rome neuter animi habitus satis dici enarrariq. potest
nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerat nec quo
uictorie famam acceperit Nunq̄ per omes dies ex quo Claudiū
Cons profectum fama attulit ab orto sole ad occidentem aut Se
nator quisq̄ a Curia atq. a magistratibus abscessit aut populus e
foro. Matrone quia nihil in ipis opis erat i preces obtestationesq.
uerse per omia delubra uage supplicus uotisq. fatigare deos Ta
solicite ac suspense ciuitati fama incerta primo accidit Duos
Narnienses equites in castra que i faucib⁹ Vmbrie opposita erat

Hasdrubal occiditur

Strages pugne
Lvj. cesa. v. & cccc. capti.

Sex dieb⁹ nero a metauro ad
Annibalem redijt

ueniſſe ex prelio nuntiantes ceſos hoſtes Et primo magis auribus q̃
animis id acceptum erat ut mauſ letuſq; q̃ quod mente cape
aut ſatis credere poſſent & ipa celeritas fidem impediebat qd
biduo ante pugnatum dicebatur Lr̃e deinde a L. Manlio Aci
dino miſſę ex caſtris afferuntur de Narnienſiũ eqtum adue
tu Eę literę p forum ad tribunal platę Senatum i curiam exci
uerant tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curię con
curſum eſt: ut adire nuntius nõ poſſet. traherentur a perconta
tibus uociferantibq; ut i roſtris priuſq̃ in Senatu lr̃e recitarent.
Tandem cõmoti & coerciti a magr̃atibus diſpenſariq; letitia int̃
ipotentes eius aios potuit In Senatu primum deinde i contione
lr̃e recitate ſunt & pro cuiuſq; ingenio aliis iam certum gaudi
um aliis nulla ante futura fides erat q̃ legatos Conſulum uel li
teras audiſſent. Ipos deinde appropinquare legatos allatum eſt.
Tunc eimuero omis etas currere obuii: primus quiſq; oculis au
ribuſq; haurire tm̃ gaudium cupientes Ad Miluium uſq; po
tem continens agmen peruenit. Legati erat̃ L. Veturius Philo: P.
Licinius Varus: & Ceciliuſ Metellus: Circunfuſi omis gnis freque
tia i forum peruenerũt Cũ alii ipos alii comites eor̃ que acta
eſſent percontarentur & ut quiſq; audierat exercitu hoſtium
imperatoremq; occiſum. Legiones Romanas i columes ſaluos
conſ ee: extemplo aliis porro impertiebat gaudiũ ſuũ: Cum egre
i curia peruentu eſſet multo egrius ſumota turba ne patribus
miſceretur. lr̃e i Senatu recitate ſunt Inde i concione itroducti
legati. L. Veturius lris recitatis ipe planius omia q̃ acta erant
expoſuit cũ ingenti aſſenſu. Poſtremo etiam clamore unuerſe
concionis cũ uix gaudium ais caperent. Diſcurſũ inde ab aliis
circa templa deum ut grates agerent: ab aliis domos ut con
iugibus liberiſq; tam letum nuntiũ impartirent. Senatus quod
M. Liuius & C. Claudius Conſ: i columi exercitu ducem ho
ſtium legionesq; occidiſſent: ſupplicationem i triduum decre
uit Eam ſupplicationem A. Hoſtilius Pretor pro concione edi
xit celebrata a uiris feminiſq; eſt Omia templa per totum tri
duum equalem turbam habuere cũ matrone ampliſſima ueſte
cũ liberis perinde ac ſi debellatum foret: omi ſolute metu dis
imortalibs grates agerent. Statũ quoq; ciuitatis ea uictoria mo

uit ut iam inde haud secus q̄ in pace res inter se contrahere uendē
do emendo nuntium dando argentum creditū soluendo auderēt.
C. Claudius Consul cū in castra rediisset caput Hasdrubalis quod
seruatum cū cura attulerat proici ante hostium stationes: captuos
q. Afros uinctos ut erant ostendi duo etiam ex iis solutos ire ad An
nibalem & exprimere quę acta essent iussit. Annibal tanto simi
publico familiariq. ictus luctu agnoscere se fortunam Carthagi
nis fertur dixisse. Castris inde motis omia auxilia que diffusa
latius tueri nō poterat. In extremū Italię angulum Brutios cō
traxit & Metapontinos ciuitate uniūsam excitos sedibus suis
& Lucanos qui suę dictionis erant in Brutium agrū traduxit.

INCIPIT LIBER OCTAVVS.

CVM TRANSITV HASDRVBALIS QVAN
tum in Italia declinauerat belli tantū leuatę
Hispanię uiderentur renatum ibi subito par
priori bellum est: Et Hispanias ea tempestate sic
habebant Romani Peniq. Hasdrubal Giscōnis
filius ad Occeanum penitus Gadesq. concesserat.
Nostri maris ora omnisq. ferme Hispania qua
in orientem uergit Scipionis ac Romanę ditionis erat. Nouus
Celtiberia Impator Hanno in locum Barchini Hasdrubalis cū nouo exercitu
ex Africa trangressus: Magoniq. iunctus quem in Celtiberia quę
media inter duo maria est breui magnum hoium nūm armasset
Scipio adūsus eum M. Syllanum cum x. milib⁹ peditum eq
tib⁹ quingentis misit Syllanus quantis maxis potuit itineribus:
Impediebant autem & asperitas uiaꝝ & angustie saltibus cre
bris: ut pleraq. Hispanię sunt: incusetin non solum nuntios sed
etiam famam aduentus sui pregressus ducib⁹ indidem ex Celti
beria transfugis ad hostem peruenit. Eisdem auctoribus comp
tum est qd. x. ciriter milia ab hoste abessent. Bina castra cir
ca uiam qua irent esse Leua Celtiberos nouū exercitum supra
nouem milia hoium dextra punica tenere castra. Ea stationib⁹
uigilus omni iusta militari custodia tuta & firma ee. Illa alte
ra soluta neglectaq. ut barbaroꝝ & tyronum & minus timen
tium quod in sua terra essent. Ea prius aggrediuda esse ratus

Syllanus signa q̄ maxīe ad leuam iubebant ferri: Necunde á̄sta
tionibꝫ punicis conspiceretur. Ipē premissis speculatoribꝫ citato a
gmine ad hostem pergit. Tria milia ferme aberat cū haud dum
quisq̄ hostium senserat. cōfragosa loca & obsita uirgultis tenebāt
colles. Ibi in caua ualle atq; obiecta occulta considere militem & cibū
capere iubet. Interim speculatores transfugaq; dicta affirmantes ue
nerunt. Tunc saraniss ī medium coniectis arma Romani capiunt
acieq; iusta ī pugnam uadunt. Mille passuum aberant cū ab ho
ste conspecti sunt: repenteq; trepidari ceptum. Magō ex castris ci
tato equo ad primum clamorem & tumultū aduehitur. Erant aūt
in celtibero exercitu quattuor milia scuta & cc. equites. Hanc iu
stam legionem & id ferme quod roboris erat ī prima acie locat: le
uem armaturam ī subsidiis posuit. Cum ita īstructos educeret ca
stris uix dum egressos uallo: in eos Romani pila cōiecerūt. Subsi
dunt Hispani ādūsus emissa tela ab hoste. Inde ad emittenda ipi
cōsurgunt. Quę cum cōfertim Romani ut solent densatis exce
pissent scutis. Tum pes cū pede collatus & gladius rē gerī cepta e
Cetery asperitas locoꝝ Celtiberis quibꝫ in prelio concurrere mos
est uelocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat. Ro
manis stabili pugne assuetis: nisi quod angustię & interiecta uir
gulta ordines dirimebant. Et singuli binię uelut cum paribus cō
serere pugnam cogebantur: quod ad fugam impedimento hostibꝫ
erat id ad cedem eos uelut uictos prebebat. Et iam ferme omnibus
scutatis Celtiberoꝝ interfectis: leuis armatura & Carthaginenses
qui ex alteris castris subsidio uenerant perculsi cedebantur. Duo aut
amplius milia peditum. equitatus omis uix inito prelio cū Ma
gone effugerunt. Hanno alter impator cum eis qui postremi iam
profligato prelio aduenerant: unus capitur. Mogonemq; fugien
tem equitatus ferme omis uix inito prelio cum Magone & quod
uetery peditum erat sequuti x. die ī Gaditanam prouinciam ad Has
drubalem puenerunt. Celtiberi nouus miles in proximas dilapsi syl
uas inde domos diffugerunt. Seropportuna uictoria nequaq̄ tā
iam conflatum bellum: quanta futura materia belli si licuisset iis
Celtiberoꝝ gente excita & alios ad arma sollicitare populos op
pressum erat. Itaq; collaudato benigne Syllano Scipio spem debel
landi si nihil etiam ipe contando moratus esset: nactus: ad id quod

Sillanus carthaginenses
in hyspania sup̄at: quo in
prelio hanno capit̄ ē.

reliquum belli erat in ultimam Hispaniam adūsus Hasdrubalem pergit. Penus cū castra sua forte ad socios aios in Betica continendos i fide haberet: signis repente sublatis fuge magis q̄ itineris modo penitus ad Oceanū & Gades ducit. Ceteri quoad continuisset exercitum prepositū bello se fore ratus antеq̄ freto Gadis trauceret: exercitum omē passim i ciuitates diuisit ut & muris se ipi & amnes armis muros tutarentur. Scipio ubi aīadū tt dissipatū bellum & circūferre ad singulas urbes arma diutini magis q̄ magni ee opis: retro uertit iter: ne hostib⁹ tn ea relinquerit regionem. L. Scipionem frem cū x. milib⁹ peditū & mille equitum ad oppugnandā opulentissimā i his locis urbem: quam Orongin barbari appellabant mittit i Mesessū finib⁹ est sita Hispane gentis ager frugifer. Argentū etiam icole fodiunt. Ea arx fuerat Hasdrubali ad excursiones circa mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope urbem positis pruisq̄ uallaret urbem: misit ad portas ad portas qui ex propinquo colloquio colloquio aios temptarent suaderentq. ut amicitiam potius q̄ uim experirentur Romanos: ubi nihil pacati respondebatur: fossa/ dupliciq. uallo circūdata urbe: in tres partes exercitū diuisit ut una semp pars: quietis interim duabus: oppugnaret. prima pars cū adorta oppugnare est atrox sane & anceps prelium fuit. nō subire: non scalas ferre ad muros p insidentib⁹ telis facile erat & qui erexerant ad murum scalas alii furcis ad id ipm factis detrudebantur: i alios lupi supne ferrei iecti ut in periculo essent ne suspensi i murum extraherentur. Quod ubi animadūtit Scipio nimia paucitate suos exequatū certamen esse & iam eo superare hostem quod ex muro pugnaret duabus simul partib⁹ prima recepta: urbem est aggressus: que res tm pauorem iniecit fessis iam cū primis pugnando ut & oppidani menia repentina fuga desererent: & punicū psidium metu ne prodita urbs esset: relictis stationib⁹ in unum se colligerent. Timor inde oppidanos incessit ne si urbem hostis intrasset/ sine discrimine Penus an Hispanus esset obuii passim ederentur. Itaq. patefcā repente porta frequentes ex oppido sese eiecerunt scuta pre se tenentes ne tela procul conicerentur. dextras nudas ostentantes ut gladios abiecisse appareret. Id utrū

L. scipio frē. publij ornigin oppugnat: oppugnat p.

Oringis urbs ulterior hyspanie in finibus sita messisū.

Furce
Lupi ferrei
machine ad urbiū defensionē

parum ex interuallo sit cōspectum An dolus aliquis suspectus fue
rit: incompertū est. impetus hostilis i trāsfugas factus nec se
cus q̄ aduersa acies cesa: eademq. porta signa ifesta urbi illa
ta & alius partibꝰ securibus dolabrisq. cedebantur & refringe
bantur portę & ut quisq. intrauerat equus ad forum occupā
dum ita enim p̄ceptum erat citato equo pergebat additum
erat & Trianoꝝ equiti p̄sidium Legionarii cęteras partes per
uadunt direptione & cede obuioꝝ nisi qui armis se tuebantū
abstinuerunt Carthaginenses omēs i custodia dati sunt oppida
noꝝ quoq. ccc ferme qui clauserant portas: cęteris traditum
oppidum sue redditę res. Cecidere in urbis eius oppugnatione
hostium duo milia ferme Romanoꝝ haud amplius Lxxx. Le
ta & ipis qui rem gessere urbis eius oppugnatio fuit & Impe
ratori ceteroq. exercitui speciosum aduentum suum ingentē
turbam captiuoꝝ p̄ se agentes fecerūt. Scipio collaudato
fre cū quanto poterat uerboꝝ honore Carthagini abse captę
captam ab eo Oringin equasset quia & hyems instabat ut nec
temptatę Gades nec dilectu passim per prouincia exercitum
Hasdrubalis consectari posset in citeriorem hispaniam omes su
as copias reduxit dimissisq. in hyberna legionibus L. Scipio
ne fratre Romam misso & Hannone hostium imperatore cete
risq. nobilibus captiuis ipe Tarraconem successit concessit. Eodem
anno classis Romana cum M. Valerio Leuino Proconsule ex
Sicilia i Africam trāsmissa i Vticensi Carthaginensiq late po
pulationes fecit extremis finibꝰ Carthaginiensium circa ipa me
nia Vtice predę actę sunt. Repetentibꝰ Siciliam classis Puni
ca Lxx: erant longe naues Occurrit: deceq. & vii naues ex
iis captę sunt quattuor i alto mersę cetera fusa ac fugata clas
sis. Terra mariq. uictor Romanus cū magna omis generis prę
da Lilybeum repetit Toto inde mari pulsis hostiū nauibꝰ magni
cōmeatus frumenti Romam subuecti Principio estatis eius qua
hec sunt gesta P. Sulpitius Proconsul & Attalus Rex cum Egi
ne: sicut ante dictum est hybernasset: Lemnum inde/classe iuncta
Romanę v. & xx. quinqueremes. Regie v. & xxx: trāsmise
runt. Et Philippus ut seu terra seu mari obuiam eundū hosti foret
paratus ad omnes conatus esset: ipe Demetriadem ad mare desce

Securis
Dolabra
Dira

M. valerius leuinus afric
[illegible] : classem punicā
fundit fugatq

Res gestae

dus. Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndiq. a socijs
legiones legationes Demetriadē ad famam Regis conuenerunt
Sustulerant enim animos Etholi cū ob Romanam societatem tū post
Attali aduentum: finitimosq. populabantur. nec Acarnanes so
lum Boetiq & qui Euboeam incolunt in magno metu erant sed
Achei quoq. quos super Etholicū bellum Machanidas etiam La
cedemonius tyrannus haud procul Arguos fine positus ca
stris terrebat. Hi omēs suis quisq. urbibus que pericula terra
mariq. portendebantur memorantes: auxilia Regem orabant
ne ex regno quidem ipius tranquille nuntiabantur res. Scer
diledum Pleuratumq. motos esse & Thracum maxime Medos
si quod longinquum bellum Regem occupasset proxima Ma
cedonie incursuros. Boetii quidem & interiores Grecie populi
Thermophylas saltum ubi angustie fauces coartant iter fos
sa uallo q. intercluſi ab Etholis nuntiabant ne trāsitum ad urbes
tuendas Philippo darent Vel segnem ducem tot excitare tumult?
circūfusi poterant legiones dimittit pollicitus prout tempus aut
res pararent Tum psidium urbi mittit unde allatum erat Attalū
a Lemno classe transmissa omēm circa urbem agrum depopulatū
Polyphantem cū modica manu in Boetiam: Menippum item quen
dam ex Regis ducibus cum mille peltatis: Pelta cetre haud dissimi
lis est: Calcidem mittit. additi quingenti Aenianum ut omēs insule
partes tueri possent: ipe Scotussam est profectus. Eodemq. ab Lari
sa Macedonum copias traduci iussit. Eo nuntiatum est Consilium
Etholis Heracleam indictum Regemq. Attalum ad cōsultādum de
summa belli uenturum. Hunc conuentum ut turbaret subito a duē
tu magnis itineribus Heracleam duxit & cōsilio quidem dimisso iam
uenit. Segetibus tū que iam prope maturitate erant maxie in sinu
Aeniano euastatis in Scotussam copias reduxit. Ibi exercitu omni
relicto cū cohorte regia Demetriadem sese recepit. Inde ut ad omes
hostium motus posset occurrere etiam i Phocidem atq. Euboeam &
Peparetum mittit qui loca alta eligerent unde editi ignes appare
rent. Ipe in Cisseo mons est: in altitudinem ingentem cacuminis edi
tis speculam posuit ut ignibus procul sublatis signum ubi molirentur
hostes momento tpis acciperet. Romanus imperator & Attalus
Rex a Peparetho Niceam traiecerunt. Inde classem in Euboeam ad

Machanidas tyrannus lacedemonius

∴ se daret / omnibus laturum se auxilium. In presentia quae maxime urgebant res

Polyphas
Menippus

Pelta
Cetra.

Calchis urbs in euboea
Aeniarū urbs in euboea
Scotussa

Cisseus mons

urbem Oreum transmittunt: que ab Demetriaco sinu Calcidem & Euripum petenti ad leuam prima urbium Euboee posita est Ita inter Attalum & Sulpitium conuenit ut Romani a mari Re qua terra oppugnarent Quatriduo postq appulsa classis est ur bem aggressi sunt id tempus occultis cum Platore qui a Philip po prepositus urbi erat colloquiis absumptu est. Duas arces urbs habet Vnam imminente mari altera urbis medio est cuniculo in uia ad mare ducit quam a mari turris quinq. tabulatoy egre gium propugnaculum claudebat. Ibi primo atrocissimu contra ctum est certamen: & turre instructa omi gne teloy. & tormen tis machinisq. ad oppugnandam eam ex nauib exposits. Cu ciium animos oculosq id certamen autisset porta maritimq arcis Plator Romanos accepit momentoq. arx occupata est Oppi dani pulsi unde i mediam urbem ad alteram tendere arcem Et ibi posita erant qu fortes portq obicerent. Ita exclusi i medio ceduntur capiunturq. Macedonu presidiu coglobatu sub arcis muro stetit nec fuga effuse petita nec ptinaciter prelio itera to. Eos Plator uenia a Sulpitio impetrata in naues impositos ad Demetriacu Theotidis exposuit. Ipe ad Attalum sese recepit Sul pitius tam facili ad Oreum successu elatus: Chalcidem inde proti nus uictrici classe petit. Vbi haudquaq ad spem euentus respon dit. Ex patenti utrinq. coactu in angustias mare spem intuenti pri mo gemini portus in ora duo uersi prebuere: sed haud facile alia infestior classi statio est Nam & uenti ab utriusq. terre pre altis montib subiti ac procelloси deicunt & fretum ipsum euripi no septies die sicut fama fert temporib statutis reciprocat sed te mere i modu uenti nc huc nuc illuc uso mari uelut monte preci piti deuolutus torrens rapitur. Ita nec nocte nec die quies nauib datur. cu classem tam infesta statio accepit tu & oppidum alia parte clausum mari alia terra egregie munitum presidioq. uali do firmatum & precipue fide prefectoy principumq. que fluxa & uana apud Oreum fuerant stabile atq. inexpugnabile fuit. Id prudenter ut i temere suscepta re Romanus fecit quod circuspe ctis difficultatib ne frustra tempus tereret celeriter abstitit ince pto: classemq ide ad Cynnum Locridis Emporium idem urbis O pontioy mille passuu a mari situ traiecit. Philippu & ignes ab orto

Oreus urbs in euboea
qua sulpitius expugnauit

Plator prefectus philippi

Euripus

Chalcis urbs que hodie
negropons dicitur.

Cynnum locridis emporiu oportuit

Opons urbs locridis mille
passus a mari distas: ubi oppidi
hac attalus rex diripuit

editi monuerant sed seruus Platoris fraude e specula elati & impari
tū maritimis uiribꝫ haud facilis erat i insulam classi. Ad Chal
cidis auxilium ubi signum accepit impigre est motus. nam
& ipa Calcis q̄q̄ eiusdem insulę urbs est tam̄ adeo arcto intē
scinditur freto ut ponte cōtinenti iungatur terraq. aditum
faciliorem q̄ mari habeat. Igitur Philippus deiecto presidio
fusisq. Etholis qui saltum Termophylarum insidebant cū ab De
metriade Scotusam Inde tertia uigilia profectus trepidos ho
stes Heracleam compulisset ipe uno die Phocidis Elatiam mi
lia amplius Lx contendit Eodem ferme die ab Attalo Rege
Opontiorum urbs capta diripiebatur Concesserat eam predam Re
gi Sulpitius quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite
ex partibꝫ Regiis direptum fuerat Romana classis Oreum se
se receperat & Attalus ignarus aduentus Philippi pecunias a pri
cipibꝫ exigendis terebat tempus adeoq. iprouisa res fuit ut nisi
Cretensium forte quidam pabulatum ab urbe longus progres
si agmen hostium procul cōspexissent opprimi potuerit Atta
lus Inermis autem atq. incompositus cursu effusus mare ac
naues petit & molientibꝫ a terra naues Philippus supuenit tu
multūq. etiam ex terra nauticis prebuit Inde Opontem redit
deos homines q accusans qd tante tu fortunā ex oculis prope
raptam amisisset Opontii quoq. ab eadem ira increpiti qd cum
ttahere obsidionē i aduentum suū potuissent uiso statim hoste pro
pe i uoluntariam deditionē concessissent. Compositis circa Opon
tem rebus Toronē est profectus. Et Attalus primo Oreū se rece
pit. Inde cū fama accidisset Prusiam Bithinię Regem i fines
regni sui transgressum/omissis Romanis atq. Etolico bello in A
siam traiecit. Et Sulpitius Eginam classem recepit. unde initio
ueris profectus erat. Haud maiore certamine q̄ Opontem Atta
lus ceperat Philippus Toronem cepit. Incolebant eam urbem profu
gi a Thebis Phtiotici urbe sua capta a Philippo cū in fidem Etholorum
pfugissent. sedem eis Etoli eam dederant urbis uastatę ac desertę
priore eiusdem Philippi bello. Tum ab Torone sicut paulo ante di
ctum est recepta profectus Tritonon & Drimias Doridis parua
atq. ignobilia oppida cepit. Inde Elatiam uissis ibi se operiri Ptho
lemei Rhodiorum q. legatis uenit ubi cū definiendo Etholico bello a

* accessus. Ita res
p cunctationem
omissa.

Calchis urbs quam hodie nigroponte
uocamus.

Toron urbs.

Tritonon
Drimias
oppida doridis
regionis in Gra

geretur. Affuerant enim legati nuper Heracleę cōsilio Romanorū Etholorū q: nuntiuſ affertur Machanidam Olympiorū ſolemne ludicrum parantes Eleoſ aggredi ſtatuiſſe Preuertendum id ratuſ legatiſ cū benigno reſponſo dimiſſis ſe neq. cām huiuſ belli fuiſſe nec moram: ſi modo equa & honeſta conditione liceat pacem facturum cū expedito agmine profectuſ per Boetiam Megaram atq. inde Corinthum deſcendit Vnde cōmeatibꝫ ſūptuſ Phyleum Thapheneūq. petit & iam cū Ereum ueniſſet audit Machanidam fama aduentus ſui tertium territū refugiſſe Lacedemonem: Aegiumq. ſe ad cōſilium Etholorū recepiſſe ſimul claſſem Punicam ut mari quoq. aliquid poſſet accitam ibi ratuſ ſe inuenturum. Paucis ante diebꝫ inde Foceas traiecerant Peni: Inde portuſ Acarnanum petierant. cū ab Oreo profectū Attalū Romanoſq. audiſſent ueritu ne in ſe uertur: & intra Rhium: fauces ę ſunt Corinthi ſinuſ opprimerentur. Philippuſ quidem merebat & angebatur cū ad omnia ipe raptim iſſet nulli tn ſe rei i tempore occurriſſe & rapientem omia ex oculis eluſiſſe celeritatem ſuam fortunam. In cōſilio autem diſſimulans egritudinē elato animo diſſeruit teſtatuſ deoſ hominesq. nullo loco nec tempori defuiſſe quin ubi hoſtium arma cōcrepuiſſent eō quanta maxima poſſet celeritate tenderet. ſed uix rationem inire poſſe utrū a ſe audacius an fugatius ab hoſtibꝫ geratur bellum. Sic ab Oponte Attalum ſic Sulpitium a Calcide ſic biſ ipiſ diebꝫ Machanidam e manibꝫ ſuis elapſum. Sed non ſemper felicem eſſe fugā: nec pro difficili id bellum habendum: i quo ſi modo cōgreſſus cū hoſtibuſ ſiſ: uceriſ. quod primū eſſet confeſſionem ſe hoſtium habere nequaq pareſ ęe eoſ ſibi. breui & victoriam haud dubiam habiturum nec meliori euentu eoſ ſecum q ſpe pugnaturoſ. Leti Regem ſocii audierunt. Reddit inde Acheiſ Oreum & Triphilam Aliphęram autem Megalopolitiſ quod ſuoꝝ fuiſſe finiū ſatiſ probabant reſtituit In nauibꝫ acceptiſ ab Acheiſ erant autē treſ quadriremeſ & biremeſ totidem Antycyram traiecit Inde quinqueremibꝫ ſeptem & lembiſ uiginti ampliuſ quoſ ut adiungerent Carthaginenſium claſſi miſerat in Corinthium ſinū profectuſ ad Erytiaſ Etholorū que prope Euphalium ſunt deſcenſionem fecit. Haud fefellit Etoloſ. nam hominum quod aut

Machanidas lacedemonio tyrannus

Rhium fauces corinthij ſinus

Verba Philippi in concilio

Aliphera urbs in finibꝫ megalopolitanorū

Erytię oppidum etholorū deſcenſionē fecit

Potidania } castella
Apollonia }

magris aut ī propinquis castellis Potidanię atq. Appollonię fuit
in syluas montesq. refugit Pecora quę inter festinationem abigi
nequiuerant sunt direpta & in naues compulsa Cum his ceteraq. p̄
da Nicia Pretore Acheoꝝ Equum misso cū Corinthum petisset pe
des tres inde copias per Boetiam terra duci iussit Ipe a Boeno
tis preter terram Atticam super sinum nauigans inter medias
prope hostium classes Chalcidem peruenit Inde collaudata fide ac
uirtute quod neq. timor neq. spes flexisset eoꝝ aīos hortatusq.
i posteꝝ ut eadem cōstantia permanerent i societate si suam q̄
Oreanoꝝ atq. Opontioꝝ fortunam mallent A Chalcide Oreū
nauigat Principumq. ius qui fugere capta urbe q̄ se Romanis
tradere maluerant summa reꝝ & custodia urbis p̄missa ipe
Demetriadem ab Euboea unde primū ad opem ferendam socius
profectus erat traiecit, Casandree deinde Centū nauiū longaꝝ
carinis positis contractaq. ad effectū huius operis multitudine
fabroꝝ naualium quia res in Grecia tranquillas & profecto
Attali fecerat & i tempore laborantib⁹ suis sociis latum a se au
xilium retro in regnum concessit: ut Dardanis bellum inferret.
Extremo estatis eius qua i Grecia hec gesta sunt/ cū Q. Fabius
maximus Pretor legatus a M. Liuio Cons. Romam ad Sena
tum missus nuntiasset Cons. satis presidii Gallie prouincie cre
dere L. Portium cū suis legionib⁹ esse discedere se inde ac de
duci exercitum Consularem posse: patres nō. M. Liuium tm re
dire ad urbem sed Collegam quoq. eius C. Claudiū iussserunt In
ter Cons. ita per lras conuenit ut quēadmodū uno aīo. Id modo
i decreto interfuit quod M. Liuii exercitum reduci: Neronis legi
ones Annibali oppositas manere i prouincia iusserunt. Inter cōs
ita per lras conuenit ut quemadmodum uno aīo remp. gessissent:
Ita q̄q̄ ex diuisis regionib⁹ conuenirent uno quoq. tempore ad
urbem accederent. Preneste qui prior uenisset/ Collegam ibi oppe
rīri iussus. Forte ita euenit ut eodem die ambo Preneste uenirēt.
Inde premisso edicto ut triduo post frequens Senatus ad edem
Bellonę adesset omni multitudine obuiam effusa ad urbem acces
sere. Non salutabant modo unūsi circūfusi sed contingere pro
se quisq. uictrices dextras Cons. cupientes alii gratulabantur
alii gratias agebant quod eoꝝ opa incolumis resp. esset. In Sena

Casandrea
carine nō.

Ad res Italie

Q. Fabius legatus ingressus consulū Liuij
& extremis in urbem esset.

tu cum more

tu cum more oium Imperatoꝝ expositis rebus ab se gestis postulasset
ut pro rep fortiter feliciterq. administrata & dijs immortalibꝫ habe
retur honos & ipsis triumphantibꝫ urbem inire liceret: se uero ea
que postularent decernere patres merito deoꝝ primo̅um de
inde secundum deos Consulum responderūt & supplicatione
amboꝝ nomine & triumpho utriq decreto. Inter ipos ne cum
bellum cōmuni aio gessissent triumphum separarent: ita cōue
nit ut quoniam & in prouinciam M. Liuii res gesta esset & eo
die quo pugnatum foret cuius forte auspicium fuisset & exer
citus Liuianus traductus Romam ueniisset: Neronis deduci nō
potuisset de prouincia ut M. Liuium quadrigis urbem ineun
tem milites sequerentur. Consul Claudius equo sine militibus
inueheretur ita consociatus triumphus cū utriq. tū magis ei qui
quantū merito anteibat tantum honore Collegę cesserat glo
riam auxit. Illum equitū̄ aiebant sex dieꝝ spatio trascurrisse
longitudinem Italię: & eo die cum Hasdrubale in Gallia signis
collatis pugnasse qua eū castra aduersus sese habere ī Apulia po
sita habere Annibal credidisset. Ita unum Consulem pro utraq. p
te Italię adūsus duos duces duos imperatores hinc cōsilium suū,
hinc corpus opposuisse: nomen Neronis satis fuisse ad continen
dum castris Annibalem Hasdrubalem uero qua alia re q̄ aduē
tu eius obrutum atq. extinctum esse. Itaq. uti alter Consul sub
limis curru multituḡis si uellet equus: unus equo per urbem ue
rum triumphū uehi. Neroniq. etiam si pedes incedat uel parto
eo bello uel spreto triumpho gloriam memorabilem fore. Hi ser
mones spectantium Neronem usq. ī Capitolium prosequuti sūt.
Pecuniam in erarium tulerunt Sextercium tricies octoginta mi
lia ęris. militibꝫ M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit Tā
tundem C. Claudius militibꝫ absentibꝫ suis est pollicitus cum ad
exercitum redisset. Notatum est ea die plura carmina militari
bus locis ī Consulem Claudium q̄ in Consulem suum iactata: eq
tes L. Veturium & Q. Cecilium legatos magnis tulisse laudibus
hortatosq. esse plebem ut eos Consules ī proximū annum crearēt.
Adiecisse equitum prerogatiue auctoritatē Consules postero die
ī concione q̄ forti fideliq. duoꝝ precipue legatoꝝ opa usi essēt
cōmemorantes cū comitioꝝ tpus appeteret & p Dictatorem comi

Sex diebus ex apulia in umbriā uenit Nero.

·M· liuius salinator dictator
·Q· cecilius magr equitū

·L· ueturius
·Q· cecilius } cos

·C· seruilius
·M· cecilius metellus
·T· claudius asellus } pretores
·Q· manilius turinus

tia haberi placuisset C. Claudius Consul M. Luium Collegā
Dictatorem dixit Luius Q. Cecilium Magrūm equitum A M.
Luio Dictatore creati Cons. L. Veturius Q. Cecilius Isipe q
tū erat Magr. eq. Inde Pretorū comitia habita Creati C. Ser
uilius M. Cecilius Metellus T. Claudius Asellus Q. Manilius
Turinus: qui tū Edilis plebis erat. Comitiis pfectis Dictator ma
grātu abdicato dimissoq. exercitu i Etruriā prouinciā ex S.C.
est profectus ad questiones habendas qui Etruscorū Vmbro
ue populi defectionis ab Romanis, ad Hasdrubalem sub aduentu
eius consilia agitassent. Quiq. eum auxiliis aut ope aliqua iu
uissent. Hec eo anno domi militeq. gesta. Et ludi Romani ter
toti instaurati ab Edilibus Curulibus CN. Seruilio Cepione Ser.
Cornelio Lentulo. Item ludi plebei semel toti instaurati ab Edi
libus plebis M. Pomponio Mathone & Q. Manilio Turino Ter
tiodecimo anno punici belli. L. Veturio Philone & Q. Cecilio Mā
cello Cons. ambobus ut cū Annibale bellū gererent prouincia
decreta. Pretores exinde sortiti sunt. M. Cecilius Metellus
Vrbanam. Q. Manilius Peregrinam. C. Seruilius Siciliam. T.
Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi Consulū alteri quem
C. Claudius prioris anni Consul, alteri quē. Q. Claudius Propre
tor eę binę legiones erant, habuissent exercitum. In Etruria
duas Volonū legiones a Terentio Procōsule. Luius Procōsul cui
prorogatum in annū imperium fuit, accipet & Q. Manilio
ut Collegę iurisdictione tradita eū exercitū cui L. Portius Pro
pretor prefuerat obtineret decretū est. iussuq. populari agros
Gallorū qui ad Penos sub aduentu Hasdrubalis defecissent. C.
Seruilius cū Cannensibus duabus legionibus sicut P. Manilius
tenuerat Sicilia tuenda data. Ex Sardinia uetus exercitus, cui
A. Hostilius pfuerat, deportatus. Nouam legionem quā C. Clau
dius traiceret secū Cons. cōscripserūt. Q. Claudio ut Tarentum
C. Hostilio Tubulo uti Capuam prouinciam haberē prorogatū
in annū est impium. M. Valerius Proconsul qui tuendę circa Si
ciliam maritimę ore prefuerat xxx. nauibus. C. Seruilio tradi
tis cū cetera omi classe redire ad urbem iussus. In ciuitate tan
to discrimine belli sollicita cū oīum secūdorū aduersorūq. causas
in deos uerterent, multa prodigia nuntiabantur. Tarracine lo

uiſ edem Satrici matriſ Matutę de celo tactam Satricanoſ haud mi
nuſ terrebant In edem louiſ foribuſ ipiſ duo p̄ lapſi anguiſ Ab
Antio nuntiatum eſt cruentas ſpicas metentibꝰ uiſas eſſe Cere
porcuſ biceps & agnuſ maſculus idemq. femina natus erat: &
Albę duoſ ſoleſ uiſoſ ferebant Et nocte fregellis lucem ortam:
& boſi agro Romano loquutus Et ara Neptumni multo ma
naſſe crꝺore ſuꝺore in Cyrco Flaminio dicebatur. Et edeſ Cere
riſ ſaluiſ: Quirini de celo tactę Prodigia Conſuleſ hoſtiis ma
ioribuſ procurare iuſſi & ſupplicationem unam diem habere.
Ex S.C. fca Pluſ omnibꝰ aut nuntiatis peregre aut uiſis domi
prodigiis terruit aiosꝰ hominum ignis in ede Veſtę extinctus.
Ob quam cauſam ceſa flagro eſt ueſtalis uirgo: cuiuſ cuſtodia
eius noctis fuerat iuſſu pontificis P. Licinii. Id quanq̄ nihil por
tendentibꝰ deis ceteꝝ negligentia humana acciderat: tamen
& hoſtiis maioribꝰ procurari & ſupplicationem haberi ad Veſtę
aram placuit. Priuſq̄ proficiſcerentur Conſ. ad bellum ⁘ abur
be Romana & Latio eſſe poſſe ſine metu i agris habitari. Mi
nime conuenire Sicilię q̄ Italię colende maiorem curam ee. Sed
reſ haud quaq̄ erat populo facilis & liberiſ cultoribꝰ bello aſſu
ptiſ & inopia ſeruitioꝝ & pecore direpto uilliſq. diruiſ aut
incenſis. Magna tn̄ parſ auctoritate Conſ. compulſa in agros
remigrauit. Mouerant aut huiuſce rei mentionem Placentinoꝝ
& Cremonſium Legati querenteſ agrum ſuū ab incolis Gallis
incurſari ac uaſtari. magnā ⁘ colonoꝝ ſuoꝝ dilapſam eſſe & fre
quenteſ ſe urbeſ agrum uaſtatum ac deſertum habere. Manilio
Pretori mandatū ut Colonias ab hoſte tueretur. Conſ. ex S.C. e
dixerunt/ut qui ciueſ Cremonenſes aut Placentini eſſent ante
certū diem in Colonias reuerterentur. Principio deinde uerſi
& ipi ad bellum profecti ſunt. Q. Cecilius Conſul exercitū ab C.
Nerone. L. Veturiuſ ab Q. Claudio Propretore accepit nouiſq.
militibꝰ/quoſ ipe conſcripſerat ſuppleuit Et in Conſentinum a
grum Conſ. exercitum duxerunt paſſimq. depopulati. Cum a
ꝺmen iam graue preda eſſet iſaltu anguſto a Brutiis iaculato
ribuſq. Numidiſ turbati ſunt Ita ut non preda tm̄ ſed armati i
periculo quoq. fuerint: maior tn̄ tumultus q̄ pugna fuit. Et per
miſſa preda incolumeſ legioneſ in loca culta euaſere. Inde in Lu

ſ. digna.

⁘ moniti a ſenatu ſunt ut in agros reducende plebis curā haberent. Deum benignitate Sumotum bellum

⁘ q̄ partem

canos profecti. Ea sine certamine tota gens ī deditionē populi r: redit.
cū Annibale nihil eo ānno rī gestum est. nam neq. ipē se obtulit
ī tam recenti uulnere publico priuatoq: nec lacessierunt quietum
Romani: tantam inesse uim & si omia alia circa eum ruerent
ī uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior ī adūsis q̄ in
secundis rebus fuerit. Quippe cū & ī hostium terra per annos
xiii tam procul abdomo uaria fortuna bellū gereret exerci
tu nō suo ciuili sed mixto ex colluuione oīum gentium quibus
non lex non mos nō lingua cōis alius habitus alia uestis alia
arma alii ritus: alia sacra: alii prope dii essent. Ita quodam u
no uinculo copulauerit eos ut nulla nec inter ipos nec adūsus
ducem seditio extiterit. cū et pecunia sepe ī stipendium & cō
meatus ī agro deesset. quoz inopia priore punico bello multa
ifanda inter duces milites q̄ cōmissa fuerant. Postq̄ Hasdruba
lis uero exercitum cum duce ī quibs spes omis uictorię reposita
fuerat deletum cedendoq. in angulum Brutium cetera Italia
concessum: cui nō uideatur mirabile. nullum motū ī castrēnsis fa
ctum. Nam ad cetera id quoq. accesserat ut ne alendi quidem
exercitus nisi ex Brutio agro spes esset. qui ut omis colerētur/
exiguus tn tanto alendo exercitui erat. Tunc magnam partē
iuuentutis abstractam a cultu agroz bellum occupauerat &
mos uitio etiam insitus genti per latrocinia militiam exercen
di: nec abdomo quicq̄ mittebatur de Hispania retinenda sollici
tis tanq̄ omia prospera ī Italia essent. In Hispania res quadam
ex parte eandem fortunam: quadam longe disparem habebant.
Eandem quod prelio uicti Carthaginenses duce amisso ī ultimā
Hispanię oram usq. ad Oceanum compulsi erant. Disparem aūt
q̄ Hispania nō q̄ Italia modo. sed q̄ ulla pars terraz bello repa
rando aptior erat locoz hoīumq. ingeniis. Itaq. ergo Roma
nis prima inita prouinciaz quę quidem continentis sint. Postre
ma oīum nra demū ętate ductu auspicioq. Augusti Cęsaris per
domita est. Ibi tū Hasdrubal Giscōnis filius maximus clarissim
q. eo bello secundum Barchinos dux: regressus a Gadibus: rebel
landi spem adiuuante Magone Hamilcaris filio delectibus per
ulteriorem habitis ad Quinquaginta milia peditū quattuor mil:
& Quingentos equites armauit. De equestribus ferme interau

Laus hannibalis

Res hispane

Itaq; ergo.

Augusti ętate hyspania ōis
p̄domita

Silpia urbs in hisp.

ctores conuenit: peditum Lxx. milia quidam adducta ad Silpiam ur
bem scribunt Ibi super campos patentes duo duces Peni ea mente ne
detrectarent certamen consederunt Scipio cū ad eū fama tanti cō
paratu exercitus perlata esset neq. Romanis legionibꝫ tante se
fore parem multitudini ratus ut non in spēm saltem opponerent
Barbarōꝝ auxilia neq. in iis tn tantum uirium ponendum ut mu
tando fidem que cladis cā fuisset patri patruoq. magnū momē
tum facerent premisso Syllano ad Colcam duo de xxx. oppi
dis regnantē ut equites pedites q. ab eo quos sep hyemem con
scripturū pollicitus erat acciperet ipe ab Tarracone profectus
protinus a sociis qui accolunt uiam modica cōtrahendo auxilia
Castulonem peruenit. Eo adducta a Syllano auxilia tria mi
lia peditum & equites quingenti Inde ad Betulam urbem pro
gressus cum omi exercitu ciuium sociorūq. peditum equitūq.
quinq & xl milibꝫ. Castra ponentes eos Mago & Massamissa
cum omi equitatu aggressi sunt turbassentq. munientes ni abdi
ti post tumulum opportune ad id posita ab Scipione equites impro
uiso in effusos incurrissent & promptissimū quēq. & proxime ual
lum atq. i ipos munitores primum inuectu uix dū prelio inito fu
derunt. Cum ceteris qui sub signis atq. ordine agminis incesserat
longior & diu ambigua pugna fuit Sed cū ab stationibꝫ pri
mum expedite cohortes deinde ex ope deducti milites atq. ar
ma capere iussi plures & integri fessis subirent magnūq. iam
agmen armatorū a castris i prelium rueret terga haud dubie
uertunt Peni Numidęq.; & primo turmatim abibant nihil preter
pauorem festinationemue neq. sustineri impetus poterat nihil
iam ordinū memores passim qua cuiq. proximū fuit i fugam ef
funduntur Et quāq eo prelio aliquantū & Romanis aucti & di
minuti hostibꝫ animi erant tn nūq aliquot isequentes dies ab ex
cūsionibꝫ equitum leuisq. armaturę cessatum est Vbi satis temp
tate per hec leuia certamina uires sunt prior Hasdrubal in acie
copias eduxit Deinde & Romani processere sed utraq. acies pro
uallo stetit istructa Et cū a neutris pugna cepta esset iam die ad
occasum inclinante a Peno prius deinde ab Romano i castra copie
reducte. Hoc idem p dies aliquot factum Prior semper Penus copi
as castris educebat prior fessis stando signum receptui dabat A neu

Betula urbs hisp.

163

tra parte procurſum telumue miſſum aut uox ulla orta. Media
aciem hinc Romani illinc Carthaginenſes mixti Afris cornua
ſocii tenebant Erant aũt utrinq; Hiſpani pro cornib; Ante puni
cam aciem elephanti caſtellor4 procul ſpẽm uiſu prebebant la
boc i utriſq; caſtris ſermonis erat ita ut iſtructi ſtetiſſent pug
turoſ mediaſ acieſ Romanũ Penũq; quoſ inter belli cauſa eẽt pa
ri robore animor4 armor4q; concurſuras. Scipio ubi hoc obſtinate
credi aĩa dũtit omia de induſtria i eum diem quo pugnaturus e
rat mutauit. Teſſeram ueſperi per caſtra dedit ut ante lucem
uiri equiq; cũ pranſiſſent armatuſ equeſ frenatoſ ſtratoſq; tene
ret equoſ Vix dũ ſatiſ certa luce equitatũ omẽm cũ leui armatu
ra iſtationeſ punicaſ imiſit Inde confeſtim cũ graui agmine le
gionum procedit preter opinionẽ deſtinatã ſuor4 hoſtiumq; Ro
mano milite cornib; firmatuſ ſocius i mediam aciem acceptis
Sed Haſdrubal clamore equitum excitatuſ ut ex tabernaculo
proſiluit tumultũq; ante uallum & trepidationem ſuor4 & pro
cul ſigna legionũ fulgentia plenoſq; hoſtium campoſ uidit equi
tatum omẽm ex templo in equites emiſit. Ipe cum peditũ agmine
caſtriſ egreditur nec ex ordine ſolito quicq; acie inſtruenda mu
tat Equitum iãdu anceps pugna erat nec ipa per ſe decerni po
terat quia pulſiſ quod prope inuicem fiebat i aciem peditũ tutus
receptus erat ſed ubi iam haud pluſ quingentoſ paſſus acieſ inter
ſeſe diuiſe aderant ſigno receptui dato Scipio pateſactiſq; ordini
buſ equitatũ omẽm leuemq; armaturam i medium acceptam diui
ſamq; i parteſ duas i ſubſidiis poſt cornua locat Inde ubi incipie
de iam pugne tempus erat Hiſpanoſ ea media acieſ fuit pſſo q;
du incedere iubet ipe e dextro cornu ibi nãq; preerat nuntium
ad Syllanũ & Martium mittit ut cornu extenderent i ſiniſtra
parte quemadmodum ſe tendentem ad dextram uidiſſent & cũ
expeditis equitũq; priuſ pugnam cõſererent cũ hoſte q; coire i
ter ſe medie acieſ poſſent Ita deductis cornib; cũ ternis peditum
cohortibus terniſq; equitũ ad hoc uelitib; citato gradu in hoſte
ducebant ſequentib; aliis ĩ obliquum Sinus i medio erat quia
ſegnius Hiſpanor4 ſigna incedebant & iam cõfluxerant cornua
cum quod roboris i acie hoſtium erat Pen ueterani Afriq; nodũ
ad teli coniectum ueniſſent neq; i cornua ut adiuuarent pugnã

tes discurrere auderent/ ne aperirent mediam aciem uenienti ex
aduerso hosti Cornua ancipiti prelio urgebantur eques leuis
q armatura & Velites circuductis alis i latera incurrebant
Cohortes a fronte urgebant ut abruperant cornua a cetera acie
& cu ab omi parte haud quaq par pugna erat Tum quod turba
Balearum Tyronuq Hispanoy Romano Latinoq militi obiecta
erat procedente iam die uires etiam deficere Hasdrubalis exer
citum ceperant oppressos mattutino tumultu coactosq prius
q cibo corpora firmarent raptum i aciem exire Ad id sedulo die
extraxerat Scipio ut sera pugna esset Nam a septima demu hora
peditu signa cornibus incurrerunt. Ad medias acies aliquato ser
ius peruenit pugna ut prius estus a meridiano sole laborq. sta
di sub armis & simul fames sitisq. corpora afficerent q manus
cu hoste conserrent. staq. steterut scutis inixi Nam super cetera
elephanti etiam tumultuoso qne pugne equitum uelitu q. & leuis
armatur costernati e cornib i media aciem sese intulerant fes
si igitur corporib animisq retulere pedem ordines tn seruantes
haud secus q si impio ducis cederet integra acies Sed cu eo ipe a
crius ubi inclinatam sensere uictores se undiq inuehrent nec
facile impetus sustineri posset quaq retinebat obsistebatq. cede
tib Hasdrubal ab tergo esse colles tutu q. receptum si modice
se reciperet clamitas tamen uincente uerecudia metu cu proxi
mus quisq. hostem cederet terga ex templo data atq. i fugam
sese omes effuderunt Ac primo cosistere signa i radicib colli
um ac reuocare in ordines militem ceperat Contantib i adusu
collem erigere aciem Romanis Inde ut iferri impigre signa
uiderunt integrata fuga in castra pauidi impelluntur nec pro
cul uallo Romanus aberat Cepisseq. tanto impetu castra nisi
ex uehementi sole quales inter graues hymbre nubes effulget
tanta uis aque deiecta esset ut uix i castra sua receperit se ui
ctores: quosdam etiam religio ceperit ulterius eo die quicq cona
di Carthaginenses quaq fessos labore ac uulneribus nox hym
berq. ad necessariam quietem uocabat tn quia metus & pericu
lum cessandi no dabat tempus prima luce oppugnaturis ho
stibus castra saxis undiq. circa ex propinquis uallib cogestis
augent uallum munimento sese quando in armis parum pre

Attanes rex turdetanor

Betis fl. hysp.

obedions

sidii foret defensuri Sed transitio socior fuga ut tutior mora uide
retur fecit Principum defectionis ab Attane Regulo Turdetanor
factum est Is cū magna popularium manu trāsfugit Inde duo
munita oppida cū presidiis tradita a pfectis Romano Et ne lati
inclinatis semel ad defectionem animis serperet res silentio pro
xime noctis Hasdrubal castra mouet Scipio ut prima luce qui in
stationibs erant retulerūt profectoshostes premisso equitatu signa
ferri uubet Adeoq citato agmine ducti sunt ut si uia recta uesti
gia sequentes issent haud dubie assequuturi fuerint sed ducibs est
creditum breuius aliud ee iter ad Betim fluuium ut transeuntes
aggrederentur Hasdrubal clauso trāsitu fluminis ad Occeanum
flectit & iam inde fugientium modo effusi abibant Idq a legio
nibs Romanis aliquantum interualli fecit eques leuisq armatu
re nec ab tergo nec ab lateribs occurrendo fatigabat morabaturq
Sed cum ad crebros tumultus signa cōsisterent & nūc eqstria
nec cū Velitibs auxiliisq peditum prelia conserereī supuenerūt legi
ones inde tā nō fuga pugna sed trucidatio uelut pecor fieri donec
ipe dux fuge auctor i proximos colles cū septem milibs ferme semi
ermium eūasit ceteri cesi captiq castra tumultuaria raptim pleni
tumulo editissimo cōmuniērūt atq inde cū hostis nequicq subire
iniquo ascensu conatus esset haud difficulter sese tutati sunt sed
obsidio i loco nudo atq inopi uix i paucos dies tolerabilis erat Itaq
transitiones ad hostes fiebant Postremo dux ipe nauibs acceptis nec
procul inde aberat mare nocte reliicto exercitu Gadis pfugit Sci
pio fuga ducis hostium audita x milia peditum mille equites
reliquit Syllano ad castror obsidionem Ipe cū ceteris copiis sep
tuagesimis castris protinus causis Reguloz cuitatūq cogno
scendis ut premia ad ueram meritor estimationem tribui pos
sent Tarraconem redit Post profectionem eius Masanissa cum
Syllano clam congressus ut ad noua cōsilia gentem quoq suam
obediente baberet cū paucis popularibus in africam traiecit Nō
tam euidenti eo tpre subite mutationis causa q documto post
id tpus constantissime ad ultimam senectam fidei ne tum qui
dem eum sine probabili cā feciss Mago inde remissis ab Has
drubale nauibs Gadis petit Ceteri deserti ab ducibs pars trāsiti
one pars fuga dissipati per proximas cuitates sunt nulla man

nũo aut uiribꝫ insignis Hoc maxĩe modo ductu atq; auspicio Procõs
Scipionis pulsi Hispania Carthaginenses sunt quartodecimo ã
no post bellum initum quinto postq̃ Procõsul Scipio prouin
ciam & exercitũ accepit Haud multo post Syllanus debella
tum referens Tarraconem ad Scipionem redit L Scipio cum mt
tis nobilibꝫ captiuis nuntius receptę Hispanię Romam est mis
sus Et cũ ceteri letitia gloriaq; ingenti eam rem uulgo ferrent
unus qui gesserat inexplebilis uirtutis uereq; laudis paruum in
star eorũ quę spe ac magnitudine animi concepisset receptas
Hispanias ducebat Iam Africam magnãq; Carthaginem in su
um decus nomenq; uelut cõsumatã cuius belli gloriam spectabat
Itaq; pmoliendas sibi ratus iam res reconciliandosq; Regum gẽ
tiũq; alios Syphacem primũ Regem statuit temptare. Masses
sulorũ is Rex erat. Massessuli gens affinis Mauris/regionem hi
spanię maxĩe qua sita noua carthago est spectant. Fedus ea tem
pestate Regi cum Carthaginensibꝫ erat quod haud grauius ei sã
ctiusq; q̃ uulgo barbaris quibꝫ ex fortuna pendet fides ratus
fore oratorem ad eum C. Lelium cũ donis mittit. Quibꝫ barba
rus letus & quia res tũ prospere ubiq; Romanis penis aũt i Ita
lia aduersę in Hispania nulle iam erant amicitiã se Romanorũ
accipe annuit firmãde cuius fidem nec dare nec accipe nisi cũ
ipo coram duce Romano Ita Lelius id modo fide a Rege ac
cepta tutũ aduentũ fore ad Scipionẽ redit Magnum i omnia
momentum Syphax affectanti res erat Africę opulentissimus
eius terre bello iam exptus ipos Carthaginenses finibꝫ etiam re
gni apte ad Hispaniam quo freto exiguo dirimũtur positis.
Dignam itaq; rem Scipio ratus q̃ quoniam nõ aliter posset ma
gno periculo peteretur L. Martio Tarracone Syllano Cartha
gine noua quo pedibꝫ a Tarracone itineribꝫ magnis erat ad p̃
sidium Hispanię relictis ipe cũ C. Lelio duabꝫ quinqueremibus
a Carthagine profectus tranquillo mari plurimũ remis inter
dũ & leui aduuante uento i Africam traiecit. Forte ita incidit
ut eo ipo tempore Hasdrubal pulsus Hispania septem triremibus
portum inuectus: Anchoris positis terre applicaret. Cũ cõspectę
duę quinqueremes haud cuiq̃ dubio quin hostium essent oppri
miq; a pluribus priusq̃ portum intrarent posset: nihil aliud q̃ tu

Carthaginenses hyspania cedunt.

Syphax rex massessulorũ

Massessuli ppli.

P. Scipio ad Syphacẽ regem ex Hispania

∴ naues

multū ac trepidationem simul militum ac nautaꝝ nequicq̄ armaq. & naues expedientium fecerunt. percussa enim ex alto uela acrio ri uento prius i portū intulerunt quinqueremes: q̄ Peni ancho ras molirentur nec ultra tumultum edere quisq̄ in regio portu audebat. Itaq. prior interrā Hasdrubal mox Scipio & Lelius egꝝ si ad Regem pergunt. Magnificū q. id Syphaci nec erat alias uisum duoꝝ opulentissimoꝝ ea tempestate ea tempestate duces populoꝝ uno die suam pacem amicitiamq. petentes uenisse: u trūq. i hospitium inuitat. Et quoniā sors eos sub uno tecto ee atq. ad eosdem penates uoluisset contrahere ad colloquiū dirimendaꝝ simultatū causa est conatus. Scipione abnuente aut priuatum sibi ullum cū Peno odium ee: quod colloquendo fineret: aut de rep se cū hoste agere quicq̄ iniussu senatus posse. Illud magno pere tendere Regē ne alter hospitum exclusus mensa uidere tur: ut in aium induceret ad easdem uenire epulas: haud abnuit. Cenatūq. simul apud Regem est. Et eodem etiam lecto Scipio atq. Hasdrubal quia ita cordi erat Regi accubuerunt. Tanta aūt comitas Scipioni atq. ad omia naturalis ingeni dexteritas ut non Syphacem modo barbarum insuetumq. omib⁹ moribꝰ Ro manis sed hostem etiam iferocissimum facunde alloquendo si bi conciliaret mirabiliorēq. sibi eum uirum cōgressu coram u sum prese ferebat q̄ bello rebus gestis: nec dubitare quin Syphax regnumq. eius iam in Romanoꝝ essent potestate eam artē illi uiro ad conciliandos aios esse. Itaq. nō quo Hispanie amisse sint querendum magis Carthaginensib⁹ ee: q̄ quo Africam re tineant cogitandū non peregrinabundū neq. circa amenas oras uagantem tantū ducem Romanū relicta prouincia noue dii onis: relictis exercitib⁹ duab⁹ naub⁹ in Africam traiecisse & com misisse sese ī hostilem terram i potestatem regiam i fidem inex ptam sed potiunde Africe spem affectantem hoc eū iam pridē uolutare ī aio: hec palam fremere quod nō quemadmodum An nibal in Italia: sic Scipio ī Africa bellum gereret. Scipio federe icto cū Syphace profectus ex Africa dubiisq. plerisq. seuis in alto iactatus uentis die quarto noue Carthaginis portum tenu it. Hispanie sicut a bello punico quiete erant ita quasdam ciui tates propter conscientiam culpe metu magis q̄ fide quietas ee

dexterias

peregrinari. nō.

apparebat quaꝝ maxīe iſignes & magnitudine & noxa Illiturgia
& Caſtulo erant. Caſtulo cum proſperis rebuſ ſocii fuiſſent poſt Illiturgia Caſtulo ꝓrbes hiſp
ceſos cum exercitib⁹ Scipioneſ defecerat ad Penū. Illiturgitanī
prodendiſ qui ex illa clade ad eoſ pfugerunt interficiendiſq. ſce
luſ etiam defectioni addiderunt. In eos populoſ primo aduentu
cum dubię Hiſpanię eſſent merito magiſ q̄ utiliter ſeuitum eſ
ſet tūc iam tranquillis rebus quia tp̄us expetendę penę uide
batur ueniſſe. Accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia
parte copiaꝝ ad Caſtulonem oppugnandā mittit. Ip̄e cū cete
ro exercitu quintaſ ferme ad Illiturgiam caſtriſ peruenit. Clau
ſę erant portę omiaq. ĩſtructa & parata ad oppugnationem ar
cendam adeo conſcientia quid ſe meritoſ ſcirent pro indicto
eiſ bello fuerat. Hinc & hortari militeſ Scipio orſus eſt ip̄oſ clau
dendiſ portiſ indicaſſe Hiſpanoſ quid ut timerent meritū eſſēt.
Itaq. multo ĩfeſtioribꝫ animiſ cū eiſ q̄ cū Carthaginenſibꝫ bellū
gerendum eſſe. quippe cū illis ſine ira prope de imperio & glo
ria certari: ab iis perfidię & crudelitatis & ſceleris penaſ expe
tendaſ eſſe. euenīſſe tempus quo & nephandam cōmilitonum
necem & ĩſemetipos: ſi eodem fuga delati forent inſtructam
ſtragem ulciſcerentur: & in omē tempus graui documēto ſanci
rent: nequiſ unq̄ Romanum cuem militemq. in ulla fortuna
opportunum iniurię duceret. Ab hac exhortatione ducis incita
ti ſcalaſ electiſ per manipulos uiriſ diuidūt partito exercitu
ita ut parti alteri Lelius preeſſet legatus duobꝫ ſimul locis an
cipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus aut pluresſ
principeſ oppidanoſ ſed ſua ipoꝝ conſcientia culpę metus ad
defendendam impigre urbem hortatur: & meminerāt & mone
bant alios ſupplicium ex ſe non uictoriā peti ubi quiſq. mortē
oppeteret id referre utrū in pugna & in acie ubi Marſ cōis &
uictum ſepe erigeret & affligeret uictorem an poſtmodum gra
uata & diruta urbe ante ora captaꝝ coniugum liberoꝝq. inter
uerbera & uincula omia feda atq. indigna paſſi expirarent. I
gitur non militaris modo ętas aut uiri tm̄ ſed feminę quoq.
pueriq. ſupra animi corporiſq. uireſ adſunt pugnantibꝫ tela
miniſtrant ſaxa ĩ muroſ munientibꝫ gerunt non libertaſ ſola
agebatur que uiroꝝ fortium tm̄ pectora acuit ſed ultima oīb⁹

Adhortatio ſcipionis ad milites in oppugnatione illiturgis

ob oculos.

supplicia & feda mors ob oculos erat Accendebantur animi & cer
tamine laborisac periculi atq. ipō inter se conspectu. Itaq. tanto
ardore certamen initum est ut domitor ille totius Hispanię ex
citus ab unius oppidi iuuentute sepe repulsus a muris haud satis
decoro impio prelio trepidaret. Id ubi uidit Scipio ueritus ne ua
nis conatibꝫ tot suoꝝ hostium cresceret animus & segnior miles
fieret sibimet conandum ad hāc partem periculi capessendam ee
ratus increpita ignauia militum ferri scalas iubet et seipm si
ceteri contentur ascensurum minatur Iam subĕrat haud medio
cri periculo menia cū clamor undiq. absollicitis uicem imperato
ris militibꝫ sublatus scaleq. multis partibꝫ simul erigi cepte Et
ex altera parte Lelius instituit Tum uicta oppidanoꝝ uis deiectis
q propugnatoribꝫ occupantur muri Arx etiam ab ea parte q
inexpugnabilis uidebatur inter tumultū capta est Transfugę A
fri qui tum inter auxilia Romana erant & oppidanis in ea tuē
da unde periculum uidebatur uersis & Romanis subeuntibꝫ
scalis menia qua adiri poterant cōspexerunt editissimam urbis
partem quę rupe alta tegebatur neq. opere ullo exercitatione p
nicium clauos secum ferreos portantes qua per inequaliter emi
nentia rupis poterant scandunt sic ubi nimis arduum & leue sa
xum occurrebat clauos per modica interualla figentes cū uelut
gradus fecissent primi sequentes extrabentes manu postremi
subleuantes eos qui preirent i sūmum euadunt inde decurrunt
cū clamore in urbem iam captam ab Romanis. Tum uero appa
ruit abira & odio urbem oppugnatam ee. nemo capiendi uiuos
nemo patentibꝫ ad direptionē omnibꝫ prede memor est trucidāt
inermes uxta atq. armatos feminas pariter ac uiros. Vsq. ad
infantium cedem ira crudelis peruenit. Ignem deinde tectis inii
ciunt: ac diruunt que incendio absumi nequeunt. Adeo uesti
gia quoq. urbis extinguere ac delere memoriam hostium sedis
cordi est Castulonem inde Scipio exercitū ducit quam urbem
non Hispani modo conuene sed punici etiam exercitus ex dissipata pas
sim fuga reliquie tutabantur sed aduentū Scipionis preuenerat
fama cladis Illiturgitanoꝝ: terrorq. deinde ac desperatio inuase
rat & in dubiis causis cū sibi quisq. consultum sine alterius respe
ctu uellet primo tacita suspicio deinde apta fiducia discordia se

munitam: & a defensoribus ua
cuam leuium corporum ho
mines & multa

Iturgia urbs a scipione
diruta.

cessionem inter Carthaginenses atq Hispanos fecit His Cerdubellus propalam deditionis auctor; Himilco puniceis auxiliaribus preerat: quos urbemq fide clam accepta Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea uictoria fuit nec tantudem noxe admissum erat & aliquantum ire leuierat uoluntaria deditio Martius inde in barbaros siqui nodu perdomiti erant sub ius deditionemq redige dos missus. Scipio Carthaginem ad uota soluenda diis munusq gladiatoriu quod mortis causa patris patruiq parauerat edendum rediit Gladiatoq spectaculum fuit no ex eo qne hoium: ex quo lanistis comparare mos est seruoq delectu ac liberoq qui uenalem sanguinem habent Voluntaria omis & gratuita operа pugnantium fuit. Nam alii missi a Regulis sunt ad specimen insitę qni uirtutis ostendendu. Alii ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis. Alios emulatio & certamen ut prouocarent prouocati ue haud abnuerent traxit. Quidam quas disceptado controusias finire nequiuerant aut noluerant pacti inter se ut uictorem res sequeretur ferro decreuerut Neq obscuri qnis homines sed clari illustresq Corbis & Orsua patrueles fres de principatu cuitatis quam Ibem uocabant ambigentes ferro se certaturos professi sunt Corbis maiore erat etate Orsue pater princeps proxime fuerat a fre maiore post mortem eius principatu accepto. Cu uerbis disceptare Scipio uellet ac sedare iras negatum id ambo dicere coibo cognatis nec alium deoq hoiumue q Martem se iudicem habituros esse. Robore maior minor flore etatis ferox: motem in certamine q ut alter alterius subigeretur poptantes cum a tanta rabie dirimi nequirent insigne spectaculum exercitui prebuere documentu q quantu cupiditas impii malum inter mortales esset. Maior usu armoq & astu facile stolidas uires minoris superauit. Huic gladiatoq spectaculo ludi funebres additu prouincialis & castrensi apparatu. Res interim nihilominus a legatis gerebantur. Martius supato Bete amni quem icole appellant Ciritim duas opulentissimas ciuitates sine certamine i dedi tionem accepit Astapa urbs erat Carthaginensiu semp partis: neq id tam dignum ira erat q quod ex necessitates belli precipuum in Romanos gerebant odium: nec urbem aut situ aut munimento tutam habebant: que ferociores ius aios faceret sed ingenia

Cerdubellus
Himilco
Castulo ꝑ dolum̃ vrbis

Gladiatoriu munus ꝙ Scipio in hispania patri & patruo mortuis datum.
Lanistę

Corbis
Orsua
} frēs patrueles q ferro de imperio certauerūt.
Ibes urbs hisp.

imperio

Ludi funebres

Betes fl hisp. q & Ciritis

Astapa urbs hisp.

incolaꝝ latrocinio leta ut excurſioneſ i finitimū agrum ſociorꝝ populi r. facerent impulerant & uagos militeſ Romanoſ lixaſ q. & mercatoreſ exciperent. Magnū etiam comitatū quia paucis parum tutū fuerat trāſgrediente fineſ poſitus inſidiis circumuentū iniquo loco interfecerūt. Ad hāc urbem oppugnandam cū admotus exercitus eſſet oppidani cōſcientia ſceleꝝ quia nec deditio tuta ad tā infeſtos uidebatur nec ſpes menibꝫ aut armis tuendę ſalutis erat facinuſ in ſe ac ſuos fedum ac ferum cōſciſcūt. locū i forum deſtinant quo p̄tioſiſſima reꝝ ſuaꝝ congererent ſuper eū tumulū cōiuges ac liberos cōſiderent cū iuſſiſſent ligna circa extruunt faſceſq. uirgultorꝝ cōiiciunt: quinquaginta deinde iuuenibꝫ armatis p̄cipiūt ut donec incertus eūentus pugnę eſſet p̄ſidiū eo loco fortunaꝝ ſuaꝝ corporꝝq. que cariora fortunis eſſent ſeruarent Si rem inclinatam uiderent atq. in eo cē iam ut urbs caperetur ſcirent omēſ quos euunteſ i p̄lium cernerent mortē in ipā pugna obituroſ illoſ ſe per deoſ ſuperoſ inferoſq. orare ut memoreſ libertatiſ que illo die aut morte honeſta aut ſeruitute īfami frenda eſſet nihil relinquerent in quod ſeuire iratus hoſtis poſſet ferrum ignemq. i manibꝫ cē amice ac fideleſ potiuſ ea q̄ peritura forent abſumerent manus q̄ inſultarent ſupbo ludibrio hoſteſ. His adhortationibꝫ exectatio dira adiecta: ſiquē a p̄poſito ſpeſ mollitiaue animi flexiſſet inde concitato agmine patentibꝫ portiſ ingenti cū tumultu erumpūt. Neq. erat illa ſatiſ firma ſtatio oppoſita quia nihil minus q̄ ut egredi menibus auderent timeri poterat. Perpauce equitum turmę leuiſq. armatura repente e caſtris ad ip̄m emiſſa occurrit acrior impetu atq. animis q̄ compoſitior ullo ordine pugna fuit ſtaq. pulſus eq̄ſ qui primus hoſti ſe obtulerat terroꝛem intulit leui armature pugnatūq. ſub ip̄o uallo foret ni robur legionum perexiguo ad inſtruendum dato tp̄re aciem direxiſſet. Ibi quoq. trepidatū parūp circa ſigna eſt: cum ceci furore in uulnera ac ferrum p̄tinaci cede uecordi audacia ruerent. Deinde uetus miles aduſus temerarioſ impetus pertinaci cede primoꝝ ſequentiſ ſuppreſſe conatus: paulo poſt ultro inferens pedem ut neminem cederet atq. obſtinatoſ mori in ueſtigio quemq. ſuo uidit: patefacta acie quod facē ut

posset multitudo armatoꝝ facile suppeditabat cornua hostium amplexus in
orbem pugnantes ad unum omēs occidit Atq. hec tam hostium
uratoꝝ ac tam maxīe dimicatium iure belli in armatos repug-
tesq. edebantur fedior alia in urbe trucidatio erat Cū turba
feminaꝝ puerorꝝq. imbellem inermemq. cuiusq. sui cederent &
in succensum rogum semianima pleraq. iniicerent corpora ri
uiq. sanguinis flammā orientē ex restinguerent Postremo ipi
cede miseranda suoꝝ fatigati cū armis medio incendio se inie
cerunt Iam cedi perpetratq. uictores Romani supuenere: Ac
primo conspectu iam fede rei mirabundi parump obstupuerūt.
Deinde cū aurū argentiq. cumulo reꝝ aliaꝝ interfulgens aui
ditate ingenii humani rape ex igne uellent: correpti alii flāma
sunt: alii ambusti afflatu uaporis cū receptus primis urgentei
genti turba non esset Ita astapa sine preda militum ferro igniq.
absumpta est Martius ceteris regionis eius metu i deditionē
acceptis uictorem exercitum Carthaginē ad Scipionē reduxit
Per eosdē ipos dies p fugā a Gadibꝫ uenerunt pollicentes urbem: Pu
nicūq. presidium quod i ea urbe erat & imperatorem presidii cū
classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat. nauibꝫq. i
occeano collectis aliquātum auxiliorꝝ & trāsfretū ex Africa o
ra & ex proximis Hispanie locis per Hannonē pfectū coegerat
fide accepta dataq. pfugis & Martius eo cū expeditis cohor
tibꝫ & Lelius cū septem triremibꝫ quinqueremi una est missus
ut terra mariq. cōi cōsilio rem gererent. Scipio ipe graui mor
bo implicitus grauiore tn fama cū ad id quod quisq. audierat
ifita hominibꝫ libidine alendi de industria rumores adiceret ali
quid prouincia omem ac maxīe longinqua eius turbauit: appa
ruitq. quantam excitatura molem uera fuisset cladēs cū uanus
rumor tantas procellas excuuisset nō socii i fide: nō exercitus in
officio mansit Mandonius & Indibilis quibꝫ quia regnū sibi Hi
spanie expulsis inde Carthaginensibꝫ destinarāt animis nihil pro
spere contingebat. Concitatis popularibꝫ Lacetani aūt erant &
iuuentute celtiberoꝝ excita agrum Suesitanū Sedetanūq. socioꝝ
populi r. hostiliter depopulati sunt Ciuilis alius furor i castris
ad Sucronē ortus. Octo ibi milia militum erant presidiū gentibꝫ
que cis hiberum incolunt impositum. Motę eoꝝ aūt mentes sūt

trucidatio

Fœda & miseranda astapensium
trucidatio. á semet ipsis facta

a tergo

10

168

non tum cum primū de uita imperatoris dubii rumores allati sunt sed
iam ante licentia ex diutino ut fit ocio collecta: & nōnihil quod in ho
stico laxius rapto suetis uiuere arctiores in pace res erant. Ac pri
mo sermones tantū occulti serebantur si bellum i prouincia esset quid
sese inter pacatos facere: sin debellatum iam & confecā prouincia
esset cur in Italiam non reuehi. Flagitatum quoq; stipendiū procaci
us q̄ ex more & modestia militari erat & a custodibus probra in cir
cumuentis uigilias Trib. iacta. Et noctu quidam predatum in agrū
circa pacatum ierant. Postremo interdiu ac propalam sine cōmeatu
ab signis abibant. Omia libidine ac licentia militum: nihil institu
to aut disciplina militie aut ipio eoz qui preerant gerebatur. For
ma tn Romanoz castroz constabat una ea spe quod Trib. ex cō
tagione furoris haud exptes seditionis defectionisq; rati forent &
iura reddere in principiis sinebant & signū ab eis petebant & in sta
tiones ac uigilias ordine ibant. Et ut uim impii abstulerant ita spem
dicto parentium ultro ipi imperatores seruabant. Erupit deinde si
lentio seditio postq̄ reprehendere atq; improbare Trib. ea que fie
rent & conari obuiam ire & propalam abnuere furoris eoz se fu
turos socios senserūt. Fugatis itaq; ex principiis ac paulo post e
castris Trib. ad principes seditionis gregarios milites. C. Albiū
Calenum & C. Atrium Vmbrium delatum oīum cōsensu impiū:
qui nequaq̄ tribunitiis contenti ornamtis insignia etiam sūmi
impii fasces securesq; attrectare ausi: neq; iis uenit i mentem suis
tergis suisq; ceruicibus uirgas illas securesq; iminere: quas ad me
tum alioz preferrent. Mors Scipionis falso credita obcecabat
aīos: sub cuius uulgatam iam famam nō dubitabant totam hispa
niam arsuram bello. In eo tumultu & socius pecunias imperari &
diripi propinquas urbes posse & turbatis rebus cū omia omes au
derent: minus insignia fore que ipi fecissent. Cum alios subinde
recentes nuntios: non mortis modo sed etiam funeris expectarent:
neq; superueniret quisq̄ euanesceretq; temere ortus rumor: tum pri
mi auctores requiri cepti. Et subtrahentes se quoq; ut credidisse po
tius temere q̄ finxisse rem talem uideri possent: destituti duces iam
sua ipi insignia & pro uana ymagine impii quod gererent: ueram
iustamq; mox in se uersuram potestatem horrebant. Stupenti ita sedi
tioni cum uiuere primo: mox etiam ualere Scipionem certi auctore

∴ at fortuna.

Principia in castris

C. albius calenus

C. atrius umber

afferrent Tribum militum ſeptem qui ab ipo Scipione ſunt miſſi ſup
uenerunt. Ad quoꝝ primum aduentu exaſperati animo mox
ipiſ placido ſermone permulcentib⁹ notos cū quib⁹ congreſſi
erant leniti ſunt. circumeunteſ enim tentoria primo deinde in
principiis ptorioq, ubi ſermoneſ inter ſe ſerentium circulos uidi
ſent alloquebantur percontes magis quę cauſa ire cōſternationiſq,
ſubitę foret q̄ factum accuſantes. Vulgo ſtipendiū nō datum ad
diem iactabatur Et cum eodem tp̄re quo ſcelus Illiturgitanoꝝ
extitiſſet poſt duoꝝ imperatoꝝ duoꝝq, exercituū ſtragem ſua
uirtute defenſum nomen Romanū ac prouincia eſſet. Illiturgi
tanoſ penam noxę merita habere ſuiſ rectefactis q̄m qui exol
uat non eſſe Talia querentes equa orare ſeq, ea relaturos ad im
peratorē reſpondebant Letari quod nihil triſtius nec inſanabili
eſſet Et P. Scipionem Procōſulem deū benignitate & remp. ee
gratię referende Scipionem bellis aſſuetū ad ſeditionū procellas
rudem ſollicitū habebat res: ne aut exercitus peccando: aut ipe
puniendo modū excederet. in preſentia ut cepiſſet leniter agi pla
cuit Et miſſis circa ſtipendiarias ciuitates exactoribꝫ ſtipendii
ſpem propinquam facere. Edictū ſubinde poſitum ut ad ſtipendi
um petendum conuenirent Carthaginem ſeu carptim partes ſeu
unuerſi mallent Tranquilla ſeditionem iam per ſe langueſcentē
repentina quies rebellantium Hiſpanoꝝ fecit. redierant enim i
fines omiſſo incepto Mandonius & Indibilis poſtq̄ uiuere Scipi
onem allatum eſt: nec iam erat aut ciuis aut externus cū quo
furorem ſuum conſociarent. omia circūſpectātes conſilia nihil
reliqui habebant preter unū tutiſſimū a malis cōſiliis receptum:
ut imperatoriſ uel iuſtę ire uel nō deſperādę clementię ſeſe cōmit
terent: etiam hoſtib⁹ eum ignouiſſe cū quib⁹ ferro dimicaſſet ſuam
ſeditionem ſine uulnere ſine ſanguine: nec ipam atrocem nec atro
ci pena dignam ut ingenia humana ſunt ad ſuam cuiq, leuādam
culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat ſingulę ne cohor
teſ an uniuerſi ad ſtipendiū petendum irent. Inclinauit eo ſentē
tia quod tutius cenſebant uniuſoſire. Per eoſdem dieſ quib⁹ hec
illi conſultabant: conſilium de iis Carthagine erat: certabaturq,
ſententiis utrum i auctoreſ tm ſeditionis (Erant aūt ii nūo haud
pluſq̄ v & xxx) animaduerterentur: an plurium ſupplicio uin

dicanda tam fedi exempli defectio magis q̄ seditio esset Vicit sen
tentia lenior ut unde culpa esset orta: ibi pena cōsisteret Ad mī
titudinem satis esse castigationem. Consilio dimisso ut id actū
fuisse uideretur expeditio adūsus Mandoniū Indibilemq, edi
citur exercitui qui Carthagine erat: & cibaria dieꝝ aliquot pa
rari iubentur: Trib septem qui antea Sucronem ad leniendam
seditionem ierant obuiā exercitui missis. quina nōia principū
seditionis edita sunt ut eos p ydoneos hoīes benigno uultu ac ser
mone in hospitium inuitatos sopitosq, uino uincirent Haud pro
cul iam Carthagine aberant: cum ex obuiis auditū postero die
omēm exercitum cū Syllano i Lacetanos proficisci non metu mo
omī qui tacitus insidebat animis liberauit eos sed licentiam ingē
tem fecit quod magis habituri solum imperatorē q̄ ipi futuri in
potestate eius essent. Sub occasū solis urbem īgressi sunt. exerci
tumq, alterum parantē omia aduiter uiderunt Excepti sermonib
de industria compositis letū opportunūq, aduentū eoꝝ Impera
tori esse quod sub ipām profectionem alterius exercitus uenisset
corpora curent. A Trib sine ullo tumultu auctores seditionis p
ydoneos hoies inducti in hospitia: comprehensi ac uincti sunt Vi
gilia quarta impedimenta exercitus cuius simulabatur iter profi
ciscī cepere. Sub lucem signa mota & ad portam retentū agmen
custodesq, circa omes portas missi nequis egrederetur Vocati de
inde ad contionem qui pridie uenerant ferociter i forum ad tribu
nal imperatoris ut ultro territuri succlamationib concurrunt
Simul & impator ascendit & reducti armati a portis inermi se
contioni ab tergo circūfuderunt Tum omis ferocia cōsidit & ut
postea fatebantur nihil eque eos terruit q̄ preter spem robur &
color imperatoris: quem affectum uisuros crediderant uultusq,
qualem ne aciem quidem aiebant memisse Sedit tacitus paulisper
donec nūtiatum est deductos i forum auctores seditionis para
ta iam omia esse Tum silentio per preconem facto ita cepit Nūq̄
mihi defuturam orationem qua exercitū meum alloquererer
credidi: nō quo uerba unq̄ potius q̄ res exercuerim: sed quia prope
a pueritia i castris habitus assueueram militaribs ingenius. apud
uos quemadmodū loquar nec cōsiliū nec oratio suppeditat: quos
nec quo noīe quidem appellare debeam scio. ciues, qui a patria uestra

quina

∴ āt Letitiam

∴ in tribunal con

. affectus .

x

ORO Scipionis ad milites
qui deserebant

descuistis an militeſ: qui impium auſpicuumq. abnuiſtis ſacramti religionem rupiſtiſ hoſteſ corpora ora ueſtitū habitum cuiuum agnoſco fēa dicta cōſilia aīos hoſtium uideo. Quidēm uoſ: niſi qđ Iſſergeteſ & Lacetani aut optaſtiſ aliud aut ſperaſtis: & illi tū Mandonium atq. Indibilem regię nobilitatis uiroſ duceſ furoris ſequuti ſunt uos auſpicium & impium ad Vmbrium Actium & Calenū Albium detuliſtiſ. Negate uos omēſ id feciſſe aut factum uoluiſſe militeſ paucoꝝ cū furorem atq. amentiam ēē libenter credam negantibꝫ. nec enim ea ſūt cōmiſſa que uulgata ī omēm exercitum ſine piaculis ingentibꝫ expiari poſſint. Inuitus ea tanq̄ uulnera attingo ſed niſi tacta tractataq. ſanari nō poſſunt. Equidem pulſis Hiſpania Carthaginenſibꝫ nullū locū tota prouincia: nullos hoſteſ credebam eſſe: ubi uita inuiſa ēēt mea: ſic me nō ſolum adūſus ſocios geſſeram: ſed etiam adūſus hoſtes. In caſtris meis heu quantum me opinio fefellit: fama mortis męę nō accepta ſolum: ſed etiam expectata eſt. nō quod ego uulgari facinus per omēſ uelī. Equidem ſi totū exercitum meum mortem mihi optaſſe crederē hic ſtatim ante oculos ueſtros morerer. nec me uita tuuaret inuiſa ciuibꝫ & militibꝫ meiſ: ſed multitudo omis ſicut natura mariſ per ſe īmobilis eſt ut uenti & aurē cient ita aut trāquillum aut procellę ī uobis ſunt & cā omis atq. origo omis furoris peneſautoreſ eſt. uoſ contagione inſaniſtis. quin mihi ne hodie quidem ſcire uidemini quo amentię progreſſi ſitiſ. Quid facinoris in me: quid in patriam parentesq. ac liberoſ ueſtroſ quid in deos ſacramenti teſteſ: quid aduerſus auſpicia ſub quibꝫ militatis: quid adūſus morem militię diſciplinaq. maiorꝫ: quid adūſus ſummi impu maieſtatē auſi ſitis: de meipō taceo temere potuiſtis q̄ aude crediderit. Iſ denīq. ego ſim cuius impiū tedere exercitum minime mirandū ſit. patria quid de uobis meruerat: quā cū Mandonio & Indibili conſociādo cōſilia prodebatis. Quid populus r: cuius impium ablatū a Tribunis ſuffragio populi eriatiſ ad hominēſ priuatoſ detuliſtis: cū eo ipō nō contenti ſi pro Tribunis eoſ haberetis faſceſ imperatoris ueſtri adeos quibus ſeruus cui imperarent nūq̄ fuerat Romanus exercitus detuliſtiſ. In pretorio tetenderunt Albius & Actius: claſſicum apēoſ cecinit: ſignum abiiſ petitum eſt. Sederunt in tribunali Proconſulis

170

Scipionis. lictor apparuit summoto eo incesserunt. fasces cum securi
bus prelati sunt. Lapides pluere & fulmina iaci de celo Et insuetus
fetus animalia edere uos portenta esse putatis. Hoc est portentū:
quod nullis hostius/nullis supplicationib⁹ sine sanguine eoꝝ qui
tm facinus ausi sunt expiari possit. Atq; ego quanq; nullum
scelus rationem habet: tm ut in re nefaria/quę mens quod cōsili
um uestrū fuerit scire uelim. Regum quondam i presidiū mis
sa legio interfectis per scelus principib⁹ ciuitatis urbem opule
tam per x annos tenuit: propter quod facinus tota legio milia
hoīum quattuor in foro r. securi percussi sunt: nec cum Pyr
rho nec cū Samnitib⁹: nec cū Lucanis hostib⁹ p r. se coniunxe
rant. Vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis: &
arma consociaturi fuistis. Illi sicut Campani Capuam Tuscis uete
ribus cultoribus ademptam. Mamertini in Sicilia Messanam eam sicut
Regum habituri perpetuam sedem erant nec po r. nec socios
p r. ultro lacessituri bello: Sucronem nec uos domicilium habitu
ri eratis ubi si uos de-cedens confecta prouincia Imperator relin
querem deum hoīumq. fidem implorare debebatis: quod nō redire
tis ad coniuges liberosq. uestros: sed hoc quoq. memoriam sicut
patrie meiq. eieceratis ex animis uestris. Viam consilii scelerati sed
nō ad ultimū dementis exequi uolo me ne uiuo & cetero icolumi
exercitu cum quo ego uno die Carthaginem cepi cū quo quattu
or impatores exercitus Carthaginensium fudi fugaui: Hispania
expuli uos octo milia hoīum maioris certe oms pretii q̄ Albus &
Vimbrius sunt quib⁹ uos subiecistis Hispaniam prouinciam p r.
erepturi eratis. amolior & amoueo nomen meum nihil ultra faci
le creditam mortem meam a uobis uolatus sim. Quid si ego more
rer mecum expiratura resp. mecum casurum imperium erat ne istud
Iupiter optimus maximus sinat urbem auspicato duis ductoribus
ueternum conditam huic fragili & mortali corpori equalem esse
Flāminio Paulo A. Gracho Postumio Albino M. Marcello T. Qui
tio Crispino C. Fuluio Scipionib⁹ meis: tot tam pclarib⁹ imperato
rib⁹ uno bello absumptis supstes est. critq. resp mille annis aliis nec
ferro nūc morbo morientib⁹ meo unius funere elata p r. resp ect.
uos ipi hic in Hispania patre & patruo meo duob⁹ imperatoribus in
terfectis septimum Martium ducem uobis adūsus exultantes recen

Sed illi primū non Atrium umbrium semilixam nominis et abominandi ducem: sed Decii uibellii tribunū militū secuti st

ti uictoria

ti uictoria Penos delegistis & sic loquor tanq̄ sine duce Hispanie fu
ture fuerint M Syllanus eodem iure eodem impio mecum i prouin
ciam missus L Scipio fr̄ & C Lelius Legati uindices maiestatis im
pii deessent utrum exercitus exercitui an duces ducib⁹ an dignitas
an cā comparari poterat quib⁹ si omib⁹ superiores essetis arma contra
patriam contra ciues uestros ferretis Africam Italie: Carthaginē
Vrbi Romane imperare uelletis quam ob noxam patrie. Coriola
num quondam damnatio iusta miserū & indignum exilium ut
iret ad oppugnandam patriam impulit: reuocauit tn̄ a publico pā
ricidio priuata pietas uos qui dolor que ira incitauit stipendium ne
diebus paucis imperatore egro seruus nūatum satis digna cā fuit
cur patrie indiceretis bellum cur ad Illergetes descisceretis a p. r.?
Cur nihil diuinaq̄ humanaq̄ ue reꝝ inuiolatum uobis esset: Insa
nistis profcō milites: nec maior i corpus meum uis morbi: q̄ in ue
stras mentes inuasit. Horret aīus referre quid crediderint homines
quid sperauerint quid optauerint, uerum tristem atrocemq. uobis
uisam orationem meam. Quanto creditius fcā uestra atrociora esse
q̄ dicta mea, dici quidem omia equo aīo feretis sed ne ea quidem ipa
ultra exprobrabuntur Vtinam tam facile uos obliuiscamini eoꝝ: q̄
ego obliuiscar itaq. quod ad uos unūsos attinet si erroris penitet
satis supq. penaq̄ habeo Albius Calenus & Actius Vmbrius & ce
teri nefarie seditionis auctores sanguine luent quod amiserunt uo
bis supplicii eoꝝ spectaculum nō modo nō acerbum sed letum etiā
si sana mens reduit debet ee. De nullis enim q̄ de uobis infestius aut
inimicius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat cū ex prepa
rato simul oīum terror oculis auribusq. est effusus. Exercitus qui co
rona contionem circūdederat gladus ad scuta concrepuit. Preconis
audita uox citantis noīa damnatoꝝ i consilio. Nudi i medium pro
trahebantur & simul omis apparatus supplicii expromebatur. De
ligati ad palum uirgisq. cesi & securi pcussi adeo torpentib⁹ metu
qui aderant ut non modo ferocior uox adūsus atrocitatem penę:
sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omēs
purgatoq. loco citati milites noīatim apud Trib. mil. in uerba P. Sci
pionis iurauerunt: stipendiumq. ad nomen singulis psolutum est. Hc
finem exitumq. seditio militum cepta apud Sucronem habuit. Per
idem tpus ad Betim fluuium Hanno prōfectus a Magone missus

Auferat omnia irrita obliuio
si potest: si non utiq̄ silen
tium tegat. Non negauerim
& me quod fecistis / pati
equum censetis: & ea que
fecistis uos ne

a Gadibus cum parua manu Afroꝝ mercede Hiſpanos ſollicitando ad iii milia iuuenũ armauit. Caſtriſ deinde exutus a L Martio maxĩa parte militũ inter tumultũ captoꝝ caſtroꝝ quibuſdã & ĩ fuga amiſſis palatoſ perſequente equite cũ paucis ipe effugit. Dũm hec ad Betim fluuiũ geruntur Lelius interim fretoĩ oceanũ euectus ad Carteiam claſſe acceſſit Vrbſ ea ĩ ora m occeani ſita eſt: ubi primũ e faucib⁹ anguſtis panditur mare Gadis ſine certamine per deditionẽ recipiendi ultro qui eã rem pollicerẽtur ĩ caſtra ꝛo uenientib⁹ ſpeſ ſicut ante dictum eſt fuerat. Sed patefcã imatura proditio eſt. Comprehenſoſq; omeſ Mago Adherbali Pretori Carthaginẽ deuehendos tradit. Adherbal conuratuſ ĩ quinqueremẽ impoſitus pmiſſaq; ea quia tardior quadriremis erat ipe cũ octo triremib⁹ modico interuallo ſequitur Iam fretum intrabat quinqueremis cũ Lelius & ipe ĩ quinqueremi exportu carteie ſequentib⁹ ſeptem triremib⁹ euectus in Adherbalẽ ac triremeſ inuehitur quinqueremẽſ ſatiſ credens deprehenſã rapido ĩ freto in aduerſum eſtum reciprocari nõ poſſe. Penuſ in re ſubita parump incertus trepidauit utrũ quinquereme ſequereꝫ an hoſtes roſtra conuerteret ipa contatio facultatẽ detractandę pugne adiecit Iam enim ſub ictu teli erant & undiq; iſtabant hoſtes Eſtus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat neq; erat nauali pugne ſimilis quippe ubi nihil uoluntarium nihil artis aut conſilii eſſet una natura freti eſtuſq; totus certaminis potens ſuis alieniſq; naub⁹ ne quicq̃ remigio in contrariũ tendentes inuehebat ut fugiẽte nauem uideres retro uertice ĩtortam uictricib⁹ illatam & ſequentẽ ſi in contrariũ tractum ĩcidiſſet maris fugientis modo ſeſe auertentẽ Iam ĩ ipa pugna hec cũ ĩfeſto roſtro peteret hoſtium nauem obliqua ipa ictũ alterius roſtri accipiebat Illa cũ tranſũſa obiiceretur hoſti repente ĩtorta ĩ proraꝫ circumagebatur Cum inter triremeſ fortuna regente anceps pẽlium miſceretur quinqueremis Romana ſeu pondere tenacior ſeu pluribus remoꝝ ordinib⁹ ſcindentib⁹ uerticeſ cũ facilius regeretur duas triremeſ ſuppſſit unus plata impetu lateris alterius remoſ deterſit ceteraſq; quaſ ĩdepta eſſet muctaſſet ni cũ reliquis quique naub⁹ Adherbal uelis ĩ Africam tranſmiſiſſẽ Lelius uictor Carteiam reuectus auditis que acta Gadibus erant pate

Carteia urbs

indepta

factam proditionem cōuratosq, missos Carthaginem spem adir
ritum redactam qua uenissent nuntiis ad L Martium missis
nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadis uellent redeundū
ad imperatorem esse. assentiente Martio paucos post dies am
bo Carthaginem rediere. Ad quoꝝ discessum non respirauit
modo Mago cum terra marīq. ancipiti metu urgeretur sed et
audita rebellione Illergetum spem recuperandę Hispanie nact
nuntios Carthaginē ad Senatum mittit: qui simul seditionem ci
uilem ī castris Romanis simul defectionem sociorꝝ ī maius uerbis
extollenſ hortarentur ut auxilia mitterent quibꝫ traditū a patri
bus imperium repeti posset. Mandonius & Indibilis ī fines regres
si paulisper dum quidnam de seditione statueretur scirent su
spensi quieuerunt si ciuium errori ignosceretur nō diffidentes
sibi quoq, ignosci posse. Postq̄ uulgata est atrocitas supplicii su
am quoq, noxam pena pari estimatam rati: uocatis rursus ad ar
ma popularibꝫ contractisq, etiam q̄ antea habuerant auxiliis
ī Sedetanum agrum ubi principio defectionis statiua habuerāt
cum xxv. milibus peditum duobꝫ milibꝫ equitū et quingentis trā
scenderunt Scipio cū fide soluendi pariter omibꝫ noxiis inoxiisq,
stipendii uultu ac sermone ī omīs placato facile reconciliatis mi
litum animis priusq̄ castra a Carthagine moueret concione
aduocata multis uerbis ī pfidiam rebellantium Regulorꝝ inue
ctus nequaq̄ eodem animo se ire professus est ad uindicandū
id scelus: quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud
secus q̄ uiscera secantem sua cū gemitu & lachrymis xxx. hoūm
capitibꝫ expiasse octo miluum seu īprudentiam seu noxam. nūc
leto & erecto animo ad eedem Illergetum ire. Non enim eos neq,
natos in eadem terra: nec ulla secū societate uictos ee eam quę so
la fuerat fidem atq, amicitiam ipos p scelus rupisse in exercitu
suo se preterq̄ quod omēs ciues seu socios Latiniq, nōis uideat etiā
eo moueri quod nemo fere sit miles qui nō ex Italia aut a patruo
suo Cn Scipione qui primus Romani nōis in eam prouinciam ue
nerit aut a patre Consule aut a se ipo sit ex Italia aductus Sci
pionum nomini auspiciisq, omīs assuetos: quos secū in patriam
ad meritum triumphū deducere uelit quos Consulatum peten
ti uelut si oīum coīs agatur honos ad futuros speret. Quod adex

ORO Scipionis ad milites
quos in Ilergetes contra
mandatum & indebitē duxit
Annotata

peditionem attineat que instet immemorem esse rez suaz gestaz: qui bel
lum id ducat Magonis hercule sibi qui ex orbem terraz in circūfu
sa occeano insula cum paucis perfugerit nauib maiorem curam ee
quam Illergetum Quippe illic & ducem Carthaginensem & quan
tūcunq. punicum presidium esse Hic latrones latronumq. duces ee
quib ut ad populandos finitimoz agros tectaq. urenda & rapie
da pecora aliqua uis sit ita i acie ac signis collatis nullam esse ma
gis uelocitate ad pugnam fugam q armis fretos pugnaturos esse.
staq. non quod ullum inde periculum aut semen maioris belli ui
deat ita i acie ac signis ideo sese pruisq. prouincia decedat opprim
dos Illergetes duxisse sed primū ne impunita tam scelerata defectio
esset Deinde nequis i prouincia simul uirtute tanta & felicitate per
domita relictus hostis dici possit proinde deis uuantib sequerent
nō tam ad bellum gerendum neq. enim cū pari hoste certamen esse
q ad expetendas ab hominib scelestis penas. Ab hac oratione dimis
sos ad iter se comparare i diem posterum iubet: profectusq. decimis
castris peruenit ad hiberum flumen. Inde superato amne die quar
to in conspectu hostium posuit castra. Campus ante montib circun
septus erat In eam uallem Scipio cum pecora rapta pleraq. ex ipoz
hostium agris propelli ad irritandam ferocitate barbaroz iussisset
Velites subsidio misit. A quibus ubi per procursatores comissa pug
esset: Lelium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. Mons
opportune prominens equitum insidias texit nec ulla mora pugne
facta est. Hispani in conspecta procul pecora: uelites in Hispanos pre
da occupatos incurrere primo missilibus territauere deinde missis
leuibus telis que irritare magis q decernere pugnam poterant gladi
os nudant. & collato pede res cepta geri est. Anceps pedestre certam
erat nisi equites superueniissent neq. ex aduerso tantū illati obui
os obtruere sed circumuecti etiam quidam per infima cluui ab
tergo se ut plerosq. intercluderent obiecerunt maiorq. cedes fuit
q quantam edere leuia per excūsiones prelia solent. Ira magis ac
censa aduerso prelio barbaris est: q iminuti animi Itaq. ne pulsi
uiderentur prima luce postero die in aciem processere: nō capiebat
omes copias angusta sicut ante dictum est uallis: due ferme pedutū
partes & omis equitatus i aciem descendit: quod reliquū peditum erat
obliquo constituerunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus &

quod in arcto pugna Romano aptior q̄ hispano militi futura uide
batur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset qui non
omnem multitudinem eoꝝ caperet nouo etiam cōsilio adiecit ātum
equitem nec posse circūdare cornibꝫ in tam angusto spatio & ho
sti quem cum pedite eduxisset inutilem fore. Itaq. impat Lelio ut
per colles q̄ occultissimo itinere circūducat equites: segregetq. q̄
tum possit equestrem a pedestri pugna. ipe omnia signa peditum
in hostes uertat. Quattuor cohortes in fronte statuit quia latius pā
dere aciem non poterat. Moram pugnandi nullam fecit ut ipo
certamine auerteret a cōspectu transeuntium per colles equitum
neq. ante circūducto sensere q̄ tumultū equestris pugne a tergo ac
cepere. Ita duo dūsa prelia erant duę peditum acies duo equitū
per longitudinē campi quia misceri ex gnē utroq. prelium angu
stię non patiebantur pugnabant. Hispanoꝝ cum neq. pedes equiti
neq. eques pediti auxilio esset pedes fiducia eqtis temere cōmissus
campo cedebatur eques circumuentus nec peditē a fronte. Iam ēim
strate pedestres copie erant nec ab tergo equitem sustineret & ipi
cū diu in orbem sese stantibꝫ equis defendissent ad unum omēs ce
si sunt: nec quisq̄ peditum equitumue supfuit qui in ualle pugna
uerunt. Tertia pars que i colle ad spectaculum magis tutum quā
ad partem pugnę capescendam steterat & locum & tpūs ad fugiē
dum habuit. Inter eos & reguli ipi fugierunt priusq̄ tota circumue
nirentur acies inter tumultum elapsi. Castra eodiem die Hispanoꝝ
preter ceteram predam cū tribꝫ ferme milibꝫ hoīum capiuntur. Ro
mani sociq. ad mille cc. eo prelio ceciderunt uulnerata amplius
tria milia hoīum. Minus cruenta victoria fuisset si patentiore cā
po & ad fugam capescendam facili foret pugnatum. Indibilis abie
ctis belli consiliis nihil tutius i afflictis rebus expta fide & clem
tia Scipionis ratus Mandonium frem ad eum mittit qui aduolut
genibꝫ fatalem rabiem tpris eius accusat. cū uelut contagione qua
dam pestifera nō Illergetes modo & Lacetani sed castra quoq. ro
insanierint. Suam quidem & fris & reliquoꝝ popularium eam cō
ditionem esse: ut aut si ita uideatur reddant spiritum Proconſ. P.
Scipioni a beodem illo acceptum: aut seruati bis uni debitam uitā
pro eo iperpetuum deuoueant. antea i cā sua fiduciam sibi fuisse nō
dum experta clementia eius nec contra nullam i causam omem in

Strages Ilergetanoꝝ

Deprecatio mandonij ad Scipionem

misericordia spem positam habere Mos uetustus erat Romanis cū
quo nec federe nec equis legib⁹ iungerentur amicitia nō prius im
pio in eum tanq̄ pacatū uti q̄ omia diuina humanaq; dedisset &
obsides accepti arma adempta presidia urbib⁹ imposita forent.
Scipio multis inuectus in presentem Mandonium absentemq; in
dubilem uerbis illos quidem merito periisse ipoꝝ maleficio aut
uicturos suo atq; p r beneficio. ceterum se neq; arma iis ademp
turum. Quippe ea pignora timentiū rebellionem ee se libere arma
relinquere solutosq; metu aios neq; se in obsides innoxios sedi
ipos si defecerint seuiturum nec ab inermi sed ab armato hoste
penas expetiturum: utrāq; fortunā exptis permittere sese utrū
propitios an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Man
donius pecunia tm̄ mō imperata ex qua stipendū militi p̄stari pos
set. Ipe Martio in ulteriorē Hispaniam p̄misso: Syllano Tarraco
nem remisso: paucos moratus dies dū imperatā pecuniam Illerge
tes pernumerarēt cū expeditis Martium iam appropinquantem
oceano assequitur. Ideo incohata res ante de Masanissa aliis atq;
aliis de causis dilata erat. quod Numida cū ipō utiq; cōgredi Sci
pione uolebat atq; eiusdem dextra fidem sancire. ea tū iuueris
tam longi ac tam deui cā Scipioni fuit. Masanissa cū Gadib⁹
esset certior aduentare eū a Martio factus causando corrum
pi equos in insula inclusos penuriāq; oium rerꝝ & facere cętis
& ipos sentire: ad hec equitem marcescere desidia: perpulit ut se
traiicere i continentē ad populandos proximos Hispanie agros
paterentur. Progressus tres principes Numidarꝝ premittit ad
tp̄us locūq; colloquio statuendū duos pro obsidib⁹ retineri a Sci
pione iubet & remisso tertio qui quo iussus erat adduceret Masa
nissam cū paucis i colloquium uenerunt. Ceperat iam ante Nu
midam ex fama rerꝝ gestarꝝ admiratio uiri: substitueratq; aio
spem quoq; corporis amplam ac magnificam: cetery maior p̄tis
ueneratio cepit & preterq̄ p̄ suapte natura multa maiestas inerat
adornabat promissa cesaries habitusq; corporis nō cultus mū
dutis sed uirilis ac militaris nature & etas in medio uirum ro
bore quod plenius nitidiusq; ex morbo uelut renouatus flos iu
uente faciebat. Prope attonitus ipō congressu Numida de gra
tias de frīs filio remisso agit: ex eo tp̄re affirmat eam se quesis

se occasionem quam tandem oblatam deū īmortaliū beneficio nō
omiserit cupere se illi populoq. romano operam nauare. Ita ut ne
mo unius externus magis enixe adiuuerit rem Romanam Id
se etiam si iam pridem uellet minus pstare in Hispania aliena
atq. ignota terra potuisse in qua autem genitus educatusq. ī
spem paterni regni esset facile pstaturum siquidem eundem
Scipionem ducem ī Africam mittant Romani satis sperare
perbreuis eum Carthaginem esse. Letus eum Scipio uidit audi
uitq: cum caput rei in omi hostium equitatu Masanissam fuis
se sciret: & ipe iuuenis specimen animi pseferret. fide data ac
ceptaq. profectus retro Tarraconem est. Masanissa pmissu Ro
manoꝝ ne sine cā traiecisse ī continentē uideretur populatus
proximos agros Gadis rediit. Magoni desperatis in Hispania
rebus in quaꝝ spem seditio primū militaris deinde defectio In
dibilis aīos eius sustulerat paranti traicere in Africam in Italiā
traiceret conductaq. ibi Gallorum atq. Ligur-um quanta maxi
ma poterant posset iuuentute coniungeret se Annibali neu
senescere bellum maximo impetu maiore fortuna ceptum sine
ret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia Magoni aducta ē
& ipe quantū potuit a Gaditanis exegit nō ērario modo eoꝝ
sed etiam templis spoliatis & priuatim omibus coactis aurum
argentumq. in publicū conferre. Cum preteriucheretur Hispa
niē oram haud procul Carthagine noua expositus in terram mili
tibus proximos depopulatus agros. Inde ad urbem classem appulit. Ibi
cum interdiu milites in nauib⁹ tenuisset nocte in littus expositos ad
partem eam muri qua capta Carthago a Romanis fuerat ducit: nec
psidio satis ualido urbem teneri ratus & aliquos oppidanoꝝ ad spē
nouandi res aliquid moturos. Ceteꝝ nuntii ex agris trepidi simul
populationem agrestiumq. fugam & hostium aduentum attule
rant: & uisa interdiu classis erat nec sine causa erectam ante urbē
stationem apparebat Itaq. instructi armatiq. intra portam ad sta
gnum ac mare uersam continebantur ubi effusi hostes mixta in
ter milites nauali turma ad muros tumultu maiore q̄ ui subie
runt. patefactā repente porta Romani cū clamore erumpunt: tur
batosq. hostes & ad primū incursum coniectuq. teloꝝ adūsos usq.
ad littus cū multa cede psequuntur. nec nisi naues littori appul

∴ nuntiatum á carthagine est iubere senatum ut classem quá gadibus haberet

10

170

Ore nauiū

Cimbis locus nō procul á gadibus.

Sufetes magistatus summus apud pēnos.

Pituſa insula

Baleares insule

ſe trepidoſ accepiſſent ſupfuiſſet fugę ac pugnę quiſq. ĪIpiſ quoq. trepidatum nauibꝰ eſt: dum ne hoſtes cum ſuis ſimul īrrumperēt trahunt ſcalaſ: oraſq. & anchoras ne in moliendo mora eſſet p̄ cidunt: multiq. adnatātes nauibꝰ īcerto pre tenebriſ qui aut peterent aut uitarent fede interierunt. Poſtero die cū claſſis inde retro ad occeanū unde uenerat fugiſſet ad octingentoſ homines ceſi inter muroſ lituſq. ad duo milia armatoꝝ inuenta. Mago cū Gadiſ repetiſſet excluſos inde ad Cimbim haud procul a Gadibus iſ locus abeſt claſſe appulſa: mittendiſ legatiſ querendo. quod porte ſibi ſocio atq. amico clauſe forent. Purgantibꝰ iis multitudinis concūſu facto infeſte ob direpta quedam a cōſcendentibꝰ nauēſ militibuſ: ad colloquium Suffetes eoꝝ qui ſummuſ penis eſt magistātus cum Queſtore elicuit: laceratoſq. uerberibꝰ cruci affigi uſſit. Inde nauibꝰ ad Pituſam īſulam. Centū milia ferme a continenti: peni tū eam incolebant: traiecit. Itaq. claſſiſ bona cum pace accepta eſt: nec cōmeatuſ modo benigne prebiti ſedi ſupplementum claſſis iuuentuſ armaq. data: quoꝝ fiducia Penoſi Baleareſ inſulaſ: quinquaginta milia abſunt tranſmiſit. duę ſunt Baleareſ inſulę altera maior atq. opulentior armiſ uiriſq. & portum habet ubi cōmode hybernaturum ſe: & iam extremum autūni erat: credebat. Ceterum haud ſecus q̄ ſi Romani eam īſulam incolerent hoſtiliter claſſi occurſum eſt. fundiſ ut nē plurimum: ita tūc ſolo eo telo utebantur nec quiſq̄ alteriuſ gentiſ unus tm ea arte quantū inter oēs alioſ baleareſ excellūt. Itaq. tanta uiſ lapidum creberrime gradinis modo i propinquātem tā claſſem terre effuſa eſt ut intrare portum nō auſi auerterent i altū naueſ. In minorem īde Balearum inſulam traiecerunt fertilem agro uiriſ armiſ haud eque ualidam. Itaq. egreſſi nauibus ſup portum loco munito caſtra locant ac ſine certamine urbe agroq. potiti duobꝰ milibꝰ auxiliarum inde cōſcriptiſ miſſiſq. Carthagine ad hybernandum naueſ ſubduxerunt. Poſt Magoniſ abocceani ora diſceſſum Gaditani Romaniſ deduntur. Hec in Hiſpania P. Scipioniſ ductu auſpicioq. geſta. Ipe. L. Lentulo & L. Manlio Accidino prouincia tradita cū x nauibꝰ Romam redit & Senatu extra urbem dato in ede Bellonę quaſ in Hiſpania geſ res liſſet diſſeruit quotiens ſigniſ collatiſ dimicaſſet quot oppida ex

hostibus ui cepisset quas gentes in ditionem populi r redegisset ad
uersus quattuor se imperatores quattuor uictrices exercitus in
Hispaniam inuenisse neminē Carthaginensem in iis terris rēq;
se Ob has res gestas magis temptata est triumphi spes q̄ petita
pertinaciter quia nemine ad eam diem triumphasse qui sine ma
gistratu res gessisset constabat Senatu misso urbem est ingressus:
argentiq pfse tulit ī erarū quattuordecim milia pondo ccc
xl duo & signati argenti magnum nūm. Comitia inde creandis
Consulibꝫ habuit L Veturius Philo: Centuriaq; omes ingenti fauo
re P Scipionem Consulem dixerunt Collega additur ei P Licī
nius Crassus Pontifex Maximus. Cetera comitia maiore q̄ulla
per id bellum celebrata frequentia proditū memorie est. Conue
nerant undiq; nō suffragandi modo sed etiam spondebatq; ani
mis spectandi causa P Scipionis concurrebantq; & domum freque
tes & in Capitolium ad imolantem eum cū Centum bobus uo
tis Iouī sacrificaret in Hispania: spondebatq; animis sicut C Lu
tatius superius bellum finisset punicum ita id quod instaret P Cō
nelium finiturum atq; ut Hispania omī Penos expulisset sic Italia
pulsum esse. Africamq; ei perinde ac bellatum ī Italia forte pro
uinciā destinabat ptoria inde comitia habita Creati duo qui tū
ediles plebis erant Sp Lucretius & CN. Octauius & ex priua
tis CN Seruilius Cepio & L Seruilius Pappus Quartodecimo
anno punici belli P Cornelius Scipio & P Licinius Crassus
ut Consulatum inierunt nominate Cons prouincie sunt Si
cilia Scipioni extra sortem concedente Collega quia sacroꝝ cu
ra Pontificem Maximum in Italia retinebat Bruti Crasso Tū
pretorie prouincie in sortem coniecte Vrbana CN Seruilio ob
tigit Ariminum ita Galliam appellabant Sp Lucretio Sicilia
L Emilio CN Octauio Sardinia Senatus ī Capitolio habitus ibi
referente P Scipione S C factum est ut quos ludos inter seditio
nem militarem in Hispania uouisset: ex ea pecunia quā ipe in e
rarium detulisset faceret Tum Saguntinoꝝ legatos in Senatum
introduxit ex eis maximus natu Et si nihil ultra maloꝝ est P C.
q̄ quod passi sumus ut ad ultimū fidem uobis pstaremus tn ea ue
stra merita imperatoꝝq; uestroꝝ erga nos fuerunt ut nos cla
dium nrāꝝ non peniteat bellum propter nos susceptis susceptō

P. cornelius scipio
P. licinius crassus

Sp. lucretius
Gn. octauius
Gn. seruilius cepio
L. seruilius pappus
} Pretores

ORO legati saguntini
in senatu

175

tumq. quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis: ut sepe
ad ultimum discrimen & ipi veneritis & populum Carthaginē
sem aduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum & Annibalem
hostem haberetis Cons. in Hispaniam velut ad colligendas reli
quias naufragii nostri misistis. P & CN Cornelii ex quo in p
uinciam venerunt nullo tempore destituerunt quę nobis secu
da queq adusa hostibus nostris essent facere. iam oium pri
mum oppidum nobis restituerunt. Cum iam prope esset ut optabi
lem tam ex miserrima fortunam haberemus P & CN Cor
nelius imperatores vestri luctuosius nobis prope q̄ vobis peri
erunt. Tum vero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem ā
tiquam videbamur ut itez perriemus: & alterum excidium
patrię videremus: nec ad pniciem nostram Carthaginensi uti
q. aut duce aut exercitu opus ēe ab Turdetanis vicerimus hostib
qui prioris quoq excidii causa nobis fuerant extinqui posse cū
ex insperato repente misistis nobis hunc P Scipionem: quem fō
tunatissimi oium Saguntinoz videmur quia Cons declaratu
uidimus ac vidisse nos civib nostris renuntiaturi sumus spe
opem salutemq. nostram qui cū plurimas hostium vestroz ce
pisset urbes ubiq. ex captoz nūo exceptos Saguntinos in pa
triam remisit: postremo Turdetaniam adeo infestam nobis ut
illa gente icolumi stare Saguntum nō posset: ita bello afflixit
ut non modo nobis absit verbo invidia: nec posteris quidem
timenda nostris esset: deletam urbem cernimus eoz quoz i
gram Saguntum delūerat Annibal vectigal ex agro eoz ca
pimus: quod nobis nō fructu iocundus ē q̄ ultione: ob hec qb
maiora nec sperare nec optare ab dis imortalib poteramus
gras actum x legatos nos Saguntinus Senatus populusq. ad
vos misit. Simul gratulatum quod ita resp hos annos in Hispa
nia atq. in Italia gessistis ut Hispaniam nō hibero amne te
nus: sed qua terraz ultimas finit oceanus domitam armis ha
beatis: Italię nisi quatenus vallum castroz cingit nihil reliqueritis Peno. Iovi optimo maximo presidi Capitolinę arcis non
grates tm ob hoc agere iussi sumus: sed donum hoc etiam si vos
non pmitteretis coronam auream i Capitolium victorię causa ergo fer
re: id ut permittatis quesumus utiq. si vobis ita videretur que

Per omnem hispaniam cives nros
vernundatos dimissis qui conquire
rent ex seruitute in libertatem
restituerunt.

nobis imperatores uestri cómoda tribuerunt ea rata atq; perpetua auctoritate uestra faciatis. Senatus Legatis Saguntinis respon dit & dirutum ac restitutum Saguntum fidei socialis utrinq; seruate documentum omnib; gentib; fore. Suos imperatores re cte & ordine ex uoluntate Senatus fecisse quod Saguntum re stituerint cuiusq; Saguntinos seruitio exemerint. Queq; alia eis benigne fecerint ea Senatum ita uoluisse fieri. Donum p̃mit tere ut i Capitolio ponerent. Locus inde Lauti a q; legatis pre beri iussa. Et muneris ergo in singulos dari ne minus dena mi lia æris. Legationes dein cęteræ in Senatu Romano introducte auditeq; Et petentib; Saguntinis ut quatenus tuto possent Ita liam spectatum irent duces dati L. Lęq; per oppida de prouinci is relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari homines fama ferrent & ipe nulla iam modi ca gloria contentus nō ad gerendum modo bellum sed ad finien dum diceret se Consulem declaratu esse. neq; aliter id fieri posse q̃ si ipe in Africam exercitum trāsportaret & acturum se id p populum apte fer̃et si Senatus aduersaretur. Idq; cōsilium haud quāq̃ primoribs patrum coscriptoꝝ placeret. ceteriq; p metu aut ambitionem mussarent: Q. Fabius Maximus rogatus sen tentiam. Scio inquit multis uestrum uideri P. C. rem actam ho dierno die agi: & frustra habiturum orationem qui tanq̃ de in tegra re de Africa prouincia sententiā dixerit. Ego aūt primū illud ignoro quēadmodū certa iam prouincia Africa Consulis uiri fortis ac strenui sit: quam nec Senatus censuit i hunc an num prouinciam ēe nec populus iussit: deinde si est: Consule peccare arbitror: qui de re trāsacta simulando se referre Se natum ludibrio habet nō Senatorem: qui de quo cōsulitur suo loco dicit sententiam. atq; ego certum habeo dissentienti mihi ab ista festinatiōe i Africam traiiciendi duaꝝ reꝝ subeundam opi nionem esse: unus isitq; ingenio meo contationis quam metum pigritiamq; homines adolescentes sane appellent dum me non peniteat. adhuc aliorꝝ speciosiora primo aspectu cōsilia semper uisa mea usu meliora: alterius obtrectationis atq; inuidie adū sus crescentē i dies gloriam fortissimi Consulis. A qua suspicio ne si me neq; uita acta & mores mei neq; dictatura cū quinq;

Responsum senatus ad saguntinos

Lauria Lautū uictum donec vome manerent.

missa / ut hispanos comiter acciperent. Tum de re publica: de exercitibus scribendis:

ORO. Q. fabij maximi in senatu: ne scipio in africa

Consulatibus tantūq; glorie belli domiq; partum uindicat ut propi
fastidium euus sim q̄ desiderium: etas saltem liberat Quę enim mi
hi emulatio cū eo ee potest qui ne filio quidem meo æqualis sit me
Dictatorem cum uigerem adhuc uiribus & cursu maximaq; rei
essem recusantem nemo aut audiuit i Senatu aut apud populum quo
minus isectante me Magrō eq quod fando nūq̄ ante auditū erat
impium equaretur meum: rebus q̄ uerbis assequi malui ut qui ali
quoq; iudicio mihi comparatus erat sua mox cōfessione me sibi p
ferret ne dum ego pfundus honoribꝰ certamina mihi atq; emu
lationem cū adolescente florentissimo proponam uidelicet ut mi
hi iam uiuendo nō solum rebus gerendis fesso si huic negata fuerit
Africa prouncia decernatur cū ea gloria quę parta est uiuendū
atq; moriendum est Vincere ergo prohibu Annibalem ut a uo
bis quoq; uigent nūc uires etiam uinci posset Illud te mihi igno
scere P Corneli equum erit si cū i me ipo nūq̄ pluris famam homi
num q̄ remp fecerim: ne tuam quidem gloriam bono publico
preponam quāq̄ si aut bellum nullum in Italia aut is hostis esset
ex quo uicto nihil glorię quereretur qui te in Italia retineret
Et si id bono publico faceret simul cum bello materiam glorię
tuę ut ereptum uideri posset Cum uō Annibal hostis incolumi
exercitu quartūdecimū annum Italiam obsideat penitebit te P
Corneli glorię tuę nisi hostem eū qui tot funeq; tot cladium
nobis causa fuit Tu Consul Italia expuleris & sicut penes C Lu
tacium prioris punici perpetrati belli titulus fuit ita penes te hu
ius fuerit nisi aut Hamilcar Annibali dux est pferendus aut
illud bellum huic aut uictoria illa maior clariorq; q̄ hęc modo
contingat ut te Consule uincamus futura est Ab Drepanis atq;
Eryce detraxisse Hamilcarem q̄ Italia expulisse Penos atq; An
nibalem malis ne tu quidem & si magis partam q̄ speratam glo
riam amplectaris Hispania potius q̄ Italia bello liberata gloriā
tus fueris nōdum is est Annibal quem nō magis timuisse ui
deatur q̄ contempsisse quia aliud bellum maluerit. quin igitū
ad hoc accingeris nec pistos circuitus ut cū in Africam traie
ceris secuturum te illuc Annibalem speres potius q̄ recto hinc iti
nere ubi Annibal est eo bellum intendis egregiam palmam belli
punici peracti petis hoc & natura prius & tua cū defenderis alie

na ire oppugnatum Pax ante in Italia q̃ bellum i Africa sit. & no
bis prius decedat timor q̃ ultro alius inferatur. si utrúq. tuo ductu
auspicioq. fieri potest: Annibale hic victo illic Carthaginem ex
pugna. si alterutra victoria nobis Cons. relinquenda est: prior cũ
maior clariorq. tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc
quidem preterq̃ quod & in Italia & in Africa duos diuersos exer
citus alere erarium non potest preterq̃ quod unde classes tueamũ:
unde cõmeatibꝫ sufficiamus prebendis nihil reliqui est. quid peri
culi tandem quantum adeatur quem fallit? P. Licinius in Italia
P. Scipio bellum in Africa geret. Quid si quod omẽs dii omen aũ
tant & dicere reformidat animus sed quę acciderunt accidere
possunt: & victor Annibal ire ad urbem pergat. Tum demum te
Consulem ex africa sicut Q. fuluium a Capua arcessemus. Quid q̃d
i Africa quoq. Mars cõis belli erit. domus tibi tua pater patruus
q. intra xxx dies cũ exercitibꝫ cesi documento sint. ubi per aliq̃ot
annos maximis rebus terra mariq. gerendis amplissimũ nomen apud
exteras gentes po. ro. uestreq. familię fecerant. dies me deficiet si Re
ges imperatoresq. temere in hostium terras transgressos cũ maxis
cladibus suis exercituũq. suoꝝ enumerare uelim. Athenienſis pru
dentissima ciuitas bello domi relicto auctore eque impigro atq. no
bili iuuene magna classe in Siciliam transmisso una nauali pugna
florentem remp̃ i perpetuum afflixerunt. Externa & nimis anti
qua repeto Africa eadem ista & M. Attilius insigne utriusq. for
tunę exemplum nobis documento sit. ne tibi P. Corneli cum ex al
to Africam conspexeris ludus & iocus fuisse Hispanię tuę uidebũ
tur. Quid enim simile pacato mari per oram Italię Gallięq. uectus
Emporiis in urbem socioꝝ classem appulisti & expositos milites p
tutissima ad socios & amicos p. r. Tarraconem duxisti a Tarraco
ne deinde inter presidia Romana circa hyberum exercitus patris
patruiq. tui post amissos imperatores ferociores calamitate ipa facti
dux tumultuarius quidem illę L. Martius & militari suffragio
ad tempus lectus. Ceterum si nobilitas ac iusti honoris adornarẽt
claris imperatoribꝫ qualibet arte belli par. Oppugnata p summũ
ocium Carthago nullo trium punicoꝝ exercituum socios defendẽ
te cętera neq. ea eleuo nullo tñ modo Africo bello comparanda ubi nõ
portus ullus classi nostre aptus non ager pacatus non ciuitas socia

omnia

Laus. L. martij

non Rex amicus: nō cōsistendi usq̄ locus nō procedendi: quacūq;
circūspexeris hostilia omia atq; infesta. An Syphacı Numidis
q; credis? Satis sit semel creditum nō semper temeritas est fe
lix: & fraus fidem i paruis sibi pstruit ut cū operepretium cū
mercede magna fallat. Non hostes patrem patruūq; tuum
armis priusquam Celtiberi socii fraude circumuenerūt: nec ti
bi ipi a Magone & Hasdrubale hostium ducib; quantū ab
Indibile & Mandonio in fide acceptis periculi fuit. Numidis tu
credere potes defectionem militum tuoꝝ exptus? Et Syphax
& Masanissa se q̄ Carthaginenses malunt potentes in africa
esse. Carthaginenses q̄ quem alium: nūc illos emulatio inter se
se & omes cause certaminū acuunt: quod procul externus me
tus est: ostende Romana arma: exercitū alienigenam uelut
ad cōmune restinguendū incendiū concurrent. Aliter iidem
illi Carthaginenses Hispaniam defenderunt aliter menia
patrie templa deum aras & focos defendent. Cum euntes in
prelium pauida prosequetur cōiunx & parui liberi occurrabūt.
Quid porro si satis confisi Carthaginenses consensu Africe fide
sociorꝝ Regum menib; suis cum tuo exercitusq; tui presidio nuda
tam Italiam uiderint ultro ipi nouum exercitum in Italiam aut
ex Africa miserint aut Magonem quem a Balearib; classe trās
missa iam preter oram Ligurū Alpinoꝝ uectari cōstat Anni
bali se cōiungere iusserint. Nempe in eodem terrore erimus in
quo nuper fuimus cū Hasdrubal in Italiam transcendit: quem tu
qui nō solum Carthaginem sed omnem Africam exercitu tuo
es clausurus e manib; tuis in Italiam emisisti. Victum a te dices
eo quidem minus uellem & id tua non solum reip causa iter datū
victo in Italiam ee. Patere nos omia que prospera tibi & p r. impio
euenere tuo cōsilio assignare: adūsa casib; incertis belli & fortu
ne legare: quo melior fortiorq; es eo magis talem presidem sibi
patria atq; uniuersa Italia retinet. Non potes ne ipe quidem dis
simulare: ubi Annibal sit: ibi caput atq; arcem belli huius esse.
Quippe qui preteferas eam tibi causam esse trauciendi in Africā
ut Annibalem eo trahas. Siue igitur hic siue illic cū Annibale
est tibi futura res. Vtrum ergo tandem firmior eris in Africa so
lus an istic tuo collegeq; tui exercitu conuncto. Ne Claudius q

dem & Liuius Conſules tam recenti exemplo quantum id interſit
documento ſunt Quid Annibalem utrum tandem extremuſ an
guluſ Brutii agri fruſtra ād̄u poſcentem ab domo auxilia an
propinqua Carthago & tota ſocia Africa potentiorem armiſ ui
riſq. faciet Quodiſtūd cōſilium eſt ibi malle decernere ubi tue
dimidio minoreſ copiē ſint hoſtium multo maioreſ q̄ ubi duob⁹
exercitib⁹ aduerſus unum tot preliis & tam diuturna & graui
militia feſſum pugnandū ſit. q̄ compar cōſilium tuum parentiſtui
conſilio ſit reputa Illē Conſul profectus ī Hiſpaniam ut Anniba
li ab Alpibuſ deſcendenti occurreret ī Italiam de prouincia redi
it Tu cū Annibal in Italia ſit relinquere Italiam paraſ non quia
reip id utile ſed quia tibi id amplum & glorioſum cenſeſ ēe ſicut
cū prouincia & exercitu relicto ſine legē ſine S C duabuſ naui
buſ p r impator fortunam publicā & maieſtatē impii que tum
ī tuo capite periclitabantur cōmiſiſti Ego P Cornelium P C rei
p nobiſq. non ſibi ipī priuatū creatū Conſ exiſtimo Exercituſ ad
cuſtodiam urbiſ atq. Italiē ſcriptoſ eſſe nō quoſ regio more perſu
perbiam Conſ quo terrarū uelint trāiciant. Cū oratione ad tpūſ
parata Fabius tum auctoritatē & inueterateē prudentiē fama ma
gnam partem Senatus & ſeniores maxīe mouiſſent plureſq. cō
ſilium ſenis q̄ animum adoleſcentia ferocem laudarent Scipio
ita loquutuſ fertur Et ipē Q Fabiuſ principio orationis P C cō
memorauit in ſententia ſua poſſe obtrectationem ſuſpectam ēe:
cuiuſ ego rei nō tam ipē auſim tantū uirū inſimulare: q̄ ea ſuſpi
cio uitio orationiſ an rei haud ſatiſ purgata eſt Sic enim bono
reſ ſuos & famam rerū geſtarū extulit uerbiſ ad extinguendū
inuidiē crimen tanq̄ mihi ab infimo quoq. periculū ſit ne mecū
emuletur & nō ab eo qui quia ſuper ceteroſ excellat: quo meo
nutu nō diſſimulo: me ſibi equari nolit. ſic ſenem ſe pfunctum &
me īfra etatem filii ſui poſuit tāq̄ nō longius q̄ quantū uitē huma
nē ſpatium eſt cupiditaſ gloriē extendatur maximaq. pars eī
ī memoriam ac poſteritatem promineat Maximo cuiq. id acci
dere animo certum habeo ut ſe nō cū preſentib⁹ modo ſed cum
omniſ eui clariſ uiris comparet. equidem haud diſſimulo me tu
aſ Q Fabi laudeſ non aſſeq ſolum uelle ſed bona uenia tua dixe
rim ētiam ſi poſſim exuperare illud nec tibi ī me nec mihi ī mi

10

ORO Scipionis qua Q. fabio
ad ōra reſpondit

noribus natu animi sit ut nolimus quēq; nr̄i similem cuadere cuem.
Id enim non eoꝝ modo quibus inuidemus sed reip & pene omnis
gēnis humani detrimentum sit. Cōmemorauit quantū essem pericu
lum aditurus si in Africam trancere uelim: ut ī meam quoq; non so
lum & reip & exercitus uicem uideretur sollicitus. Vnde hec re
pente de me cura exorta: cū pater patruusq; meus interfecti cū
duo exercitus eoꝝ prope occidione occisi sunt: cū amisse Hispa
nię cum quattuor exercitus Penoꝝ: quattuor ducēs omia metu ar
misq; tenerent cū quesitus ad id bellum imperator nemo se osten
deret preter me nemo profiteri ausus esset cū mihi quattuor &
xx annos nato detulisset impium po r: quid ita Tunc nemo etatē
meam: uim hostium difficultatē belli: patris patruiq; recentem cla
dem cōmemorauit. Vtrū maior in Africa nūc calamitas accepta ē
q̄ tunc in Hispania fuerat: an ętas mea tūc maturior bello gerendo
fuit q̄ nūc est: an cū Carthaginensi hoste in Hispania q̄ in Africa bel
lum geri aptius est: facile est post fusos fugatosq; quattuor exerci
tus pūnicos: post tot urbes ui captas aut metu subiectas in deditiōem
per post perdomita omia usq; ad occeanum tot Reguloꝝ tot seuasqē
tes post receptam totam Hispaniam: ita ut uestigium belli nullum re
liquum sit eleuare meas res gestas tam hercule q̄ si uictor ex Afri
ca redierim ea ipa eleuare quę nūc retinendi mei causa ut terribi
lia eadem uideantur uerbis extolluntur. Negat aditum esse in
Africam negat ullos patere portus. M. Attilium captum ī Africa
cōmemorat tanq̄ M. Attilius primo accessu ad Africam offende
rit neq; recordatur illi ipi tam infelici imperatori patuisse tamen
portus Africę & res gestas ab eo egregias primo anno: & quantū
ad Carthaginenses ducēs attinet/ inuictum ad ultimū permansisse.
Nihil igitur me isto exemplo terrueris. Si hoc bello non priore si
nuper & non annis ante xl. ista clades accepta foret quis ego min
ī Africam Regulo capto q̄ Scipionibus occisis in Hispaniam trai
cerem. Nec Xantippum Lacedemonium Carthagini q̄ me patrię
męę sinerem natum ēe creuscereteq; mihi ex eo ipō fiducia: quod possit
in hominis unius uirtute tantum momenti ēe. At etiam Athenien
ses audiendi sunt temere in Siciliam omisso domi bello transgres
si. Cur ergo quoniam Grecas fabulas enarrare uacat nō Agatho
clem potius Syracusanum Regem cū diu Sicilia punico bello u

felicius
Xantippus lacedemonius

reretur Transgressum in hanc eandem Africam auertisse eo bellum
unde uenerat refers sed quid ultro metum iferre hosti & abse re
moto periculo aliū in discrimen adducere quale sit ueteribus
externisq; exemplis admonere opus est mauis presentiusue ul
lum exemplum esse q̄ Annibal potest multum interest alienos
populari fines an uri tuos excindiq; uideas plus animi est infe
renti periculum q̄ propulsanti ad hoc maior ignotaꝝ rerꝝ est
terror bona malaq; hostium ex propinquo ingressus fines a
spicias Non sperauerat Annibal fore ut tot i Italia populi ad
se deficerent Defecerunt post Cannensem cladem quanto mi
nus quicq̄ in Africa Carthaginensibꝫ firmū ac stabile ifidis so
ciis grauibꝫ ac superbis dominis Ad hec nos etiam deserti a
sociis uiribꝫ nr̄is Romano milite stetimus Carthaginensi nihil
ciuilis roboris est mercede paratos milites habent Afros Nu
midasq; leuissima fidei mutandę ingenia Hic modo nihil mo
ꝝ sit una & traiecisse me audietis & ardere bello Africam &
molientem hinc Annibalem & obsideri Carthaginem Letiores
& frequentiores ex Africa expectate nuntios quā ex Hispani
a accipiebatis Has mihi spes subiecit fortuna po. r. di fede
ris ab hoste uiolati testes Syphax & Masanissa Reges quoꝝ
ego fidei ita initar ut bene tutus a pfidia sim Multa quę nē
ex interuallo nō apparent bellū aperiet & id est uiri & ducis
nō deesse fortunę prebenti se & oblata casu flectere ad cōsiliū
Habebo Q fabi parem quendā Annibalem Sed illum potius ego
traham q̄ illę me retineat In sua terra cogam pugnare eum Et
Carthago potius premium uictorię erit q̄ semiruta Brutioꝝ
castella ne quid interim dū traiicio dū expono exercitum in
Africam dum castra ad Carthaginem promoueo resp hic de
trimenti capiat quod tu Q fabi cum uictor tota Italia uolitare&
Annibal potuisti prestare Hoc uide ne cōtumeliosum sit con
tuso iam & pene fracto Annibale negare posse P Licinium q
ne a sacris absit pontifex Maximus ideo i sortem tā longi
quę prouincię nō uenit Si hercule nihilo maturius hoc quo
ego censeo modo pficeretur bellum tamen ad dignitatem po:
rō: famamq; apud Reges gentesq; externas ptinebat non ad
defendendam modo Italiam sed ad ferenda etiam Africe arma

uideri nobis animum esse nō hoc credi uulgariq quod Annibal au
sus sit neminem ducem Romanoꝝ audere Et priore punico bel
lo tum cum de Sicilia certaretur totiens Africam a nostris ex̄
citibus & classibus oppugnatam: nūc cum de Italia certetur Afri
cam pacatam esse. Requiescat aliquando tā diu uexata Italia u
ratur euasteturq. inuicem Africa: castra Romana potius Cartha
ginis portis imineant q̄ nos uetery itery uallum hostium ex me
nibꝰ nr̄is uideamus. Africa sit reliqui belli sedes. Illuc terror fu
gaq. populatio agroꝝ defectio sociorum: ceteryq belli clades que
in nos per xiiii. annos ingruerunt uertantur. Quę ad remp. per
tinent & bellum quod instat & prouincias de quibꝰ agitur dixis
se satis est. Illa longa oratio nec ad uos ptinens sit. si quēadmo
dum. Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit sic & ego
contra gloriam eius eludere & uerbis meam extollere uelim Ne
utrum faciam. P. C. & si nulla alia re modestia certe & tempera
do linguę adolescens senem uicero: ita & uixi & res gessi ut taci
tus ea opinione quam uestra sponte conceptam animus habere
tis facile contentus essem. Minus equis animis auditus est Sci
pio quia uulgatum erat si apud Senatū nō obtinuisset ut pro
uincia Africā sibi decerneretur ad populū extemplo laturum.
Itaq. Q. Fuluius qui Consul quater fuerat postulauit a Cons. ut
palam in Senatu diceret. Permitteret ne patribꝰ ut de prouin
ciis decernerent staturusq. eo esset quod censuisset an ad popu
lum laturus. Cum Scipio respondisset se quod e rep. esset factu
rum. tum Fuluius Non ego inquit ignarus quid responsurus
facturusue esses quesiui. Quippe cum pretetetas temptare ma
gis q̄ consulere Senatum & ni prouinciam tibi quam uolueris ex
templo decernamus paratam rogationem habeas Itaq. a uobis
Trib. pl. postulo inquit ut sententiam mihi ideo nō dicenti qd
si in meam sententiam discedatur nō sit ratum habiturus Cons.
auxilio sitis. Inde altercatio orta cū Consul negaret equum
esse Trib. intercedere quo minus suo quisq. loco Senator roga
tus sententiā diceret. Trib. ita decreuerūt. Si Consul Senatui de
prouincis pmittit stari eo quod Senatus censuerit placet nec
de ea re ferri ad populū patiemur. Si non pmittit qui de ea re
sententiam recusabit dicere auxilio erimus. Consul diem ad

Verba · Q · fuluij in senatu
contra Scipionē

colloquendū cū Collega petiit. Postero die permissum Senatui est. Prouincię ita decretę. Alteri Brutii & bellum cū Annibale cum eo exercitu quem L. Veturius & Q. Cecilius sortirentur inter se compararentue uter in Brutiis duabꝰ legionibꝰ quas Consul reliquisset rem gereret. impiumq; i annum ei prorogaretur cui ea prouincia euenisset Et ceteris preter Cons. Pretoresq. qui exercitibus prouinciisq. prefuturi erant prorogata impia. Q. Cecilio sorte euenit ut cū Consule in Brutiis aduersū Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantū celebrati. Legati Delphos ad donū ex preda Hasdrubalis portandū missi M. Pomponius Matho & Q. Catulus tulerunt coronam auream cc. pondo & simulacra spoliorū & x. pondo argenti facti. Scipio cum ut delectum haberent neq. impetrasset neq. magnope tetendisset ut uoluntarios ducere sibi milites liceret tenuit. & quia impensę negauerant reip. futurā classem ut quę a sociis darentur ad nouas faciendas naues acciperet. Etrurię primū populi pro suis quisq. facultatibꝰ Cons. aduturos pollicati. Certe frumentum sociis naualibꝰ cōmeatūq. omis generis. Populonienses ferrum. Tarquinenses lintea in uela. Volaterrani interamenta nauium & frumentum. Arretini xxx. milia scutorū galeas totidem pila. grea. hastas longas milū L. sūmam pari cuiusq. generis nūo expleturos. Secures intra falces alueolos molas. quantum in xL. naues longas opus esset. Tritici c. & xx. milia modium & uiaticum Decurionibꝰ remigibusq. collaturos. Perusini. Clusini. Rusellani abietes in fabricandas naues & frumēti magnum nūm. Abiete ex publicis syluis est usus Vmbrie populꝰ & preter hos Nursini & Reatini & Amiternini Sabinusq. ager omis militem pollicati. Marsi Peligni Marrucinique multi uoluntarii nōia in classem dederunt. Camertes cū equo fedele cū Romanis essēt cohortem armatam Sexcentorū hoium miserunt. xxx. nauium carine. xx. remes. decem quadriremes cum essēt posite. ipe ita institut operi ut die xLv. q̄ ex syluis detracta materia esset naues instructe armateq. in aquam deducte sint. Profectus in Siciliam est. xxx. nauibꝰ longis uoluntariorū septem fē me milibꝰ in naues impositis. Et P. Licinius in Brutiis ad duos cōsulares uenit exercitus. ex eis eum sibi sumpsit quem L. Ve

Alteri consuli sicilia & xxx
rostrate naues: quas C. Seruilius superiore anno habuisset:
permissumq; ut in africam si
id é re. p. esse censeret traijceret.

Quę quibus populis Scipioni
ad parandā
classem in africā
interamenta

quinque

turius Consul habuerat Metello ut quibꝫ prefuisset legionibus ut pre
esset facilius cum assuetis impio rem gesturum ratus permisit Et
Pretores diuersi in prouincias profecti Et quia pecunia ad bellū
decerat agri Campani regionem a fossa Greca ad mare uersa ue
dere Questores iussi Inditio quoq; pmisso qui qui ager cuius cā
pani fuisset ut is publicus po r esset Indici premiū constitutum
quantę pecunię ager iudicatus esset pars decima Et CN Ser
uilio Pretori urbis negocium datum ut Campani ciues ubicūq;
ex S C liceret ibi habitarent aīadūterentq; in eos qui alibi habi
tarent Eadem estate Mago Hamilcaris filius ex minore Bale
arum insula ubi hybernarat iuuentute lecta ī classem imposita
in Italiam xxx rostratis naubus & multis onerariis xii milia
peditum: duo ferme equitum traiecit Genuamq; nullis nul p̄
sidiis maritimam oram tutantibꝫ repentino aduentu cepit Inde
ad oram Ligurum Alpinoꝝq; si quos ibi motus facere posset clas
sem appulit Ingauni Ligurum ea gens est: bellum ea tempestate
gerebant cū Epanteris montanis Igitur Penus Sauone oppido Al
pino preda deposita & x longis naubus ī stationem ad presidi
um relictis ceteris Carthaginem missis ad tuendam maritimā
oram: quia fama erat Scipionem traiecturum ee: ipe societate cum
Ingaunis: quoꝝ grām malebat: compōita montanos instituit op
pugnare Et crescebat in dies exercitus: ad famam nōis eius Gal
lus undiq; confluentibꝫ Ea īris cognita Sp Lucretii ne frustra Has
drubale cum exercitu deleto biennio ante forent letati si par ali
ud inde bellum duce tm mutato oriretur curam ingentem accē
derunt patribꝫ Itaq; & M Liuium Proconsulem ex Etruria Vo
lonum exercitum admouere Ariminum iusserunt Et CN Serui
lio Pretori negocium datum ut si e rep: censeret ee: duas urbanas
legiones cui impio uideretur: dato: ex urbe duci iuberet M Vale
rius Leuinus Arretium eas legiones duxit Eisdem diebꝫ naues
onerarię Penoꝝ ad lxxx: circa Sardiniam a C Octauio qui prouī
cie preerat captę Eas Celius frumto misso ad Annibalem cōme
atuq; onustas Valerius predam Etruscam Liguꝝq; & montanoꝝ
captuos Carthaginem portantes tradit: In Brutiis nihil ferme eo
anno memorabile gestum est Pestilentia interceserat eo anno pa
ri clade in Romanos Penosq; nisi quod punicum exercitum su

pra morbum

fossa greca in campania

Mago hamilcaris f. in italia
trajcit.

Genua ab Magone hamilcaris
filio capitur

Ingauni
Epanterij } ppli ligures.
Sauon op. alpinū

pra morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Luciae templum esta
tem Annibal egit. Ibiq. aram condidit dedicauitq. cum ingenti rei
ab se gestae titulo punicis grecisq. lris insculto.

INCIPIT LIBER VNDECIMVS.

CIPIO POSTQVAM IN SICILIAM VENIT VO
luntarios milites ordinauit centuriauitq. Ex iis ccc.
iuuenes florentes etate & uirium robore inermes cir
ca se habebat ignorantes quem ad usum neq. centu
riati neq. armati seruarentur. Tum ex Sicilie iu
nioi numero principes qne & fortuna centum
equites qui secu in Africam trauicerent legit di
emq. iisqua equis armisq. instructi atq. ornati adessent edixit. Gra
uis ea militia procul domo terra mariq. multos labores magna peri
cula allatura uidebatur: neq. ipos modo sed parentes cognatosq. eoi
ea cura angebat. Vbi dies que edicta erat aduenit & arma equosq.
ostenderut. Tum Scipio renuntiari sibi dixit: quosdam equites Sicu
loi tanq grauem & duram horrere eam militiam. Si qui ita anima
ti essent malle eos sibi tuc fateri q post modum querentes segnes atq.
inutiles milites esse rei: expromerent quid sentirent cum bona ue
nia se auditurum. Vbi unus ex iis ausus est dicere se prorsus si sibi
utrum uelit liberum esset nolle militare. Tum Scipio ei quando
igitur adolescens quid sentires no dissimulasti: uicarium tibi expe
diam cui tu arma equumq. & cetera instrumenta militie tradas
& tecum hinc extemplo domum ducas exerceas docendu cures e
quo tradito armisq. Cui leto conditionem accipienti unu ex ccc. quos
inermes habebat tradit. Vbi hoc modo exauctoratu equitem cum
gra imperatoris ceteri uiderut se quisq. excusare & uicarium accipe
re. Ita ccc. Siculis Romani substituti equites sine publica impensa.
Docendoi atq. exercendoi curam Siculi habuerunt. quia edictum
impatoris erat ipm militaturum qui ita no fecisset. Egregiam banca
lam equitum euasisse ferunt multisq. prelis rem p adiuuasse. Legi
ones inde cu inspiceret plurimoi stipendioi ex iis milites delegit
maxie qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disципli
na institutos credebat. tum etiam ab longa Syracusanoi obsidio
ne peritissimos esse urbium oppugnandaꝝ. Nihil enim paruum sed

carthaginisiam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppi
da disput. Frumtum Siculoy cuitatib; impat. Ex Italia aduecto
parat. ueteres naues reficit. Et cum iis C. Lelium predatu mittit.
Nouas Panormi subducit: quia ex uiridi materia raptum fce erat
ut i sicco hibernarent. Preparatis omib; ad bellum Syracusas no
dum ex magnis belli motib; satis tranquilla uenit. Greci res a
quibusdam Italie gnis. eadem ui qua per bellum ceperant reti
nentib; concessas sibi ab Senatu repetebant. Omium primum ra
tus tueri publicam fidem partim edicto partim iudiciis etiam
iptinacis ad obtinenda iniuriam reddit. suas res Syracusanis
restituit. Non ipis tm ea res. sed omib; Sicilie populis grata fuit
eoq; enixius ad bellum aduuerut. Eadem estate in hispania co
hortum ingens bellum concitante Indibili nulla alia de causa q
per admirationem Scipionis: contemptu imperatoy alioru orto.
Eum supereesse unum ducem Romanis: ceteris ab Annibale in
terfis rebantur: eo nec i Hispaniam cesis Scipionib; alium que
mitterent habuisse & postq in Italia grauius bellum urgeret ad
uersus Annibalem eum accersitum preterq quod noia tm du
cum i Hispania Romani habebant: exercitum quoq; inde uete
rem deductum trepida omia & i conditam inde turbam tyronu
esse: nuq talem occasionem liberade Hispanie fore. seruitum
ad eam diem aut Carthaginensib; aut Romanis nec inuicem
his aut illis: sed interdum utrisq; simul pulso ab Romanis ca
thaginenses ab Hispanis si cosentirent pelli Romanos posse ut
ab omi impio externo soluta i perpetuu Hispania i patrios re
diret mores ritusq;. Hec taliaq; dicendo no populares modo. sed
Anxetanos quoq; uicina gentem concitat. Et alios finitimos sibi
atq; illis populos. Itaq; intra paucos dies. x. milia peditum quat
tuor ferme equitum in Sedetanum agrum quo edictu erat co
uenerunt. Romani quoq; imperatores L. Lentulus & L. Manli
us. Accidimus negligeret. primo negligendo bellum iunctis &
ipi exercitib; per agrum Anxetanu hostico tanq pacato clem
ter ductis militib; ad sedem hostium puenere. Trium milium spa
tio procul a castris eoy posuerunt castra. Primo plegatos neqc
q temptatum ut discederetur ab armis. Deinde cum in pabula
tores Romanos impetus repente ab equitib; hispanis factus

Res hispane'

Verba indibilis cohortantis
hispanos ad rebellione

esset submisso ab statione Romana equitatu equestre prelium fuit haud
sane memorando in partem ullam euentu. Sole oriente postero die
armati instructiq, omes mille ferme passus procul a castris Ro
manis aciem ostendere. Medii Anxetani erant. Cornu dextrū
Ilergetes: leuum ignobiles tenebant Hispani populi: Inter cornua
& mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt qua eq
tatum ubi tempus esset emitterent. Et Romani more suo exer
citum cum instruxissent: id modo hostium imitati sunt ut inter le
giones & ipi patentes equiti relinquerent uias. Ceteq Lentulus
ei parti usum equitis fore ratus que prior indehiscentē inter uallis
hostium aciem equites emisisset. Sex: Cornelio Trib. mil. impat: e
quites per patentes in hostium acie uias pmittere equos iubeat
Ipe cepta parum prospe pedestri pugna tm moratus dū cedenti duo
decimę legioni quę in leuo cornu ādūsus Ilergetes locata prona
erat. tertiamdecimā legionem ex subsidiis in primam aciem firma
mentum ducit. Postq, equata ibi pugna est ad L. Manlium inter
prima signa hortantem ac subsidia quibs res postulabat locis in du
centem uenit. Indicatq, tuta ab leuo cornu ee. iam missū ab se Sex.
Cornelium procella equestri hostis circūfusurum. Vix hec dicta de
derat cū Romani equites i medios inuecti hostes/simul pedestris
acies turbauerūt. simul equitibs Hispanoq uiam imittandi equos
clauserunt. Itaq, omissa pugna equestri ad pedestrem Hispani desce
derunt. Romani Imperatores ut turbatos hostium ordines & trepi
datione pauoremq, & fluctuantia uiderūt signa hortantur orāt
milites ut pculsos inuadant: neu restitui aciem patiantur. Nō sub
stituissent tam infestum ipetum milites Barbari ni Regulus ipe
Indibilis cum equitibs ad pedes digressi ante prima signa peditū
se obiecisset. Ibi aliq̄diu atrox pugna stetit. Tandem postq̄ ii qui
circa Regem seminecē restantem: deinde pilo terre affissum: pugna
bant: obruti telis occubuerūt. Tum fuga passim cepta pluresq, cesi
quia equos condendi ab equitibs spatium nō fuerat & quia pculsis
acriter institerunt Romani. Nec ante abscessum est q̄ castris q,
exuerunt hostem. Tredecim milia Hispanoq cesa eo die: dccc fer
me capti Romanoq socioq, paulo amplius: cc. maxīe i leuo cor
nu ceciderunt. Pulsi castris hispani aut qui ex prelio effugerant
sparsi primo per agros: deinde in suas quisq, ciuitates redierunt

Lentulus

Sex. cornelius

L. manlius

Indibilis mors

Strages hispanoq

10

K2

Res africe

incurioſe

ſoboleſcens.

Tum a Mandonio euocati in cōſilium conqueſtiq. ibi cladeſ ſuaſ increpi
tiſ auctoribꝫ belli legatoſ mittendoſ ad arma tradenda deditioneq.
faciendam cenſuerūt Quibꝫ culpam in auctoreſ belli Indibilem cetoſq.
principeſ quoꝝ pleriq. in acie ceciderant conferentibꝫ tradentibꝫq.
arma & dedentibꝫ ſeſe: reſponſum eſt In deditionē ita acepi eoſ
ſi Mandonium ceteroſq. belli concitatoreſ tradidiſſent uiuoſ: ſi mi
nuſ: exercituſ ſe in agrum Ilergetum Auxetanoꝝq & deinceps ali
oꝝ populoꝝ ducturoſ. Hec dicta legatiſ: renuntiataq. i conſilium.
Ibi Mandonius ceteriq. principeſ cōprehenſi & traditi ad ſup
plicium. Hiſpanis populiſ pax reddita Stipendium euſ anni du
plex & frumentum Sex menſium imperatum: ſagaq. & togę exē
citui & obſideſ ab xxx ferme populiſ acepti. Ita Hiſpanię rebel
lantiſ tumultu haud magno intra paucoſ dieſ concito & compſſo
in Africam omiſ terror uerſus. C. Leliuſ nocte ad Hipponem regi
um cum acceſſiſſet luce prima ad populandum agrum ſub ſignis
militeſ ſociosq. naualeſ duxit. Omibꝫ pacis modo incūrioſe agentibus
magna clade illata nuntiq. trepidi Carthaginem terroꝝ ingenti
compleuere. Claſſem Romanam Scipionēq. imperatorem & fama iā
fuerat in Siciliam tranſgreſſum aduenisſe. Nec quot naueſ uidiſſēt:
nec quanta manuſ agroſ populaꝛetur ſatiſ gnari omia in maius
metu augente accipiebant. Itaq. primo terror pauorq. deinde me
ſtitia aīmoſ inceſſit tm fortunam mutaſſe ut qui modo ipi exē
citum ante menia romana habuiſſent uictoreſ totq. ſtratiſ hoſtiū
exercitibꝫ omēſ Italię populoſ aut ui aut uoluntate i deditionem
accepiſſent: ii uerſo Marte Africe populatiōeſ & obſidionem car
thaginis uiſuri forent. nequaq̄ pari ad patienda ea robore ac Ro
mani fuiſſent: illiſ Romanā plebem illis Latium iuuentutē prebuiſ
ſe maiorem ſemper frequentioremq. pro tot ceſis exercitibꝫ ſobole
ſcentem. Ceteꝝ ſuam plebem imbellem in urbe in belle in agris ee:
mercede parati auxilia ex agris Afris gentem ad omēm auram
ſpei mobili atq. infida. Iam Regem Syphacem poſt colloquium cum
Scipione alienatum. Maſaniſſam apta defectione īfeſtiſſimū hoſte
nihil uſq̄ ſpei nihil auxilii ee. Nec Magonem ex Gallia mouere
tumultus quicq̄ nec conungere ſeſe Annibali Et Annibalem ipm
iam & fama ſeneſcere & uiribuſ. In hec deflenda prolapſos ab re
centi nuntio aīoſ rurſus terror inſtans reuocauit ad cōſultandum

quoñ modo obuiam pñtib⁹ periculſ irctur Delectuſ raptim in ur
be agriſq; haberi placet mittere ad conducenda auxilia: muni
re urbem: frumentū cōuehere tela arma parare: inſtruere nauēſ
& mittere ad Hipponem adūſuſ Romanam claſſem. Iam hec a
gentib⁹ nuntiuſ tandem uenit Lelium nō Scipionem copiaſq; quā
tę ad incurſioneſ agroꝝ ſatiſ ſint tranſuectas: ſūmam belli molē
adhuc i Sicilia eſſe: ſta reſpiratum mittiq; ad Syphacem legioneſ
aliоſq; Reguloſ firmandę ſocietatis cā ceptum Ad Philippumq;
miſſi qui cc. argenti talenta pollicerentur ut i Siciliam aut Itali
am traiiceret Et ad ſuoſ impatores in Italiam ut omni terrore Sci
pionem rtinerent ad Māgonem etiam nō legati modo ſed xxv.
nauēſ longę Sex milia peditum dccc equites & ſeptem elephā
ti Adhuc magna pecunia ad conducenda auxilia quib⁹ fretus
propiuſ urbem Romanā exercitum admoueret conungeretq;
ſe Annibali. Hec Carthagine parabant agitabantq; Ad Lelium p̄
daſ ingenteſ ex agro inermi ac nudo p̄ſidiis agentem Maſaniſſa
fama romanę claſſis excituſ cū equitib⁹ paucis uenit. Iſ ſegniter rē
agi a Scipione q̄ſtus quod nō iam exercitum in Africam traieciſ
ſet perculſis Carthaginenſib⁹ Syphace impedito finitimiſ bellis:
quem certum haberet ſi ſpatium ad ſua ut uelit componenda dētū
nihil ſincera fide cum Romaniſ acturum hortaretur ac ſtimularet
Scipionem nō ceſſare. Se q̄q; regno pulſus eſſet cū haud contemnē
diſ copiis adfuturum peditum eqtumq; Nec ipi Lelio morādum
i Africa eſſe, contrahi certamen. Ab hoc ſermone dimiſſo Maſaniſſa
Leliuſ poſtero die nauēſ p̄da onuſtas ab Hippone ſoluit reuectuſq;
in Siciliam Maſaniſſe mandata Scipioni expoſuit Eiſdem ferme di
ebus nauēſ q̄a Carthagine ad Magonem miſſe erant inter Albin
gaunoſ Ligureſq; Alpinoſ Genuam acceſſerūt In iſ locis tū forte Ma
go tenebat claſſem Qui legatoꝝ auditiſ uerbis iubentium exerci
tuſ comparare q̄ maxioſ, extemplo Gallorꝝ & Ligurum nāq; utri
uſq; gentiſ ingens ibi multitudo erat cōſilium habuit Et miſſum ſe
ad eōs uindicandoſ in libertatem ait ut & ipi cernant mitti ſibi
ab domo preſidia ſed quantiſ uiribꝰ quanto exercitu id bellum ge
ratur in eoꝝ poteſtate eſſe duoſ exercituſ Romanoſ unum in Gal
lia alterum in Etruria eſſe ſatiſ ſcire Sp Lucretium ſe cū M Liuio
uncturum multa milia ipiſ etiam armanda ee ut duobꝰ ducibus duo

* claſſem credere, p̄fectam á carthagine cum qua abſente ſcipione non ſatis tutū eſſe.

hodie Albenga

bus exercitibus Romanis resistatur. Gallia id summā suam uolū
tatem esse dicere: sed cū una castra intra fines: altera ī finitima ter
ra Etruria prope in cōspectu habeant si palam fiat: auxilius adiu
tum ab sese ee Penum: extemplo infestos utrinq; exercitus ina
grum suum incursuros. ea a Gallis desideraret: quib; occulte
aduuari posset. Liguribꝫ quod procul agro urbibus; eoꝝ castra
Romana sint: liberā cōsilia ee. Illos armare uuentutē & cape
scere pro parte bellum equum ee. Ligures haud abnuere: tpus
modo duoꝝ mensium petere ad delectus habendos. Interim Ma
go milites Gallis dimissis clam per agros eoꝝ mercede cōducere
comeatus quoq; omīs gnīs occulte ad eum a Gallicis populis mit
tebantur. M. Liuius exercitū Volonū ex Etruria ī Galliam tradu
cit. Iunctusq; Lucretio si se Mago ex Liguribꝫ propius urbem mo
ueat: obuiam ire parat. Si Penus sub angulo alpium quietus se cō
tineat & ipe ī eadem regione circa Ariminum Italiē presidio fu
turōs. Post reditū ex Africa. C. Lelii & Scipione stimulato Masa
nisse adhortationib; & militib; pdam ex hostium terra cernē
tib; tota classe efferri: accensis ad trāsiciendū q̄ primū interue
nit maiori minor cogitatio. Locros urbem recipiendi: que sub de
fectionem Italie desciuerat & ipa ad Penos: spes aūt affectāde ei
rei ex minima re affulsit quod latrociniis magis q̄ iusto bello
in Brutiis gerebantur res principio a Numidis facto & Bru
tiis nō societate magis punica q̄ suopte ingenio cōgruentibꝫ in
eum morem. postremo Romani quoq; milites: iam contagione
quadam raptu gaudentes quantum per duces licebat excursioes
in hostium agros facere. Ab iis egressi quidam urbe Locrensesei
cumuenti Regiumq; abstracti fuerant. In eo captuoꝝ nūo fabri
quidam fuere: assueti forte apud Penos mercede opus ī arce
Locroꝝ facere si cogniti a Locrensium principib; qui exula
bant regii pulsis ab adūsa factione que Annibali Locros tra
diderat Regium se contulerāt cū cetera pcontantib; ut mos
est qui diu absunt que domi agerentur exposuissent: spem fe
cerunt si redempti ac remissi forent arcem se iis traditurōs: ibi
se habitare: fidemq; sibi reꝝ oium inter Carthaginenses ee
utaq; ut qui simul desiderio patrie agerentur simul cupidita
te inimicos ulciscendi arderent redemptis extemplo iis remis

sisq. cū ordinem agende rei composuissent signa quoq. que procul
edita obseruarent ipi ad Scipionem Syracusas profecti apud quē
pars exulum erat referentes sibi promissa captuoz. cū spem ab
effectu haud abhorrentem consuli fecissent Trib. mil. cū iis M.
Sergius & P. Matienus missi uissiq. ab Regio tria milia mili
tum Locros ducere & Q. Pleminio proptori scriptum ut rei age
de adesset. Profecti ab Regio scalas ad dictam altitudinē arcis
fabricatas portantes mediā ferme nocte ex eo loco unde conue
nerat signum dedere proditoribz arcis qui parati intenti & ipi sca
las ad id ipm fcās cū demisissent pluribz q. simul locis scādentes ac
cepissent priusq̄ clamor oriretur i uigiles Penoz. ut i nullo talime
tu sopitos impetus est factus. Quoz. gemitus primo morientium
exauditus deinde subita cōsternatio ex somno & tumultus cum
causa ignoraretur postremo certiores alis excitantibz alios iam
pro se quisq. ad arma uocabat. hostes in arce ee & cedi uigiles
Oppressiq. forent Romani nequaq̄ nūo pares ni clamor ab iis q
extra urbem erant sublatus incertum unde accidisset. omia uana
augente nocturno tumultu fecissent. Itaq. uelut plena iam hosti
um arce territi Peni omisso certamine in alteram arcem: due sūt
haud multum inter se distantes: confugūt. Oppidani urbem ha
bebant uictoribz premium i medio pōitam. Ex arcibz duabz preli
is quotidie leuibz certabatur. Pleminius Romano Hamilcar Puni
co presidio preerat & arcessentes ex propinquis locis subsidia
copias augebant. Ipe postremo ueniebat Annibal: nec sustinuisset
Romani nisi Locrensiū multitudo exacerbata superbia atq. aua
ritia Penoz. ad Romanos inclinasset Scipioni ut nuntiatum e
i maiore discrimine Locris rem ūti ipmq. Annibalem aduentare
ne presidiū etiam periclitaretur haud facile inde receptu & ipe
a Messana L. Scipione fre i presidio ibi relicto cū primū estu
fretum inclinatū est: naues mari secūdo misit & Annibal a Bru
troto amni haud procul is urbe Locris abest nuntio premisso ut
sui luce prima summa ui prelium cū Romanis ac Locrensibus
consererent dum ipe adūsis oībz in eum tumultum a tergo urbe
icautam aggrederetur ubi luce ceptam inuenit pugnam. ipe nec
i arce se includere turba locū arctum ipediturus uoluit neq. scalas
quibz scanderet muros attulerat sarcinis i aceruū coniectis cum haud

Butrotus fl.

Scorpionem telum emittere hinc appz.

procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset cū equitib⁹ Numidis circumequitabat urbem dum scalę queq. alia ad oppugnandum opus essent parantur ad uisendum qua maxīe parte aggrederetur progressus ad murum scorpione ictus qui proximus eum forte steterat territus inde tam periculoso casu receptui canere cū iussisset castra procul abictu teli cōmunit Classis Romana Messana Locros multa die supante accessit Expositi omēs e naub⁹ & añ occasum solis urbem ingressi sunt Postero die cepta ex arce a Penis pugna & Annibal iam scalis aliisq. omīb⁹ ad oppugnationem paratis subibat muros cū repente in eum nihil minus q̄ tale quicq̄ timentem pateftā porta erumpunt Romani ad cc. improuidos cū inuasissent occidunt Ceteros Annibal ut Consulem adesse sensit ī castra recepit nuntioq. misso ad eos qui ī arce erant igni iniecto tectis quę tenebant ut is tumultus hostem moraretū agmen suoꝝ fugę simili cursu & uacua uidit castra uocatos ad concionē Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: De auctoribus supplicū sumpsit: bonaq. eoꝝ principib⁹ alterius factionis ob egregiam fidem aduę sus Romanos concessit. Publice nec dare nec eripę se quicq̄ Locrensib⁹ dixit. Romam mitteret legatos: quam Senatus censuisset eam fortunam habituros. Illud satis scire & si male de p r meriti essēt ī meliore statu subiratis Romanis futuros. q̄ sub amicis Carthaginensibus fuerunt. Ipę Q. Pleminio legato presidioq. quod arcē ceperat ad tuendam urbem relicto cū q̄ib⁹ uenerat copiis Messanam traiecit Ita superbe & crudeliter habiti Locrenses a Carthaginensib⁹ post defectionē ab Romanis fuerant: ut modicas iniurias nō ęquo modo animo pati sed prope libenti uideri possent. Verū enimuero tm Pleminius Hamilcarem presidii pfectum tm psidiarii milites Romani penos scelere atq. auaritia superauerūt: ut nō armis sed uitiis uideretur certari. Nihil oīum quę inopi insuisas opes potentioris faciunt pretermissum ī oppidanos est abduce: aut a militib⁹. In corpora ipoꝝ in liberos in cōuuges ifandę contumelię editę Nam auaritia ne sacroꝝ quidē spoliatione abstinuit nec alia modo templa uiolata sed Proserpinę etiam intacti omī ętatę thesauri preterq̄ quod a Pyrrho qui cū magno piaculo sacrilegii sui manib⁹ mānubias retulit: spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regię naues lacerate naufragis nihil in terram

∴ ante noctem assecuti sunt. Scipio ut & arcem relictam ab hostibus.

Q. pleminius scipionis legatus Locris ab eo ad tuendā urbē relict

Sęuitia & feritas pleminij in locrenses

integri preter ſacram pecuniā dee quam exportabant extulerant
tū quoq. alio gñe cladis eadem illa pecunia omīb contactis ea u
olatione templi furorem iniecit atq. inter ſe ducem īducem mili
tem ī militem rabie hoſtili uertit. Summę rei Pleminius preerat:
militum pars ſub eo quam ipe ab Regio adduxerat pars ſub Trib
erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles
fugiens ſequentib quoꝫ erat obuius forte Sergio & Metieno
Tri mil fuit cui cū uiſſu Trib ademptū eſſet poculum primo urgi
um deinde clamor quoq. pugna poſtremo orta inter Pleminii mi
liteſ Tribunoꝫq. ut ſuis quiſq. opportunus aduenerat. multitu
dine ſimul ac tumultu creſcente. Victi Pleminii militeſ cū ad
Pleminium cruorem & uulnera oſtentantes nō ſine uociferatione
atq. indignatiōe concurriſſent: probra in eum ipm iactata in ur
gis referenteſ: accenſus ira domo ſeſe proripuit. uocatoſq. Trib.
nudari ac urgas expediri iubet. Dum ſpoliandis iis (repugnabāt
enim militūq. implorabant auxilium) tpus teritur: repente fre
quenteſ militeſ feroceſ recenti victoria ex omīb locis uelut ad
uerſus hoſteſ cū ad arma conclamatū eſſet concurrerunt: & cū
iam uiolata urgis corpora Trib. uidiſſent: tū uō in multo īpotentio
rem ſubito rabiem accenſi ſine reſpectu nō maieſtatis modo. ſed in
humanitatis in legatū impetum: lictoribs primum īdignū i modū
mulctatis faciunt. Tum ipm ab ſuis interceptum & ſecluſum hoſti
liter lacerant et prope exanguem naſo auribq. mutilatis relinqu
unt. iſ Meſſanam nuntiatis Scipio poſt paucoſ dieſ Locroſ aduect
cū cām Pleminii & Trib. audiſſet Pleminio noxa liberato relictoq.
ī eiuſdem loci preſidio Trib. ſontib uindicatis & in uincula cōiec
tis: ut Romam ad Senatum mitterentur Meſſānam atq. Siracu
ſaſ reduit. Pleminius impotens ire neglectam a Scipione & nimis
leuiter latam ſuam iniuriam ratus nec quēq. eſtimare alium eā
litem poſſe: niſi qui atrocitatē eius patiendo ſenſiſſet Trib. attrahi ad
ſe uſſit. laceratoſq. omīb que pati corpus ullum poteſt ſupplicis
interfecit. Nec ſaciatus uiuoꝫ pena inſepultoſ proiecit. Simili cru
delitate & ī Locrenſium principeſ eſt uſus: quoſ ad conquirendas
iniurias ad P. Scipionem profectoſ audiuit. Et quia ante per libi
dinem atq. auaritiam feda exempla i ſocioſ ediderat: Tūc ab ira mi
tiplicia edere infamię atq. inuidię nō modo ſibi ſed etiam impatori

esse. Iam comitioꝝ appetebat tempus cū a P Licinio lr̃e Romam al
late sunt se exercitūq, suum graui morbo afflictari: nec sisti potuis
se nisi eadem uis mali aut grauior etiam ī hostes ingruisset. Ita q̃
niam ipe uenire ad comitia nō potuisset si ita patrib uideretur
se. Q. Cecilium Metellū Dictatorē comitioꝝ cā dicturū: exercitū
q. Q. Cecilii dimitti e rep esse. Nam neq, usum eius ullū in pntia
esse/cū Annibal iam ī hyberna se suosq, receperit: & tanta incesse
rit ī ea castra uis morbi: ut nisi mature dimittantur nemo otium su
perfuturus uideatur. Ea Consuli a patrib faciendā uti e rep fideq,
sua duceret pmissa. Ciuitatē eo tpre repens religio inuaserat inue
to carmine in libris Sybillinis propter crebrius eo anno de celo
lapidatum ispectis. Quādoq, hostis alienigena terre Italie bellum
intulisset eum pelli Italia uinciq, posse: si matris Idee Pessimunte
numen Romam aduectum foret. Id carmen a Decemuiris inuen
tum eo magis patres mouit quod & legati quinq, donum Delphos porta
uerant: referebant & sacrificantib ipis Phitheo Appollini omia
leta exta fuisse: & responsum oraculo editum maiorē multo uicto
riam q̃ cuius ex spoliis dona portarēt adesse p r. In eisdem spei
summam cōferebant P Scipionis uelut presagientē aium de fine
belli qui depoposcisset prouncia Africam Itaq, quo maturus fa
tis omnib oraculisq, portendentis sese uictorie compotes fierent
id cogitare atq, agitare que ratio trāsportādē Romam dee esset.
Nullas tū in Asya ciuitates socias habebat p r: tn memores Escu
lapium quoq, ex Grecia quondam haud dū ullo federe sociata ua
litudinis p r: cā accersitum Et iam cū Attalo Regē, cōe adūsus Phi
lippū bellum ceptam amicitiā ēe facturū eū qua posset p r causa
legatos ad eū decernūt. M. Valeriū Leuinū qui bis Consul fuerat ac
res in Grecia gesserat. M. Cecilium Metellū Pretoriū: Sulpitium
Galbam Edilicium: Duos Questores. C. Tremelium Haccū Et M. Va
lerium Falconem. His quiq, nauis quinqueremis ut ex dignitate
p r adirent eas terras ad quas concilianda maiestas nomini roma
no esset: decernūt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cum de
scendissent oraculū adierūt: cōsulentes ad quod negocium missi do
mo essent pficiendi eius quam sibi spem pq r portenderent. Respon
sum esse ferunt per Attalum Regem compotes eius fore quod pete
rent. cū Romam deam deuexissent: tū curarent ut eam q uir optim'

Carmen sibyllinū

M. ualerius leuinus
M. cecilius metellus
Sulpitius galba
C tremellius flaccus
M ualerius falco
} legati ad attalū & mat. deā aduehendā

Rome esset hospitio accipet. Pergamū ad Regem uenerūt. Is legatos comiter acceptos Pessimuntem in Phrygiam deduxit: sacrum q̄ ius lapidem: quem matrem deum incole esse dicebant; tradidit: ac deportare Romam iussit. premissus ab legatis M. Valerius Falco nuntiauit deam apportari: querendū utrum optimū in ciuitate ēe qui eam rite hospitio accipet Q. Cecilius Metellus Dictator a Consule in Brutiis comitioꝝ cā dictus exercitusq; eius dimissus Magr̄ eq. L. Veturius Philo Comitia per Dictatorē habita Coss facti M. Cornelius Cetegus P. Sempronius Tuditanus absens cum prouinciā Greciā haberet. Pretores inde creati Claudius Nero M. Martius Ralla L. Scribonius Libo M. Pomponius Matho. Comitiis pactis Dictator sese magrātu abdicauit Ludi Romani ter plebei septies instaurati Curules erant Ediles CN. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniā prouinciam habebat: absēs creatus: absens eum honorē gessit T. Claudius Asellus & M. Iunius Penus. Plebei Ediles fuerunt Edem uirtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit septimodecimo anno postq̄ a patre eius primo Consulatu uota ī Gallia ad Castiduū fuerat. Et Flamen Martialis eo anno est mortuus M. Emilius Regulus. Neglecte eo biennio res ī Grecia erant. Itaq. Philippus Etholos desertos ab Romano cui uni fidebāt auxilio quibꝫ uoluit conditionibus ad petendā & pacisendam subegit pacem quod nisi omī ui pficere maturasset bellante eum cum Etolis P. Sempronius proconsul successor impii missus Sulpitio cū x. milibꝫ peditum & mille equitibꝫ & xxxv. rostratis nauibꝫ haud paruum momentū ad opem ferendam socius oppressisset. Vix dū pace fcā nuntius Regi uenit Romanos Dirrachium uenisse. Parthinosq. & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res. Dimallumq. oppugnare. Eo se auerterant Romani ab Etoloꝝ quo missi erant auxilio irati qd sine auctoritate sua aduersus fedus cum Rege pacem fecissēt. Ea cum audisset Philippus ne qui motus maior in finitimis gentibꝫ populisq. oriretur magnis itineribꝫ Apolloniam contendit quo Sempronius se receperat: misso Lectorio legato cum parte copiaꝝ & xv. nauibꝫ in Etholiam ad uisendas res pacemq. si posset turbā dam Philippus agros Apolloniatum uastauit & ad urbem admotis copiis potestatē pugne Romano fecit. Quem postq̄ postea

Lapis sacer q magna mr erat

Q. cecilius metellus dictator
L. veturius philo magr eq.
M. cornelius cethegus
P. sempronius tuditanus
Claudius nero
M. martius valla
L. scribonius libo
M. pomponius matho
} pretores

Virtutis edes

Parthini ppli ppe dirachiū
Dimallū op; ppe

q̄ quietum muros tm̄modo tueri uidit nec satis fidens uiribꝫ ut urbē oppugnaret cum Romanis quoq. sicut cū Etolis cupiens pacem si posset turbandam si minus indutias facere nihil ultra irritatus nouo certamine odiis in regnum se recepit Per idem tp̄us tedio diuturni belli Epirote temptata prius Romanorꝫ uoluntate legatos de pace cōmuni ad Philippum misere satis cōfidere conuentura eam affirmantes si ad colloquiū cū P. Sempronio imperatore uenisset facile impetraturum neq. enim ipius Regis quidem abhorrebat animus ut in Epirum transiret Penice urbs est Epiri ibi prius colloquutus Rex cum Eropo & Darda & Philippo Epirotarꝫ Pretoribus postea cū P. Sempronio congreditur. Adfuit colloquio & Aminander Athamanum Rex: & Magistratus alii Epirotarꝫ & Acarnanū. Primus Philippus Pretor uerba fecit & petiit simul ab Rege & ab Imperatore Romano ut finem belli facerent darentq. eam Epirotis ueniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit ut Parthini & Dimallum & Bargullum & Eugenium Romanorꝫ esset At interea missis Romam legatis ad Senatum impetrasset ut Macedonia cederet In eas conditiones cum pax conuenisset ab Rege federi adscripti Prusia Bythinę Achei Boetii Thessalia Acarnanes Epirote. Ab Romanis Ilienses Attalus Rex Pleuratus Nabis Lacedemoniorꝫ Tyrannus Elei: Messenii: Athenienses Hic cōscripta modo cōsignataq. sunt & in duos menses indutię facte donec Romam mitterentur legati ut populus in has conditiones pacem uuberet iusserunt q. omnes tribus quia auerso in Africam bello omib⁹ aliis in presentia leuari uolebant bellis. Sempronius pace fea ad Consulatū Romam decessit P. Sempronio M. Cornelio Cons. quintusdecimus annus punici belli erat: Prouincie Cornelio Etruria cum ueteri exercitu Sempronio Bruti ut nouas scriberet legiones decrete. Pretoribꝫ M. Martio urbana L. Scribonio Liboni peregrina & eidem Gallia M. Pomponio Mathoni Sicilia T. Claudio Neroni Sardinia euenit P. Scipioni Proconsuli cū eo exercitu cūq. ea classe quam habebat prorogatum in annum impium est Item P. Licinio ut Bruti os cum duabꝫ legionibꝫ obtineret quoad eum cū impio in prouincia morari consuli e rep. uisum esset Et M. Liuio & Sp. Lucretio cū binis legionibꝫ quibꝫ aduersus Magonem Gallię presidio fuisset prorogatum impium est & CN. Octauio ut cū Sardiniam legio

Penice urbs epiri

Dimallū
Bargullū
Eugeniū
} oppida in epiro

∴ at Atintania si

nemq; T Claudio tradidisset ipe nauib; longis xl maritimam oram
quib; finib; Senatus censuisset tutarentur M Pomponio Pretori in Si
cilia Cannensis exercitus due legiones decrete sunt T Quintius Ta
rentum C Hostilius Capuam propretores sicut priore anno cum
uetere uterq; psidio obtinerent De Hispanie imperio quod in eam pro
uinciam duos proconss mitti placeret latum ad populum est Oms
tribus eosdem L Cornelio Lentulo & L Manlium Acidinum Pro
conss sicut priore anno tenuisset obtinere eas prouincias iusserunt
Conss delectum habere instituerūt & ad nouas scribendas in Bru
tios legiones & inde ceteroq: ita eim iussi a Senatu erant: exercituum
supplementum quāq; nō dū apte Africa prouincia erat decreta occul
tantib; id credo patrib; ne presciscerēt Carthaginenses: tū in eam spe
ctata ciuitas erat, ī Africa eo anno debellatum iri finēq; bello puni
co adesse Impleuerat ea res supstitiōe aīos: proniq; & ad nuntianda
& ad credenda prodigia erant. Ea plura uulgabantur duos soles
uisos & nocte interluxisse & facem stelle ab ortu solis ad occidē
tem porrigi uisam. Tarracine portam Anagnine & multis locis mu
rum de celo tactum. In ede Iunonis Sospitē Lauini cū horrendo fra
gore strepitum editum: eoq; procurandoq; cā diem unum supplī
catio fuit & nouendiale sacrum quod de celo lapidatum esset fa
ctum. eo accessit consultatio de matre Idea accipienda quā preter
q; quod M. Valerius unus ex legatis regressus ac tutum ī Italia
fore nūtiauerat recens nuntius aderat Tarracine iam ee Haud par
ue rei iudiciū Senatū tenebat qui uir optimus in ciuitate esset ue
tam certe uictoriam cuius rei sibi quisq; mallet q̄ ulla impia: bono
reue suffragio seu patrū seu plebis delatos. P. C. P Scipionem filium
eius qui in Hispania occiderat adolescentem nō dum Questorium
iudicauerunt ī tota ciuitate uirum optimū esse Id quib; uirtutib;
inducti ita iudicauerint sicut traditū a proximis memorie temporq;
illoq; scriptoribus libens posteris tradiderim ita eas opiniones coniectā
do rem uetustate obrutam nō interponam. P. Cornelius cū omīb; ma
tronis Ostiam ire iussus obuiam deę isq; eam de naue accipere & in
terram elatam tradere referendā matronis. Postq̄ nauis ad hostium
amnis Tyberini accessit sicut erat iussus ī salutum naue euectus a
sacerdotib; deam accepit extulitq; ī terram. Matrone primores ciui
tatis: inter quas unius claudie quinte insigne est nomen: accepere:

Prodigia

: portam

P Scipio . . . .
uir optimus a Senatu iudicatus

Quinta Claudia uirgo

Thuribula

Megalensia

cui dubia ut traditur antea fama clariorem ad posteros tam religio
so misterio pudicitiam fecit Eę per manus succedentes deinde alie
alis omĩ effusa ciuitate obuiam thuribulis ante ianuam positis
qua pferebatur atq. accenso thure pcantib⁹ ut uolens propitia
q. urbem Romam uiret ĩ edem uictorię q̃ est ĩ palatio pertule
re deam pridie Idus Aprilis: isq. dies festus fuit Populus freques
dona dee ĩ palatio tulit: Lectisternioq. & ludi fuere Megalensia
appellata Cũ de supplemento legionum ageretur q̃ in prouinciis e
rant tempus ee a quibusdam Senatorib⁹ subiectum est: quę dubi
is in reb⁹ ut cuiq. tolerata essent eo dempto iam tãdem deũ benigni
tate metu nõ ultra pati Erectis expectatiõe patrib⁹ subiecerũt Co
lonias Latinas xii: que Q. Fabio & Q. Fuluio Cons. abnuissent mi
lites dare: eas annum iã ferme sextũ uacationem militię quasi
honoris causa & beneficii habere cũ interim boni obedientesq. so
cii pro fide atq. obsequio imperii ro. continuis oium annoꝝ dele
ctib⁹ exhausti essent Sub hanc uocem noua memoria magis pa
trib⁹ renouata rei prope iam oblitteratę est/q̃ ira irritata/taq. ni
hil prius referre Cons. passi decreuere ut Cons. magr̃atus denosq.
principes Nepete Sutrio Ardea Calib⁹ Alba Carseolis Sora Suessa : setia :
Circeis Nãnia Interãna. Eę nãq. Colonię in ea cã erant Romam ex
irent uis imperarent quantũ queq. earꝝ Coloniarꝝ militũ pluri
mum dedisset p. r. ex quo hostes in Italia essent duplicatũ eius
eius sume nũm peditum darent & equites centenos ucenos. Si qua
earꝝ nũm equitum explere nõ posset pro equite uno tres pedites
liceret dare Pedites equitesq. q̃ locupletissimi legerentur: mitte
rentq. ubicũq. extra Italiam supplemento opus eet si quis ex iis
recusarent retineri eius colonię Magr̃atus legatosq. placere ne
q. si postularent Senatũ dari prius quã impata fecissent Stipen
dium preterea iis colonus iii milia eris asses singulos imperari
exigiq. quotannis. Censũq. ĩ iis colonis agi ex formula ab Ro
manis Censoribus data Dare aũt placere eandem quã populo r. de
ferriq. Romam aburatis Censoribus Coloniarꝝ prius q̃ magr̃atu
abirent Ex hoc S. c. accitis Romam magr̃atib⁹ primoribusq. earꝝ
coloniarꝝ Cons. cũ milites stipendium q. impetrassent alii aliis ma
gis recusare ac reclamare Negare tm militum effici posse uix si
simplum ex formula imperetur enissuros orare atq. obsecrare

ut sibi Senatum adire ac deprecari liceret nihil se quare perire me
rito deberent admisisse. Sed si pereundū etiā foret neq. suū dele
ctum neq. uam p̄r. ut plus militū darent q̄ habent posse efficere.
Cons. obstinati manere Legatos Rome iubent. Magrātus ire do
mos ad delectus habendos Nisi sūma militum q̄ imperata cēt Ro
mam adducta neminē iis Senatum daturum Ita p̄cisa spe Senatū
adeundi deprecandi q. delectus ī his xii coloniis p̄ longam uacati
onem nūo uniorū aucto haud difficulter est profectus Altera ui
dem res prope eque longo neglecta silentio relata a M. Valerio Leui
no est qui priuatis collatas pecunias se ac M. Claudio Consule red
di tandem equum ēe dixit. Nec mirari quēq̄ debere ī publica ob
ligata fide suam precipuam curam esse nam preterq̄ quod aliqd
proprie ad Cons. eius anni quo collatę pecunię essent ptineret
etiam se auctorem ita cōferendi fuisse inopia erarii nec plebe ad
tributum sufficiente Grata ea pribus admonitio fuit iussisq. re
ferre Consulibus decreuerūt ut tribus pensionibus ea pecunia solue
retur primam presentem ii qui tū essent Duas tertii & quinti cōs
numerarent Omēs deinde alias curas una occupauit Postq̄ Locrē
sium clades quę ignotę ad eam diem fuerant Legatorū aduentu
uulgatę sunt nec tam Q. Pleminii scelus: q̄ Scipionis in eo aut ā
bitio aut negligentia uras hoūm irritauit Decem Legati Locren
sium obsiti squalore & sordibus ī Comitio sedentibus Cons. Locren
ses se dixerunt esse passos ea a Q. Pleminio Legato Romanis
q. militibus quę pati ne Carthaginenses quidem uelit populus r.
rogare uti sibi patres adeundi deplorandiq. erūnas suas potesta
tem facerent. Senatu dato maximus natu ex iis Scio inquit quā
ti estimentur nostrę apud uos querelę P. C. plurimū in eo momē
ti ēe si probe sciatis & quomodo proditi Locri Annibali sint & q̄
modo pulso Annibale is presidio restituti in ditionem uestram. qp
pe si & culpa defectionis procul a publico cōsilio absit/ & reditū
in nostram ditionem appareat non uoluntate solum sed etiam o
pere ac uirtute nostra/ magis indignemini bonis ac fidelibus socis
tam atroces atq. īdignas iniurias ab legato uestro militibus q. fie
ri. sed ego causam utriusq. defectionis nrē ī aliud tpūs differen
dam ābitror esse: duarū rerū gratia: unius ut coram P. Scipione
qui Locros recepit quiq. omniū nobis recte perperāq. factorū est

1 uelamenta supplicum ramos
olee / ut greeis mos est porrigentes
ante tribunal cum flebili uocife
ratione humi posuerunt. Que
ramibus consulibus
ORO Legati locrensium in
senatu de pleminij & militū
iniurijs querentes

testis agatur alterus quod qualescūq. sumus tamen hec que passi su
mus pati nō debuimus. nō possimus dissimulare p.c. nos cum presidi
um punicum in arce nra haberemus multa feda & indigna a pfco
psidii Hamilcare & a Numidis Afrisq. passos esse. Sed quid illa sūt
collata cū iis q̄ hodie patimur. cū bona uenia q̄so audiatis p.c. id
quod inuitus eloquar. In discrimine est nūc humanū genus utrū
uos an Carthaginenses principes orbis terraꝝ uideat Sed si ex iis
que Locrenses aut ab illis passi sumus aut a uestro psidio nūc cum
maxie patimur estimandum Romanum ac punicū impium sit: ne
mo nō illos sibi q̄ uos dominos poptet: & tn uidete quēadmodum Lo
crenses in uos animati sint. Cum a Carthaginensibꝫ iniurias multo
minores acciperemus ad uestrū impatorem confugimus. cū a uestro
presidio plus q̄ hostilia patiamur nusq̄ alio q̄ ad uos querelas de
tulimus aut uos respicientis perditas res nostras p.c: aut ne ab diis
quidem imortalibꝫ quod precemur quicq̄ supēest. Q. Pleminus le
gatus missus est cum psidio ad recipiendos a Carthaginensibꝫ Locros
& cū eodem ibi relictus est psidio. i hoc legato nīl (dant enim aūm ad
loquendum libere/ultime miserie) Nec hominis quicq̄ est p.c. preter
figuram & spēm: neq. Romani cuius preter habitum uestitusq. & so
num latine linque: pestis ac belua imanis. Quale fretum quondā
quo ab Sicilia diuidimur ad pniciem nauigantium circūsedisse
fabule ferunt: ac si scelus libidinemq. & auaritiam solus ipe ex
cere in socios uestros satis haberet unam profundam quidem uora
ginem tamen patentia nostra expleremus. Nūc omēs centuriones
milites q. uestros: adeo i promiscuo licentiam atq. improbitatem
esse uoluit: Pleminios fecit. omēs rapuunt spoliant uerberant uul
nerant occidunt costuprant matronas: fiunt in uirgines ingenu
as raptus ex complexu parentum: quotidie capitur urbs nostra:
quotidie diripitur: dies noctesq. passim omia mulier pueroꝝ q.
qui rapuntur atq. asportantur ploratibꝫ sonant. Miretur qui sciat
quō aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos qui faciunt nō
dum tantaꝝ iniuriaꝝ sacietas cepit'. neq. ego ex equi possum nec
uobis opus est audire singula que passi sumus'. cōmuniter omia am
plectar. neq. domū ullam Locris. nego quenq̄ hominem expertem i
urie esse. nego ꝗullum genus sceleris libidinis ac auarītie superes
se quod in eoꝝ ullo qui pati potuerint prtermissum sit. uix ratio uiri

nego

potest uter casus ciuitatis sit detestabilior cū hostes bello urbem cepe
an cum exitiabilis Tyrannus ui atq. armis oppressit. omia que ca
pte urbes patiuntur passi sumus & cum maxīe patimur P. C. omia
que crudelissimi atīn inportunissimi Tyranni sceleta ī oppssos ciues e
dunt Pleminus in nos liberosq. nros cōuges ep edidit. Vnum est
de quo nominatim & nos queri religio ifixa animis cogat & uos
audire & exoluere remp uestram religione si ita uobis uidebit
uelimus. P. C. Vidimus enim cū quata cerimonia nō solum uestros
colatis deos sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos
Proserpine de cuius sanctitate templi credo aliquā famam ad uos
peruenisse Pyrrhi bello: qui cū ex Sicilia rediens Locros classe p
teruehereter inter alia feda que propter fidem nostram erga uos
in ciuitatē nostram facinora edidit Thesauros quoq. Proserpine in
tactos ad eam diem spoliauit atq. ita pecunia ī naues imposita
ipe terra est profectus. Quid ergo euenit P. C. classis postero die
fedissima tempestate lacerata omnesq. naues que sacram pecuniā
habebant in littora nra ejecte sunt qua tanta clade edoctus tandē
deos esse superbissimus Rex agnouit pecuniamq. omēm conquisitā
in thesauros Proserpine referrē iussit. nec tn illi unq̄ postea prospe
quicq̄ euenit pulsusq. Italia ignobili atq. inhonesta morte temere
nocte ingressus Argos occubuit. Hec cū audisset legatus dr Trib. q.
militum a mille alia quę nō augende religionis causa sed presen
tis dee numine sepe compta nobis maioribq. nostris referebamus:
ausi sunt nihilominus sacrilegas admouere manus intactis illis
thesauris & nefanda seipos preda ac domos contaminare suas &
milites uestros quibs per uos fidemq. uestram P. C. priusq̄ eoz sce
lus expietis neq. in Italia neq. i Africa quicq̄ rei gesseritis nequod
piaculi cōmiserunt nō solum suo sanguine sed etiam publica cla
de luant quāq̄ ne nūc quidem P. C. aut i ducibs aut i militibs uestris
cessat ira dee iam aliquotiens inter se signis collatis cōcurrerunt Dux
alterius partis Pleminus alterius duo Trib. militum erant non
acrius cum Carthaginensibs q̄ ipi inter se ferro dimicauerunt p
buissentq. occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali ni ac
cutus a nobis Scipio interuenisset. At hercule milites contactos san
guine sacrilegio furor agitat: in ducibs ipis puniendis nullum dee
numen apparuit imo ibi presens maxīe fuit uirgis cesi Trib. able

gato sunt. Legatus deinde insidiis Trib. interceptus preterq̃ quod toto
corpore laceratus naso quoq; auribusq; decisis exanguis est relict⁹
Recreatus deinde ex uulneribꝫ legatus Trib. mil. in uincula con
iectos. deinde uerberibꝫ affectos seruilibꝫq; omibꝫ supplicijs cru
ciatos cruciando occidit. mortuos deinde prohibuit sepelliri. has
dea penas a templi sui spoliatoribꝫ habet. nec ante desinet omi
bus eos agitare furijs q̃ depoita sacra pecunia ī thesauris fuerit.
Maiores quondam nri grauj Crotonensium bello quia extra ur
bem templum est trasferre ī urbem eam pecuniã nolluerũt. nocte
audita ex delubro uox est. quod abstinerent manus deam sua
templa defensuram. Quia mouendi inde thesauros incussa erat re
ligio muro circũdare templũ uoluerũt. Ad aliquãtum iam altitu
dinis excitata erant menia cũ subito collapsa ruina sunt. Sed &
nc & tunc & sepe alias dea suam sedem suumq; templum aut tu
tata est aut uiolatoribꝫ grauia piacula exegit. Nostras iniurias nec
potest nec possit alius ulcisci q̃ uos P.C. Ad uos uestramq; fidem sup
plices cõfugimus. nihil nostra interest utrũ sub illo legato sub illo
presidio Locros esse sinatis an irato Annibali & Penis ad supplici
um dedatis. Non postulamus ut ex templo nobis de absente in
dicta causa credatis. ueniat coram. ipe audiat. ipe diluat si qcq̃
sceleris. quod homo ī hoies edere potest ī nos ptermisit. nõ recu
samus. quin & nos omia eadem itez si pati possumus patiamur
& ille omi diuino humanoq; liberetur scelere. Hec cũ ab legatis
dicta essent. quesissetq; ab iis Q. fabius detulissent ne eas querelas
ad P. Scipionem. responderũt. missos legatos esse. sed eum belli appa
ratu occupatũ esse & in Africam aut iam traiecisse aut post paucos
dies traiecturũ & legati grãm quanta esset apud Imperatorem ex
ptos esse. cũ inter eum & Tribunos cognita causa Trib. in uincula
coniecit. Legatum eque sontem aut magis etiam ī ea potestate re
liquerit. Iussis excedere extemplo legatis nõ Pleminius modo sed
etiam Scipio orationibꝫ lacerari. ante omes Q. Fabius natũ eum ad
corrumpendam disciplinam militarem arguere. Sic & in Hispania
plus prope seditione militum q̃ bello amissum externo & regio mo
re & indulgere licentię militum & seuire ī eos. Sententia deinde eq.
trucem orationi adiecit. Pleminiũ Legatum uinctũ Romam deporta
ri placere & ex uinculis causam dicere ac si uera forent. Locrenses q̃

Sententia. Q. fabij de
Scipione & Pleminio

rerentur in carcere necari bonaq; eius publicari P. Scipionē: quod de pro
uincia decessisset i iussu Senatus reuocari Agriq. cū Trib: pl: ut de im
perio eius abrogando ferrent ad populum. Locrensibꝫ coram Sena
tum respondere: quas sibi iniurias factas quererentur eas neq; Se
natum neq; po: r: uelle fcās: uiros bonos socios q; & amicos eos ap
pellari: liberos coniuges queq; alia erepta essent restitui Pecuni
am quanta ex thesauris Proserpinę sublata esset conquiri dupla
q; pecuniam in thesauris reponi & sacrum piaculare fieri ita ut pri
usq; ad collegium pontificū referretur quod sacri thesauri moti a
perti uiolatiq; essent que piacula quibꝫ diis quibꝫ hostiis fieri pla
ceret milites qui Locris essent omēs in Siciliam trāsportari quat
tuor cohortes sociorꝫ Latini nois in presidium Locros adduci Perro
gari eo die sententię accensis studiis pro Scipione & adūsus Scipi
onem nō potuere preter Pleminiꝫ facinus Locrensiumq; cladem
ipius etiam Impatoris nō Romanus modo sed ne militaris quidē
cultus iactabatur cū pallio crepidisq; inambulare i gymnasio libel
lis etiam eum palestreq; operam dare eque segniter molliterq; co
hortem totam Syracusarꝫ amenitate frui cārthaginē atq; Anni
balem excidisse de memoria exercitū omēm licentia corruptum
qualis Sucrone i Hispania fuerit qualis nec Locris socis magis
q; hosti metuendus Hec quāq; partim uera partim mixta eoq; si
milia ueris iactabantur Vicit tn Q. Metelli sententia qui de ce
teris maximo assensu de Scipionis cā dissensit Qui eim cōueni
re quem & modo ciuitas iuuenem admodū unum recuperāde
Hispanię delegerit Ducemq; recepta ab hostibꝫ hispania: ad im
ponendum punico bello finem: creauerit Consulem spe destinauē
rit Africam subacturum Annibalem ex Italia detracturum Eum
repente tanq; Q. Pleminium i dicta cā prope damnaturum ex pro
uincia reuocari: cū ea que in se nepharia fcā Locrenses quererē
tur: ne pnte quidem Scipione fcā dicerent: neq; aliud q; patientia
aut pudor: quod legato pepercissent ĩsimulari posset Sibi placere
M. Pomponium Pretorem cui Sicilia prouincia sorti euenisset tri
duo proximo in prouncia proficisci Cons. decem legatos quos ius
uideretur ex Senatu legeret quos cum Pretore mitteret & duos
Tribunos pl: atq; Edilem cū eo consilio cognoscere Pretorem si ea
que Locrenses facta quererentur iussu ac uoluntate P. Scipionis

190

facta essent ut eū de prouncia discedere uberet Si P. Scipio iam in Afri
cam traiecisset Trib plebis atq. Edilis cū duobꝰ legatis quos maxīe
Pretor ydoneos censuisset i Africam proficiscerentur Trib. atq. Edi
lis qui reducerent inde Scipionem legati qui exercitui preessent do
nec nouus imperator ad eum exercitum uenisset Sin M. Pomponi
& decem legati comperissent neq. iussu neq. uoluntate P. Scipionis
ea facta esse ut in exercitu Scipio maneret bellūq. ut proposuisset
gereret. Hoc fcō S.C. Trib pl. actum est ut compararet inter se aut
sorte legerent qui duo cū ptore ac legatis irent ad Collegium pon
tificum relatum de expiandis que Locris in templo Proserpine ta
cta uiolata clataq. inde essent Trib plebis cū Pretore & x. legatis
profecti M. Claudius Marcellus & M. Cintius Almintus Edilis
plebis datus est quem si aut in Sicilia Pretoris dicto audiens non
esset Scipio aut in Africam traiecisset prehendere Trib uberent ac
iure sacrosancte potestatis reducerēt Prius Locros ire q̄ Messanam
cōsilium erat Cetez duplex fama est quod ad Pleminium attinet
Alii auditis que Rome acta essent in exilium Neapolim euntem fō
te i. Q. Metellum unū ex legatis incidisse & ab eo Regium retractū
Alii ab ipo Scipione legatum cum xxx. nobilissimis equitum mis
sum qui Q. Pleminium i cathenas & cū eo seditionis principes cō
nicerent Ii omes seu ante Scipionis seu tū Pretoris iussu traditi in cu
stodiam Reginis sunt Pretor legatiq. Locros profecti primam si
cuti mandatum erat religionis curam habuere Omnem enim sacra
pecuniam: queq. apud Pleminum queq. apud milites erat conquisi
tam cū ea quam ipi secum attulerant i thesauris reposuerūt ac piacu
lare sacrum fecerunt Tum uocatos ad contionem milites pretor signa
extra urbem efferre iubet castraq. in campo locat cū graui edicto sigs
miles aut in urbe restituisset aut secum extulisset quod suum nō esset
Locrensibꝰ se pmittere ut quod suum quisq. cognosceret prehende
ret siquid nō compareret repeteret ante omia libera corpora place
re sine omi mora restitui: non leui defuncturum pena qui nō restituis
set Locrensium deinde contionem habuit atq. iis libertatem legesq.
suas po. r. Senatumq. restituere dixit Si quis Pleminum aliumue
accusare uelit Regium se sequeretur Si de P. Scipione publice
queri uellent ea que Locris nepharie i deos hoiesq. facta essent lega
tos mitterent Messanam Ibi se cū concilio cogniturum Locrenses

Pretor legatiq

Pretor legatiſq. a Senatu ac populo r. gratias egere. Se ad Pleminium accuſandum ituros. Scipionem quanq̃ parum inuuris ciuitatiſ ſue doluerit eum eſſe uirum que amicũ ſibi q̃ inimicũ mallent ee pro certo ſe habere neq. uiſſu neq. uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda cõmiſſa. ſed aut Pleminio nimium aut ſibi parum creditũ aut natura inſitum quibuſdam ee ut magis peccare nolint q̃ ſatis animi ad uindicãda peccata habeant. Et pretori & conſilio haud mediocre onuſ demptum erat de Scipione cognoſcendi. Pleminiũ & alios xxx hoies cum eo damnauerunt atq. in cathenis R omã miſerunt. Ipi ad Scipionem profecti ſunt ut ea quoq. que uulgata ſermonibꝫ erant de cultu ac deſidia Impatoris ſolutaq. militie diſciplina compta oculis referrent. Romam Venientibꝫ iis Syracuſas Scipio res non uerba ad purgandum ſe preparauit. exercitum omem eo cõuenire claſſem expediri iuſſit. tanq̃ dimicandum eo die terra mariq. eſſet cum Carthaginenſibꝫ. Eo die quo uenerunt hoſpitio comiter accepti. poſtero die terreſtres naualesq. exercitus nõ inſtructos modo. ſed hos decurrentes claſſem in portu ſimulachrum & ipam edentem naualis pugne oſtendit. tũ circa armamentaria & horrea aliumq. belli apparatum uiſendum pretor legatiq. du cti tantaq. admiratio ſingulaꝝ unuerſaꝝq. reꝝ incuſſa: ut ſatis crederent aut illo duce atq. exercitu uinci Carthaginenſem populũ: aut alio nullo poſſe: uiderentq. quod dii bene uerterent. trauecti & ſpei concepte quo die illum omes centurie priorem Conſulem dixiſſent primo quoq. tpre compotem p. r. faceret. Adeoq. letis inde aĩs profecti ſunt. tanq̃ uictoriam non belli magnificũ apparatum nuntiaturi Romam eſſent. Pleminius quiq. in eadem cauſa erant. Poſtq̃ Romam eſt uentum extemplo in carcerem conditi ac primo p ducti ad populum ab Trib. apud preoccupatos Locrenſium clade animos nullum miſericordie locum habuerunt. Poſtero cũ ſepius p ducerentur iam ſeneſcente inuidia mõliebantur ire & ipa deformitas Pleminii memoriaq. abſentis Scipionis facilius eos ad uulgum conciliabat. Mortuus eſt tñ prius in uinculis q̃ iudicium de eo populi p̃ficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio reꝝ Romanaꝝ refert ludis uotiuis quos Rome Africanus iteꝝ Conſul faciebat conatum per quoſdam quos ptio corruperat aliquot locis urbem incendere ut frangendi carceris fugiendiq.

haberet occasionem patefto dein scelere delegatu in Tullianum ex
S.C. De Scipione nunq̃ nisi in Senatu actum ubi omes legatiq & Trib classem eam exercitum ducemq uerbis extollentes effece runt ut Senatus censeret primo quoq tpre i Africam trajiciendu Scipioniq permitteretur ut ex iis exercitibs qui in Sicilia essent ipi liceret quos in Africam secum trajiceret quos prouincie relin queret presidio Dũ hec apud Romanos gererentur Carthaginẽ ses quoq cum speculis p promontoria omia positus percontantes pauentesq ad singulos nuntios sollicitam hyemem egissent haud paruum & ipi tuende Africe momentum adiecerunt societatem Syphacis Regis cuius maxime fiducia traiecturum i Africam Romanum crediderũt Erat Hasdrubali Giscgonis filio nõ hospi tium modo cũ Rege de quo ante dictũ est cum ex Hispania for te i idem tpus Scipio atq Hasdrubal conuenere sed mentio quoq incohate affinitatis ut Rex duceret filiam Hasdrubalis Ad eam rem cõsumandam tempusq nuptiis statuendum (iam enim & nubilis erat uirgo) profectus Hasdrubal ut accensũ cupidita te (& sunt ante ẽs Numide barbaros effusi in uenerem) sensit uirginem a Carthagine accessit maturatq nuptias & inter alia gratulationem ut publicũ quoq fedus priuato adiceretur so cietas inter populum Carthaginense Regẽq data ultro citroq fi de eosdem amicos inimicosq habituros iureiurando affirmant. Ceterq Hasdrubal memor & cũ Scipione inite Regi societatis & q̃uana & mutabilia barbarorq ingenia essent: ueritus ne si trai ceret i Africam Scipio paruum uinculũ eę nupte essent dum accensum recenti amore Numidam habet perpellit blanditiis q puelle adhibitis ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat p quos moneat ne priorib suis promissis fretus i Africam trajici at se & nuptiis ciuis Carthaginensis filię Hasdrubalis quem ui derit apud se i hospitio & publico etiam federe cũ populo Cartha ginensi iunctum hortari primũ ut procul ab Africa sicut adhuc fecerint bellum Romani cũ Carthaginensibs gerant: ne sibi in teresse certaminibs eorq armaq aut hec aut illa abnuentem alte ram societatem sequi necesse sit si non abstineat Africa Scipio & Carthagini exercitum admoueat sibi necessariũ fore & pro pa tria Africa i quam & ipe sit genitus & pro patria coniugis sue

Legati syphacis ad scipionem ne in africā trajiciant

proq. parente atq. penatibꝫ dimicare Cum his mandatis ab Rege
legati ad Scipionem missi Syracusis eū conuenerunt Scipio quā
q̄ magno momento rei i Africa gerendaꝫ magnaq. spe desti
tutus erat Legatis propere priusquā res uulgaretur remissis i
Africam trās dat ad Regem quibꝫ etiam atq. etiā monet eum ne
uiolare hospitii secum neu cum p r. inite societatis neu fas fidem de
xteras deos testes atq. arbitros conuentoꝫ fallat Ceteꝫ quan
do neq. celari aduentus Numidaꝫ poterat uagati enim in urbe
obuersatiq. pretorio erant Et si sileretur quid petentes uenissent
periculum erat ne uera eo ipo quo celarentur sua sponte magis
emanarent timorq. in exercitum incideret ne simul cū Rege &
Carthaginensibꝫ foret bellandum auertit a uero falsis elicitas p
occupando mentes hoium & uocatis ad concionē militibꝫ non ul
tra esse contandum aut istare ut i Africa q̄ primum trāiciat so
cios Regis Masanissam ipm prius ad Lelium uenisse querentem
qd contando tpus tereretur Nunc Syphacem mittere legatos ide
admirantē que tam diuturne more sit causa postulantemq. ut aut
trāiciatur tandem i Africam exercitus aut si mutata consilia sint
ut certior fiat & ipe sibi & regno suo posset consulere Itaq. satis iam
omibꝫ instructis apparatisq. & re iam nō ultra recipiente contionē
i aio sibi esse Lilybeum classe traducta eodēq. omnibꝫ peditum
equitūq. copiis contractis que prima dies cursum nauibꝫ daret de
is bene iuuantibꝫ i Africam trāicere Lās ad M. Pomponium mit
tit ut si ea uideretur Lilybeum ueniret ut coīter consulerent quas
potissimum legiones & quantū militū nūm i Africam trāiceret. Ite
circum oram maritimā misit ut naues onerarie comprehensę Lilybe
um omes contraherentur quicquid militum nauiumq. i Sicilia erat
cum Lilybeū conuenisset & nec urbs multitudine hoium nec portus
naues caperet tantus omibꝫ ardor erat i Africam trāiciendi ut nō
ad bellum duci uiderentur sed ad certa uictorie premia pcipue
qui superabant ex Cannensi exercitu milites illo nō alio duce cre
debant nauata reip opa finire se militiam ignominiosam posse. &
Scipio minus id genus militum aspernabatur ut qui neq. ad cānas
ignauia coꝫ cladem acceptam sciret neq. ullos milites eque uete
res in exercitu Romano esse exptosq. non uaris prelis modo sed
i urbibus etiam oppugnandis Quinta & Sexta Cannenses erant

legiones eas se traiecturum i Africam cū dixisset singulos milites inspe
xit reliquosq. quos nō ydoneos credebat i locū eoꝝ subiecit quos se
cum ex Italia accuerat suppleuitq. ita eas legiones ut singula se
na milia & ducenos pedites tricenos haberent equites. Sociorꝝ itē
Latini nois peditesq. equitesq. de exercitu Cannensi legit. Quan
tum militum i Africam transportatū sit nō paruo nūo inter auctо
res discrepat. Alibi x. milia peditum duo milia & cc equites. Alibi
xv. milia peditum mille & quingentos equites. alibi parū plus
dimidia rem auctam quiq. & xxx. milia peditum equitūq. in naues
impōita. Quidam nō adiecere nūm. Inter quos me ipe i re dubia
poni malui. Celius ut abstinet nūo ita ad imensum multitudinis
spem auget uolucres ad terram delapsas clamore militū aut tantaq.
multitudinē conscendisse naues ut nemo mortalium aut i Italia
aut i Sicilia relinqui uideretur. Milites ut i naues ordine ac sine
tumultu conscenderent ipe eā sibi curam sumpsit. Nauticos. C. Le
lius qui classis pfectus erat i naues ante cōscendere coactos cōtinu
it. Commeatus imponendi M. Pomponio Pretori curam dat quiq.
& xl. dieꝝ cibaria e quibꝫ xv. dieꝝ coacta impōita. Vt omnes
ita i nauibꝫ erant scafas circumisit ut ex omibꝫ nauibꝫ qubernato
res & magri nauium & bini milites i forum conuenirēt ad impia acci
pienda postq̄ conuenerūt primū abus quesiuit si aquam homi
umentiq. necessariam i totidem dies quot frumentum imposuis
sent: ubi responsum est aquam dieꝝ quinq. & xl. i nauibꝫ esse. Tum edi
xit militibꝫ ut silentium quieti nautis sine certamine ad misteria exe
quenda bene obedientes prestarent. Cum xx. rostratis se ac L. Scapi
onem ab dextro cornu ab leuo totidem rostratas & C. Lelium pre
fectum classis cū M. Portio Catone (Questor is tum erat) onerariis
futurum psidium. Lumina i nauibꝫ singula rostrate bina onerarie
haberent. In pretoria naue id insigne nocturnum triū luminum
fore. Emporia ut peterent qubernatoribꝫ edixit. fertilissimus ager
eoq. abundans omi copia rerꝝ est regio & imbelles quod plerūq.
euenit in ubere agro barbari sunt priusq. quoq. a Carthagine subue
nirtur opprimi uidebantur posse. Iis edictis impis redire ad naues
iussi & postero die diis bene iuuātibꝫ signo dato soluere naues. Mul
te classes Romane e Sicilia atq. ipo illo portu profecte erant. Ce
terꝝ nō eo bello solum nec id mirum predatum enim tantūmodo

VI & CC. pedites & tricenos equites Legio una.

Emporia op. af.

plereq; classes erant sed ne prior quidem ulla profectio tanti spe
ctaculi fuit quaq; si magnitudine classis estimaretur & bini cons
cũ binis exercitib; ante traiecerãt & prope totidem rostratę in illis
classib; fuerant quot onerarius Scipio tũ trauciebat nam pter xl.
naues longas quadringentis ferme onerariis exercitũ trauexit
sed & bellũ bello secundum priori ut atrocius Romanis uide
retur tum quod i Italia bellabatur tũ quod ingentes strages tot
exercituum simul cesis ducib; effecerant & Scipio dux partim
factis fortib; partim suapte fortuna quadam ingenti ad increm
ta glorię celebratus conuerterat aĩó simul & mens ipa traiiciendi
nulli ante eo bello duci temptata quod ad Annibalem trahendum
ex Italia transferendũq; & finiendum in Africa bellum trãsuerat
transire uulgauerat. Concurrebat ad spectaculũ in portu omnis tũ
ba nõ habitantiũ modo Lilybei sed legationum oĩum ex Sicilia
quę ad prosequendum Scipionem officii causa conuenerunt & pre
torem prouincię M. Pomponium sequuti fuerant Ad hoc legiones
quę in Sicilia relinquebantur ad psequendos cõmilitones proces
serant ne classis modo prospectantib; e terra sed terra omnis cir
ca referta turba spectaculo nauigantib; erat Vbi illuxit Scipio
e pretoria naue silentio per pretorem facto Dii deęq; inquit maria
terrasq; qui colitis uos precor quesoq; uti q̃ i meo impio gesta sũt
& geruntur postq; gerentur ea mihi populoq; & plebi Romanę
sociis nominiq; Latino qui p r quiq; meam sectam impium au
spicium q; terra mari amnib; q; sequuntur bene uertant. Eaq; uos
omia bene uuuctis bonis auctoribus assitis saluos incolumesq; uictis
pduellib; uictores spoliisq; decoratos preda onustos triumphantesq;
mecum domos reduces sistatis: inimicoz hostiũq; ulciscendoz copi
am faxitis queq; populos Carthaginenses in ciuitatẽ nãm facere
molitus est ea ut mihi p q; r in ciuitatẽ Carthaginẽsium exem
pla edendi facultatẽ detis. Secundũ has preces cruda exta cesam
uictimam uti mos est i mare proiecit tubaq; signum dedit profici
scendi Vento secundo satis uehementi profecti celeriter e conspectu
terrę ablatę sunt Et a meridie nebula occepat ita ut uix cõcursus
nauium inter se uitarent Lenior uentus i alto factus noctem inse
quentem eadem caligo obtinuit sole orto discussa est & addita
uis uentoz lam terra cernebant haud ita multo post T. Postumi'

Officiũ ꝙ honore

Verba & precs scipionis ad deos cum ea sicilia in africã soluens

gubernator Scipioni aut non plus quinq; milia passuum Africam abēe
Mercurii promontorium se cernere si iubeat eo dirigi tam i portu fo
re omēm classem. Scipio ut i conspectu terra fuit precatus deos uti
bono reip. suoq; Africam uiderit dare uela & alium ifra nauib; ac
cessum iubet petere & uento eodem ferebantur. Ceterum nebula sub
idem ferme tpūs quo pridie exorta conspectū terre ademit & uē
tus premente nebula cecidit nox deinde incertiora omia fecit Itaq;
anchoras ne aut inter se concurrerent naues aut terre iferrentur
iecere. Vbi illuxit uentus idem coortus nebula disiecta aperuit omia
littora Africe. Scipio quod esset proximū promontorium percōtat
cū promōtorium pulchri id uocari audisset placet omen īquit huc
dirigite naues & classis decurrit copiēq; omēs in terrā exposite
sunt. Prosperam nauigationē sine terrore ac tumultu p multis Gre
cis Latinisq; auctorib; credidi. Celsus unus preterq; quod nō mersas
fluctib; naues. Ceteros omēs celestes maritimosq; terrores. Postremo
abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Egimurum in
egre correptum cursum exponit & prope obrutis naulb; inussu im
peratoris scaphis haud secus q; naufragos milites sine armis cū ingen
ti tumultu in terram euasisse. Expositis copiis Romani castra in p
ximis tumulis metantur. Iam non i maritimos modo agros con
spectu primū classis deinde tumultu egredientium in terram pa
uor terrorq; peruenerat: sed in ipas urbes. neq; enim hoīum modo
turba mulierū puerorūq; agminib; imixta omēs passim compleuerat
uias sed pecoraquoq; prese agrestes agebant ut relinqui subito Afri
cam dicerēs. Vrbibus ipis maiorem q; quem secū attulerant terrorē
inferebant. Precipue Carthagine prope ut capte tumultus fuit. Nā
post M. Atilium Regulum & L. Manlium Cons annis prope L.
nullum Romanum exercitū uiderant preter predatorias classes
quib; descensiones in agros maritimos facte erant. raptisq; que
obuia sors fecerat. prius recursum semper ad naues q; clamor a
grestis concaret. fuerat. Eo maior tū fuga pauorq; in urbe fuit. &
hercule neq; exercitus domi ualidus neq; dux quem opponerēt
erat. Hasdrubal Giscgonis filius. gnē. fama. diuitiis. regia tum et
affinitate longe primus ciuitatis erat. sed eū ab illo ipo Scipione
aliquot prelis fusum pulsumq; i hispania meminerāt. nec magis
ducem duci parem q; tumultuarium exercitum suum Romano

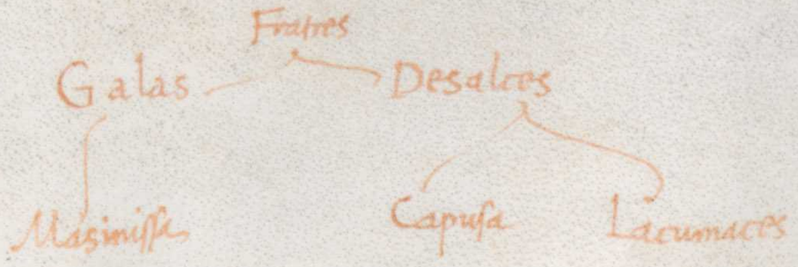
Pulchri promontoriū in africa

Egimurus insula

exercitu esse. Itaq; uelut si urbem extemplo Scipio aggressurus foret
Ita ad arma est conclamatum porteq; raptim clause & armati in
muris uigilieq; & stationes disposite ac nocte insequenti uigila
tum est. Postero die d: equites speculatu ad mare turbandosq; egre
dientes ex nauib; missi in statiões Romanoꝝ inciderũt. Iá enim
Scipio classe Vticam missa ipe haud ita multum progressus a ma
ri tumulos proximos ceperat & equites i statiões locis ydoneis po
suerant & per agros miserat predatum. Ii cũ Carthaginensi equi
tatu prelium cũ comisissent paucos in ipo certamine pleroscq; fugie
tes persequuti i quib; pfectum quoq; Hannonem nobilem iuuenẽ
occiderunt. Scipio nõ agros modo circa uastauit sed urbem etiam
proximam Afroꝝ satis opulentam cepit ubi preter cetera que ex
templo i naues onerarias impoita missaq; i Siciliam erant octo mi
lia liberoꝝ seruoꝝq; capitum sunt capta. Letissimus tñ Romanus
i principio reꝝ gerendaꝝ aduentus fuit Masanisse: quẽ quidam
cum cc. haud amplius militib; equitib;: pleriq; cũ duum miliũ
equitatu tradunt uenisse. Ceteꝝ cum longe maximus omĩum e
tatis sue Regum hic fuerit: plurimũq; rem Romanã iuuerit. ope
repretium uidetur excedere paululum ad enarrãdum q̃uaria for
tuna usus sit i amittendo recuperãdoq; paterno regno. Militãte eo
pro Carthaginensib; i hispania pater eius moritur Gale nomen
erat. regnum ad frem Regis Desalcem per grãdem natu. mosita a
pud Numidas est peruenit. Haud multo post Desalce quoq; mor
tuo maior ex duob; filius eius Capusa puero admodũ altero pa
ternum impuum accepit. Ceteꝝ cum magis iure gentis q̃ auctori
tate inter suos aut uiribꝫ obtineret regnum extitit quidam Ma-
cetullus noĩe non alienus sanguine Regib; familie semp inimice
cus ac de impio uaria fortuna cũ iis qui tũ obtinebãt certantis.
Is concitatis populanib; apud quos inuidia Regum magne aucto
ritatis erat castris palam positis descendere Regem in aciem ac
dimicare de regno coegit In eo prelio Capusa cum multis principũ
cecidit. Gens Messuloꝝ omis in ditionem impuumq; Macetulli cõ
cessit. Regio tñ noĩe abstinuit contentusq; noĩe modico tutoris pue
rum Lacumacen qui stirpis regie supererat Regem appellat. Car
thaginensem nobilem feminam sororis filiam Annibalis que pro
xime Desalci Regi nupta fuerat i matrimonio sibi cõiungit spe

De Massinissa rege.

Gala
Desalces
Capusa
Macetullus
Lacumaces.

Bocchar rex maurorū

Tapsus urbs

carthaginensium societatis & cum Syphace hospitium uetustum le
gatis missis renouat omia ea auxilia preparans adūsus Masanis
sam. Et Masanissa audita morte patrui deinde necessariis patrue
lis ex Hispania i Mauritaniā Bochar ea tempestate Rex Mau
rorū erat traiecit Ab eo supplex infimis pcibus auxiliū itineri
quoniam bello nō poterat. quattuor milia Maurorū impetrauit. cū
ius p̄misso nuntio ad paternos suosq. amicos cū ad fines regni p
uenisset quingenti ferme Numide ad eū cōuenerūt. Igitur Mau
ris inde sicut conuenerat retro ad Regem remissis quāq̄ aliq̄
to minor spe multitudo nec cū qua tantam rem aggredi satis au
deret ratus agendo ac moliendo uires quoq. ad agendum aliqd
collecturum proficiscenti ad Syphacem Lacumace Regulo ad
Tapsum occurrit Trepidū agmen cū in urbem refugisset urbem Ma
sanissa primo impetu capit Ex regis alios tradentes se recepit:
alios uim parantes occidit pars maxima cū ipō puero inter tumul
tum ad Syphacem quo primū intenderat iter peruenerūt Fama
huiusmodi rei in principio rerū prospere actę conuertit ad Masanis
sam Numidas. Affluebantq. undiq. ex agris uicisq. uctores mili
tes Gale: incitabantq. iuuenem ad recuperādum paternum regnū.
nūo militum aliquantū Macetullus superabat: nam & ipe cum ex̄
citu quo Capusam uicerat & ex receptis post cedem Regis aliquot
habebat & puer Lacumaces a Syphace auxilia ingentia adduxe
rat: quindecim milia peditum Macetullo x. milia equitum erant:
quibꝫ cū Masanissa nequaq̄ tm̄ peditum equitumue habens acie
conflixit. Vicit tm̄ & uetere militum uirtus & prudentia inter Ro
mana & punica arma exercitati ducis. Regulus cū tutore & exi
qua Messullorū manu i Carthaginensium agrum pfugit. Ita recu
perato regno paterno Masanissa quia sibi aduersus Syphacem haud
paulo māiorem restare dimicationē cernebat: optimum ratus cum
fratre patruele gratiam reconciliare missis qui & spem puero face
rent si in fidem Massanisse sese p̄misissent futurum cum in eodem
honore quo apud Galam & Desalcem quondam fuissent & qui Ma
cetullo preter impunitatē sua omia cum fide restitui sponderent: am
bo preoptantes exilio modicam domi fortunam omia ne id fieret
Carthaginensibꝫ de industria agentibꝫ ad sese perduxit. Hasdrubal
tum forte cum hec gerebantur apud Syphacem erat qui Numide

haud sane multum ad se pertinere credenti utrum penes Lacumacen an
Masanissam regnū Messulorū esset: falli cum magnope aut si Masa
nissam eisdem contentū foret quibꝫ patrem Galam aut patruum
eius Desalcem credat: multo maiorem indolem i eo animi ingeniq; ēe
q̄ in nullo gentis eius unq̄ fuisset: sepe eum in hispania rare inter ho
mines uirtutis specimen dedisse socis pariter hostibusq: & Sypha
cem & Carthaginenses nisi orientem illū ignem oppressissent ingenti
mox incendio cum iam nullam opem ferre possent arsuros: adhuc
teneras & fragiles eius uires ēe uixdū coalescere fouenti regnum
Instando stimulandoq; peruicit ut exercitū ad fines Messulorū ad
moueat atq; in agro de quo sepe cū Gala non uerbis modo disce
ptatum sed etiam armis certatum fuerat tanq̄ haud dubie uiris
sui castra locet siquis arceat quod maxie opus sit acie dimicatu
rum Sin per metum agro cedatur i regnum medium eundum aut
sine certamine concessuros iditionem eius Messullos aut nequā
q̄ pares futuros armis. His uocibꝫ incitatus Syphax Masanisse
bellū infert & primo certamine Messullos fundit fugatq; Masa
nissa cū paucis equitibus i montem Balbum incole uocant pfugit
familie aliquot cū mappalibus pecoribꝫq; suis ea pecunia illis est
prosequuti sunt Regem Cetera Messullorū multitudo i ditionē
Syphacis concessit Quem ceperat exules montem herbidus aquo
susq; est & quia pecori bonus alendo erat boūm quoq; carne ac
lacte uescentium abunde sufficiebat alimentis Inde nocturnis p
mo ac furtiuis incūsionibꝫ deinde apto latrocinio infesta omia
circa esse maxie uri Carthaginensium ager quia & plus prede
q̄ inter Numidas & latrocinium tutius erat Iamq; adeo leniter
licenter eludebant ut ad mare deuectam predam uenderent mer
catoribꝫ appellentibꝫ naues ad id ipm Pluresq; q̄ iusto sepe i prelio
Carthaginenses cederentur caperenturq; Deplorabant ea apud Sy
phacem Carthaginenses ifensumq; & ipm ad reliquias belli pseque
das instigabant Sed uix Regium uidebatur latronem uagum in
montibꝫ consectari Bocchar ex pfectis regis uir acer & ipiger ad
id delectus. ei quattuor milia peditū data duo equitum premiorū q;
ingenti spe honoratus si caput Masanisse retulisset aut uiuum: id
uero inestimabile gaudium fore cepisset Is palatos incuriose q; agē
tes improuiso adortus pecorū q; atq; boūm ingenti multitudine a pre

Cohortatio hasdrubalis ad
sphacem de inferendo Masi
nisse bello

Balbus mons in messullia

Bocchar pfectus sphacis

sidio armatoꝝ excluſa Maſaniſſam ipm cū paucis in uerticē montis
compellit: inde prope iam ut debellato nec preda modo pecoꝝ hoūm
q. captoꝝ miſſa ad Regem: ſed copiis etiam aliquanto maioribꝫ
q̄ pro reliquiis belli remiſſis cū quingentis aut amplius peditibꝫ
degreſſum ugis Maſaniſſam proſequutus in ualle arcta faucibus
utrinq. obſeſſis incluſit Ibi ingens cedes Meſſuloꝝ facta. Maſa
niſſa cum L. haud amplius equitibꝫ per anfractus montibꝫ igno
toſ ſequentibꝫ ſeſe erupit eripuit. Tenuit tn ueſtigia Bocchar: ade
ptuſq. eum patentibꝫ campis prope Clupeam urbem circumuenit
ut preter quattuor equiteſ omeſ ad unum interficeret. Cum iis ipm
quoq. Maſaniſſam ſaucium prope e manibꝫ inter tumultū amiſit.
i cōſpectu erant fugienteſ: alę equitū diſperſę lato campo: quibuſ
dam occurreret per obliqua tendentibꝫ: Quacūq. hoſtes ſequebant.
amniſ ingens fugienteſ accepit: neq. eim contanter: ut quos ma
ior metus urgeret: imiſerant equos: raptiq. gurgite & i obliquū
relati duobꝫ in pruptum gurgitem i conſpectu hoſtiū hauſtis: ipe
periſſe creditus ac duo reliq equiteſ cū eo inter uurgulta ulteriorꝫ
ripe emerſerūt. Iſ finis Bocchari fuit ſequendi: nec ingredi flu
men auſo: nec habere credenti ſe iam quem ſequeretur: Inde uanus
auctor abſumpti Maſaniſſę ad Regem rediit: miſſiq. q Cartha
ginē gaudium ingens nuntiaret totaq. Africa fama mortis Ma
ſaniſſe repleta uarie aīos affecit. Maſaniſſa i ſpelunca occulta
cū herbis curaret uulnuſ duoꝝ equitū latrocinio per dieſ ali
quot uixit. Vbi primum ducta cicatrix: patiq. poſſe eſt uiſa
iactationem: audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum:
atq. i ipo itinere haud plus xl. equitibꝫ collectis cū in Meſſulos
palam iam quiſ eſſet ferens ueniſſet: tm motum cū fauore pri
ſtino tū gaudio iſperato quod quem periſſe crediderāt i columē
cernebāt: fecit ut intra paucos dieſ Sex milia peditum armatoꝝ
quattuor equitum conueniret: lāq. nō in poſſeſſione modo pater
ni regni eet: ſed etiam ſocios Carthaginenſiū populos Meſſuloꝝq.
fines: id Syphacis regnū erat: uaſtaret. Inde irritato ad bellum Sy
phace inter Cirtam Hypponemq. i iugis opportunoꝝ ad omia
montium conſedit. Maiorem igitur eam rem iam Syphax Rex
ratuſ: q̄ ut per pfectum ageret: cū filio iuuene: nomen Vermine
erat: parte miſſa exercitus impat: ut circūducto agmine in ſe in

Clupea urbs

Tapſus urbs

Vermina. ſiphacis filius

tentū hostem ab tergo inuadat Nocte profectus Vermina qui ex
occulto aggressurus eum erat Siphax autem interdu apto iti
nere ut q̄ signis collatis acie dimicaturus esset mouet castra u
bi primo tempus uisum est quo pueniſſe iam circūmissi uideri po
terant & ipē leui cluo ferente ad hostem tū multitudine fretus
tū preparatis ab tergo īsidiis per adūsum montem erectā aciem
ducit Masanissa fiducia maxīe loci quo multo equiore pugnatu
rus erat & ipē dirigit suos Atrox prelium & diu anceps fuit lo
co & uirtute milituū Masanissā: multitudine que nimio ma
ior erat Syphacem iuuāte Ea multitudo diuisa cū pars a frōte
urgeret pars ab tergo circūfudisset uictoriā haud dubiam Sy
phaci dedit & nec effugium quidem patebat hinc a fronte hīc
ab tergo inclusis Itaq; ceteri pedites equitesq; cesi aut capti cc.
ferme equites Masanissa circa se cōglobatos diuisosq; turma
tim in tris partes erumpere iubet loco predicto ī quem ex dissipa
ta conuenirent fuga ipse qua intenderat inter media tela hosti
um euadit Due turme hesere altera metu dedita hosti altera pē
tinacior ī repugnando telis obruta & cōfixa est Verminam pro
pe uestigiis instantem ī alia atq; alia flectendo itinera ludens te
dio & desperatione tandem fessum absistere a sequendo coegit Ipē
cū Lxx equitibꝰ ad minorem Syrtim peruenit ibi cū cōscientia
egregia sepe repetiti regni paterni inter punica emporia gentēq;
Garamantum omē tpūs usq; ad C. Lelii classisq; Romane aduē
tum ī Africam cōsumpsit Hec aūm inclinant ut cū modico po
tuiſ q̄ cū magno presidio equitum ad Scipionem quoq; postea ue
nisse Masanissam credam Quippe illa regnanti multitudo hec
paucitas exulis fortunę conueniens est Carthaginenses ala eqtū
cū p̄fecto amissa alioq; equitatu per nouum delectum compato
Hannonem Hamilcaris filium p̄ficiunt Hasdrubalem subinde
ac Syphacem per lr̄as nuntiosq; postremo etiam per legatos ar
cessunt Hasdrubalem opem ferre circūsesse patrię iubent Sypha
cem orant ut Carthagini & uniuerse Africe subueniat Ad Vti
cam tū castra Scipio ferme mille passus ab urbe habebat tr̄ãsla
ta a mari ubi paucos dies statiua conuncta classi fuerant Hā
no nequaq̄ satis ualido nō modo ad lacessendum hostes sed ne
ad tuendos quidem a populationibꝰ agros equitatu accepto id

Redit ad rēs carthaginensium & Scipionis

Saleca urbs . af.

omnium primū egit ut per conquisitionem nūm equitum augeret
nec aliaꝝ gentium aspernatus maxīe tamen Numidas id longe
primum equitum ī Africa est genus conducit. Iam ad quattuor
milia equitum habebat cū Salecam nomine urbem occupauit. xv.
ferme milia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est
estiua sub tectis agere equitatus inquit sint uel plures dū tale
ducem habeant Eoq. minus sibi cessandū ratus quo illi segnius
rem agerent Masanissam cum equitatu p̄missum portis obeq
tare atq. hostem ad pugnam elicere iubet. Vbi omīs multitudo se
effudisset grauiorq. iam i certamine esset q̄ ut facile sustineri pos
set cederet paulatim se in tp̄re pugne uenturum. Tantū moratus
quantū satis tp̄ris p̄gresso uisum ad eliciendos hostes cū roma
no equitatu sequutus tegentibꝫ tumulis qui popportune circa uię
flexus suppositi erant occultus processit Masanissa ex composito
nūc terrentis nc timentis modo aut ipis obequitabat portis aut
cedendo cū timoris simulati spem audaciam hosti faceret ad insequē
dum temere eliciebat. Non dum omēs egressi erant uarieq. dux fa
tigabatur alios uino & somno graues arma capere & frenare eq̄os
cogendo alios ne sparsi & i cōditi sine ordine sine signis omībꝫ por
tis excurrerent obsistendo primo incaute se inuebentes Masanis
sa excipiebat. Mox plures simul cōferti porta effusi equauerant
certamen postremo iam omīs equitatus prelio cū adesset sustineri
ultra nequiuere. Non tn effusa fuga Masanissa sed cedendo sensim
impetus eoꝝ excipiebat donec ad tumulos tegentes Romanum
equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris uiribus &
recentibꝫ equis Hannone Afrisq. pugnando ac sequendo fessis se
circūfudere. Et Masanissa uersis subito equis i pugnam redit. Mil
le ferme qui primi agminis fuerant: quibꝫ haud facilis receptus
fuit cū ipo duce Hannone intercluſi atq. interfecti sunt. Ceteros du
cis p̄cipue territos cede effuse fugientes per. xxx. milia passuū
uictores sequuti ad duo preterea milia equitum aut ceperunt aut
occiderunt. Inter hos satis cōstabat non minus cc. Carthaginensium
equites fuisse & duūuis quosdam & q̄ne illustres & eodem forte
quo hec gesta sunt die naues que p̄dam i Siciliam uexerant cū
cōmeatu rediere uelut ominate ad predam alteram repetendam
sese uenisse. Duos eodem noīe Carthaginensium duces duobꝫ eq̄stri

bus prelus interfcōs nō omēs auctores sunt ueriti credo ne fallerent
bis relata eadem res Celius quidem & Valerius captum etiā Han
nonem tradunt. Scipio pfcōs equitesq; prout cuiusq; opa fuerant
& ante omēs Masanissam insignib; donis donat: & firmo psidio
Salete imposito ipe cū cetero exercitu profcūs nō agris modo quacū
q; incedebat populatis sed urbibus etiam quibusdam uicisq; expu
gnatis late fuso terrore belli septimo die q̄ profcūs erat magnam
uim hoium, et pecoris & omis gnis prede trahens i castra redit. Gra
uesq; itez hostium spoliis naues dimittit. Inde omissis expeditoib;
paruis populationibusq; ad oppugnādam Vticam omēs belli uires cō
uertit. Eam deinde si cepisset sedem ad cetera exequenda habiturus
Simul & a classe nauales socii q̄ ex pte urbs mari abluitur: simul
& terrestris exercitus ab iminente prope ipis menib; tumulo est
admotus. Tormenta machinasq; etiam aduexerat secum & ex Sici
lia cū cōmeatu missa erant & noua i armamtario multis talium
opez artificib; de industria iclusis fiebāt Vticensib; tanta undiq;
mole circūsessis i Carthaginēsi populo Carthaginensib; i Hasdru
bale ita si is mouisset Syphacem spes omis erat. Sed desiderio indi
gentium auxilii tardius cuncta mouebantur. Hasdrubal intentissi
ma conquisitione cū ad xxx milia peditum tria equitū cōfecisset
nō tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouē
est ausus. Syphax cū L. milib; peditum x. equitū aduenit. Con
festimq; motis ab Carthagine castris haud procul Vtica munitio
nib; q; Romanis cōsedit. Quez aduentus hoc tn momenti fecit ut
Scipio cū xl. ferme dies nequicq̄ omia experiens obsedisset Vticā
abscederet inde irrito incepto. et cim hyems instabat castra hyberna
i promotorio quod tenui iugo continenti adherens i aliq̄tum maris
spatium extenditur cōmunit uno uallo & nauliū castra amplectit
iugo medio legionū impōitis castris littus ad septentrionē uersus
subducte naues naualesq; socii tenebant meridianā uallem ad al
tez littus deuexam. Hec i Africa usq; ad extremū autūni gesta
Preter conuectu undiq; expopulatis circa agris cōuectum frūmētū
cōmeatusq; ex Sicilia atq; Italia aductos CN Octauius propre
tor ex Sardinia ab T. Claudio ptore cuius ea prouncia erat in
gentem uum frumti aduexit horreaq; nō solum ea q̄ iam facta erāt
repleta sed noua edificata. Vestimenta exercitui decrant id manda

Res in Italia geste

∴ brutij

tum Octauio ut cū pretore ageret siquid ex ea prouincia cōparari
aut mitti posset. ea quoq. haud segniter curata res mille cc toge
breui spatio & xii. milia tunicarū missa. Estate ea qua hec ī Africa
acta sunt P. Sempronius Consul cui prouincia erat ī agro Croto
nensi cū Annibale ī ipō itinere tumultuario prelio cōflixit. Agmi
nibꝫ magis q̄ acie pugnatū est. Romani pulsi & tumultu uetius
q̄ pugna ad mille & cc. de exercitu Cons. interfectis ī castra tre
pidi redierē. neq. oppugnare tn̄ ea hostes ausi. Cetera silentio
proxīe noctis profectus inde Consul premisso nuntio ad P. Lici
nium proconsl. ut suas legiones admoueret copias conuinxit ita
duo duces duo exc̄itus ad Annibalem redierūt. nec mora dimi
candi fēa est cū Consuli dupplicate ures. Peno recens victoria a
nimos faceret. In ipam aciem suas legiones Sempronius induxit
In subsidiis locatę P. Licinii legiones Consul principio pugne eadem
fortune primigenie uouit si eo die hostes fudisset. composq. eius
uoti fuit. Fusi ac fugati Peni supra quattuor milia armatorū cesa
paulo minus ccc. duo capta & equi xl. & xi militaria signa. Per
culsus adūso prelio Annibal Crotonē exercitū reduxit. Eodem
tpre. M. Cornelius Consul in altera parte Italię nō tam armis q̄
iudicio terrore Etruriam continuit totam ferme ad Magonem
ac per eū ad spem nouandi res uersam. Eas questiones ex S.C. mi
nime ambitiose habuit multiq. nobiles Etrusci qui aut ipi erant
aut miserāt ad Magonem ac per eum ad spem de populorū suorū
defectiōe primo erāt presentes. cū absentes damnati essent cor
poribꝫ subtractis bona tn̄ que publicari poterant pignerada pe
ne prebebant. Dum hec Cons. duūsis regionibꝫ agunt. Censores
interim Rome M. Liuius & C. Claudius senatum recitarunt.
Princeps itē delectus Q. Fabius Maximus. notati septem ne
mo tn̄ qui sella curuli sedisset. Sarta tecta acriter & cū sūma fi
de exegerunt. Viam e foro Boario & ad Veneris circa foros pu
blicos & edem matris Magnę ī palatio faciendam locauerunt.
Vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerūt. Sextante
sal & Rome & per totam Italiam erat & Rome p̄tio eodem plu
ris in foris & conciliabulis & alibi alio p̄tio prebendū locauerūt.
Id uectigal cōmentum alterum ex Censoribꝫ satis credebant po
pulo iratum quod iniquo iudicio & quondam damnatus esset &

Primigenia fortuna

∴ condemnati. postea consentia sibi metipsi exiliū constituentes

M. liuius
C. claudius
} consuls

Sarta tecta

in ptio salis maxie oneratas tribus/quay opa damnatus erat: crede
bant: inde Senatori Salinatori Liuio inditū cognomen. Lustrum
coditū seruius quia per prouincias dimiserunt censores ut ciuium
Romanoz i exercitib⁹ quatus ubiq esset referretur nūs Censa
cū iis cclxv milia hoium. codidit lustrum c. Claudius Neroxii
deinde coloniaz quod nunq ante factū erat deferentib⁹ Censori
bus censum ceperūt ut quantū nūo militū quantū pecunia ua
lerent i publicis tabulis monumta extarent. Equitum deinde ce
sus agi ceptus est & ambo forte Censores equum publicū habe
bant cum ad tribum Polliam uentum est in qua M. Liuii nomē
erat & preco contaretur citare ipm Censorem. cita inquit Nero
M. Liuium & sine ex residua & ueteri simultate sine intempe
stiua iactatione seueritatis inflatus. M. Liuiū quia populi iudi
cio esset cōdemnatus equū uendere iussit. Item M. Liuius cum
ad tribum Narniensem & nomen Collegę uentū est: uendere e
quum C. Claudium iussit duaz rez ca Vnius quod falsum ad
uersus se testimonium dixisset. Alterius quod nō sincera fide
secū in gratiam rediisset. Itaq ibi fedum certamen inquinādi fa
mā alterius cū sue famę damno — factum. Exitu Censurę cum
i legesiuraisset C. Claudius & in erariū ascendisset inter nomi
na eoz quos erarios relinquebat dedit Collegę nomen. Deinde
M. Liuius i erarium uenit & preter Metiam tribum: que se nec
cōdemnasset neq cōdemnatum aut Consulem aut Censorem fe
cisset p r. omem quattuor & xxx tribus & C. Claudiū erariū
fore quod si exemplum haberet bis eundem erarium relinquen
di. C. Claudium nominatim inter erarios fuisse relicturum Pra
uum certamen notaz inter Censores castigatio incōstantie popu
li censoria grauitate & tpoz illoz digna i inuidia Censores
cū essent crescendi ex iis ratus ee occasionem. CN. Bebius Trib.
pl. diem ad populum utriq. dixit. Ea res cōsensu patrum discus
sa est ne postea obnoxia populari aure Censura eet. Eadem esta
te in Brutiis iam Petilia a Consule deuicta consentia & Pando
sia & ignobiles alie ciuitates uoluntate i deditionem uenerunt
Et cum comitioz iam appeteret tpus Cornelii potius ex Etru
ria ubi nihil belli erat Romam accri placuit. Is Cons. CN. Seru
lium Cepionem & CN. Serulium Geminum creauit. Inde pre

Salinator Liuius iii dcus

Metia tribus

erarios reliquit: q̄ eximoctem se condemnassent: et condemnatu consulem & censore fecissent: neq; uisciari possent aut iudicio semel: aut comitijs bis ab se peccatum ee. in uy Bi. xxx tribus

Petilia
Consentia
Pandosia
} urbes brutior

Gn. seruilius cepio
Gn. seruilius geminus } cos

P. cornelius lentulus
L. quintilius uarus } 3 pretores
P. elius petus
P. iulius tappulus

toria comitia habita Creati P Cornelius Lentulus L Quintilius Varus P Elius Petus P Iulius Tappulus Hi duo cū Ediles plebis essent Pretores creati sunt Consul Comitiis pfīs ad exercitum i Etruriam redit Sacerdotes eo anno mortui atq; i locum eorū suffecti T Veturius Philo flamen Martialis Et i locū M Emilii Regilli qui prior anno mortuus erat creatus inauguratusq; Et in M Pomponii Mathonis Auguris & Decemuiri locū creati Decemuir M Aurelius Cotta Augur T Sempronius Gracchus admodū adolescens quod tūc perrarium i mandandis sacerdotiis erat Quadrige aureę eo anno Capitolio positę ab Edilibus Curulibus C Liuio & M Seruilio Gemino Et ludi Romani biduū instaurati Item per biduum plebei ab Edilibus P Elio P Iulio: & Iouis epulum fuit ludorū causa.

INCIPIT LIBER DECIMVS

CN SERVILIVS CEPIO ET CN SERVIlius Geminus Cons: Sextusdecimus is annus belli punici erat: cum de rep belloq; & prouinciis ad Senatū retulissent censuerunt patres ut Cons inter se compararent sortirentur uue uter Brutios aduersus Annibalem utē Etruriam ac Liguriam prouinciam haberet. Cui Brutii euenissent exercitū a P Sempronio accipet P Sempronius: ei quoq; enim Procōsuli imperium i annū prorogabatur P Licinio succederet Is Romam reuerteretur Belloq; bonus: habilis ad cetera quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur congestis omnibus humanis a natura fortunaq; bonis nobilis idem ac diues erat forma uiribusq; corporis excellebat facundissimus habebatur seu ea oranda seu in Senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset iuris pontificii peritissimus super hoc bellice quoq; laudis Consulatus compotem fecerat. cui i Brutiis prouincia eidem in Etruria ac Liguribus decreta. M Cornelius nouo Consuli tradere exercitum iussus Ipē prorogato imperio Galliam prouinciam obtinere cū legionibus iis quas Q Scribonius priore anno habuisset Sorti deinde prouincias Cepioni Bruti: Seruilio Gemino Etruria euenit. Tum Pretorū prouincię i sortem coniectę.

P. sempronii laus

X.

P. elius petus
P. cornelius lentulus } prætores.
P. iulius rappulus
L. quintilius varus.
Genua a Lucretio reedificata.

iurisdictione urbanam Petus Elius: Sardiniã P. Lentulus: Siciliam
p. Iuluus: Ariminum cũ duabꝫ legionibꝫ (sub Lucretio Spurio eę
fuerant:) Quintiluus Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum ĩ
pium est ut Genuam oppidum a Magone pene dirutũ exedifi
carꝫ. P Scipioni nõ tpris sed rei gerendę fine donec debellatum
i Africa foret prorogatum impium est decretũq ut supplicatio
fieret: quod suis in Africam prouinciã traiecisset ut ea res saluta
ris p r. ipiq duci atq exercitui esset. In Sicilia tria milia militum
sunt scripta Et quia quod roboris ea prouincia habuerat ĩ Africa
trauectum fuerat nequa classis ex Africa traiceret xL. naubꝫ
custodiri placuerat Siciliam maritimã oram xiii nauesꝫ Iulius
secũ in Siciliam duxit cetere i Sicilia ueteres rfectę Huic classi
M. Pomponius prioris anni ptor prorogato impio prepositus no
uos milites ex Italia aductos ĩ naues iposuit sarem nauiũ nũm
c. octauio pretori item prioris anni cũ pari iure impii ad tuendã
Sardinie oram patres decreuerũt. Lentulus Pretor duo milia mili
tũ dare i naues iussus & Italie ora quia incertũ erat quo missuri
classem Carthaginenses forent uidebantur aũt quicquid nuda
tum presidis eet petituri. M. Mario Pretori prioris anni cũ totide
nauibꝫ tuenda data ẽ Tria milia militum ĩ eã classem ex decreto
patrum cõsules cõscripserũt Et duas legiones urbanas ad incerta
belli Hyspanię cũ exercitibꝫ ipsoq ueteribꝫ impatoribꝫ L. Lentulo
& L. Manlio Accidino decrete. Decem omĩo legionibꝫ & CLx. na
uibꝫ longis res Romana eo anno gesta Pretores ĩ prouncias ire ius
si. Cons: imperatum ut priusq ab urbe proficiscerentur ludos ma
gnos facerent. quos T. Manlius Torquatus Dictator in quintum
annũ uouissent si eodem statu resp starꝫ Et nouas religiones ex
citabant i aĩs bouum prodigia ex plurib locis nuntiata. Aurum in
capitolio coruũ nõ laceratse tm rostris creditu sed etiam edisse. Mu
res Antii coronam auream arrosere Circa Capuam omẽm agrum
locustaꝫ uis ingens ita ut unde aduenissent parum cõstaret com
pleuit Equuleus rate Reate cũ quiq pedibꝫ natus. Anagnie sparsi
primũ ignes in celo deinde fax ingens arsit. Frusiõne arcus solem
tenui linea amplexus est Circulum deinde ipm maior solis orbis
extrinsecus incluſit Arpini terra campestri ĩ agro in ingentem si
num consedit. Consulũ alteri primã hostiam imolanti caput lo

∴ nouas

∴ at Triginta

X. legionibus hoc anno bellatum est.

Prodigia

cinori defuit. Ea prodigia maioribꝫ hostis procurata edicti a Colle
gio pontificum dii quibꝫ sacrificaretur. Iis transactis Cons. Pre
toresq; in prouincias profecti. Omnibꝫ tum uelut eam sortitis
Africę cura erat seu quia ibi summa rerꝝ belliq; uerti cernebāt
seu ut Scipioni gratificarentur ī quem tū omīs ciuitas uersa e
rat. Itaq; nō ex Sardinia tm̄ sicut ante dictū est sed ex Sicilia
quoq; & Hyspania uestimenta frumentūq; arma & omē ge
nus cōmeatus eo portabatur. Nec Scipio ullo tpre hyemis
belli opa remiserat que multa simul undiq; circūstabant. Vticā
obsidebat. castra in cōspectu Hasdrubalis erant. Carthaginēses
deduxerant naues classem paratā īstructāq; ad cōmeatus in
tercipiendos habebāt. Inter hec ne Syphacis quidem reconcili
andi curam ex aīo dimiserat: si forte iā facies amoris ī uxore
ex multa copia cepisset. Ab Syphace magis pacis Carthagine
sibꝫ conditiones ut Romani Africa: Penistalia excederent q̄
si bellaretur spes ulla desiturum afferebatur. Hec per nūtios
magis equidem acta crediderim & ita pars maior auctores
sunt: q̄ ipm Syphacem ut Valerius Antias prodit ī castra Ro
mana ad colloquium uenisse. Primo eas conditiones Imperator
Romanus uix auribꝫ admisit. Postea ut cā probabilis uisa cō
meandi foret ī castra hostium: mollius eadem illa abnuere ac
spem facere sepius ultro citroq; agitantibꝫ rem conuenturam.
Hybernacula Carthaginensiū cōgesta temere ex agris ma
teria excedificata: ligntea ferme tota erant. Numide precipue
arundine texta storeaq; pars maxima tectis passim nullo or
dine: quidam ut sine ipio occupatis locis ex̄ fossam uallūq; ha
bitabant. Hec relata Scipioni spem fecerant castra hostium per
occasionem incendendi. Cū legatis quos mitteret ad Syphacem
cōlonum loco primos ordinis spectatę uirtutis atq; prudentie ser
uili habitu mittebat. Qui dum ī colloquio legati essent uagi per
castra alius alia aditus exitusq; omnes situm formāq; uniuersoꝝ
castroꝝ & partium qua Peni qua Numide haberent quā
tum interualli inter Hasdrubalis ac regia castra essent specu
larentur. moremq; simul noscerent stationū uigiliaꝝq; nocte
an interdiu opportuniores insidiantibꝫ essent. Et inter crebra
colloquia alii atq; alii de industria quo plurib⁹ omnia nota ēent

saciēs . ej

ultroc̄itroq; ..

Storea

mittebantur. Cum sepius agitata res certiorem spem pacis in dies &
Syphaci & Carthaginẽsibꝫ per eum facerent: legati Romani ue
titos se uerti ab Imperatore aiunt nisi certum responsum detur.
Proinde seu ipa staret iam sntia seu cõsulendus Hasdrubal &
carthaginenses essent consuleret: tpus ee aut pacẽ componi
aut bellum nauiter geri. Dum cõsulitur Hasdrubal & Cartha
ginenses & speculatores omia uisendi & Scipio ad comparan
da ea que i rem opus erant: tpus habuit & ex mentione & spe
pacis negligentia ut fit apud Penos Numidasq; orta cauendi ne
quid hostile interim paterentur. tandem relatum responsum qui
busdam quod nimis cupere Romanus pacem uidebatur iniqs
per occasionẽ adiectis que peropportune cupienti tollere indu
tias Scipioni causam prebuere: ac nuntio Regis cũ relaturum
se ad consilium dixisset postero die respõdit se uno frustra
tendente nulli alii pacem placuisse. renuntiaret: igitur nullam
aliam spem pacis q̃ relictis Carthaginensibꝫ Syphaci cũ Ro
manis esse ita tollit idutias ut libera fide incepta exequeret
deductisq; nauibꝫ & iam ueris principium erat: machinas tor
mentaq; uelut a mari aggressurus Vticam imponit. duo milia
militum ad capiendum quem ante tenuerat tumultum super
Vticam mittit simul ut ab eo quod parabat i alterius rei curã
conuerteret hostium aios simul ne qua cũ ipe ad Syphacem
Hasdrubalemq; profectus esset eruptio ex urbe & impetus in
castra sua relicta cũ leui presidio fieret. his preparatis aduocato
q; cõsilio & dicere exploratoribꝫ iussis que compta afferrent
Masanissaq; cui omia hostium nota erant postremo quod ipe
pararet i proximã noctem proponit. Trib. edicit ut ꝑtorio di
misso signa continuissẽt extemplo educerent e castris legi
ones ita ut imperauerat signa sub occasu solis efferri sunt
cepta. Ad primam ferme uigiliam agmen explicauerunt me
dia nocte: septem eim milia itineris erant modico gradu ad castra
hostium peruentum est. Ibi Scipio partem copiaꝝ Lelio Masa
nissamq; ac Numidas attribuit: et castra Syphacis inuadere:
ignesq; conicere iubet. singulos deinde separatum Lelium ac Ma
sanissam deductos obtestatur: ut quantu nox prouidentie adi
mat: tantum diligenti expleant curam unaq; se Hasdrubalem

ubi

punicaq; castra aggressurum Ceterum nō ante cepturum q̄ ignem i regis castris conspexisset Neq; ea res morata diu est nam & proxi mis castris iniectus ignis hesit. extemplo proxima queq; & deincep̄ contigua amplexus totis se passim dissipauit castris: & trepida tio quidem quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incen dio orta est. Ceteq; fortuitum nō hostilem ac bellicū ignem rati cē ī armatos incidere hostes. maxime Numidas ab Masanissa notitia regioq; castroq; ad exitus itineq; ydoneis locis dispositos. Mul tos in ipis cubiculis semisones hausit flamma. multi ī precipiti fu ga ruentes super alios alii in angustiis portaq; obtriti sunt. R elu centem flammam primo uigiles Carthaginensium deinde exci tati alii nocturno tumultu cum conspexissent ab eodem errore credere ipi sua sponte incendiū ortum & clamor inter cedem & uulnera sublatus an ex trepidatione nocturna esset confusus sē sum ueri adimebat. Igitur pro se quisq; inermes ut quib; nihil ho stile suspectum cēt omīb; portis qua cuiq; proximū erat ea mō que restinguendo igni forent portantes ī agmen romanū ruebant. Quib; cesis omīb; preterq̄ hostili odio etiam nequis nūtius effugēt extemplo Scipio neglectas ut in tali tumultu portas inuadit. Ignibq; in proxima tecta coniectis effusa flamma primo ueluti sparsa plu ribus locis reluxit: deinde per continua serpens uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines tumentaq; feda primū fuga de inde strage obruebant itinera portaq; quos non oppresserat ignis ferro absumpti binaq; castra die una deleta. duces tamen ambo & ex tot milib; armatoq; xx milia peditum & quingenti equites semiermes magna pars saucii afflictiq; incendio effugerunt. Cesa aut hausta flammis ad xl milia hoīum sunt: capti supra v. milia: Carthaginensium nobiles xi Senatores signa militaria clxxviii equi Numidici supra duo milia dcc. Elephanti sex capti viii flam ma ferroq; absumpti: magnaq; uis armoq; capta. Ea omīa Impa tor Vulcano sacra incendit. Hasdrubal ex fuga cū paucis Afroq; urbem proximā petierat eoq; omēs qui superērant uestigia ducis sequentes se contulerant: metu deinde ne dederetur Scipioni urbe excessit. Mox eodem patentib; portis Romani accepti nec quicq̄ hostile quia uoluntate concesserant ī ditionem factum. Duc subin de urbes captę direpteq; ea preda & q̄ castris incensis ex igne ra

pta erat

Quo Scipio hasdrubalis & syphacis castra uno die inven dit deleuit q3

.m. .m.
xl. hostiū cesa. v. capta.

pta erat militi concessa est Syphax octo miluum ferme inde spatio
loco cōmunito consedit Hasdrubal Carthaginem contendit neqd
per metum ex recenti clade molluſ cōsuleretur. quo tantus primo
terror est allatus ut ōmissa Vtica Carthaginem crederent extē
plo Scipionem oppressurum. Senatum itaq Suffetes quod uelut cō
sulare impium apud eos erat uocauerūt Ibi tribus dictis sententiis
una legatos de pace ad Scipionem decernebat Altera Annibalē
ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat Tertia Roma
ne ī adūsis rebus cōstantię erat reparandū exercitum Syphaceq
orandum ne bello absisteret censebat Hec sententia quia Hasdru
bal presens Bracchinęq omēs factionis bellum malebant uicit. Īn
delectus in urbe agriscq habeti ceptus Et ad Syphacem legati miſ
si summa ope & ipsum reparantem bellum cum uxor iam non ut
ante blanditiis satis potentibꝫ ad āium amantis sed precibꝫ & mi
sericordia ualuisset plena lachrimaꝫ obtestans ne patrem suum
patriamq proderet: lisdemq flāmis Carthaginem quibꝫ castra con
flagrassent absumi sineret. Spem quoq opportune oblatam affere
bant legati quattuor milia Celtiberoꝫ circa urbem noīe Olbam ab
conquisitoribꝫ suis conducta in Hyspania egregie iuuentutis sibi
occurrisse & Hasdrubalem prope diem affore cum manu haudqua
q̄ contemnenda. Is nō benigne modo legatis respondit sed ostendit
etiam multitudinē Numidaꝫ agrestium quibꝫ per eosdem dies ar
ma equosq dedisset & omem iuuentutem affirmat excituru ex
regno. scire incendio nō pirlio cladem acceptam cum bello inferio
rem esse qui armis uincatur. Hec legatis responsa & post dies pau
cos rursus Hasdrubal & Syphax cōpias iunxerūt. Is omīs exer
citus fuit xxx ferme milia armatoꝫ Scipionem uelut iam debel
lato quod ad Syphacem Carthaginensesq attineret Vtice oppu
gnande intentum iam machinas admouentem muris auertit fa
ma redintegrati belli: modicisq pfidiis ad spem modo obsidionis
terra mariq relictis ipe cū robore exercitus ire ad hostes pgit. pri
mo ī tumulo quattuor ferme milia distante ab castris regis cō
sedit Postero die cū equitatu ī magnos: ita uocant campos subie
ctos ei tumulo digressus succedendo ad stationes hostium lacef
sendoq leuibꝫ pliꝰ diem absumpsit & perinsequens biduum tu
multuosis hinc atq illinc excursionibꝫ inuicem nihil dictu satis di

Sufferes qd.

Olba urbs hysp.

Magni campi in africa

Gn preliū inter romanos & carthaginenses in africa

gnum fecerunt Quarto die i aciē utrinq; descensū est. Romanus
post principes hastatorq; prima signa insidus Triarios cōstituit:
equitatū Italicum ab dextro cornu ab leuo Numidas/Masanis
samq; opposuit. Syphax Hasdrubalq; Numidis adūsus Itali
cum equitatū Carthaginensib; contra Masanissam locatis Cel
tiberos in mediā aciē in adūsa signa legionū accepere. Ita in
structi concurrunt: primo impetu simul utroq; cornu & Numi
de Carthaginenses; & ipe nouus miles Masanissam recenti su
pra cetera victoria terribilem sustinuere: nudata utriq; corni
bus Celtiberoq; acies stabat: quod nec i fuga salus ulla oste
debatur locis ignotis: neq; spes uenie a Scipione erat: quem
bene meritum de se & gente sua mercenariis armis i Africam
oppugnaturū uenisset. Igitur circūfusis undiq; hostib; alii sup
alios cadentes moriebāt: omīb;q; i eos uersis aliq̄tum ad fugam
tpis Syphax & Hasdrubal p̄ ceperūt fatigatos diutius q̄ pugna
uictores nox oppressit. Postero die Scipio Lelium Masanissamq;
cū omi Romano & Numidico equitatu expeditisq; militum ad
psequendos Syphacem atq; Hasdrubalē mittit. Ipe cū robore ex̄
citus urbes circa omes q̄ Carthaginensiū ditionis erāt partim ui
partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror &
circūferentē armā Scipionē oīb; finitimis raptim perdomitus
ipam Carthaginem repente aggressurū credebant. Itaq; & muri
reficiebantur: propugnaculisq; armabantur: & pro se quisq; que
diutine obsidioni tolerande sunt ex agris necessaria cōuehit. Ra
ra mentio est pacis frequentior legatorq; ad Annibalem arcessen
dum mittendorq; Pars maxima classem q̄ ad cōmeatus excipien
dos parata erat: mittere iubent ad opprimendam stationem naui
um ad Vticam icaute agentem forsitan etiā naualia castra relicta
cū leui presidio oppressuros. In hoc cōsiliū maxie inclinant. Lega
tos tn ad Annibalem mittendos censent: quippe classe ut felicissi
me gerantur res: parte aliqua leuari Vtice obsidionem: Cartha
ginem ipam qui tueatur neq; Imperatorem aliū q̄ Annibalem: neq;
exercitum alium q̄ Annibalis superesse. Deducte ergo postero die
naues simul & legati in Italiam profecti raptimq; omnia stimu
lante fortuna agebantur: & in quo quisq; cessasset prodi abse
salutem oīum rebantur. Scipio grauem iam spoliis multis multaq;

pulsi · Nam neq; numidae maxo
pars agrestis romanū equitatum:
neq; carthaginenses

nitur pugna

precipere p an capē.

ūbium exercitum trahens captiuis aliaq; preda in uetera castra ad Vti
cam missis iam i Carthaginem intentus occupat relictū fuga custo
dum Tuneta Abest ab Carthagine xii milia ferme passuum lo
cus tum operibꝫ tū suapte nā tutus Et qui a Carthagine cōspici
& prebere ipē conspectum tū ad urbem tū ad circūfusum mare
urbi posset Inde cum maxīe uallum Romani iacerent: cōspe
cta classis hostium est Vticam a Carthagine petens. Igitur omis
so ope pronuntiatū iter signaq; raptim ferri sunt cepta ne naues
in terram & ad obsidionē uerse ac minime nauali prelio apte
opprimerentur. Qui enim restitissent agili & nautico instrum
to aptę & armatę classi naues tormenta machinasq; portantes
& aut i onerariarum usum uerse aut ita appulse ad muros ut
pro aggere ac pontibꝫ prebere accessum possent Itaq; Scipio post
q̄ eo uentum est ut i nauali certamine solet rostratis q̄ presidio
aliis ee poterant/In postremā aciem receptis prope terram one
rariaq; quadruplicē ordinem pro muro aduersus hostem oppo
suit easq; ipas ne in tumultu pugnę turbari ordines possent ma
lis antemnisq; de naue i nauem traiectis ac ualidis funibꝫ uelut
uno inter se uinculo illigatis compssit: tabulasq; supistrauit ut
puium nauium ordinem faceret & sub ipis pontibus interualla fe
cit qua procurrere speculatorię naues in hostem ac tuto recipi pos
sent His raptim protpre instructis mille ferme delecti propugna
tores onerariis imponuntur telorꝫ maxīe missiliū ut q̄is lon
go certamine sufficerent uis ingens cōgeritur. Ita parati instru
ctiq; hostium aduentū operiebantur Carthaginenses qui si ma
turassent omia pmixta turba trepidantium primo impetu dep
hendissent perculsi terrestribꝫ cladibꝫ atq; inde ne i mari quide
ubi ipi plus poterant satis fidentes die segni nauigatione absū
pto sub occasum solis in portum/Rusucinona Afri uocant/ clas
sem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto na
ues uelut ad iustum prelium nauale & tanq̄ exituris contra Ro
manis cū diu stetissent postq̄ nihil moueri ab hostibꝫ uiderunt
tū demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certami
ni nauali similis proxime spem muros oppugnantium nauiū
altitudine aliquantum onerariq; superabant ex rostratis peni ua
na pleraq; ut pote supino iactu tela in locum supiorem mittebāt

Tuneta loc⁹ ꝓpe carth. xv. mill. pass.

Rusucinona portus africe

rarior ac pondere ipo liberatior superne ex onerarijs ictus erat. Speculatorie naues ac leuia ipa nauigia que sub cōstratis pontium per pontium per interualla excurrebant primo ipō tm impetu ac magnitudine rostratay obruebantur. Deinde & propugnatorib; q̄ incōmode erant quod p̄mixte cū hostium nauib; inhibere sepe tela cogebant metu ne ambiguo ictu suis inciderent. Postremo asseres ferreo unco prefixi harpagones uocant milites ex punicis nauibus iniici ī Romanas cepti quos cū neq; ipos neq; cathenas quibus suspensi iniiciebantur incidere possent: ut queq; retro inhibita rostrata onerariam berente unco traberet: scindi uideres uncula quibus alia inexa erat seriemq; aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omes pontes & uix trāsiliendi in se cūdum ordinem nauium spatium propugnatoribus datū est. Sex ferme onerarie puppibus abstracte Carthaginē sunt. Maior q̄ pro re letitia sed eo maior quod inter assiduas clades ac lacrimas unū quantūcunq; ex insperato gaudiū affulserat cū eo ut apparet haud procul exitio fuisse romanā classem ni cessatū a p̄fectis suay nauium foret: & Scipio in tempore subuenisset. Per eosde forte dies cum Lelius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissēt: Messulli regnum paternū Masanisse leti ut ad Regem diu desideratum concessere. Syphax pulsis inde p̄fectis presidijsq; suis uetere se continebat regno ne utiq; quietus. stimulabat egrum amore uxor socerq; & ita uiris equisq; abundabat ut subiecte oculis regni per multos florentes annos ures etiam minus barbaro atq; impotenti aio spiritus possent facē. Igitur omib; qui bello apti erant in unū eductis equos arma tela diuidit equites ī turmas pedites ī cohortes sicut quondam ab Romanis Centurionib; didicerat distribuit. Exercitu haud minore q̄ quem priuς habuerat. Ceteq; omi prope nouo atq; īcondito ire ad hostes pergit & castris ī propinquo positis primo pauci equites ex tuto speculatores ab stationib; progredi. Inde iaculis sūmoti recurrere ad suos. Inde excursiones inuicem fieri. Et cū pulsos indignatio accenderet plures subire: quod irratamentū certaminū equestriū est. Cum aut uincentib; spes aut pulsis ira aggregat suos. Ita tum a paucis prelio accenso omem postremo equitatū certaminis studium effudit: ac dum equestre prelium erat multitudo Masseſulioꝝ

harpagones.

ī uincentib;

ingentia agmina Syphace emittente sustineri uix poterat Deinde
ut pedes Romanus repentino per turmas suas uiam dantes intercū
su hostilem aciem fecit absternitq, effuse inuehentem sese hostem
primo barbari segnius permittere equos deinde stare ac prope
turbati nouo qñe pugnę postremo nō peditu solum cedere sed ne
equitem quidem sustinere peditus p̄sidio audentem. Iam signa quoq,
legionum appropinquabant. Tum uero Massesulii non mō primū
impetum sed ne cōspectum quidem signoꝝ atq, armoꝝ tulerunt
tm seu memoria prioꝝ cladium seu presens terror ualuit. Ibi Syphax
dum obequitat hostium turmis si pudore si periculo suo fugam sistē
posset equo grauiter ictо effusus opprimitur capiturq, & uiuus le
tum ante oꝰ Masanisse prebiturus spectaculum ad Lelium protrahi
tur Cirtha caput regni Syphacis erat eoq, se ingens hoīum uis ex
fuga contulerat. Cedes in eo prelio minor q̄ uictoria fuit quia eque
stri tantūmodo prelio certatū fuerat Non plus quīq, milia occisa
minus dimidium eius hoīum captum est. Impetu i castra fcō: quo per
culsa Rege amisso multitudo se contulerat. Masanissa Lelio dicere
sibi quidem Nihil esse in presentia pulchrius q̄ uictorem recuperatū
tanto post interuallo patrium inuisere regnum sed tam secundis q̄ ad
uersis rebus nō dari spacium ad cessandum. si se Lelius cū equitatu
uictoq, Syphace Cirtham precedere sinat: trepida omia metu se oppſ
surum. Lelium cū peditibꝫ subseq modicis itineribꝫ posse Assentiente
Lelio pregressus Cirtham euocari ad colloquium principes Cirthesiū
iubet Sed apud ignaros Regis casus neq, que acta essent prome
do nec nimis minis nec suadendo ante ualuit q̄ Rex uinctus in cō
spectum datus esset. Tum ad spectaculum tam fedum comploratio or
ta & partim pauore mens sunt deserta partim partim repentino
consensu gratiam apud uictorem querentium patefacte porte & Masa
nissa presidio circa portas opportunaq, mentium dimisso ne cui fuge
pateret exitus ad regiam occupandam citato uadit equo intranti ue
stibulum i ipo uestibuli limine Sophonisba uxor Syphacis filia Has
drubalis Peni occurrit Et cū in medio agmine armatoꝝ Masanis
sam insignem cum armis tū cetero habitu conspexisset & Regem cē
id quod erat tata genibꝫ aduoluta eius Omnia quidem inquit ut
posses in nos dii tibi dederunt uirtusq, & felicitas tua: sed si captiue
apud dominum uitę necisq, suę uocem supplicem mittere licet sige

stabilē

Syphax capitur

Curtha urbs massessulorꝫ

Verba uiros capit Masinisse

Verba Sophonisbe ad Masinissam cum syphace capto regis eius ingredientis

nua si uictricem attingere dextram: precor quesoq. per maiestatem
regiam in qua paulo ante nos quoq. fuimus perq. gentis Numidaz
nomen quod tibi cū Syphace cōmune fuit: per huiusce regie de
os qui te melioribz omnibz accipiant q̄ Syphacem hinc miserūt
hāc ueniam supplici des ut ipe quodcūq. feret aīus de captua sta
tuas: neq. me in cuiusq̄ Romani superbum ac crudele arbitriū
uenire sinas. Si nihil aliud q̄ Syphacis uxor fuissem: tn̄ Numidę
atq. in eadem mecum Africa geniti q̄ alienigene & externi fidē
experiri mallem. Quid Carthaginensi ab Romano: quid filie Has
drubalis timendū sit uides. Si nulla alia re potes: me morte ut
uindices ab Romanoz arbitrio oro obtestorq. Forma erat insi
gnis & florentissima ętas. Itaq. cū modo dextram amplectens i
id ne cui Romano traderetur fidem exposceret propiusq̄ iam
blanditias oratio esset q̄ preces: nō in misericordia modo prola
psus est aīus uictoris sed ut est genus Numidaz in uenerem
precepś amore captiue uictor captus data dextra ī id quod pete
batur obligande fidei in regiam concedit. Institit deinde reputa
re secum ipe quemadmodum promissi fidem pstaret. Quod cum ex
pedire non posset ab amore temerariū atq. impudens mutuatur cō
silium. Nuptias ī eum ipm diem repente parari iubet nequid reli
queret integri aut Lelio aut ipi Scipioni consulendi uelut ī capti
uam: que Masanisse iam nupta foret. Factis nuptiis supuenit Le
lius: & adeo nō dissimulauit improbare factum: ut primo etiam
cū Syphace & ceteris captiuis ceteras urbes Numidię que presidiis
regiis tenebantur adiuuante Masanissa recipit. Syphacem ī castra
adduci cū esset nuntiatū omīs uelut ad spectaculum triumphi mul
titudo effusa est: pcedebat ipe uinctus sequebatur grex nobiliū Nu
midaz. Tum quantum plurimū quisq. poterat magnitudini Sypha
cis fame gentis uictoriam suam augendo addebat illum ee Regem
cuius tm maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi Ro
manus carthaginensisq: ut Scipio Impator suus ad amicitiā eius pe
tendam relicta prouincia hispania exercituq. duabz quinqueremi
bus ī Africam nauigaret. Hasdrubal Penoz Impator nō ipe mō
ad eum in regnum uenerit: sed etiam filiam ei nuptū dederit:
habuisse eum uno tpre in potestate duos Impatores Penum Roma
numq. Sicut ab dus imortalibz pars utraq. hostius mactandis pa

ä detractam eam toro geniali
mittere ad Scipionem conatus
sit. Victus deinde precibus
masinisse ovanis ut arbitriū
utrius regum duoz fortunae
accessio esset sophonisba ad
Scipionem veiceret: misso Si
phace & ceteris captiuis

cem petisset Ita ab eo utrinq; pariter amicitiã petitam iam tãtas ha
buisse opes ut Masanissam regno pulsum eo redegerit ut uita ei
fama mortis & latebris feraq; modo in syluis rapto uiuentis tege
retur. His sermonib; circũstantium celebratis Rex i pretorium
ad Scipionem est productus. Mouit & Scipionẽ cũ fortuna pri
stini uiri pñti fortunę collata tũ recordatio hospitii dextreq; da
tę & federis publice ac priuatim iuncti. Eadem hec & Syphaci
aium dederunt i alloquendo uictorem. Nam cũ Scipio quid sibi
uoluisset quereret qui non societatẽ solum abnuisset Romanam sed
ultro bellum intulisset. Tum ille peccasse quidem sese atq; insanisse
fatebatur sed tum demum cũ arma adũsus populum r: cepisset
exitum sui furoris fuisse nõ principiũ tũc se insanisse cũ hospicia
priuata & publica federa omia ex aio eiecisset cũ Carthaginen
sem matronã domũ accepit. Illis nuptialib; facib; regiam confla
grasse suam: illam furiam pestemq; omib; delinimẽtis aium suũ
auertisse atq; alienasse: nec quieuisse donec ipa manib; suis ne
faria sibi arma adũsus hospitem atq; amicũ induerit. Perdito tñ
sibi atq; afflicto hoc in miserus solatii ee quod i oium hoium imi
micissimi sibi domũ ac penates eandem pestem ac furiam trãsisse
uideat: neq; prudentiorem neq; constantiorem Masanissam q̃ Sy
phacẽ esse etiã ab iuuenta icautiorem certe stultius illum atq;
intemperantius eam q̃ se duxisse. Hec nõ ab hostili modo odio sed
amoris etiam stimulis amatam apud emulũ cernens cũ duxisset
nõ mediocri cura Scipionis aium pepulit & fidem criminibus
facte prope inter arma nuptię neq; consulto neq; expectato Le
lio faciebant. taq; precepś festinatio ut quo die captam reginam
uidisset eodem matrimonio iunctam acciret & apud penates ho
stis sui nuptiale sacrum cõficeret. Etiam eo fediora hec uidebant̃
Scipioni quod ipm in hispania iuuenem nullius forma pepulerat
captiuę. hec secum uoluenti Lelius ac Masanissa superuenerunt.
Quos cum pariter ambos benigno uultu excepisset: & egregiis lau
dibus frequenti ptorio celebrasset: adductũ in secretum Masanissa
sic alloquitur. Aliqua te existimo Masanissa intuentẽ in me bona
& principio i Hyspaniam ad iungendam amicitiã mecum uenis
se & postea in Africa te ipm spesq; omnis tuas i fidem meã cõmi
sisse. atq; nulla ea re uirtus est propter quam appetendus tibi ui

Responsum syphacis capriui ad Scipionem

Verba Scipionis ad masinissam

Snia grauis

sus sim: in qua ego aeq. atq. temperantia & cōtinentia libidinum glo
riatus fuerim. Hanc te quoq. ad ceteras tuas eximias uirtutes Ma
sanissa adiecisse uelim. Nam nō est mihi credo tm ab hostib⁹ arma
tis etati nre periculum q̄tum a circūfusis undiq. uoluptatib⁹ Qui
cas sua temperantia frenauit ac domuit multo maius decus ma
iorem q. uictoriam sibi peperit q̄ nos Syphace uicto habuimus Que
me absente strenue ac fortiter feceris libenter & cōmemorau & me
mini: cetera te ipm reputare tecum q̄ me dicente erubescere malo.
Syphax auspicus p r uictus captusq. est Itaq. ipe conuinx regnum
agri oppida hoies qui incolunt quicqd denq. Syphacis fuit pre
da p r est & Regem & cōiugem eius etiam si nō cuius Carthagi
nensis esset etiam si nō patrem eius Imperatorem hostium uidere
mus Romam opporteret mitti ac Senatus populiq. r de ea iudici
um atq. arbitrium esse. que Regem nobis socium alienasse atq
i arma coegisse precipitem dicatur Vince aium: caue ne deformes
multa bona uno uitio & tot meritoꝝ grām maiore culpa q̄ cau
sa culpe est corrumpas. Masanisse hec audienti non rubor est so
lum suffusus sed lachrime etiam oborte: & cū se quidem i potestate
futurum Impatoris dixisset orasseq. eum ut q̄tum res sineret fidei
sue temere obstricte consuleret: promisisse enim se in nullius po
testate eam tradi turum ex pretorio in tabernaculum suum con
fugus concessit Ibi arbitris remotis cum crebro suspirio & gemitu
quo facile a circūstantib⁹ tabernaculum exaudiri posset aliquantū
tpis consumpsisset: ingenti ad postremū edito gemitu fido ex seruis
uno accito sub cuius custodia regio more ad incerta fortune uenenū
erat ei mixtum i poculo ferre ad Sophonisbam iubet ac simul nū
tiare Masanissam libenter ei primam fidem prestiturum fuisse quā
uir uxori debuerit: quoniam eius arbitrium qui possint adimant:
secundam fidem prestare: ne uiua i potātem Romanoꝝ ueniat: me
mor pris Imperatoris patrieq. & duoꝝ Regum quib⁹ nupta fuisset
sibi ipa cōsuleret. Hunc nuntium ac simul uenenū ferens minister
cum ad Sophonisbam uenisset Accipio inquit nuptiale munus: neq.
ingratum si nihil maius uir uxori prestare potuit. Hec tn nuntia:
melius me morituram fuisse: si nō in funere meo nupsisse: nec loquu
ta est ferocius q̄ acceptum poculum nullo trepidationis signo da
to impauide hausit. Quod ubi nuntiatū est Scipioni nequid egeratio

Verba sophonisbe uenenū sumentis

ferox iuuenis grauius cōsuleret accitum eum extemplo nūc solat
nūc quod temeritatem temeritate alia luerit tristioremq; rem q̄ ne
cesse fuit fecerit leniter castigat. Postero die ut a pūti motu auer
teret animū eius in tribunal ascendit & contionem aduocari iussit
Ibi Masanissam primum Regem appellatum eximiisq; ornatum
laudibꝫ aurea corona aurea patera sella curuli eburnea & scipione
eburneo toga picta & palmata tunica donat Addit uerbis honō
rem neq; magnificentius quicq̄ triumpho apud Romanos neq; tri
umphantibꝫ ampliorem eo ornatum esse: quo uno omnium externoꝝ
dignum Masanissam p r ducat Lelium deinde & ipm collaudatum
aurea corona donat & alii militares uiri prout a quoq; nauata ope
erat donati. His honoribus mollitus Regis animus erectusq; i spem p
punquam sublato Syphace omis Numidie potiunde. Scipio. C Lelio
cum Syphace aliisq; captiuis Romam misso cum quibꝫ & Masa
nissae legati missi sunt ipe ad Tuneta rursum castra refert & q̄
munimenta incohauerat permunit Carthaginenses nō breui so
lum sed prope uano gaudio ab satis prospera i pīs oppugnatiōe
classis pfusi post famam capti Syphacis in quo plus prope q̄ in Has
drubale atq; exercitu suo spei reposuerat pculsi iam nullo audto
re belli ultro audito oratores ad pacem petendam mittunt xxx se
niorum principes: id erat sanctius apud illos consiliū: maximaq;
ad ipm Senatum regendum ius Qui ubi in castra Romana &
pretorium puenerunt: more adulantium accepto credo ritu ex ea
regione ex qua oriundi erant procubuerunt. Conueniens ratio
tam humili adulationi fuit nō culpam purgantium sed trāsferen
tium initium culpe i Annibalem in potentieq; eius fautores: uen
iam ciuitati petebant ciuium temeritate bis iam ante euersę inco
lumi future itez hostium beneficio. Impium ex uictis hostibus p r
nō perniciem petere: paratis obedienter seruire que uellet impare
Scipio & uenisse ea spe in Africam se ait & spem suam prospero bel
li euentu auctam: uictoriam se nō pacem domum reportaturum
esse: tamen cum uictoria prope i manibꝫ habeat pacem nō abnuere
ut omes gentes sciant p r: & suscipe iuste bella & finire: Leges pa
cis se has dicere captiuos & pfugas restituant exercitus ex Italia
& Gallia deducant Hyspania abstineant insulis omibus que int
Italiam & Africam sunt decedant naues longas omes pter xx tra

Scipio qd

Tuneta hodie tunigi

·xxx· carthaginēsiū legati
ad Scipionē & pacē petenda

Responsū Scipionis ad legatos

Leges pacis quas Scipio
carthaginēsibꝫ dedit

dant tritici quingenta modia hordei ccc milia modum. Pecunie sũ
mam quantã imperauerit parũ conuenit. Alibi quinq. milia talentũ
Alibi quinq milia pondo argenti alibi duplex stipendiũ militibꝫ i
peratum inuenio. His cõditionibꝫ inquit si placeat pax triduũ ad cõ
sultandũ dabitur si placuerit mecũ indutias facite. Romam ad Se
natũ mittite legatos. Ita dimissi Carthaginenses nullas recusandas
cõditiones pacis cũ censuissent: quippe q̃ moram tꝑis quererent
dũ Annibal i Africam traiiceret: legatos alios ad Scipionẽ ut indu
tias faceret: alios Romam ad pacem petendam mittunt ducentes
paucos ĩ spem captiuos ꝓfugasq. & fugitiuos quo impetrabilior pax
esset. Multis ante diebꝫ Lelius cũ Syphace primoribꝫq. Numidaꝝ
captiuis Romam uenit: Queq. ĩ Africa gesta essent omia exposuit
ordine patribꝫ ingenti oium & i pñs lętitia & i futuraꝝ spe. Consulti ĩ
de patres Regem ĩ custodiã Albam mittendũ censuerũt: Leliũ retinẽ
dũ donec Legati Carthaginenses uenirent. Supplicatio i quatridu
um decreta est. P. Elius prętor Senatu misso & contione inde aduo
cata cũ. C. Lelio in rostra descendit. Ibi uero audientes fusos Cartha
ginensiũ exercitus: deuictũ & captũ ingentis nõis Regem: Numidiã
omnem egregia uictoria peragratã tacitũ continere gaudiũ nõ po
terant quin clamoribꝫ quibusq. aliis multitudo solet lętitiam ĩmo
dicã significaret. Itaq. Prętor extemplo edixit ut editui edes sacras
tota urbe aperirent circumeundi salutãdiq. deos agendiq. grates
per totũ diem populo potestas fieret. Postera die legatos Masanisse
ĩ Senatũ introduxit. Gratulati primum Senatui sunt quod P. Sci
pio prospere resi Africa gessisset: deinde grãs egerunt quod Ma
sanissam nõ appellasset modo Regem sed fecisset restituendo patẽ
num regnum. In quo post Syphacem sublatum si ita patribꝫ uisũ
esset sine metu & certamine esset regnaturous. Deinde quod collau
datum pro contione amplissimis decorasset donis: quibꝫ ne indi
gnus eet & dedisse operam Masanissam & porro daturũ esse: pe
tere ut regium nomen ceteraq. Scipionis beneficia & munera Se
natus decreto cõfirmaret. Et nisi molestum esset illud quoq. petẽ
Masanissam: ut Numidas captiuos qui Rome ĩ custodia essẽt re
mitterent. Id sibi amplum apud populares futurum ee. Ad ea respõ
sum Legatis Rey gestaꝝ ĩ Africa prospere cõmunem sibi cũ Re
ge gratulationẽ ee. Scipionem recte atq. ordine uideri fecisse qd

·X·

eum Regem appellauerit quicquid aliud fecerit quod honori foret
Masanisse ei prēs comprobare atq; laudare. Munera q̄ legati ferrent
Regi decreuerunt. Sagula purpurea duo cū fibulis aureis singulis
& lato clauo tunicis equos duos phaleratos bina equestria arma cū
loricis & tabernacula militaremq; suppellectilem qualem preberi cō
suli mos est. Hec Regi Pretor mittere iussus. Legatis in singulos do
na ne minus quinum milium comitibꝫ eoꝝ mille eris: & uestimē
ta bina equestria arma legatis: singula comitibꝫ. Numidisq; qui ex
custodia missi redderentur regie ad hoc edes libera loca: Lautia le
gatis decreta. Eadem estate qua hec decreta Rome & in Africa gesta
sunt. P. Quintilius Varus Pretor & M. Corneluſ Proconsul ī agro In
subrium Gallorum cū Magone Poeno signis collatis pugnauerunt Pre
toris legiones ī prima acie fuerunt. Cornelius suas in subsidus tenuit
ipe ad prima signa equo aduectus proq; duobꝫ cornibꝫ Pretor ac Pro
cōsul milites ad inferenda ī hostes signa sūma ui hortabantur. Postq̄
nihil cōmouebant tū Cornelio Quintilius Lentior ut uides fit pu
gna inquit & induratus preter spem resistendo hostium timor ac
he uertatur ī audaciam periculū est: equestrem procellam excite
mus oportet si turbare ac statu mouere uolumus. Itaq; uel tu ad p̄
ma signa prelium sustine: ego inducā in pugnā equites uel ego
hic ī prima acie rem geram: tu quattuor legionū equites ī hostem
emittito. Vtram uellet Pretor muneris partem pro Cons: accipiente
Quintilius Pretor cū filio cui Marco p̄nomen erat ipigro iuuene
ad equites pergit iussosq; ascendere ī equos repente ī hostem emit
tit tumultum equestrem auxit: clamor ab legionibꝫ additus nec
stetisset hostium acies ni Mago ad primū equitū motum para
tos ex templo ī prelium iduxisset: ad quoꝝ stridorem odoremq; &
aspectum territi equi uanū eq̄stre prelium fecerūt. Et ut in rem
p̄mixtus ubi cuspide uti & cominus gladio posset roboris maioris
Romanus eques erat. Ita ī ablatum pauentibꝫ procul equis: melius
ex interuallo Numide iaculabantur: simul & peditū legio xiia ma
gna ex parte cesa pudore magis q̄ uiribꝫ tenebat locum: nec diuti
tenuisset ni ex subsidus Gallos integre legioni opposuisset. Quibꝫ
haud magno certamine fusis hastati legionis undecime conglo
babant sese. atq; elephantos iam etiam peditum aciem turbantes
inuadunt. In quos cum pila cōfertos coniecissent: nullo ferme frustra

Lautia. i. lautum & abundante uictu donec rome manerent.

Res gallie cisalpine

: elephantos

:: tredecima legio in primā aciem inducta prelium dubium ex cepisset. Mago q̄ & subsidijs

206

emisso omes retro in aciem auerterũt quattuor grauati uulneribꝫ cõ
ruerunt. Tum prima cõmota hostium acies simul omibꝫ peditibꝫ ut
aũsos uidere elephantos ad augendũ pauorẽ ac tumultũ effusis.
Sed donec stetit ante signa Mago sensim referentes ordines teno
rem pugnę seruabant postq̃ femine transfixo cadentem auferri
q. ex prelio prope exanguem uidere extemplo in fugam omnes
conũsi ad v. milia hominum hostium eo die cesa & signa milita
ria capta duo & xx capta. Nec Romanis incruenta fuit ii milia
& ccc. de exercitu ptoris pars multo maxia ex legione xii amissa
Inde & Trib mil duo M. Cosconius & M. Menius: tertiedecime
quoq. legionis que postremo prelio adfuerat CN. Heluius Trib mi
litum in restituenda pugna cecidit: & duo de xx. ferme equites
illustres obtriti ab elephantis cũ Centurionibꝫ aliquot perierunt.
Et longius certamen fuisset ni uulnere ducis concessa uictoria eet
Mago proxime noctis silentio profectus quantũ pati uie per uul
nus poterat itineribꝫ extentis ad mare i Ligures Ingaunos peruenit.
Ibi cum legati ab Carthagine paucis ante diebꝫ in sinum Gallicum
appulsis naubꝫ adierunt: iubentes primo quoq. tpre i Africam trai
icerit Idem & fratrem eius Annibalem: nam ad eum quoq. esse le
gatos eadem iubentes facturum. nõ in eo ee Carthaginensium res ut
Galliam atq. Italiam armis obtineant. Mago non impio modo sena
tus periculoq. patrie motus sed metuens etiam ne uictor hostis mo
rantu instaret Ligures q. ipi relinqui Italiam a Penis cernentes ad eos
quoꝝ mox i potestate futuri essent deficerent simul sperans lenio
rem in nauigatione q̃ in uia iactationem uulneris fore & curati
oni omia commodiora imposituꝰ copiis in naues profectus uix dii
superata Sardinia ex uulnere moritur. Naues quoq. aliquot Poe
noꝝ disiecte i alto a classe Romana que circa Sardiniam erat ca
piuntur. Hec terra mariq. i parte Italie que iacet ad alpes gesta.
Consul CN. Seruilius nulla memorabili re i prouincia Etruria &
Gallia Iam eo quoq. processerat gesta CN. Seruilio & C. Lutatio pa
truo ex seruitute post decimũ sextũ annum receptis qui ad uicum
Canetum a Bois capti fuerant hinc patre hinc patruo lateri circũ
datus priuato magis q̃ publico decore insignis Romam redit La
tum ad populum ẽ ne CN. Seruilio fraudi eet quod patre qui sella cu
ruli sedisset uiuo cum id ignoraret Trib pl. atq. Edilis plebis fuisset

Mago à romanis fugatur

Mors magonis

contra q̄ sancitum legib⁹ erat Hac rogatione perlata ī prouinciam
redut Ad CN Seruilium Cons. qui in Brutiis erat Consentia Vffu
gum Verge Besidē Hetriculum Sypheum Argentanū Dampetia
multiq. alii ignobiles⁹ populi senescere punicū bellum cernentes de
fecere Idem Consul cū Annibale ī agro Crotonensi acie cōflixit
Obscura eius pugna famæ est Valerius Antias v milia hostium ce
sa ait Que tanta rēs est ut aut imprudenter ficta sit: aut negligen
ter pretermissa Nihil certe ultra rei ab Annibale ī Italia gestum
est. nam ad eum quoq. legati ab Carthagine uocantes in Africam
ii⁹ forte dieb⁹ quibus ad Magonem uenerunt. frendens fremens
gemensq. uix ac lachrimis temperans dicitur legatoz uerba au
disse. Postq̄ edicta sunt mandata. Iā nō perplexe inquit sed palam
reuocant qui uetādo supplementum & pecuniam mitti iam pridē
retrahebant. Vicit ergo Annibalem nō p r. totiens cesus fugatusq.
sed Senatus Carthaginensis obtrectatione atq. inuidia; neq. hac de
formitate reditus mei tam P. Scipio exultabit atq. efferet sese: q̄ Hā
no qui domū nr̄am quando alia re nō potuit ruina Carthaginis
oppressit. Iam hoc ipm̄ psagiens ait⁹ preparauerat ante naues. Itaq.
inutili militum turba p̄sidii specie ī oppida Brutii agri q̄ pauca ma
gis metu q̄ fide continebantur dimissa. Quod roboris in exercitu e
rat ī Africam trauexit multis Italici gn̄is qui ī Africam sequuturos
abnuentes⁹ concesserant in Iunonis Lacinie delubrum inuiolatum
ad eum diem in templo ipo fede interfectis. Raro quenq̄ aliuum pa
triam exilii causa relinquentem magis mestum abisse ferunt: q̄
Annibalem hostium terra excedentem: respexisse sepe Italie littora
& deos hoiesq. accusantem ī se quoq. ac suum ipius caput execra
tum quod nō cruentum ab Cannensi uictoria militem Romam du
xisset: Scipionem ire ad Carthaginem ausum qui Consul hostem
in Italia penum nō uidisset: se. c. milib⁹ armatoz ad Transimenū
& Cannas Nolamq. cōsenuisse cesis circa Casilinum Cumas⁹ No
lamq. cōsenuisse. Hec accusans querensq. ex diutina possessione Ita
lie est detractus. Romam per eosdem dies & Magonem & Anniba
lem profectos allatum est cuius duplicis gratulationis relatio mi
nuit letitiam: & quod parum duces ī retinendis iis cū id mandatū
ab Senatu esset aut animi aut uirium habuisse uidebantur: & qd
sollicati erant omī belli mole in unum ducem exercitumq. incli

Consentia
Vffugū
Vergæ
Besidiæ
Hetriculū
Sypheū
Argentanū
Dampetia
} op. in brutijs

Verba hannibalis cum in afri
cam p legatos reuocaretur

Verba hannibalis ex italia
discedentis

nata quo euersura cēt res. Per eosdem dies legati Saguntini uenerunt comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginenses qui ad cō ducenda auxilia i Hispaniam traiecissent cc. & L. auri dccc. pō do argenti in uestibulo curię posuerunt. Hominib⁹ acceptis & in carcerem conditis auro argentoq. reddito grē legatis actę atq. in super munera data ac naues quib⁹ in Hispaniam reuerterentur Me tio deinde ab senioribus facta est segnus hoies bona q̄ mala sentire transitū Annibalis in Italiam quantum terroris pauoris q. esse se semper meminisse quas deinde clades quos luctus incidisse uisa castra hostium e muris urbis que uota singulor⁹ uniūsor⁹q. fuisse quotiens i conciliis uoces manus ad celum porrigentium auditas. en unq̄ ille dies futurus esset quo uacuam hostibus Italiam bona pace florentem uisuri essent dedisse id deos Tandem sextodecimo demū anno nec esse qui dis grās agendas censeant A deo ne ad uenientem quidem gratiam homines benigne accipere nedum ut preterite satis memores sint Conclamatū deinde ex oī parte curie est: uti referret P. Elius pretor decretum q. est ut v. dies circa omnia puluinaria supplicarentur: uictimeq. maiores imolarentur cxx. lam dimisso Lelio Legatisq. Masanisse cū Carthaginensiū legatos de pace ad Senatum uenientes Puteolis uisos inde terra uenturos alla tum esset reuocari C. Lelium placuit ut coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginenses Romam addu xit. Quib⁹ uetitis ingredi urbem hospitium in uilla publica Senatus ad edem Bellone datus est Orationem eandem ferme quam apud Scipionem habuerunt Culpam omēm belli a publico consilio in An nibalem uertentes eū inuissu Senatus nō alpes modo sed hyberum quoq. transgressum nō Romanis solum sed ante etiam Saguntī nis priuato cōsilio bellum intulisse Senatui ac populo Carthaginē sium siquis uere estimet fedus ad eam diem inuiolatū ee cum Ro manis Itaq. nihil aliud sibi mandatū esse uti peterent q̄ ut in ea pace que postremo cū Cons. Luctatio fēa est manere liceret. Cum more tradito a patrib⁹ potestatem interrogandi siquis uellet lega tos Pretor fecisset: seniores q. qui federib⁹ interfuerant alia alii in terrogarent. Nec meminisse se per etatem et eum ormes ferme iuue nes erant dicerent legati: conclamatū ex oī parte curie est Punica fraude electos qui ueterem pacem repeterent cuius ipius nō memi

Verba legator⁹ carthagi nensiū in senatu.

nissent. Emotus deinde curia legatis sententie interrogari cepte M. Lutius CN. Seruilium Cons. qui propior esset arcessendū ut corā eo de pace ageretur censebat. cū de re maiore q̄ quanta esset cōsultatio incidere nō posset. nō uideri sibi absente Consulum alter ambobusue eam rem agi satis ex dignitate po r. esse. Q. Metellus q triennio ante Consul Dictatorq. fuerat. Cum P. Scipio cedendo exercitus agros populando in eam necessitatem compulisset hostes ut supplices pacem peterent & nemo otium uerius existimare posset qua mente ea pax peteret: q̄ eum qui ante portas Carthaginis bellum gereret. nullius alterius cōsilio q̄ Scipionis accipiendam abnuendam esse. M. Valerius Leuinus qui bis cōs fuerat Speculatores non legatos uenisse arguebat. iubendosq. eos Italia excedere & custodes cū iis usq. ad naues mittendos Scipioniq. scribendum ne bellū remitteret. Lelius Fulviusq. adiecerunt & Scipionem in ea opinam habuisse spem pacis si Annibal & Mago ex Italia nō reuocarentur. Ceteq. omia simulaturos Carthaginenses duces eos exercitusq. expectantes. Deinde q̄us recentium fedeq. & deoq. otium oblitos bellum gesturos. Eo magis in M. Leuini sententiam discessum. Legati pace infecta ac prope sine responso dimissi. Per eos dies CN. Seruilius consul haud dubius quin pacate Italię penes se gloria eēt. uelut pulsum abscessisse Annibalem psequens in Siciliam inde in Africam trāsituruś traiecit. Quod ubi Rome uulgatū est: primo censuerūt patres ut Pretor scriberet Consuli Senatū equum censere in Italiam reūti cum. Deinde cū Pretor sumpturum eū lras suas diceret. Dictator ad id ipm creatus P. Sulpitius pro iure maioris imperii Cons. in Italiā reuocauit. Reliquum anni cū M. Seruilio Magrō eq circumeundis Italie urbibus que bello alienate fuerant noscendisq. singulaq. causis consumpsit. Per induciaq. tpus & ex Sā dinia a Lentulo Pretore C. onerarie naues cū cōmeatu xx. rostrata q. presidio/actę & ab hoste & ab tempestatibs mari tuto in Africam transmiserūt. CN. Octauio cc. onerarius xxx. longis nauibus ex Sicilia traiiciendi nō eadem fortuna fuit. In conspectu ferme Africe prospero cursu uectum/prīo destituit uentus. deinde usus i Africum turbauit ac passim naues disiecit. Ipe cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enisus. Ap

·M· Iunij Snia

Snia · Q· metelli

·:· q̄ pacem
Snia · M· valerij leuini

Lelij fulvij q̄ snia

Egimurus insula

Calide aque

Bragada fl.

pollinis promontorium tenuit onerarie parsmaxīa ad Egimurum in
sulam: ea sinū abalto claudit in qua sita Carthago est xxx ferme mi
lia ab urbe alie aduersus urbem ipām ad calidas aquas delate sūt
Omia in cōspectu Carthaginis erant Itaq. ex tota urbe in forum cō
cursum est Magīatus Senatum uocare populus in Curie uestibu
lo fremere ne tanta ex oculis manibusq. amitterentur preda Cū
quidam pacis petite: alii indutiaȝ (nec dum enim dies exierat) fi
dem opponeret ꝑmixto pene Senatus populiq. concilio consensū
est ut classe quinquaginta nauium Hasdrubal Egimurum trai
ceret Indeq. per littora portusq. dispersas Romanas naues colli
geret Deserte fuga nautaȝ primum ab Egimuro dein ab calidis
aquis onerarie Carthaginem puppibꝫ tracte sunt. Nondum re
uerterant ab Roma legati neq. sciebant q̄ Senatus Romani de
bello aut pace sententia esset necdum indutiaȝ dies exierat eo
indigniorem iniuriam ratus Scipio ab iis qui petissent pacem & i
dutias spem pacis & fidem indutiaȝ uiolatam esse legatos Car
thaginem L. Bebium M. Seruilium L. Fabium extemplo misit
qui cum multitudinis concursu prope uiolati essent nec reditum
tutiorem cernerent futurum: petierunt a magīatibꝫ quoȝ auxilio iis
prohibita erat ut naues mitterent: que se prosequerentur. datę tri
remes duę cū ad Bragadam flumen peruenissent inde castra Ro
mana conspiciebantur Carthaginem rediere. Classis punica ad
Uticam stationem habebat ex ea tres quadriremes seu clam misso
ab Carthagine nuntio ut fieret seu Hasdrubale qui classi pre
erat sine publica fraude auso facinus quinqueremem Romanā
superantem promontorium ex alto repente aggresse sunt sed neq
rostro ferire celeritate subterlabentem poterant neq. trāsilire ar
mati ex humilioribus ī altiorem nauem Et defendebatur egregie
quoad uela suppeditarant. Quibꝫ deficientibꝫ iam nulla alia res
eam quam propinquitas terre multitudoq. a castris in littus effu
sa tueri potuisset: concitatam enim remis quanta maxīe ui poterāt
in terram cū immisisset: Nauis tm̄ iactura facta ī columes ipi eua
serunt. Ita alio superalio scelere cum haud dubie inducie rupte es
sent: Lelius Fulviusq. ab Roma cū legatis Carthaginensibꝫ super
uenerunt quibꝫ Scipio & si non indutiaȝ fides modo a Cartha
ginensibꝫ: sed ius etiam gentium in legatis suis uiolatum esset: tm̄

se nihil nec institutis po r nec suis moribꝫ indignum iis facturum ee
cum dixisset: legatis dimissis bellum parabat. Annibale iam terre ap
propinquante iussus e nautis unus ascendere i malum ut specula
retur quam tenerent regionem cum dixisset sepulchrū dirutum
proram spectare: locū abominatus preteruehi iusso gubernatore
ad Leptim appulit classē: atq; ibi copias exposuit. Hec eo anno in
Africa gesta. insequentia excedunt in eum annū quo M Seruili
Geminus qui tum Magr eq erat & T Claudius Nero cons facti
sunt. Ceteq exitu supioris anni cū legati sociaq urbium ex Grecia
qsti essent uastatos agros ab regiis presidiis profcosq; i Macedoniā
legatos ad res repetendas nō admissos ad Philippum Regem simi
nuntiassent iii milia militū cū Sopatro duce traiecta in Africam
duci ut essent Carthaginensibꝫ presidio: & pecunie aliquantum una
missum. legatos ad Regem qui hec aduersus fedus facta uideri pa
tribus nuntiarent mittendos censuit Senatus. Missi C Terentius Var
ro CN Manlius M Aurelius His tres quinqueremes date. Annus
insignis incendio ingenti: quo cliuus publicus ad solum exustus est:
& aquaq magnitudine: sed & annone utilitate fuit preterq; quod
pace omisa Italia erat aperta & iam quod magnā uim frumenti ex
Hispania missa M Valerius Falco & M Fabius Buteo Ediles Curules
quaternis eris uicatim populo descripserūt Eodem anno Q Fabius
Maximus moritur exacte etatis. Siquidem uerum est augurem du
os & Lx annos fuisse quod quidam auctores sunt uir certe fuit dign
tanto cognomine uel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos
honores: auitos equauit. pluribꝫ uictoriis & maioribꝫ prelis auus in
signis Rullus Sed omia equare unus hostis Annibal potest: cautior
tamen q promptior hic habitus fuit & sicut dubites utrū ingenio
cunctatior fuerit an quia ita bello proprie quod tū gerebatur aptū
erat sic nihil certius q unū hominem nobis contando rem restituisse
sicut Ennius ait. Augur in locū cuius inauguratus Q Fabius Maximus
filius eius. in eiusdem locum pontifex (Nam duo sacerdotia habuit) Ser
Sulpitius Galba. ludi Romani diem unum: Plebeii ter toti instaurati ab
Edilibꝫ M Sestio Sabino CN Tremellio Flacco. li ambo Pretores facti &
cum iis C Luius Salinator & C Aurelius Cotta. Comitia eius anni
utrū CN Seruilius Consul habuerit: an quia cum res in Etruria tenu
erint questionibꝫ ex sociis de cōurationibus principum habentem Di

·M· seruilius geminus
·T· claudius nero } cos

Sopater dux philippj carthaginē missus

·C· terentius varro
Gn· manlius
·M· aurelius } legati ad philippū

Cliuus publicus

Viliras

Mors· Q· fabij maximj

Vnus qui nobis cunctando restituit rem.
Ennius·

·M· sestius sabinus
Gn· tremellius flaccus
·C· liuius salinator
·C· aurelius cotta } pretores

ctator ab eo dictus P Sulpitius sit incertum diuersi auctores faciunt.
Principio insequentis anni M Seruilius & T Claudius Senatu in
Capitolium uocato de prouinciis retulerunt Italiam atq. Africam
i sortem conici Africam ambo cupientes uolebant Cetet Q Me
tello maxie adnitente neq. data neq. negata est Africa Cons ius
si cū Trib pl agere ut si iis uideretur populum rogarent quem uel
lent i Africa bellū gerere Omēs tribus P Scipionem iusserunt ni
hilominus Cons prouinciā Africam: Ita eim Senatus decreuerat:
i sortem cōiecerūt. T Claudio Africa euenit ut L nauium classem
omis quinqueremes i Africam traiiceret pariq. impio cū Scipione
Impator esset M Seruilius Etruriā sortitus Ineadem prouincia
& CN Seruilio prorogatū impium si Cons manere ad urbem Se
natui placuisset. Pretores M Sestius Galliā est sortitus ut duas
legiones prouinciā q. traderet ei P Quintilius Varus. C Liuius Bru
tus cū duabs legionibs quibs P Sempronius Procōsul prioris anni
prouinciā & duas legiones acciperet. Iulius proptor cū xx nauib
longis militibs mille oram Sicilię tutaretur. Inde M Pomponius
xx nauibs reliquis mille & quingentos deportaret milites Roma.
C Aurelio Cottę urbana euenit. Ceteris ita uti quisq. obtinebant
prouincias exercitusq. prorogata impia. Sexdecim nō amplius eo ā
no legionibs defensum impium est Et ut a placandis dis omia incipe
rent agerentq. ludos: quos M Claudio Marcello T Quintio Cons.
T Manlius Dictator quasq. hostias maiores uouerat si per quin
quennium illud resp. eodem statu fuisset ut eos Cons priusq̄ ad bel
lum proficiscerentur facerent. Qui in cyrco per quatridum facti:
hostieq. quibs uote erant dis cesę. Inter hec simul spes simul cura
i dies crescebat Nec satis certum cōstare apud aūm poterat utrum
gaudio dignum eet Annibalem post sextundecimū annum ex Ita
lia decedentem uacuam possessionem eius reliquisse p.r: an magis
metuendum quod incolumi exercitu i Africam traiecisset. locum ni
mirum nō periculū mutatū cuius tantę dimicationis uatem qui nu
per decessisset Q Fabium haud frustra canere solitum grauiorem i
sua terra futurum hostem Annibalem q̄ in aliena fuisset. Nec Sci
pioni aut cū Syphace incōditę barbarię Rege: cui statarius semili
xas ducere exercitus solitus sit aut cū socero eius Hasdrubale fu
gacissimo duce rem futuram aut tumultuarius exercitibus ex a

Oēs tribus iusserunt. P. scipo
nē bellum in africa gerere.

Λ prioris anni prefuerat. Gn. re
mellius siciliam ut á Publio
iulio tappulo prętore

xvj. legionibus hoc anno
bellatū.

grestuum semiermi turba subito collectis sed cū Annibale prope na
to i pretorio patris fortissimi ducis alito atq. educato inter ar
ma puero quondam milite uxdū iuuene imperatore qui senex
uincendo factus Hispanias Gallias Italiam ab alpib⁹ ad fretum
monumtis ingentiū rez cōplesset ducere exercitū equalem stipē
dijs suis duratū otium rez patentia quas uix fides fiat hoies passos
pfusum milies cruore Romano exuuias nō militū modo sed etiam
Imperatoz portantē occursuros Scipioni i acie qui Pretores qui
Impatores qui cons. Romanos sua manu occidissent. muralibus
uallaribus q. insignes coronis peruagatos capta castra captas ur
bes Romanas non ee hodie tot fasces magrātib⁹ po.r. quot cap
tos ex cede imperatoz pre se ferre posset Annibal. Has formidines
agitando ais ipi curas & metus augebant Et iam quod cū adsues
sent per aliquot annos bellū ante oculos alius atq. alius i Italie pā
tibus lenta spe i nullū propinquum debellandi finem gerere. Ere
xerat omiū aios Scipio & Annibal uelut ad suppremum cer
tamen comparati duces. Ii quoz quoq. quib⁹ erat ingens in Scipi
one fiducia & uictorie spes quo magis in propinquam eam imi
nebant animis: eo cure intentioris erant. Haud dispar habitus ai
moz Carthaginensib⁹ erat quos modo petisse pacem intuentes
Annibalem ac rez gestaz eius magnitudines penitebat. modo
cum respicerent bis esse acie uictos Syphacem captum pulsos se ex
Hispania pulsos Italia atq. ea omnia unius uirtute & cōsilio Sci
pionis facta uelut fatalem eum ducem in exitium suum natum
horrebant. Iam Adrumentū peruenerat Annibal: unde ad reficien
dum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis excitus
pauidis nuntiis omia circa Carthaginem obtineri armis afferen
tium: magnis utineribus Zamam contendit. Zama quinq. diez
iter ab Carthagine abest. Inde premissi speculatores cū excepti
a custodib⁹ Romanis deducti ad Scipionem essent traditos eos Trib
mil. iussosq. omisso metu uisere omnia exploraſſent datis qui p
sequerentur retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem
eoz que nuntiabantur. Nam & Masanissam cū sex milib⁹ peditū
quattuor equitum uenisse eo ipō forte die afferebant. Leto aio audi
uit maxie hostis fiducia: que nō de nihilo profecto concepta est p
culsus. Itaq. quanq & ipe causa belli eius erat & aduentu eius suo

÷ multos
1

Zama .op.

÷ per castra qua uellent curru
duci iussit : pcontatus q3 satis
percommode oia

210

20

turbauerat pactas indutias & spem fedez tamen si integer q̄ si uictus peteret pacem equiora posse impetrari ratus nuntiū ad Scipionem misit ut colloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit an publico cōsilio neutrum cur affirmem habeo. Valerius Antias primo prelio uictū eum a Scipione quo xii milia armatoz ī acie sunt cesa mille & dcc capti legatū cū aliis x. legatis tradit ī castra ad Scipionem uenisse. Cetez Scipio cū colloquium haud abnuisset ambo ex cōposito duces castra protulerunt ut coire ex propinquo possent Scipio haud procul Nadagara urbe tū ad cetera loco opportuno tū quod aquatio intra teli coniectum erat consedit. Annibal tumulum a quattuor milibz inde tutum cōmodūq. alioquin nisi quod longinque adaquationi erat cepit. inde ibi ī medio locus conspectus undiq. nequid insidiaz esset delectus sūmotis pari spatio armatis cū singulis interpribz congressi sunt. Non sue modo etatis maximi duces sed omis ante se memorie oūm gentium cuuslibet Regum imperatozq; pares. paulisper alter alterius cōspectu admiratione mutua prope attoniti cōticuere. Tū Annibal prior. Si hoc ita fato datum erat ut qui primus bellum intuli p.r. qui que totiens spe ī manibz uictoriam habui is ultro ad pacem petendam uenirem: letor te mihi sorte potissimum datum a quo pacem peterem. Tibi quoq. inter multa egregia nō in ultimis laudum hoc fuerit Annibalem cui tot de Romanis ducibz uictoriam dii dedissent tibi cessisse: teq. huic bello uestris plusq̄ nris cladibz insigni finem imposuisse. Hoc quoq. ludibrium fortuna an casus ediderit ut cū patre tuo consule ceperim arma cū eodem primoum Romano imperatore signa contulerim ad filium eius inermis ad pacem petendam ueneriim ueniam. Optimum quidem fuerat eam patribz nris mentem datam ab dis ec: ut & uos Italie & nos Africe impio contenti essemus. Neq. ēim ne nobis quidem Sicilia atq. Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibz tot exercitibz tot taq. egregiis amissis ducibz sed pterita magis reprehendi possunt q̄ corrigi. Ita aliena appetiuimus ut de nris dimicaremus nec in Italia solum uobis bellum nobisue in Africa est sed & uos in portis uestris prope ac menibus signa armaq. hostium uidistis & nos ab Carthagine fremitum castroz Romanoz exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur uos autem ante omnia optaretis ī meliore uestra fortuna de

Nadagara urbs af.

ORO Hannibalis ad Scipionem.

pace agitur: agimusq. ii quoq & maxime interest pacem ēe & qui
quodcunq. egerimus ratum cuitatesſ nr̄e habitur̄e ſint. Aio tm̄ no
biſ opus eſt nō abhorrente a quietiſ cōſiliiſ. quod ad me attinet
iam etas ſenem in patriam reuertentem unde puer profectus ſum
iam ſecunde iam aduerſe reſ ita erudierūt ut rationem ſequi q̄ for
tunam malim. tuam & adoleſcentiam & perpetuam felicitatem fe
rociora utraq. q̄ quietiſ opus eſt cōſiliis metuo. nā temere incerta
caſuum reputat quem fortuna nunq̄ decepit Quod ego fui ad Trā
ſimenum ad Cannaſ id tu hodie eſ. uixdum militari etate impio
accepto omnia audaciſſime incipientem nuſq̄ fefellit fortuna. pa
triſ & patrui ꝓſequutuſ mortem ex calamitate ur̄e domus iſigne
uirtutis pietatiſq. eximie cepiſtis. Amiſſas hiſpanias recuperaſti:
iiii inde punicis exercitib⁹ pulſis Conſul creatus cum ceteriſ ad tu
tandum Italiam parum animi eſſet trāſgreſſuſ in Africam duobus
hic exercitib⁹ ceſis binis eadem hora captis ſimul incenſiſq. caſtris
Syphace potentiſſimo Rege capto tot urbibuſ regni eius tot nr̄i i
perii ereptis me ſextundecimum iam annum herentem i poſſeſſice
Italie detraxiſti. poteſt uictoriam i q̄ malle q̄ pacem aūs. noui uo
biſ ſpiritus magis magnos q̄ utiles. & mihi taliſ aliq̄n fortuna afful
ſit. quod ſi in ſecundis rebus bonam mentem quoq. donarent dii: non
ea ſolum que euenisſet ſed etiam ea que euenire poſſent reputaremus.
ut omnium obliuiſcariſ aliorq. ſatiſ ego documenti i omeſ caſus ſum
que modo caſtris inter Anienem atq. urbem Romam poſitus ſigna
inferente ad menia Romana uideras hic cernas duob⁹ fortiſſimiſ
uiriſ fratrib⁹ clariſſimis Impatoribus orbatum ante menia prope
obſeſſe patrie: quib⁹ terrui ueſtram urbem ea pro mea deprecante.
maxīe cuiq. fortune minime credendum eſt. In boniſ tuis rebus
nriſ dubiis tibi ampla ac ſpecioſa danti eſt pax: q̄ ſperata uictoria
Hec in tua illa i deorq. manu eſt Ne tot annorq. felicitatem in u
nius hore dederiſ diſcrimen. cū tuas uireſ: tū uim fortune: Mar
temq. belli cōem propone ait⁹. Vtrinq. ferrum: corpora humana erūt.
Nuſq̄ minus q̄ in bello euentus reſpondent. nō tm̄ ad id quod data
pace iam habere poteſ ſi prelio uincas glorie adieceris: q̄tum ademe
riſ ſi quid aduerſi eueniat ſimul parta ac ſperata decora unius hore
fortuna erit quam dii dederint Inter pauca felicitatis uirtutiſq.
exempla. M. Attiluſ quondam in hac eadem terra fuiſſe fertur

∴ nobis petentibus magis neces-
ſaria q̄ honeſta. Melior tutior q̄
eſt certa pax:

∴ euertere poteſt. ōia in pace
iungenda tue poteſtatis ſunt
P. corneli. Tunc ea habenda
fortuna

qui sic uictor pacem petentib⁹ patrib⁹ nr̄is abnuit: sed no statuendo
tandem felicitati modum: nec cohibendo efferentē se fortunam
quanto altius elatus erat: eo fedus corruit. Est quidem eius q
dat nō qui petit cōditiones dicere pacis: sed forsitan nō indigni
sumus: qui nobismet ipis multam irrogemus: qui nō recusamus
quin omia propter que bellum initum est uestra sint Sicilia Sā
dinia Hispania quicquid īsulaꝝ toto inter Africam Italiáq, cōti
netur mari. Carthaginenses inclusi Africe littorib⁹ uos quando
ita dis placuit externa etiam terra mariq, uideamus regentes
impia. Haud negauerim propter nō nimis sincere petitam aut ex
pectatam nuper pacem suspectā esse uobis punicam fidem. mul
tum per quos petita sit ad fidem tuende pacis pertinet Scipio ue
stri quoq, ut audio patres nō nihil etiam ob hoc quia parum digni
tatis in legatione erat, negauerūt pacem. Annibal peto pacem: q
neq peterem nisi utilem crederem: & pp eandem utilitatem tuebor
eam propter quam petii. Et quemadmodū quia a me bellum concep
tum est nequem eius peniteret quoad ipi nō inuidere dei pstitu ita
adnitar nequem pacis per me parte peniteat. Ad hec Imperator Ro
manus ī hanc fere sententiam respondit. Non me fallebat Annibal
aduentus tui spe Carthaginenses & presentem indutiaꝝ fidem &
spem pacis turbasse Neq, tu id sane dissimulas: qui de cōditionib⁹ su
perioribus pacis omia subtrahis preter ea que iam pridem i nostra
potestate sunt. Ceteꝝ sicut tibi cure est sentire ciues tuos quanto
per te onere leuāntur: sic mihi laborandū est ne quā tunc pepigert
hodie subtracta ex conditionib⁹ pacis premia pfidie habeant: in di
gni quib⁹ eadem pateat conditio ut etiam prosit uobis fraus petitis.
neq, patres nri priores de Sicilia: neq, nos de Hispania fecimus bel
lum: & tum Mamertinoꝝ socioꝝ periculum & nē Saguntī exci
dium nobis pia ac iusta iduerūt arma. uos lacessisse & tu ipe fate
ris & dii testes sunt qui & illius belli exitum secundum uus fasq, de
derunt & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet & humane
infirmitatis memini & uim fortune reputo & omia quecūq, agim⁹
subiecta cē mille casib⁹ scio. Ceteꝝ quemadmodū supbe & uolen
ter me facere fatere: si prius q̄ in Africam traiecissem te tua uo
luntate cedentem Italia & imposito in naues exercitu ipm uenie
tem ad pacem petendam aspernarer: sic nc cū prope manu conser

tum: reſtitantem ac terq; uerſantem i Africam attraxerim nulla ſū
tibi uerecundia obſtrictus. proinde ſiquid ad ea i que tū pax cōuen
tura uidebantur que ſunt noſti multa: nauium cū cōmeatu per indu
tias expugnatarū legatorū q; uiolatorū adiicitur: eſt quod referam
ad conſilium. ſin illā quoq; grauia uidentur bellum parate quoniā
pacem pati nō potuiſtis. Itaq; infecta pace ex colloquio cū ſe ad ſuos
recepiſſent: fruſtra uerba pacata renuntiant: armis decernendū
ē: habendamq; eam fortunam quam dii dediſſent: i caſtra ut eſt
uentum pronuntiant ambo arma expedirent militeſ aīoſq; ad ſu
premum certamen nō in unū diem: ſed i perpetuum ſi felicitas adeēt
uictoreſ Roma an Carthago ura gentib; daret: ante craſtinam
noctem ſcituroſ: neq; eim Africam aut Italiam ſed orbem terrarū
uictorię premium fore: par periculū premio quib; adūſe pugnę
fortuna fuiſſet. Nam neq; Romanis effugium ullum patebat in
aliena ignotaq; terra: etiam Carthagini ſūpremo auxilio effuſo a
deſſe uidebatur preſens excidium. Ad hoc diſcrimen procedunt
poſtero die duorū populorū opulentiſſimorū duo clariſſimi ducеſ
duo fortiſſimi exercitus multa ante parta decora aut cumulaturi
eo die: aut euerſuri. Anceps igitur ſpeſ & metus miſcebant animoſ:
contemplantibusq; mō ſuam modo hoſtiū aciem cū oculis magis q̄
ratione penſarent uiresq; ſimul leta ſimul triſtia obuerſabantur: que
ipſe ſua ſponte nō ſuccurrebāt ea ducеſ admonendo atq; hortan
do ſubiiciunt. Penus xvi annorū in terra Italia reſ geſtas tot du
ceſ Romanoſ tot exercitus occidione occiſos & ſua cuiq; decora
ubi ad inſignem alicuius pugnę memoria militē uenerat refere
bat. Scipio Hiſpanias & recentia i Africa prelia & cōfeſſionem ho
ſtium: quod neq; nō petere pacem propter metum: neq; manere
in ea pre inſita aīs pfidia potuiſſent. Ad hoc colloquium Anniba
liſ in ſecreto habitum ac liberum fingenti qua uult flectit O
minatur quib; quondam auſpitiis patres eorū pugnauerint ad
Egatiſ inſulas ea illis exeuntib; i aciem portendiſſe deoſ: adeſſe
finem belli ac laboriſ: i manib; ēe predam Carthaginiſ reditum
domum i patriam ad parenteſ liberoſ cōiugeſ penateſq; deoſ. Adeo
celſus hec corpore uultuq; ita leto ut uiciſſe iam crederes dicebat
inſtruit deinde primoſ haſtatos poſt eū principes Triariis poſtre
mam aciem clauſit nō cōfertas aut cohorteſ ante ſua quēq; ſig[a]

∴ longe

∴ at intra Italiam

212

xx2

instruebat sed manipulos aliquantum inter se distantes ut esset spa
tium quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Le
lium cuius ante legati eo anno Questoris ex sortem ex S. C. opa
utebatur cū Italico equitatu ab sinistro cornu: Masanissam Nu
midasq. ab dextro opposuit. uias patentes inter manipulos antesi
gnanorū uelitibus ea tūc leuis armatura erat: cōpleuit dato p̄cepto
ut ad impetum elephantorū aut post rectos refugeret ordines aut
in dextram leuamq. discursu applicantes se antesignanis uiam q̄
irruerent in ancipitia tela beluis darent. Annibal ad terrorem pri
mum elephantos Lxxx aūt erant. Quot nulla unq̄ in acie habu
erat) instruxit. Carthaginenses Afrosq. & Macedonum legionem
modico interuallo relicto subsidiariam aciem Italicorū militum: Bru
tii quoq. pleriq. erant: ui ac necessitate plures q̄ sua uoluntate de
cedentem ex Italia sequuti: instruit. Equitatū etiam ip̄m circūdedit
cornibus dextrum Carthaginenses sinistrum Numide tenuerunt.
Varia exhortatio erat in exercitu inter tot hoīes quibus nō lingua nō
mores nō lex nō arma nō uestitus habitusq. non ea militandi eadē
esset. Auxiliaribus & presens & multiplicata merces ex preda osten
tatur. Galli proprio atq. insito i Romanos odio accenduntur. Li
guribus campi uberes Italie deductis ex asperrimis mōtibus i spē
uictorie ostentantur. Mauros Numidasq. in Masanisse impoten
ti futuros dominatu terret: aliis alie spes ac metus iactantur. Cartha
ginensibus menia patrie: dii penates: sepulchra maiorū liberi cum
parentibus coniuges pauide aut excidium seruitiumq. aut impe
rium orbis terrarū nihil aut i metum aut i spem medium osten
tatur. Cum maxīe hec Imperator apud Carthaginenses duces sua
rum gentium inter populares pleraq. per interpretes intermixtos
alienigenis ageret: tube cornuaq. ab Romanis cecinerunt: tan
tusq. clamor ortus ut elephanti in suos sinistro maxīe cornu cō
uerterentur Maurosq. ac Numidas. Addidit facile Masanissa pcul
sis terrorem: nudauitq. ab ea parte aciem eq̄stri auxilio. paucę
tū bestiarū intrepide in hostem actę inter Velitum ordines cum
multis suis uulneribus ingentem stragem edebant: resilientes enim
ad manipulos Velites cum uiam elephantis ne obtererentur fecisset
in eas ancipites ad ictum utriq. conijciebat hastas: nec pila aban
signanis cessabant: donec undiq. incidentibus telis exacti ex Ro

Deinde auxilia liguum: gallo
rum q̄: balearibus / mauris q̄
admixtis in secunda acie

·X·

mana acie hi quoq; in suo dextro cornu ipos Carthaginensium eq
tes in fugam uerterunt. Lelius ut turbatos uidit hostes addit per
culsis terrorem utrinq; equite nudata erat punica acies cum eq
pedes concurrit nec spe nec uiribs iam par. ad hoc dictu parua sed
magna eadem i regerenda momenti res congruens clamor a Ro
manis eoq; maior & terribilior. dissone illis ut gentium multaz di
screpantibs linguis uoces. pugna Romana stabilis & suo & armoz
pondere incumbentium i hostem cocursatio & uelocitas illinc maio
quis. Igitur primo impetu extemplo mouere loco hostium aciem Ro
mani ala deinde & umbonibs pulsantes i sumotos gradu illato aliq
tum spatii uelut nullo resistente incessere urgentibs & nouissimis p
mos ut semel mota aciem sensere quod ipm uum magnam ad pelle
dum hostem addebat Apud hostes auxiliares cedentes secunda aci
es Afri & Carthaginenses adeo no sustinebat ut contra etiam ne resi
stentes ptinaciter primos cedendo ad se pueniret hostis pedem re
ferret Igitur auxiliares terga dant repente & i suos uersi partim
refugere in secundam aciem partim non recipientes cedere uti pau
loante non aduti & tuc excluси & prope duo iam pmixta prelia
erant cum Carthaginenses simul cum hostibs simul cu suis cogere
tur conserere manus non tamen ita perculsos iratosq; in aciem acce
pere sed densatis ordinibs i cornua uacuuq; circa campum ex pre
lium eiecere pauidos fuga uulneribsq; milites ne certa & integra
aciem miscerent Ceteq; tanta strage boum armoq; locu in quo ste
terant ante auxiliares compleuerant ut prope difficilior trasitus
esset q; per cofertissimos hostes fuerat Itaq; qui primi fuerut hasta
ti per cumulos corpoq; armoq; & tabem sanguinis qua quisq;
poterat sequentes hostem & signa & ordines confuderunt Principu
quoq; signa fluctuare ceperant uagam ante se cernentes aciem Qd
Scipio ubi uidit receptui prope canere hastatis iussit & sauciis in
postremam aciem subductis principes Triarios q; in cornua inducit
quo tutior firmiorq; media hastatoq; acies cet Ita nouu deintegro
prelium ortum est Quippe ad ueros hostes peruentum erat & ar
moq; gne & usu militie & fama req; gestaq; & magnitudine
uel spei uel periculi pares Sed nuo Romanus superior erat & aio
quod iam equites iam elephantos fuderat iam prima acie pulsa i
secunda pugnabat In tempore Lelius ac Masanissa pulsos per ali

Hannibal á scipione prelio in africa superatur

Strages pene

quantum spatii sequuti equites reuertentes ī auersam hostium aciē incurrere Is demū equitū impetus perculit hostem multi circumuenti unaue cesi per patentem circa campum fuga sparsi tenē te omia equitatu passim interierūt Carthaginensiū sociorūq; cesa eo die supra milia xx. par ferme nūs captus est cū signis militaribs Cxxxiii elephantis xi uictores ad x milia cecidere Annibal cū paucis equitibs inter tumultū elapsus Adrumentum pfugit omia & in prelio & ante aciem priusq; excederet pugna expertus Et confessione etiam Scipionis oūmq; peritor militiē illā laudem adeptus singulari arte aciē eo die instruxisse: elephantos ī prima fronte: quor fortuitus īpetus atq; intollerabilis uis signa sequi & seruare ordines in quo plurimū spei ponerent: Romanos prohiberet. Deinde auxiliares añ Carthaginensium aciem ne boies mixti ex colluuione oūm gentium quos nō fides teneret: sed merces: liberū receptum fuge haberent simul primū ardorem atq; impetū hostium excipientes fatigarent ac si nihil aliud alii missilibs alii uulneribs suis ferrū hostium hebetarent. Tum ubi omis spes eet milites Carthaginenses Afros q; ut omnibs rebus aliis pares eo qđ integri cum fessis ac sauciis pugnarent supiores essent. Italicos interuallo quoq; diremptos incertos socii an hostes essent ī postremam aciem sūmotos. Hoc edito uelut ultimo uirtutis ope Annibal cū Adrumentum pfugisset accitusq; unde Carthaginem vi ac xxx anno postq; puer inde profectus erat rediisset fassus ī curia e nō prelio modo se esse sed bello uictum nec spem salutis alibi q; ī pace impetrāda ee. Scipio cōfestim expugnatis a prelio hostiū castris direptisq; cū ingenti preda ad mare ac naues redit nūtio allato P. Lentulum cū L. rostratis c. onerariis nauibs cū omi qne cōmeatus ad Vticam accessisse. Admouendū igitur undiq; terrorem perculse Carthagini ratus: misso Lelio Romā cū uictorie nuntio CN. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem ubet ipe ad suam ueterem noua Lentuli dās se adiuncta profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. haud procul aberat cū uelata ifulis ramisq; olee Carthaginensium occurrit nauis. Decem legati erant principes ciuitatis auctore Annibale missi ad petendam pacem: qui cū ad puppim ptorie

P. Lentulus

naui accessissent uclamenta supplicum porrigentes orantes implo
rantesq. fidem & misericordiam Scipionis. Nullum ius aliud respō
sum datum: q̄ ut Tunetem uenirent. eo se moturū castra. Ipe ad
contemplandum situm Carthaginis nō tam noscendi ī pntia q̄
terrendi hostis cā Vticam eode octauio reuocato redit. Inde pro
cedentib ad Tunetem nuntius allatus Verminā Sypha cis filiū
cū equitib pluribus q̄ peditibus uenire Carthaginensib auxilio.
pars exercitus cū oī equitatu missa Saturnalib primis agm̄
aggressa Numidas leui certamine fudit. exitu quoq. fuge inter
clusos parte oī circūdatis equitib xv. milia hoīum cesa mille &
cc. uiui capti sunt & equi Numidici mille & d. signa militaria
duo & Lxx. Regulus ipe inter tumultum cū paucis effugit. Tum
ad Tunetem eodem quo antea loco castra pōita. Legatiq. xxx. Cā
thagine ad Scipionem uenerūt & illi quidem multo miserabili'
q̄ ante quia magis cogebat fortuna egerunt. sed aliq̄to mino
re tn misericordia ab recentis memoria pfidie auditi sunt. quā
q̄ iusta ira oīs ad defendam stimulabat Carthaginem tn cum
& quanta res eet & q̄ longi temporis obsidio tam munitæ & tam
ualide urbis reputarent & ipm Scipionem expectatio successo
ris futuri ac uenturi ad paratam alterius labore ac periculo
finiti belli famam sollicitaret. ad pacem oīum animi ūsi sunt.
Postero die reuocatis legatis & cū multa castigatioe pfidię mo
nitis ut tot cladib edocti tandem deos & iusturādum ee crede
rent. conditiones pacis dicte: ut liberi legib suis uiuerent. quas
urbes: quosq. agros: quibusq. finib ante bellum tenuissent te
nerent. populandiq. finem eo die Romanus faceret. Perfugas
fugitiuosq. & captiuos oms redderent Romanis. Et naues ro
stratas preter triremes traderent. Elephantosq. quos haberent
domitos. neq. domarent alios. Bellum neue in Africa neue ex
Africam iniussu p.r. gererent. Masanisse res redderet: feduſq.
cū eo facerent. Frumentum stipendiumq. auxilius donec ab Ro
ma legati uenissent prestarent. x. milia talentū argenti deseri
pta pensionib equis in annos. L. soluerent. Obsides. c. arbitratu
Scipionis darent nec minores. xiii. annis. neu. xxx. maiores.
indutias ita se daturum. si per priores indutias naues onerarię
captę. queq. fuissent ī nauib restituerentur. aliter nec īdutias

Vermina

Conditiones pacis & leges carthaginensib á Scipione date.

Gisgo

Verba hamibalis in carthaginensi senatu cum gisgone é superiori loco detrayosset: q̄ pacem dissuadebat

nec ſpem pacis ullam eſſe. Has conditiones legati cū domum referri uſſi in contionem ederent & Giſgo ad diſſuadendū pacem proceſſiſſent audiretur q. a multitudine inquieta & imbelli: indignatus Annibal dici ea in tali tempore audiri & arreptū Giſgonem manu ſua ex ſuperiori loco detraxit. Que inſueta libere ciuitati ſpecies cū fremitū populi mouiſſet & perturbatus militaris uir urbana libertate. No uem inquit annoz a uobis profectus poſt ſextum & trigeſimum annum redii militares artes quas me a puero fortuna nec priuata nec publica docuit probe uideor ſcire urbis ac fori iura leges mores uos me oportet doceatis. Excuſata imprudentia diſſeruit de pace multis uerbis quam nec iniqua & neceſſaria eſſet. Id omium maxie difficile erat quod ex nauibo per indutias captis nihil preter ipas comparebat naues nec inquiſitio erat facilis cum aduerſantes paci arguerentur. placuit naues reddi & homines undiq. inquiri. Cetera que abeſſent eſtimanda Scipioni permitti atq. ita pecunia luere Carthaginenſes. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare peruenisſe inde preparata naue ad Regem Antiochum extemplo profectum tradant poſtulantiq. ante omia Scipioni ut ſibi Annibal traderetur responſum eſt Annibalem i Africa no eſſe. Poſtq̄ redierūt ad Scipionem legati: que publica i nauib fuerant ex publicis deſcripta rationib Queſtoreſ: que priuata profiteri domini uſſi. pro ea ſumma pecunie xxv milia pondo argenti preſentia exacta: indutieq. Carthaginenſibus date in treſ menſes. Additum ne per indutias tpus alio uſq̄ q̄ Romam mitterent legatos & que cunq. legati Carthaginem ueniſſent ne ante dimitterent eoſ q̄ Romanum imperatorē q̄ & que petentes ueniſſent certiorem faceret. Cum Legatis Carthaginenſib Romam miſſi L. Veturius Philo & M. Martius Ralla & L. Scipio Impatoris frater. Per eos dies comeatus ex Sicilia Sardiniaq. tantam uilitatem annone fecerunt ut pro uectura frumentū nautis mercatores relinquerent. Rome ad nuntium primū rebellionis Carthaginenſium trepidatum fuerat. Iuſſus erat T. Claudius mature ut Siciliam claſſem ducere atq. ide in Africam traiicere. Et alter Conſul M. Seruilius ad urbem morari, quo ſtatu reſ i Africa eſſent ſciretur. Seqniter omia i compta da deducendaq. claſſe a T. Claudio Conſ. fra erant quod patres de pace Scipionis potius arbitrium eſſe quib legib daretur q̄ conſulis

∴ donec

censuerant Prodigia ergo nuntiata sub ipa fama rebellionis terrore attulerant. Cumis solis orbis minui uisus. Et pluit lapideo hymbri. Et in Veliterno agro terra ingentib⁹ cauernis consedit. Arboresq. i profundum hauste. Aricie forum & circa taberne fruſione murus aliquot locis & porta de celo tacta Et i palatio lapidib⁹ pluit. Id prodigium more patrie nouendiali sacro cetera hostiis maioribus expiata Inter que & iam aquay insolita magnitudo in religionem uersa. nam ita abundauit Tyberis ut ludi appollinares circo inundato ex portam collinam ad edem Erycine ueneris parati sint. Ceteq ludoq ipo die serenitate subita orta pompa duci cepta ad portam colli nam ad Edem Erycine Veneris parati sint reuocata ductaq. i circum est cum decessisse inde aquam nuntiatum est esset Letitiaq. populo & ludis celebritatem addidit sedes sua solemni spectaculo reddita Claudium Cons. profectum tandem aburbe inter portus Conspanum Lorentanumq. atrox uis tempestatis adorta i metum ingentem adduxit Populoniosq. inde cum pueniſſet stetisſetq. ibi dum reliquum tempestatis excuret Iluam insulam ex Ilua Corsicam a Corsica in Sardiniam traiecit ibi superantem insanos montes multo seuior & ifestioribus locis tempestas adorta disiecit classem. Multe quassate armamentisq. spoliate naues: quedam fracte. ita uexata ac lacerata classis Caralis tenuit ubi dum subducte reficiuntur naues hyems oppressit ci cumactumq. anni tempus & nullo prorogante impium priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius ne comitioq causa ad urbem reuocaretur Dictatore dicto CN. Seruilio Gemmino i prouinciam est profectus Dictator Magistrum eq. Eluum Petum dixit Sepe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq. cum preter iduſ Martias uetereſ magistratus abiſſent: noui suffecti nō essent resp sine curulib⁹ magistratib⁹ erat. L. Manlius Torquatus pōtifex eo anno mortuus: in locum cuius suffectus L. Galba ab L. Licinio Lucullo & Q. Fuluio Edili Curuli. Ludi Romani ter toti instaurati pecuniam ex erario Scribe uiatoresq. Edilitii clam egessisse pindicem dānati sunt non sine infamia Luculli Edilis. P. Elius Tubero & L. Lictorius Edilis plebis uitio creati magistratu se abdicauerunt qui cum ludos ludoq q. cā epulum Ioui feciſſent & signa tria ex multa hi argento fca i Capitolio posuiſſent Cerealia ludos Dictator & Magr equitum & ex. S. C. fecerunt. Legati ex Africa Romani simul Carthaginenſesq.

Prodigia

compsani

Ilua insula

Caralis hodie cagli

Cn. seruilius geminus dictator

Elius petus magr eq.

cum uenissent Romam Senatus ad edem Bellone habitus: ubi cū L.
Veturius Philo pugnatū cū Annibale ee suprema cū Carthagine
sibus pugna: finemq; tandem lugubri bello impositū ingenti leti
tia patrū exposuisset: adiecit Verminā etiam Syphacis filium
que parua benegeste rei accessio erat: deuictum i contionem ire
inde prodire iussus gaudiumq; id populo imparture. Tum patu
ere fcā gratulatione dmia in urbe templa: supplicationesq; decrete
i triduum. Legatis Carthaginensium & Philippi Regis (nam q;
uenerant) petentibs ut Senatus sibi daretur responsum iussu pa
trum a Dictatore est. Cons. nouos ius Senatum daturos esse. Co
mitia inde habita. Creati Cons. CN. Cornelius Lentulus. P. Eli
us Petus. Pretores M. Iulius Penus cui sors urbana euenit. M. Va
lerius Flaccus Brutios. M. Fabius Buteo Sardiniam. P. Elius
Tubero Siciliam est sortitus. Tum uero de prouincis Cons. nihil
ante placebat agi q̄ Legati Regis & Carthaginensiū auditi essēt
Belli finem alterius principium alterius prospiciebant animis. CN.
Lentulus Consul cupiditate flagrabat prouincię Africę seu bellū
foret facilem uictoriam fore seu iam finiretur finitū belli tanti se
Cons. gloriam petens. Negare itaq; prius quicq̄ agi passurum q̄
sibi Africa decreta eēt. Concedente Collega moderato uiro & pru
denti qui glorię eius certamen cū Scipiōe preterq̄ quod iniquū
esset etiam īpar futurum cernebat. Q. Minutius Termus & M.
Attilius Glabrio Trib. pl. rem priore anno nequicq̄ temptatam
a T. Claudio Cons. Gn. Cornelium temptare aiebant. Ex auctorita
te prūm latū ad populum est cuius uellent īperium i Africa ee
oms. v. & xxx. tribus. P. Scipioni id impium decreuisse. Multis
contentionibs i Senatu & ad populum acta res. Postremo eo dedu
cta res est ut Senatui permitteret. Patres igitur urati: ita conue
nerat: censuerūt uti Cons. inter se prouincias compararent: sorti
rentur uter Italiam: uter classem nauium. L. haberent. cui classis
obuenisset in Siciliam nauigaret. Si pax cū Carthaginensibs cō
poni nequisset i Africam trauceret. Consul mari Scipio eodem quo
adhuc iure impii terra rem gereret. Si conditiones conuenirent pa
cis. Tr. pl. populum rogarent utrum Cons. an Publium Scipionem
iuberent pacem dare: quem si & deportandus exercitus uictor ex
Africa esset deportare si pacem p.f. Scipionem dari atq; ab eode

·Gn· cornelius lentulus] cos
·P· elius petus
·M· iulius penus
·M· ualerius flaccus] pretores
·M· fabius buteo
·P· elius tubero

uero

exercitū deportari iussissent ne Consul ex Sicilia ī Africam traiiceret
Alter Consul cui Italia euenisset duas legiones a Sestio Pretore ac
ciperet P Scipioni cū exercitib quos hret in prouincia Africa pro
rogatum impium Pretori M Valerio Falconi due legiones in
Brutus quib C Luius prior anno pfuerat decretę. P Elius Pre
tor duas legiones ī Sicilia ab CN Tremelio acciperet Seruilio pri
oris anni Consuli cū suis duabs item legionib in Etruria proro
gatum impium est Quod ad Hispanias attineret aliquot iā ānos
ibi L Cornelium Lentulū & L Manlium Accidinum esse ut ii Cōs
cū Trib agerent si eis uideretur ut plebem rogarent cui uiderent
ī Hispania impium ee. Ilex duob exercitib ūnam legionem cō
scriberet Romanos milites & in xv cohortes socios latim nois qb
prouinciam obtineret. Veteres milites L Cornelius & L Manli
us in Italiam deportarent Cornelio Cons L nauiū classis ex
duabs classib C Octauii q in Africa esset P Iulii q Sicilie oram
tuebantur decreta ut quas naues uellet deligeret P Scipio L lon
gas naues haberet quas habuisset quib si CN Octauius sicut p
fuisset preesse uellet Octauio Propretori ī eum annum impium
esset Si Lelii pficeret CN Octauius Romam decederet redu
ceretq naues quib Consuli usus nō esset Et M Fabio ī Sardinia
x longe naues decretę Et Cons duas legiones urbanas scribere
ussi ut xiiii legionib eo anno c nauib longis resp admistra
retur Tum de Legatis Philippi & Carthaginensium actum. Pri
ores Macedonas introduci placuit quoꝝ uaria oratio fuit: parti
purgantium que q̄sti erant missi ad Regem a Roma Legati
de populatione sociꝝ. partim ultro accusantium quidem & socios
p r Sed multo infestius M Aurelium que ex trib ad se missis le
gatis delectu habito substitisse: & se bello lacessisse contra fedus: &
sepe cum pfectis suis signis collatis pugnasse: postulantiū ut Ma
cedones duxq eoꝝ Sopater qui apud Annibalem mercede militas
sent captiq. in uinculis essent: sibi restituerentur Adūsus ea M.
Furius missus ad idipm ab Aurelio ex Macedonia disseruit. Au
relium reluctum ne socii p r fessi populationib atq. iniuria ad Re
gem deficerent finib sociꝝ nō excessisse dedisse operam ne ī
pune agros eoꝝ transcenderent populatores. Sopatrum ex purpu
ratis & propinquis Regis ee eum cum quattuor milibus Macedo

Legro una fabio in sardinia: quam P. lentulus pretor habuisset decernitur: M.

xuy. legionibus hoc anno bellatu.

Legatio philippi in senatu audita

M. furius legatus philippi respondet

Responsū senatus ad legatos philippi.

num & pecunia missum nuper in Africam ēe Annibali Carthaginen
sibusq auxilio De iis rebus interrogati Macedones cū perplexe re
sponderent ipi ante responsum tulerunt Bellum querere Regem: &
si pergat prope diem inuenturum. duplicīter ab eo fedus uiolatum
& quod socius p r iniurias fecerit; bello armisq lacessiuerit &
quod hostes auxiliis & pecunia iuuerit. Et P Scipionem recte atq
ordine uideri feciſſe & facere quod eos qui arma cōtra po r ferent
tes sunt capti hostium nūo in uinculis habeat Et M Aurelium e
rep facere: gratūq id Senatui esse quod socios p r quando iure fe
deris nō posset armis tueatur. Cū hoc tam tristi responso dimissis
Macedonibus Legati Carthaginenses uocati quoq etatibꝫ digni
tatibꝫ conspectis. nam longe primi ciuitatis erant tum pro se quisq
dicere uere de pace agi insignis tum inter ceteros Hasdrubal erat
Hedum populares cognomine appellabant pacis semper auctor ad
iusq factioni Barchine' eo tum illi plus auctoritatis fuit Belli cul
pam in paucoq cupiditatem a rep transferenti Qui cum uaria ora
tione usus esset nunc purgando crimina nūc quedam fatendo: ne
impudenter certa negantibꝫ difficilis uenia esset nunc monendo ēt
P C. ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur: si se atq Han
nonem audissent Carthaginenses & ipi tempore uti uoluissent datu
ros fuisse pacis conditiones quas tunc peterent. Raro simul hominibꝫ
bonam fortunam bonamq mentem dari: p r eo inuictum esse quod
in secundis rebus sapere & consulere meminerit: & hercule mirā
dum fuisse si aliter facerent ex insolentia quibꝫ noua bona fortuna
sit impotentes insanire. p r usitata ac iam prope obsoleta ex uictoria
gaudia esse: ac plus pene parcendo uictis q̄ uincendo impium auxis
se. Ceteroq miserabilior oratio fuit cōmemorantium ex quantis opi
bus quo recidissent Carthaginensium res: nihil eis qui modo prope
orbem terraq obtinuissent armis superesse preter Carthaginis menia:
us inclusos nō terra nō mari quicq̄ sui iuris cernere. Vrbem quoq ipam
ac penates ita habituros si non in ea quoq menia quo nihil ulterius
sit seuire p r uelit. Cum flecti misericordia patres appareret Sena
toq unum infestum pfidię Carthaginensium succlamasse ferunt p
quos deos fedus acturi essent: cum eos p quos ante actum esset fe
fellissent. Per eosdem inquit Hasdrubal qui tam infesti sunt federa
uiolantibꝫ Inclinatis omium ad pacem aīs. CN Lentulus consul cui

Hasdrubal hedus

∴ Letitia

classis prouincia erat S C interceſſit. Tū M Aurelius Attilius &. Q.
Minutius Tr. p ad populum tulerunt uellent iuberent ne Senatum
decernere ut cum Carthaginenſibꝫ pax fieret & quem eam pacem
dare queq. ex Africa exercitus deportare iuberent. de pace uti ro
gaſſent omneſ tribuſ iuſſerunt pacem dare P. Scipionem eundem ex̄
citum deportare. Ex hac rogatione Senatuſ decreuit ut P. Scipio ex
x legatoꝝ ſententia pacem cū populo Carthaginenſi quibꝫ legibus
ei uideretur faceret. Gratias deinde Carthaginenſeſ egere patribus:
petieruntq ut ſibi in urbem introire & colloq cum ciuibꝫ ſuis liceret q
capti in publica cuſtodia eſſent: eſſe in iis partim propinquos amicoſ
q ſuos nobileſ hominеſ: partim ad quos mandata propinquis habe
rent. quibuſ conuentiſ cum rurſuſ peterent ut ſibi quoſ uellent re
dimendi ex iis poteſtas fieret iuſſi nomina edere & cū cc. ferme
ederent. S. C. factum eſt ut legati Romani cc. ex captiuis quos Cā
thaginenſeſ uellent ad P. Cornelium Scipionem ī Africam depō
tarent nuntiarentq ei ut ſi pax conueniſſet ſine precio eos Cartha
ginenſibꝫ redderet. feciales cū ī Africam ad fedus faciendum mit
iuberentur: ipiſ poſtulantibꝫ S. C. in hec uerba factum eſt: ut priuoſ
lapideſ ſilices priuaſq uerbenas ſecum ferrent uti pretor romanuſ
iſ imperaret ut feduſ ferirent ſibi illi ptorem Saginina poſcerent
herbe id genus ex arce ſumptum dari fecialibꝫ ſolet Ita dimiſſi ab
Romanis Carthaginenſeſ cum ī Africam ueniſſent ad Scipionē
quibꝫ ante dictum eſt legibꝫ pacem fecerunt: nauеſ longas elephā
toſ pfugas fugitiuoſ captiuoꝝ quattuor milia tradiderunt: in
ter quoſ Q. Terentius Culleo Senator fuit. Nauеſ profectas in altū
incendi iuſſit quingentas fuiſſe omīs gnīs que remis agerentur
Quidam tradunt quaꝝ conſpectum repente incendium tam lugu
bre fuiſſe Peniſ q̄ ſitum ipa Carthago arderet De pfugis grauius
q̄ de fugitiuiſ conſultum. Nominis Latini qui erant ſecuri percuſſi
Romani in crucem ſublati. Annis ante xl. pax cū Carthaginen
ſibus poſtremo facta erat Q. Lutatio M. Manlio Conſ. Bellū
initum anniſ poſt tribꝫ &xx P. Cornelio. T. Sempronio Conſ. fini
tum Septimodecimo anno CN. Cornelio P. Peto Conſ. Sepe poſtea
ferunt Scipionem dixiſſe T. Claudii primum cupiditatem deinde
CN. Cornelii fuiſſe ī mora quo minuſ id bellum exitio Carthagi
niſ finiret. Carthaginenſibꝫ cum prima collatio pecunie diutiꝰ

Saginina qd

Verba hannibalis ad hasdrubalē hedum.

bello exhaustis difficilis uideretur mestitiaq; & fletus in curia es set: ridentē Annibalem ferunt cōspectum: cuius cū Hasdrubal he dus risum increpuisset i publico fletu cū ipe lachrimay causa esset. Si quemadm̄dum oris habitus cernitur oculis inquit sic & aīus intus cerni potuisset facile nobis appareret nō leti sed prope amentis malis cordis cordis hūc quem increpatis risum ee qui tn nequaq; adeo est intempestiuus q; uestre iste absurde atq; abhorrentes lachrime sunt. Tunc flesse decuit cū adempta no bis arma incense naues interdictū externis bellis illo enim uul nere concidimus nec ee in uos odio uestro consultū ab Roma nis credatis. Nulla magna ciuitas quiescere potest si foris hoste nō habet domi inuenit ut preualida corpora ab externis cāis tuta uidentur sed suis ipa uirtb onerātur. Tantū nimiy ex pu blicis malis sentimus: quantū ad priuatas respinet nec in eis quicq; acrius q; pecunie damnum stimulat. Itaq; cū spolia uicto rie Carthagini detrahebantur: cū inermem iam ac nudam desti tui inter tot armatas gentes Africe cerneretis: nemo ingemuit. Nunc quia tributum ex priuato conferendū est tanq; in publi co funere comploratis. q; uereor ne prope diem sentiatis leuissi mo in malo uos hodie lachrimasse. Hec Annibal apud Cartha ginenses. Scipio contione aduocata Masanissam ad regnū pater num Cirtha oppido & ceteris urbis agrisq; que ex regno Sypha cis in p. r. potestatem uenissent adiectis donauit. CN. Octauium classem i Siciliam ductam. CN. Cornelio Consuli tradere iussit. Legatos Carthaginensium Romam proficisci ut q; ase ex x. le gatoy sententia fca essent ea patrum auctoritate populiq; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta exercitu i naues impō to in Siciliam Lilybeum traiecit. Inde magna parte militum i na uibs missa ipe per letam pace nō minus q; uictoria Italiam effu sis nō urbibs modo ad habendos honores sed agrestium etiam turba obsidente uias Romam puenit. Clarissimoq; omnium triū pho urbem est inuectus. Argenti tulit i erario pondo c. milia. xxiii. Militibus ex preda qua dragenos ceris diuisit. Morte subtractus

Scipionis triumphus

spectaculo magis hominum q; triumphantis gloriē Syphax est Ti bure haud ita multo ante mortuus quo ab Alba traductus fuerat. Conspecta mors tn eius fuit quia publico funere est elatus. Hunc

Syphacis mors

Polybius

Regem in triumpho ductum Polybius haudquaq̃ spernendus auctor tradit Sequutus Scipionem triumphantē est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo: omiq. deinde uita ut dignum erat libertatis auctorem colunt Africanum. Cognomen militaris priuś fauor an populariś aura celebrauit an Sicuti felicis Sylle Magniq. Pompei patrum memoria ceptum ab assentatione familiari sit pax̄ compertum habeo Primuś certe hic Imperator nomine uictę a se gentis est nobilitatus Ex-emplo deinde huius nequaq̃ uictoria parēs insignes imaginum titulos claraq. cognomina familię fecere,

FINIS

IOHANNESFRANCISCVS MARTIVS GEMINIANĒSIS TRANSCRIPSIT.—'

BIBLIOTECA MEDICEA LAURENZIANA FIRENZE
203366

WELLCOME MED. LIBRARY
SCIENCE & MEDICINE